

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
XVI. Dizi — Sa. 57

LOZAN TELGRAFLARI

I
(1922 — 1923)

BİLÂL N. ŞİMŞİR

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1990

BU KİTAP,

**LOZAN KONFERANSI KAHRAMANLARIMIZIN
AZİZ HÂTIRASINA VE VATANSEVER TÜRK
DİPLOMATLARINA SAYGIYLA ARMAĞAN
EDİLMİŞTİR**

B. N. Ş.



06/06/2016
1024 SIM LOZ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
XVI. Dizi — Sa. 57



LOZAN TELGRAFLARI

TÜRK DİPLOMATİK BELGELERİNDE LOZAN BARIŞ KONFERANSI

CİLT
I
(Kasım 1922 — Şubat 1923)

Hazırlayan
BİLÂL N. ŞİMŞİR
Türk Tarih Kurumu Üyesi

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1990

CONSEIL SUPRÊME D'ATATÛRK POUR CULTURE, LANGUE ET HISTOIRE
PUBLICATIONS DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE
SERIE XVI — No. 57

TELEGRAMMES DE LAUSANNE

DOCUMENTS DIPLOMATIQUES TURCS
SUR LA CONFERENCE DE PAIX DE
LAUSANNE

VOLUME

I

(Novembre 1922 — Février 1923)

Éd. par

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Membre de la Société Turque d'Histoire

IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE — ANKARA

1990

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY
PUBLICATIONS OF TURKISH HISTORICAL SOCIETY
SERIAL XVI — No. 57



LAUSANNE TELEGRAMS

TURKISH DIPLOMATIC DOCUMENTS ON THE LAUSANNE PEACE CONFERENCE

VOLUME

I

(November 1922 — February 1923)

Edited by

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Member of Turkish Historical Society

PRINTED AT TURKISH HISTORICAL SOCIETY — ANKARA

1990

ISBN 975-16-0266-1 Tk.
ISBN 975-16-0267-X

İÇİNDEKİLER

Önsöz	IX
Belgelerin Listesi ve Özetleri	I
Belgeler	99
Kasım 1922 (No. 1 — 59).....	101
Aralık 1922 (No. 60 — 243)	153
Ocak 1923 (No. 244 — 470)	306
Şubat 1923 (No. 471 — 544)	470
Dizin	527

ÖNSÖZ

Bu ciltte Lozan barış konferansının birinci dönemiyle ilgili Türk diplomatik belgeleri yer almaktadır. Belgeler, Türk Hükümeti ile Lozan'daki Türk delegasyon arasındaki yazışmalardan oluşuyor. Konferansın birinci dönemi 20 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar, 77 gün sürmüştür. Bu cilt, bu dönemi biraz taratarak, konferans öncesinde ve sonrasında günlerde yapılan bazı yazışmaları da kapsamaktadır.

Tarihî Lozan konferansı ve barışının Türk siyasal tarihindeki yeri bilinir. Bunun önemini tekrar vurgulamaya pek gerek yoktur. Belki şu kadar hatırlanması yeter: Lozan, büyük bir olaydır. Türk ulusunu onbir yıl süren savaş döneminden çıkarıp barışa kavuşturmuştur. O barışın nimetlerinden halâ yararlanıyoruz.

Bunun ötesinde Lozan, Osmanlı İmparatorluğunu sona erdirmiştir. Avrupa'dan Asya'ya ve Afrika'ya uzanan o eski devleti tarihe gömmüştür. Üç kıtaya yayılmış toprağı, denizi, malı, mülkü, hakkı, hukuku, alacağı, borcu, imtiyazı, kapitülasyonu vs. bütün takınıtlarıyla Osmanlı devletinin defteri kapatılmıştır.

Buna karşılık Lozan, yeni Türk devletini tarih sahnesine çıkarmıştır. Ulusal Devletimizin bugünkü sınırlarını tanımış ve çizmiş, bağımsızlığını ve egemenliğini onaylamıştır. Türkiye'yi bağımsız uygar ülkeler arasına katmış, Devletler hukuku bakımından onun dış ilişkilerinin temelini atmıştır. Anadolu'da kurulan yeni devletimizin doğuş süreci Lozan'da tamamlanmıştır. Benzetmede yanlışlık olmazsa, denilebilir ki, Lozan antlaşması, Türkiye devletinin tapu senedi gibidir.

Dahası, Lozan sistemi bugün de yaşamaktadır. Birinci dünya savaşı sonunda Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly barış antlaşmalarıyla kurulmuş olan Avrupa barış düzeni, yirmi yıl sonra ikinci dünya savaşıyla altüst olup tarihe karıştığı halde, Lozan barışı o büyük savaşa göğüs gerip günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Lozan, bugün de Türk dış politikasında bir yer tutar.

Bu bakımlardan Lozan, yakın dönem Türk siyasal tarihine eğilecek herkesi yakından ilgilendirir. Meraklı okuyucu ve araştırmacı için bu kitap, birinci kaynak olacaktır, çünkü Türk devlet arşivinden çıkarılmış resmî belgeleri kapsamaktadır ve bu belgeler Lozan Konferansının iç yüzünü ve özünü sergilemektedir.

Büyük Zaferden Lozan konferansına varan hızlı gelişmeler, birkaç satırla, şöyle toparlanabilir: 9 Eylül 1922'de Türk orduları İzmir'e girdiler. Sonra, iki koldan Çanakkale'ye ve İstanbul'a doğru yürüyüşe geçtiler. 23 Eylülde Mütte-

fikler, yani İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye'ye ortak bir nota verdiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetini, Venedik'te veya bir başka yerde toplanacak barış konferansına çağırdılar. Konferansa İngiltere, Fransa ve İtalya'dan başka, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'ın da katılacaklarını bildirdiler. Türkiye, 4 Ekimde Müttefiklere cevap verdi. Konferans yeri olarak İzmir'i önerdi; Boğazlar sorunu dolayısıyla, Karadeniz'de kıyısı bulunan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan cumhuriyetlerinin de konferansa çağırılmalarını istedi. Bu arada 11 Ekimde Mudanya mütârekesi imzalandı ve Yunan ordularının Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı boşaltmaları hükme bağlandı. 27 Ekimde Müttefikler, 4 Ekim günlü Türk notasına cevap verdiler ve TBMM Hükümetini İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanacak barış konferansına delege göndermeğe çağırdılar. Konferansın 13 Kasım 1922 günü açılacağını da duyurdular. Türkiye, çağırımı kabul etti ve Lozan'a delegelerini göndermeye karar verdi. Yine 27 Ekim günü, Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Dışişleri Bakanlığına seçildi. 3 Kasımda TBMM, barış konferansında Türkiye'yi temsil edecek delegeleri belirledi: İsmet Paşa Başdelege (Başmurahtas), Maliye Bakanı Hasan (Saka) Bey İkinci delege ve Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur da üçüncü delege seçildiler. Ertesi gün, yaklaşık kırk kişiden oluşan Türk delegasyonu Ankara'dan yola çıktı.

Lozan yolculuğunu İsmet Paşa şöyle anlatıyor:

"Ankara'dan 4 Kasımda hareket ettik. Yolda köprüler atılmış, tren Ankara'dan İstanbul'a fasılasız gidemiyordu. Karaköy'de trenden indik, otomobille Bilecik'e geldik ve burada, İstanbul'dan gelen hususî trene binerek yola devam ettik. Bütün yol boyunca büyük, heyecanlı törenlerle karşılanıp uğurlandık. İstanbul'a geldik.

"İstanbul'da iki gün kaldım. Refet Paşa'nın karargâhı halinde bulunan Şark Mahvelinde misafir edildim.

"Bir akşam yemeğinde beyanat verdim. Bu beyanatomda, sulh arzumuzu, mukavelelere riayetli olduğumuzu, bir an evvel neticeye varmak istediğimizi bildiriyordum. Mukavelelere riayetli olduğumuzu söylerken kastım, Fransızlarla yaptığımız Ankara İtilâf Mukavelesi idi. Bu mukaveleye riyeti, bu fikri belirtmek istiyordum. Aynı zamanda umumî olarak, tafsilâta girmeksizin hep Büyük Millet Meclisinin yaptığı ve yapacağı mukaveleleri işaret ederek, umumî eskân teskin etmeğe çalışıyordum.

"Ayn 8'inde İstanbul'dan Lozan'a hareket ettik. Sirkeci Garında yine büyük merasimle uğurlandık.

"Trenimiz İsviçre'ye doğru yol alıyor. Bulgaristan'dan geçerken Bulgar Başvekili Stamboliyski'nin trende olduğunu söylediler. Temas aradım. Stamboliyski benim vagonuma geldi. Yanında güzel fransızca konuşan bir tercümanı vardı. Bir de eski sefirlerden Stançef isminde biri vardı...

“11 Kasımda Lozan’a çıktık...”¹

İsmet Paşa, Lozan’a varınca sıkıcı bir durumla karşılaşmıştır. 13 Kasımda toplanacağı bildirilen konferans 20 Kasım’a bırakılmış ve bu erteleme kendisine önceden duyurulmamıştır. Paşa, sözlerine devam ediyor:

“İsviçre’ye gelir gelmez karşımıza çıkan ilk mesele İsviçre’yi tamamıyla boş bulmamızdır. Müttefiklerden hiç kimse, hiçbir heyet İsviçre’ye gelmemiştir. Yalnız biz gelmiş bulunuyorduk... Ben İstanbul’da general Harington ile görüşmüştüm. O bana bir şey söylememiştir. Gerek İstanbul’da, gerek İstanbul’dan ayrıldıktan sonra yolda veya herhangi bir yerde bana konferansın bize söylendiği gibi ayın 13’ünde toplanmayacağını, bir hafta tevhür edeceğini bildirmemişlerdi. Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvelâ bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim. Bizi ayın 13’ü için buraya çağırıyorlardı. Geldik, yoktular. Eee... niçin yoksunuz? Bari onu söyleyin...”

“İsviçreli gazetecilerle yaptığım basın toplantısından sonra otele, Sayın Ferit Tek’i bekliyordum. Ferit Tek o zaman bizim Paris’te temsilcimizdi. Kendisinden havadis alacaktım. Bu esnada Lozan’daki Fransız Konsolosu benimle görüşmek üzere otele geldi. Fransız sefirinin bu akşam benimle görüşmek istediğini söyledi. O akşam Fransız sefiri ile görüştüm. Fransız Hükümeti beni Paris’e davet ediyordu. Konferans için henüz bir haftalık vakit vardı. Bu vakitten istifade ederek görüşmemizi ve bana Fransa’yı tanıma fırsatı vermek istiyorlardı. Daveti kabul ettim. Bu arada Ferit Bey de gelmişti. Onunla da görüştüm. Hemen ertesi gün Paris’e hareket ettim. Paris’te başvekâlet dairesinde Mösyö Poincaré ile buluştuk. Bütün merakım, sulh var mı yok mu, bunun üzerine bir teşhis koymaktı...”²

İsmet Paşa, Paris’te Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Poincaré ile yaptığı görüşmeleri telgrafla Ankara’ya rapor eder. Daha önce Bulgar Başbakanı Stamboliyski ile trende yaptığı görüşmeyi de Hükümete tellemiştir. Yani konferansın açılışından on gün kadar önce Ankara’ya telgraflar çekmeğe başlamıştır. 20 Kasım 1922 Pazartesi günü açılan konferans, 4 Şubat 1923’te kesilmiştir. İsmet Paşa, 4 Şubattan sonra, Ankara’ya dönünceye kadar yolda Hükümetle haberleşmeyi sürdürmüştür. Konferans kesildikten sonra 10 gün daha telgraflar gidip gelmiştir.

Bütün bu belgeler bu kitapta bulunacaktır. Belgelerin hemen hepsi kapalı telgraflardır. Lozan konferansı, telgraflarla yürütülmüştür. Yalnız Türkiye bakımından değil, konferansa katılmış öteki devletler bakımından da öyledir. İngiliz Başdelegesi Lord Curzon da Lozan’daki görüşmeleri Londra’ya hep telgrafla rapor etmiştir. İsmet İnönü, Lozan’da iken telgrafla haberleştiklerini şöyle anlatıyor:

¹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1987, s.48-49

² *Ibid.*, s.50-51

“Ankara ile telgrafla temas ederdik. Her gün muntazam rapor yazardım. Özel görüşmeler, resmî müzâkereler, bunların hepsini bir harp raporu gibi her gün Ankara’ya bildirdim. Ben raporları doğrudan başvekil ile gönderirdim. Başvekil ile muhabere ederdik. Sonraları aramızda karşılıklı şikâyetler olduğu zaman, Büyük Millet Meclisi Reisine yazardım. Fakat özel muhabere vasıtam olmadığı için, onları da başvekil ile gönderirdim. Yalnız “Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisine Mahsustur” derdim. Başvekil de okur, sonra götürür, Büyük Millet Meclisi Reisine verir. Mustafa Kemal Paşa da bana yazacağı zaman, aynı şekilde hareket ederdi. Yani başvekilin kontrolü altındaydık”³.

O günlerde başvekil veya başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan ise Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk). İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı ve Türkiye Başdelegesi olarak Lozan’da bulunuyordu. Telgraflar, Dışişleri Bakanına da vekâlet eden başbakan Hüseyin Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında gidip gelmektedir. Atatürk ile İsmet Paşa arasında geçen yazışmalar azdır. Pek az sayıdaki telgrafın da altında başka imzalar görülür: Dışişleri Bakanlığının İstanbul temsilcisi Adnan (Adivar) Bey, Türkiye’nin Paris temsilcisi Ferit (Tek) Bey gibi. Bu belgeler de kitaba alınmıştır.

Lozan günlerinde yazışmalar pek yoğun geçmiştir. Gece gündüz, telgraf teleri çalışmıştır. Pazardır, Cumadır denmemiş, her Allahın günü durmadan telgraflar çekilmiştir. Kimi zaman karşılıklı günde 10-15 telgraf çekildiği olmuştur. Çekilen telgraflara 1’den başlayarak devam eden numaralar verilmiştir. Konferansın birinci döneminde böyle numaralanmış olarak İsmet Paşa’dan Ankara’ya 320 telgraf çekilmiştir. Başbakan Hüseyin Rauf Beyin İsmet Paşa’ya gönderdiği telgrafların sayısı ise 388’e ulaşmıştır. Konferansın kesildiği günlerde sıra numarası almadan veya başka numaralarla çekilmiş telgraflar da vardır. Böylece üç aydan az bir zaman içinde Türk Hükümeti ile Lozan’daki Türk delegasyonu arasında karşılıklı çekilen telgrafların sayısı 750’ye yaklaşmıştır. Bu zengin ve önemli tarihi koleksiyonun hemen hemen tamamı bu ciltte bulunacaktır. Sekiz-on kadar telgrafa arşivde rastlanmamıştır, ama bunun da pek önemli bir eksiklik olduğu sanılmamaktadır.

Konferansın birinci döneminde toplam 750 kadar telgraf çekilmiş olduğu halde, bu ciltte 544 belge görülür. İlk bakışta büyük bir eksiklik varmış sanılacaktır. Oysa aradaki fark sadece görünüştedir ve şundan ileri gelmiştir: arka arkaya çekilen kimi telgraflar, alınıp açıldıktan sonra birleştirilip tek telgrafa dönüştürülmüştür. Böyle birleştirilmiş ve birbirini izleyen birkaç numara birden almış olan epeyce telgraf vardır. O sıkışık günlerde zaman kazanmak için bu yola başvurulmuştur. Telgraflar, kitap şifresiyle kapatılıyor ve PTT kanalıyla çekiliyordu. Şimdiki gibi kripto makinaları, telex veya faks makinaları ve Ankara ile Lozan arasında doğrudan telsiz bağlantısı yoktu. Kitap şifresiyle telgraf kapatıp

³ *Ibid.*, s.115

açmak, iğneyle kuyu kazmak gibi zaman alıcı bir işti. Bu bakımdan telgraflar ya kısa kısa, ya da bölüm bölüm kapatılıp çekiliyor ve bu bölümler alındıktan sonra yine birleştiriliyordu. Birleştirilen telgraflarda eski sıra numaralı kalıyordu. Telgrafların doğru alınıp alınmadığını kontrol bakımından da bu numaraların yararları oluyordu. Hangi telgrafların hangi bölümünün açılmadığı veya anlaşılmadığı kolayca kontrol edilebiliyordu. Zamanında birleştirilmiş olan telgraflar, olduğu gibi alındığı için, kitaptaki belgelerin sayısı epeyce azalmış gibi görünür. Gerçekte ise sekiz-on eksiğiyle 750 kadar telgrafların hepsi bu kitapta bulunmaktadır.

Lozan üzerine bizde epeyce yayın yapılmıştır. Konferansa danışman olarak katılan Prof. Cemil Bilsel, Lozan antlaşmasının onuncu yılında iki ciltlik bir kitap yayınlamış ve bu kitap bir zamanlar hukuk öğrencilerinin elkitabı olmuştur⁴. Gazeteci olarak konferansı izlemiş olan Ali Naci Karacan da Lozan antlaşmasının yirminci yılında kalınca bir kitap çıkarmış ve bu kitabın daha sonra ikinci baskısı da yapılmıştır⁵. Lozan barış antlaşması ve eklerinin Fransızca aslıyla Türkçe çevirisi zamanında *Düster*'de yayınlanmıştı⁶. Sık sık başvurulanan antlaşmanın aslıyla Türkçesi daha sonra Dışişleri Bakanlığımızca ayrı kitap olarak da basılmıştır⁷. Aslı Fransızca olan Lozan konferansı tutanakları, zamanında Türkçeye çevirilmişti. Tutanakların daha yeni ve kusursuz bir çevirisi rahmetli hocam Prof. Seha L. Meray tarafından yapılmıştır⁸. İsmet Paşa, *Hatıralar*'ında Lozan konferansına genişçe yer ayırmıştır⁹. Lozan'a üçüncü delege olarak giden Dr. Rıza Nur da kendine has buruk ve sivri üslubuyla konferansı uzun uzun anlatmıştır¹⁰. Konuyla ilgili başka yayınlar da vardır.

Bütün bu yayınlar değişik açılardan Lozan'ı aydınlatmışlardır. Ancak bu tarihi konferans ile ilgili resmî Türk belgeleri bugüne kadar arşivlerde gizli ve kapalı kalmıştı. İngiliz resmî belgeleri, konferansın ellinci yılında yayınlandı¹¹. Türk resmî belgeleri, epeyce gecikmeyle, ancak şimdi, bu kitapta yayınlanmaktadır. Bu belgeler, konuya ilgili olarak şimdiye kadar yayınlanmış yayınları tamamlamakta ve Lozan'ın gerçek ve resmî yüzünü aydınlatmaktadır. Türkiye bakımından Lozan'ın resmî tarihi ortaya çıkmaktadır. Belgelerle Lozan Konferansının akışı, günü gününe, ayrıntılarıyla izlenebilmektedir.

⁴ M. Cemil, *Lozan*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul; 1933, Cilt I ve II

⁵ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara: 1943 (Ali Naci Karacan, *Lozan*, Milliyet Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul: 1971)

⁶ *Düster*, Üçüncü Tertip, Cilt V

⁷ *Misak-ı Milli ve Lozan Sulh Muahedesi 24 Temmuz 1923—Traité de Paix Signé à Lausanne le 24 Juillet 1923*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara: 1966

⁸ Seha L. Meray (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı. Tutanakları Belgeleri*, A.Ü. SBF Yayınları No. 300, Ankara: 1970-1972, Cilt I-III

⁹ İsmet Paşa, *Hatıralar*, 2. Kitap, Ankara: 1987, s. 1-160

¹⁰ Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, İstanbul: 1968, III. Cilt, s. 959-1250.

¹¹ *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, First Series, Volume XVIII, H.M.'s Stationery Office, London: 1972

İsmet Paşa Lozan'a kısa bir talimatla gitmiştir. Bir bakanlar kurulu toplantısında çarçabuk kaleme alınan talimatta şu maddeler yer alıyordu:

"1. *Doğu sınırı*: "Ermeni Yurdu" sözkonusu olamaz, olursa görüşmeler kesilir. 2. *Irak sınırı*: Süleymaniye, Kerkük ve Musul livaları istenecek, konferansta başka bir durum ortaya çıkarsa Hükümetten talimat alınacak. 3. *Suriye sınırı*: Bu sınırın düzeltilmesi için çalışılacak ve sınır şöyle olacaktır: Re'si İbn Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, sonra Fırat Yolu, Derizor, Çöl, nihayet Musul vilâyeti güney sınırına ulaşacak. 4. *Adalar*: Duruma göre davranılacak, kıyılarımıza pek yakın olan adalar ülkemize katılacak, olmazsa Ankara'dan sorulacak. 5. *Trakya sınırı*: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacak. 6. *Batı Trakya*: Misak-ı Milli maddesi (yani plebisit istenecek-B.N.Ş.). 7. *Boğazlar ve Gelibolu yarımadası*: Yabancı bir askerî kuvvet kabul edilemez, bu yüzden görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Anakara'ya bilgi verilecek. 8. *Kapitülasyonlar*: Kabul edilemez, görüşmeleri kesmek gerekirse gereken yapılır. 9. *Azınlıklar*: esas mübadeledir. 10. *Osmanlı borçları*: Bizden ayrılan ülkelere paylaşılacak, Yunanistan'dan alınacak tamirat bedeline mahsup edilecek, olmazsa 20 yıl ertelenecek. Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak, zorluk çıkarsa (Ankara'dan) sorulacak. 11. *Ordu ve donanmaya* sınırlama konması söz konusu olamaz. 12. *Yabancı kuruluşlar*: Yasalarımıza uyacaklar. 13. *Bizden ayrılan ülkeler* için Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerlidir ve 14. *İslâm cemaat ve vakıflarının hakları*, eski anlaşmalara göre sağlanacaktır"¹².

Talimat budur. Altında tek tek Bakanların imzalarını taşıyan ve aslı Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü başlıklı kağıda yazılmış bulunan bu metin, Misak-ı Milli'nin biraz genişletilmiş gibidir. Türkiye'nin millî hedeflerini kalın çizgilerle belirler. İsmet Paşa, Lozan'da bu talimatı yerine getirmek görevini üstlenmiştir. Talimat, Türkiye'nin millî sınırlarını çizmeyi, sonra da bu sınırlar içinde devletin tam bağımsızlığını sağlamayı amaçlar. İki noktada Türk Hükümeti savaşı göze alabilecek kadar kesin kararlıdır: Biri "Ermeni Yurdu", diğeri kapitülasyonlar. Lozan'da Türkiye'den "Ermeni Yurdu" istenirse, yani Anadolu'dan toprak koparılmaya kalkılırsa, görüşmeler derhal kesilecektir. Ankara'dan yeni talimat istemeğe gerek bile yoktur. İsmet Paşa, bu konuda Hükümete danışmadan görüşmeleri kesmeye yetkilidir. Görüşmeleri kesmek, yeniden savaşı göze almak demektir. Kapitülasyonlar konusunda da gerekirse görüşmelerin kesilebileceği ve savaşın göze alınabileceği anlaşılıyor. Bu noktada da İsmet Paşa Ankara'ya danışmadan görüşmeleri kesebilecektir.

Ankara'da hazırlanmış olan talimatın Lozan'da yetersiz kaldığı çabucak anlaşmıştır. İşin içine girince ve hele gayet hazırlıklı yedi düvelle boğuşma başlınca, binbir soru ortaya çıkmıştır. 25-30 satırlık bir genel talimat bu sorulara cevap veremezdi ve verememiştir. Daha önemlisi, Konferansta düşman cepheyle

¹² *Dışişleri Bakanlığı Arşivi (DBA), Ankara*

yüzyüze gelince, talimatta öngörülen bazı hedeflere erişmenin pek zor, hatta belki imkânsız olacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla İsmet Paşa, yeni yeni talimat istemek, sık sık Ankara'ya danışmak zorunda kalmış ve kendisine Ankara'dan arka arkaya talimat gönderilmeğe başlanmıştır. Her iki taraf telgraflara yüklenmiş ve Ankara ile Lozan arasında yoğun bir telgraf trafiği sürüp gitmiştir. Çözüm bekleyen sorunlar zaten pek önemli ve pek çetindi. Bunlara bir de Türk delegasyonunun elindeki yazılı talimatın yetersizliği eklenince, yazışmalar daha da artmıştır. Öyle ki, Ankara'dan Lozan'a çekilen telgraflar, Lozan'dan Ankara'ya gönderilenleri aşmıştır.

Lozan yazışmalarının hacmini ve önemini arttıran bir diğer neden, diplomasinin ağırlık merkezinin o günlerde Lozan'a kayması olmuştur. Zamanındaki söylenişle, "mesâil-i siyasiye Lozan'da temerküz etmiştir". Hele ilk zamanlarda Avrupa diplomasisinin başları oraya toplanmıştı. Dışişleri Bakanlıklarının kalburüstü elemanları oraya taşınmışlardı. Türk Dışişleri personelinin yarısı oradaydı. İsmet Paşalar, Lord Curzonlar, hem başdelege, hem de dışişleri bakanı olarak Lozan'da bulunuyorlardı. Bugün Türkiye dışişleri bakanı iki günlüğüne bir yabancı ülkeye gitse, Ankara'dan oraya yıldırım telgraflar yağmağa başlar ve önemli gelişmeler sayın bakana sürekli duyurulur. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa aylarca Lozan'da kaldığına göre, bu uzun süre içinde kendisine elbette pek çok bilgi akmıştır. Dışişleri Bakanlığının yürüttüğü çeşitli işler ona duyuruluyor ve danışılıyordu. Barış görüşmeleriyle doğrudan doğruya ilgili görülme bile dış ilişkilerimizi ilgilendiren bazı işler de İsmet Paşa'nın önüne geliyordu. Örneğin, Türkiye Belgrad'a bir diplomatik temsilci atayacaktır. Henüz barış andlaşması imzalanmadığı ve Türkiye'nin dış ilişkileri normale dönüşmediği için, atanacak görevliye Elçi ya da Büyükelçi denemiyor, diplomatik temsilci deniyor. Bunun için girişim yapılacaktır. Girişim Belgrad'da değil, Lozan'da yapılır. Çünkü Türk ve Yugoslav dışişleri bakanları zaten Lozan'dadırlar, bu işi de orada konuşurler.

Türkiye'nin dış ilişkilerinde bir geçiş döneminin yaşanmakta olması da o aylarda Lozan'ı bir diplomasi merkezi olarak öne çıkarıyordu. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, onunla birlikte Osmanlı Hariciyesi de tarihe karışmıştı. 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte yurt dışındaki son Osmanlı diplomatlarının da görevleri bitmiş, maaşları kesilmişti. Yeni Türk Hariciyesi ise henüz tam kurulamamıştı. Avrupa'da T.B.M.M. Hükümetinin yalnız Moskova, Roma ve Paris'te temsilcilikleri vardı. Bir Fransız Albayından başka Batı Avrupa devletlerinin de Ankara'da temsilcilikleri yoktu. Müttefikler ve öteki devletler tezelden Ankara'ya bir şey duyurmak, Türkiye'deki sorunlarını dile getirmek isteyince sık sık Lozan'da İsmet Paşa'ya başvuruyorlardı. Lozan bir merkezdi. İsmet Paşa da bu girişimleri telgrafla Ankara'ya duyuruyordu. Kitapta bu çeşit belgeler de vardır. Bunlar, Lozan günlerinde Türkiye'nin dış ilişkileriyle ilgili aydınlatıcı ipuçlarıdır.

İsmet Paşa, “amatör diplomat” oluşu yüzünden Lozan’da güçlüklerle karşılaşmış olduğunu anlatır. “Kapitülasyonlar meselesinde benim uğradığım güçlük, biraz da askerlikten gelip amatör olarak diplomatlık yaptığımdan doğmuştur” der ve şöyle devam eder:

“Benim bu vaziyetimden istifade etmek isteyen diplomatlar her tekliflerini, her iddialarını diplomasinin usulüne ve kaidelerine uygun şekilde ileri sürüyorlardı. Ben bu iddialara karşı amatör diplomat olarak ve asker tabiatıyla fikrimi kısa ve kuru ifadelerle söylemek hastalığı içinde bulunuyor, böyle karşılanıyordum. Bana hep bunu söylerlerdi. Meselâ kapitülasyonlardan bahs olunurken, önüme türlü formüller getirirlerdi. Canım kapitülasyonlar mülğadır, bu kadar deyelim geçelim derdim. Böyle deyemeyiz derlerdi”¹³.

Bir gün İtalyan delegesi Montagna bir işten dolayı İsmet Paşa’yı protesto etmiş. Askerlikten diplomatlığa yeni geçmekte olan Paşa, bundan pek etkilenmiş. Diyor ki:

“Üzerimde fevkalâde tesir yaptı. Derhal kendisine:

“Mösyö Montagna, bana bak, ben protesto bilmem, dedim.

“Ne bilirsin?” diye sordu.

“Böyle protesto ettin mi, ben bir saat sonra muharebeye tutuşuruz, deyiveririm” cevabını verdim.

“Beni protesto eden adam derhal ciddiyetini bıraktı:

“Şimdi muharebe lâfını nereden çıkardın? dedi.

“Ben bütün ömrümde emir aldım ve emir verdim. Bunun dışında protesto etmedim, cilveydi, böyle şeyler bilmiyorum” dedim¹⁴.

İsmet Paşa’nın “amatör diplomatlığı” Lozan telgraflarına da yansımıştır. Bu telgraflar içerik bakımından elbette birer diplomatik belgedir, ama üslup bakımından asker raporları gibi kaleme alınmışlardır. Paşa’nın kendi deyimiyle, birer “harp raporu” gibidirler. Osmanlı diplomatik belgeleriyle karşılaştırılınca bu belgelerde çarpıcı farklar görülür: Osmanlı diplomatik belgeleri genellikle süslü, yaldızlı, ince, kibar, kıvrak bir üslupla kaleme alınmışlardır. Sanat eseri gibiydiler. Sanki süs için yazılmışlardı.

Bu kitapta yer alan telgraflar ise Osmanlı diplomatik belgelerinin tam tersidir. Bunlar, kısa, kuru, tok, küt, şekilsiz belgelerdir. Hatta sivri ve kaba izlenimi bile verirler. İsmet Paşa, “mercudur”, “müsterhamdır” gibi tek kelimelik nezâket cümlelerini bile telgraflarından sık sık esirger. Bunları dahi çok görür bir tutum

¹³ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2, s. 87

¹⁴ *Ibid.*, s.114-115

içindedir. Bu budur, der keser. "Cevap isterim" der, noktalar. Çünkü, düşünce aktarılmış, mesaj iletilmiştir, sözü daha fazla uzatmağa, cümleleri yaldızlayıp süslemeğe ne hacet vardır. Kısacası, bu telgrafların asker kaleminden, "amatör diplomat" kaleminden çıktığı apaçık bellidir.

Buna karşılık bu belgelerin hemen hepsi özlüdür, anlamlıdır ve önemlidir. Kısacık telgraflarla çok şey anlatılmıştır. Hemen her telgraf adamakıllı anlam yüklüdür. Bunlarda süs yok, yaldız yoktur, ama inanç vardır, yürek vardır. Dikkatle üzerine eğilince bu belgeler insanı etkiler ve düşündürür. Şekil ihmal edilmiştir, ama öz önemsenmiştir. Bu konuda İsmet Paşa'nın pek titiz davrandığı anlaşılıyor. Onun kendi kaleminden çıkan bazı telgrafların müsveddeleri görülmeğe değer. Yazmış, çizmiş, yeniden yazmış, çıkmalar yapmış, onları da silmiş, tekrar yazmış ve sonunda en doğru cümleleri, en yerinde kelimeleri bulduğuna kanaat getirmiş ve böylece yeni bir telgraf doğmuştur. İsmet Paşa'nın kendine has bir yazı uslubu vardır. Telgraflar belki bu açıdan da incelemeye değer.

Lozan'da telgrafların çoğu geceleri kaleme alınmıştır. Gündüzleri komisyonlar, alt-komisyonlar toplanıyor, müzakereler yapılıyor, ayrıca konferans dışında da özel görüşmeler oluyordu ve akşamları bunları Ankara'ya rapor etmeye sıra geliyordu. Akşam yemeğinden sonra Türk delegasyonu üyelerinden bazıları Lozan Palas otelinin holünde vakit geçirirken ya da Yahya Kemal'den hoş fıkralar ve şiirler dinleyerek içkilerini yudumlarırken, bazıları da otelin yukarı katlarında çalışmaya dalmış ve yarınki görüşmelere hazırlanıyor olurlardı. İsmet Paşa da oteldeki dairesine çekilip o günün telgraflarını kaleme alırdı. Paşanın çalışmaları çoğu zaman gece yarısından sonraki saatlere taşardı ve o günün raporları ertesi gün Ankara'ya tellenirdi. Gece yarısından sonra sabahın erken saatlerine kadar çalışıldığı olurdu. Şifre görevlisi müsveddelerin altına "kapdım saat 2 evvelde" gibi notlar düşerdi. Tam gece yarısı kapatılan ve her iki günün tarihini taşıyan telgraflar da vardır. İngilizlerin Lozan belgelerinde her telgrafın çekildiği ve alındığı saatler ve dakikalar hiç şaşmadan kaydedilmiştir. Bizim telgraflarda "vürüdü" diye alındığı gün bazen kaydedilmişse de alış saatleri ve dakikaları belli değildir.

O günlerde Lozan'dan Ankara'ya iki kanaldan telgraf çekiliyordu: Biri, Akdeniz üzerinden Doğu'ya, Asya'ya uzanan "Eastern" telgraf hattıydı; diğeri de karadan, Romanya üzerinden ve Köstence şehrinden İstanbul'a gelen "Köstence hattı" idi. Birinci hat İngilizlerin, diğeri ise Fransızların denetimindeydi. Bizimkiler "Eastern" hattını kullanıyorlardı. Bir ara "Köstence" hattını kullanmayı düşünmüşler, ama bundan vazgeçmişler ve Lozan konferansının birinci döneminde yalnız "Eastern" hattı üzerinden haberleşmişlerdi.

Lozan ile Ankara arasında telgraf haberleşmesi pek kolay olmamıştır. Gecikmeler, aksamalar sık sık görülmüştür. Kimi telgraflar eksik, bozuk, yanlış çıkmıştır. Filân telgrafımız alındı mı, açıldı mı, anlaşıldı mı gibilerden yazışmalar

az değildir. O günlerde çekilen zorlukların anlaşılabilmesi için bu çeşit telgraflar da kitaba alınmıştır. Zaman zaman bozuk çıkan, açılmayan ya da anlaşılama-yan telgrafların tekrarlanması istenmiş ve aynı telgraf ikinci kez çekilmiştir. Fazladan emek ve para harcanmış ve zaman kaybedilmiştir. Oysa o nazik günlerde zaman çok önemliydi. Türk Hükümeti, 4 Ekim 1922 günlü nota ile barış konferansının İzmir'de toplanmasını istemişti ve gerekçe olarak haberleşmenin daha kolay olacağını öne sürmüştü. Konferans Türkiye'de toplanabilseydi bizim için haberleşme kolay olacak ve dolayısıyla belki barışa daha çabuk ulaşılacaktı. Lozan konferansı sırasındaki karşılaşılan haberleşme sorunlarını görünce, konferansın İzmir'de toplanması yolundaki Türk teklifinin anlamı daha iyi kavranabiliyor.

Lozan günlerindeki haberleşme zorluğu, bir bakıma Türk iç politikasını da az çok etkilemiştir, denilebilir. Biraz da bu zorluk yüzünden başbakan Rauf Bey ile İsmet Paşa'nın arası açılmış görünüyor. Her ikisi de telgraflarına zamanında cevap alamadıklarından yakınmışlardır. İsmet Paşa, Hükümetten talimat beklerken adeta kıvranır. Ertesi gün konferansta konuşmak durumundadır, Ankara'dan halâ ses sada yoktur. Oturur doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çeker. Buna bir mim koyan Rauf Bey ise gecikmenin kendisinden değil, İsmet Paşa'dan kaynaklandığını düşünür. Oysa her iki taraf da ard niyetten uzak, geceli gündüzlü çalışır. Pek iyi çalışmayan sadece telgraf hatlarıdır. Ama o gecikmeler yüzünden İsmet Paşa ile Rauf Bey arasına bir soğukluk girdiği sezilmektedir.

Sözlerime son verirken rahmetli Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ı burada anmak istiyorum. Son defa Ankara'da bulunduğum sırada rahmetli hoca bu belgeleri bir an önce yayınlamam için beni teşvik ediyordu. Fakat ben, diğer işlerimin yoğunluğu yüzünden, bu kitaba ayıracak zaman bulamıyordum. Hoca emekli olmuştu, bol zamanı olduğunu ve bana yardım edebileceğini söylüyordu. Sonunda kitabı birlikte yayınlamaya karar vermiştik. Hoca, belgeleri daktiloya çekecekti. Sonra oturup belgeleri birlikte yayına hazırlayacaktık. Gerçekten hoca işe başlamış ve belgelerin bir bölümünü daktiloya çekmişti. Fakat maalesef ömrü yetmedi. Tirana'da görevli olduğum bir sırada aziz hocanın vefat haberini aldım. Hatırası önünde saygıyla eğilirim.

Hocanın vefatı beni kamçıladi. Bu belgeleri İsmet Paşanın sağlığında yayınlamayı düşünmüştüm, olmamıştı; Bekir Sıtkı Baykal hoca ile birlikte yayınlamaya niyetlenmişim. Onun da ömrü yetmemişti. Hiç değilse ben sağlığında bu belgeleri yayına hazırlayayım diye yeniden işe koyuldum.

Burada yayınlanan belgelerin dili oldukça eskidir. 1920'lerin resmi dilidir. Bugünkü genç kuşak, Atatürk'ün Büyük Nutku'nun aslından okumakta güçlük karşılaştığı gibi bu belgeleri anlamakta da güçlük çekebilir. Hem gençlere, hem de araştırmacılara kolaylık olur düşüncesiyle belgelerin bugünkü dille özetlenmesi uygun görüldü.

Belgelerin çoğunu Dışişleri Bakanlığı Arşivinin Lozan Konferansı dosyalarından, daha az sayıdaki bir bölümünü ise Paris Büyükelçiliğimiz arşivinden derledim. Bu sonuncu kategori belgelerin kaynağını Paris Büyükelçiliği Arşivi'nin kısaltılması olan (PBA) harfleriyle gösterdim. Diğer bütün belgeler Dışişleri Bakanlığı Arşivinden (DBA) derlenmiş demektir. Lozan Konferansı Belgelerinin Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Arşivinde de örneklerinin bulunduğunu duymuştum. Fakat şahsen orada çalışma imkanı bulamadım ve dolayısıyla Dışişleri ve Cumhurbaşkanlığı arşivlerindeki belgeleri karşılaştıramadım.

Kitabın yayınlanmasına önyak olan Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel'e, Türk Tarih Kurumunun diğer yetkililerine ve Basımevi Personeline teşekkür borçluyum*

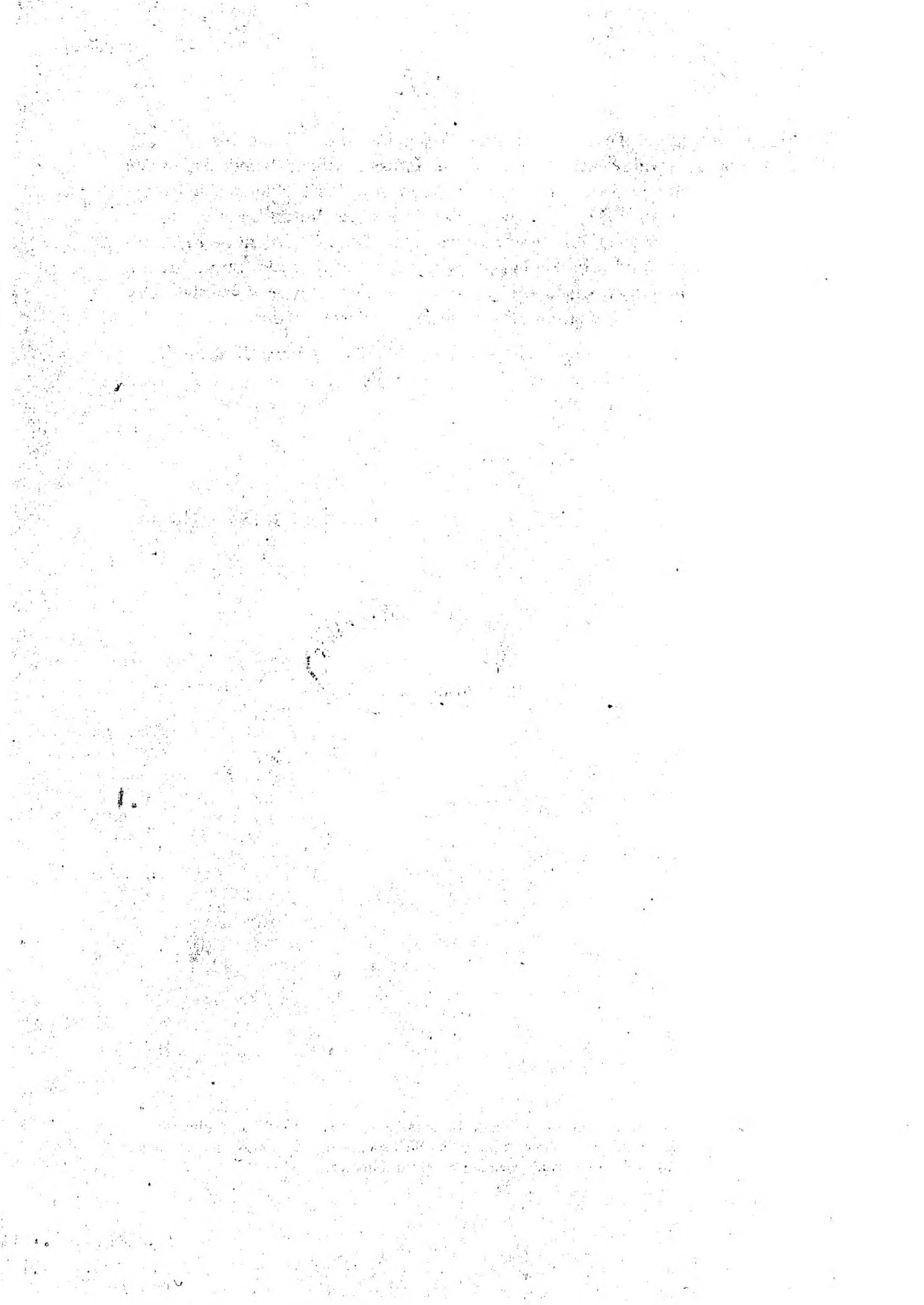
Pekin, 11 Şubat 1990

BİLÂL N. ŞİMŞİR

Türk Tarih Kurumu Üyesi



* Bu cilt, sürekli görevle Arnavutluk'ta ve Çin'de bulunduğum yıllarda dizildi ve basıldı. Kitabın provaları birçok defa Tiran'a ve Pekin'e gidip geldi. Bu taşınmalar sırasında 85 sayılı belgenin metni kayboldu, yalnız özeti kitapta kaldı. Üzgünüm ve özür diliyorum



BELGELERİN LİSTESİ VE ÖZETLERİ



No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
1922 Yılı			
1	11 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 3</i> İsteği üzerine İstanbul'da İsveç Elçisiyle görüştüm. Türk dostu olduğunu bildiren Elçi, Türkiye'nin şu sırada Amerika'dan 25 milyon dolarlık borç alabileceğini söylüyor. Borç istemenin tam zamanı olduğu görüşünde ve aracı olmak arzusunda. Kendisiyle ilişki kurulabilir. 40-50 milyon lira hazır para Türkiye için çok önemlidir.	101
2	14 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 1</i> Yugoslavya'dan geçerken trende Bulgar Başbakanı İstanbulliski ile görüştüm. Zaferimizi kutladı. Bulgaristan'ın düşmanlarla çevrilmiş ve yalnız kalmış olduğunu söyledi. Balkan ittifakı söylentilerini sordum. Henüz böyle bir şey yoktur dedi. Romanya ve Yugoslavya için Ege denizinde Bulgaristan'a bir çıkış verilmesine razı olduklarını söyledi. Henüz umudunu kaybetmemiş görünüyor.	102
3	14 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 2</i> Konferansın 20 Kasım tarihine ertelendiğini bildirdiler. Bu arada istersem Paris'i ziyaret edebileceğim söylendi. Curzon ve Poincaré*'den birer telgraf geldi. Konferansın ertelenmesinden dolayı özür diliyorlar. Paris'e gidiyorum. İngilizler, Müttefikler arasında görüş birliği istiyorlar.	103
4	19 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan İstanbul'da Refet Paşaya tel. No. 4</i> İstanbul ticaret mahkemelerinde açılmış dâvalar ve mütareke döneminde yabancı adli makamların İstanbul'da hukuka ve adalete aykırı kararları ile ilgili bilgilerin hemen derlenip gönderilmesini rica ederim.	104
5	19 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 5,6,7</i> 1. 15 Kasımda Paris'te Poincaré ile görüştüm. Politikamızın Misak-ı Milli'ye dayandığını söyledim. Kapitülasyonlar konusunda uzun tartışma oldu. Konferansta Müttefiklerin önceden hazırladıkları	105

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		<p>kararlar karşısında kalma olasılığına değindim. Eşitlik temeline dayanan görüşmeler yapılacağını söyledi. Müzakereler çok çetin olacak.</p> <p>2. Otelde basın muhabirlerini kabul edip politikamızı anlattım.</p> <p>3. 16 Kasımda Fransa Dışişleri Müsteşarıyla görüştüm. Müzakereler çetin olsa bile barış yapılacağını, sükunetle davamızı savunmamızı söyledi.</p> <p>4. Paris'teki İtalyan Büyükelçisi ziyaretime geldi. Müzakerelerde büyük güçlükler olabileceğini ve İtalya'nın Müttefiklerden ayrılmayacağını belirtiyor. İngilizler, Konferansta bize karşı bir "birleşik cephe" oluşturmağa çalışıyorlar. Paris gezisi yararlı oldu Lozan gazeteleri aleyhimize yazıyorlar.</p>	
6	19 Kasım	<p><i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.2</i></p> <p>Paris Mümessilliğimiz, Konferansa katılmak isteyen devletler konusunda bize danışılmadan karar verilmemesini telkin ediyor. Önemli konuların size duyurulması için genelge yapıldı.</p>	108
7	19 Kasım	<p><i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya Genelge tel. No. 3</i></p> <p>Vahdettin 17 Kasım günü, bir İngiliz Kruvazörü ile bilinmeyen bir yere götürülmüştür.</p>	108
8	20 Kasım	<p><i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 1</i></p> <p>19 Kasım günlü telgrafınız alındı.</p>	109
9	20 Kasım	<p><i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.4</i></p> <p>Vahdettin'in kaçıışı üzerine Abdülmecid Efendi Halife seçildi.</p>	109
10	20 Kasım	<p><i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden Refet Paşa aracılığıyla İsmet Paşa'ya tel. No. 10</i></p> <p>Townshend benimle görüşmek istiyor. Size başvurmasını yazdım.</p>	110

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
11	20 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Büyük Millet Meclisi Başkanlığına tel. No. 8, 9, 10.</i>	110
		1. Konferans açılmadan önce otelde Poincaré ile görüştüm. Konferansta Başkanlığın sırayla olmasını istedim. Başkanlığı davetçi devletlerin üstleneceklerini, komisyonlarda Türkiye'nin de başkanlık yapabileceğini söyledi. İstanbul'un boşaltılması konusu üzerinde durdum. Barış yapılıncâ İstanbul'dan çekileceklerini, ahali mübadelesi yapılabileceğini, kapitülasyonlar işinin de çözümleneceğini, her sorunun bir çözüme bağlanacağını anlattı. Şartları aynı. Davranışları daha nazik. Konferans açılışında okuyacağım söylevi biraz yumuşatmamı rica etti. Curzon da nazik davranıyor.	
		2. Konferans, İsviçre Cumhurbaşkanının söyleviyle açıldı. Sonra Curzon söylevini okudu. Arkasından ben söylevimi okudum. Yarın delegeler toplanacak.	
12	21 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.5</i>	115
		Yugoslav başbakanının güvendiği adamlardan Albay Tasiç, gizlice Ankara'ya geldi: Türkiye-Yugoslavya ilişkilerinin kurulması üzerinde durdu. Buna taraftar olduğumuzu bildirdik. Yugoslavya'daki Türk ve İslâm ahaliye baskıların durdurulmasını istedik.Sırp heyetinin Lozan'da sizinle anlaşmasının uygun olacağını bildirdik. Görüşmeniz uygun olur. (Bkz. No. 22.84, 136)	
13	21 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 11, 12</i>	116
		Curzon'la görüştüm. Konferansın çalışma biçiminden söz etti. Başkanlık işini açtım. Poincare* gibi konuştu. Bizim için en önemli konuyu sordu. Tam bağımsızlık dedim. İngiltere için en önemli konu barış dedi. Yunan tazminatından söz ettim. Komşusunuz dedi. Söylevimdeki bazı cümleleri sert bulmuş. İzdırıp çekmiş bir milletin şikâyetleri dedim. Yunanlılara karşı zafer kazandığımızı, ama Müttefiklere karşı kazanmadığımızı söyledi. Karşılık verdim. Sık sık görüşme dileğinde bulundu. Dış görünüş fırtınadan önceki tatlı yel gibidir!	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
14	21 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 13, 14</i> Konferans açıldı. Sabah yalnız içtüzük görüşüldü. Hemen her maddesine karşı çıktık. Sert tartışmalar oldu. Öğleden sonraki oturum, İsviçre'ye teşekkür, bazı delegelerin sözleri ile geçti. Yarın sınırlar komisyonu toplanacak. Curzon ve Poincaré ziyaretlerimi iade ettiler. Curzon, Ruslarla dostluğunuz ne kadar sürecek diye sordu. Sonsuza kadar dedim.	117
15	22 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.6</i> Aralof, Türklerle İngilizler arasında bir silahlı çatışmaya engel olma talimatı almış.	118
16	22 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.7</i> Türk delegasyonunda kâtip olarak görevli Suat Efendinin, Batum Türk Komünist Partisi Genel Sekreteri Sedat Reşat ile yakınlığı var. Dikkat. (Bkz. No. 355, 492)	118
17	22 Kasım	<i>TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 8</i> Çerkes Ethem'in size suikaste bulunma ihtimali var. İsviçre hükümeti suikastçileri sınır dışı etsin. (Bkz. No. 337)	119
18	22 Kasım	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 11</i> Söyleviniz henüz alınmadı.	119
19	22 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 15, 16.</i> Konferans Komisyon halinde toplandı. Doğu Trakya için 1913 sınırını ve Batı Trakya için plebisit istedim. Venizelos, kabul edemeyeceğini söyledi. Bulgarlar, Ege denizine çıkış istediler. Ben önerilenlerin hepsini gelecek toplantıda cevap vereceğimi bildirdim. Curzon ile tartıştık. Kendi görüşlerini açıkladı. Meriç'e kadar bir sınır ve bir de tarafsız bölge öngörüyorlar. Curzon, devletlerin birlik olduklarını yineledi. Fransız ve İtalyan delegeleri onu doğruladılar. Karaağaç'ın kurtarılabileceğini sanıyorum. Ama 1913 sınırını kurtarmak ve Batı Trakya'da plebisit yaptırmak zor. Bu yüzden konferansın kesilmesine meydan vermeyeceğim.	120

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
20	23 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.12</i> General Bone'un Anadolu gezisi uygun değil.	121
21	23 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 18,19,20,21.</i> 1. Arazi komisyonu toplandı. Hepsine uzun bir cevap verdim. Yunanistan saldırgan ve sorumludur, dedim. Batı Trakya'dan kendi kaderini belirlemesini ve Doğu Trakya için 1913 sınırını savundum. Bulgarlara Ege'de çıkış verilmesine Türkiye'nin taraftar olduğunu belirttim. Tarafsız bölge işi alt komisyona yollandı. Venizelos cevap verdi. Söylevim Yunanlıları biraz güç durumda bıraktı. 2. Alt komisyon öğleden sonra toplandı. Sınırdaki Karadeniz'den Ege denizine kadar 30 kilometre genişliğinde askerden arındırılmış bir bölge öngörülüyor. 3. Öğleden sonra Curzon'a gittim. Yanında öteki delegeler de vardı. Curzon, İstanbul'daki durum konusunda Selahattin Adil Paşa'ya açık talimat verilmesini rica etti. İstanbul'da Ankara yasalarının sert biçimde uygulanmasından yakındılar. 4. Hristiyanları kovmak istediğimizden söz ettiler. Aslı yok dedim. Hükümetime yazıp bilgi isteyeceğimi söyledim. Azınlıklar konusunda büyük zorluklarla karşılaşacağız, sanırım. 5. Amerikalıların konferansta bulunmaları ahdi olmadığından buna karşı çıkmadığımı Amerikan Elçisine bildirdim. 6. Rus Elçisi Vorovski'yi kabul ettim. Rus heyetinin Boğazlar için, hazır bulunması için anlaştık.	122
22	24 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No.13</i> Yugoslavya'ya bir temsilci göndermeyi kararlaştırdık. (Bkz. No. 12,25,84,136)	124
23	25 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 22</i> Azınlıklar konusunda yalnız Rumların değiş tokuşu üzerinde durmak, Ermenilere ise dokunmamak yerinde olur. (Bkz. No. 50,73,86,90,93)	124

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
24	25 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 23.</i> Curzon'un yakındığı İstanbul'daki durum konusunda bilgi rica ederim. (Bkz. No. 21,27,33)	125
25	25 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 24,25,26.</i> 24 Kasım günü, Sırp Bakanla görüştüm. Karşılıklı temsilciler atamayı kararlaştırdık; sorunları konuştuk. Madam Gaulis geldi. Fransız delegasyonuna güvenmemizi söyledi. Hind Hilâfetcilerinden bir heyet Halifelik için girişimde bulundu. Vorovski'nin ziyaretine karşılık verdim. Savof teşekkür etti. İngilizler Irak işini özel olarak görüşmek için yoklama yaptılar. Amerikan delegesi, delegasyonumuz ile görüştü, benimle de görüşecek.	125
26	25 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 27</i> Alt komisyon toplandı ve askerden arındırılmış sınır bölgesini hazırladı. Tartışmalar uzadı. İş ertelendi. Bulgarlar Dedeağaç'tan koridor istediler. Venizelos saldırdı. Bulgarlar bizim aleyhimizde davranıyorlar.	127
27	25 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 28</i> İtilâf Delegeleri iki muhtura verdiler. Birinde İstanbul'daki durumdan yakınıyorlar. Diğerinde Anadolu'daki hristiyanlar üzerinde duruyorlar. Bilgi bekliyorum. Anadoludaki hristiyanların sızlanmalarına meydan verilmemesi uygun olur. (Bkz. No. 21, 33.)	128
28	26 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 14.</i> ... 28 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 27)	129
29	26 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 15</i> Telgraflarınızdan bazıları henüz gelmedi. Bizimkilerden hangileri ulaştı?	130
30	26 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 17</i> ... 27 sayılı teliniz tam açılmadı. Tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 26)	130

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
31	26 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa. tel. No. 29, 30</i> Komisyonda Trakya sınırı görüşüldü. Curzon Karaağaç istasyonunu veremeyeceklerini söyledi. Batı Trakya'da plebisiti reddettiler. Sonra adalar işine geçildi. Curzon kapitüler devletleri konferansa çağırılmış. Onlarla görüşmeyeceğimi duyurdum. Konferans dışında: Curzon İstanbul'daki duruma elkoymamı rica etti. Bir Ermeni heyeti, dışarda kalan 700.000 Ermeni için yer istedi. Sırp Bakana, tutumlarından yakındım.	130
32	26/27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 16</i> Konferans açılışında okuduğunuz söylev metnini tekrar tellemenizi rica ederim.	132
33	26/27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 18</i> İlgi No. 27. İtilâf devletleri muhtırasına cevap: Generallerle görüşmelerde Refet Paşa güçlük çıkarmıyor. Anadolu hristiyanlarına da dokunulmuyor. (Bkz. No. 34, 43, 77)	132
34	26/27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 19</i> Karaağaç'ın kurtarılabileceği, ama Batı Trakya'da plebisitin güç olduğu yolundaki görüşünüz uygundur. İstanbul'da gergin bir durum ve bunalım yoktur. Yakınmalar yersizdir. (İlgi: No. 19, 21, 27, 33)	133
35	27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 27</i> İzmir'deki Fransız bankaları, kapitülasyonları ileri sürerek Osmanlı özel hesaplarıyla ilgili bilgi vermemişler. (Bkz. No. 36)	134
36	27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 28</i> Fransız bankalarının Osmanlı özel hesaplarıyla ilgili bilgi vermeyişleri kanunlara aykırıdır.	134

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
37	27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 29.</i> Türk yasalarına uymaları ve Türkçe kültür dersleri de göstermeleri koşuluyla, Fransız okullarının varlığını kabul ediyoruz. (Bkz. No. 95, 112)	135
38	27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 30</i> Egemenliğimiz altındaki Adakale aleyhine bir karar çıkmasına meydan verilmemesi rica olunur. (Bkz. No. 55)	135
39	27 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 34.</i> 1. Ermeni heyetinin söyledikleri çok aşırıdır. 2. Karaağaç gibi konularda karar vermeden önce Hükümete bilgi vermeniz uygun görüldü.	136
40	27 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 31,32.</i> 26 Kasım'daki özel görüşmelerim: Berrère'e Fransızların tutumlarından yakındım. Curzon ile Irak konusunu konuştum. Musul'u istedim. Reddetti. Tartıştık. Bu işi özel olarak aramızda görüşelim dedi. Çeşitli konulara değindik. Amerikan delegesiyle, kapitülasyonları, Türkiye'deki Amerikan kurumlarını tartıştık. Polonya Cumhurbaşkanı Yaveri bana geldi.	136
41	27/28 Kasım	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 20, 21, 22.</i> Yunanlılar, plebisiti reddettirip Batı Trakya'yı ele geçirmeyi amaçlıyorlar. Öteki devletler de bölgede Türkiye'yi yalnızlığa itmeğe çalışıyorlar. Plebisit reddedilirse Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi düşmüş olur ve biz mazlûm İslam milletleri karşısında güç durumda kalırız. Müttefikler İstanbul işiyle de sizi uğraştırıyorlar. İşiniz zaten yüklü. İstanbul işiyle burada biz ilgileniriz.	138
42	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 23</i> Yunanlıların İstanbul'da müttefiklerce korunmaları kabul edildi.	139

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
43	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 24</i> Mougin, İstanbul'un durumundan memnun olduklarını bildirdi. (Bkz. No. 21, 27, 77)	139
44	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 25</i> Türkiye'deki Amerikan okullarının durumları ve nizamnamemiz Amerikalı'ya anlatıldı. (Bkz. No. 112)	140
45	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 26</i> Romanya ve Bulgaristan'a birer temsilci göndermemiz için girişimde bulunmanızı rica ederim.	140
46	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 31</i> Mısırlılar Zoglul Paşa'yı konferansa göndermek istiyorlar.	141
47	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 32</i> Yunanistan'daki Türkler ve tutsaklar için girişimde bulunmanızı rica ederim.	141
48	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 34</i> Aldığınız telgrafları bildirmenizi rica ederim.	142
49	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 35, 36, 37</i> Türkiye-Rusya ilişkileri konusunda bilgi: Rus Ticaret temsilcilikleri, Ticaret anlaşması, Rusların çıkardıkları bazı zorluklar. Aralof ile görüşme, yanlış anlaşmalar, Halk İştirakiyun Fırkası üyelerinin tutuklanması, Rusların tepkisi. Çiçerin'e gereken açıklamalarda bulunmanızı rica ederim.	142
50	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 38</i> Türkiye'deki Ermenileri Ermenistan'daki Türklerle değiş-tokuş etmek ve Türk ortodokslarını ülkede bırakmak düşüncesindeyiz. (Bkz. No. 23, 73, 86, 90, 93)	143
51	28 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 39</i> Hintli Dr. Hekim ne zaman Ankara'ya gelecek?	144

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
52	28 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 34,35.</i> Maliye komisyonu toplandı. Tam ekonomik bağımsızlık ve Yunanistan'dan tamirat istedik. Rakovski, konferansa tam katılmak istedi. İngiliz Tyrrell ile görüştüm. Musul'u geri vermemek kararındalar. Milletler Cemiyetine girmemizden söz etti. Belçika delegesiyle görüştüm. Bulgarlar, Ege'ye çıkışı bu haliyle reddedeceklerini söylediler. Bize birkaç göçmen köyünü geri vermek istediler.	144
53	28 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 36,37.</i> Maliye komisyonunda görüşlerimizi açıkladık. Yunanlıların tamirat ödemeleri için direndik. Müttefiklerin işgal masrafı isteklerini geri çevirdik. İş-alt-komisyona yollandı.	146
54	29 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 40.</i> 35 sayılı telimizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 52)	148
55	29 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 41.</i> İlgi: No. 38. Adakale'nin elden çıkarılmaması için önerge verildi.	148
56	29 Kasım	<i>Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Paris ve Roma Mümessilliklerine tel. No. 42.</i> Bolşeviklerin Besarabya'ya yığınak yaptıkları haber alındı.	148
57	29 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 38, 39, 40.</i> 1. Birinci komisyon, Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarının askerden arındırılmasını kabul etti. Öteki Ege adaları yeniden görüşülecek. Alt-komisyonlarda gümrükler, demiryolları görüşüldü.	149

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Amerikalılar "açıkkapı" politikasını istiyorlar ve bizimle müzakereye girecekler. Garroni, bir proje getirdi, kendilerine birşeyler verelim, Onikiada görüşülmesin istiyor.	
		3. Rakovski, bütün konferansa katılmaları için girişim yapmadığımdan yakındı. Konuştuk, Ruslar, yalnız Boğazlar konusunda katılmağa razı olmuşlardı. Çok güçlük çıkaracaklar.	
58	30 Kasım	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 43</i> 36 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 53)	151
59	30 Kasım	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 41,42</i> Alt-komisyonlarda gümrükler, Osmanlı borçlarının paylaşılması, deniz taşımacılığı görüşüldü; kabotaj hakkımız kabul edildi. Müttefikler yalnız Boğazlar işinde Rusları konferansa çağırdılar. Rıza Nur İngiliz müsteşarıyla Musul işini görüştü. Fransız baş delegesi ziyaretime geldi. Musul'u istiyoruz, Fransa'nın tutumu nedir? dedim. Açıkça görüşülürse İngilizleri destekleyeceklermiş. Ekonomik Bağımsızlığımızı kabul etmiyorlar diye yakınlım, yayın yapalım.	151
60	1 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 43 mükerrer</i> 39 numaralı telinizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 57)	153
61	1 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 43</i> Türk ve Yunan esirlerinin miktarı nedir? (Bkz. No. 65, 69, 71, 89, 100, 109)	153
62	1 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 44</i> Almanların Musul petroleri için imtiyaz elde edip etmedikleri ve Anadolu'da müttefiklere verilen imtiyazlar konusunda tezelden bilgi verilmesi (Bkz. No. 87)	153

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
63	1 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. Çok ivedi. No. 45</i> Göçmenler konusunda hemen bilgi verilmesi (Bkz. No. 66)	154
64	2 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 44</i> Edremit'teki İtalyanların İstanbul'a gitmelerine izin verildi. (İlgi: No. 21).	154
65	2 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 45, 46, 47.</i> İlgi: No. 61 Yunanistan'daki Türk esirlerinin sayısı Yunan Kızılhaçına göre 5404. Ayrıca 8519 kişi zorla götürülmüş. Diğer listeleri de eklemeli. Türkiye'de 16872 Yunan esiri var. Daha keskin rakamlar sağlanmaya çalışılıyor. (Bkz. No. 69)	154
66	2 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 49</i> İlgi: No. 63 Trakya'dan göçeden Rumların miktarı araştırılıyor. Batı Anadolu'ya daha 60.000 hane göçmen yerleştirilebilir. Ülkemiz 200.000 hane göçmen alabilir.	155
67	2 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 46, 47.</i> 1. Birinci Komisyonunda Savaş tutukluları ve ahali mübadelesi görüşüldü. Önce tutsakların, sonra ahalinin değiştirilmesini savundum. Maliye Sorunları altkomisyonunda gümrük tarifeleri görüşüldü. 2. Özel görüşmeler az oldu. İngilizler, Musul'u terketmeyeceklerini söylüyorlar. Çiçerin geldi. Müttefiklerle her alanda anlaşmazlık var. Ruslar da konferansın kesilmesine yatkın.	156
68	2 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 48, 49, 50.</i> 2 Aralık raporu: 1. Kapitülasyonlar Komisyonu (2. Komisyon) toplandı. Üç alt-komisyon kurdu. Garroni, kapitülasyonlar yerine bir başka sistem önerdi. Ben kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istedim. Fran-	157

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		sız, Japon ve Amerikan delegeleri de konuştular. Uzun tartışma oldu. Ayrıntılı raporumuz okundu.	
		2. Gümrük alt-komisyonuna karşı projemizi verdik. Borçların 1914'e kadar bölüşülmesini istiyorlar, biz 1918'e kadar diyoruz. Bir başka komisyon da kişilerin zararlarını tazmin işi konuşuldu. Aramızda esash ayrılıklar var. Diğer bir alt-komisyon da tutsak ve ahali değiş tokuşu görüşüldü. Nüfus değiş tokuşunun birinci komisyonunda görüşülmesi kabul edildi. Garroni, kendilerine ne vereceğimizi sorduruyor.	
		3. Ruslara ziyafet verdim. Çiçerin, Boğazlar işinde birlikte hareket edelim diyor. Boğazların Savaş gemilerine kapanmasını istiyorlar. Rus ve İngiliz görüşleri bağdaşmayacak ve konferans kesilecek. Ruslar bizim de konferanstan ayrılmamızı isteyecekler.	
69	3 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 48</i> İlgi: No. 61, 65. Türkiye'deki Yunan tutsaklarının tam sayısı 17108'dir.	160
70	3 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 53</i> Ruslarla Boğazlar işini görüştük. İlişkilerimizi sürdüreceğiz. Afgan Elçisi halifelik konusuna değindi. Müttefikler, Ruslarla ilişkilerimizi merak ediyorlar. İngilizleri Musul'u geri vermeğe davet edeceğim. Mali görüşmelerde en çok kayırlan ülke deyimi geçiyor.	161
71	3/4 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 52</i> Tutsakların doğru ve kesin sayısının bildirilmesini dilerim. (Bkz. No. 89)	162
72	4 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 51. Çok ivedi</i> Tutsaklar arasında gösterilen yüz küsür sivil Yunan vatandaşı mıdır? (Bkz. No. 76)	162

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
73	4 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 51</i> Yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübadele edilmesi düşüncesindeyiz. (Bkz. No. 23, 50, 86, 90, 93)	162
74	4 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 52</i> Anadolu'ya ilk çırpıda 200.000 göçmen yerleştirilebilir. İlerde daha pek çok göçmen alınabilir.	163
75	4 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 53</i> Şimdiye kadar alınan telgrafları bildirmenizi rica ederim. (Bkz. No. 98)	163
76	4 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 54</i> İlgi: No. 72 Anılan tutsaklar, Yunan vapurlarında tutsak edilmişler. Yerli Rum tutsaklar 10137. Ayrıca iki sivil tutsak taburu var.	164
77	4 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 54</i> İstanbul'da müttefik generallerle Refet Paşa arasındaki müzakereler konusunda bir muhtıra aldım. Bilgi verilmesini dilerim. (Bkz. No. 21, 24, 27, 33, 43).	164
78	4 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Genelkurmay Başkanlığına tel. No. 55</i> Montagna, Sivrihisaryan adlı iki tutsağın salıverilmesini rica ediyor.	165
79	4/5 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 55</i> Generaller ile Refet Paşa arasında kararlaştırılan noktalar. İstanbul'da asayişin sağlanmasında yetki bölümü yapılmış. (Bkz. No. 77)	165
80	5 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 60</i> Yunan tutsaklarını yeniden araştırıyoruz.	166
81	5 Aralık	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 77</i> Şeyh Sünüsü Libya'nın bağımsızlığı için Afrika'ya geçmek istiyor. İtalyanlar da kendisiyle görüşmek arzusundalarmış. Ne yolda davranması daha uygun olur. (Bkz. No. 211 ve 324)	166

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
82	5 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 56, 57, 58</i>	167

4 Aralık Raporu:

1. Birinci Komisyon Boğazlar sorununu görüşmeğe başladı. Genel bir konuşma yaptık. Ayrıntıya girmedik. Ruslar, Boğazların savaş gemilerine kapatılmasını istediler; Romenler ise açılmasını savundular. Bulgarlar yalnız ticaret gemilerine açılmasını istediler. Curzon, Çiçerin'e cevap verdi ve "Türkleri de mi temsil ettiğini" sordu. Biz, önce bütün görüşleri dinleyip incelemek istediğimizi açıkladık. Bizi yalnız bırakmak istiyorlar. Müttefiklerle Ruslar arasında asıl sorun, boğazların savaş gemilerine açık veya kapalı olmasıdır.

2. Alt-komisyonlar: Tutsak değiştokuşu kararlaştırıldı. Ahali değiştokuşuna İstanbul Rumlarını da katmak istiyorlar. En çetin nokta bu. Hukuken Türk uyruklu yabancı şirketler için de tazminat istediler. Reddettik. İş askıda, Gümrük işinde görüşler birbirinden uzak.

3. Sırp Dışişleri Bakanıyla görüştüm. Mümessillikler işini halledecek, önce bizim mümessilimizi bekliyor. Onu en çok ilgilendiren Batı Trakya'da plebisit sorunu. Çiçerin'le de görüştüm. İngilizlerle ikinci derecede görüşmeler oldu. Yarın tekrar görüşeceğiz ve Musul'u kesin olarak isteyeceğiz.

83	5 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 60</i>	171
----	----------	--	-----

Fransız delegasyonu Kuzey Suriye demiryolu görevlileri ve Fransızokulları konusunda aracılığımızı istedi. (Bkz. No. 91, 106, 115)

84	6 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 61</i>	171
----	----------	--	-----

İsmail Canbolat Bey Belgrad Mümessiliğine atandı. Agreman alınmasını rica ederim. (Bkz. No. 12, 22, 136)

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
85	6 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 62, 63.</i> 5 Aralık raporu: Alt-komisyonunda mübadele işi görüşüldü. İstanbul Rumları mübadele dışı bırakılmak isteniyor. Papa, Ermenilere değinen bir bildiri yayınladı. Karşı bildiri yayınladık. Fransız delegesiyle görüştüm; maliye ve ekonomi işlerinde çok aşırı. Amerikan delegesiyle görüştüm; azınlıklara değindik. Rıza Nur Curzon'a gitti. Musul'u istedi. Yarın Boğazlar sorunu görüşülecek. (Bkz. No. 94)	
86	6 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 64</i> İlgi: No. 73 Yerli Ermenileri Ermenistan'daki Türklerle mübadele işini görüşebileceğim bir muhatap yoktur. Yalnız Rumların mübadelesinden başka yapılacak şey göremiyorum. Cevap bekliyorum. (Bkz. No. 23, 50, 73, 90, 93)	172
87	6/7 Aralık	<i>Başbakan Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 62, 63, 64.</i> İlgi: No. 62 Almanlara Musul vilayetinde petrol imtiyazı verilmemiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bazı maden imtiyazları verilmiştir.	172
88	6/7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 65</i> Borçların bölüştürülmesinde yalnız gelir üzerinde durmak yetmez. Gümrük işinde tartışma kabul edemeyiz. (Bkz. No. 99)	173
89	6/7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 66, 67, 68, 69</i> İlgi: No. 71 Savaş tutsakları hakkında ayrıntılı bilgiler: Yunanlıların verdiği rakamlarla diğer rakamlar birbirini tutmuyor. Yunanistan'da asker ve sivil 15.000 tutsağımız var sanılıyor. Türkiye'de 14.000 Yunan ve 10.000 Rum tutsak var. (Bkz. No. 100)	173

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
90	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 70</i> İlgi: No. 86 Ermenilerin mübadelesi işi hükümet kararıydı. Yeniden görüşülecek. (Bkz. No. 93)	174
91	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 71</i> İlgi: No. 83 Kuzey Suriye demiryolundaki Fransızlar işten çıkarılmış değil. Fransız okulları konusunda Mougin ile Ankara'da anlaşmaya vardık. Fransa kapitülasyonlarda direnmeyecekmiş. (Bkz. No. 106)	175
92	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 72</i> Amerika, İngiltere, İspanya, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve İsveç'teki Elçiliklerimizin, geçici yönetimi konusunda düşünceniz nedir?	175
93	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 73</i> İlgi: No. 90 Ermenilerin mübadelesi konusundaki teklifiniz uygundur.	176
94	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 74</i> İlgi: No. 85 İstanbul Rumları mübadele dışı bırakılabilir.	176
95	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 75</i> İlgi: No. 83 Fransız okulları konusundaki görüşümüz daha önce bildirilmişti. (Bkz. No. 37)	176
96	7 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 76</i> İlgi: No. 87 Madenler konusunda ek bilgi.	177

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
97	7 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 65, 66, 67</i> 6 Aralık raporu: 1. Birinci Komisyon Boğazlar için toplandı. Curzon Rus önerisini reddetti ve kendi projesini verdi. Ben daha sonra cevap vereceğim. Çiçerin Curzon'a cevap verdi. Müttefik projesinin özü şu: Karadenizden saldırıya karşı İstanbul'un savunması var. Yabancı işgal askerleri kalmayacak. Uluslararası bir komisyon Boğazlardan geçişi düzenleyecek. 2. Görüşmelerim: Romanya Dışişleri Bakanıyla görüşüm. İngiliz Müsteşarını yanıma çağırdım. Barış ve Musul işini konuştum. Ruslarla konuşacağım. Barış yapmak niyetinde olduğumuzu ve Boğazları sorun yapmayacağımızı anlatacağım.	177
98	7 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 68</i> İlgi: No. 75 12 telgrafınız gelmedi. Ötekiler alındı.	180
99	8 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 78</i> Borçların Türk parasıyla ödenmesi en önemli konudur. (Bkz. No. 88)	180
100	8 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 79</i> İlgi: No. 89 Yunanistan'daki Türk tutsakları hakkında ek bilgi. (Bkz. No. 109)	181
101	8 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 79</i> . <i>Mükerrer.</i> 66 sayılı telgrafınızın tekrarını rica. (Bkz. No. 97)	181
102	8 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 80</i> 59 sayılı telgrafınız gelmedi.	181

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
103	8 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 70, 71</i> Alt-komisyonlarda, mübadele, gümrükler, kapitülasyonlar görüşüldü. Özel olarak bir İsviçre heyeti, Barrere ve Ruslar ile görüştüm. Ruslar, barış yapmak zorunda olduğumuzu kabul ediyorlar. Misyonerler, okulları ve kurumları sordular. İngiliz Müsteşarına istediğimiz Musul sınırını gösterdim. Sorun kaldı. (Bkz. No. 44 ve 112)	182
104	8 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 69</i> Aydın ve Bağdad demiryolları konusunda şikayetler oldu. (Bkz. No. 114, 139)	183
105	8 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 72, 73, 74</i> 8 Aralık raporu: 1. Sabah Boğazlar komisyonu toplandı. Görüşümüzü söyledik, Curzon, silahsızlandırmayı kabul edişimiz üzerine nefes aldı. Akşam cevap verecek. Çiçerin, inceledikten sonra cevap verecek. İki de konuşmamı sürprizle karşıladılar. 2. Konferanstan sonra Rıza Nur Ruslara gitti. Mükemmel kavga etti. Öğleden sonra yine toplantı oldu. Çiçerin, Müttefiklerin Karadeniz'e donanma geçirme düşüncelerini reddetti. 3. Savaşta Boğazları savunabileceğiz. Barışta Karadeniz'deki en güçlü donanma kadar savaş gemisi geçebilecek. Garoni'ye göre, İstanbul Rumlarını çıkarmak olanaksız. İtalyanlarla ekonomik işbirliği yapmak gerek. Patriğin çıkarılması ümiti var.	184
106	9 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 81</i> İlgi: No. 83,91 Adana-Hama demiryolundaki Fransızların uzaklaştırılmaları için emir verilmemiştir. (Bkz. No. 115, 137)	187

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
107	10 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 82, 83.....</i> Aralof nota verdi. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçişin Rusya'nın kabul edemeyeceğini bildiriyor. Türkiyenin savaşa devam etmesini mi istiyorsunuz diye sordum. Birlikte direnelim diyor.	188
108	10 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 84</i> İngilizler, Şeyh Mahmud'u Kürdistan hükümeti başkanı ilan ettiler. Şeyh Mahmud ise Türkiye'ye sadık olduğunu bildiriyor.	189
109	10 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 85</i> İlgi: No. 100 Yunanistan'da toplam 9.857 sivil tutsağımız var. (Bkz. No. 61, 65, 69, 71, 89)	189
110	10 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 76, 77, 78</i> 1. Boğazlarda öngörülen askerden arındırılmış bölge ve yabancı gemilerin geçişleri ile ilgili iki projeyi generallerle birlikte inceledim. Semadirek, Limni, Bozcaada, İmroz adaları da askerden arındırılacak. Marmara'nın durumu ve Gelibolu garnizonu konularında anlaşma olmadı. 2. Karadeniz'e gemi geçirmek, barışta ve savaşta farklı oluyor; ayrıca Türkiye'nin barışta ve savaşta olmasına göre değişiyor. Ruslar, Karadenize yabancı savaş gemilerinin girişini daha da kısıtlamak istiyorlar. Bu konularda kararınızı bilmek isterim. 3. Alt-Komisyonunda Yabancıların hukuki durumları görüşüldü. 4. Mali komisyon görüşmeleri zor gidiyor. 5. Noradunghian efendi Ermeni yurdu istedi. Nasihat ettik.	190

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
111	10/11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 86, 87, 88.</i> Rus notasının çevirisini sunuyorum: Boğazlarla ilgili Rus görüşü vurgulanıyor: "Boğazlar, bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olmalı. Lozan'daki Türk heyeti ise bu görüşten ayrılmak eğiliminde. Rus hükümeti bu noktaya Türk hükümetinin dikkatini çekmeyi görev bilir. Bunu; 1921 Türk-Rus anlaşmasının çiğnenmesi sayıyor. Lozan'da Türk ve Rus heyetleri birlikte hareket etselerdi daha iyi sonuç alınırdı."	192
112	10/11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 89</i> İlgi: No. 44 Amerikan okulları, belli şartlarla Türkiye'de kalabilirler. (Bkz. No. 103)	194
113	10/11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 90</i> İlgi: No. 105 Trabzon limanı için İtalyan önerisini incelemeye hazırız.	194
114	10/11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 91</i> İlgi: No. 104 Aydın demiryolundan yabancıların alındığı konusunda bilgimiz yok. Araştırılıyor. (Bkz. No. 139)	195
115	11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 92</i> Demiryollarında yazışmaların Türkçe yapılması eski yasa gereğidir. (Bkz. No. 106, 137, 166)	195
116	11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 93</i> 73 sayılı telinizin tekrarlanması rica ederim. (Bkz. No. 105)	196
117	11 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 94</i> İngilizler, Boğazların açık tutulmasını isterken, Yavuz'un 1914'te Boğazlardan geçip İstanbul'da fazla	196

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		kalmasını da gerekçe gösteriyorlar. Oysa o zaman bundan memnun kalmışlardı.	
		Karadenizin askerden arındırılması bizim yararımıza olur.	
118	11 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 79, 80, 81</i> 10 Aralık raporu: Pazar tatili dolayısıyla özel görüşmeler yaptım: 1. Curzon, Noel sırasında konferansa iki-üç hafta ara vermeyi düşünüyor. Ben, aralıksız çalışıp anlaşmayı imzalamak daha uygun olur, dedim. Reşadiye ve Sultan Osman gemilerimizi Curzon'dan istedim. Sonra kendisiyle Musul işini tartıştım. Tehditlerde bulundu. 2. Çiçerin yanıma geldi. Barış ve Boğazlar sorununu konuştuk. 3. Savaş'ta donanmanın Boğazlardan geçişi konusunda Hükümetin görüşü nedir? 4. Cenevre'de Yahudilerin bir ziyafetine gittim. 5. <i>Temps</i> gazetesi Fransızlara şükranlarımızı yazıyor. Nedir? (Bkz. No. 124)	197
119	11 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başkumandanlığa tel. No. 82</i> Sunisi'nin seyahatini İtalyanlar da istiyorlar mı?	201
120	11 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 83</i> Sağlığınız nasıldır? Önemli sorunlara dayanıp kaldık. Belki hepsi toptan çözülür. Ancak Boğazlardan donanma geçirmeyi İstanbul için tehlike olarak kabul etmiyorlar Nasıl hareket edeceğim? Boğazlardan donanma geçirme işi konferansı kesme nedeni olmamalı, düşüncesindeyim. Musul işi ağırdır. (Bkz. No. 123)	201
121	11 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 84</i> Vergilerini ödemekte gecikmiş yabancı şirketlere üç ay mühlet tanınması isteniyor. (Bkz. No. 163)	202

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
122	12 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 95</i> 79 sayılı telinizin tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 118)	203
123	12 Aralık	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 108</i> İlgi: No. 120 Sağlığım yerinde. Müzakereleri parlak yürütüyorsunuz. Bütün raporlarınızı okuyorum. Önce kapitülasyonlar işi belli olsun. Son bir tablo rica ederim. Nerede durmak gerekeceğini siz kestirebilirsiniz.	203
124	12 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 100</i> İlgi: No. 118. Fransız basınına teşekkür ettim. Fransa'nın tam bağımsızlığımızı tanıyacağı umudunu dile getirdim. Okullar konusunda yakındım.	204
125	12 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 85</i> 11 Aralık raporu. Yalnız alt-komisyonlar çalıştı. Boğazlarda askerden arındırılmış bölge projesi incelendi.	204
126	12/13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 96, 97, 98, 99.</i> İlgi: No. 118 1. Yortular dolayısıyla Konferansa ara veremeyiz. 2. Boğazlarla ilgili teklifler yeterli değil. 3. Boğazlar, kapitülasyonlar, Borçlar, Tamirat işlerinde son durum ve görüşleriniz nedir? 4. Boğazlardan donanma geçirme konusunda görüşümüzü bildiriyoruz.	205
127	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 101</i> Aralof, Rus uzmanlarının Boğazlar komisyonuna kabul edilmediğinden yakınıyor.	207

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
128	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 102</i> Aralof, Karadeniz'e yabancı donanma geçişini kabul ettiğimizi ileri sürüp yakındı. Henüz kabul ettik diyemeyiz diye açıklama yaptım. Rahatladı.	207
129	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 103</i> Aralof, basında çıkan demecinizin yalanlanmasını istiyor.	208
130	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 104</i> İlgi: No. 118 Çiçerin, benim Irak konusunda Aralof'a söylediklerimi çarpıtmış. Aralof'u uyardım.	208
131	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 105</i> Yunanlıların Batı Trakya'da yığınak yapmaları üzerine Fuat Bey müfrezeleri 21 Kasım'da İskeçe yöresinde sınırlı bir harekât yapmışlar. Olay basında kasıtlı olarak büyütülmüştür.	209
132	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 106</i> Yunanistan konusunda bazı duyumları bilginize sunuyorum.	209
133	13 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 107</i> Boğazlar bölgesinde İngilizlerin tutumlarıyla ilgili bazı bilgileri sunuyorum.	210
134	13 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 86, 87, 88.</i> 12 Aralık raporu: 1. Azınlıklar Komisyonu toplandı. Curzon görüşlerini açıkladı. "Ermeni Yurdu"ndan sözetti. Sonra Amerikalı uzun bir konuşma yaptı. Bunun üzerine ben de uzun bir konuşma yaptım. Rumların mübadele edilmesi, geri kalan azınlıkların Türk yasalarının koruyuculuğuyla yetinmeleri gerektiğini belirttim. (Bkz. No. 140, 143)	210

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Maliye Alt-Komisyonunda borçların bölüşülmesi, tamirat, gümrük işleri görüşüldü.	
		3. Çiçerin'le görüştüm. Boğazlardan geçecek gemilerden yalnız Türkler sorumlu olsun diyor. (Bkz. No. 162)	
135	13 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 89</i> Amiral Bristol Rum göçmenleri konusunda ricada bulundu. Amerikan okulları konusunda şikayette bulundu. Önemle dikkate alınmasını rica ederim. (Bkz. No. 138, 142)	213
136	14 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 109</i> Canpolat Beyin Belgrad Mümessilliğine atanması konusunda görüşünüz nedir? (Bkz. No. 12, 22, 84)	214
137	14 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 110</i> İlgi: No. 106, 115 Adana demiryolundaki yabancıların işten çıkarılması için emir verilmemiştir. (Bkz. No. 166)	214
138	14 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 111</i> İlgi: No. 135 Karadeniz'deki Rumları almaları için Yunan gemilerine izin verildi. Rumeli'de ve Adalardaki Türk göçmenlere de kolaylık sağlanması için girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 142)	214
139	14 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 114</i> Aydın demiryolu yazışmalarının tarafımızdan görülerek yapılması kabul edildi. (Bkz. No. 104, 114)	215
140	14 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 90</i> 13 Aralık raporu: 1. Azınlıklar komisyonu toplandı. Cevap verdik. Curzon saldırgan konuştu, şiddetli bir propaganda ve tehdit yaptı. Dış basında da Ermeni propagandası yapılıyor. Yarın yine cevap vereceğiz. Durum gergin.	215

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Alt-komisyonlar çalıştı.	
		3. Amerikalılar yine bana geldiler. Ermeni Yurdu- nu kesinlikle reddettim.	
		4. Garroni ile imtiyazları ve azınlıkları konuştum.	
141	14 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 101</i> Mezhepler konusunda bir uzmanın tezelden Lo- zan'a gönderilmesini rica ederim. (Bkz. No. 150)	217
142	14/15 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 112, 113.</i> İlgi: No. 135, 138 1. Hristiyan azınlıkların seyahatlerine yine izin ve- rildi. Bu konuda Avrupa müdahalelerini kabul edemeyiz. 2. Yabancı okullarla ilgili şartlarımızı daha önce bildirmiştim. Nizamnameye uyan yabancı okullar çalışmalarını sürdürüyorlar. (Bkz. No. 37, 44, 112)	217
143	15 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 95, 96, 97, 98, 98/2, 99, 99/2.</i> İlgi: No. 134, 140 14 Aralık raporu: 1. Azınlıklar propagandasının nâzik bir gününü geçirdik. Curzon'a cevap verdik. Özetle: a) Barış- tan sonra Milletler Cemiyetine gireceğimizi, b) Azınlıklar konusunda başkalarınınkine benzer and- laşmaları kabul edeceğimizi ve c) Genel af ilân edeceğimizi açıkladık. En zor nokta göçmelerin dönmeleri sorunudur. Azınlıklar işinin alevlendiril- mesi, Musul konusundaki isteklerimize bir karşılık sayılabilir. Cidden küstah bir tutumları var. 2. Maliye ve Gümrük Komisyonları toplanamıyor. Mali sorunlar ağır durumdadır. Borçlar ve Gümrükler konularında tartışmalar sürüyor. Tek- lifleri pek saldırgan ve küstahçadır.	218

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		3. Adli İşler alt-komisyonu çalışmalarına başladı. Adliyemizin yetersiz olduğunu ileri sürdüler. İddialarını çürüttük.	
		4. Mübadele alt-komisyonu Patrikhane'nin çıkarılmasını tartıştı.	
		5. Boğazlar işi uzmanlarca görüşüldü.	
		6. Bompard ve Barrère ile ayrı ayrı görüştüm. Boğazlar işini çabucak çözüp Rusları uzaklaştırmak istiyorlar.	
		7. Ruslarla da görüştüm. Barıştan sonra da Rusya ile ortak bir savunma politikası izleyeceğimize ikna olmuşlardır.	
		8. İran'ın Milletler Cemiyeti delegesi bu teşkilata girmemizi salık veriyor.	
		9. Curzon'dan özel bir mektup aldım. Musul'u geri vermeyeceklerini bildiriyor. (Bkz. No. 158, 161, 169)	
144	15 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 100</i> Amerikalıların isteği üzerine, azınlıklarla ilgili bir bildiri yayınlamayı düşünüyoruz. (Bkz. No. 160)	224
145	15 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 102</i> Başka delegelerin yetki belgeleri Devlet Başkanları tarafından, bizimkiler ise Bakanlar Kurulu Başkanı tarafından imzalanmıştır. Açıklayıcı bir mektup yazacağım. (Bkz. No. 156)	225
146	15 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 58</i> Daha geniş kapsamlı yeni birer yetki belgesi hazırlanıp gönderilmesini arz ederim.	225
147	15 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 103</i> Bompard, Adana'daki Fransız pamuk fabrikası konusunda girişimde bulundu.	226
148	15/16 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet paşa'ya tel. No. 116</i> Üç telgrafınız gelmedi gönderilmesini ve 87 ve 90 sayılı telgrafların tekrarını rica ederim.	226

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
149	16 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 117</i> Beş telgrafınız gelmedi.	227
150	16 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 118</i> İlgi: No. 141 Mezhepler eski müdürü Baha Bey danışman olarak gönderiliyor.	227
151	16 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 119</i> Anılan iki Ermeninin adları nedir?	228
152	16 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 120</i> Anılan Macar Subayın Ankara'ya gelmesi uygundur.	228
153	16 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 105, 106</i> 16 Aralık raporu: 1. Mübadele alt-komisyonunda Patrik'in çıkarılması konuşuldu. Azınlıklar için aşırı isteklerde bulundular. Konferansı kapatabileceğimi duyurdum. 2. Ruslar bana geldiler. Ermeniler konusunda kendilerine tatminkâr açıklama yaptım. Fransızlar ve Romenlerle ilişkilerini konuştuk. 3. Fransızlar ziyafet verdiler. Curzon, önümüzdeki haftanın en kritik hafta olacağını söylüyor. Ben azınlıklarla ilgili maddelerden şiddetle şikayet ettim. 4. Ermeniler faal. Vatandaşlar bir balo düzenlediler. Aleyhimizde şiddetli propaganda var.	228
154	17 Aralık	<i>TBMM Başkanı ve Başkomutan Gazi M. Kemal Paşa'dan Lozan'da Türk Delegasyonu Başkanına yazı. Çok gizli No. 124</i> Şifrelerimizden biri İngilizlere geçmiş. Yeni bir şifre anahtarı ilişikte sunulmuştur.	230

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
155	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 121</i> İngilizler, işçi görünümü altında, İstanbul'dan Çanakkale'ye çok sayıda Ermeni ve Rum gönüllü askeri yolluyorlar. Bunlar orada saldırgan davranıp suç işliyorlar. Bunların Türk mahkemelerince yargılanmaları gerekiyor.	230
156	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 122</i> İlgi: No. 145 Anayasamıza göre, bizim yetki belgelerimiz Hükümet başkanınca imzalanır, gerekirse Meclis başkanınca onaylanabilir.	231
157	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 123</i> İlgi: No. 143 Ermeni göçmenlerin dönüşüne izin veremeyiz.	232
158	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 124</i> İlgi: No. 143 Genel af içişimizdir. Antlaşmaya bu konuda bir madde konulması gereksizdir.	232
159	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 125</i> İlgi: No. 143 Yabancılar Türk yasalarına tabi olacaklar. Mahkemelerimizde yabancı hakimler olmayacaktır.	232
160	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 126</i> İlgi: No. 144 Azınlıklarla ilgili bir bildiri yayınlanmasının sakıncası da yok değildir.	233
161	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 127</i> İlgi: No. 143 Tam ekonomik bağımsızlık için ısrar ediniz.	233

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
162	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 128</i> İlgi: No. 134 Borçların bölüştürülmesi, ödenmesi, tamirat ve gümrük tarifeleri konularında Hükümet görüşü	234
163	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 129</i> İlgi: No. 121 Kurtarılan yerlerde vergiler zaten ertelenmiştir. Bunun dışında yabancılara yeni vergi kolaylıkları tanınması özel yasa konusu olabilir.	234
164	17 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 130, 131</i> Lozan'a giden Filistin delegesi Abdülkadir Muzaffer Efendiye politikamız açıklanmıştır. Misak-ı Milli sınırlarımız dışında kalan eski Osmanlı müslümanlarının kendi kaderlerini tayin etmelerini savunuyoruz. Yahudiler, Türkiye-Suriye anlaşması vs. ile ilgili yanlış haberleri yalanlıyoruz. Müslümanların kaderleriyle esasen ilgilenmiyor değiliz.	235
165	17 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 104</i> 15 Aralık raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda İngiliz Ryan pek saldırgan bir dille Ermeni yurdu istedi. Kesinlikle red ediyoruz. 2. Boğazlar arasında savaş harekâtına girilmeyeceği yolundaki isteğimize henüz cevap bulamadılar. 3. Romen Dışişleri Bakanıyla görüştüm. Boğazlar açık kalsın, Karadeniz Rus gölü olmasın diyor. Sırp-Romen-Yunan ittifakının aslı yokmuş. 4. İngiliz Müsteşarına uğradım ve Ryan'dan şikayet ettim. Musul ile ilgili isteğimi tekrarladım. 5. İngiliz bankerleri geldiler. Türkiye kredi ya da iş yaptırmak ister mi diye sordular. Belli bir teklifimiz olacak mı? (Bkz. No. 170)	236

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
166	18 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 132</i> İlgi: No. 137 Adana demiryolundaki Fransızlar işten çıkarılmış değildir.	238
167	18 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 133</i> Adana'daki Fransız okulları, yasalarımıza uymadığı ve kapitüler durumlarını sürdürmekte inat ettikleri için kapatılmışlardır. Amerikan okulları ise yasalara uydukları için açık kalmışlardır. (Bkz. No. 224)	238
168	18 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 107, 108, 109</i> 17 Aralık raporu: 1. Tatil idi. Delegelerle özel olarak işgal masrafları, bölüşülecek borçlar, el koydukları 5 milyon altın liranın geri verilmesi konularını görüştüm. Uzun tartışmalar oldu. İşgal masraflarından vazgeçeceklerini sanıyorum, ama işgallerini haklı göstermek ve galip devlet tavrı takınmak için şimdilik direnmiyorlar. 2. Amerikan delegesi "açık kapı" politikasını tekrarladı ve imtiyaz soruşturdu. 3. İngiliz Dışişleri Müsteşarı geldi ve yarın görüşülecek Boğazlar işini konuştuk. İstedğim ölçüde siyasal güvence vermiyorlar. 4. Ruslar, işleri önce alt-komisyonunda görüşelim diye ısrar ediyorlar. Projelerimizi kendilerine veriyoruz. 5. Fransızlar, Rusların yanında karşı teklifler yapmayalım istiyorlar. İşgal masraflarından vazgeçeceklermiş. 6. İsviçre'de Türk Dostları Derneği kuruldu. Kötü propagandaların yoğunlaştığı şu sırada bu değerli bir girişimdir.	239

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
169	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 134</i> İlgi: No. 143 Düyunu Umumiye masrafları topladıkları gelirin yüzde onunu geçmez. Borçların bölüştürülmesiyle ilgili görüşümüzde ısrar etmek gerek. Borçlar, Frank olarak ödenebilecektir.	245
170	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 135</i> İlgi: No. 165 Türkiye'de yabancı müteahhitlere çok ihtiyaç var. Ama tamirat bedelini sağlamak gerek.	245
171	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa ve Refet Paşa'ya tel. No. 136</i> Fransız şirketi Balya madenlerini işletmekten yan çiziyor. (Bkz. No. 235)	246
172	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 138</i> İstanbul'daki dini liderler Refet Paşa'yı ziyaret ederek yeni yönetime başarı dilediler. Ermeniler, yeni Patrik adayları içinden hangisini uygun gördüğümüzü soruyorlar. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 187)	246
173	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 139</i> Afganistan, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasında Afgan çıkarlarının da gözetilmesini istemiş.	247
174	19 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 140</i> Kendilerine yapılan duyuruya rağmen Türk yasalarına uymayan Adana'daki Fransız bankası ile pamuk şirketinin kapatılmaları gerekmiştir.	247
175	19 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 110, 11, 112, 113.</i> 18 Aralık raporu. Boğazlar komisyonu toplandı. Karşı projelerimizi sunduk. Müttefikler sakin karşıladılar. Çiçerin Boğazların kapalı kalmasını öngören bir proje sundu.	248

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		Curzon Rusların haksız olduğunu söyledi. Fransız delegesi Boğazların açık olmasını savunan uzun bir konuşma yaptı. Tekrar görüşümüzü anlattım. Müttefikler toptan bana saldırdılar. Gergin bir hava içinde görüşmeler yarına kaldı. Zıd görüşler arasında başlıbaşına ayrı bir görüş izlemek gerekiyor. Boğazlar komisyonuna çok önem veriyorum. Boğazların saldırıya uğramayacağı konusunda siyasal güvence istiyoruz.	
176	19 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya mektup</i>	250
		Seni pek özledim. Çok çalışıyoruz. Raporumu sabah 04'te bitirdim. Heyetimizde uyum ve düzen var. Ciddiyetle çalışıyoruz. Seni ne vakit göreceğim. Gözlerinden öperim.	
177	20 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 141</i>	250
		Aralof beni ziyaret etti. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçişlerine izin verip vermeyeceğimizi anlamaya çalıştı. Gerekli cevabı verdim. Fransa ile anlaşmayı çok arzu ediyorlar. Görüşmemizden çok memnun kaldı.	
178	20 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 142</i>	251
		Lozan'a kurye gönderildi.	
179	20 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 143</i>	252
		Yavuz zırhlısının donanmamızdan ayrılmamasını sağlamanızı özellikle rica ederim.	
180	20 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 144</i>	252
		Mougin'le görüştüm. Fransız delegasyonundan şikayet etmiştim. Şimdi daha bizden yana davranacaklarını, İngilizlerle aramızda hakemlik yapacaklarını, gerekirse Franklin-Bouillon'u Lozan'a göndereceklerini bildiriyor.	
181	20 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 114, 115, 116</i>	253
		19 Aralık raporu: Boğazlar Komisyonu toplandı. Müttefikler Çiçerin'in projesini reddettiler. Bizim tekliflerimize de	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		red cevabı verdiler. Yarın, Boğazların serbestisiyle ilgili layihayı kabul edeceğim ve asıl uluslararası Boğazlar komisyonunun görevlerini sorun yapacağım. Konferansın kesilmesi ihtimali vardır. Çiçerin, Boğazlar anlaşmasını imza etmeyecek. Rusya ve Amerika, uluslararası komisyon istemiyorlar.	
182	20 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 117</i> İtilaf delegeleri, İstanbul'daki Anonim Şirketlerin tescil ettirilmeleri konusunda ortak nota verdiler. (Bkz. No. 196)	255
183	20 Aralık	<i>Dışişleri Bakanı İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 118</i> İkinci katip Cemal Hüsni'nün Bern'e, Numan Rifat'ın Paris'e atanmalarını rica ederim. (Bkz. No. 195)	256
184	21 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf'tan İsmet Paşa'ya tel. No. 145</i> İlgi: no. 158 TBMM'nin kurulması sırasında Hilafet ordusu kuranların genel aftan yararlanmaları sakıncalıdır. Ayrıca genel af karşılıklı olmalıdır. İngilizlerin tutukladıkları Mevlana Şevket Ali ve Gandi gibi liderler de genel aftan yararlanmalıdırlar.	256
185	21 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 146</i> İngilizler, Çanakkale'ye mahpus götürülen jandarmamızı tutuklamışlar ve dövmüşlerdir. Jandarmamızın salıverilmesi ve suçluların cezalandırılması için girişimde bulunuluyor.	257
186	21 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 119, 120, 121</i> 20 Aralık raporu: 1. Boğazlar komisyonu toplandı. Geçişle ilgili Müttefik projesini kabul ettiğimizi, ama uluslararası Komisyonun gözeti ve denetimini asla kabul edemeyeceğimizi bildirdim. Curzon, konuşmamı uzlaşmacı buldu. Asıl önemli konularda anlaşma-	257

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		ya varıldığını belirtti. Ruslar söz almadılar. Boğazlar bunalımı şimdilik bitmiştir. Uluslararası komisyon yüzünden bunalım çıkabilir.	
		2. Bütün delegelerle özel görüşmeler yaptık. İngiliz müsteşarına Musul üzerinde ısrar ettiğimi söyledim. Garroni imtiyaz istedi. Kapitülasyonlara değindi.	
		3. Maliye Alt-komisyonunda ilerleme olmuyor. Azınlıklar komisyonunda ciddi tartışmalar var.	
187	21 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 124</i> İlgi: No. 171 Hükümetin Patrik seçimine karışmaması görüşü yerindedir.	260
188	22 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 149</i> Kurye geldi.	261
189	22 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Şifre. Tel. No. 122, 123</i> Maliye ve iktisat sorunlarıyla ilgili ayrıntılı talimata ihtiyacımız var. Bu amaçla Hasan Beyi Ankara'ya göndermek, yerine geçici olarak Ferid Beyi görevlendirmek istiyorum. (Bkz. No. 190, 191)	261
190	22 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 148. Makina başında şifre</i> İlgi: No. 189 Ferit Beyin geçici olarak Mali işlerle görevlendirilmesi uygundur. (Bkz. No. 209, 219, 228)	262
191	22 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 125. Zata mahsusdur.</i> İlgi: No. 189 Maliye işlerimiz iyi değil. Maliyecilerimiz arasında görüş birliği yok. Hasan Bey talimat almak üzere Ankara'ya gitmek istedi. İzin verilmesini rica ederim.	262

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
192	22 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 126, 127</i> 21 Aralık raporu. 1. Alt komisyonlar toplandı. Azınlıklar Komisyonunda yalnız "gayrimüslüm" tabirini kabul ediyoruz. Şiddetli tartışma oldu. Başkan İtalyan oturma ara verdi. 2. Adli işler büyük komisyona yollanıyor. Bir ilerleme olmadı. 3. Delegelerle Boğazlar işini özel toplantıda görüştük. Bozcaada'yı veriyorlar. İmroz'u vermiyorlar.	263
193	22 Aralık	<i>Reşit Safvet Beyden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 129. Acele</i> Kurye Cemalettin Ankara'ya vardı mı?	265
194	22 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 135. Zata mahsus</i> Garroni'nin ziyafetinde bulunduk. Görünüştteki tatlılıklar arasında çok gergin vakit geçiriyoruz. Saçlarım ağardı, on yaş ihtiyarladım. "Bize kuvvet ver Şanlı Gazi". (Bkz. No. 211)	266
195	23 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 150</i> İlgi: No. 183 Cemal Hüsnü Bey ancak geçici olarak Bern'e atanabilir. Uygun mu?	266
196	23 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 151</i> Şirketlere tescil için üç ay daha mühlet verildi. (Bkz. No. 182)	267
197	23 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 152</i> Suriye sınırı Fransızlarla konuşuldu mu? (Bkz. No. 205)	267
198	23 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 153</i> Kuryenin getirdiği Boğazlarla ilgili belgeler Genelkurmay'a ulaştırıldı. (Bkz. No. 186)	267

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
199	23 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 130, 131, 132, 133, 134</i>	268
		22 Aralık raporu:	
		1. Azınlıklar alt-komisyonunda olağanüstü zorluk çıkardılar. Ağır tekliflerini reddettik.	
		2. İstanbul'da daha ağır bir sağlık komisyonu istediler.	
		3. Özel olarak başdelegeler Boğazlar'ı görüştük. İmroz'u Yunanlılara vermek istediler. Reddettim. Uluslararası Boğazlar komisyonunun görevleri konusunda ağır tartışmalar oldu. Kontrol (murakabe) üzerinde ısrar ederlerse hemen konferansı terkedeceğimi bildirdim.	
		4. Müttefikler, barış için, eskinin yalnız şeklini değiştirip özünü muhafaza etmeğe çalışıyorlar. "Ya bizi yıkacaklar, eski usule muaddel bir Sèvres yapacaklar, ya da biz onları yıkacağız, her medeni ve müstakil millet gibi bir sulh yapacağız." Konferansın kesilmesi beklenmelidir. (Bkz. No. 202)	
200	23 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 136</i>	271
		100 bin lira ek ödenek gerek. (Bkz. No. 210)	
201	24 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 154 Çok acele</i>	271
		Yenilenmek üzere yetki belgelerinin Kurye ile gönderilmesi. (Bkz. No. 277)	
202	24 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 155</i>	271
		İlgi: No. 199	
		Konferansın kesilmesine karşı ordu hazır durumdadır.	
203	24 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 156</i>	272
		Bazı duyumlar: İngilizler, Türkleri elde etmeğe çalışıyorlarmış, Boğazları terketmemek düşüncesindeymişler, savaş istemiyorlarmış.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
204	24 Aralık	<p><i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 137</i></p> <p>23 Aralık raporu.</p> <p>1. Azınlıklar alt-komisyonunda biraz ilerleme oldu. Ermenileri dinlemek istiyorlar. Reddediyoruz.</p> <p>2. Barrère ve Garroni ülkelerine gittiler, Curzon kalıyor.</p> <p>3. Çiçerin'e, Boğazlarla ilgili son tekliflerimizi anlattım. Ermenilere Rusya'da toprak vadetmişler. Buradaki Ermenilerin Sovyet Ermenistanını tanımadıklarına dikkatini çektim. Ruslar Arap politikası yapmak istiyorlar.</p> <p>4. Hayashi, kapitülasyonlarda Avrupalıları tatmin etmekten sözediyor.</p> <p>5. Curzon'un Musul muhtırasına cevap gönderdim.</p>	272
205	24 Aralık	<p><i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 139, 140</i></p> <p>İlgi: No. 197</p> <p>Suriye sınırları için hep fırsat arıyorum. Avrupa'ya gelişimde Fransızlar Ankara Anlaşması konusunda görüşümü bilmek istiyorlardı. Misak-ı Milli ve anlaşmalar üzerinde ısrar ettim. İngilizler, Suriye sınırının sözkonusu edilmesini istiyorlar. O zaman Müttefikler birlik halinde karşımıza çıkacaklar. Suriye sınırını sözkonusu etmek, karşımızdaki cepheyi daha da güçlendirmekten ve Musul'da aleyhimize sonuç vermekten başka bir işe yaramayacaktır. Bu işi şimdi açmak bize yarar yerine, zarar verir. (Bkz. 236)</p>	274
206	24 Aralık	<p><i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 141</i></p> <p>Noel tatili. Fransız basınında konferansın kesilmesine değinen yazılar var.</p>	276
207	24 Aralık	<p><i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 156</i></p> <p>Kayseri'de bir Sinod Meclisi kuruldu mu ve kilisenin tanınması için Hükümete başvuruldu mu? (Bkz. No. 231)</p>	277

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
208	25 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 147</i> 22 Aralık raporumuz alındı.	277
209	25 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 157</i> Paris Mümessili Ferid Beye: Lağvedilen Elçiliklerle ilgili raporunuz inceleniyor. Öteki istekleriniz yapıyor. (Bkz. No. 330)	277
210	25 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 158</i> İlgi: No. 200 100 bin liralık ödenek yasası, Meclisten geçecek. (Bkz. No. 217)	278
211	26 Aralık	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya Şifre tel. No. 159</i> İlgi: No. 194 1. Aldığınız sonuçları takdir ve tebrik ederim. 2. Şeyh Sünnisi konusunda cevap bekliyorum.	278
212	26 Aralık	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 160</i> Mektubuna duyulandım. Başarılarınızı mutlulukla izliyorum. Sağlık durumum iyidir. Halifeyle ilgili gerici girişimler beni rahatsız ediyor. Ordu iyidir; hazırdır. "Hasretle gözlerinden öperim çok sevgili kardeşim İsmet."	278
213	26 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 161</i> Basına duyurulan kararları acil açık telgrafla bildirmeniz uygun olur.	279
214	26 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 162</i> Batı Trakya'daki soydaşlarımız öldürülüyor. Gereкли girişimde bulunulması.	279
215	26 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 142, 143, 144</i> 25 Aralık raporu. Tatil günü. Child ile görüştüm. Tehditkâr bir dil kullandı. Cevaplarını verdim. Curzon bana mektup yazdı. Boğazlarda kontrol olmazsa, siyasal	280

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		güvence olmamış. Ben sağlamağa çalışacağım. Uzmanlar Uluslararası Boğazlar Komisyonunun görüşleri üzerinde çalıştılar. Çiçerin geldi, Boğazlar işini konuştuk. Fransızlarla Rusların aralarını bulma çabalarımı durdurdum.	
216	26 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 145,146</i> 26 Aralık raporu. Mübadele Komisyonunda Patrik'in çıkarılmasına şiddetle direndiler. Azınlıklar alt-komisyonunda Ermenilerin de dinlenmek istenmesini protesto ettik ve delegelerimiz oturuma katılmadılar. Curzon, olayın kapanmış sayılacağını bildirdi. Curzon ile Boğazlar işini ve genellikle barış konusunu görüştüm. Türk delegelerinin tutumu böyle devam ederse, yazılı bir proje vermekten başka çare kalmaz diyor. Önce prensiplerde anlaşalım dedim. Bütün görüşlerinde harfiyyen direniyor. (Bkz. No. 221)	281
217	27 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 163</i> 100 bin liralık ek ödenek Meclisten geçti. (Bkz. No. 200 ve 210)	285
218	27 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 164</i> Bundan sonra Köstence kablosu kullanarak telgraf gönderilmesi. (Bkz. No. 269, 287)	285
219	27 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 147</i> Ferid Beye geçici olarak yedek delege yetkisi verilmesini arz ederim. (Bkz. No. 228)	285
220	27 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 152,153</i> Türkiye'deki yabancıların vergilendirilmesi, eşitlik ve karşılıklılık ilkesine göre kabul edildi.	286
221	28 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 165</i> İlgi: No. 216 Hükümet, azınlıklara hiçbir ayrıcalık tanımıyor.	287

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
222	28 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 166</i> İngilizler Faysal ile yaptıkları antlaşmayı halka tehditle kabul ettirmeğe çalışıyorlarmış.	287
223	28 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 149, 150, 151</i> 27 Aralık raporu: 1. Yalnız Alt komisyonlar çalıştı. 2. Musul konusunda İngiliz mektupları geldi. Musul'u kat'iyen terketmeyecekleri bildiriliyor. Basında da özeti yayınlandı. 3. Yarın kapitülasyonlar görüşülecek, kat'iyen ümit vermeyeceğim. 4. General Townshend, Musul'u şimdilik bir kenara bırakmayı telkin ediyor. Barış konusunda karamsarlık var. Kesin günlerdeyiz. Kafalarını hiç değiştirmiyorlar. Konferans her an kesilebilir. (Bkz. No. 229)	287
224	29 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 167, 168</i> Mougin geldi. Fransa'nın konferansta aleyhimizdeki tutumundan şikayet ettim. Utandı ve üzüldü. Yasalarımıza karşı gelmeyeceklerse Adana'da kapatılan Fransız okullarını açabileceğimi söyledim. (Bkz. No. 167)	290
225	29 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 169</i> Mougin özel bir mektup gönderdi. Lozan Konferansına değiniyor.	291
226	29 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 154, 155</i> 28 Aralık raporu: Kapitülasyonlar görüşüldü. Kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istedim. Kaldırılınca güvence olmasını istediler. Kapitülasyon işi kesin aşamadır. Bu yüzden konferansın kesilmesi olasılığı vardır. İlerde adliyemizin ıslahı için Avrupa'dan getirmeyi düşüneceğimiz dört-beş danışman şimdiden çağırılınsın. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 244)	291



No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
227	29 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 157, 158</i> Abdülhamid vereseşi temsilcisi bazı açıklamalar yaptı. Kendisine nasıl cevap vermem gerekir? (Bkz. No. 256)	294
228	30 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 170 Zata mahsustur.</i> Ferit Beyin delege olarak atanmaksızın çalıştırılması uygun olacaktır. (Bkz. No. 219)	295
229	30 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 171</i> Fevzi Paşa'nın görüşü: Curzon, Sèvres antlaşmasını bize kabul ettirmek istiyor. Azınlıklar ve kapitülasyonlar konusunda hiçbir fedakarlıkta bulunamayız. Askeri tedbirlere devam ederiz. (Bkz. No. 223)	295
230	30 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 172, 173</i> Henderson, öldürülen jandarmamız için özür dilemiş. Vahdettin'in Hicaz'a gönderileceğini bildirmiş. Bizim barış yapmak istemediğimizi ileri sürmüştü. (Bkz. No. 240)	296
231	30 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 174</i> İlgi: No. 207 Kayseri'de Türk Ortodoks Kilisesi Sinod'u kuruldu. (Bkz. No. 249, 259)	296
232	30 Aralık	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 175</i> Dr. İsmet Sıtkı başkanlığındaki Mısır heyetiyle görüştüm. Zaglul paşa heyetinden çok farklı. Lozan'a gidiyor. Konferansta bir ara Mısır'ı da sözkonusu etmenizi rica ederim.	297
233	30 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 177</i> Hasan Bey geldi. (Bkz. No. 189, 191, 280)	298

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
234	30 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 159, 160</i> 29 Aralık raporu: 1. Alt-komisyonunda azınlıklar görüşülüyor. 2. Durgunluk ve karamsarlık var. 3. Musul işi, en kritik günlerdedir. 4. Chester imtiyazını daha önce Fransızlara vermiş olduğumuz söyleniyor. Aydınlatılmamızı dilerim. (Bkz. No. 273)	298
235	30 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 161</i> İlgi: No. 171 Bolya şirketi madeni tekrar işletmek ve birkaç uzman göndermek istiyor. (Bkz. No. 237)	299
236	31 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 176</i> İlgi: No. 205 ve 197 Suriye sınırları konusundaki tutumunuz uygundur.	300
237	31 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 178</i> Bkz. No. 235 Şirket uzman gönderebilir.	300
238	31 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 162, 163</i> 30 Aralık raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonu toplandı. 2. İsveç Elçisi ve Bulgar delegesi ile görüştüm. Bulgar, Balkan ittifakının aslı yok diyor. Türklerle iyi geçineceklermiş. Bulgar göçmenlerini Doğu Trakya'ya iade etmek istediler. Kabul etmedik. 3. Durum belirsiz ve kaygı vericidir. Fransa ve İngiltere, karşımıza tekrar birlikte çıkabilirler.	300
239	31 Aralık	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Tel. No. 164, 165, 166</i> Mali konularda Fransızlarla görüşme yaptık. Askıdaki bazı işler halledildi. Şirketlerle ilgili olarak Antlaşmaya hüküm koydurmak istiyorlar. Kabul etmiyoruz. Hakeme gitmek uygun olur mu? Tezelden bildirilmesi. (Bkz. No. 254)	302

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
240	31 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 180 ..</i> General Harington, İngiliz askerlerinin işledikleri suçlardan dolayı üzüntüsünü bildirmiş. Barış konusunda iyimsermiş. İngiltere'nin savaş istemediğini söylemiş. (Bkz. No. 230)	303
241	31 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 181 ...</i> General Pellé, Konferans kesilirse İngilizlerin savaş girebileceklerini söylemiş. Kapitülasyonlar konusunda bir geçiş dönemi gerektiğini ileri sürmüştü.	304
242	31 Aralık	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 179</i> Ankara'daki Afgan Büyükelçisi, Lozan'a gelmiş olan Afganistan'ın Londra Büyükelçisine bir mesaj yolluyor. Yerine iletilmesi. Mesajın özü: Anadolu'daki Yunan zulmü ve yıkımlarının tazmin ettirilmesi için konferansın dikkatini çekmenizi rica ederim.	304
243	31/12-1/1	<i>İsmet Paşa'ya tel. No. 182</i> Salıverilmesi istenenler, İplikçiyan ve Hırant adlı Ermeniler mi? (Bkz. No. 248)	305
1923 Yılı			
244	1 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 183</i> İlgi: No. 226 Adliyemiz için tarafsız ülkelerden danışmanlar çağırılabilir. Hasan beyi dinliyoruz. Görüşümüzü bildireceğiz.	305
245	1 Ocak	<i>İsmet Paşa Hazretlerine tel. No. 195</i> Barrère, Temps gazetesinden yakınıyor ve görevinden ayrılabilceğini söylüyor.	306
246	1 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 167</i> (Ferit Beyin telgrafı): İmtiyazlı şirketler tartışması sürüyor. Bu şirketlerin hesaplarını tasviyeye davet edilmelerinin uygun olacağı düşünülüyor. Hükümetin takdirine sunuyoruz. (Bkz. No. 255)	306

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
247	1 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 168</i> 31 Aralık raporudur. Tatildi. Barrère ile mâlî konuları görüştüm. Curzon'dan Musul konusunda mektup aldım.	307
248	1 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığına tel. No. 169</i> İlgi: No. 243 Saliverilmesi istenen Sivaslıyan'lar Uşak'ta imiş.	308
249	1 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 170</i> İlgi: No. 231 ve 207 (Kayseri'de kurulan) Sinod'un hemen tamamlanması gerekir. (Bkz. No. 259)	308
250	1 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 171</i> 1 Ocak raporu. Tatildir. Bompard ile mahkemeler işini görüştüm. Kapitülasyonlarda asıl güçlüğü Fransa çıkarıyor.	309
251	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 184</i> Kuryeler hemen dönmek istiyorlar, ne dersiniz?	309
252	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 185, 186, 187</i> Boğazlardan geçiş serbestliği ve askerden arındırılmış bölge konusunda Fevzi Paşa'nın görüşlerini olduğu gibi sunuyorum. Alındığının bildirilmesi. (Bkz. No. 275)	309
253	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 188</i> Savaş zamanında vatandaşlarımızın zararını Yunanlılar da tazmin edecekler mi? (Bkz. No. 263)	311
254	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 189</i> İlgi: No. 239 Yabancı sermayeli Türk şirketleriyle ilgili görüşünüz yerinde. Yabancı hakemler kabul edilemez.	311

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
255	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 190</i> İlgi: No. 246 İmtiyazlı şirketler işleri için Hükümetimize başvuru- rabilirler. Ama bunlarla ilgili olarak antlaşmaya hüküm konması kabul edilemez.	312
256	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 191</i> İlgi: No. 227 Abdülhamid veresiye konusundaki cevabınız nedir? (Bkz. No. 289)	312
257	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 192</i> Fransızlar, Musul işinin doğrudan Türkiye ile İn- giltere arasında halledilmesinden yana imişler.	313
258	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 193</i> Fransız kaynaklarına göre, Musul işinde İngiliz oyununu bozmak için, Türklerin bir teklifte bu- lunmaları ve bu işi antlaşma dışında bırakmaları uygun olacak imiş.	313
259	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 194</i> İlgi: No. 207, 231, 249 Sinod'un üyeleri tamamlanıyor. Sonucu bildirile- cek.	313
260	2 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 196</i> Kamenof'un söylevi şöyle: Lozan Konferansı, Türklerin zaferinin sonucudur. Devletler bu zaferi ortadan kaldıracak bir antlaşma yaptırmak istiyor- lar. Boğazlarda Türklerin egemenliğini savunuyo- ruz. Türkler ise bundan bazı özveride bulunuyor- lar. Boğazları yabancı donanmalara açan bir an- laşmayı Soyvetler imzalamayacaklar.	314
261	2 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa ve Genelkurmay Başkanlı- ğına. Yazı. No. 89</i> Boğazlarla ilgili son projeyi ilişikte sunuyorum. Buna İngiliz itirazlarıyla bizim itirazlarımızı da madde madde arz ediyorum. Gelişmelerden bilgi verilecektir. (Bkz. No. 275)	315

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
262	3 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 197</i> Fevzi Paşa, Musul'un geri alınması gerektiğini bildiriyor.	317
263	3 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 174</i> İlgi: No. 253 Savaş zamanında Türk vatandaşlarının gördükleri zararları tazmin konusunda Yunanlılar için bir madde kabul edildi. Yunanlılar buna çekinceler koyuyorlar. Müttefiklerle bizim ise karşılıklı olarak tazminattan vazgeçmemiz öngörülüyor. (Bkz. No. 274)	317
264	3 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 175, 176</i> Gümrük sorunlarıyla ilgili görüşümüzü özetle sunuyorum: İktisadi kapitülasyonların toptan kaldırılmasını istiyoruz. Ondan sonra her devletle ayrı ayrı ticaret anlaşmaları yaparız, Avrupalılar arasındaki anlaşmalar gibi. Yeni gümrük tarifeleri belirlenecektir... Uygun görülüyor mu? (Bkz. No. 272, 285)	318
265	3 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 177</i> 2 Ocak raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda ilerleme var. 150 kişiyi genel af dışında bıraktırdık. 2. Paris konferansı devam ediyor. İki İngiliz simsar Musul petrolleri için 50 yıl imtiyaz istiyor. Bize % 12.5 pay teklif ediyorlar. 3. İngiliz İşçi Partisinden iki üye geldi. Konferans kesilirse Türkiye ile geçici bir anlaşma yapılabileceğini söylüyorlar. Proje hazırlamışlar. Reddedeceğim. Ben burada kesin barış yapmak için bulunuyorum. (Bkz. No. 284)	319
266	3 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 178</i> 100 bin liraya tezelden ihtiyaç var. (Bkz. No. 200, 210, 217, 271)	320

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
267	3 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 179</i> Kuryeler sırayla gönderilebilir.	321
268	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 198</i> Bazı Yahudiler, Filistin mandasının Türk devletine verilmesi için bize başvurdular. Uygun görülmedi.	321
269	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 199</i> Telgraflarınızı Köstence kablosuyla çekmek için (voie Constanza) işareti konmasını. (Bkz. No. 218, 287)	321
270	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 200</i> 1. Mougin ile telgraf işini konuştum. Eastern kablosunda zorlukla karşılaştığımızı, Köstence hattında müttefik komutanlarının bize güçlük ve fazladan masraf çıkardıklarından yakındım ve bunun düzeltilmesini istedim. (Bkz. No. 218, 269, 287) 2. Fransa'nın kapitülasyonlar üzerinde ısrarından artık vazgeçmesi gerektiğini anlattım.	322
271	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 201</i> İlgi: No. 266 100 bin lira mutemed Fuad bey adına gönderiliyor. (Bkz. No. 200, 210, 217)	323
272	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 202</i> İlgi: No. 264 Gümrük sorunuyla ilgili projeniz uygundur.	323
273	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 203</i> İlgi: No. 234 Samsun-Sivas demiryolu imtiyazı 1912'de Fransız şirketine verilmişse de sonradan bu imtiyaz geçersiz sayılmıştır. Şirket bunu protesto etmiştir. Chester'e doğu Anadolu demiryolu imtiyazı verilmesi öngörülmüş ise de bu da tamamlanmamıştır. Müzakerelere devam olunacaktır.	324

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
274	4 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 204</i> İlgi: No. 263 Tazminattan vazgeçilmesi işinin açıklığa kavuşturulmasını rica ederim.	325
275	4 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa yazı. No. 93</i> İlgi: No. 252 Boğazlar sorunuyla ilgili açıklayıcı bilgiler arz ediyorum. (Bkz. No. 261)	325
276	4 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 180,181,182</i> 3 Ocak raporu: 1. Azınlıklar alt-komisyonunda pek ilerleme olmadı. 2. Maliye işlerinde Fransızlar direniyor ve inat ediyorlar. 3. İngiliz işçi Partisi üyeleri yeniden geldiler ve konferans kesilirse geçici bir anlaşma yapılması için bir proje verdiler. Yetkim dışında olduğunu söyledim. 4. Türk ve İngiliz uzmanları Musul işini görüştüler. İngilizler, Musul'u barış müzakerelerinden ayırmak ve iki devlet arasında halletmek istiyorlar. 5. Anglo-Ottoman şirketi Musul'da 50 yıllık imtiyaz istiyor, bize % 12.5 teklif ediyor. Şimdilik yazılı bir belge vermeyeceğim.	328
277	4 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 183</i> İlgi: No. 201 Değiştirilmek üzere yetki belgelerini kurye ile gönderdim.	329
278	4 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 184</i> Dört telgrafınızın tekrarını. Üç telgrafınız gelmedi. Örneklerin kurye ile gönderilmesini dilerim.	329

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
279	5 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 205, 206</i> Halifelik bütün İslam dünyasına aittir. Halifenin hukukunu ve yetkilerini belirlemek Türkiye'yi aşar. Bu, bütün İslam dünyasının yetkili delegelerinin işidir. Chotani ile bu konuda sözlü olarak bir ön proje hazırlayabilirsiniz.	330
280	5 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 207</i> Hasan Bey Lozan'a hareket etti. (Bkz. No. 191, 233)	331
281	5 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 185,186</i> 4 Ocak raporu: 1. Alt-Komisyon, Patrik'in İstanbul'dan çıkarılmasını kabul etmedi. 2. Amerikan delegesi ile görüşüm. Kapitülasyonlar, Chester işini konuştuk. Çiçerin'le de görüşüm. 3. Mali konularda Fransızlar pek uyumsuz tutum içindedirler. 4. İtilâf devletleri bize bir proje hazırlıyorlarmış. Ben de hazırlıyorum. 5. Musul için yarın Londra'ya bir adam göndereceğim. Doğrudan Bonar Law ile petrol görüşmesi açacağım. (Bkz. No. 288/4)	332
282	5 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 187, 188, 189</i> Boğazlar için devletlerin vermek istedikleri güvenenin en son biçimini sunuyorum. Bu hükmün kabulünde pek sakınca yoktur. Yararı vardır. Bu konudaki kesin görüşlerinin hemen bildirilmesini rica ederim. (Bkz. No. 293)	334
283	6 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 208</i> Bazı mallardan alınan tüketim resimlerini bildiriyorum.	335

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
284	6 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 209</i> İlgi: No. 265 İngiliz işçi partisi delegelerine verdiğiniz cevap uygundur.	336
285	6 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 210, 211, 212, 213, 214</i> İlgi: No. 264 Bugün İstanbul'dan gelen Amerikan Yüksek Komiserliği görevlisi Bay Berney'e, kapitülasyonların bir zerresini bile kabul edemeyeceğimizi, Musul'un Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu, gaz işinde açık kapı politikası izlediğimizi anlattım. Lozan'da Amerikan delegeleri bize karşı olumsuz tutumlarını değiştirmezlerse, Amerikan sermayesine gösterdiğimiz kolaylıklara son vereceğimizi bildirdim. Konferans kesilirse nereden saldıracağımızı anlamağa çalıştı. Kaçamak cevap verdim.	336
286	6 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 215</i> Musul'dan alınan istihbaratı sunuyorum.	337
287	6 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 190</i> İlgi: No. 269 Köstence yoluyla yollanan telgraflar hem geç geliyor, hem çözülemiyor. Telgrafların yine Eastern kablo suyla gönderilmesini rica ederim.	338
288	6 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 191</i> 5 Ocak raporu: 1. Maliye alt-komisyonu kesildi. Biz 1918'e kadar ki borçların taksimini istedik, Fransızlar 1914'e kadar kabul ettiler. 2. İtalyanlar kapitülasyonlarda diremiyorlar. 3. İngiliz Müsteşarıyla Musul'u görüştük. Musul şehri dışında toprak vermeyi ve petrolden bize pay teklif ediyor. Musul'u da istedim. "Bizim için Musul vatan meselesi, kendileri için petrol meselesidir".	338

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		4. Londra'ya iki adam gönderdim. İngilizleri petrolde tatmin edip toprağı iade ettirmeğe çalışacaklar. (Bkz. No. 281/5, 339/3)	
289	6 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 192</i> İlgi: No. 256 ve 227 Amerikalı grubun teklifi kabul edilirse Amerika Musul işinde bize yardımcı olabilir imiş. Ama bu bir yardım vaadi değildir.	340
290	6 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 193</i> Havacılıkla ilgili cevaplarının tellenmesini arz ederim. (Bkz. No. 295)	340
291	6 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 194, 195, 196</i> 1. İkinci Komisyon toplandı. Kapitülasyonlar konusunda ayrıntılı cevap verdim. Görüşümüzde ısrarlı olduğumuzu belirttim. Başkan, bir anlaşma çaresi aranmasını söyleyerek oturuma son verdi. 2. Toplantıdan sonra Amerikan delegesiyle görüşüm. Yasalarımızda islahat yapmak üzere dört-beş yabancı hukukçudan oluşan bir komisyon düşüncesini ileri sürdü. Zaten düşündüğümü, bu konuda resmi hiçbir yükümlülük altına girmeyeceğimi söyledim. (Bkz. No. 294) 3. Kapitülasyon sorunu bugün gerçekten sarsılmış gibidir. Bazı yasalarımızın islahı için dört-beş yabancı hukukçu çağırılması için şimdiden girişimde bulunursak bu, sorunun çözümüne yetebilir. Görüşlerinin makina başında bildirilmesini rica ederim. (Bkz. No. 294)	340
292	7 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 216</i> İstanbul'da kalacak Rumların bir yıl askerlikten muaf ve mallarını satıp memleketi terketmekte serbest olmaları telkin ediliyor.	343
293	7 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 217</i> Boğazlar konusunda daha sağlam güvence almak gereklidir. (Bkz. No. 282)	343

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
294	7 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 218</i> <i>Çok acele</i> İlgi: No. 291 Yabancı hukukcular çağırılması teklifimiz, hiçbir devlet yükümlülüğü olmaksızın uygundur. (Bkz. No. 297, 300)	344
295	7 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 219</i> İlgi: No. 290 Havacılıkla ilgili teklifi ilke olarak kabul ediyoruz. Orada ayrıntılı biçimde incelenmesi yerinde olur. (Bkz. 317)	344
296	7 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 197, 198</i> 6 Ocak raporu: 1. Kapitülasyonlar komisyonu toplandı. Hepsine cevap verdim. Ayrıntılı bir konuşma yaptım. Adli sistemi kesinlikle reddettim. Sorun askıda kaldı. 2. Azınlıklar alt-komisyonunda, askerlik, genel af konuşuldu, ama çözüme bağlanamadı. Müttefikler Ermeni Yurdu, Asuri yurdu, Geldani yurdundan söz ettiler. Rıza Nur toplantıyı terketti. Ermeni işi ni açtukları zaman sert davranmamız gerekiyor. 3. Fransız Barrère ile mali konuları görüştüm. Musul'u istiyoruz, fikriniz nedir? dedim. "İngilizler ciddidir ve biz onlarla beraberiz dedi." Kapitülasyonlar konusunda ısrar edeceklerini söylüyor. (Bkz. No. 294, 291, 297, 300)	344
297	7 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 199</i> İlgi: No. 294 Yabancı hukuk danışmanları çağırma konusundaki talimatlarının açıklanıp tekrarlanmasını rica ederim. (Bkz. No. 300)	349
298	7 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 220</i> İngilizler İstanbul depolarındaki silahlarımızı götürmüşler. Şikayette bulunuyoruz. (Bkz. No. 302)	349

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
299	8 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 221</i> İngilizler, Çerkez Ethem ve adamlarını muharip sayarak genel aften yararlandırmak istiyorlarmış. Nedir?	349
300	8 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 222</i> İlgi: No. 297, 364 Adli kapitülasyonlara hiç değinmeden, özel sözleşme ile yabancı hukuk danışmanları çalıştırabiliriz.	350
301	8 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 223, 224</i> Fransa Hükümeti, Adana demiryolunu Kipert grubuna devretmiş. Bu gurup hattın Osmaniye bölümünde gereken onarımı yapmaktan kaçınıyor. Genelkurmay, bu durumda hatta elkoyabileceğini bildiriyor. Hattın onarımı için Fransızlar katında girişimde bulunulmasını önemle rica ederim. (Bkz. No. 106, 115, 137, 165, 325)	350
302	8 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 225</i> İstanbul'daki İngilizler, sekiz kamyon silahımızı ve deniz motorlarımızın makinalarını alıp götürdüler. Protesto ettik. Bilginize sunarım. (Bkz. No. 298)	351
303	8 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 226</i> Şeyh Mahmud İngilizlere bazı tekliflerde bulunmuş ve teklifler kabul olunmuş.	351
304	8 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 213</i> Bir telgrafınız iki defa geldi. Neden?	352
305	8 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 200</i> Fransız-İngiliz politikası bir iki gün içinde belli olacaktır.	352
306	8 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 201</i> Beş telgrafınızın tezelden postalanmasını rica ederim.	352
307	8 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 202</i> 215 sayılı telgrafınızın tekrarını rica.	353

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
308	9 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 227</i> 149 sayılı telgrafınızın tekrarını rica.	353
309	9 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 228</i> Mougin, Fransızların Ruhr'u işgal edeceklerini bildirdi.	353
310	9 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 229</i> Ruslarla ilgili istihbaratı bilgi için sunuyorum.	353
311	9 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 230</i> Yunanistan'da toplam 6353 asker tutsağımız varmış. Sivil tutsaklar ayrıca bildirilecek. (Bkz. No. 109)	354
312	9 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 206</i> 8 Ocak raporu: Sağlık Alt-Komisyonu toplandı. İstanbul'daki Uluslararası Sağlık meclisi kaldırılıyor. Hac için bir komisyon kuruluyor. Uluslararası ilgili sözleşmeleri kabul ediyoruz. Yeni bir Sağlık komisyonu teklif ediyorlar. Reddedeceğiz.	354
313	9 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 207</i> Bir Yunan birliğinin Karaağaç'ı işgal ettiği yolundaki haberin aslı nedir? (Bkz. No. 320, 365)	355
314	9 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 208</i> Réunion adası Müslümanlarının gönderdikleri 100 bin frankın alındığı kendilerine duyuruldu. (Bkz. No. 319)	356
315	9 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 209</i> Müslümanların da genel affını istiyorlar. 150 kişiyi af dışında bırakacağız. (Bkz. No. 339, 350)	356
316	9 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 216</i> Çiçerin ile Karasin gelip, ticaret bürolarına engel olduğumuzdan şikayet ettiler. Bilgi verilmesini rica ederim. (Bkz. No. 326)	356

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
317	10 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 231</i> İlgi: No. 295,290 Teklifler tam bilinmeden havacılık konusunda kesin bir şey söylemek imkansız. İşin Delegasyonu-muzca incelenmesini rica ederim.	357
318	10 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Be-ye tel. No. 232</i> Girit müslümanlarına yapılan zulümler, Hanya'da-ki tutsaklarımızın aç bırakılması hakkında girişim yapılması.	357
319	10 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 233</i> İlgi: No. 314 100 bin frank için Réunion adası müslümanlarına Ga-zi M. Kemal teşekkür mektubu göndermiştir.	358
320	10 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 234</i> İlgi: No. 313 Karaağaç'ın işgalinden haberimiz yok. Soruştururu-yorum. (Bkz. No. 365)	358
321	10 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'ya Tel. No. 235, 236, 237</i> Karahan'ın Moskova Büyükelçimize söylediğine göre, Rusya, Boğazları yabancı donanmalara açan bir anlaşmayı imzalamamakta kararlıymış. Böyle bir anlaşmayı kabul etmekle Türkiye hata ediyor-muş.	358
322	10 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 210, 211, 212</i> 9 Ocak raporu: 1. Azınlıklar komisyonu toplandı. Ermeni Yur-du'na kısaca değinildi.Reddettim. Curzon yumu-şak bir konuşma yaptı. Yanlış Hristiyan azınlıkla-rın varlığı kabul ediliyor. Azınlıklar işi elverişli bi-çimde sona eriyor. Ermeni yurdu da son günlerin-dedir. Amerikalı hiç karışmadı.	360

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Sağlık işleri alt-komisyonu toplandı. Afyon Anlaşmasını kabul edeceğiz. İstanbul'da bir Uluslararası Sağlık Komisyonu kurulmasını reddedeceğiz. (Bkz. No. 334)	
		3. Çiçerin ziyaretime geldi. İngiliz yargıçlar çağıracağımızı duymuş. Türkiye'de yalnız Türk yargıçlar olacağını bildirdim.	
323	10 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 214,215 acele</i> Patrik'in İstanbul'dan çıkarılması teklifinden vazgeçtik. Patrik'in siyasi ve idari yetkileri olmayacak, yalnız ruhani yetkileri olacak. Patrik tartışması sona erdi.	362
324	10 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 217</i> Sunnisi için Garroni'yle görüşüm. Hükümetinden soracağını söyledi. Bilgi alınca arzedeceğim.	366
325	11 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Adnan Bey ve Paris Mümessilliğine tel. No. 238, 239.</i> İlgi: No. 301 Adana demiryolunu işletmeyi üstelenen Fransız Şirketi, demiryolunu onarmaktan kaçınıyor. On günlük süre tanındı. Milli savunma nedeniyle onarım geciktirilemez. On günlük mühlet sonunda demiryoluna el koyacağız. İlgililere duyurunuz. (Bkz. No. 448)	366
326	11 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 240, 241, 243, 244, 245.</i> 1. Aralof, Lozan'da Fransa'ya güvündünüz, ama yarıldınız; tek dostunuz Rusya'dır, dedi. Türkiye'deki Rus dış ticaret temsilcilikleri ve İzmir Konsololuğu konusundaki tutumumuzdan şikayet etti. Gereken cevaplar verildi. (Bkz. No. 316) 2. Bir tek Rus vatandaşı bulunmayan Doğu Bayazıt'taki Rus konsolosluğunun kaldırılmasını istedik. Oradaki Rus konsolos, karakolumuza girip adam	367

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		çıkarmaya varacak derecede işişlerimize burnunu sokuyor. D. Bayazit Konsolosluğunun kapatılması için Çiçerin nezdinde girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 356)	
327	11 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 218, 219</i> 1. İsveç heyetiyle bir görüşme yaptık. Müttefiklerle Türkiye arasındaki barış görüşmelerine tarafsız ülkelerin katılmalarını kabul etmediğimizi, ama tarafsızlarla ayrı anlaşmalar yapıp ilişki kuracağımızı, İsveç'le de Lozan'da bir İkamet ve Konsolosluk Sözleşmesi müzakere edebileceğimizi bildirdik. 2. Tarafsız ülkelerle bu tür anlaşmalar yapmamıza yetki verilmesini rica ederim. (Bkz. No. 351)	368
328	11 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 220</i> 10 Ocak raporu: 1. Mübadele ve Tutsaklar komisyonu toplandı. Ayrı telgrafla bildirildi. 2. İtalyan delegasyonuna ziyafet verdim. Patrik işine değindiler. Kapitülasyonları tek sorun sayıyorlar.	369
329	12 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 246</i> Mübadil Rumlar, İtalyan vatandaşlığına vs. geçip tekrar geri dönmeğe kalkışabilirler. Şimdiden önlem düşünmek gerek.	370
330	12 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya yazı.</i> 1. İstanbul Hükümetince atanmış dışardaki hariciye memurlarının maaşları ve ödenekleri kesilmiştir. 2. Elçilik ve Konsoloslukların eşyalarını ve arşivleri korumak için en küçük görevlilerden birer kişi bırakıldı. Bunların maaş ve ödenekleri gönderilecek. 3. Hiçbir yerde işgüder bırakılmış değildir. (Bkz. No. 209, 231, 335)	370

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
331	12 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 221</i> Bize geçen Elçilik ve konsolosluklarda bıraktığımız katiplere avans vermem için adıma 20 bin İsviçre frangı gönderilmesini rica ederim. (Bkz. No. 335 ve 330)	371
332	12 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 222, 223</i> 11 Ocak raporu: 1. Mübadele ve azınlıklar alt-komisyonu toplandı. Esirlerin toptan değişimi kararlaştırıldı. 150 kişi genel af dışında bırakılacak, bunların listesinin şimdiden hazırlanmasını rica ederim. 2. Kapitülasyonlar için bir özel toplantı yaptık. En son direnenler İtalyanlar kaldı. 3. Hasan Bey geldi. Haberler getirdi.	371
333	12/13 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 224</i> Bizdeki Yunan esirlerinin listesini vermeden önce Yunanistan'daki esirlerimizin listesini almak gerekir.	374
334	13 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 248</i> İlgi: 312,322 Afyon anlaşmasını kabulde bir sakınca yoktur.	374
335	13 Ocak	<i>Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 249</i> İlgi: 330 ve 331 İstanbul Hükümetince yapılmış atamaları tanımıyoruz.	374
336	13 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 250, 251</i> Yunanlılar Trakya'da Mudanya anlaşmasını çiğnemeğe başladılar. İtilaf devletleri buna seyirci kalıyorlar ve hatta onlar da Mütarekeyi çiğniyorlar. Gerekenlerin dikkatlerinin çekilmesini rica ederim. (Bkz. No. 394)	375

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
Ek	10 Ocak	<i>Refet Paşa'dan Başbakanlığa tel. Zata Mahsus Gayet Aceledir. Hemen çekilecektir.</i>	376
		Sınırların General Harrington'a bildirilmesi. Mudanya anlaşmasına göre, Meriç'in batı kıyılarında İtilaf birlikleri bulunması gerekir. Oysa, Yunanlılar buraları işgal etmişlerdir ve anlaşmayı çiğnemektedirler. Kimi Yunan askerleri İngiliz üniforması giymektedirler. Olay çıkabilir. Müttefikler, Yunanlıları Meriç'in batı kıyısından hemen uzaklaştırmalıdır. (Bkz. No. 313, 320, 365)	
337	13 Ocak	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 252</i>	378
		Çerkez Ethem'in Lozan'da delegelerimize suikast yapması ihtimali varmış. (Bkz. No. 17)	
338	13 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 253</i>	379
		Maden nizamnamesi değiştiriliyor. Van ve Bitlis yöresinde petrol imtiyazının yeniden belirlenmesi gerek, imtiyaz sahibinin büyük şirketlerle ilgisi nedir?	
339	13 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 225</i>	379
		12 Ocak raporu: 1. Mübadele alt-komisyonu bazı güçlükleri çözmeye çalıştı. Genel af işi. (Bkz. No. 350) 2. Fransız maliye uzmanlarıyla görüşme yaptım. 3. Londra'ya giden heyetimiz geri döndü. (Bkz. No. 288/3). 4. Curzon, Musul meselesini Londra'da halletmeye çalışmama hayret ettiğini yazdı. Cevap verdim.	
340	14 Ocak	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 247</i>	381
		Mektubunu aldım. Özledim. Mutlu günlerde görüşeceğiz. Teftişe çıkıyorum. Beni aydınlat.	
341	14 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 254</i>	382
		Binbaşı Atıf'ın aldığı at ne olmuş?	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
342	14 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 255</i> Alman politikanızı gizlice incelemek üzere Cevad Beyi görevlendirdik.	382
343	14 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 256</i> Eski Bern Elçisi Fuad Selim beyden ilerde de yararlanmayı düşünüyoruz. Görüşünüz nedir? (Bkz. No. 363)	382
344	14 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 257</i> İngilizlerin Yunanlıları savaşa teşvik ettikleri yolunda duyumlar var.	383
345	14 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 226</i> 13 Aralık raporu: 1. Maliye Komisyonu toplandı. İlerleme olmadı. Curzon bu alanda azami zorluk çıkarıp Musul konusunda bizi dize getirme düşüncesindedir. 2. Musul işinin burada değil, ilerde çözümlenmesi düşüncesi yaygınlaşıyor.	383
346	14 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 227, 228</i> 14 Ocak raporudur. 1. Bompard ile mali sorunları görüştük. Bize tamirat ödetmek istiyorlar. Kesinlikle reddediyoruz. 2. Amerikan delegesine şimdiden bir ticaret anlaşması imzalayabileceğimizi bildirdim. Hükümetine soracak. 3. İngilizler bize karşı yine sertleşiyorlar. Amaçları bizi yıldırmaq ve Musul'dan vazgeçirmek. Barış Musul üzerine toplanıyor. Fransızlar da Ferid Bey'e karşı cephe aldılar ve saldırıya giriştiler.	384
347	15 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 258</i> Adnan Bey ile görüşen İngiliz Yüksek Komiseri Musul üzerinde ısrar edeceklerini ve bu sorunun barış antlaşmasından ayrı olarak çözülebileceğini söylemiştir.	386

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
348	15 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 259</i> Kapitülasyonlar konusunda İtalyanların direnmeleri gerekirdi. Ouchy (Uşi) antlaşmasında bu öngörülüyordu.	387
349	15 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 260</i> Yunanistan ile ne zaman esir değişimi başlayacak?	387
350	15 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 261</i> Bir miktar kişi dışında genel affı kabul edeceğiz.	387
351	15 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 262</i> İsveç ile oturma ve konsolosluk anlaşması yapmanız için yetki belgesi gönderiliyor. Öteki yetki belgesi de gönderildi. (Bkz. No. 327)	388
352	15 Ocak	<i>Reşit Safvet Beyden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 229</i> İki telgraf alınmadı. Bir telgrafın tekrarı mercudur. (Bkz. No. 360)	388
353	15 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 230,231</i> Lozan'da bulunan Asuri ve Geldani heyeti başkanı Aga Petros bana geldi. Hakkari yöresinde toprak istiyor. Karşılığında Musul işinde bize yardım edecekmiş. Kendisini Ankara'ya yollamak istiyorum. Yararı olur mu? Kendisini Lozan'dan uzaklaştırmak arzusundayım. (Bkz. No. 368)	388
354	15 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 232,233</i> 15 Ocak raporu: Maliye ve Kapitülasyonlar alt-komisyonları çalıştı. Amerikan delegesiyle konuştum. Curzon, adli sistemden, kapitülasyonlardan vazgeçmeyeceklerini söyledi. Londra'ya gidecek, parlamentoya bilgi verecek, ömründe İsmet Paşa kadar inatçı ve aksi adam görmediğini söyleyecek imiş.	389

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
355	16 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 263 Zata Mahsus. Çok gizli</i>	391
		Gazi Paşa ile birlikte hükümet, konferanstaki personeli görüştü. Katip Suad Sedat'ın geri gönderilmesi gerekir. Haim Naum efendi İngiltere'ye gönderilmek üzere dört ay için 5000 lira aldı. Cavit Bey Düyun'u Umumiye idaresinden para almıştır ve onların çıkarlarını koruyacaktır. Onun Lozan'da bulunması ve İngilizlerce size rakip gibi gösterilmesi üzücüdür. (Bkz. No. 15, 492)	
356	16 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Muhtar Beye tel. No. 264, 265, 266</i>	393
		Aralof bana geldi. İngilizlerin Gelibolu yarımadasında kanal açtıklarını söyledi. Haberimiz yok dedim. Sonra Çiçerin'in Lozan Konferansına Boğazlar konusunda bir protesto mektubu gönderdiğini anlattı. Boğazların görüşülmesine Ruslar katılmıyorlar diye yakındı. Gereken cevabı verdim. Sonra Rus dış ticaret temsilcilikleri ve D. Bayazıt konsolosluğu konusunda dört saatlik sıkıcı bir görüşme yaptık. Bayazıt Rus konsolosunun geri çekilmesi için girişimde bulunmanızı rica ederim. (Bkz. No. 327, 400, 401)	
357	16 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 268</i>	394
		Teklif ettiğiniz kişiler kabul edildi.	
358	16 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 269</i>	394
		İlgi: No. 346 (Fransızların Ferid Beye saldırıları konusunda) Mougün'in dikkatini çektim.	
359	16 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 234</i>	395
		Esirlerin değişimi anlaşması dört güne kadar imza edilecek. Sonra, iki hafta içinde Türk esirleri teslim edilecek. Arkasından aynı miktar Yunan esiri gönderilecek. Gereken önlemlerin şimdiden alınması.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
360	17 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 270</i> İlgi: No. 351 Anılan telgraflar çekilmiş ve tekrarlanıyor.	395
361	17 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 272, 273</i> Anadolu'daki Türk ortodokslar Patrikhaneden ayrılmışlar ve örgütlenmişlerdir. Tanınmaları için Adalet Bakanlığına başvurmuşlardır. (Bkz. No. 393)	396
362	17 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 235</i> Mübadele alt-komisyonu toplantılarını sürdürüyor. Maliye ve Gümrük görüşmeleri devam etti. İtalyanlar adli kapitülasyonlar yüzünden, Fransızlar da mali sorunlardan Konferansın kesilebileceğini söylüyorlar. Adli sistemi kabul edemeyeceğimizi yeniden belirttim. Curzon'un katibi Musul işini Lahey Adalet divanına götürme fikrini telkin etti.	396
363	17 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 236</i> İlgi: No. 343 Eski Bern Sefiri Fuat Bey, çekilip Mısır'a gitmiş.	397
364	18 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 274</i> Adli danışmanlarla ilgili girişimlerden olumlu sonuç alındı mı?	398
365	18 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 275</i> Yunanlılar Karaağaç'ı işgal etmişlerdir. (Bkz. No. 320)	398
366	18 Ocak	<i>Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 276</i> Orduyu teftiş etmekteyim. Bilgi. Sevgi.	399
367	18 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 277</i> Esir değişimi komisyonu nerede toplanacak?	399

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
368	18 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 278</i> İlgi: No. 353 Asuri ve Geldanileri Türkiye'ye yerleştiremeyiz. Ama Aga Petros Ankara'ya gönderilebilir.	399
369	18 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 279</i> Macar subayı Roçkay Ankara'ya geldi.	400
370	18 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 237</i> Mübadele alt-komisyonunda ilerleme var. Amiral Bristol benimle kapitülasyonları görüştü.	400
371	19 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi ve İsmet Paşalara Tel. Genelge. No. 280</i> Yunanlıların Batı Trakya'ya asker yığmaları üzerine Müttefiklere bir nota verildi ve Mudanya anlaşmasına uyulması istendi. Yoksa anlaşmaya uyulmadığı hükmüne varacağımız bildirildi.	400
372	19 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 281</i> Maliye Bakanı, Fuad Beyin geri gönderilmesini istiyor.	402
373	19 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 282</i> Sorduğunuz yazımızın konusu neydi?	402
374	19 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 238, 239, 240, 241</i> Gümrükler konusunda varılan sonucu özetle arz ediyorum: (Ayrıntılı bilgiler): Üç yıl süreyle, bugünkü tarifemizi bir ara tablo ile saptamış oluyoruz. Ençok kayırlan ülke oluyoruz. Görüşlerinin bildirilmesini rica ederim.	403
375	19 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 242</i> 18 Ocak raporu: Mübadele alt-komisyonu çalıştı. Çiçerin ile görüştüm. Karamsar bir hava var. Müttefikler bize evet veya hayır dedirtecek bir proje hazırlıyorlar. Büyük bir meydan savaşı vermek istiyorlar. İş, sinir meselesidir. (Bkz. No. 382)	405



No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
376	19 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 246</i> 205 sayılı telinizin tekrarı müsterhamdır.	405
377	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 283</i> Tutsaklar arasında Monos adlı Ermeni yoktur.	406
378	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 284</i> Kızılhaç temsilcileri Türkiye'deki Yunan esir karargâhlarını görebilecekler. Yunanistan'daki esir kampları da teftiş edilebilmeli.	406
379	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye, Paris Mümesillîğine ve İsmet Paşa'ya tel. No. 285</i> Yönetmeliğe uymayan Elâziz (Elazığ) Fransız okulunun yeniden açılmasına izin verilmedi.	406
380	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 286</i> Çanakkale jandarma, polis ve memurları 25 Ocak'ta esir alınacaklarmış.	407
381	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Fevzi Paşa'ya tel. No. 287 Makina başında. Bir dakika geciktirilmeyecektir.</i> İsmet Paşa'dan alınan telin Gazi'ye iletilmesini dilerim: İngiliz havacılarının serbest bırakılmaları konusunda kararınız nedir? Mübadele alt-Komisyonu çalışıyor. Çiçerin'le görüştüm.	407
382	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 287</i> İlgi: No. 375 Sinirlerimiz sağlam, kararlarımız kesindir.	408
383	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 288, 289, 290</i> Türkiye'deki Yunan esirleri Kırşehir ve Kayseri'dedir. Başka yerlerde 114 rehine de vardır. Bunları mübadele etmek için İzmir, İzmit ve Mudanya'yı kabul ediyoruz. Esir değişiminin nasıl yapılacağı hakkında ek bilgi bekliyoruz. (Bkz. No. 420)	408

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
384	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 291</i> Alınan istihbaratlara göre, İngilizler, İstanbul'dan silah ve cephaneleri alıp Yunanlılara götürüyorlar. Kendilerine emanet edilmiş silahlarımızı alıp götürmelerini protesto ediyoruz. (Bkz. No. 408)	409
385	20 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 292</i> Numan Rifat Bey, Paris mümessilliği İkinci Katıplığına atandı.	410
386	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 243, 244, 245</i> 19 Ocak raporu: 1. Mübadele Alt-Komisyonu toplandı. Yunanistan'da mübadele dışı bırakılacak Türklerin bölgesi ve mübadillerin emlakı konusunda anlaşma sağlanamadı. 2. Esirler ve Mezarlıklar alt-komisyonunda, Gelibolu yarım adasında İtilaf asker mezarlıklarının mülkiyetini de istediler. Kabul etmedik. 3. Curzon, Musul işinin aramızda çözülemeyeceğini, komisyona götürüleceğini bildirdi. Gereken cevabı vereceğim.	410
387	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 247</i> İstanbul'da moratoryum ilân edileceği haberi çıktı. Bunun barışa kadar ertelenmesi uygun olur. (Bkz. No. 398)	412
388	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 248</i> Yunanistan'a götürülen sivil tutsakların tam ve doğru listesinin hazırlanması. (Bkz. No. 397)	413
389	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 249</i> Türkiye'ye 200.000 hane göçmen kabul edilebileceği yolundaki bilgi, Yunanlıların eline nasıl geçmiştir? (Bkz. No. 413)	413
390	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 250</i> (Annenizin ölümü dolayısıyla) Başsağlığı dileklerinizi sunarız.	414

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
391	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 251</i> Tarafsız ülkelerle İkamet ve Konsolosluk anlaşmaları imzayalabilmem için yetki belgeleri gönderilmesi uygun olur.	414
392	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 252</i> Genel afla ilgili hükümler Antlaşmaya ek bir beyannameye yer alacak. 150 kişinin af dışında bırakıldığı ek bir protokolde belirtilebilir. (Bkz. No. 412)	414
393	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 253</i> Türk ortodoks kilisesi nizamnamesinin şu sırada onaylanması uygun olmaz. (Bkz. No. 361)	415
394	20 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 256</i> İlgi: No. 336 (Yunanlıların Trakya'da, Mudanya anlaşmasını çiğnemesi hakkında) Verdiğimiz notaya karşılık İngilizlerden cevap alındı. Bu hareketin barışı bozmayı amaçlamadığı söyleniyor. Bizim tutumumuzdan da şikayet olunuyor ve Çanakkale yakınında tutuklanmış İngiliz havacılarının serbest bırakılmaları isteniyor.	415
395	21 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 293</i> Yeni bir şehir (Ankara) kurulmasıyla ilgili telgrafınız dikkate alındı. Bayındırlık Bakanlığına bu konuda başvurular var. İsviçreli Profesör Maximilian'a da başvurulabilir.	416
396	21 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya, Roma ve Paris mümessilliklerine tel. No. 294</i> Selânik'ten Batı Trakya'ya asker kaydırılıyor. Yunanlılarla Sırp lar arasında bir anlaşma mı var? (Bkz. No. 440)	417

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
397	21 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 296, 297</i> Yunanistan'da 10.742 esirimiz var. Trakya'dan alınıp götürülen siviller bunun dışında. Anadolu'daki Yunan esirleri İzmir'e doğru yola çıkarılıyor. (Bkz. No. 367, 383, 420, 423)	417
398	21 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 298</i> İlgi: No. 387 Sırf İstanbul'daki Müslüman emlakinin satışını önlemek için moratoryom ilanı sakıncalı olur mu? (Bkz. No. 439)	418
399	21 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 299</i> İlgi: No. 374 Gümrük tarifelerinin bazıları kalmalı. Bazıları için bir ara tablo benimsenebilir. Ama bu da 10 kat arttırılmalı.	418
400	21 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 254</i> 1. Mübadele alt-komisyonunda Yunanlıların zaptetmiş oldukları müslüman emlakıyla uğraşyoruz. 2. Fransızlar, Ankara Antlaşmasındaki sınırı barış antlaşmasına koydurmak istiyorlar. 3. Çiçerin'le görüştüm. Bayazıt konsolosu geri çağırılmış. Ankara'da ticaret mümessilliği bulundurmaları gerekliliği. Bilgi isterim. (Bkz. No. 401)	419
401	22 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 300, 301, 302</i> İlgi: No. 400/3, 356 Bayazıt'teki Rus konsolosu zararlı işler yapıyor. Bu konsolosluğun kapatılmasını isteyeceğiz. Önce konsolosun geri çekilmesini istedik. İzmir'de hiçbir yabancı konsolosluk kabul etmiyoruz. Eski konsolosları da tanımadık. Ama yine de İzmir'de Rus konsolosu kabul edebiliriz. Halen müzakere edilmekte olan Ticaret Antlaşmasıyla hükme bağlanmadıkça Rus Ticaret Mümessillikleri kabul edilmez. (Bkz. No. 433)	419

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
402	22 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 303</i> Telgrafınız alındı ve anlaşıldı.	420
403	22 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 304</i> Poincaré'nin barış konusunda etkili olabileceğini söylemiştim. Şimdi kendisinden sözlü bir mesaj geldi. Fransa'nın barış istediğini, ama bizim anlayışlı davranmadığımızı vs. söylüyor.	421
404	22 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 305, 306, 307. Şahsi</i> Ferit Bey olayı üzerine Mougin'in dikkatini çekmiştim. Bugün Poincaré'nin cevabını getirdi: Ferit Bey, önce varılan uyuşmaları yok saymış, herkesi kırmış ve bunun üzerine üç ülke delegeleri kendisiyle ilişkileri kesmişler imiş. Bu durumda Ferit Bey, Paris'te görev yapamaz düşüncesindeyim. (Bkz. No. 425, 346, 358, 486)	421
405	22 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden, İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 308</i> Rus ordusunun ıslahı için Fransa'dan bir askeri heyet istenmiş. Fransa bunu kabul etmemiş.	423
406	22 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 255. Acele</i> 21 Ocak raporu: 1. Savaş'ta zarar görenler için bizden 15 milyon altın lira isteyeceklermiş. 2. Musul komisyonda görüşülecek. Curzon, sonunda hakeme gitmeyi önerecek gibi. Ben plebisit önereceğim. (Bkz. No. 411) 3. Mübadele işinde askıda birkaç konu var. Yarın sonuçlandırmaya çalışacağız. (Bkz. No. 407)	424
407	22 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 258, 259</i> 22 Ocak raporu: Mübadele alt komisyonu toplandı. İslâm emlâki işi Yunanlılarca kabul edilmediğinden bütün sorun askıda kaldı. Mezarlıklar işi de askıda. İtalyan	424

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		vatandaşları işini çözmeye çalışıyoruz. Yarın güney sınırlarımız söz konusu edilecek. Biz, Ankara Anlaşmasını geçerli sayarak bütün gücümüzü Musul'a çevireceğiz. (Bkz. No. 416)	
408	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara, Paris, Roma, Moskova, Tiflis, Bakü ve Batum Mümesilliklerine Genel tel. No. 309</i>	425
		İngilizler, Haliç'teki gambotlarımızın makinalarını ve silahlarımızı aldılar. Protesto ettik. Cevap istedik. (Bkz. No. 384)	
409	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye ve İsmet Paşa'ya tel. Gayet Acele. No. 310</i>	426
		Eski Bükreş Elçiliği kasasında gümüş takımlarla kristaller varmış. Açılabilmesi için Köstence Konsolosu Enver Beyde bulunan anahtarın Bükreş'e gönderilmesi. (Bkz. No. 410, 507)	
410	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Beye ve İsmet Paşa'ya tel. No. 311</i>	426
		Köstence Konsolosluğumuz boşaltılmış. Eşyalar için yeni bir bina bulunamamış. Eski binada üç oda ayrılması için Romanya mümessilinin dikkatinin çekilmesi. (Bkz. 507)	
411	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 312</i>	427
		İlgi: No. 406/2 (Musul için) Plebisit isterken, işgal kuvvetlerinin ve hükümetin oradan sonra halkoylaması yapılmasını da istemek gerekir. (Bkz. No. 445)	
412	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 313,314</i>	427
		İlgi: No. 392 Genel af hükümlerinin bir protokolde yer alması uygundur. Af, adi suçları kapsamamalı.	

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
413	23 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 316</i> İlgi: No. 389 Batı Anadolu'ya yerleştirilebilecek göçmenler konusundaki bilgiler Ankara'dan sızmamıştır. Boş yerlerin bir bölümüne yerli göçmenler yerleştirildi. Halen göçmen yerleştirilebilecek boş 100.000 hane bile yoktur.	428
414	23 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 362</i> Son derece bunalımlı bir gün geçirdik. Musul için savaş günü. Çok yorgunum. Üç gün uyumadım. Musul'u düşündüm. "Benim Güzel Gazi Şefim beni bu kadar imtihana niçin feda ettin?" İngiliz'i Musul yüzünden barışı tehdit eden diye gösterdik. Dehşetli propaganda ve mücadele (var).	428
415	24 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 315</i> Zaglul paşa ve diğer tutuklu yurtseverlerin de genel aften yararlandırılmaları gerekir.	429
416	24 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 317</i> İlgi: No. 407 İtalyan vatandaşlığına geçmeleri istenen bin kişi kimlerdir?	429
417	24 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet ve Fevzi Paşalara tel. No. 318</i> Fransızlar, Rusların Besarabya'ya saldıracaklarını sanıyorlar.	430
418	24 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 319</i> İlgi: No. 419 Ankara Anlaşması gereğince, Fransa'nın Musul meselesinde bize arka çıkması gerekirken bunu yapmamış olmasına Mougin'in önemle dikkatini çektim.	430

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
419	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 260, 261</i> 23 Ocak raporu: 1. Güney sınırlarımız görüşüldü. Fransızlar, Suriye sınırının halledilmiş olduğunu söylediler. Sesimi çıkarmadım. Musul konusunda büyük çarpışma oldu. Benim uzun konuşmama Curzon cevap verdi ve işi Milletler Cemiyetine yollamayı önerdi ve plebisitten yan çizdi. Musul'un geri verilmesinde ısrar ettim. Durum ciddidir. 2. Ruslar, Boğazlar anlaşmasını imzalayacaklarmış.	431
420	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 263.</i> İlgi: No. 383, 397 Önce Yunanistan'daki rehinelerimiz teslim edilecek, sonra elimizdeki rehineler geri gönderilecek. (Bkz. No. 423)	433
421	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 264</i> Kızılhaç, esirleri teftişten vazgeçti.	434
422	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 265, 266, 267, 268</i> Dün Musul sorunu görüşülürken Curzon, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmamasına rağmen orada kendi görüşünü savunabileceğini anlattı. Türklerin Musul'a yürüme tehdidine karşı da Milletler Cemiyetine başvuracağını ve zorlama tedbirlerini harekete geçirebileceğini söyledi. Hazırlıklı olmamız gerekir. Hükümetin görüşü nedir?	434
423	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 269</i> Esirler Komisyonu İzmir'de toplanacak (Bkz. No. 367, 383, 397, 420)	436
424	24 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya tel. No. 270</i> Çiçerin, başsağlığı diliyor. İşbirliği yaparsak Boğazları savaş gemilerine kaparız diyor. Cevabınızı kendisine iletceğim.	436

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
425	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 320 Zata Mahsus.</i> İlgi: No. 404 Gazi ve Hükümet de Ferid Beyin Paris Mümessilliğinden alınması gerektiği görüşündedirler. İstifa etsin. Hüseyin Ragıp Bey şimdilik mümessillik işlerini yürütsün. (Bkz. No. 486)	437
426	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 321 Zata mahsus</i> Çester (Chester) Projesinin Bayındırlık Bakanlığınca görüşülmesi bitti. Meclis'e götürme zamanı mıdır? (Bkz. No. 438)	437
427	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Bey'e tel. No. 322</i> İki Yunan tümeni Batı Trakya'ya hareket emri almış. İngilizler pek çok silah ve cephaneyi Dede-ağaç'a göndermişler. İngilizler İstanbul'da seferberlik hazırlığında.	438
428	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 323</i> Yunanlıların elindeki sivil esirlerimiz onların iddia ettikleri gibi 3000 değil, 10.742'dir. (Tam liste veriliyor). (Bkz. No. 436)	438
429	25 Ocak	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 324</i> Bassağlığı dileklerinize teşekkür ederim. (Bkz. No. 390)	439
430	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Bey'e. Tel. No. 325</i> Korfu'daki 900 sivil esirimiz çok zor durumdadırlar ve telef oluyorlar. Durumlarının düzeltilmesini rica ederim.	439
431	25 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 326</i> Curzon'un Kürt mebusları konusundaki sözleri tepkiyle karşılandı. Barrère, Roma'ya döndü mü?	440

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
432	25 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 271,272</i> 24 Ocak raporu: Nüfus Mübadelesi anlaşması kabul olundu. Bir iki güne kadar imzalanacak. Mezarlıklar işinde pürüzler var. Curzon'un Musul için Milletler Cemiyetine başvurduğu söyleniyor. Garroni ve Çiçerin ile ayrı ayrı görüştüm. D. Bayazıt'taki Rus konsolosu değişecek, ama konsolosluğu kaldırmayı pek istemiyorlar. Çiçerin'den Ankara'daki temsilcilerini (Aralof'u) değiştirmelerini istedim. (Bkz. No. 441)	441
433	25 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 273</i> Çiçerin'den 22 Ocak günlü bir mektup aldım. Türkiye'deki Rus ticaret mümessillikleri ve Rus konsoloslukları konusunda şikayetler ileri sürüyor. Aydınlatılmamı rica ederim. (Bkz. No. 401, 441)	442
434	25 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığı'na tel. No. 274</i> (Rıza Nur'dan Sağlık Bakanlığına). İstanbul'daki karantina kadrosunun kesinleştirilmesini dönüşüme erteleyiniz.	443
435	26 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 327</i> 272 sayılı telgrafın tekrarı mercudur.	443
436	26 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 328</i> Batı Cephesinde 22099 Yunan esiri var. Bunların 17656'sı yedi günde, geri kalanı sekiz günde İzmir'de hazır bulundurulacak. Mudanya'ya götürülecek esirlerin sayısı ayrıca bildirilecek.	443
437	26 Ocak	<i>İsmet Hâşâ'dan Başbakanlığa tel. No. 275, 276, 277</i> 25 Aralık raporu: 1. Mezarlıklar, vatandaşlık işleri görüşüldü. 2. Maliye teklifleri alındı. Şartlar ağırlaştırılmış. 3. Müttefiklerin bir barış projesi verecekleri açıklandı. Curzon, Musul için Milletler Cemiyetine başvurdu.	444

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		4. Bompard; İskenderun'daki Fransız zulümleriyle ilgili gazete yayınlarının durdurulmasını istedi. Fransızlar, İngilizlerden daha çok aleyhimize döndüler.	
		5. Japon delegesi, Musul'un Milletler Cemiyetine götürülmesini ve geçici bir adli sistem kabul edilmesini salık veriyor.	
		6. Kısacası: Askıda beş temel sorun var. Bizim aleyhimize bir genel proje verecekler. Bir iki gün bekleyip Lozan'dan ayrılacaklar ve böylece Konferansa ara verilmiş olacak. Musul'u Milletler Cemiyetine havale etmek tehlikelidir. Hükümetin görüşü nedir?	
438	26 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 278 Zata Mahsus ..</i> İlgi: No. 426 Chester'i Fransızlara tercih etmek uygun olur.	446
439	26 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 279</i> İlgi: No. 398 Yalnız İslâm emlâki için sınırlı bir moratoryom sakıncalı değildir.	446
440	26 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 280</i> İlgi: No. 396 Sırp, Yunanlılara yardım etmezler, ama karşı da çıkmazlar.	446
441	27 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 329</i> İlgi: No. 432 Barış Antlaşmasının imzalanmasına kadar İstanbul'da Rus Başkonsolosluğu açılması uygun değildir.	447
442	27 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 281</i> 26 Ocak raporu: 1. Fransızlar verdikleri yeni projelerinde yeniden ağır şartlar ileri sürdüler. Bize her fenalığı yapmağa çalışıyorlar. Mougin'e duyuralım.	447

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Bize bir proje verecekler, sonra Curzon İngiltere'ye gidecek. Durum ağırdır.	
		3. Yersiz haberlere meydan verilmemesini rica ederim. (Bkz. No. 443, 444)	
443	27 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 283, 285</i> 27 Ocak raporu: 1. Konferansın resmi çalışmaları bitti. Şu sorunlar askıda kaldı: Musul, adli kapitülasyonlar, Trakya sınırı, tazminat ve tamirat. Musul yüzünden mali sorunlar daha da ağırlaştırılmıştır. 2. Konferansı kesmiş olarak değil, çalışmalara ara vermiş olarak Ankara'ya döneceğim. Ama gerçekte kesilmedir. (İnkıtâdır). 3. "Musul'dan feragat göstererek sulh aramak fikrindeyim." (İsmet Paşa) 4. (Rıza Nur'un görüşü): Anlaşma, Türkiye'ye bağımsızlık ve yaşama imkânı sağlayabilecek nitelikte değildir. Musul bize pek lâzımdır. Sonuna kadar direnelim. 5. (Hasan Beyin görüşü): Barış'ın anahtarı Musul ve tazminat sorunlarıdır. Musul önemli ve naziktir, karar veremiyorum. Tazminat konusunda birşeyler yaparak barış aramak düşüncesindeyim. 6. Müttefikler, Ankara'nın barış istediğini, Lozan'daki delegelerin ise direndiklerini ileri sürüyorlar. (Bkz. No. 444, 473, 483)	448
444	27 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 331, 332</i> İlgi: No. 442,443 İstanbul boşaltılmadan konferansa ara verilmesi sakıncalıdır. Durum Meclis'e sunulacak. Yersiz haberlere meydan verilmeyecek.	451

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
445	27 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 282</i> İlgi: No. 411 Musul için açıkça plebisit istemedim. Ama Curzon plebisit ihtimalini eleştirdi.	452
446	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 333, 334, 335, 336</i> 1. Poincaré'den Gazi'ye mektup ve cevap tasarısını sunuyor ve görüşünüzü bekliyorum. 2. Poincaré'den Gazi'ye: Fransa barışseverce çalıştı. Türkiye, arzu ettiği tavizlere kavuştu; bazı hafif müsaadata razı olarak konferansı başarıya erdirebilir. Meclis'te nüfuzunuzu kullanmanızı istiyorum. Umarım antlaşmayı reddetmezsiniz. 3. Gazi'den Poincaré'ye cevap tasarısı: Lozan'daki delegasyonumuzun kabul edeceği antlaşmanın kabul ve onaylanması için çalışırım.	452
447	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 337, 338</i> Karahan'ın Moskova Büyükelçimize söyledikleri: Rus delegeleri Lozan'da Türk delegasyonuna arka çıkmışlardır. İsmet Paşa Çiçerin'e teşekkür etmiştir.	454
448	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 339, 340</i> Fransızlarca işletilen Adana demiryolu onarılmıyor. Bir an önce onarılması gerekiyor. Yoksa demiryoluna el koyacağız. İşin orada tezelden sonuçlandırılmasını rica ederim. (Bkz. No. 301, 325)	454
449	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 341, 342, 343, 344</i> 1. Durumu Meclise götürdük. Hükümetin görüşü kabul edilebilecek sanırım.	455

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Müttefik projesinde kabul edilemeyecek esaslar var. Avrupa ve Amerika kamuoyuna bir bildiri yayınlamak yararlı olur. Türk milletini soymayı amaçlayan yabancı şirketler barışı engellemeye çalışıyorlar. Yunanistan'ın tazminat ödemesi kabul olunursa, Müttefik vatandaşlarının zararları ödenebilir diye ilan edilebilir. Müttefiklerin bize karşı ortak cephesini kırmak gerekir. Görevinizin sona erdiğini açıklayarak Ankara'ya dönmeniz uygun olur. (Bkz. No. 453)	
450	28 Ocak	<i>Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Başbakan H. Rauf Bey'e tel. No. 345, 346</i> İngilizlerin ve Fransızların barış yapmak istemedikleri anlaşılıyor. İş yalnız Musul olsaydı, "derdim ki mütevazî olahım." Son karar verilmeden önce İsmet Paşa'nın bu konuda bir inceleme yapması gerekir. Onun raporunu alınca daha kesin görüş bilebilirim.	457
451	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 348, 349, 350, 351, 352</i> (Rauf Beyin Mougin'e söyledikleri): Milletimiz her türlü fedakarlığı yapabilir, ama kapitülasyonları ve malî teklifleri kabul edemez. Kabul etmeyeceğimiz şartları bize empoze etmeye çalışıyorlar. Bir proje sunmak ve görüşmelere ara vermek suretiyle işi sürüncemede bırakmak istiyorlar. M. Poincaré, bunun tehlikesini dikkate alıp, gelişmelerin önüne geçemez mi? Henüz umudumu kesmedim.	457
452	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 347</i> Görüşmeler kesilecekse Mösyö... ile işbirliği yapmağa çalışmanız yararlı görülüyor.	459
453	28 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 353</i> İlgi: No. 449 İlgi'deki görüşüm Hükümetçe oybirliğiyle onaylandı.	459

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
454	28 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 284</i> 336 sayılı telgrafın tekrarlanması dilerim. (Bkz. No. 446)	460
455	28 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 288</i> İtalyan delegesi Galli Rodos valisi oldu. Rodos ile Anadolu kıyıları arasında İtalyan gemilerinin işlemesine izin vermesini istiyorlar. Bir iki güne kadar cevap vermem gerek.	460
456	29 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 287</i> 28 Ocak raporu: 1. Garroni, Çarşamba'ya antlaşma projesi verilince benim Ankara'ya gitmeden 8-10 gün inceleme mülhleti istememi öneriyor. Musul'u antlaşma dışında bırakmamı istiyor. Konferans kesilince İngilizlerin Gelibolu yarımadasına yerleşeceklerini söylüyor. 2. Franklin-Bouillon, Fransa ile sorunun çözüleceğini söylüyor. Mektup yazacakmış.	461
457	30 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya ve Adnan Bey'e tel. No. 354</i> Bulgar Sobranyesi Sofya'daki tek camiyi yıkmaya karar vermiş. Önlenmesi için girişim yapılmasını rica ederim.	462
458	30 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 355</i> Lozan'daki veznedarımızın 250 Sterlin alıp kaçtığı haberi çıktı. Nedir? (Bkz. No. 482)	462
459	30 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 289</i> Kurye yola çıktı.	462
460	30 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 290, 291</i> 1. Projeyi verdiler. Kurye ile geliyor. Antlaşma ağırdır. Reddettiğimiz maddeler bırakılmış, bunlara yenileri de eklenmiş. Karaağaç'ı vermiyorlar.	463

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
		2. Amerikalı, Musul'u hakeme havale etmeyi telkin ediyor. Musul için halkoylaması ve ABD ile ayrı barıştan sözettim. Karşı çıktı.	
461	30 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 292</i> 345 sayılı telin tekrarını rica (Bkz. No. 450)	464
462	30 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 293, 294, 295</i> 1 Mübadele anlaşmasıyla esir değişimi anlaşması imzalandı. Esirlerle ilgili anlaşma bugün yürürlüğe girdi. Ötekisi, barış antlaşmasının onaylanmasıyla yürürlüğe girecek. Önce Yunanistan Türk esirlerini teslim edecek, sonra kendi esirlerini bizden alacak.	464
463	30 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 296</i> Sivrihisaryan kardeşlerin hemen serbest bırakılmasını rica ederim. (Bkz. No. 466)	465
464	31 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 357, 358</i> Trakya'daki Bulgarlara baskı yapılmıyor. Yalnız eskiden gözetmiş veya mücadele edilmiş Bulgarlar geri dönemezler.	465
465	31 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 359</i> İzmit, Bursa ve Bilecik'teki esirler Mudanya'da teslim hazırlanacaklar. (Bkz. No. 485)	466
466	31 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 360</i> Bkz. No. 463 İki Ermeni konusunda bilgi alınca bildireceğim.	466
467	31 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 361</i> Fevzi Paşanın cevabı: Musul, milletler Cemiyetine terkedilemez. 3 yıl için bir karma mahkeme kabul olunabilir. Yunanistan, tamirata mecbur tutulmalıdır.	466

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
468	31 Ocak	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 362 Çok gizli</i> 1. Bizim karşı projemiz verildi mi? 2. Fransa verilecek projeler üzerinde müzakerelere devam edebileceğini bildirdi.	467
469	31 Ocak	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 297, 298</i> 30 Ocak raporu: Mübadele anlaşması imzalandı. Anlaşma projesini verecekler. Sekiz gün mühlet isteyeceğim. Mustafa Kemal Paşa'nın Poincaré'ye cevabından pek memnun olduk. Çiçerin Boğazlar işinin askıda olduğunu ilân edip gidecek. Biz, barış antlaşmasına bağlı olduğunu ilan ettik. Barış olmazsa kesilme değil, ara verme olması (inkıta değil fâsıla) düşüncesindeyim.	467
470	31 Ocak	<i>İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Beylerden Başvekâlete tel. No. 300</i> Barışa ulaşabilmek için, Musul meselesinde İngiltere ile bir anlaşma zemini bulmak gerekli. Anlaşma zemini deyince biz özellikle Musul meselesini Türkiye ile İngiltere arasında halletmek şeklini tercih ediyoruz. (Bkz. No. 473)	469
471	1 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 363</i> Gazi M. Kemal Paşa'nın görüşü: Müttefikler ağır bir proje verip bunu kabul etmezsek konferansın sona ereceğini bildirirler ve böylece konferans kesilirse o zaman askeri harekâta başlamak elzemdir. Konferans kesilmez de ertelenir ise o zaman askeri harekâta geçmeden önce gelişmelere bakmak uygun olur. İsmet Paşa'nın yurt dışında kalmaması da çok önem taşır.	470
472	1 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 364</i> T.B.M.M.'nin size teşekkür kararını sunuyorum.	473

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
473	1 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 365</i> İlgi: No. 470 İlgi'deki telgrafınız yalnız Rıza Nur ve Hasan Beylerin görüşü mü, yoksa siz de aynı görüşe katılıyor musunuz? (Bkz. No. 483)	473
474	1 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 366</i> 298 sayılı telgrafınızın tekrarını rica ederim. (Bkz. No. 469, 484)	474
475	1 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 299</i> 31 Ocak raporu: Komisyonlar toplandı. Bizi projeyi imzalamaya çağırıldılar. Bir hafta mühlet istedim. Pazara kadar vakit bıraktılar. Curzon, gidişini iki gün erteledi.	474
476	2 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 367, 368</i> İlgi: No. 443 ve 470. Barış antlaşması ve Musul konusunda arkadaşlarınızla birlikte çektiğiniz telgraflarda tereddüd edildi. Açık seçik olarak görüşünüzün tezelden bildirilmesi gerekli. Musul işinin çözümü ertelenirse barış yapılabilecek mi yoksa bizden başka fedekârlıklar istenecek mi? (Bkz. No. 483, 490).	479
477	2 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 370</i> (Rauf Beyden Ferit Bey): Fransa ile müzakere etmekte olduğunuzdan yeni haberim oldu. Fransa ricaline ifadada bulunmanızdan müteessir oldum. Ankara'ya avdet buyurulmasını bildirmek zorundayım.	480
478	2 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 371</i> Kafkaslarla ilgili istihbaratı sunuyorum.	480
479	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Dışişleri Bakanlığına ve Adnan Bey'e tel.</i> Delegasyonumuz, Halifelikle ilgili işlerin yetkisi dışında bulunduğunu belirtmiştir.	481

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
480	2 Şubat	<i>Adnan Beyden Hariciye Vekâletine tel. No. 302</i> Fransa sefaretı ile görüşüldü. Basınımızdan yakındılar. Fransızların barış için çalıştıklarını anlattılar, bizim de kendilerine yardımcı olmamızı istediler. Konferansta Fransa'dan beklediğimiz yardımı göremediğimizi, son projeden düş kırıklığına uğradığımızı söyledim. Barış için haklarımızdan daha fazla fedakarlık edemeyeceğimiz kendilerine anlatıldı. Kısacası, Fransızlar ağızımızı aramışlar, ama kendilerine birşey sızdırılmamıştır.	481
481	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 303,304</i> 1 Şubat raporu Arazi komisyonunda Boğazlar görüşüldü. Çiçerin tutumumuzu eleştirdi. Söylediklerinin doğru olmadığını ve düzeltilmesi gerektiğini kendisine bildirdim.	482
482	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 305</i> İlgi: No. 458 Veznedar Fuad Bey görevi başındadır. Aleyhindeki haberin yalanlanmasını dilerim. (Bkz. No. 492)	483
483	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 306</i> İlgi: No. 473.443 1. Görüşlerimiz daha önce sunuldu. 2. Curzon ile yeniden görüştüm. 3. Kararımız şu: a) Adli ve mali konularda esaslı değişiklik olmazsa karşı projemizi vereceğiz. Musul'u askıda bırakacağız, Karaağaç'ı isteyeceğiz, Gelibolu'da kuvvet bulundurmayaacağız, mezarlıklar işini hakeme yollayacağız, kapitülasyonları toptan reddedeceğiz. b) Ahdî ve malî konulardadeğişiklik olursa, on beş gün ara verilmesini isteyip Ankara'ya geleceğim.	483

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
484	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 307</i> İlgi: No. 474 Tekrarı istenen telgrafi sunuyorum.	484
485	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 308</i> Venizelos, Anadolu'daki Rumların sürüldüklerini iddia etmiş ve Ankara hükümeti nezdinde girişimde bulunulmasını istemiş. (Bkz. No. 494)	484
486	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 309</i> İlgi: No. 404,425 Ferid Beyle ilgili şikâyet haksızdır. Fransız iddialarını reddetmek yeterdi. Büyük bir Sefirimizi sırf görevini yaptı diye saldırıya kurban edemeyiz. (Bkz. No. 493)	485
487	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 310</i> Curzon, Bornova'daki İngiliz kilisesine zorla girildiğini söyledi. Bu çirkin işin hemen halledilmesini rica ederim. (Bkz. No. 496)	486
488	2 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 311</i> İlgi: No. 465 İzmit, Bursa ve Bilecik yöresindeki Yunan esirlerini de İzmir'e götürmek uygundur. Türk vatandaşı Rum tutsaklar barıştan sonra mübadele edilecek.	487
489	3 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 372</i> Dersaadet murahhaslığı General Pellé ile bir görüşme yapmıştır. (Bkz. No. 480)	487
490	3 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 373</i> İlgi: No. 476 İlgi telgrafınızda düzeltme gerek.	488

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
491	3 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 374 Çok acele</i> İlgi: No. 483 Maliye ve adli işler lehimize değiştirilmezse Musul için plebisit istenecek; değiştirilir ise Lozan'da kalıp barış aranacak.	488
492	3 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 375</i> İlgi: No. 482 Kâtib Suat efendi, Bakanlar Kurulu Kararı olmadan Hasan Bey tarafından Lozan'a götürülmüş, zararlı bir kişi olabilir. Sırların ondan çıktığı da akla geliyor. Aydınlatılmamızı rica ederim. (Ayrıca Bkz. No. 15, 355)	489
493	4 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 376, 377, 378</i> Bkz. No. 486 1. Dışişlerinde işler başımızdan aşkın. Suat Bey hasta düştü, Tevfik Kâmil Bey geceli gündüzlü çalışıyor. Sizler de "cihan-ı husumate karşı" mücadele veriyorsunuz. Cevaplarda karşılıklı gecikmeler olabiliyor. 2. Ferit Bey gereğinden fazla duygusal. Paris'te görevine devam edemez. Başka yerde de Elçi olmaz, mebusluğuna da karşıyım. Lozan'da yanınızda misafir edersiniz kendisini izinli sayabilirim.	489
494	4 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 379</i> İlgi: No. 485 Anadolu'dan zorla hiçbir Rum çıkarılmamıştır. Haber yalandır.	491
495	4 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 380</i> Çanakkale bölgesindeki İngiliz birlikleriyle, ilgili istihbaratı sunuyorum. İngilizler bizden taarruz bekliyorlar, sanırım.	491

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
496	4 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 381</i> İlgi: No. 487 Bornova'daki İngiliz kilisesi hakkındaki iddialar doğru değildir. Ama Çanakkale'de bir camiye İngilizler hayvan bağlamışlardır.	492
497	4 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 382</i> 1. İngilizlerle işbirliği yapıp Kürtleri kışkırtan Somiko, sonradan bize gelip af dilemiş ve dileği kabul edilmiştir. 2. Seyid Taha İngilizlerce hükümdar ilan edilmişse de hiçbir reis kendisine tabi olmamıştır. 3. İngilizler Kürtler arasında halifelik ve Saltanat propagandası yapıyormuş. 4. Nemrut Mustafa Süleymaniye'de imiş.	492
498	4 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 312</i> Çiçerin, Ankara ile Moskova arasında haberleşmelerine engel çıkarıldığını yazdı. Ne cevap verilecek? (Bkz. No. 502)	493
499	4 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 313, 314</i> 3 Şubat raporu: 1. Başdelegelerle görüştüm. Azami şartlarını söylediler. 4 Şubat akşamı mühlet bitiyor. Bizden kesin cevap bekliyorlar. 2. Kararımız şu: Anlaşma olan noktaları imzalayıp bir barış yapmak, ötekilerini müzakereye devam etmek, yolunda bir teklif hazırlıyoruz. Musul'u ayrıca İngilizlerle çözüme bağlamayı da öngöreceğiz. Konferansın kesilmesi muhakkak gibidir.	493
500	4 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 315</i> Hind Müslümanları 2000 sterlin göndermişler. Alındısının Gazi tarafından imzalanmasını bekliyorlar.	494
501	5 Şubat	<i>H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. Kişiyeye Özel</i> Bana da bir karikatür albümü gönderilebilir mi?	495

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
502	5 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 383</i> İlgi: No. 498 Telgraf, devletin tekelindedir. Türkiye içindeki haberleşmeyi telgrafhanemiz sağlıyor. Sınırın öteyanında da aynı şey yapılırsa Rusların şikayetine sebep kalmaz. Hat bozukluğu Batum ile Tiflis arasındaymış. Kurye konusunda biz Ruslardan şikayetçiyiz. Çarlık'tan kalan Rus Elçilik ve konsolosluk binalarına barıştan sonra bir çözüm aranabilir. Çiçerin'e bu yolda cevap verebilirsiniz.	495
503	5 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 316, 317</i> 4 Şubat raporu: 1. Karşı tekliflerimizi gönderdik. 2. Öğleden sonra Curzon'un yanında toplandık. İngilizlerin işleri hallolduğundan Fransızlar ve İtalyanlar direndiler. İngilizler, bir bildiri yayınlayıp döndüler. 3. İktisadi sorunlar yüzünden konferans kesildi. Kesintinin ciddiyeti hakkında henüz kesin bir şey söyleyemem. İngilizlerle ilişkilerde ılımlı davranılmasını rica ederim.	496
503 bis	5 Şubat	<i>Dışişlerinden bütün dış temsilciliklere tel. Genelge, No. 365</i> ... İsmet Paşa, Konferansın kesildiğini bildiriyor. İngilizlere ılımlı davranılmasını istiyor.	501
504	6 şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel. No. 318,319</i> 5 Şubat raporu: Ayrılmadan önce Bompard ile görüştüm. Konferans resmen kesilmemiş, devam ediyor. Bizim Ankara'ya dönmemiz gerekli. 7 Şubatta yola çıkıp Köstence üzerinden dönmeyi düşünüyorum. Konferansa ara verilmesinden yararlanan delegelerimiz Ankara'ya dönüyorlar diye bir Hükümet açıklaması yapılmasını, ordunun güçlü ve hazır bulundurulmasını İngilizlerle çatışmaya meydan verilmemesini rica ederim. (Bkz. No. 502)	502

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
505	6 şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. Çok acele. No. 384</i> İlgi: No. 504 İlgi telinizi Bakanlar Kurulunda görüştük. Açıklamayı yaptık. Sunuyorum. Siz de o yolda açıklama yapınız.	503
506	6 Şubat	<i>Dışişlerinden Paris Mümessillğine. Tel.</i> İzmir limanı, 1000 tondan büyük yabancı savaş gemilerine kapatıldı. Liman'daki yabancı savaş gemileri limanı terk edecekler. İlgililere duyurunuz. (Fransa Dışişlerine duyuru metni dipnottadır.) (Bkz. No. 514)	503
507	6 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa Tel. No. 320</i> İlgi: No. 410 Bükreş Elçiliğimiz ve Köstence konsolosluğumuzun eşyasıyla Romen Hükümeti ilgileniyor imiş.	504
508	6 Şubat	<i>Adnan Beyden Hariciye Vekaletine tel. No. 423</i> General Pellé, Hikmet beye, konferansın kesilmesinin boşuna olduğunu, barış yapmaya bir engel kalmadığını söylemiş.	504
509	6 Şubat	<i>Paris Mümessillğinden Hariciye Vekaletine tel. No. 1352</i> Konferans kesilince Fransızlar telaşlandı. Londra'da girişimlere başladılar.	505
510	7 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.</i> 6 Şubat raporu: 1. Amerikan ve İtalyan delegeleri gittiler. Bize gitmememizi rica ettiler. Fransızlar, bazı şartlarla iki-üç gün içinde konferansın toplanabileceğini söylediler. Ankara'ya gitmem gerektiğini söyledim. 2. Beni yoldan çevirmeğe çalışmaları mümkün. Sınır işinde tatmin olan İngilizler, ötekilere baskı yapmağa başladılar. Musul, Doğu Trakya sınırı hakkında Hükümetin görüşünü bilmek istiyorum. Bükreş'e bildirilmesini. (Bkz. No. 511)	506

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
511	7 şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 385</i> İlgi: No. 510 Hükümetin görüşü bildirilmişti. Değişiklik olursa Bükreş'te size bildiririm.	507
512	7 şubat	<i>Lozan'da İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.</i> Parolalı şifre anahtarları Lozan'da bırakıldı. Yolda bunlarla bana telgraf gönderilmemesini.	507
513	7 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Paris Mümessilliğine tel.</i> Barış antlaşması projesine 4 Şubatta yazılı cevap verdik. İktisadi ve mali konularda anlaşmaya varılamadı. Müttefikler Lozan'dan ayrıldılar. Konferansa ara verilmiş oldu. Bundan yararlanıp ben de Ankara'ya gidiyorum.	508
514	7 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri bakanlığına tel.</i> İlgi: No. 506 İzmir limanı ile ilgili karar Fransa'ya duyuruldu. (Bkz. No. 515)	508
515	7 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına Tel. No. 1355</i> İlgi: No. 506,514 Poincaré, İzmir limanındaki savaş gemilerinin çekilmesi yolundaki çağırımıza Fransa'nın boyun eğmeyeceğini bildiriyor. (Fransız cevabının metni)	508
516	7 Şubat	<i>Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.</i> İzmir limanına torpil (mayın) döşendi. (Fransa'ya duyuru metni dipnottadır.) (Bkz. No. 518)	509
517	8 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya tel. Makina başında</i> İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesi Hükümetçe uygun görüldü.	510

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
518	8 Şubat	<i>Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.</i> İlgi: No. 516 Mayınla kapatılan İzmir limanında, ticaret gemileri için bir geçit bırakıldı. (Fransa'ya duyuru metni dip nottadır.) (Bkz. No. 519)	510
519	8 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1365 .</i> İlgi: No. 516, 518 Fransa'nın, İzmir limanında mayın taramağa kalkışabileceği seziliyor.	511
520	8 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1364</i> Fransız basını, İzmir limanı ile ilgili tedbirlerimizi sert biçimde eleştiriyor. Müttefikler birlikte davranırlarsa Lozan şartlarının Türklere kabul ettirilebileceğini yazıyor. Fransa Millet Meclisi, Poincaré'den Lozan Konferansı ile ilgili açıklama istedi. (Bkz. No. 521)	511
521	10 Şubat	<i>Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.</i> İlgi: No. 520 Düşman gemilerin İzmir limanında mayın taramağa veya çıkartmaya kalkışmaları düşmanca bir hareket sayılacak ve karşılık görecektir. (Fransa'ya verilen 12 Şubat günlü nota dipnottadır.) (Bkz. No. 531)	511
522	10 Şubat	<i>Bükreş'te bulunan İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.</i> 10 Şubatta Bükreş'e geldim. Buradan İstanbul'a hareket edeceğim ve orada durmadan Ankara'ya geçeceğim. İzmir yüzünden gerginlik olduğunu basından duydum. Barış için çok şey sağlandı ve sağlanacak. Dönüşüme kadar genel durumun korunmasını, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların Ankara'da bulunmalarını istirham ederim. (Bkz. No. 523, 524)	512

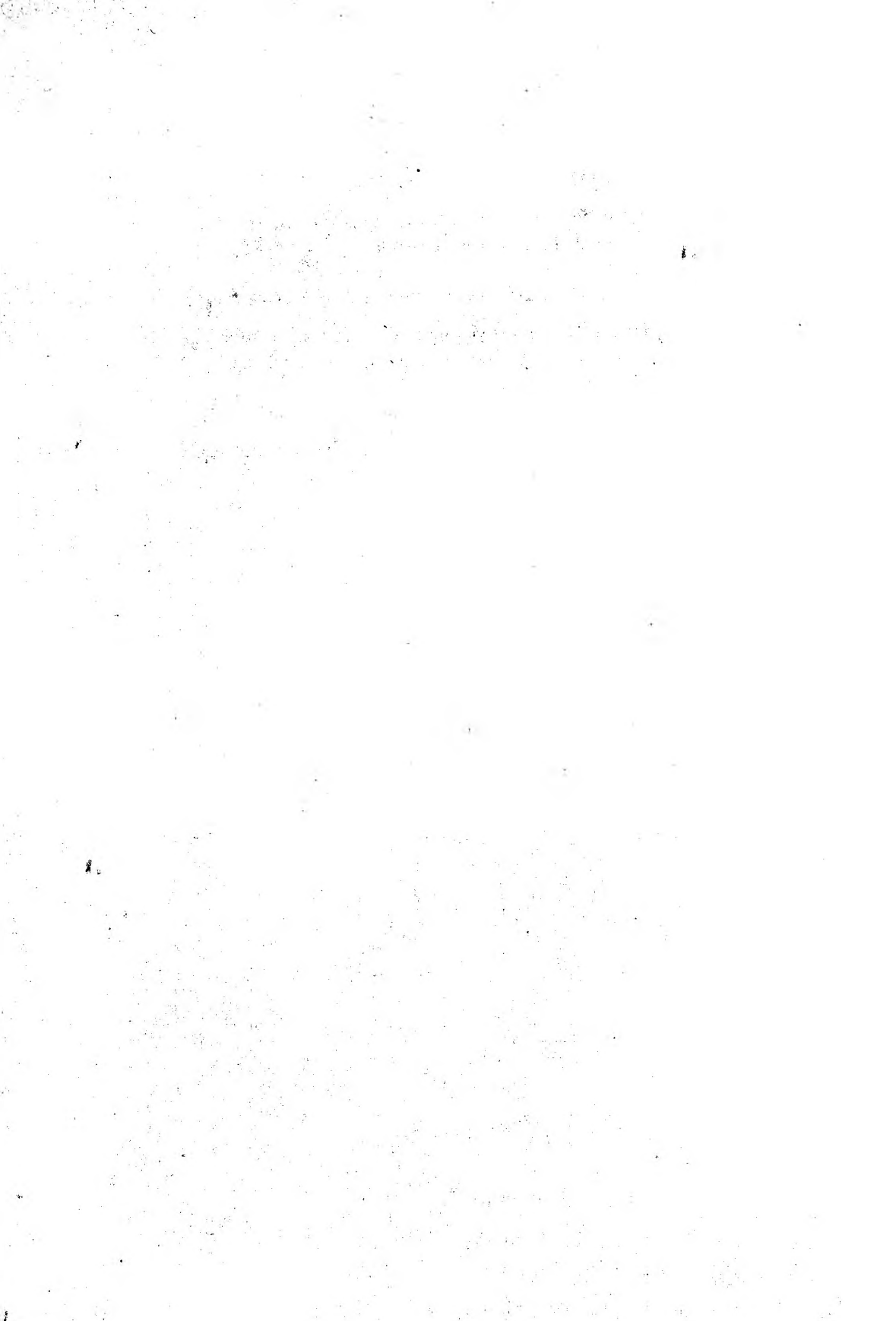
No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
523	10 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.</i> (Gazi Paşa Hazretlerine mahsustur) Savaş endişesi var. Ama barışa ulaşabiliriz. Savaş çıkmasına meydan vermeyiniz. Derhal Ankara'ya gelmenizi istirham ederim.	513
524	10 Şubat	<i>Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 4/1593</i> İlgi: No. 522 Başkumandan Paşa, Ankara'ya dönüşünüzden önce sizinle görüşmek istiyor.	514
525	11 Şubat	<i>Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel. Pek acele.</i> İlgi: No. 522 Rauf Bey, İzmir limanından dolayı endişeye gerek olmadığını bildiriyor.	514
526	11 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Gazi Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalara tel. Takiben</i> İsmet Paşa'dan aldığım teli sunuyorum. (İlgi: No. 523) Müsterih olmasını yazdım.	514
527	11 Şubat	<i>Adnan beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 89/132</i> Rauf Beyin telgrafı: Meclis, İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönüşünü sabırsızlıkla bekliyor. Fransızlar paşamızın aleyhinde çalışıyorlar.	515
528	11 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden Adnan Bey'e tel. Makina başında. Bir dakika geciktirilemez.</i> İsmet Paşa'ya: Telgrafınızı Gazi'ye telledim. Özel vapur gönderildi. İzmir konusunda sizi meşgul etmek istemedim. Köstence'ye çektiğim telgrafı tekrarlıyorum.	515
529	11 Şubat	<i>Adnan Beyden İsmet Paşa'ya tel.</i> Konferansın kesildiği ilân edilmedi. Başkumandan ile nerede buluşmak niyetindesiniz?	516

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
530	12 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Başbakanlığa tel.</i> Romanya başbakanı ve Dışişleri Bakanı, Lozan'da askıda kalan ekonomik ve mali sorunların yeniden görüşülmesi için Müttefikler nezdinde girişimde bulunmak için benden izin istediler. Hükümetimle görüşmeden bu konuda bir karar veremem dedim. Karadan Köstence yolu halâ açılmadı.	516
531	12 Şubat	<i>Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili H. Rauf Beyden Adnan Beye (İsmet Paşa'ya) tel. No. 386, 387, 388</i> İlgi: No. 522 İsmet Paşa'ya: Dışişlerinin sorumluluğu Dışişleri Bakanına vekâlet eden zata düşer. Hata yapılmışsa size sorumluluk düşmez. Ama son kararlara isabet olduğunu siz de göreceksiniz. Endişelerinizi ve üzüntülerinizi gidermek zorunda kaldım. Dönüşünüze ve kesin karara kadar İzmir'de bir olay çıkarılmayacak.	517
532	12 Şubat	<i>Paris'teki Türkiye Mümessilliğinden Fransa Dışişleri Bakanlığına nota. No. 1379</i> Müttefiklerin İzmir'deki davranışlarını haklı göstermek için Mondoros mütarekesine dayanmak istedikleri görülüyor. Türkiye, müttefiklerle ilişkilerini Mudanya anlaşmasına dayandırmaktadır ve İzmir ya da Yurdun başka yerleri üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçemez.	518
533	12 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1380</i> İlgi: No. 521 İzmir ve Mudanya mütarekesi ile ilgili talimatları Fransa Dışişlerine duyuruldu. Fransız görevli, mayın taramaya kendilerini haklı gördüklerini ve Mondoros Mütarekesine dayanmadıklarını söyledi.	519
534	13 Şubat	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 166</i> 15 Şubatta İzmir'de İktisat kongresini açacağım. Ondan sonra Ankara'ya birlikte gidelim.	520

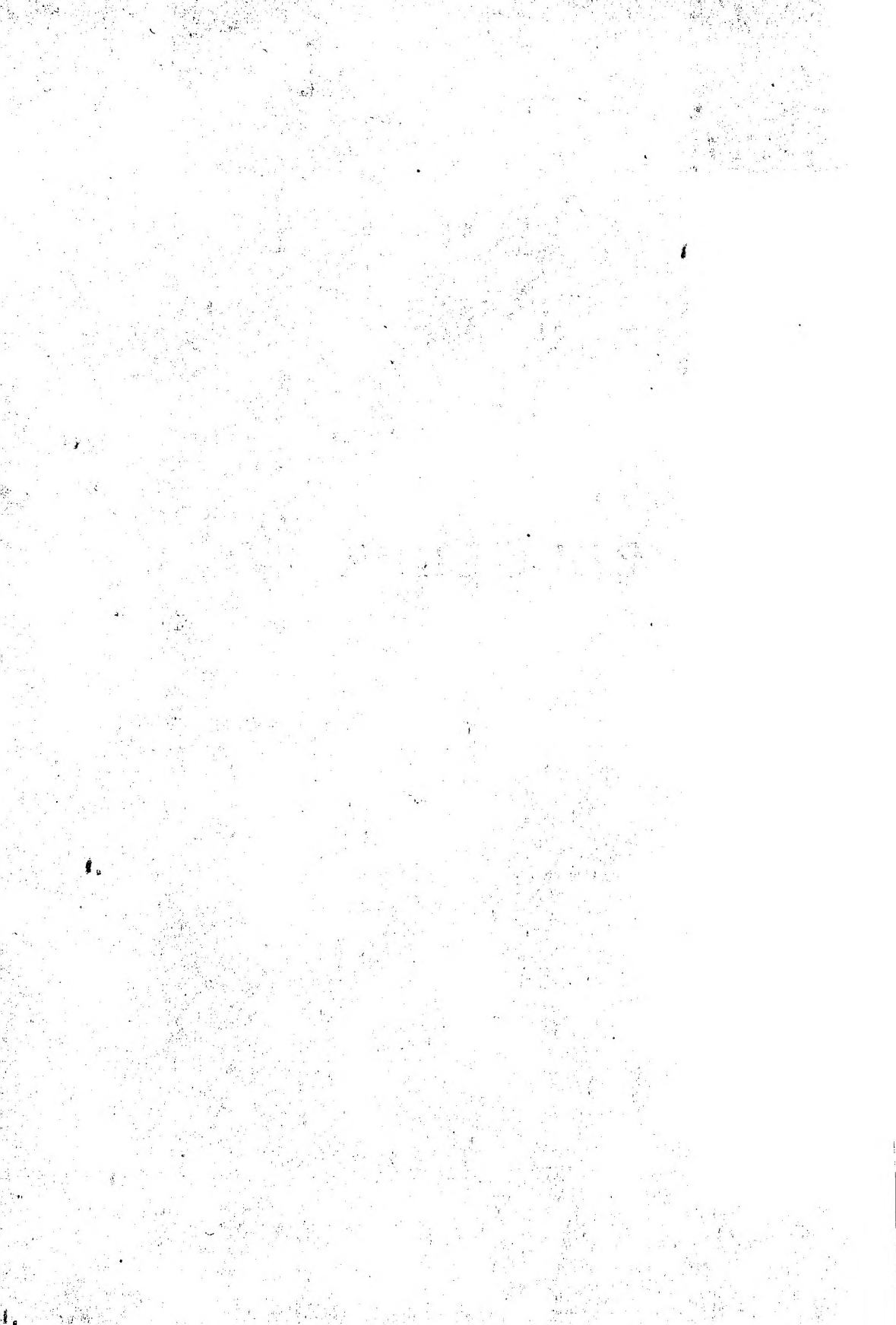
No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
535	13 Şubat	<i>Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa'ya tel. No. 445</i> Ankara'ya birlikte varmadan önce görüşmemiz yararlı olur. İzmir'de veya Eskişehir'de buluşabiliriz. Cevabınızı bekliyorum. (Bkz. No. 536)	520
536	13 Şubat	<i>İsmet Paşa'dan Adnan Bey aracılığıyla Gazi M. Kemal Paşa'ya tel.</i> İlgi: No. 535 Eskişehir'de buluşuruz.	521
537	13 Şubat	<i>Başbakan H. Rauf Beyden İsmet Paşa'ya tel. No. 386</i> Tekrarı istenen telgrafı sunuyorum. Lozan'da bir sonuç alınmadığından oradaki görevinizin sona erdiğini ve Ankara'ya döndüğünüzü ilan etmeniz bildirilmişti. Hükümetin ve Meclisin görüşünde bir değişiklik yok.	522
538	13 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına tel.No. 1381..</i> Basın, İzmir'deki savaş gemilerine üç günlük daha mühlet verildiğini yazıyor. (Bkz. No. 541)	522
539	13 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden İsmet Paşa'ya tel. No. 1391</i> Daily Mail gazetesi, zatı âliniz ile Rıza Nur arasında anlaşmazlık olduğunu yazıyor.	523
540	14 Şubat	<i>Paris Mümessilliğinden Dışişleri Bakanlığına Açık tel.</i> Bonar Law, Avam kamarasında, Curzon da Lordlar kamarasında Lozan Konferansı konusunda konuşma yaptılar.	523
541	14 Şubat	<i>Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilliğine tel.</i> İlgi: No. 538 Müttefikler, İzmir'deki tedbirlerimizi tanımayacaklarını bildiren bir nota verdiler. Biz, üç gün içinde görüşlerini açıklamalarını istedik. İsmet Paşa'nın gelişine kadar vakit kazanmaya çalışıyoruz.	525

No.	Tarih	Kimden kime yazıldığı ve özü	Sayfa
542	15 Şubat	<i>Paris Mümessilliginden Dışişleri Bakanlığına tel.</i> Avam kamarasında Curzon'un Lozan'daki politikası eleştirildi. Buna cevap verildi.	525
543	17 Şubat	<i>Paris Mümessilliginden Dışişleri Bakanlığına tel. No. 1401 .</i> Lozan Konferansıyla ilgili Fransız Sarı Kitabı yayınlandı. <i>Temps</i> gazetesi İngilizlere sitem ediyor.	526
544	21 Şubat	<i>Dışişleri Bakanlığından Paris Mümessilligine tel.</i> İsmet Paşa döndü ve 21 Şubatta Dışişleri Bakanlığı görevine başladı.	526





BELGELER



No. 1

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 3

11 Teşrin-i sâni 38
(1 Kasım 1922)

İstanbul'a muvâsalatının ikinci günü İsveç Sefiri* tercümanını göndererek mülâkat taleb etmişti. Türklere hayırhâh olduğu bildirildiği cihetle kabul ettim ve aynı gün zarfında ziyâretini iâde ettim. İki memleket arasındaki tarihî dostluktan bahsederek gerek tebaasının ve gerek Amerikalılar ve sâire gibi İstanbul'da İsveç himâyesindeki eşhâsın sıyânet-i hukukunu ve mazhar-ı teshilât olmalarını temenni etti. Sıyânet ve teshilât hakkında mutmaîn olmalarını söylemekle beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile münâsebât-ı resmîyeye girmeleri münâsib olacağını söyledim. Bunun için hükümetinden ta'lîmât almak ihtiyâcında bulunduğunu söylemekle beraber kendisinin dâimâ Türkler lehine çalıştığını ve propaganda yaptığını ilâve etti. Sefârethânedeki mülâkât esnâsında da bugün Türkiye'nin ihrâz ettiği zafer hâricden bir istikrâz akdine pek müsâid olduğunu ve Amerika ile meselâ 25 milyon dolarlık bir istikrâz yapılmasını mümkün gördüğünü, Türkiye'nin elinde fazla para bulunması mevkiini çok tahkîm ve sulhü tesrî' edebileceğini, halbuki şâyed Konferans bir neticeye iktirân edemezse bilâhire o kadar kolaylıkla istikrâz yapılamayacağını, bunun için de New York'a emîn bir adam göndermek muvâfık olacağını izâh etti. Hayırhâhâne vesâyâsına teşekkür ederek beyânâtını ehemmiyyetle istimâ' ettiğimi söyledim. Sonra da kendisinin bir banker ailesine mensub olduğundan bahsetti. İhtisâsım ya kendisinin veya ailesinin alâkadâr olduğu bir Amerika müessesesi-i mâliyesi ile veyahud İsveç müessesâtı ile bir muâmele-i mâliye yapmamıza dolaşısıyla vesâtat arzusunda bulunduğu merkezindedir. Hükümetce istikrâzdaki fevâid müsellemler olduğu takdirde emîn bir zât vasıtasıyla müşârûnileyh ile resmen temas edilmesi muvâfık olacağını zannediyorum. Acizlerine göre kırk elli milyon

* İsveç Elçisi Mösyö Gustav Oscar Wallenberg idi. 1920 yılında Türkiye'de göreve başlamış ve 1930 yılına kadar bu görevde kalmıştır. İngiliz raporlarına göre Wallenberg, Alman yanlısı ve Türk yanlısı idi. Birinci Dünya Savaşında İngiltere'deki Türk çıkarlarını İsveç koruduğu için, İstanbul'daki İsveç Elçisi Malta'daki Türk sürgünleriyle de ilgilenmiş ve oradaki İsveç Konsolosluğundan sürgünlerle ilgili bilgi almış ve bu bilgileri Türk makamlarına iletmmişti. İsveç Elçisinin kendisini Türklere yakın sayması, düzenlediği davetlere Türkleri çağırması, kendisinin de sık sık Türklere ziyaretlerde bulunması, İstanbul'daki İngilizleri sinirlendirmişti. Türklere karşı pek dostça duygular beslemeyen İngiliz Büyükelçisi R.C.Lindsay, Wallenberg için "gülünç biçimde Türkofil bir kimsedir" diyordu. (F.O. 324/264, p. 9, No. 7/1).

lira hâzır para bizim için bir ehemmiyyet-i kat'iyeye-i hayâtiyeyi hâizdir. Sefirle temasda mahremiyet şâyân-ı ehemmiyyetdir. Sefirin tercümanı müsteşrik Mösyö... mülâkâtda hazır idi. Teşyî'de de bulundu. Vâsıta olabilir.

İSMET

No. 2

İcrâ Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

14 Teşrin-i sâni 338

(14 Kasım 1922)

No. 1

Yugoslavya'dan geçerken Bulgar Başvekili İstanbuliyski* de aynı trene geldi. Sofya'da kendi nâmına Dâhiliye Nâzırı ile Meclis-i Meb'usân Reisi istasyona istikbâl için gelmişlerdi. Şu sûretle gösterdikleri nezâkete mukâbele etmiş olmak için kart gönderdim. Benimle mülâkât arzusunu izhâr etmesi üzerine kompartımanımda kabul ettim. Ankara Türkler için bir Mekke hâline gelmiş olmasından bahisle muzafferiyâtımızı tebrik etti. Bulgaristan'ın düşmanlarla muhâat olmak i'tibâriyle âciz bir mevki'de kalmış olduğunu söyledi. İzhâr ettiği hissiyâta karşı teşekkür ettim. Müdâfaa harbimiz esnâsında Bulgarların Türkler lehinde gösterdikleri alâkayı Türk milletinin memnuniyetle kaydetmiş olduğunu ve Avrupa'da yalnız kalmış olsa bile bir gün Bulgaristan'ın hakkını ihkâka muvaffak olacağı ümmidini dâimâ perverde etmiş olduğumuzu izâh eyledim. Gazetelerin rivâyâtına nazaran bir Balkan ittifâkı mevzû-ı bahs olduğunu söyleyerek bu husûsdaki ma'lumâtını sordum. Henüz böyle bir şey yoktur dedi. Kendisinin Romanya ve Yugoslavya'da ne yaptığını istifsâr etmekliğim üzerine Neuilly Muâhedeşi mücebince Bulgaristan'ın taahhüd ettiği ta'mirât ve tazminât mesâili ve bilhassa Bulgar emvâlinin zabt ve musâderesine karşı tedâbir ittihâzı için dolaştığını söyledi. Bu mükâlemât arasında Romanya ve Yugoslavya'nın Adalar Denizinde Bulgaristan'a bir mahrec verilmesine muvâfakat ettiklerinden de bahsetti. Bizim de Bulgaristan'la beraber bir Balkan İttifâkına dâhil olmağımız hakkındaki fikrini istimizâc etmekliğim üzerine bunun âtiyen düşünülebileceği ve

* Aleksandr Stambuliyski, Bulgar Çiftçi Partisinin lideriydi. 1919 yılında seçimle iktidara geldi. 1923 yılında silâhlı bir darbeyle düşürüldü ve öldürüldü. Lozan Konferansının açılışında bulundu, ama Lozan barış Antlaşmasının imzalanmasını göremedi. Stambuliyski, Bulgaristan'daki Türk azınlığına karşı hoşgörülü davranmış, hatta Türk azınlık okulları için hazine topraklarından fonlar kurdurmuş idi. Bulgaristan'daki Türk azınlığı yalnız Stambuliyski'nin kısa iktidarı döneminde biraz nefes alabilmiştir. (Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Ankara: 1986, s. 54-57). Stambuliyski Hükümeti, Bulgaristan Türklerinin Türk Kurtuluş Savaşı için yardım toplamalarına ve Trakya'daki Cafer Tayyar ordusundan Bulgaristan'a geçen askerlerimize oradaki Türklerin yardım ellerini uzatmalarına gözyummuştu.

Stambuliyski'nin Lozan konferansından en büyük beklentisi, Ege denizine Karaağaç (Aleksandropol) üzerinden bir çıkış kapısı elde edebilmektir.

Londra ve Paris ve Roma'daki sefirlerini da'vet etmiş olduğundan Lozan'da Bulgaristan için bir hatt-ı hareket ta'yin edebileceğini söyledi. Selanik için Yunanlıların Sırbılara ba'zı ehemmiyetsiz müsâadâtda bulduklarını, fakat Bulgaristan'ın Yunanistan'la hemen hiç münâsebeti olmadığı bildirdi. Benimle görüşmek arzusunu izhâr etmesi bizden istifâde arzûsunda bulduklarını ve Balkanlılarla henüz kat'î bir şey yapmadıklarını ihsâs etmekte ve Meclis-i Meb'usân Reisi ile Dâhiliye Nâzırının istasyona gelmeleri de bu ihtimâli takviye eylemektedir. Ma'mâfih beyânât ve ifâdâtında fazla muhteris gözükmeleri de gerek Balkan devletlerinden ve gerek Düvel-i i'tilâfiyeden henüz tamâmiyle kat'î ümmîd etmediğini ikrâr ediyor.

İSMET

No. 3

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

14 Teşrin-i sâni 338

No. 2

(14 Kasım 1922)

Bugün Fransa'nın Bern sefâreti müsteşârı Lozan'a gelerek Konferansın İngiltere ve İtalya'ya âid ahvâl-i dâhiliye i'tibâriyle küçük bir te'hire uğradığını *

* İsmet Paşa, Lozan Konferansının ertelendiğini İsviçre'ye varınca öğrendi. Türk delegasyonunu getiren Doğu Ekspresi, 12 Kasım 1922 Pazar günü İsviçre'ye vardı. Tren Lozan'a ulaşmadan az önce *Le Matin* adlı Fransız gazetesinin muhabiri, Konferansın ertelendiğini İsmet Paşa'ya duyurdu. Paşa buna sert biçimde tepki gösterdi. "Konferansın ertelendiğini mi söylüyorsunuz? Hükümetlerinizin yükledikleri sorumluluk ağırdır. Bütün bir milleti ve bütün bir orduyu belirsiz bir mütâreke halinde tutmak kolay değildir..." dedi. (Erteleme olayının ayrıntıları için bkz. Bilâl N. Şimşir, "Lozan'a Doğru", *Cumhuriyet*, 24-28 Temmuz 1973) Bir yıldan beri Paris'te Ankara Hükümetinin Diplomatik temsilcisi bulunan Ferit (Tek) Bey, konferansın ertelendiğini duyurmak için 12 Kasım 1922 Pazar günü Lozan'a şu acele telgrafı çekti:

"Haroun Alitcha Bey - Case Postale 2580 - Lausanne.

Urgent Paris, le 12.11.1922

Tél.

Prière communiquer à Son Excellence İsmet Pacha stop Conférence officiellement retardé au vingt stop Cabinet Britannique averti Gouvernement français qu'il vous a informé du retard stop Demain il ne sera à Lausanne personne en dehors M. de Lacroix conseiller France Berne stop Vous êtes prié de venir causer ici stop D'ailleurs M. Lacroix est chargé de vous le communiquer ainsi que Mme Gaulis stop Comme il n'y aura pas d'ouverture demain j'estime qu'il serait plus digne que Délégation ne s'arrête pas à Lausanne et continuer voyage directement Paris stop Nous pourrions profiter de l'occasion retard pour demander officiellement réunion conférence Paris stop Traité Paris 1856 forme excellent précédent stop Lord Curzon viendra Paris avant 20 stop Il n'y aura pas réunion préliminaire interalliée ni programme commun arrêté stop j'attends l'ordre de votre Excellence à Paris stop Vous pouvez téléphoner Passy 3950 - Férid. Ambassadeur de Turquie" (PBA - K. 372/1)

ve Teşrin-i sâninin yirmisinde in'ikâd edeceğini bildirmeğe Hâriciye Nezâretinden me'mûr olduğunu ve Konferansın in'ikâdına intizâren şâyed Paris'e gidecek olursam Fransa hükümeti pek dostâne bir sûrette hüsn-i kabul edeceğini beyân eyledi. Tevhürden şikâyet ettiğim gibi da'vet nasıl ve ne tarîk ile vâki' olmuş ise te'hîrin de o şekilde resmen bildirilmesi lâzım geldiği halde böyle yapılmadığından şikâyet ve Konferansın yirmi Teşrin-i sâinde toplanacağını hey'et-i mu-rahhasaya resmen ve tahrîren bildirilmesi lüzûmunu hükûmetine yazmasını ifâde ettim. Bilâhire dün akşamki telgrafıma cevâben Lord Curzon ve Mösyö Poincaré'den birer telgraf geldi. Bunlar da Konferansın düvel-i müttetikadan ba'zılarına âid esbâbdan nâşi ayın yirmisine tevhür ettiği bildirilerek i'tizâr edilmektedir. Birkaç gün içinde dönmek üzere bugün Paris'e gideceğim. İngilizler Konferansa gelmezden evvel müttetikleri ile tevhîd-i metâlib etmek teklifindedir. Fransız mehâfilî Paris'te mülâkât için pek ziyâde sarf-ı mesâî etmişlerdir. Matbuâtta harâretle çalışmaktayız**. İstanbul ahvâlinde ma'lumât isterim. Tarih-i vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

İsmet Paşa, doğrudan Paris'e gitmedi. Lozan'da otele indi ve Ferit (Tek) Beyi Lozan'a çağır-
dı. Ferit Bey, 13 Kasım günü Lozan'a gitti.

** İsmet Paşa, Lozan'a giderken daha İstanbul'da yabancı basına demeçler vermeğe başladı. 9 Kasım'da İstanbul'da *Le Petit Parisien* gazetesine, 12 Kasım'da İsviçre'de *Le Matin* muhabirine demeçler verdikten sonra 13 Kasım Pazar günü Lozan'da ilk basın toplantısını yaptı. Aynı gün akşam üzeri *La Tribune de Genève* gazetesine özel bir demeç verdi. Öteyandan da yabancı basını çok yakından izletiyordu. Lozan'a varır varmaz, 12 Kasım 1922 günü Delegasyona bir iç genelge yayınladı. Buna göre şu üyeler yanlarında gösterilen yabancı gazeteleri günü gününü izleyeceklerdi: Münir Bey: *Times*; Şevket Bey: *Daily Chronicle*; Hüseyin Bey: *Daily Telegraph, Morning Post*; Cevad Bey: *Daily Herald, Daily Mail*; Muhtar Bey: *Petit Parisien*; Veli Bey: *Débats, Echo National*; Şeref Bey: *Journal*; Tahir Bey: *Matin*; Reşit Safvet Bey: *Echo de Paris*; Hikmet Bey: *Temps*; Celâlettin Bey: *Humanité*; Safvet Bey: *Action Française*; Zühü Bey: Rusça gazeteler; Şükrü Bey: İtalyanca gazeteler; Tevfik Bey: Almanca gazeteler. (PBA-K.372/1).

No. 4

İstanbul'da Re'fet Paşa Hazretlerine

No. 4

19 Teşrinsâni 338

(19 Kasım 1922)

1. Harbi Umumiden mukaddem herhangi bir sene zarfında Dersaadet Muhtelit Birinci Mahkeme-i Ticareti ile İkinci Ticaret Mahkemesinde ikâme edilmiş olan deavi miktarlarının ve bu iki mahkeme tarafından sene-i mezkûre zarfında hükme rabt edilmiş bulunan mevad adedinin ayrı ayrı olarak adliye ih-saiyatından bilihraç hemen inbası.

2. İstanbul'un işgalini müteakip Müttefikler tarafından tesis edilmiş divan-ı harplerle Mehakim-i mahsusaca mevadd-ı cezaiye ve kezalik Konsoloshane mahkemeleri ile sair heyet ve devair-i ecnebiyece mevad-ı hukukiye ve ticariye hakkında ittihaz edilmiş olan ve bil külliye mugayir-i adl ve musfet bulunan mukarrerattan ve bu mukarreratın keyfî surette muamelât-ı icraiesinden ve kezalik hiçbir hükme mustenid olmaksızın ecnebi makamatın bu sahada vaki icraat-ı keyfiesinden en bariz ve hissiyat-ı muadeleti en ziyade rencide edenlerinden birkaç hâdisenin haksızlığı isbat eden noktaları gösterilmek suretiyle bilinmesi zaruri görüldüğünden keyfîyetin Barodan ve bilhassa deavi vekili Saadeddin Ferid ve Selâhaddin Neş'et ve Ebululâ Beylerle Polis Müdiriyetinden mahremane bittahkik hemen iş'ar buyurulması mercudur.

İSMET

No. 5

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 5, 6, 7.

19 Teşrin-i sâni 338

(19 Kasım 1922)

Madde ı — On beş Teşrin-i sâni günü Paris'te Poincaré ile görüştüm*. Sulhun tehhürü Türkiye için dâimî ıztırâb olduğu gibi hâdisât ve gayr-ı muntazır ahvâl zuhûruna menba' olduğunu, şimdiki gibi ne harb ne sulh olmayan bir hale nihâyet vermek lüzûmunu mevzû-ı bahs ettim. İstîzâh ve münâkaşât esnâsında hükümetimizin siyâseti Misâk-ı Millî ve mün'akid muâhedâta riâyete müstenid olduğunu söyledim. Bu bâbda mukâvelât ve Ankara İ'tilâfnâmesi de mer'î gösterilmiştir. Fransızların uğradığı muâmelâtdan ve Fransa menâfiinin endişelerinden şikâyet etti. Kapitülasyonlar husûsunda uzun münâkaşât geçti. Adlîde mutavassıt bir şekl-i hall veya ba'zı te'minât ve sâire ve Fas ve Suriye'de Fransızların da bunları kabul ettiklerinden bahsetti. Kat'î bir vaz'iyet gösterdim. Beni teskin fakat ehl-i ihtisâsın bir çâre bulacağını tekrar etti. Bunun üzerine İskenderun mıntokası için bir idâre-i husûsiye yapılması Ankara İ'tilâfnâmesi ahkâmından bulunduğu halde bunları pek çok şikâyât ve tahrikâtı intâc ettiğini bu sebeble büyük müşkilât içinde bulunduğumuzu söyledim. Konferan-

* İsmet Paşa, 12 Kasım Pazar akşamı saat 22 sularında indiği Lozan'da 48 saat kaldıktan sonra 14 Kasım Salı akşamı Paris'e hareket etti ve dokuz saatlik bir tren yolculuğundan sonra 15 Kasım sabahı Paris'e vardı ve Crillon oteline indi. Aynı gün saat 17'de, Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Poincaré ile 45 dakika kadar süren bir görüşme yaptı. (İsmet Paşa'nın Paris gezisini daha önce ayrıntılarıyla yayınlamıştım. Bkz. B.N. Şimşir, "Lozan'a Doğru", *Cumhuriyet*, 27-31 Temmuz 1973)

sın metâlibimize ve hassaten kapitülasyonlara Fransa'nın zahîr alacağını ümmid ettiğimizi ilâve ettim. İngilizlerin talebi vechile müttefikler arasında evelden ta-karrür etmiş mevâdd karşısında bulunmak ihtimalini mevzû-ı bahs ettim**. Reddetti. Müzâkerâtın müsâvât esâsına müstenid olacağını, Versailles'da Almanlara yapılan muâmele yapılmayacağını söyledi. Poincaré'nin söylediği Versailles'dan beri dört sene geçtiğini ve büsbütün başka vaz'iyetler hâsıl olduğunu işâret ettim. Memleketin tahribatından şikâyet ettim. Mülâkâtın hülâsası olarak müzâkerât çok çetin olacak fakat bir neticeye varılacak mealindedir. Mülâkâtımız samîmiyetden ziyâde burûdet ve ciddiyet içinde geçmiştir. Garîb bir şey olarak bilâhire Fransa'da görüştüklerim kâffeten Poincaré'nin esâsen durgun adam olduğunu ve Konferansta dürüst hareket edeceğini te'mine devâm ettiler.

2 — Poincaré ile mülâkâtı müteâkib Paris'teki bütün matbuât muhâbirlerini otelde kabul ettim ve efkâr-ı umûmiyeye sulh arzusunu, Yunan tahribâtını ve ecnebi düşmanlığını ve Fransa menâfinin ihlâli gibi mesâilin aslı olmadığını ve kapitülasyonlar husûsunda kararımız kat'î ve gayr-ı kabil-i rücû' olduğunu îzâh ettim kapitülasyonlar için muhâbirlerle aramızda muhâverât ve münâkaşâ geçmiştir. Bir emr-i vâki' olarak efkâr-ı umûmiyeye tevdi' olunmuştur***.

3 — On altı Teşrin-i sâinde Hâriciye Müsteşârı ile görüştüm. Bu adam hâriciye nâzırı istiklâlidir. Şahsî efkârı olmak kaydı ile sulhün behemehal akdolanacağını, fakat müzâkerâtın ilk devreleri çetin olacağını, bundan müteessir olmayarak sükûnetle da'vamızı müdâfaa etmemizi ve her halde müzâkerâtın müsâvi devletler arasındaki müzâkerât mâhiyetinde olacağını ve vaz'iyetin bizim için pek müsâid olduğunu ve suallerim üzerine ne Boğazlar ve ne de diğer mesâil hakkında müşkilât çıkmayacağını ümmid ettiğini ve İngilizlerin muhtırasında mucib-i endîşe bir nokta olmadığını ve hattâ Fransa hükümeti bunu cevâbdan bile müstağnî bulmuş olduğunu, müttefikler arasında teâtî-i efkâr edilmek zarûrî olup nitekim bizim de istediğimiz devletlerle görüşmemize kimsenin bir şey diyemeyeceğini, yalnız müttefiklerin mukarrer bir proje ile karşımıza çıkmayarak bütün mesâili müzâkere ile halledeceklerini, fakat bunun için bizim de ortaya bir proje koyup bunu ya kabul ediniz yahud müzâkerâtı keseceğiz

** İsmet Paşa'nın Paris'e indiği gün Lord Curzon da özel kurye ile Poincaré'ye bir muhtıra yetiştirmişti. Curzon, Lozan Konferansında Müttefiklerin bir cephe halinde Türklerin karşısına çıkmalarını sağlamağa çalışıyor ve özellikle şu noktalarda görüş birliğine varılmasını istiyordu: 1) Batı Trakya, 2) Batı Trakya Sınırı, 3) Boğazların serbestliği, 4) Kapitülasyonlar, 5) Ege adaları, 6) Suriye ve Irak sınırları, 7) Manda toprakları, 8) Harp mezarlıkları, 9) İstanbul, 10) Azınlıklar, 11) Türk silâhlı kuvvetleri, 12) Malî hükümler ve 13) Ekonomik hükümler. İngiliz muhtırası esas alınarak Müttefikler arasında görüşmeler başlamıştı. (DBFP, I/18, No. 193 vd). İsmet Paşa'nın deyimiyle Müttefikler, Lozan konferansında "müttehid bir cephe" yapmağa uğraşıyorlardı. Bu yüzden Paşa, önceden hazırlanmış bir antlaşma projesi karşısında bulunmak ihtimalini söz konusu etmişti.

*** İsmet Paşa'nın 15 Kasım günü Paris'te Crillon otelinde yapmış olduğu basın toplantısı, Fransız basınında geniş yer tutmuştu. Bu basın toplantısı hakkında Paris gazetelerinde çıkmış olan yazıların bir bölümünü daha önce yayınladım. (Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi*, Cilt I, Ankara: 1981, ss. 84-103, No. 30-38).

dememeliğimiz lâzıme geleceğini beyân etti. Bizim metâlibimiz asgarî şerâitden ibâret olup pazarlık esâsı bizce mergûb olamayacağını söyledim. Bu fikre kendisi de iştirâk etmekle beraber müzâkerât her halde mütekâbilan müsâadât irâesi ile neticeye vâsıl olacağını ifâde eyledi. Yunan tahribâtının ta'mîrâtını harâretle bahsettim. Müzâkerât münkati' olursa ne olacak dedim. Her halde münkati' olmayacak dedi. Münkati' olursa her halde şimdiki hâl ya'ni ne harb ne sulh olmayacak dedim.

Paris'teki yeni İtalya sefiri**** otele gelerek ziyâret etti. O da müzâkerâtda büyük güçlükler olabileceğini ve mütteliklerden ayrılmayacaklarını ve fakat işin neticeleneceğini söylemektedir. İtalya sefirine İtalya hükümeti ile ayrıca anlaşmak ve İtalya menâfini nâzar-ı dikkate almak kâbil olacağını izhâr ve talebi üzerine bunu hükümetine iblâğ etmesine muvâfakat eyledim. İngilizler Konferansta müttelikler arasında müttelik bir cebhe yapmak mesâisini ve efkâr-ı has-mânelerini muhâfaza eylemektedirler.

Fransızlardan istidlâlât ve intubâatım bize nîkbînlik ilkâ etmek gayreti ve Konferansta müşkilât-ı ciddiyenin zuhûr edeceğini izhâr merkezindedir. Gazeteler müttelikler arasında i'tilâfdan bahsediyorlar. Paris'e muvâsalatım esnâsında İngilizler mukarrerât-ı kat'iyeye ve tedâbir-i zecriye ve tatbikiye gibi mesâilde ısrâr etmekte ve Fransızlar bizim kendileri ile her münâsebeti kıracağımız havâdisleri karşısında bulunmakta idiler. Bir taraftan Fransızları tatmîne atf-ı ehemmiyyet ve diğer taraftan onlar için nâzik olan kapitülasyonlar mes'elesini münferiden matbuât ve âlem-i siyâsetde vaz'ettim. Ba'zı te'minât fikirlerini muhâfaza etmektedirler. Fransızların muâmeleleri sûret-i umûmiyede İngilizlerin fevkalâde muhteriz ve onlardan sarf-ı nazar edemez. Bizimle temas ve menfaati muhâfaza etmeğe çalışıyor bir şekildedir. Diğer taraftan arzu ederlerse kendileriyle görüşebileceğimi İngilizlere ihbâr ettim. Cevab vermediler. Sulh yapmak fikriyle geldiklerini tâli vesâitle irsâl eylediler. Paris seyahatım Fransa'nın me'yûs edilmemesi, Yunan tahribâtının neşriyâtı kapitülasyonlar da'vâsının ortaya atılması gibi nikât-ı nazardan fâideli olmuştur.

Konferans yirmide açılacaktır. Lozan gazeteleri aleyhimize yazmağa başlamışlardır. Celâleddin Ârif Bey buradadır. Lozan'dan yazılan 7 numaralı ve 19/11/38 tarihli bu raporun tarih-i vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

**** Yeni İtalyan Büyükelçisi Baron Avezzana idi.

No. 6

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 2

19 Teşrin-i sâni 38
(19 Kasım 1922)

Konferansa iştirak talebinde bulunan devletlerin adedi gün geçtikçe çoğaldığı*, İtilâf Devletlerinde menfaatlarına göre kabul veya red hakkı kendilerine münhasır telakki olunarak bir emr-i vâki' karşısında bırakılmamız için hükümetimizin fikri istihrac edilmeden verilecek kararların kabul edilemeyeceğini şimdiden devletlere tebliğ faydalı olacağı Paris Mümessilliginden bildiriliyor. Ba'dema bu gibi mesâilden ve mühim istihbarat-i siyasiyeden Zât-ı âlilerine muntazaman malumat verilmesi tamim edilmiştir**.

HÜSEYİN RAUF

* Konferansın açılışı arifesinde çeşit çeşit devletlerin buna katılmak için başvurdukları görülmüyordu. 15 Kasım 1922 günlü *Tribune de Genève* gazetesi, İspanya, İsveç ve Danimarka hükümetlerinin de Lozan konferansına katılmak için başvurduklarını duyuruyordu. Bunun gibi başka haberlere de rastlanıyordu.

** Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, 19.11.1922 günü Paris Mümessilligine şu telgrafı çekmiştir: "Merkeze tebliğ olunan mühim istihbarat-i siyasiyenin doğruca Lozan'da Heyet-i Murahhasa Riyasetine de iblâğı hususuna itina olunması mercudur - Hüseyin Rauf." (PBA - K. 372/1).

No. 7

*Şark ve Garbe Tamim, İsmet Paşa**Hazretlerine de (ayrıca)*

No. 3

19 Teşrin-i sâni 38
(19 Kasım 1922)

Vahdettin ve küçük mahdumu Ertuğrul Efendiler, Başmabeynci Yaver Paşa ve mukarrebîninden birkaç kişi 17 cuma sabahı Saray'dan İngiliz Generali Harrington vasıtasıyla alınarak İngiliz kruvazörüne nakledilmiş mechul bir semte hareket ettirilmiştir. Hadise hükümet ve Büyük Millet Meclisince derdest-i müzakeredir. İttihaz edilecek karar ayrıca bildirilecektir Efendim.*

HÜSEYİN RAUF

* Lozan Konferansının açılışına üç gün kala son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdettin'in *Malaya* adlı İngiliz zırhlısına binip yurt dışına kaçması ve Malta adasına götürülmesi, dış basında epeyce geniş yankı yaptı. Zaten Türkiye haberleriyle dolu olan yabancı gazeteler bir de padişahın kaçışına yer ayırdılar. (Bu konudaki yazılar için bkz B.N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devri-*

mi, s. 106-123, No. 40-47, vd. Ayrıca Bkz. Bilâl N. Şimşir, "Vahdettin'in Kaçışı Sonu," *Cumhuriyet*, 26-29 Ağustos 1973)

Vahdettin'in kaçırılışı Hind Hilafet komitesince kınanmıştır. Lozan'da Ruşen Eşref (Ünaydın) bunu Hilâl-i Ahmerden Muttalip Beye şöyle tellemiştir:

Tel. 1

Lausane, le 18.11.1922

"Télégramme Bombay comité Kalifat reprouve ingérence britannique dans affaires Kalifat approuve décision Assemblée Nationale qui représente conviction du monde musulman trouve décision conforme chériat - Rouchène." (PBA - K. 372/1)

No. 8

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 1

20 Teşrin-i sâni 338

(20 Kasım 1922)

19/11/1922 tarihli telgrafnameleri aynı günde vasıl oldu ve Refet Paşaya tebliğ edildi.

HÜSEYİN RAUF

No. 9

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 4

20 Teşrin-i sâni 338

(20 Kasım 1922)

Vahdettin Efendinin İngiliz zırlıslına firar ve ilticası üzerine Şer'îye Vekâlet-i Celilesince tanzim olunan fetevây-ı şerife mucibince hal'i Büyük Millet Meclisinin 18/11/38 tarihli celsesinde müttefiken kabul edilmiş ve aynı celsede icra kılınan intihabat neticesinde makam-ı muallay-ı hilafete Hanedan-ı Âl-i Osman'dan Abdülmecid bini Abdülaziz Hazretleri intihap kılınmıştır. Bu babda derdest-i tanzim olan beyannameler irsal edilecektir Efendim *

HÜSEYİN RAUF

* Abdülmecid Efendinin Halifelîğe seçilmesi üzerine yabancı basında çıkan yazıların bazıları:

- "Ankara Meclisi Abdülmecid'i Halife seçecek", *Le Journal* (Paris), 20.11.1922.
- Robert-Raynaud, "Türkiye'nin İki Padişahı", *Le Matin* (Paris), 21.11.1922.
- August Gauvin, "Halifelik bunalımı", *Journal des Débats* (Paris) 22.11.1922.
- "Yeni Halife Abdülmecid", *L'illustration* (Paris), 25.11.1922

—“Halife Abdülmecid Hazretleri”, *The Muslim Standard* (Londra), 30.11.1922. ve “Ankara ve Halifelik”, *Ibid.* “İsmet Paşa Hazretlerinin Abdül Qayum Malik’e Demeci”, *Ibid.*

— Paul Erio, “Yeni Halifeye biât töreni”, *Le Journal*, 1.12.1922

— Paul Gentizon, “Türkiye Mektubu: Yeni Halife”, *Le Temps* (Paris) 2.12.1922

— “Halife İkinci Abdülmecid’e biat”, *L’Illustration*, 9.12.1922. Bu yazıların tam metinleri için bkz. B.N. Şimşir: *Dış Basında Atatürk...*, No. 45, 46, 47, 53, 58, 59, 60, 61, 63, 67 vd.

No. 10

Refet Paşa Hazretlerine

No. 10

20 Teşrin-i sâni 338

(20 Kasım 1922)

Âtideki telgrafnamenin İsmet Paşa Hazretlerine çekilmesini rica ederim. İsmet Paşa Hazretlerine: Paris Mümessilimiz vasıtasıyla İngiliz Generali Townshend’den bir telgraf aldım. Ankara’da veya gidebileceğim bir yerde benim ile görüşmek arzu ediyor. Cevaben zat-i devletlerine müracaatlarını yazdım Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 11

Büyük Millet Meclisi Riyâsetine

No. 8, 9, 10

20 Teşrin-i sâni 338

(20 Kasım 1922)

No. 8. Mösyö Poincaré aynı otelde bulunduğu cihetle ihsâs ettiği arzu üzere Konferansın küşâdından mukaddem kendisiyle görüştüm. Bu def’a pek ziyâde hüsn-i kabul ve nezâket gösterdi. Riyâset mes’elesini mevzû-ı bahs ettim ve riyâsetin münâvebeten düvel-i müttefika-i selâse ile Türkiye arasında tedâvül etmesi teklifinde bulundum. Fransa, İngiltere, İtalya da’vet eden devletler olduğu cihetle kâide-i riyâsetin bu üç devlete âid olması lâzımgeleceğini ve da’vet edilen devletler ya’ni Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan’ın da’vetci olmadıkları cihetle riyâset etmeyeceklerini düşündüğünü söyledi. Türkiye devletleri İzmir’e da’vet etmiş olduğu cihetle bizim de riyâset etmemiz icab edeceğini bildirdim. İkinci derecede komisyonlarda Türkiye’nin riyâset növbetine idhâl edilebileceğini ve esâsen Türklere müsâvi muâmelesi yapılacağı ve asıl iş müzâkerâtda olup bunun o kadar i’zâm edilmemesini rica etti. Talebimden ferâgat ma’nâsını ifâde edecek bir şey söylemeden başka mesâile geçtim. İstanbul’un tesrî-i tahliyesi bahsinde İstanbul ve Trakya’ya ahden girmek harben girmeğe

müreccah olduğunu, çünkü bu son takdirde gerek İngilizlere ve gerek Yunanlılara karşı bir hiss-i husûmet bırakılmış olacağını halbuki muâhede imza edilince İstanbul'daki vaz'iyetimiz kendilerinin de imzaları altında kabullerine mukârin olacağından çok sağlam olacağını izâh etti. Tahliye ne zaman olacak dedim. İmzâ edildiği gün ne İstanbul'da ne Boğazlarda bir tek Fransız ve İngiliz veya diğer bir ecnebi asker kalmayacağını, Boğazların serbestisi için Türklerin riyâseti altında bir komisyon mutasavver olduğunu ve Türkiye'nin İstanbul'da bilâ kayd u şart hüküm süreceğini, yalnız Avrupay-ı Türkî'deki askerimizin jandarma dâhil olmamak üzere tahdîd-i mikdârı düşünülüğünü, ekalliyetlerin mübâdelesi mes'elesi arzumuza muvâfık bir sûrette hallolunabileceğini, kapitülasyonlar da ecânibin menfaati ihlâl edilmemek şartı ile bilâ müşkilât hallolunabileceğini suallerim üzerine izâh etti ve halli çok müşkilâtı istilzâm edecek mâhiyette mesâil gördüğümü beyân etmeğliğim üzerine her müşkilâtın hallolunabileceğini ve Türkiye'nin bugün ümmid edilmez derecede müsâid bir vaz'iyette bulunduğunu ve hattâ kariben anlaşılacağı üzere Lord Curzon'un dahi Türkiye'ye karşı gayet müsâid bir hâle gelmiş olduğunu ve Yunanistan'dan alınacak tamirât bedeli hususunda Yunanlıların Anadolu'da tahrîb ettikleri Fransız emvâl ve menâfiini Türkiye'de olmak i'tibâriyle bizden isteyeceklerinden bize karşı yapılan tahribât bedelâtı ile birlikte bunları bizim Yunanistan'dan almamıza müzâheret edecekleri tabî olduğunu mahremâne bir surette ilâve etti.

No. 9 — Hülâsa söylenilen şerâit aynıdır. Yalnız bugün muâmele daha nâzikânedir. Bu da bir iki gündür gazetelerde görülen fena havâdisleri tahfîfe de ma'tûf olabilir. Konferansın küşâdında İsviçre Reis-i cumhûrunun benimle Lord Curzon'un cevâb vermesi takarrür etmiş olması üzerine hazırladığımız nutkun muhteviyâtından bahsettim. Bir iki cümlesini tahfif husûsunda çok rica etmeleri üzerine muvâfakat etmeği münâsib gördüm. Esâsen yalnız İsviçre'ye teşekkür edilmesi mevzû-ı bahs olduğundan ve halbuki nutkumuzda esâs olan aksâmı tamâmen muhâfaza ettiğimizden bunda bir mahzûr yoktur. Konferans salonuna girilmezden evvel Lord Curzon takdîm edildi ve ber muktazây-ı nezâket âfâkî ba'zı şeyler konuşuldu. Bize karşı bunun da tavrı şâyân-ı dikkat bir sûrette nâzikâne idi.

No. 10 — İsviçre Reis-i cumhuru Konferansı alenî bir celse ile açarak beyân-ı hoşâmedî etti ve İsviçre'nin Konferans mahalli olarak ta'yîn edilmesine memnuniyetini izhâr ettikten sonra düvel-i muâkidenin gösterecekleri kiyâset ve hiss-i müsâlemetkârâne ile fecâyî-i harbin bir ân evvel zâil ve hal-i sulhün hâsil olması temenniyâtını izhâr etti.

Müteakîben Lord Curzon nutkunu söyledi. Bu da devletlerin müteakîben gösterecekleri efkâr-ı i'tilâfcuyâne sâyesinde sulhün husûlü temenniyâtını izhâr ederek İsviçre'nin dâimâ efkâr-ı müsâlemetkâranenin tatbîk ve intişârında oynadığı rol i'tibâriyle sulh konferansı için en münâsib bir mahal olduğunu beyân ve reis-i hükûmete teşekkür etti.

Ba'dehu ben îrâd-ı nutk ettim. Bunun metni aynen açık telgraf ile arz edilmiştir. Yalnız İngiliz ile benim tarafımdan nutuk iftihadı yapılmıştır.

Ba'dehu İsviçre Reis-i cumhuru kendisine gösterilen hissiyâta karşı her ikimize teşekkür ettikten sonra yarın kablez-zuhr saat on birde murahhaslar ictimâ' etmek üzere bu umûmî ve alenî celseye nihâyet verildi *.

20 Teşrin-i sâni 38 tarihli ve 10 numaralı rapordur. Vusûlünün iş'ârı.

İSMET

* Lord Curzon, Lozan Konferansının açılış törenini 20 Kasım 1922 günlü 6 sayılı telle şöyle rapor eder:

"First plenary meeting of conference took place this afternoon in a large hall open to public and press. Swiss President presided and read an appropriate and well-worded speech of welcome. It had been agreed that I should respond on behalf of delegations in a few words of a complementary character. This I did and proceedings would have terminated had not Ismet Pasha advanced to the platform pulled out a paper and read a speech containing some very partisan and rather truculent remarks. French President of Council told me that but for his influence speech would have been much worse.

"French and Turks are staying in same hotel and contact between them (is) constant and close. Ismet Pasha is coming to call upon me presently.

"His attitude today was (? example of) spirit in which Turkish delegation are approaching conference and foreshadows trouble at every turn. (DBFP - I / 18, p. 320, No. 209).

Türk delegasyonunda basın işleriyle görevli Ruşen Eşref (Ünaydın) bey de 20 Kasım 1922 günü İstanbul basınına şu telgrafi çekmiştir:

"Journaux Akcham İkdam İleri Tanine Tevhid Terdjuman Yenichark Vakıt Bureau Presse

T é l.

Lausanne, 20 Novembre 1922

Conférence ouverte quinze heures dernier

Discours président Haal vœux paix prompte Curzon discours remerciements accueil suisse exprima désir arriver accord tous points İsmet prononça discours français insista effort national indépendance liberté releva dévastations injustifiées déclara délégation animée maximum bonne foi possible remercia hospitalité suisse

Première séance demain onze heures

Rouchène" (PBA-K.372/1)

No. 11/bis

Discours Prononcé Par S.E. İsmet Pacha à l'occasion de l'ouverture de la conférence de Lausanne, Le 20 Novembre 1922

Monsieur le Président,

Un armistice conclu, il y a plus de quatre ans, sur la base et sur la foi des principes wilsoniens avait suspendu officiellement les hostilités dans lesquelles se trouvait engagé l'Empire Ottoman.

La nation turque, continuellement privée des bienfaits de la paix, se rendit compte de l'insuffisance et de l'inanité de ses incessantes démarches pacifiques en vue de l'obtention du droit et de la justice et, comprenant qu'il ne lui restait aucun autre espoir de salut, réussit à défendre son existence et à réaliser son indépendance par ses propres moyens moraux et matériels. Elle a enduré dans cette voie des souffrances et consenti des sacrifices sans nombre dont les nations libres ont été les témoins sympathiques. Les Turcs de tout âge et de toutes conditions, les femmes et les enfants ont contribué à cette lutte de défense. Je ne puis m'empêcher de rappeler ici les interminables attaques depuis 1918, attaques et souffrances qu'on ne saurait justifier d'aucune façon, ainsi que les dévastations causées systématiquement sans aucune nécessité militaire et dans un esprit exclusif d'extermination dans les parties les plus riches et les plus prospères de ses territoires.

Je rappellerai enfin qu'en ce moment encore, plus d'un million de Turcs innocents errent sans asile et sans nourriture à travers les ruines dans les plaines et sur les plateaux de l'Asie-Mineure.

En consentant ces sacrifices surhumains, la nation turque a conquis sa place dans l'humanité civilisée avec tous les droits à l'existence et à l'indépendance inhérents aux nations capables d'une vigoureuse vitalité et comme un élément de paix, de concorde ainsi que de travail et d'activité. Le but suprême de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est de conserver, de consolider cette position.

Les événements des ces dernières années ayant érigé en dogme dans la conscience de l'humanité cette vérité que la paix et la tranquillité générales ne peuvent être réalisées qu'en tant que les nations respecteront mutuellement leurs droits de liberté et d'indépendance, j'aime à espérer que le souvenir de ces événements constituera pour l'avenir un gage de paix et de stabilité.

Je m'attache à l'espoir que la Délégation turque qui est animée du maximum de bonne volonté possible, trouvera dans les autres Délégations une bonne volonté identique et que de cette manière les efforts de la Conférence aboutiront à un résultat satisfaisant.

Je termine, Monsieur le Président, en remerciant au nom du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie la Confédération Helvétique pour la courtoise hospitalité qu'elle veut bien nous accorder en acceptant la réunion de notre Conférence sur son sol national.

Je me félicite d'autant plus du choix heureux du siège de cette Conférence qu'elle se tient dans un pays dont la glorieuse histoire est le plus irrécusable témoignage de la valeur qu'une noble nation attache à son indépendance*.

* Aslıni Paris Büyükelçiliğimiz Arşivinde bulduğumuz bu demecin tam metninin *Journal de Genève* gazetesinin 21.11.1922 günlü sayısında yayınlanmış olduğunu gördük. Aynı gazete, aynı gün, bir başka sütununda İsmet Paşa'nın nutkunu nasıl okuduğunu şöyle anlatıyor: "Vint enfin

İsmet Paşa, qui avait déclaré ce matin qu'il était bien décidé à répondre si l'un des représentants alliés prenait la parole; il tenait à marquer ainsi qu'il entendait être admis à la conférence sur un pied d'égalité parfaite. Il en profita également pour exposer une fois de plus la thèse du nationalisme turc. Ses allusions directes aux atrocités grecques provoquèrent un léger malaise parmi les délégués. Mais il ne dit rien, somme toute, qui n'ait été prévu. Il eut, lui aussi, des propos très aimables à l'adresse de la Suisse. M. Mussolini, après un instant d'hésitation, joignit ses applaudissements à ceux de la salle. Aucun des plénipotentiaires alliés ne manifesta." (*Journal de Genève*, 21.11.1922)

İsmet Paşa'nın Lozan Konferansının Açılış Töreninde 20 Kasım 1922 Günü Okuduğu Söylev (Çeviri).

Sayın Başkan,

Dört yılı aşkın bir süre önce, Başkan Wilson'un ilkelerine ve bunlara inanç duygusuna dayanarak yapılmış bir mütâreke, Osmanlı İmparatorluğunun da katılmış bulunduğu çarpışmaları resmen durdurmuştu.

Barışın nimetlerinden her zaman yoksun kalan Türk ulusu, o tarihten bu yana, hak ve adalet elde etmek için ara vermeden yaptığı barış girişimlerinin yetersizliğini ve hiç birşeye yaramadığını anlayarak, varlığını korumayı ve maddi ve manevi kendi kaynaklarıyla bağımsızlığını kazanmayı başarmıştır. Türk ulusu, bu yolda, özgür ulusların da içten bir yakınlık ve anlayış duygularıyla tanık oldukları pek çok acılara katlanmış, sayısız fedakârlıklara rıza göstermiştir. Kadın ve çocuk, her yaşta ve durumdaki Türkler, bu savunma savaşına katılmışlardır. 1918'den bu yana Türk ulusunun karşılaştığı sonu gelmez saldırıları ve acıları burada hatırlatmaktan kendimi alamıyorum. Gerek bu saldırılara ve acılara, gerekse hiç bir askeri zorunluluk olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve en bakımlı parçalarında, yok etmekten başka bir şey düşünmeyerek, sistemli bir şekilde yapılmış yakıp - yıkmalara tek bir özür bulunamaz.

Hâlâ bu dakikada bile, bir milyondan çok masum Türkün, Anadolu ovalarında ve yaylalarında, evsiz ve ekmeksiz, yıkıntılar arasında, başıboş dolaştıklarını da hatırlatmak isterim.

Türk ulusu, insan gücünü aşan bu fedakarlıklara katlanmakla, uygar insanlık içinde, köklü bir yaşama gücüne sahip uluslara özgü olan varlık ve bağımsızlık haklarıyla, barış, huzur ve çalışkanlık unsuru olarak, büyük bir yer kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce amacı, bu yeri korumak ve güçlendirmektir.

Son yılların olayları insanlığın vicdanında genel barış ve huzurun, devletlerce birbirlerinin haklarına, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına karşılıklı olarak saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği gerçeğini bir inanç ilkesi halinde yerleştirmiş bulunduğundan, bu olayların anısı, gelecek için bir barış ve huzur teminatı olur umudundayım.

Düşünülmesi mümkün en büyük bir iyi niyetle dolu olan Türk Temsilci Heyetinin, öteki Temsilci Heyetlerde de aynı iyi niyeti bulacağı ve böylece, konferans çalışmalarının memnurluk verici bir sonuca ulaşacağı umudunu besliyorum.

Sayın Başkan,

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adına, İsviçre Cumhuriyetine, konferansımızın burada toplanmasını kabul etmekle lütfen göstermiş oldukları nazik konukseverlikten dolayı teşekkür ederek sözlerime son vereceğim. Tarihi şanlı soylu bir ulusun, kendi bağımsızlığına ne kadar büyük bir değer verdiğini inkâr edilmez bir şekilde gösteren bu ülkenin, konferansa toplanma yeri olarak seçilmesinden büyük bir mutluluk duymaktayım *.

PBA-K.372/2

* Söylevin arşivdeki fransızca aslından yaptığım bu çevirisini, Lozan antlaşmasının 50. yıldönümünde yayınlamıştım. Bkz.: Bilâl N. Şimşir, "Lozan'a doğru", *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1973

No. 12

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 52

1 Teşrin-i sâni 38
(21 Kasım 1922)

Bugün elinde vesika-ı resmiyesi olmayan ve fakat Yugoslavya Başvekili Paşic'in mu'temedi ve mahremi olduğunu söyleyen erkân-ı harbiye miralaylarından Lozan Konferansında harb heyeti müşavir-i askerîsi Tasiç, Refet Paşa delaletiyle mütenekkiren Ankara'ya geldi. Yedinde esbak Debre mebusu Basri Beyin Gazi Paşaya tavsiyesi vardır. Miralay, Yugoslavya ile te'sis-i münasebâta ve mümessil teatisine taraftar olup olmadığımızı *, Yugoslavya'yı hudud-ı hazırası ile kabul edip etmeyeceğimiz hakkındaki fikrimizi sordu ve münasebâta girmekten

* Sırbistan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler, Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesi üzerine, Kasım 1914 tarihinde kesilmiş ve Belgrad'daki Türk Elçisi Cevad (Ezine) Bey 1 Kasım 1914 tarihinde ordaki görevinden ayrılmış idi. Lozan Konferansının devam ettiği günlerde İsmail Canbolat Bey Belgrad mümessillğine atandı. Barış antlaşması henüz imzalanmadığı ve Ankara-Belgrad diplomatik ilişkileri normale dönüşmediği için İsmail Canbolat'a Elçi ünvanı verilememiş ve diplomatik mümessil denmişti. Ancak İ. Canbolat Belgrad'da göreve başlamadı. 1924-1925 yıllarında Tahir Lütfi (Tokay) Bey, geçici olarak Türkiye'nin belgrad temsilciliği görevini yürüttü. Lozan antlaşması yürürlüğe girdikten sonra, Türkiye'nin Belgrad temsilciliğine 22 Ağustos 1925'te Mümessil ünvanıyla Yusuf Hikmet (Bayur) bey atandı ve Şubat 1926'da kendisine Elçi ünvanı verildi. O zamanlar Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adını taşıyan Yugoslavya da, Mondros Mütarekesinden sonra, 14 Şubat 1920 tarihinde İstanbul'a geçici olarak Radomir Şaponyiç adlı bir işgüder atadı. 1923 yılında bunun yerini Mümessil sıfatıyla Trajan Givkoviç adlı Kosovalı Türkçe de bilen bir diplomat aldı. Ancak 1926 yılında Türkiye'ye Tomir Popoviç adlı tam yetkili bir Elçi atanabildi.

başlayarak âtiyen Balkanlar'da iki kuvvetli askerî devlet arasında husulü kendilerince matlub i'tilâfî îma etti. Rûfeka ile ba'de'l-müzakere Gazi Paşa ile birlikte mumâileyhe âtidedeki tarzda cevap verildi:

Mümessil teatisine taraftar olduğumuzu, kendilerinin de İstanbul'daki mümessillerini hükümetimiz nezdine memur etmeleri şartı ile tarafımızdan bir zatın intihap ve i'zâm olunacağını, Yugoslavya'yı hudud-ı hazırası ile kabul etmekte müşkilat görmediğimizi, ancak bittabi' idarelerindeki Türk ve İslam ahalinin ma'rûz bulunduğu istihbar edilen tazyikatın ref'i matlûb olduğunu ve Yunanlılara karşı icabında Yugoslavya'nın lazımı vechile mümânaatkârâne müessir olması icap edeceğini, ancak kendisinin bir mahiyet-i resmîyesi olmadığını nazarı dikkate alarak Sırp heyet-i murahhasasının Lozan'da bu nıkat etrafında zat-ı devletleri ile görüşüp anlaşması muvafık olacağını ve size yazacağımızı söyledik. Mümessil intihap ve i'zâm edeceğiz. Hususât-ı sâire hakkında bâlâda arz ettiğim esasât dairesinde ve fakat her halde Küçük Antant'a dahil oluyoruz gibi Fransızlar tarafından Ruslara ve müttefiklerine karşı propaganda ve tesir yapılamayacak surette görüşülmesi münasip olur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 13

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 11, 12

21 Teşrin-i sâni 38

(21 Kasım 1922)

Bugün Konferanstan sonra Lord Curzon tarafından izhâr edilen arzuya binâen iâde-i ziyâret etmesi te'min olunduktan sonra görüştüm. Konferansın tarz-ı mesâisi nasıl olacağından ve mesâil tefrîk edilerek komisyonlarda tedkik edilmesi kendisinin yarınki konferans için sûret-i husûsiyede dermiyân edilen mülâhazası olmamakla beraber heyet-i murahhasalara isterlerse mülâhazât-ı umumiye dermiyân etmeleri teklîf olunacağından bahsetti. Riyâset mes'elesini buna da söyledim. O da Poincaré ile aynı nazariyeyi dermiyân etti. Türkler için en ehemmiyetli mes'ele hangisi olduğunu sordu. Mesâilin hepsi yekdiğerine merbût ve hepsi aynı derecede mühim olup bunların esâs-ı müşterki istiklâl-i tâm teşkil ettiğini söyledim. İngiltere'nin hangi mes'eleyi mühim addettiği suâline karşı gülerek sulh dedi ve Noel yortularını memlekette geçirmek arzusunda bulunduğundan mesâilin o vakte kadar hallolunması temennisini izhâr etti. Bu kendilerinin elinde olup isterlerse bir saatte mes'elenin biteceğini söyledim. Buna karşı da gülerek aynı şey sizin de aynı vechile elinizdedir dedi. Yunan tahribâtından ve bunların ta'mirinden bahsettim. Yunanlılar da Türklerin tahribinden bahsediyor. Her ikiniz söylersiniz. Biz bîtaraf bir surette dinleriz dedi. Bugünkü

nutukda ba'zı cümleler sert olduğundan şikâyet ederek birbirimize karşı sert nutuklar îrâd etmememizi rica etti. İztırâb çekmiş bir milletin mümessili olduğumdan şiddetli addettiği nutukların şikâyetden başka bir şey olmadığını, Anadolu'da söylediğimiz nutuklarda bile hiçbir milletin izzet-i nefsine karşı hiçbir kelime söylemediğimizi ve ben de gerek münâsebât-ı resmiye ve gerek münâsebât-ı şahsiyemde sözlerime fevkalâde i'tinâ etmek i'tiyâdında bulunduğumu bildirdim. Yunanlılara karşı zaferimize diyecek olmadığını, fakat müttefiklere karşı da muzaffer olmadığımızı söyledi. Cevâp verdim. Yarın veya öbür gün îade-i ziyâret edeceğini söyleyerek sık sık görüşmemizi arzu ettiğini ilâve etti. Ben de bi'l-mukâbele görüşmeğe âmâde bulunduğumu ve konferansın devamı müddetince işlerin bu suretle daha kestirme hallolunabileceğini beyân ettim. Mes'elenin zevâhiri fırtınadan evvel tatlı yel mâhiyetindedir. İlk evvel mesâil-i arziyeyi mevzû-ı bahs etmek fikrindedirler.

İSMET

No. 14

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 13, 14

21 Teşrin-i sâni 338

(21 Kasım 1922)

Bu sabah konferans açıldı. Resmî tebliğ aynen açık olarak arz edilmiştir. Bugün yalnız Konferansın nizâmnâme-i dâhilîsi müzâkere edilmiştir. Bunun hemen her maddesine i'tirâz mecbûriyetide kaldık*. Harâretli münâkaşât oldu. Konferans hangi devletlerin murahhaslarından teşekkül edeceğine dâir olan birinci maddenin dâire-i şümûlünden notalarda taayyün eden devletlerden mâadâsının ihrâc edilmesinde sûret-i kat'iyede isrâr ettik ve murahhasların adedinin iki olmasına binâen her ictimâ'da murahhaslardan yalnız ikisinin murahhas addedilmesi teklifini de şiddetle reddettik. Boğazların rejimine âid komisyondan bahsolunurken Sovyetlerin iştirâki lâzım olduğunu ifâde ettim. Curzon da'vet olunduklarını, henüz bir cevâb vermediklerini söyledi. Boğazlar mes'elesini Sovyetlerin iştirâki olmaksızın takarrür ettirilemeyeceğini tekrâren te'yid ettim. Riyâsete Türk hey'et-i murahhasasının da iştirâkini resmen taleb ve aynı talebi komisyonların riyâseti için de tekrar ettik.

No. 14 — Öğleden sonra olan ictimâ' dahî İsviçre hükümetine karşı teşekkürü ve sulhün akdî hakkındaki temenniyâtı mutazammın olarak Fransız, İtalyan ve Japon murahhaslarının îrâd ettikleri nutuklarla geçti. Yarın Lord

* Curzon, Türklerin, İctüzüğün hemen her noktasına itiraz ettiklerini söylüyor: "...Upon great majority of these points Turks raised objections often of a very trivial character to establish their claims to complete equality or to satisfy their national pride" (DBFP- I/18, p. 322).

Curzon'un riyâset edeceği Arâzi, Umûr-i askeriye ve Boğazlar komisyonu toplanacak ve Trakya hudûdu mevzû-i bahs olacaktır. Bugün yalnız şekli mesâil konuşulduğu halde birçok nikatda şiddetli münâkaşât mecburiyetinde bulunduk. Konferansın hitâmından sonra iâde-i ziyâret için otele gelen Lord Curzon ile nâzikâne görüştük. Ruslarla aramızda kavga olup olmadığını sordu. Reddetmekliğim üzerine dostluk ne kadar devâm edecek dedi. Dâimâ ve ilânihâye dedim. Sonra teklifsiz ve âfâkî şeylere geçti.

Mösyö Poincaré dahî iâde-i ziyâret ederek diğer devletlerin iştirâkinde mahzûr olmadığın iknâ' etmeğe çalışmıştır.

İSMET

No. 15

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 6

22 Teşrin-i sâni 338
(22 Kasım 1922)

Moskova Sefiri Muhtar Bey Aralof'un Türklerle İngilizler arasında bir ihtilaf-ı müsellaha bütün nüfuzi ile mâni' olmak için hükümetinden talimat aldığını vüsûkuna i'timad ile Tiflis'ten bildiriyor.

HÜSEYİN RAUF

No. 16

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 7

22 Teşrin-i sâni 338
(22 Kasım 1922)

İstihzârât-ı sulhiyye Komisyonunda kâtip olarak müstahdem olup ahîren Murahhas Hasan Beyefendinin heyet-i murahhasa ile götürdüğu Suat Efendinin vâki' olan ihbâr ve tahkikat neticesinde pederinin muhalefet-i efkârı ile ma-rûf İngiliz Muhibler Cemiyetine mensup sâbık İstanbul Hükümeti Nafia Nezareti Ticaret Müdür-i Umumîsi Reşat Beyin kardeşi elyevm Batum'da Türk Komünist Fırkası Kâtib-i Umumîsi ve Yeni Fikir komünist gazetesinin başmu-harriri Sedat Reşat olduğu anlaşılmıştır. Bu adam geçen sene İstiklal Mahkemesinin kararı ile hudut haricine çıkarılmıştır. Verilen şu malumata göre Suat

Efendi hakkında nazar-ı dikkat-i sâmilelerini kemâl-i ehemmiyetle celbe müsâraat ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Büyük bir teşyi ile Sirkeci'den trene bindik... Bizim Hasan dahi bir kâtip almış... Reşit Safvet bu çocuğu görmüş. Bana dedi ki: Bu çocuk ailesiyle bir müddet bizim evin yanındaki evde oturdu. Bizim bahçivanın paltosunu çalıp sattı. Bu gayet fena bir çocuktur. Söyle de bunu götürmesin dedi. Hasan'a söyledim... vaz geçirtemedim... Bu çocuk bugün Fransız zabıtidir. Sen Piyer denilen meşhur harbiye mektebinde okuyor. Diğer kardeşi de Batum'da komünisttir. Bizden kaçmış, komünist olmuş, orada gazete çıkıyordu. Batum'da görmüştüm." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 979).

No. 17

Lozan'da Türk Heyeti Murahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerine.

No.8

22 Teşrin-i sâni 338
(22 Kasım 1922)

Ethem ve Eşrefle rüfekasının ve muhtemelen Reşit ve Tevfik'in İsviçre'ye gittikleri istihbâr edilmiştir. Zat-ı devletlerine sükastde bulunmaları ihtimali olduğundan İsviçre Hükümetine mürâcaatla tevkîf ve hudût hâricine ihrâç ettirilmelerinin te'minini talep ederim. Mustafa Kemal

HÜSEYİN RAUF

No. 18

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 11.

22 Teşrin-i sâni 338
(22 Kasım 1922)

Açık olarak gönderildiği bildirilen nutuk henüz gelmemiştir*. Sekiz numaralı telgrafınızın imzası. Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Söz konusu nutuk, İsmet Paşa'nın Konferansın açılışında okuduğu nutuktur. Açık telgraf-la gönderilen ve Atatürk'ün de merakla beklediği bu nutkun Fransızca aslını ve Türkçe çevirisini de buraya almayı uygun gördüm. Bkz. No.11 Bis.

No. 19
Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 15, 16

22 Teşrin-i sâni 38
(22 Kasım 1922)

Konferans komisyon halinde toplandı. Reis Curzon öğleden evvel Trakya hududları hakkında talebimizi sordu. Şarkî Trakya için 1913 hududunu ve Garbî Trakya için re'y-i âm talep ve delâilî lâzime serdeyledim.* Garbî Trakya'nın hududu sordu. Li-maksadin tedkik ettireceğimi ve cevab vereceğimi bildirdim. Venizelos uzun bir nutuk ile Bulgarlara bi'l-rizâ verilen hududdan bahs ve Garbî Trakya iddiâsını kabul edemeyeceğini söyledi ve Bulgarlara serbestî-i ticârî verilebileceğini imâ etti. Sırp sefiri bunu te'yid ve ayrıca bitaraf mıntaka ve gayr-ı askerîlikten bahsetti. Romanya onu te'yid etti. Nutuklarına cevâb vermek hakkını muhâfaza ettim. Bulgar hey'etinin Adalar Denizi mahreci için istimâ' olunacağından bahsetti. Bulgarların Adalar Denizine mahreclerine aleyhdar olmadığımızı ve Trakya'ya taalluk etmeyen bir mes'ele için istimâna muvâfakat ettiğimizi bildirdim ve bundan mâadâ Bulgar hey'etini dinledikten sonra teklifâtın hey'et-i umûmiyesine bugün veya yarın cevâb vermek hakkını muhâfaza edeceğimi söyledim. Curzon behemehâl cevâb vermek lâzım dedi. Öğleden sonraki ictimâ'da Bulgar hey'eti geçmiş teşebbüslerini hülâsa ve bizimle alâkadârların izzet-i nefislerini muhâfazaya i'tinâ ile Adalar Denizinde mahrec ve Garbî

* İsmet Paşa'nın Batı Trakya'da halkoyuna başvurulması isteği büyük tepkiler yarattı. Özellikle Balkan ülkeleri Türklerin tekrar Meriç'in batısına geçecekleri korkusuna kapıldılar. Batı Trakya'da Türk nüfusu ezici çoğunlukta idi. Halkoyuna başvurulmuş olsaydı, Batı Trakyalılar Türkiye'ye katılmaya karar verebilirler ve böylece Türkiye sınırları Meriç nehrinin batısına uzanmış olurdu. Bu olasılık karşısında Balkan ülkelerinin saçları adeta diken diken oldu. Türkleri Meriç'in batısına geçirmemek için Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında, 1912 yılında olduğu gibi 1922 Kasım ayında da bir "Balkan Bloku" oluştuğu haberleri, 24 ve 25 Kasım 1922 tarihli Avrupa gazetelerinin sütunlarını doldurdu. Paris'in etkili gazetesi 24 Kasım 1922 günlü başyazısında şunları yazıyordu:

La Conférence de Lausanne a enregistré un premier résultat: Les Etats balkaniques, si divisés depuis près de dix ans, se sont retrouvés unis contre les revendications turques. Vers la fin de 1912, comme la Turquie était vaincue, le bloc balkanique laissait voir ses premières fissures, présages de deux guerres successives. Vers la fin de 1922, comme la Turquie victorieuse réparait en Europe, les Etats balkaniques se remettent d'accord...

Les Etats balkaniques n'admettent pas que la Turquie s'étende à l'ouest de la Maritza. (*Le Temps*, 24.11.1922)

Öteki gazetelerde de benzer yazılar vardı. Öte yandan İsmet Paşa, 23 Kasım 1922 günü yabancı gazetecilere demeçler vermişti. Şöyle konuşmuştu:

"Biz Batı Trakya'yı istemiyoruz. Ama halkın serbestçe görüşünü açıklayabilmesi gerekir, diye düşünüyoruz.

— Balkan devletleri arasında görülen "aşk evliliği" konusunda ne düşünüyorsunuz?

İsmet Paşa, basın toplantısında bulunanların gülüşmeleri arasında:

— Ben böyle bir şey farketmedim, diye cevap veriyor. ("İsmet Pacha reçoit la presse", *Journal de Genève*, 24.11.1922)

Trakya'nın düvel-i muazzama-i müttefika emri altında bîtaraf kalmasını istedi. Ben teklifâtı tedkik ve cümlesine gelecek ictimâ'da cevâb vereceğimi bildirdim. Bu söz Curzon ile şiddetli münâkaşâtı da'vet etti. Curzon vaktinde mesâiyi hazırlamak ve te'hîr etmemek gibi zevâhir altında şiddetli ısrar etti. Cevâblarını aldı. Nihâyet kendi mülâhazâtını söyledi. Hülâsası 1915 de Bulgarlara bi'l-ihityâr terk-i arâzi ettiğimize ve notalarımızda dâimâ Meriç ve Edirne'den bahsolunduguna uzun uzun binây-ı mütâlaa ederek teklifâtını serdetti. Bize Meric'e kadar hudud ve Edirne şimâlinde bir noktadan bed' ile Tunca ve Meric tarafeyninde yirmi otuz kilometrelik bir bîtaraf mıntaka ve Cisrimustafapaşa—Dedeâğaç şömendöferi beyne'l-milel ve Garbî Trakya Yunanistan'a âid kalacaktır. Sırp hey'eti Karadeniz'den Dedeâğaç'a kadar bir bîtaraf mıntakadan bahs ve talebime rağmen tasrihden imtinâ' etti. Teferruâtı tâlî komisyonunda çalışılacak dediler. Bu teklife göre Karadeniz'den Tunca'ya kadar hudud dahilinde otuz kilometrelik bir bîtaraf mıntaka ayrıca ihdâs olunacaktır. Curzon beyânâtında devletlerin müttehid olduklarını mükerreren ifâde etti. Fransız ve İtalyan murahhasları söz alarak te'yîd ettiler. İctimâ' yarına kaldı. Bulgar hey'eti miyânında bulunan Ceneral Savof otele gelip beni ziyâret etti.. Dedeâğaç'a bir mahrec-i iktisâdî te'min ettikleri anlaşılıyor. Ben de tarafdâr olduğumu söyledim. Bundan sonra îade-i ziyâret için gelen İtalyan Başvekili Musolini ile muhtelif mesâil görüştüm. Karaâğaç'ın kurtarılması kabil olacağını zannediyorum. Fakat 913 hududunu kurtarmak ve Garbî Trakya'da re'y-i âm te'mini müşkildir. Her ne olursa olsun redd-i kat'î karşısında bu yüzden inkitâa mahal vermeyeceğim. Zarûrî olan şekli kabul edeceğim. Bîtaraf ve gayr-ı askerilik gayr-ı kabil-i kabul bir mâhiyetde görülmiyorsa da tâlî komisyonunda teferruâtı çalışıldıktan sonra vâzihan anlaşılacaktır.

İSMET

No. 20

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 12

23 Teşrin-i sâni 38
(23 Kasım 1922)

Ceneral (?Lyautey)'in şu aralık Anadolu'da seyahatı şark ve âlem-i İslâm'daki tesiri itibariyle münasip görülmemiştir. Ona göre idare buyurulması muvafık olur.

HÜSEYİN RAUF

No. 21

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 18, 19, 20, 21

23 Teşrin-i sâni 38

23 Teşrin-i sâni 38 tarihli rapordur

(23 Kasım 1922)

No.18 — 1 — Arâzi komisyonu bu sabah Curzon'un riyâsetinde ictimâ' etti. Venizelos'un, Sırp ve Romanya delegelerinin ve nihâyet Curzon'un nutuklarına uzun ve müdellel bir cevâb verdik ve istatistik vesâiki tevdî ettik. Nutkun hülâsası Yunan'ın mütearrız olduğu ve sulhü şimdiye kadar te'hir ettiği cihetle mes'ûl olduğunun, Garbî Trakya mes'elesi Neuilly Muâhedeşi ile açık bırakılmış olduğunun mukadderâtı elyevm tâ'yin edilmek ıktızâ edeceğinin ve bu hususdaki istatistikî delâilin Şarkî Trakya'nın, hududu 1913 olmak lâzım geleceğinin ve esbâbının Müdanya konferansında İtalyan ve İngiliz ceneralları Karaağaç'ın Türklere verileceğini ne kadar sarîh bir lisan ile bayân ettiklerinin ve teâtî edilen notalarda şimdiye kadar Meriç'ten bahsedilmesi tahliye mes'elesi ile alâkadâr olduğu cihetle hudud hususundaki nokta-i nazarımızı ihlâl edemeyeceğinin ve Grabî Trakya ile Şarkî Trakya arasında bir bîtaraf mıntaka te'sîsi hususundaki teklif ile kezâlik Dedeağaç şömendöferinin ve limanının Bulgarlarca istifâdesi hususuna mûtaallik teklif tâlî komisyonlarda evvel emirde tedkik edilmesi lâzım geleceğinin ve Bulgarlara bir mahrec verilmesine Türkiye'nin memnuniyetle tarafdâr olduğunun beyânından ibâret bulunmuştur. Lord Curzon bîtaraf mıntakadan maksad daha ziyâde gayr-ı askerî hale getirilmiş bir mıntakadan ibâret bulunduğunu beyân etmiş ve buna tarafımızdan evvel emirde mes'elenin tâlî komisyonunda tedkiki teklif edilmiştir. Ba'dehu Venizelos nutkumuza cevab vermiş ve buna karşı tekrar cevab hakkı tarafımızdan muhâfaza edilmiştir. Konferans gayr-ı askerî mıntaka ve şömendöfer ve liman işleri için tâlî komisyon teşkilini kabul ederek bu komisyonun raporunu vermesine intizâren te'hir edilmiştir. Bugün îrâd edilen nutuk cevâbı Yunanlıları bir dereceye kadar müşkil mevkie koymuştur*.

No.19 — 2 — Tâlî komisyon öğleden sonra General Weygand riyâsetinde müşâvirlerle ictimâ' etti. Hülâsa-i teklifât Karadeniz'den Adalar Denizine kadar hududun tarafeyninde otuz kırk kilometrelik bir mıntakanın gayr-ı askerî kılınmasını ve gayr-ı askerî mıntakada bulunacak jandarmanın mikdâr ve teslihâtına mütealliktir. Gayr-ı askerî mıntakanın gayr-ı kabil-i tecâvüz bir mıntaka-i bîtaraf olması talebimizi kabule mütemâyil olmamışlardı. Bunda ısrâr edeceğiz. Mustafaşa ve Dedeağaç şömendöferinin müştereken istifâde edilmesi için muktazî tedâbîr diğerk bir komisyonunda çalışılmaktadır.

3 — Sabahleyin takarrür etmesi üzerine öğleden sonra saat altıda Curzon nezdine gittim. Tarz-ı dâ'vete nazaran hususî bir mülâkat zannolunabilirdi.

* Bkz. No. 19'un dipnotu.

Mülâkatda düvel-i selâsenin bütün murahhaslarını hal-i icimâ'da buldum. Gayet nâzikâne muâmelât ile Curzon İstanbul ahvâlinin istirahatı selbettiğinden müttefik komiser ve cenerallarla münâsebâtımız çok müşkil safahât geçirdiğinden ve Salahaddin Âdil Paşaya ta'limât-ı vâzıha verilmesi ricâsından bahsetti. Burada bir hüsn-i netice istihsâli için fevkalâde sarf-ı mesâî ettiğimiz günlerde İstanbul'daki ahvâlin mûcib-i endişe bir suretde devâmı Konferansın inkıtâna sebep olabileceğinden endişe izhâr edildi. Müteâkıben söz alan Rumbold ve Garroni ve Bompard hâdisat-ı muhtelif beyân ettiler. Beyne'l müttefikîn komisyon ve Sıhhiye Komisyonu lağvolunmuş ve iki Türk bir İngiliz askerini öldürmüş. Türklerin tevkifine muvâfakat etmemişiz. Sansürü terk etmeğe kadar hüsn-i niyet göstermişler. Fransızın dediğine göre mektepler ve bankalar hakkında Ankara kavânini huşûnetle tatbik olunmakta ve aslâ tedricine riâyet olunmakta imiş.

No. 20 — İtalyanın dediğine göre tüccar ba'zı memnû' eşya(yi) evvelce ısmarladıkları için getirmişler. Şimdi ne satabiliyorlar ne îadeye müsâade olunuyor imiş. Edremit'te bir mikdâr İtalyanın işine nihâyet verilmiş fakat seyahatlarına da müsâade olunmuyor imiş. Curzon ilâveten Hıristiyanların tehçirine karar verildiği ve yolda bir milyon adam bulunduğu hakkında mevsûk ma'lûmât olduğunu ve İtalya'da yirmi bine yakın Ermeni eytâmının ihrâc edildiğini bildirdiler. Hıristiyanlar hakkında kararın kat'iyen aslı olamayacağını, bir milyon rakamının zâten delil-i kâfi bulunduğunu serbesti-i seyâhat münâsebetiyle ihtiyârî hareket olunabileceğini ifade ettim. Diğer hâdisâtın aslı ve mâhiyeti ma'lûm olmadığından beyân-ı mütâlaa edemeyeceğimi söyledim. Ankara'ya bildirmekliğimi, İstanbul'daki cenerale nüfûz-ı şahsımı ilâveten isti'mâl etmekliğimi, burada vaz'iyetimizi müzâkerâtımızı müşkilileştirecek hâdisâta mahal verilmemesini rica ettiler. Hükümetimi keyfiyetden haberdâr ve hâdisâtıdan ma'lûmât istihsâl edeceğimi bildirdim. Konuşulan perâkende hâdisâtı ve muhtelifün fih olan muhtelif mesâili bir muhtıra ile bana yazacaklarını söylediler. Ayrıldım. Muhtıra henüz gelmedi**. Müsâreaten tafsilât i'tâsını rica ederim.

No. 21 — Bir de Orta Anadolu'da bulunan Hıristiyanların nakli ve yetimlerin seyahatı aslâ lâzım ve müsta'cel olmadığı halde bu esnâda bize şiddetli zarar ve aleyhimize galeyân-ı efkâr husûle getireceğini arz ederim. Bu hususda da vâzıhan tenvîr buyurulmaklığımı istirahat ederim. Ekalliyetler ve Hıristiyanlar gibi mesâilde bilhassa Amerikalıların iştirâki ile şiddetli müşkilât göreceğimizi tahmîn ediyorum. Cevab intizârındayım.

4 — Bugün Amerika Sefiri Başkâtibini göndererek demiş ki leffettiği bir Amerika gazetesi Konferansa Amerikalıların iştirâkine benim tarafdar olmadığını yazmış. Kendisi benim bu hususdaki teşebbüsâtımın mâhiyetini bildiği cihetle Amerika gazetesinin yazısına ehemmiyet vermemekliğimi, kendisi hükümetini haberdâr ettiğini bildirmiş. Geçen düvel-i sâirenin iştirâkine şiddetle i'tirâz et-

** Bkz. No. 27.

tikten sonra Amerika Sefirine haber göndererek bir prensib müdâfaa ettiği Amerikalıların huzûru zâten ahdî olmadığından bir şikâyetim olmadığını iblâğ eylemiş idim.

5 – İtalya'daki Rus Sefiri Vorofski buradadır. Geldi gördüm. Bana Rus hey'etinin Moskova'dan henüz hareket etmediğini, gelmeleri münâsib olup olmayacağını sordu. Boğazlar için hemen gelip hâzır bulunmalarında mutabık kaldık.

İSMET

No. 22

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 13

24 Teşrin-i sani 38

(24 Kasım 1922)

C 25/11/38, Numara 24

Buraya gelen Sırp Miralayı ile vuku bulan mükâleme hûlasası size bildirilmiştir. Yugoslavya'ya bir mümessil i'zâmı takarrür etti. Kimin olacağını ayrıca bildiririm*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 84, 136.

No. 23

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 22

25 Teşrin-i sâni 38

(25 Kasım 1922)

Ekalliyetlerin mübâdelesi fikri tarafımızdan neşr ve telkîn edilmektedir*. Gerek İngiliz ve gerekse bilhassa Amerikalılar Ermenilerin kimlerle ve nasıl mübâdele olunacağını ileri sürmektedir. Amerika murahhası benimle temas yapmakta olup bu mes'eleyi mevzû-ı bahs edeceğinden dolayı te'hîr etmekteyim. Benim fikrimce Ermenilerin memleket hâricine çıkarılmasını âleme karşı îrâd etmek mümkün değildir. Rumların mübâdelesinden bihakkın bahsedebiliriz. Türk Ortodoksların ihrâcından bahsetmek ise esâsen câiz değildir. Bu nokta-i

* Bkz. No.50, 73, 86, 90, 93.

nazarlarımın tasvîbi cevâbını makine başında beklemekteyim. Hâricden bir cebir olmadan Amerika murahhasına Ermeni hey'etine bu zeminde temas yapmak ve Rumları yalnız bırakmak ihtiyâcındayım. Bir de Anadolu'dan bu esnâda yeneden tehcir ve teb'îd yapılmamasını sûret-i kat'iyyede istid'â ederim. Müsta'celiyetine mebnî üç misli para ile çektürüyorum. 25 Teşrin-i sâni 38 tarih ve 22 numaralıdır.

İSMET

No. 24

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 23

25 Teşrin-i sâni 38

(25 Kasım 1922)

Lord Curzon bugün bana tekrar İstanbul'da pek şâyân-ı ızırâb bir vaziyet ve hâdisât mevcudiyetinden bahs ve Selahaddin Adil Paşaya tarafımdan tebliğât-ı husûsiye yapılmasını rica etti. Vaz'iyet hakkında ma'lûmât i'tâsını rica ederim.

İSMET

No. 25

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 24, 25, 26

25 Teşrin-i sâni 38

(25 Kasım 1922)

24 Teşrin-i sâni mülâkatlarım hülâsası ber vech-i âtîdir:

1 — Beni ziyârete gelen Sırp nâzırı aleyhimizde Balkan ittifâkının aslı olmadığını*, yalnız Romanya ile ba'zı mesâil için müttefik olduklarını, Yunan ve

* Yugoslav Dışişleri Bakanı ve Lozan Konferansında Yugoslavya delegesi M. Niñç, Lozan Konferansı başlarında Türkiye'ye karşı Balkan devletlerini birleştirme, bir Balkan bloku oluşturma çabalarına öneülük ediyordu. Bu konuda basında da haberler çıkıyordu. *Le Petit Parisien* gazetesi, 24.11.1922 günlü sayısında bu konuda açıklama yapıyordu. Niñç, 23 Kasım 1922 günü, Yunan, Bulgar ve Romen delegelerini otelinde toplamış ve bir görüşme yapmıştı. Gazetenin haberine göre, Niñç, Bulgarlarla Yunanlıları yaklaşıtıp dört Balkan devleti arasında "tek cephe" oluşturmak amacı güdüyordu. Yugoslav Bakan, "Türklerin Meriç nehrinin batısına geçmelerini başından beri istemediği" yolunda gazetelere demeçler de vermişti. ("Importantes déclarations de M. Nintchich", *Le Petit Parisien*, 27.11.1922). Niñç, Balkan ittifâkı haberlerinin aslı olmadığını İsmet Paşa'ya söylemek gereğini duymuştur.

Bulgarlarla ne bizim aleyhimizde ne esâslı bir ittifakları olmadığını ifâde ve Makedonya Komitesiyle irtibat ve Manastır havâlisindeki tahrikâtımızdan şikâyet etti**. Kendilerinin Fransa'nın hattı-ı hareketine tâbi' olduklarını tasrih etti. Aleyhimizde ordu ihzâr ettiklerinden şikâyet ettim, reddetti. Komitelerle hiçbir münâsebetimiz olmadığından, İslâmlar üzerindeki nüfuzumuzun kendilerine fâideli olacağından bahsettim. Müteakabilen mümessiller ta'yinini ve hemen münâsebâta girişilmesini kararlaştırdık. Hemen bir mümesil ta'yin ve iş'arınıistirhâm ederim. Gümrük muâhedeşi müzâkeresine de başlanmasını söyledim. Tereddüd etti. Fransa ile Suriye için yaptığımızı ilâve ve teşcî' eyledim. Mütereddiddir. Konferans müntec-i muvaffakiyet olmazsa sulh-i münferid yapmak teklifime tereddüden sonra sulh yapmak lüzûmunu te'yîd ve Fransa'nın hissiyât-i dostânesinden bahs ve İngiltere'ye iltihakı ihtimâlden tahzîr etti.

2 — Madam Gaulis Paris'ten geldi***. Fransız hey'etine i'timâd etmeğliğimi ve Mareşal Lyautey'in Anadolu'da seyâhatını ihzâr etmeği teklif etti. Bir iki hafta içinde düşünceğimi söyledim. Gelip harâbeleri görmesini ve kendisiyle mülâkat icrasiyle o zamanki müzâkerât vaz'iyetine göre kendisine muâmele ifâsını muvâfık görmekteyim. Muvâfakatınızı şimdiden rica ederim. O vâsıta ile Fransız hey'etine şiddetli şikâyet haberleri gönderdik. Fransız gazetelerinin hâli yine aleyhimizedir. Tekrar bizim aleyhimizde bir şey anlaştılar görünüyor.

3 — Londra'dan Hind Hilâfet'den bir hey'et geldi. Hilâfetin tefrîkı ve kuvetsiz bırakılması mes'elesini mevzû-i bahs ettiler. Bu teşkilâtın bilhassa Hilâfeti takviye için düşünüldüğünü isbât ettim. Ankara'ya Hind eâzımından Hakîm isminde bir doktor geliyor. Onun tenvîrini rica ediyorlar. Bir de bu teşkilâtın şerîata muvâfık olduğu hakkında Ankara ulemâsından bir fetvâ ellerinde bulunursa kuvvetli olacaklarını söylüyorlar. Bu bâbda mütâalaanızı istid'â ederim.

No. 25 — 4 — Rus Vorofski'ye îade-i ziyârete gittim. Bir taraftan Ruslarla aramız açık olduğundan bir taraftan gâyet iyi olduğumuzdan merak vardır. Ben gâyet iyi münâsebât iddiâsındayım, o da benim fikrimdedir. Çiçerin buraya hareket etmiş veya hareket etmek üzeredir. Sırb Nâzırı bugün ona da giderek aleyhlerinde bir ittifakları olmadığını ifâde etmiş. Oradaki Rus münâsebâtının ne halde bulunduğu hakkında ma'lumât rica ederim. Bir Amerikalı gelmiş, İngiliz, Fransız ve Amerika arasında petrolerin taksîmi yapılıyor imiş. Sonra bize açacaklar imiş.

5 — General Savof hatt-ı hareketimden harâretle teşekkür etti.

** Makedonya müslümanları Yunan ve Yugoslav zulümlerinden yakınıyorlardı. "Makedonya Müslümanları Derneği" (L'Association Macédonienne Musulmane) imzasıyla Lozan Konferansına 9 Aralık 1922 tarihli bir dilekçe sunulmuş ve özellikle Büyük Devletlerin, Makedonya Müslümanlarına yapılan zulümleri durdurmaları istenmiştir. (PBA - K.372/2)

*** Madame Berthe George-Gaulis, Türk dostu diye tanınan bir Fransız kadın gazeteci idi. İstiklâl savaşı içinde birkaç kez Anadolu'ya gelmiş, Mustafa Kemal ve İsmet Paşalarla görüşmüş ve sıcağı sıcağına Türkiye üzerine kitaplar yayınlamıştı.

6 — İngilizler Irak mes'elesini sûret-i husûsiyede görüşebileceğimi sordular. Her mes'eleyi görüşebileceğimi iblâğ ettim.

No. 26 — 7 — Amerika murahhası bizden birisi ile sonra murahhas Hasan Bey ile görüştü. Türkiye ile arasını bozmak için propaganda yapılıyor. Kendileri ehemmiyet vermeyecekler. Biz de ehemmiyet vermeyelim doğrudan doğruya münâsebatda bulunalım ricası.

B — Amerika'nın Türkiye'de müesseseleri ve tebaası vardır. Muhâfaza etmek isterler.

C — Amerika efkâr-ı umûmiyesini tatmîn için ekalliyetlere hüsn-i muâmele ifâsını ve bir takaddüm yapılmasını

D — Amerika'nın siyâseti gizli mukavelelere aleyhdâr olduğundan eğer İngilizler bu yolda muâmele yaparlar ve açık kapıya mâni olurlarsa Konferanda alenî ve resmî beyânât yapacağını Curzon'a söylemiş ve Amerika'nın bu siyâseti aleyhine duracak bir kuvvet olmadığını da ilâve etmiş.

E — İstanbul'da hâdisât olmamasını tavsiye etmiş.

F — Bizimle hüsn-i münâsebat yapacağını, birbirimizin müşkilâtına yardım etmemizi söylemiş.

G — Benimle 26 akşamı mülâkat takarrür etti. Memlekette kalan Ermeniler ve Türk Ortodokslar hakkında cevâb-ı şâfiyi daha evvel almak istihâm ederim.

İSMET

No. 26

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 27

25 Teşrin-i sâni 38

(25 Kasım 1922)

Öğleden evvel tâlî komisyon hudud boyunca gayr-ı askerî kılınacak mıntakayı ve Mustafapaşa ve Dedeâğaç şimendiferinin beyne'l-milel işletilmesini ihzâr etti. Öğleden sonra Arâzi Komisyonunun umumî icimânda hudud boyunca gayr-ı askerî mıntakayı kabul edeceğimi fakat dâimî mürâkabe olamayacağını ve en mühim olarak hudud boyunca gayr-ı askerî mıntakanın bîtaraf ve gayr-ı kabîl-i mürûr addedilmesi lüzûmunu ifâde ettim. Onlar yalnız gayr-ı askerî kılma ile iktifâ, bîtaraflığın düvel-i mümziyenin askerî ve siyâsî taahhüdüne rabte dilmesine i'tirâz ettiler. Münâkaşa imtidâd etti. Edirne'de bize kale yapmayınız diyorsunuz. O halde memleketin taarruza karşı vaz'iyetini te'mîn etmek lâzımdır dedim. Sonra bu mes'eleyi meselâ Boğazlar ve Çanakkale gibi gayr-ı askerî

kılınması mevzû-ı bahs olacak diğerk menâtkin mütâlaasına te'hir eylediler. Bulgar hey'eti Dedeğaç'a ve bir koridora mâlik olmağı iddiâ etti. Venizelos şiddetli hücum yaptı. Türklere mağlûb olduk burada biz size mağlûb olmadık, ne istiyorsunuz dedi. Konferans Rumların Bulgarların mücâdelesine epeyi gülüştü. Nihâyetde söz alarak Dedeğaç'tan Bulgarların vâsi' mikyasda istifâdeye hakları olduğunu ve Yunannistan haksız olarak harbi idâme ettiği cihetle Bulgarların ızırâbâtından da mes'ûl bulunduğunu ifâde eyledim. Bunun üzerine İngiliz Bulgarlara yol verdi çıkardı ve ictimâ' yanna kaldı. Bulgarlar diğerklerinin peşinde günlerden beri dolaşiyor ve bizim aleyhimizde isbât-ı sadâkat etmeğe çalışıyorlar. Bugün alenî izhâ-ı teveccüh etmekle diğerkleriyle münâsebâtını tasîb ve aynı zamanda kendilerine mün'im görünmeyi murâd eyledik*.

* Curzon bu toplantıyla ilgili olarak şöyle diyor:

"... Turks reserved their claim for 1913 frontier... Turks explained their contentions about neutralization as necessary for their security from possible attacks in the future. I pointed out that this demand was one raising issues of the greatest importance and requiring reference to all government concerned... As regards Dedeagatch and railway a merry encounter took place between M. Venizelos and M. Stambuliski who belaboured each other with good natured fury to the great delight of the committee." (DBFP-I/18, p. 331, No. 222)

No. 27

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 28

25 Teşrin-i sâni 38

(25 Kasım 1922)

1 — Fransa, İngiltere ve İtalya murahhaslarından aldığım iki muhtıranın hülâsası ikinci ve üçüncü maddelerdedir.

2 — Refet Paşa müttefik cenerallarla mükâlemâtında mesâil-i mahalliye hakkında müşkilât çıkarmakta ber devâmdir. Müttefik cenerallar ise gayet i'tilâ-cûyâne hareket etmektedirler. Ezcümle müttefik zâbitanın yalnız müttefikîn menâfii ve müttefik kıtââtına karşı vâki' olacak harekâtla iştigal eylesmesi hakkında bir sûret-i halliyyeye göre bu gibi harekâtın mütecâsirleri düvel-i müttefika me'mûrîni tarafından tevkîf edilmiş Türk tebaasından oldukları takdirde Türk mehâkimine tevdi' edilecek ve müttefik zâbita Rus ve Yunanlılar dâhil olmak üzere yalnız düvel-i müttefika tebaası umûrunu rüyet edecek idi. Bundan mââ-dâ Refet Paşanın İstanbul hayat-ı iktisâdiyesini işkâl edecek ve hattâ felce uğratabacak mâhiyetde olan tedâbîrinden şikâyet edilmektedir. Türk me'mûrînin müessesât-ı milliyeye karşı ittihâz ettikleri tedâbîr bu cümledendir.

Düvel-i müttefika murahhasları İsmet Paşa Hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini bu vekayi' üzerine celb ve müşârûnileyhi sulhün takrîri için çalıştığımız şu sıra-

da Refet Paşanın ceneralların teklifâtını kabul ile İstanbul'daki vaz'iyeti işkâl edecek tedâbîrden sarf-ı nazar eylemesi için kendisine evâmîr-i lâzime verilmesine delâlet eylemeğe da'vet ederim.

3 — Alınan mevsûk haberlere göre Büyük Millet Meclisi Anadolu'daki bütün Hıristiyanları hudud hâricine çıkarmağa karar vermiştir. On iki bin Ermeni yetimi hükümetin emri üzerine Anadolu'yu terk etmektedirler.

Müttefik murahhaslar Türk hükümetine atfolunan bu kararın derece-i şümûlü hakkında kendilerini serîan tenvîr eylemesini ve bunun umûmî bir mâhiyetde olup olmadığını ve dâhil-i esnân erkekler dâhil olmak üzere bütün Hıristiyanlara şâmil olup olmadığını kendilerine bildirilmesini İsmet Paşadan rica ederler*.

4 — Bu bâbda ma'lumâta muntazırım. Hâl-i hâzırda Anadolu'da Hıristiyan ahali hakkında şikâyeti mûcib tedâbîr ittihâz edilmemesini muvâfık gördüğümü arz ederim. Cevâb beklerim**.

İSMET

* İstanbul'da Refet (Bele) Paşa ile Müttefik generalleri arasında sürtüşmeler vardı. Sürtüşmeler, İstanbul'u Türklerin mi yoksa işgal kuvvetlerinin mi yönettiği sorusundan kaynaklanıyordu. İstanbul'da güvenliği Türk Polisi mi, yoksa Müttefik polisi mi sağlayacak? Suçluları Türk mahkemeleri mi yoksa Müttefik mahkemeleri mi yargılayacak? Adli kapitülasyonlar geçerli mi, değil mi? Yani Türk polisi İstanbul'daki yabancı suçluları tutuklayabilir mi, tutuklayamaz mı? Türk mahkemeleri yabancıları yargılayabilir mi, yargılayamaz mı? İşgal kuvvetleri İstanbul Türk basınına sansür edebilir mi, edemez mi? vs. vs...

Lord Curzon, İstanbul'daki durumu hem Lozan'da İsmet Paşa'ya baskı kozu olarak kullanmak istiyor, hem de Müttefik Komutanlar arasında Türklere karşı tek cephe sağlamağa uğraşıyordu. İstanbul'da Refet Paşa ile Müttefik Komutanlar arasındaki ilişkilerle ilgili olarak çoğu İngiliz kaynaklı kasıtlı haberler yayılıyordu. Refet Paşa'nın İstanbul'da Türk yasalarını uygulamaya, çalışması "Kemalist Küstahlığı" gibi başlıklarla gazetelerde yayınlanıyordu. Örneğin, Lozan Konferansı'nın açıldığı gün, İngiliz Reuter ajansının İstanbul çıkışlı bir haberini Fransız *Echo National* gazetesi şu başlıkla veriyordu: "Kemalist Küstahlığı. Müttefik Yüksek Komiserlerinin bütün çabaları Refet Paşanın uyuşmaz tutumuyla karşılaşıyor".

** Bkz. No. 33.

No. 28

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 14

26 Teşrin-i sâni 38

(26 Kasım 1922)

25/11/38 ve 28 numaralı telgrafta ikinci maddede (bu suret-i halle bu gibi) kelimelerini takip eden kelime veya ibare (müttefikkin) kelimesine kadar çıkmamıştır. Yunanlılar dahil olmak üzere, (yalnız) ibaresinden sonra gelen kelime de çıkmamıştır. Tekrarını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 29

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 15

26 Teşrin-i sâni 37
(26 Kasım 1922)

Gönderilen telgrafınızdan 11, 12, 13, 14, 15, 16 numaralıları gelmiştir. 17 numaralı telgraf vasıl olmamıştır. Tekrarı mercûdur. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 numaralılar vürûd etti. 25, 26 numaralar henüz gelmedi. 27, 28 numaralar da gelmiştir. Bizim telgraflarımızın da hangi numaralıların vürûd edip hangilerinin etmediğinin iş'ârını rica ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bu belge Lozan Konferansının başlarında haberleşmenin pek düzenli bir biçimde yürümediğini gösteren belgelerden bir örnek olarak buraya alınmıştır.

No. 30

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 17

22 Teşrin-i sâni 338
(22 Kasım 1922)

C 25/11/38 ve 27 numaralı teldeki daire-i me'zuniyetinden sonraki kelime ile - sondaki (bugün alenen diğerleriyle münâsebât takip eden kelime ve sondan (kendilerine) kelimesini takip eden cümle halledilememiştir. Serfian tekrarı için emir vermenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 31

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 29, 30

26 Teşrin-i sâni 922
(26 Kasım 1922)

1 — Komisyon Arazi Komisyonu hâlinde öğleden evvel ve sonra ictimâ' etti. Trakya hududunu müdâfaa ve Venizelos'a cevâb verdik. Uzun münâkaşatdan sonra Curzon müttelikler nâmına ve Balkan devletleri nâmına ve bu kadar bir müctemi' hey'etin ittihâdına nadir tesâdüf olduğunu kaydederek Trakya hududunu Meriç'in garbine alacaklarını, Karaağaç istasyonunu veremeyecekleri-

ni bildirdi. Bilhassa 1915 de Bulgarlara terkedilmesini esâs ittihâz etti. Yalnız o zaman Bulgarların da verdiği küçük araziyi yine terk ediyorlar. Garbî Trakya'da plebisiti reddettiler. Cevâb vermek hakkını muhâfaza ediyoruz. Adalar mes'elesine geçildi. Çanakale civarındakilerin bize iâdesini, Yunan işgalinde bulunan adaların gayr-ı askerî, müstakil ve bîtaraf olmalarını talep ettik. Çanakale civârndakilerin hâkimiyet ve gayr-ı askeriliği bir komisyonunda tedkik olunmasına karar verildi. Boğaz adalarının hâkimiyeti münâkaşa edilemeyeceğini iddiâ ettik. Komisyon ictimâi pazartesine kaldı. Henüz İtalyan adaları ve Kıbrıs mevzû-ı bahs olmadı*.

2 — Amerika hey'eti açık kapı politikasına dâir beyânât yâptı. Ayrıca arz edeceğim. Bir de bugün Curzon kapitüler devletleri Konferansa da'vet ettiklerini bildirdi. Kendileriyle müzâkere etmeyeceğimi tebliğ ettim.

No. 30.3 — Konferans hâricindeki temaların ber vech-i âtîdir:

A — Curzon tekrâr bugün İstanbul ahvâlinin fevkalâde mûcib-i izturâb olduğunu, çok endişe ettiğini, müdâhale etmecliğimi rica etti. Lutfen bana ma'lu-mât veriniz**.

B — Bir Ermeni hey'eti geldi. Hâricde kalan 700 000 Ermeni için yer istedi. Sadâkatlarından dolayı Anadolu'da kaldıkları halde bu def'a çıkarılan Erme-

* Lord Curzon, İsmet Paşa'nın Trakya ile ilgili isteklerini reddettiğini Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"This morning frontier commission resumed discussion of Tharican question. İsmet Pasha answered previous speech of Monsieur Veniselos and M. Veniselos then answered İsmet... I then summed up on behalf of the allies after previously consulting with allies and declared inflexible adherence to decision (a) to decline any Turkish interference in respect of plebiscite or otherwise with Western Thrace and (b) to adhere to Maritza frontier of Eastern Thrace... keeping Karağaç which is Greek town in the hands of the Greek." (DBFP - I/18, p.336, No. 226)

Curzon, İsmet paşayı haklı isteklerinden caydırmak için bir çeşit gözdağı vermiş. Türkiye Meriç sınırından fazlasını isterse bütün Balkan ülkelerini kitle halinde karşısında bulacağını söylemiş. Diyor ki:

"I invited the Turkish delegation to reflect upon the entire situation before returning final reply, and pointed out to them the invisdom of coming into collusion not merely with inviting Powers, who were united, but with the solid bloc of Balkan States..." (Ibid).

** İstanbul'da, Refet Paşa'nın temsil ettiği Türk yönetimi ile Müttefik Generallerinin işgal yönetimi arasında yetki çatışması vardı. Lord Curzon, bu çatışmada Müttefik komutanların tek cephe halinde Refet Paşa'nın karşısına dikilmelerini Lozan'daki başarısı bakımından gerekli görüyordu. İstanbul'daki generaller birlik halinde hareket ederlerse Lozan'da da Müttefik delegelerinin birliği güçlü görünecekti. Curzon, 25.11.1922 günü İstanbul Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson'a şunları teliyordu:

"It would considerably assist task of allies here at present stage if General Harington would assume existence at Constantinople of complete allied unity now established at conference, and on this presumption now take where essential firm stand justified by this unity. I feel that any further concession at Constantinople must react on strong attitude taken up by myself and other allies at Lausanne". (DBFP-I/18, p.333, No. 224).

nilerin ahvâlinde ve emvâl-ı metrûkelerinden ve diğer bıraktıklarından şikâyet etti. Konferansta fevkalâde yaygara yapacaklardır.

C — Sırp Hâriciye Nâzırı ile mülâkatda hatt-ı hareketlerinden şikâyet ettim. Garbî Trakya'nın muhtâriyetine ve ihtisâsâtine muhâlif olarak Karaağaç havâlisinin bize verilmesine en çok muhâlif olan odur.

4 — Yarın ta'til. Akşam Curzon ile Irak mes'elesini husûsî konuşacağız.

İSMET

No. 32

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 16

26/27 Teşrin-i sâni 38

(26/27 Kasım 1922)

C. 21/11/38 No. 10

Konferansın küşadında irad olunan nutuklarla bilhassa zat-ı âliniz tarafından irâd buyurular nutkunun metni açık telgrafla keşide edildiği bildirildiği halde henüz gelmemiştir. Tekrarını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 33

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 18

26/27 Teşrin-i sâni 38

(26/27 Kasım 1922)

Fransa, İngiltere, İtalya murahhaslarının verdikleri muhtıraya cevaptır*

C. 25/11/38, numara 28:

Refet Paşa'nın müttefikin ceneralleri ile müzâkerâtında müşkilât çıkarmakta olduğu doğru değildir. Aldığımız raporlar Refet Paşa'nın son derece i'tilâf-perverâne hareket etmekte olduğunu gösteriyor. Yunanîlerin düşman tebaası olmalarından dolayı i'tilaf mümessillerince himayesine itiraz etmiştir. Ve bu noktayı halletmek üzeredirler. Hayat-ı iktisadiye üzerindeki işkâlât evvelce de bildirildiği

* Bkz. No. 27

üzere kavaninimizin tatbikından mütevellit olup bunun da tatbiki bir ay müddetle tehir olunmuştur.

Anadolu'daki Hristiyanların hudut haricine çıkarılmaları keyfiyetine gelince, hakikat şu merkezdedir: Mudanya mukavelesinin akdinden sonra hasıl olan müsait vaziyetten istifade hayli zamandır seyahatları memnu' olan Müslim ve gayri müslimlerin seyahatlarına bir ay müddetle müsaade olunmuş idi. Anasır-ı hristiyanıye bunu fırsat bilerek tekrar harp vukuu ihtimaline karşı büyük mikyas- ta seyahate ve bu suretle memleketten çıkmaya başlamışlardı. Bu tesiri izale için tedabir-i lâzime ittihaz edilmiştir**. On iki bin Ermeni eytâmının hükümetin emri üzerine Anadolu'yu terketmekte oldukları da doğru değildir. Amerika Şark-i Karib Heyetinin Ankara mümessili hükümete müracaatla eytamhanelerin Suriye'ye nakline müsaade istemiş ve ısrarı üzerine hükümetçe muvafakat olunmuştur. Bu hususu da bizzat vaki' olan suale cevaben Amiral Bristol'a yazdığım gibi buradaki mümessilleri Embrie de şahittir. Şark-ı Karib Muavenet Heyetinden***de tahkik-i keyfiyet etmekte serbesttirler Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Anadolu'daki hristiyanların kovulmakta oldukları yolundaki İngiliz haberleri o günlerde dış basında da yalanlatılmıştı. Bazı Avrupa gazetelerinde şu yalanlama çıkmıştır:

"On mande d'Angora:

"On dément officiellement la nouvelle de source anglaise selon laquelle le gouvernement de la Grande Assemblée nationale aurait décidé de chasser toute la population chrétienne d'Anatolie. Les chrétiens habitant l'Anatolie vaquent tranquillement à leurs occupations, et s'il y a quelques départs, ils sont dus à la liberté de circulation accordée dernièrement par la grande Assemblée nationale." (*Le Temps*, 26.11.1922)

*** Şark-ı Karib Muavenet Heyeti, Near East Relief adını taşıyan misyoner kökenli bir Amerikan yardım örgütüydü. Özellikle 1916-1926 yılları arasında Orta Doğu bölgesinde ve Türkiye'de faaliyet göstermiş, Ermenilere büyük çapta yardımda bulunmuştur. Örgüt, Türk İstiklâl Savaşı boyunca da Anadolu'da rahatça faaliyet gösterebilmiş ve Ankara'da da temsilci bulundurmştur.

No. 34

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 19

26-27 Teşrin-i sâni 38
(26/27 Kasım 1922)

1 — 22 Teşrin-i sani 38 tarihli ve 16 numaralı telgrafnamenizdeki Kara- ağaç'ın kurtarılması ve Garbî Trakya'daki re'y-i âmmin te'mininin müşkil oldu- ğu hakkındaki iş'arınız Heyet-i Vekilece muvafık görülmüştür Efendim.

2 — İstanbul'un bize ilhakı akebinde verilen evâmir dolayısıyla kavânin ni- zamâtın aynen tatbikine mübâşeret edilmiş ve bu yüzden mütchassıl buhran-ı

iktisadî Refet Paşanın tedâbiri üzerine muvafık bir surette ta'dîl olunmuştur. Lüzum görüldükçe bu gibi tedâbire tevessül olunacaktır.

Gümrük ta'rifesinin tatbiki bir ay müddetle te'hir olunmuştur.

Zâbıtâ meselesine gelince Refet Paşa ile ceneraller bu hususta görüşmekte ve gayet i'tilâfkâr davranmaktadır. Diğer mesâil tarafeynin memnuniyetini mucib bir surette halledilmiş ve ancak polise müdahale noktası görüşülmekte bulunmuştur. Refet Paşa bu ciheti de bir hüsn-i neticeye iktirân ettirmekte pek ümmidvârdır. Şu halde bizce zât-ı âlinize vâki' olan şikâyet tarzında İstanbul'da fevkalâde gergin bir hal ve buhran yoktur*. Bu hususta Refet Paşanın muntazaman sizi haberdar etmesi kendisine yazılmıştır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 19, 21.

No. 35

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 27

27 Teşrin-i sâni 38
(27 Kasım 1922)

İzmir Maliye Müfettişliğince Fransız bankalarından Osmanlı Rum ve Ermenilerle Yunanlıların esâmi, nükud ve emtialarını mübeyyin cetveller istendiğinden bahisle Fransa hükümetince i'tirâz ve bu muâmele protesto edilmiştir.

Esbâb-ı mûcibe olarak esrâr-ı meslekiye hususu dermiyân ve kapitülasyonlar bu münâsebetle mevzû'ı bahs edilmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 36

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 28

27 Teşrin-i sâni 38
(27 Kasım 1922)

Ferid Bey* tahrirât ile iş'âr olduğu vechile harbde düşman ile teşrik-i mesâi eden eşhâsdan tegayyub edenlerin bilumum mallarının hükümetce idaresi, zimem ve matlûblarının tahakkuk ve tasfiyesi, bakiye-i matlûblarının hazine namına hesab-ı cârîye kaydı, bu eşhâsa ait hukuk ve vazâif-i vekâletin hükümete intikali, 20 Nisan 38 tarihli kanun ile 13 Eylül 31 tarihli tasfiye Kanunları ahkâ-

* Türkiye'nin Paris Diplomatik Mümessili Ferit (Tek) Bey.

mındandır. Taleb-i vâki' ve bu gibi eşhâsın uhdelerindeki hususî kasaların tahmîni kanuna müstenid olduğundan esrâr-ı meslekiye dermeyânına imkân ve mahal yoktur. Kapitülasyonlar hakkındaki nokta-i nazarımız ise malumdur. Ma'lumât hasıl olmak üzere arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 37

İsmet Paşa Hazretlerine ve Ferit Beye

No. 29

27 Teşrin-i sâni 38
(27 Kasım 1922)

Fransız mektepleri hakkında tatbik edilen muâmeleden dolayı bir sû-i te-fehhüm hâsıl olduğu görülüyor. Mekteblerin Türkiye menâfiine ve Türk kanunlarına mugayır propaganda veya fiile girişmemeleri kaydı ile mevcûdiyetlerini kabul etmiştik. Kendilerinden talep olunan şey mekteblere Türkçenin de idhâli, Türk muallimler vasıtasıyla ve Türkçe olarak Türkiye tarih ve coğrafyasının da tedrisidir. Mougin ile görüştüm. Bunda tamâmen hakkımız olduğunu ve talebimizin meşrû' olduğunu o da takdîr ve tasdik etti. Berây-ı ma'lûmât arz ederim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Kapitülasyonlardan yararlanmaya alışmış olan Türkiye'deki Fransız eğitim-öğretim kurumları, kapitülasyonsuz yeni döneme geçişte bocalıyorlardı ve bu yüzden de Türk makamlarıyla Fransız okulları arasında ara sıra sürtüşmeler oluyordu. Lozan konferansı öncesindeki günlerde Bursa'daki Fransız sörleriyle yerel Türk makamları arasında sürtüşme olmuş ve bu olay Fransız basınında abartılmıştı. İsmet Paşa 15 Kasım 1922 günü Paris'te yaptığı basın toplantısında da Türk Hükümetinin "Türkiye'deki Fransız okullarına zarar vermeyi düşünmediğini" belirtmek gereğini duymuştu.

Bkz. No. 95, 112.

No. 38

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 30

27 Teşrin-i sâni 38
(27 Kasım 1922)

Tuna nehrindeki Adakale Berlin Muâhedesi ile de devletimize bırakılmış olduğundan tamâmen Türk bulunan ada hakkında hakimiyetimiz aleyhinde bir karar sudûruna meydan verilmemesi rica olunur Efendim.*

HÜSEYİN RAUF

* Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütî Bey ve arkadaşlarının verdikleri önerge hakkında bkz. No. 55.

No. 39

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 34

27 Teşrin-i sâni 38

(27 Kasım 1922)

C 26, 29, 30, 31, 32 numaralı telgraflara

1 — Ermeni heyetinin beyanâtında çok mübâlağa vardır. Kilikya'da yerli ve hariçten evvelce gelmiş olan ve kendi rızaları ile çıkan Ermenilerin adedi Fransızların ta'dâdı üzerine kırkbeş bin olduğu muhakkaktır.

2 — Bâlâdaki numaralı telgarlar Heyet-i Vekilede mütâlea ve tetkik edildi. Karaağaç meselesi gibi husûsâta karar vermeden evvel müzâkerâtnı alacağı şekli umûmî ve netice hakkındaki iş'ârınıza intizâr muvâfık görüldü Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 40

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 31, 32

27 Teşrin-i sâni 38

(27 Kasım 1922)

26 Teşrin-i sâni pazar konferans olmadı. Hususî temaslanm:

1 — Sabah Fransız murahhası Barrère ile mülâkât ve hatt-ı hareketlerinden şikâyet ettim. Ber mu'tâd resmî ve zâhirî vaz'iyetlerine bakılmamasını, içyüzünde çok çalıştıklarını söyledi. Karaağaç ve Ferre'ye kadar olan şimendifer mes'elesinin henüz kapanıp bitmediği hissiyâtında bulunduğunu, fakat bir şey taahhüd edemeyeceğini bildirdi.

2 — Akşam Curzon ile Irak üzerine husûsî konuştuk. Musul vilâyetini istediğimizi söyledim. Fakat reddetti. Müttefiklerle tamâmen mutâbık olduğunu, Yunanlılara galebe ettiğimizi, fakat İngilizlere galebe etmediğimizi ifade etti. Ciddî münâkaşa cereyân etti. Mes'ele bir aralık petrole intikâl ederek bizim de ihtiyâcımız olduğunu söyledim. Bir petrol kumpanyası olduğunu, bunun dörtte biri Fransızlara, dörtte biri İngilizlere, dörtte biri Amerikalılara verildiğini, diğer dörtte biri sâireye âid olduğunu söyledi. Bu sâire Türkler olabilir dedim. Olabilir dedi. Bir de harbden sonra paraya ihtiyâcımız olacağını, devletler müştereken para verebileceklerini söyledi. Dedim ki bu mesâil hep konuşulabilir. Fakat yarın Konferansta ben Musul vilâyetini isteyeceğim. Kendisi de kat'iyen reddetmek için bütün vesâiki ihzâr ve bütün tertibâtını ihzâr ettiğini söyledi. De-

dim ki: Bu mes'eleyi husûsî olarak aramızda müzâkere edelim. Fakat bu esnâda diğer bütün mesâil-i esâsiyeyi halledelim ve hey'et-i umûmiyesini birden mütâlaa edelim. Mesâil-i muhtelifeyi sordum. İstanbul'da ve Boğazlarda ve Gelibolu'da ecnebi kuvveti kalmayacağını, fakat Boğazların tarafeyni gayr-ı askerî kalacağını ve bunun Cem'iyet-i Akvâm tarafından bir komisyon ile kontrolünü düşündüklerini, kapitülasyon mesâilinde ecnebilere te'minât isteyeceklerini söyledi. Cem'iyet-i Akvâm'a girmenin ehemmiyeti hakkında nazar-ı dikkatimi celbetti ve cem'iyet-i mezkûreden bir komisyonun Boğazlarda ve ekalliyetler mesâilinde mürâkabesi zararsız olacağını tavziha çalıştı. Yarın Konferans öğleden sonra mesâil-i mâliye için ictimâ' edecektir. Fransızlar bu ânî tebeddülünden hiddete dúcâr olmuşlar*.

No. 32. 3 — Amerika birinci murahhası** ile mevâdd-ı âtiyeyi görüştüm: Amerika müessesâtının idâme-i hayâtı mümkün olduğuna dâir Amerika eskâr-ı umûmiyesine karşı beyânât istiyor. Kavânîn-i devlete tâbî' olmak şartı ile beyânât yapacağımı söyledim.

Kapitülasyonlar mesâilinde kavânînimizin ahkâm-ı dîniyeye tâbî' olduğunu ileri sürdü. Münâkaşa ettik. İstanbul'da bir hâdise olmamasını menfaatımıza muvâfık gördüğünü söyledi. Amerika'dan bir misyoner doktor gelmiş. Onunla görüşmemi teklif etti. Ta'lik ettim. Ta'cilini rica etti. Hayrhâhlığından ve fâideli

* Lord Curzon, İsmet Paşa ile bu görüşmesini, 27 Kasım 1922 tarihli ve 41 sayılı telgrafıyla şöyle rapor ediyor:

"... İsmet Pasha came to see me yesterday evening, and we had a conversation of one and a half hours on the whole situation. I think that he regards me with some confidence and accordingly I responded with equal frankness... He said that he intended to ask for rendition of Mosul... he advanced a number of arguments ethnic and otherwise which it was not difficult to demolish. I then said that if demand were persisted in I should have no alternative but to say before the whole conference, "cannot and will not". In fact I should return an absolute refusal, and from that attitude nothing would induce me to depart... İsmet Pasha then murmured word for which I was waiting, namely 'oil'... he said that Anatolia was a poor country without oil and that he would very much like to have some. I replied that this seemed to me not an unreasonable request which was well worthy of examination... instead of a public disagreement in conference, would it not be well to see if we could arrive at a private agreement outside of it? Whereupon İsmet Pasha himself proposed postponement of discussion of tomorrow, and I shall now await his invitation to private conversation..."

"...İsmet then turned discussion on to wider issues and asked my ideas as to future of conference and subject to be discussed... I gave him rough sketch of what I had in view... He adopted a stiff attitude about capitulation..."

"Conversation with İsmet was of a distinctly hopeful character, and every day that passes in such exchanges diminishes the chances of a rupture". (DBFP-I/18, p.338-339, No. 228; F.O. 424/255, p. 548, No. 670)

** Lozan Konferansında Amerikan Başdelegesi, A.B.D.'nin Roma Büyükelçisi Mr. Childs idi. İkinci Amerikan delegesi, Bern Elçisi Grew idi ki 1927 yılında A.B.D.'nin Ankara Büyükelçiliğine atanmıştı. Amerikan delegeleri Lozan konferansında "gözlemci" olarak bulunuyorlardı; yani barış antlaşmasını imzalamak niyetinde değillerdi, ama öteki delegeler gibi her işe karışıyorlardı.

olmağa çalışacağından ve sulhü yapmak fâideli ve müreccah olduğundan bahsetti.

4 — Lehistan Reis-i cumhuru tarafından yâveri gelerek mahremâne bana selâm ve tebrikât ile ananâta merbûtiyetden ve müşterek tehlikeye karşı hâlen ve âtiyen akd-ı revâbit lüzûmundan bahsetti. Selâmlarına mukâbele ve mucâmelâtdan sonra sulh konferansı esnâsında Romanya ve sâire gibi müttetikleri üzerinde Lehistanın te'sîrât-ı hayrhâhânesini görmeğe muntazır olduğumuzu ifâde ile iktifâ eyledim.

İSMET

No. 41

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 20, 21, 22

27/28 Teşrin-i sâni 38

(27/28 Kasım 1922)

Ruzname-i müzakerâtın düvel-i müttetika tarafından tertibi ve kabulüne muvaffakiyetleri müzâkerâta Rumeli'deki hudutlardan ibtidâri zarurî kıldığı ve bu suretle bir taraftan Sırp larla Selanik'te bazı ta'vizât mukabilinde anlaşılabilen diğer taraftan Dedeâğaç'ta beyne'lmilel bir idare tarzında mahrec göstermek suretiyle Bulgarları da memnun ederek Sırp ların sarîh müzâheretleriyle Garbî Trakya'daki re'y-i amme müracaatı reddettirmeğe çalıştığı anlaşılan Yunanlıların bi'n-netice Garbî Trakya'yı kendilerine tahsîse çalışmakta oldukları görülüyor. İngilizler başta olduğu halde Düvel-i müttetika ise Balkan devletlerinin arzularını bu suretle mümkün mertebe tatmin ve ileruda aramızda inkitâ-i müzâkerât ve ihtilafı müsella vukuunda mezkûr devletlere bize karşı müdafaa-ya mecbur olacakları menâfi' temin ettikten sonra kendilerinin müştereken istih-sâline çalışacakları kapitülasyonlar Suriye, Irak hudutlarıyla ekalliyetlerin himâyesi mesâilinde bizi tamamiyle münferid bir halde tazyîk edebilmek gayesini istihdaf eylemekte olduklarını kaviyen zannediyorum. İ'tilâf Devletleri Balkan hükûmâtının da iştirakiyle Garbî Trakya'da ârây-ı umumîye müracaatı reddettirmeğe muvaffak olurlarsa şimdiden Misak-ı Millîmizdeki madde-i ma'lûme ile Türkiye'den infikâak edecek memâlikteki ahalinin serbest beyân-ı re'y etmeleri kayd-ı sarîhi de hükümden iskat etmiş olacaktırlar. Buna da muvaffak olurlarsa bizden infikakları Misâk-ı Millîmizle işaret edilen ve fakat hâlen ma'nen, âtiyen de maddeten bize müzaheretleri elzem olan milel-i mazlûme-i islâmîyeye karşı da vaziyetimiz pek müşkil olacaktır.

Diğer cihetten düvel-i müttetika murahhaslarının esâsen ve tabiî olarak hükümetimiz ile İstanbul'daki düvel-i müttetika mümessilleri arasında müzakere

edilmesi zarurî olan ve hüsni idaresine son derece i'tilâsperverâne bir fikr ile gayret ettiğimiz İstanbul mesâilini Lozan'a nakletmek ve bu suretle Sizi bununla da meşgul ederek esâsen pek kesîr ve ağır olan meşâgîlinizi taz'if etmeğe çalışmakta olduklarını hissediyorum. İstanbul mesâili ile yakından ve mütemâdiyen burada meşgul olduğumuzdan ayrıca Sizi de işgal etmelerine mümânaat buyurulması muvafık olur. Re'y ve mütâlaamı bâlâda arz ettim. Aynı nıkat hakkındaki intubaât ve mütâlaat-ı devletlerinin âcilen iş'arını sûret-i mahsûsada rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 42

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 23

28 Teşrin-i sâni 338

(28 Kasım 1922)

Yunanlıların İstanbul'da müttefikler tarafından himâyesi Refet Paşaca muvakkaten kabul edilmiştir. Ahîren İstanbul'a gelen Yunan fevkalâde komiseri teşebbüsât neticesinde İstanbul'dan gitmiştir. Berây-ı ma'lumat ma'ruzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 43

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 24

28 Teşrin-i sâni 338

(28 Kasım 1922)

General Pellé'nin* Dersaadet'ten Konferansa azîmeti münâsebetiyle Mougin vasıtasıyla Gazi Paşa Hazretlerine ma'lumât verdirdiği sırada İstanbul'un bugünkü halinden memnun olduğunu ifade etmiştir**. Berây-ı ma'lumât arz eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Fransan'nın İstanbul Yüksek Komiseri.

** Bkz. No. 21, 27, 77.

No. 44

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 25

28 Teşrin-i sâni 38
(28 Kasım 1922)

Türkiye'deki Amerika mektepleri hakkında Amerika'nın bura me'mûr-ı mahsûsu ile görüşüm. Mekâtub-i hunûsiyye hakkındaki nizamnâmemizi izâh ettim. Pek ma'kul ve metâlibimizi meşrû' buldu. Miralay Mougin'in de bu meseleyi aynı tarzda telakki ettiğini evvelce yazmıştım. Berây-ı ma'lumât arzolunur Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 112.

No. 45

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 26

28 Teşrin-i sâni 38
(28 Kasım 1922)

Romanya ve Bulgaristan'a birer mümessil-i siyâsî göndermekliğimiz için teşebbüsatta bulunmanızı ve neticenin iş'arını rica ederim*. Evvelce bu babda Refet Paşa, Celâlettin Arif** ve Ferit Beylere*** de yazılmıştı Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bükreş'e Türk Diplomatik Mümessili sıfatıyla Mayıs 1923'te Cevad (Ezine) Bey gönderildi. Sonra Elçilik pâyesine yükseltildi. 1924-1925 yıllarında Numan Rıfat Bey (Menemencioğlu) Bükreş'te geçici işgüder olarak bulundu. Arkasından Mayıs 1925'te Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey Bükreş Elçiliğine atandı ve Romanya ile diplomatik ilişkilerimiz normale dönuştü.

Bulgaristan ile diplomatik ilişkilere gelince, Şubat 1921 tarihinde Ankara Hükümetinin yarı resmî temsilcisi olarak Cevat Abbas (Gürer) Bey Sofya'ya gönderildi. Ama İtilâf Devletlerinin Bulgaristan üzerindeki baskıları sonucu Cevat Abbas Bey altı ay sonra Sofya'dan ayrılmak zorunda kaldı ve Temmuz 1921'de geri döndü. Ondan sonra iki yıl kadar Sofya'ya temsilci atanamadı. Bulgaristan'daki Türk çıkarlarını Sofya'daki İspanya Elçiliği koruyordu. Mayıs 1923 tarihinde bu Elçilik refakatinde Başkonsolos sıfatıyla Enver Bey Sofya'ya atandı. Ertesi yıl onun yerine Server Cemal (Balsoy) gönderildi. 1926 yılında Ali Türkgeldi Mümessil olarak Sofya'ya gönderildi. Çok geçmeden Ekim 1926'da Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) Bey Sofya Elçiliğine atandı.

** Türkiye'nin Roma Mümessili.

*** Türkiye'nin Paris Mümessili.

No. 46

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 31

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

Mısırlılar Konferansta İngiliz âleti olacak olan Mısır murahhası bulundurmayarak Zıglul Paşanın murahhas sıfatı ile i'zâmının te'minini bizden rica etmektedirler. Berây-ı ma'lûmât arz olunur*.

HÜSEYİN RAUF

* Mısır delegeleri 23 Kasım 1922 günü Lozan Konferansı Sekreterliğine uzun bir muhtıra sundular ve Konferansa kabul edilmelerini istediler. Sözkonusu olan Zıglul Paşa Başkanlığındaki Mısır Millî Delegasyonu idi. Zıglul Paşa ise o tarihte İngilizler tarafından Cebelitarık'a sürülmüş bulunuyordu. (*Journal de Genève*, 24.11.1922). Mısırlılar, güvendikleri Zıglul Paşa'nın sürgünden kurtarılması ve konferansta kendilerini temsil etmesi için Türkiye'den destek umuyorlardı. Öteyandan Fransa'nın Toulouse kentindeki Mısırlı Öğrenciler Derneği de İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek hem Türkiye'nin Büyük Zaferini kutlamışlar, hem de barış konferansında İsmet Paşa'ya başarılar dilemişlerdi. Kendilerine, Paris Mümessilliği aracılığıyla şu teşekkür mektubu gönderildi:

Représentant de Turquie à Paris, au Président de l'Association des Etudiants Egyptiens à Toulouse.

Paris, le 29 Novembre 1922

Monsieur le Président,

Son Excellence İsmet Pacha, chef de la Délégation turque à la Conférence de Lausanne, vivement touché par les marques de sympathie et les souhaits qui lui ont été adressés par Votre Association, à l'occasion de notre victoire nationale, et de l'ouverture de la Conférence de Paix, me prie de vous présenter ses plus sincères remerciements.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'assurance de mes sentiments distingués.

REPRESENTANT DE TURQUIE

(PBA-K. 372/2).

No. 47

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 32

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

Garbî Trakya'da ve Rumeli'nin aksâm-ı sâiresinde Yunan idaresi Türk unsurunun ve ahali-i islâmiyenin imhâsını istihdâf ediyor.

Sivil üserâmızın iadesi hakkında oraca da teşebbüs ve ahali-i islâmiyenin sı-yâneti husûsunun te'minine bazı-i himmet buyurulmasını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 48

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 34

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

Şimdiye kadar gönderilen telgrafların hiç birisinin vüsûlünü bildirmediniz. Açık nutkunuz da henüz gelmedi. Sizin keşide ettiğiniz telgrafların numara sırası ta'kib etmediği de bildirildi. Hangi telgrafları aldığınızı ve aradaki eksik telgrafların başka yere mi adres edildiğini bildirmenizi rica ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Dosyalarda, gerek İsmet Paşa'nın Lozan'dan çektiği, gerek Ankara'dan İsmet Paşa'ya çekilen telgrafların numara sıraları hiç şaşmadan birbirini izliyordu. Her telgraf tek numaralıydı. Ancak telgraflar çekilirken acele ve çok acele kayıtlı telgrafların öne geçtiği oluyordu. O yüzden Ankara'da, İsmet Paşa'nın telgraflarının "numara sırası takib etmediği" izlenimi edinilmişti. Daha sonraki günlerde İsmet Paşa'nın TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya da telgraflar çektiği ve bunların da genel sırayı izlediği görülmektedir. Ama 28 Kasım 1922 tarihine kadar "başka yere adres edilen" telgrafa rastlamadım.

No. 49

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 35, 36, 37

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

Rusya ile mevcut vaz'iyet hakkında ber vech-i âti arz-ı ma'lumât olunur:

Ticâret-i hâriciye mümessillikleri meselesi ma'lûm-i âlinizdir. Derdest-i müzâkere olan ticaret muâhededinde bu mümessilliklerin alacağı şekle ve haklarında verilecek karara intizâren şimdilik kavânîn-i devlete tamâmen tatbik-i hareket şartıyla ve bir müessese-i husûsiye olarak mevcudiyetlerini şifâhen ve muvakkaten kabul ettik. Bunların seddi hakkındaki teşebbüsümüze mukabele olduğu beyanıyla Ruslar şark cephesinden naklolunacak mühimmât katarlarını tevkîf ve bize va'dettikleri esliha ve mühimmâtı adem-i teslim gibi birtakım müşkilât ikâna başladılar. 23 Teşrin-i sâni perşembe akşamı Aralof'la görüştüm.

Bizim İ'tlâf'a temâyül ederek Rusya'yı terk edeceğimizden Moskova'da ciddi endişe edildiğini ve bu tatbikatın bundan mütevellid olduğunu söyledi. Bu endişelerin bâ-bemehal olduğu hakkında kendisini tatmîn ve te'mîn ettim. Maki-ne başında Moskova ile görüştü. Mülâkat neticesine dair henüz bir cevap getirmedi. Gelince bildiririm. Ataşe Tavalı vasıtasıyla Müdâfaa-i Milliye nezdinde ve

Aralof bizzat benimle son mükâlemesinde Konferans akamete mahkûm olursa müşterek harekât için tedâbîr teemmülünü teklif ediyor. Romanya hududuna tahşidâtda bulduklarını da kendine has tebessüm ile söyledi.

Çiçerin'in oraya vürûdunda Moskova ile bizim tamâmen arzumuz hilâfında vâki' olan sû-i tefehhümlerin Aralof'un yanlış telekkîlerinden mütevellid olduğuna sûret-i münâsibede şimdiden ihsâs etmek ve ma'lûmunuz olan şekli te'min için zemin hazırlamak münâsib olur mütâleasındayım.

Bundan başka burdaki Halk İştirâkiyûn Fırkasının ma'lûm olan cür'etkârâne harekâtları dolayısıyla adliyece tevkifleri üzerine evvelâ üçüncü Enternasiyonal murahasaları, billâhire Radek bizzat Moskova'da sefarethaneye gelerek protesto ettikleri gibi ahîren Karahan ve Çiçerin de başkâtibimizi nezdine celb ile umûr-i dâhiliyemize müdâhale etmek arzusunda olmamakla beraber Rusya'daki sû-i te'siri bahane ederek şikâyette bulunmuşlardır. Kendilerine Moskova muahedesıyla hükümet-i milliyemiz aleyhinde bu gibi teşkilât Rusya dâhilinde olsa da Saviyet hükümeti tarafından men'edilmesi zarurî iken hükümet aleyhine vâki' olan bu teşebbüslerini kavâninimize tevfikân men'etmemizi bu yolda karşılamalarına muvâfakat edemeyeceğimizi bildirdik. Taraf-ı devletlerinden de Çiçerin'e bu husûsun ehemmiyetle ifhâmı lâzım ve mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 50

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 38

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

C 25 Teşrin-i sâni, 22 numaralı şifreye*: Heyet-i Vekile Türkiye'deki Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübâdelesi, Türk ortodoksların mümtâz bir hak iddia etmemek şartıyla memlekette kalmaları fikir ve kararındadır Efendim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 23

** Ayrıca bkz. No. 73, 86, 90, 93.

No. 51

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 39

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

C. 26 Teşrin-i sâni 25 numaralı telgrafa *: Hint eâzıminden Doktor Hakîm hakkındaki iş'ârınız muvâfıktır. Ne zaman geleceğinin bildirilmesi mercûdur Efendim. **

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 25.

** Hindistan Müslümanları, Lozan konferansı günlerinde de Türkiye'ye arka çıkıyorlardı. 25 Kasım 1922 günü Lozan'daki Türk delegasyonu Hind Hilâfet Komitesinden şu telgrafi almıştı:

"Les musulmans des Indes sont conscients des services et sacrifices de ghazi Moustapha Kemal pacha et de la nouvelle Turquie pour la cause islamique. L'attitude hostile et l'apathie du gouvernement britannique, ont profondément impressionné l'opinion musulmane des Indes. Le khalife, en se réfugiant sous la protection britannique, a virtuellement abdiqué et le khalifat a perdu le respect des musulmans. En ce qui concerne Riza Tevfik et Sabri Hodja, les faits que le premier a signé le traité de Sèvres et que le second a été le promoteur du fetva condamnant à mort le ghazi et d'autres chefs sont suffisants pour démasquer leur prétention de sincérité, de patriotisme et d'amour pour l'Islam. Leur récente fuite et leur sollicitation de la protection britannique sont des preuves évidentes de leurs desseins.

"Les musulmans des Indes ont prévu la possibilité du transport de tels personnages aux Indes pour y servir d'instruments à une propagande infâme. La récente invitation du chérif Hussein à Vahideddine effendi confirme encore le véritable aspect des affaires. Les Indes, prévenues, sont armées contre de pareils projets.

"Prière de communiquer à ghazi Moustapha Kemal pacha et à la grande Assemblée nationale la complète confiance des musulmans des Indes en eux et l'assurance de notre appui enthousiaste." (Le Temps, 26.11.1922).

No. 52

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 34, 35

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

1 — Konferansın Mâlîye Komisyonu ictimâ' etti. Reis Barrère bilhassa Türklerin menâfii Avrupahlıların menâfii ile beraber te'mîn olunacağından bahsetti. Muhtelif tâlî komisyonların taksimâtını ve vezâif-i umûmiyesini mübeyyin bir program teklif edildi. Tarafımdan verilen cevâbda mesâilin tam bir istiklâl-i iktisâdî ile derpîş edileceği beyân ve Yunanlılardan ta'mirât taleb olundu. Yarın Birinci Tâlî Komisyonun vezâif-i umûmiyesi ya'ni düyûn-i umûmiye ve işğal

masârifinin te'diyesi ve hasârâtın ta'miri nâmı altındaki mevâdd hakkında tara-
fımdan beyânât yapılacaktır.

2 — Ukrayna Reisi Rakovski geldi. Konferansa kâmilen iştirak için te-
şebbüs ettiklerini ve tarafımızdan da'vet ve te'yid olunmalarını şiddetli bir sûret-
de talep etti. Boğazlar mesâiline iştirâklarını dâimâ talep ettiğimi, fakat Türki-
ye'nin sulhü mes'elesine alâkadâr olmayanların iştirâk etmelerini talep etmek gi-
bi umûmî bir kâideye tâbi' olmadığımıdan başka türlü hareket edemeyeceğimi
bildirdim. Yeni bir safha başlıyor.

3 — İngiliz Hâriciye Müsteşârı Tyrrell ile mahrem ve husûsî müzâkerâta
devâm ettim. Musul'u iâde etmemek niyet-i kat'isindedirler. Petrole bizi iştirâk
ettirecekler ve muâvenet-i iktisâdiye yapacaklar. Mesâil-i sâireye hutût-i umûmi-
yesiyle ber vech-i âti imkân gösteriyorlar.

No. 35. Trakya'da hemhududların vaz'iyet-i askeriyeleri devâm ettiği
müddetce mahdud bir kuvve-i askeriyeye İstanbul, Boğazlar ve Gelibolu'da kuv-
ve-i işgâliye olmayacak, tarafımızdan gayr-ı askerî kılınacak, umûmiyetle ordu
ve donanma için başka şerâit yoktur. Yalnız Hıristiyanlara mükellefiyet-i âm-
mede fikrimi sordu. Tabii olduğumu söyledim. Ekalliyet Rumlar mübâdele olu-
nacak. Diğer anâsır için Romanya ve sâirenin kabul ettiği ekalliyet mevâddı.
Kapitülasyonların şerât-i mâliyesinde mâni' yok. Şerâit-i adliyesinde dahi Code
civile'de ta'dîlat yapılacak. Bütün bu işlerin yapılması için Cem'iyet-i Akvâm'a
dühülü te'minât-i mübreme addedeceklerdir. Bu mevâdd ve teferruât öyle kâğıt
üzerinde görüldükçe sıhhat ve mâhiyeti anlaşılabileceğini söyledim. Bana
Cem'iyet-i Akvâm'ın menâfiinden bahsetti ve nizâm-nâmelerini tedkik ettirmek-
liğimi söyledi. Müsta'cel bir mülâhaza olmak üzere manda'lar için kuyûd-ı ih-
tirâziye koymak mecburuyetini zikrettim. Mâni' değildir dedi. Bu telgrafımın
alındığını ve anlaşıldığını bildirmenizi rica ederim *.

4 — Beni ziyârete gelen Belçika murahhası ile görüştüm. O bana aslâ siyâsî
işlere karışmayacağını söyledi. Kendilerine taalluk eden mevâdd-ı mâliye ve ticâ-
riye için mütâleâtını söyleyeceğini ifade etti. Ben de kendisine sâlis devletlerin
karışmasını kabul etmemeği iddiâ mecburuyetinde olduğumu söyledim.

* İngiltere Dışişleri Bakanlığı Müsteşârı Sir William Tyrrell, 27 Kasım akşamı İsmet Paşa
ile yaptığı görüşmesini Curzon'a rapor ederken şunları söylüyor:

"At the conclusion of our conversation Ismet Pasha assured me that he would at once make
a thorough study of the League of Nations and its machinery, with a view to discover how far he
could follow my advice. He also added that when he had made this study and cleared his mind,
he would again get into touch with Lord Curzon with a view to resumption of his private conver-
sation (DBFP-I/18, p. 339, No. 228/n.1

Dr Rıza Nur, Sir W. Tyrrell hakkında şunları yazıyor:

"Bu adam İngiltere Hariciye Nezaretinin en mühim adamıymış. Foreign Office (İngiltere Ha-
riciye Nezareti) demek o demek imiş. Gözlerinde zekâ parlıyor. Temkinli, ağbaşı, tam İngiliz has-
leti var kendisinde. Şimdi Paris'te İngiliz Sefiridir ki, bu memuriyet İngiltere'nin en mühim me-
muriyetidir." (Hayat ve Hatıratım, III, s. 985)

5 — Paris'e gönderdiğim me'murum Fransızlardan ber mu'tâd lafzî te'minât veriyor**.

6 — Bulgarlar bana mürâcaat ederek Dedeâğaç'ta debuşe mes'elesini bu şekilde reddedeceklerini söylediler. Bize birkaç muhâcir köyü iâde etmek istediler. İ'tizâr ettim. Bulgarlar için Yunanlılarla mübâdeleye tarafdar değildirlir. Ben Türklerle Rumlarn mübâdelesine tarafdar olduğumu söyledim.

İSMET

** İsmet Paşa, gizlice temaslarda bulunmak üzere "Kızılaycı Hamid Bey" diye tanınan Hâmid (Hasancan) Beyi Paris'e göndermişti.

No. 53

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 36, 37

28 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

1 — Konferans Mâliye Komisyonu halinde ictima' etti. Program olarak verilen düyûn-i umûmiye ve düvel-i i'tilâfiyenin işğâl masârıfı ve evvelce dermiyân ettiğimiz ta'mîrât hakkında serd-i metâlib ettik. Düyûn-i umûmiyenin tevzîni Adana ve İstanbul'da işğâl masârıfının ancak bize te'diyesi mevzû-ı bahs olabileceğini ve harbden mütevellid şahsî zararların mütekâbilin edâ olunacağını ve Yunanlıların ta'mîr etmeleri lüzûmunu iddiâ eyledik. Venizelos Osmanlı İmparatorluğu borçlarında hisse ve ta'mîrât kabul etmeyeceğini ve müttefiklere hizmet için onların da'veti üzerine işe girdiğini ve mütecâvizler meyânında bulunan Türklerin mes'ûl bulduklarını iddiâ eyledi. Sırp murahhası ta'mîrât ile alâkadâr olmadığını, tevzî-i düyûnun âtiyen hallolunması iktizâ ettiğini ve Reis Barrère müttefiklerin işğâl masârıfı talebine hakları olduğunu, bu işğâlin masârıfı mûcib olmadığını dermiyân eyledi. Borçların tevzîni te'hîr edemeyeceğimizi ve bu konferans ile beraber halletmek mecbûriyetinde olduğumuzu dermiyân ve Yunan ordusunun hatt-ı hareketi hakkında uzun tafsîlât vererek ta'mîrât lüzûmunda ısrâr ettik. Yunanlıların Anadolu'ya da'vet ile gelmiş olmaları Türk davâsını hiçbir sûretle zayıflatmaz. Fakat Yunan ordusunu bu tahribâtdan nasîhat, tahkikât, ihtârât ve her nevi' vesâit ile düvel-i i'tilâfiyenin men'etmeğe çalışmış olduğunu biliyoruz. Yunanlıların tahribât ikâ' etmesine müsâade etmiş kimse var mıdır? Mösyo Venizelos göstersonler. Ta'mîrâtı yalnız bir mes'ele-i adâlet olduğu için değil, mes'ûliyetler için hesâb günü olduğunu milletlere irâe ederek ensâl-i âtiyeyi te'min etmek için de istedik. Mondros Mütârekenâ-

mesinin yedinci maddesine istinâd ederek işğâl masârıfı iddia eden müttetiklere de bu konferansta münâsebât-ı mütekâbilenin Müdanya Mütârekenâmesinin tanzîm etmiş olduğunu dermiyân eyledik. Curzon benim hükümetimin nokta-i nazarını arzu ettiğim gibi söylemekte serbest olduğumu ifade ile beraber müttetikler yalnız Müdanya Mütârekesini değil, Mondros Mütârekesini de nazar-ı dikkate almaktadırlar dedi. Hülâsa mesâilin teferruâtı ihzâr edilmek üzere Tâlî Komisyona havâle olundu. Fransızlar bir buçuk milyar işğâl masârıfını ağızlarından kaçırdılar. Konferans hârici temaslarda bu işğâl masârıfının âdet olsun diye istenildiği söylenmektedir. Fakat ciddî bir prensip olarak mevzû-ı bahs etmişlerdir. İngilizler sûret-i umûmiyede sâkin idiler. Yarın Askerî Tâlî Komisyonunda ihzâr edilen adaların gayr-ı askerîliği münâkaşa edilecektir.

No. 37 . 2 - Konferans hârici temâslar:

Sabahleyin İngilizlerden gelen haberde Cem'iyet-i Akvâma dühûlümüzde ısrâr, Musul vilâyetini iâde adem-i imkânında sebât. Birkaç güne kadar buraya gelecek şahıslarla petrol hakkında bize proje i'tâ. Ekalliyetlerde Rumlar mübâdele ve diğer anâsırı Romanya ve sâire kavâidine tâbî' tutmak. İstanbul ve Boğazlarda işğâlin ref'i ve Boğazlar tarafeyninin gayr-ı askerîliği ile iktifâ ve ilâh gibi aynı zemindedir.

Ekalliyetler hususunda yazdıklarıma bir cevâb alamadım. Fakat Rumları mübâdele, diğerlerini muhâfaza ve bu halde Romanya ve sâire kavâidine tâbî' tutmak esâsını ta' kib edeceğim. Mâlî mesâil çetin çehre ile başlamıştır.

3 — Fransızlar bugünlerde bizi tatmîn için çok gayrettedirler. Madam Gaulis buradadır. Paris'e gönderdiğim Hamid Beyi Poincaré kabul etti. Tatmîn edildiğine şübhem yoktur. Esâsen Musul mes'alesini İngilizlerle görüştüğümü hepsi biliyor. Bununla beraber vehim içindedirler. Bir de, mesâil-i mâliye de gösterecekleri metâlibi bize hazmettirmeğe çalışıyorlar. Bugün Bompard geldi. Çok te'minât verdi. Her gün gelip tatmîn edeceğini söylüyor.

4 — Garroni husûsî ziyâretde İtalya'nın bu kadar dostluğuna rağmen hiçbir mukâbele görmediğini ifade ederek mesâil-i müştereke zemîninde ba'zı menâfi' istiyor. Ne istiyorsunuz dedim. İzzet Paşa ile vaktiyle bir şey yapmışlar. Bir program olmak üzere onu gönderecek. Neyi beğenirsek onu vermeliğimizi söylüyor. Taleb ve tehdid ile İtalya da sahne-i faaliyete çıkacaktır.

5 — Ruslar her hey'ete nota vererek Konferansa baştan aşağı kabullerini talep ettiler. Mes'ele Konferansta mevzû-i bahs olmadı. Mesmûâta göre Fransa ve İngiltere redd ve İtalya kuyûd-i ihtirâziye dermiyân ederek hükümetinden istimzâc etmiş.

No. 54

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 40

29 Teşrin-i sâni 38

(28 Kasım 1922)

27 Teşrin-i sanî tarih ve 35 numaralı ve (Trakya'da hemhudutların) ibaresiyle başlayan şifre tamâmen açılmadığından serian tekrarını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 55

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 41

29 Teşrin-i sâni 38

(29 Kasım 1922)

27/11/38 tele zeyldir*.

Adakale hakkında Amasya Mebusu Ömer Lütfi Beyle rüfekası tarafından verilip sûret-i musaddakası zât-i sâmilere gönderilmek üzere Vekâlet-i âcizîye tevdi' kılınan takrîrde Berlin Muahedenamesinin hîn-i tanzîminde devletimize bırakılan Adakale elyevm câmi-i şerîfi ile altı yüz kadar kâmilên müslim ve Türk ahaliyle ve Türk mebânisiyle tamâmen Türk yurdunun nefis ve hazin bir nümûnesi ve tarihimizin temelinde kurulmuş bir abide hatrâtını temsil etmekte ve Tuna'nın suları bu adacığın sevâhiline eski devr-i azametinin hikâyâtını tevdi' ederek cereyân eylemekte denilerek Lozan Konferansında mezkûr adalardaki hâkimiyetimiz aleyhine bir karar sudûruna meydan verilmemesi temenni olunmaktadır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 38.

No. 56

*İsmet Paşa Hazretlerine**Paris ve Roma Mümessilliklerine*

No. 42

29 Teşrin-i sâni (38)

(29 Kasım 1922)

On günden beri Bolşevik kıtaâtının Besarabya'da tahaşşüd etmekte (olduğu) müstahberdir. Bu bâbda alınabilecek ma'lumâtın serian iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF



No. 57

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 38, 39, 40

29 Teşrin-i sâni 38

(29 Kasım 1922)

No. 38. 1 — Arazi Komisyonu Curzon riyâsetinde ictimâ' etti. Midilli, Sakız, Sisam, Nikarya adalarının gayr-ı askerîliğini mütâlaa ve kısmen kabul etti. Ba'zı tedâbiri kâfi bulmadık. İmroz, Tenedos, Limni, Semadirek adalarının gayr-ı askerîliğini mütâlaa etmek isteyen tâlî komisyonda a'zâmız Rusların işti-râkinden evvel Boğaz mes'elesine girilemeyeceğini beyân etmişti. Umûmî komisyonda bu mütâlaayı te'yid ettik. Kabul olundu. Bu esnâda İmroz, Tenedos adalarını Yunan lehine ferâğ mevzû-ı bahs edildi. Şiddetle muhâlefet ettik. Bundan mâadâ Limni, Semadirek adalarının mâlikiyetinin tedkik edilmesini talep ettik. Mes'elenin münâkaşasına devâm edilecektir. İngiliz nokta-i nazarı bütün Boğaz adalarının gayr-ı askerî olarak Yunan lehine ferâğı zemîninde tezâhür etti.

2 — Bugün üç numaralı tâlî komisyonda gümrük mesâili vardı. Hukuk-ı mütesâviye ve mütekâbile üzerine gümrük muâmelâtı olacağını dermîyân ettik. Esâs i'tibâriyle kabul eder görünerek muvakkat bir rejimden bahsettiler. İtalyan daha musırr göründü. Diğer bir tâlî komisyonda şimendifer ve sâire bütün milletler tarafından kabul olunan ahkâm-ı umûmiye nokta-i nazarından mütâlaa olundu. Mesâil-i mâliyenin mâhiyet-i umûmiyesi bir iki güne kadar tavazuh edecektir.

No. 39. 3 — Nezdime gelen Amerika murahhasına Ankara'dan aldığım ma'lumâtı verdim. Gazetelerle neşrini rica etti. Başlıca anlaşılın şeyler şunlardır: Musul bizde ya İngiltere'de kalsın, açık kapı politikası isterler. Musul'un âidiyeti için onların vaz'iyeti yoktur. Bizimle ayrıca bir sulh muâhedeşi yapmak bu esnâda İ'tilâf devletlerine müşkilât telakkî edilmemek için mevzû-ı bahs değildir. Ancak bu bâbda zemîn-i müzâkerât hazırlamak arzusundadır. Bizim hüsn-i niyetimize rağmen Konferans neticelenmezse sulh muahedeşi yapalım. Ve şimdiden müzâkerâta girelim. Teklifimi hükümetine iblâğ için müsâade istedi. Muvâfakat ettim. Bizimle açık kapı esâsı üzerine müzâkerât ve münâsebâta gireceğini söyledi.

Bu maddenin anlaşıldığını irâdesi.

4 — Garroni bugün vaktiyle İzzet Paşa ile yaptıkları bir projenin suretini getirdi. Hülâsa-i müddeiyât şudur: Musul için bir şey söyleyemeyiz. Müttefikler resmen Konferansta bir cebhe ile çıkarlar. Fakat aralarındaki müzâkerâtda İtalya bize çok yardım etti ve ediyor. Kendi menâfii hiç te'mîn olunmuyor. İşte bir proje getirdi. İçinden ne beğenirsek bir şey verelim. Oniki Ada mes'eleli hallolunmuştur. Şimdi Konferansta mevzû-ı bahs etmeğe lüzûm yokmuş.

No. 40 . 5 — Ukrayna Reis-i hükümeti Rakofski ile görüştüm. Konferansa baştan aşağı iştirâk için bütün hey'et-i Murahhasalara verdiği notalara cevâb almadığını ifade ve bizim bir teşebbüs yapmadığımızdan şiddetle şikâyet etti. Prensibimizi tekrar ile beraber renk vermeme için aleyhinde bir şey söylemediğimi bildirdim. Hülâsa-i muhâverât: Eger Konferansta tam bir cebhe yapmayacak isek notamıza cevab verilmediğini bahâne ederek iştirâk etmeyelim ve Türk-Rus nokta-i nazarlarında ihtilâf tezâhür etmesin dedi. Bir ân evvel iştirâk edip İngiliz işgâlinin devâmı mes'ûliyetini deruhde etmeliyiz dedim. Müşterek bir program için ısrâr etti. Boğazların harb gemilerine kapanması ve Karadeniz'in İngiliz donanmasından kurtarılması zemîninde ırâr etti. Müzâkerâta Mi-sâk-ı Millî ifâdâıyla başlamağa mecbur olduğumuzu ve dâimâ temasda bulunacağımızı serdettim. Hülâsa benim garb devletleri ile anlaşma politikam hakkındaki şâyiâtdan bahsettikten sonra Boğazlar mes'elesini şimdi mi mütâlaa edelim yoksa Konferans nihâyetine mi bırakalım? suâlini sordu. Çiçerin bizim cevabımız üzerine Berlin'den gelecek imiş. Mes'elenin şimdi mütâlaası lüzûmunu söyleyeceğim. Ruslar uzun istiğnâdan sonra yalnız Boğazlar mes'elesine iştirâke râzı olmuşlardır. Fakat her sûretle çok müşkilât çıkarmağa çalışacaklardır.

6 — Curzon Musul'un Cem'iyyet-i Akvâm tarafından Irak Mandasına ilhak edildiğini neşrediyor*.

İSMET

* O günlerde dış basında Musul ve petrol sorunuyla ilgili çeşitli haberler ve yorumlar görülmüyordu. Lozan'a yaklaşık 200 yabancı gazete muhabiri üşüşmüştü ve hepsi haber peşindeydi. Sansasyon yaratan bir haber şuydu: Güya İngilizler Musul vilâyetini Türkiye'ye bırakmışlar ve karşılığında Türkiye'den petrol imtiyazı almışlardı. (*Le Temps*, 26.11.1922). Sansasyon yaratan bir başka gelişme Amerikan delegesi Mr. Child'in, "açık kapı" politikasını savunması olmuştu. Amerikalılar Avrupa politikasından uzak duruyorlar, Lozan antlaşmasını da imzalamayacaklardı, ama, "açık kapı" politikasıyla Musul petrolerine konacaklar veya bu petrolerden daha geniş pay alacaklardı. Bu da epeyce yorumlara neden oldu ("La question du pétrole", *Le Temps*, 26.11.1922; "L'Amérique s'élève contre l'existence des zones d'influence en Turquie", *Le Matin*, 27.11.1922 vb.)

İsmet Paşa'nın bu telgrafının çekildiği gün bir İsviçre gazetesinin başyazısı epeyce ilginçti ve sanki gizlice yürütülen İsmet Paşa-Lord Curzon görüşmelerinin içyüzünü bilen birinin kaleminden çıkmıştı. Başyazı, Lozan konferansında sıra, Türkiye'nin Asya sınırlarının görüşülmesine geldiğini belirttikten sonra, Türkiye'nin bu konuda üç büyük devletle karşı karşıya bulunduğu belirtiliyordu: Doğu'da Rusya, güneyde (Irak sınırında) İngiltere, Suriye sınırında da Fransa.

Başyazı bundan sonra Musul sorununa geçiyordu. Bu çetin sorunun konferansı çıkmaza sokabileceğini, İsmet Paşa ile Curzon arasında sürdürülen görüşmelerin sonuçsuz kaldığını anlatıyor ve sonra şöyle devam ediyordu:

"Les Turcs, assure-t-on, auraient accepté de laisser à l'Angleterre l'exploitation du pétrole, à condition que celle-ci reconnût leur souveraineté sur la région contestée. Mais ils se heurtèrent à un refus catégorique.

"L'Angleterre invoque, pour conserver Mossoul, le mandat dont elle est investie par la Société des nations. L'argument est, à vrai dire, un peu spécieux. Car la Société des nations n'a pas participé à la délimitation et à l'attribution des territoires soumis aux régimes des mandats, les Puissances s'étant elles-mêmes arrogé ce soin....

"La Turquie, dans cette affaire, se trouve donc seule vis-à-vis de l'Angleterre... Aussi Ismet Pacha s'est-il volontiers rallié à l'idée d'un ajournement du débat sur les frontières d'Asie. Il est d'ores et déjà probable que cette question ne sera pas épuisée à Lausanne et que le sort de Mossoul sera réglé, finalement, par voie de négociations directes entre l'Angleterre et la Turquie". ("BULLETIN: A la Conférence de Lausanne: La frontière d'Asie", *Journal de Genève*, 29.11.1922).

No. 58

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 43

30 Teşrin-i sâni 38

(30 Kasım 1922)

36 numaralı telgrafınızda (onların da'veti üzerine işe) ibaresinden sonraki kelimât (Türklerin) kelimesine kadar (ensâl-i âtiyeye) kelimelerinden sonraki kelime ve (ifade ile beraber müttefikler) kelimelerinden sonraki (Mondros Mütarekesine) kadar olan kelimât halledilemediğinden tekrarını rica ederim. Tekrar edilen bu cümlelerin de şifre edilerek keşidesi ve tarihsiz olarak gelen bu telgrafnâmenin tarihinin tekrarı hususunun emir buyurulması ayrıca mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 59

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 41, 42

30 Teşrin-i sâni 38

(30 Kasım 1922)

No. 41

1 — Bugün tâlî komisyonlar çalıştı. Gümrük komisyonunda Fransızlar evvelâ iki sene müddetle yüzde on beş gümrük resmi ve bu müddet zarfında bizi ticâret muâhedesini akdine sevkeden ve birtakım mevâddı şimdiden taahhüd ettiren bir proje verdiler. Bunu bir mes'ele-i esâsiye addettirmek ve bir buhrân tevliid ettirmek fikrindeler. Diğer bir tâlî komisyonda düyûn-ı umûmiyenin ayrılan memâlike nisbet kâidesiyle tevzii takarrür etti. Müzâkere devâm edecek. Diğer bir tâlî komisyonda kâide-i umûmiyeye tevfiikan serbestî-i seyr ü sefâin görüşüldü. Bilhassa İngiliz murahhasının müdâhalesiyle kabotaj hakkımız kabul olundu.

2 — Müttefikler Rus notasına cevâb vererek yalnız Boğazlar mes'alesine da'vet ettiler. Yarın için mukarrer olan Boğazlar ictimâi Rusların talebi üzerine 4 Kânun-i evele kaldı. Ruslar Boğazlar meselesinde aynı programı ta'kid etmekliğimizi söylüyorlar.

3 — Rıza Nur Beyin bugün İngiliz Hâriciye Müsteşârı ile mülâkaatunda Cem'iyet-i Akvâm'a dühûlümüz hakkında ısrâr ettiler. Musul'daki petrolerin işletilmesi için bir mütepassımızı da'vet etmeleri üzerine İngilizlerle olan temasda müştereken işletmek için bize iki milyon İngiliz lirası kadar masraf olacağını ve buna kudretimiz olup olmayacağını söylemişler. Kâfi paramız vardır, işletmeyi tanzîm edelim tarzında cevap aldılar. Musul vilâyetini kendi memleketimiz eczâsından tuttuğumuzu izhâr eyledik. İngiliz mutahassıslar evvelâ mes'elenin cihet-i siyâsiyesi hallolunmak mütâlaasında blundular.*

No. 42

4 — Fransız birinci murahhasının ziyâretinde hülâsa-i muhâverâtımız şudur: İşgal masârından vazgeçilmesini hükûmetine teklif edecek imiş, Fransızlardan gayr-ı memnun olduğumuz şâyia imiş, Bizim Ruslar politikasını değil, Akdeniz politikasını ta'kib etmeğümüz menâfiimize muvâfık imiş. İfâdesi bizi müteessir eden bu tekâlifden sarf-ı nazar etmek bir fâide telakki olunmadığını beyân ile musul'u kat'iyyen talep ediyoruz. Fransa'nın hatt-ı hareketini bilmek isteriz dedim. Musul'u İngilizlerle aramızda halledebileceğimizi ve eğer açıkta mevzû-ı bahs olursa İngiliz ittifakına tâbi' olacaklarını kat'î bir sûrette söyledi. Suriye hududunu görüş kararındadırlar. Ankara İ'tilâfi ile hallolunduğunu söylüyorlar.

5 — Konferansın işgal masârı Osmanlı gümrükleri usûlü gibi tekâlif ile ve kelimeler altında gizli makâsıd ile istiklâl-i iktisâdimize riayet etmemek fikrinde olduklarını neşriyât ile işâa ve şikâyet eylemek lâzımdır mütâlaasındayım Ben de aynını yapacağım.

İSMET

* Lord Curzon, 1.12.1922 tarihli ve 63 sayılı telgrafında, İngiliz uzmanları ile Türk uzmanlarından Muhtar (Çilli) Beyin, Musul petroleri konusundaki görüşmelerini rapor ediyor:

"Following my conversation with Ismet Pasha, I arranged that Vernon, Clarke and Forbes Adam should have informal conversations with Turkish expert, Mukhtar Bey, regarding oil in Irak.

"At first conversation, Mukhtar asked at once definitely for participation of Turkey in Turkish Petroleum Company on same line as France and United States...

"Given Turkish participation, he said that question of Mosul frontier might be regarded as decided in our favour...

"At a second conversation, experts, on my instructions, sounded Mukhtar as to Turkey accepting some percentage of royalties paid by company to Irak Government as an alternative to participation in the Company. *Prima facie*, this seemed to me to offer a less complicated method of satisfying Turkey... Mukhtar Bey promised that his delegation would consider this alternative, but explained that his present instructions only allowed him to discuss direct participation in the company...

"I personally favour the alternative of payment of royalties by the company to Turkey instead of actual participation of Turkey in the new company, provided Turkey would accept former in satisfaction of her claim on Mosul..." (DBFP-I/18, p. 354-355, No. 246; F.O. 424/255, p. 586-587, No. 705).

No. 60

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 43 mükerrer

1 Kânun-i evvel 38

(1 Aralık 1922)

1 Kânun-i evvel tarihli, 39 numaralı telgrafınızda madde (3) vâzıh değildir, anlaşılamadı. Tekrarını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 61

Hey'et-i Vekile Riyasetine

No. 43

1 Kânun-ı evvel 38

Gayet müsta'celdir

(1 Aralık 1922)

Elimizdeki Yunan esiri, Yunanistan'daki esirimiz miktarı nedir? Hemen cevâb istirham ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 65, 69, 71, 89, 100, 109.

No. 62

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 44

2 Kânûn-i evvel 38

(2 Aralık 1922)

Elimizdeki mevcut muâmelâta nazaran Almanların Musul petrolleri için imtiyâzât istihsal ettikleri hakkında hiçbir kayda tesadüf edilememekte ve halbuki böyle bir imtiyâzın vücûdu rivâyet olunmaktadır. Almanlara veya sâbık müttefiklere âid Anadolu'da ne gibi imtiyâzâtın mevcut bulunduğunu şerâtiyle birlikte ve Musul petroleri için Almanlar hakkında sebmeden muâmelenin ve maâdin nizâmnâmesinin 59 ve 60 inci maddesinin bu hususda tatbik ve icrâ olup olunmadığının ve mevzû-ı bahs müttefiklerin Anadolu'nun diğer aksâ-mında istihsâl etmiş buldukları imtiyâzât mevcut ise bunların da nevi' ve şeklinin serîan iş'ârı müsterhamdır. Keyfiyetin İstanbul kuyudâtından tahkiki iktizâ ettiği tahmîn olunmaktadır*.

İSMET

* Bkz. No. 87.

No. 63

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 45

1 Kanun-i evvel 38
(1 Aralık 1922)

1 — Şarkî Trakya'dan ne kadar Rum hicret etmiştir. Şarkî Trakya'da ne kadar Türk muhâcir ikâme olunabilir.

2 — Anadolu'da ve bilhassa Garbî Anadolu'da melce'siz kalan ahâlîmiz nazarı dikkate alınarak ne kadar muhâcir yerleştirmek mümkündür.

3 — Anadolu'da ve Şarkî Trakya'da ne vakit Türk muhâcir kabul edebiliriz? Bu hususda hemen ma'lumât i'tâsını istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 66.

No. 64

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 44

2 Kânûn-i evvel 38
(2 Aralık 1922)

C. 20*

C. 20 Edremit'teki İtalyanların İstanbul'a azîmetine müsâade edilmiş ve Refet Paşaya 22 Teşrin-i sâni'de ma'lûmât verilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 21.

No. 65

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 45, 46, 47

2 Kânûn-i evvel 38
(2 Aralık 1922)

C 1/12/43 tele:*

Madde 1 — Yunanistan'da bulunan üserâmızın mikdarı İsviçreli Dr. Şalenmand'ın muzafferiyetimizden evvel yaptığı tedkikatda 349 zâbit, 131 küçük zâbit, 3951 nefer, 2546 sivil, kırk kadın, 20 çocuk, 249 mevküfdan ibâret olduğu

* Bkz. No. 61 ve ayrıca No. 69, 71, 89, 100 ve 109.

gösterilmişse de muzafferiyetden sonra Yunanlıların cebren alıp götürdükleri dâhil-i hesab edilince bu yekûnun pek yükseleceği, Yunan Safîb- ahmer'inden istihsâl edilen listelerde muharrer üserâmızın mikdarı 328 zâbit, 2500 nefer, 2365 sivil, 141 kadın ve 70 çocuktan ibâret olduğu ve Trakya'dan nakledilenlerin tesbitine çalışıldığı ve Anadolu'nun muhtelif mahallerinden Yunanlılarca cebren götürülenlerden tesbit edilenlerin mikdarının 8519 kişiden ibâret olduğu ve hey'et-i murahasaya verilen diğer listelerin de buna ilâvesi iktuzâ ettiği Dâhiliye Vekâletinden bildirilmiştir.

Madde 2 — Elimizde bulunan Yunan esir ve zâbit ve efrâd mikdarı sûret-i kat'iyede tesbit edilemediği ve mevcut ma'lumâta göre 116 zâbit, 16648 nefer, 74 sivil, 34 kadın ve çocuktan ibâret bulunduğu ve ma'mâfih nâkıs ve nâ-temam olan bu ma'lûmât esâs ittihâz edilmeyerek ma'lûmât-i kat'iyenin vürûduna intizâr edilmesi Yunanistan'daki üserânın istihlâsı nokta-i nazarından mühim görüldüğü Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden bildirilmiştir.

Gerek Dâhiliye ve gerek Müdâfaa-i Milliye Vekâletlerince bu husûsda kat'î ve muntazam ma'lûmât maalesef mevcûd olmadığına ve peyderpey bu bâbdaki ma'lûmât toplanmakta olduğuna nazaran şimdiden kat'î rakamlar bildirilmemesi ve bu husûsun taraf-i sâmillerinden hüsn-i idâre buyurulması ve verilen ma'lûmâtın sırf zât-ı âlinize bir fikir vermekten ibâret bulunduğu ve bu bâbda ma'lûmât-ı kat'iyeye istihsâline çalışılmakta olduğu ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 66

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 49

2 Kânûn-ı evvel 38

(2 Aralık 1922)

C. 45 tele*

C 45 Muâvenet-i İctimâiye Vekâletinin muhâcirîn iskâni hakkındaki cevâbıdır.

Madde 1 — Şarkî Trakya'dan ne kadar Rum muhâceret ettiği hakkında ma'lûmât-i kuyûdiye olmadığından tahkikat icrâ edilmektedir.

Madde 2 — Bilhassa Garbî Anadolu'da melce'siz kalan ahalimiz yerleştirdikten sonra daha altmış bin hâne iskân olunabilir. Anadolu'nun aksâm-ı sâiresinden giden gayr-ı müslimlere ait hâneler hesap edilince bugün için memleket iki yüz bin hâne muhâcırı kabul ve iskâna müheyyâdır.

* Bkz. No. 63.

Madde 3 — Şarkî Trakya'nın ne zaman muhâcır kabul edebileceği birinci maddedeki sebepten dolayı henüz ma'lûm değildir. Anadolu'da iki yüz bin hâne muhâcırın kabûlüne baharın hulûlüle başlanabilir. Fakat yeniden hâne te'sisine lüzûm gösterecek muhâcırlar uzun fasıllarla gelmelidir.

HÜSEYİN RAUF

No. 67

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 46, 47

2 Kânun-i evvel 38

(2 Aralık 1922)

No. 46

1 — Öğleden sonra Arazi ve Askerî Komisyonu Curzon'un riyâsetinde ictimâ etti. Cem'iyet-i Akvâm tarafından me'mûr edilen Nansen'in mübâdele-i ahâli hakkında raporu okundu. Cem'iyet-i Akvâm ile Türkiye'nin münâsebât-ı resmîyesi mevcut ve Nansen'in me'muriyeti Türkiye için bir mâhiyet-i resmîyeyi hâiz olmadığını zikrettikten sonra zât-ı mes'ele ekalliyetlerle alâkadâr olduğundan o zaman bahsedilmesini ifâde ve evvel emirde sivil ve askerî üserây-ı harbiye hakkında matlabımızı dermîyân eyledim. Mes'elenin tâlî komisyonunda tedkîk ve bir karara rabtı husûsunda vuku'bulan ısrâra evvelâ sivil üserânın, sâniyen askerî üserânın iâdesi, sâlisen mübâdele mes'elesi mevzû-ı bahs olacağını tekrar ettim. Mübâdele-i ahâlîde İstanbul'u idhâl etmemek fikrindedirler.

2 — Maliyenin tâlî komisyonları ictimâ' ettiler. Gümrükte teklifleri şudur: İki sene müddetle yüzde on beş. Bu müddet zarfında ticaret muâhedeşi akdolanacak. Eğer muâhede akdedilemezse cem'an yüzde on beş vasatîyi ve münferiden yüzde yirmiyi geçmeyen bir şart ile Türkiye serbest muâmele yapacaktır. Şimdiki ta'rifelerimizin ticaret imkânı bırakmadığını Fransızlar iddiâ ediyorlar. Kabotaj ve sayd-ı bahrî ve limanların hizmet-i dâhiliyesi için İngilizlerin teklifini şâyân-ı kabul görüyorlar. Diğer bir tâlî komisyonunda şahsî tazminât mes'eleleri mevzû-ı bahs oldu. Bu bâbda teklifler suret-i umumiyede Sèvres maddeleridir.

No. 47

3 — Suret-i umumiyede bugün temas azdır. İngilizler bugün Rıza Nur Be-y'e tâlî vâsıtalarla temas ederek mesâil-i umumiyede mûnis ve ümmidbahş olduğumuzu, fakat İngilizlerin ümmid ettiği gibi muayyen mesâil üzerinde anlaşmazsak sonra inkitâ' daha fena olacağını imâ etmişirler. Musul'u terk etmeyeceklerini kasdetmektedirler.

4 — Çiçerin geldi. Yarın Rusları yemeğe da'vet ettim*. Müttelikler hiçbir şeyde müsâid değildirler. Gümrük gibi en tabii addettiğimiz mesâil-i iktisâdiyede bile ihtilâf-ı nazar esaslıdır. Diğer taraftan Ruslar Boğazların kat'iyen tahkîm ve müdâfaa edilmesi nokta-i nazarında ya'ni inkitâa müteveccihdirler ve bize aslâ emniyetli bir nazarla bakmamaktadırlar.

İSMET

* Rus delegelerinden biri Vorovski idi; 22 Kasım 1922 günü Lozan'a gelmişti. Ama Rus başdelegesi olan Dışişleri Bakanı Çiçerin ve üçüncü Rus delegesi Rakovski, 1 Aralık 1922 akşamı Lozan'a indiler. Ruslar, Lozan konferansında Boğazlar işinin görüşülmesine çağırılmışlardı. Bütün konferans müzâkerelerine katılmayacaklardı. Konferansın açılışında da bulunmadılar. Çiçerin, Lozan'a gelirken yolda Konferans Başkanlığına çektiği bir telgrafta, "konferansa çağırıldık, ama konferansın açılış gününden haberdar edilmedik, konferansın açılışını gazetelerden öğrendik" diye yazmıştı. O tarihte Sovyet Rusya'nın Batı Avrupa ile diplomatik ilişkileri henüz normale dönüşmemişti. Lozan'da Sovyetlerin tek dostu Türkiye idi. İsmet Paşa, Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin Lozan'a iner inmez kendisini yemeğe çağırmıştı. Bu yemek, Lozan'da epeyce merak konusu olmuş ve o günlerin gazetelerine de yansımıştı.

No.68

Hey'et-i Vekile Riyasetine

No. 48, 49, 50

2 Kânun-ı evvel 38

2 Aralık 1922

2 Kânun-ı evvel raporudur.

1 — Marki Garroni riyâsetinde Kapitülasyonlar Komisyonu ictimâ' etti. Reis, bunların karşılıklı taahhüdât ve muâhedâta müstenid olduğunu bilhassa zikkrettikten sonra bir müstakil devletin hukuk-ı hâkimiyetini tenkîs ettiğini ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin bunları bertaraf etmek istediğini ve hükümetimizin bu arzuy-ı meşrûunu tanımağa esâs i'tibâriyle mutâbık iseler de diğer taraftan Türkiye'de yerleşen ecânibin mühim teşebbüsâta ancak muâhedâtin bahşettiği te'minât tahtında girişmiş olduklarını derpîş etmek ve bu halde onların iktisâb ettiği hukuku muhâfaza eylemek iktizâ edeceğini ve memleketin inkişâfî için ecânibi celb etmeğe Türkiye'nin ihtiyâcını dermiyân eylemiştir. Ve demiştir ki, binâen aleyh Türk hükümetinin nikat-ı nazarına dâhil olarak onun zevâlini arzu ettiği kapitülasyonlar sistemi yerine alâkadârâna emniyetbâhş olacak bir idâre-i adliye ve kanuniye te'minâtı ikame eylemek îcab edecektir. Bu maksadla üç tâlî komisyon teşkil ediliyor. Birincisinin vazâif programı: İdâre-i adliye ve ikamet nokta-i nazarından Türkiye'deki eşhâs-ı maddiye, hukukiye ve ma'neviyesinin şerâit kanuniyesi. İkinci tâlî komisyon idâre-i iktisâdiye nokta-i nazarından ecânibin şerâit-i kanuniyesi. Üçüncü tâlî komisyon, tâbiyet mesâili ve âsâr-ı atıka taharriyâttır.

Bunun üzerine ben, kapitülasyonların müstakil bir milletin hukukuyla gayr-ı kabil-i te'lif olduğu esâsında cümlelerin ittîfak etmiş ve esâsen bunların gayr-ı mer'î olduğunu kabul ederek bu halde herkes için kanunların te'minâtı kâfi olduğunu ifâde ettikten sonra tâlî komisyonların müstakil milletlerin ihtiyâcâtına taalluk eden mesâilin müzâkere edilebileceğini ifâde eyledim. Bunun üzerine Fransız, kapitülasyonların yerine diğer bir sistem ikamesi mevzû-ı bahs olduğunu tekrar ve tasrîh etmiş ve Curzon mes'elenin mühim olduğunu, bunların yekcihet olmayıp muâhedâta müstenid bulunduğunu, hattâ müttefiklerimiz Almanlar tarafından da keyfiyet-i lağvın protesto edildiğini zikrederek Türkiye'nin hukuk-i istiklâline riâyet edileceğini ve kendisinin bize muhâlefet fikrinde olmadığını ityân eylemiştir.

No. 49

Japon murahhası ilk def'a söz alarak kendilerinin başından bu mes'ele geçtiğini, ancak yirmi sene çalıştıktan sonra ıslâhat-ı mümkünine ile bertaraf ettiklerini ve birkaç sene zarfında bizim de aynı neticeye varabileceğimizi ifade etti. Amerika murahhası alâkadârâna mes'eleyi ta'kîb ve cümlelerin menâfiini muhâfaza edecek bir sûret-i hallin bulunmasını temennî etmiştir. Uzun münâkaşât cereyân etti. İhâr ettiğimiz mufassal raporlar îrâd olundu. Tâlî komisyonlarda ancak müstakil milletler esâsiyle çalışacağımız kaydı ile mesâiye devâmı kabul eyledik. Tâlî komisyonlarda büyük münâkaşât olacaktır.

2 — Mâliye tâlî komisyonlarda bugün mâcerâ şudur: Gümrük komisyonunda mukabil projemizi verdik. En ağır olan bu mes'ele bundan sonra münâkaşaya girecektir. Seyr-i sefâin, sayd-ı bahrî ve kabotajda zâten müsaîd bir zeminde idik. Mülkiyet-i edebiyeye ve sınıâiye mes'elesi de mühim değil idi. Düyûn-ı umûmiye komisyonunda taksîm olunacak borçları 1914 e kadar kabul ediyorlar. Biz taksimin 1918 e kadar borçlara şümûlünü iddiâ ediyoruz. Onlar tevzî-i nisbet usûlünü, biz muhtelit usûlü iltizam ediyoruz. Banknotların tevziini kabul etmiyorlar. Diğer bir komisyonda bilumûm ecânibin harb esnâsında hukuk-ı emvâl ve menâfi'de ziyanlarını tazmîn ettirmek ve kanûnen Osmanlı tâbiyyetinde olan kumpanyaları ecnebi addettirerek bu miyâne idhâl etmek istiyorlar. Biz bi'l-mukabele işgal esnâsında Türklerin aynı zararlarını talep ve şirketlerin ecnebi addını reddediyoruz. Programa nazaran kumpanyaların şartnâmelerinde bugün tatbîk etmek müşkilâtında kaldıkları mevâddı da onlar lehine ta'dîl ettirilmek niyetindedirler. Görülüyor ki aramızda essalı farklar vardır. Karşımızda faaliyetde bulunan bilhassa Fransızlardır.

3 — Bugün diğer bir tâlî komisyon üserâ ve mübâdele-i ahâli mes'elesini çalıştı. Sivil üserânın evvelâ Yunanlıların îade etmesi ve aynı miktarda üserânın tarafımızdan müteâkıben îadesi kararına varılacaktır zannedirim. Bu mesâili halletmeden mübâdele-i ahâliye yanaşmadık.

4 — Mübâdele-i ahâli mes'elesinin akalliyetlerle alâkadâr olduğu Garroni tarafından söylenerek bu mes'elenin de Curzon riyâsetindeki komisyon tarafından müzâkeresi teklif ve kabul olundu. Mübâdele-i ahâli hususunda yazdığım telgraflara cevâb istirhâm ederim. Biz gerek Trakya'ya ve gerek Anadolu'ya bu mevsimde ve derhal ahâli taleb ve kabul ediyor muyuz. Onlar İstanbul'un mübâdelesini düşünmüyorlar. Biz de kat'iyen mevzû-ı bahs ediyoruz. Şurasını arz edeyim ki mübâdele münhasıran Rumlar için mevzû-i bahsdir.

No. 50.

5 — Marki Garroni bugün husûsî bir adam göndererek hangi mesâilde bizi iltizâm etmesini arzu ettiğimi bilhassa rica ve geçen gün mevzû-ı bahs ettiği vechile muhtelif imtiyâzâtıdan ne vermek fikrinde olduğumuzu suâl eylemiştir. İzzet Paşa ile takarrür ettikleri proje metninden ne vereceğimizi bir iki gün sonra tekrar gelip soracak. Ben savacağım fakat hükümetin ümmidbahş olacak hâzır bir imtiyâzı veya nokta-i nazarı varsa iş'ârı.

6 — Çiçerin, Rakofski ve Vorofski Medivani'ye bugün ziyâfet verdim. Sonra mülâkatımızda Çiçerin ciddî bir tavırla Boğazlar mes'elesine başlanacağını, bunda müşterek ve müttehid bir hatt-ı hareket ittihâz etmek lüzûmunu dermiyân etti. Kendi talepleri şudur: Karadeniz'in ve Rusya'nın emniyeti için Boğazların kapalı olması ve harb gemilerinin geçmemesi lâzımdır. Türklerin tahkîm ve müdâfaasını talep edeceklerdir. Eğer Türkler Boğazların sefâin-i harbiyeye açık olmasını kabul ederlerse bu Rusya'nın terki ve Damad Ferid politikasının kabulü demektir. Bu ciheti şimdiden anlamak isteriz dedi. Dünyaca ma'lûm ve kendilerinin de kabul ettiği prensibimizi ya'ni Boğazlar açık, İstanbul ve Marmara emniyetde kaidesini ta'dil ederek ortaya çıkamayacağımızı bize daha evvel fazla menâfi' te'mîn eden Rus taleplerine müzâkerâtda istinâd olabileceğimizi dermiyân ettim. Mes'elenin müzâkeresine yarın aramızda devam edeceğiz. Muhakkaktır ki Boğazlar müzâkeresinde Rus ve İngiliz nikat-ı nazarı te'lif olunamayacak ve inkitâ' olacaktır. Bu halde Ruslar bizim de beraber Konferansdan ayrılmamızı talep edeceklerdir. Bu ihtilâf bizi âlem nazarında mesâilin hallinden evvel yalnız bırakacak ve yalnız gösterecektir*.

7 — Fransızlarla temas yoktur. İngilizlerle de mühim temas yoktur. Brüksel konferansına hazırlanılıyor. Almanlar ta'mîrât vermeyecekler ve Fransızlar Ren vilâyetinin idaresini deruhde edeceklermiş.

İSMET

* Çiçerin 1 Aralık Cuma akşamı Lozan'a inmiş, İsmet Paşa 2 Aralık Cumartesi günü Rus delegasyonuna öğle yemeği vermiştir.

Bir gazete İsmet Paşa'nın Çiçerin onuruna verdiği yemek konusunda şunları yazıyordu:

" *Dejeuner et Conférence Turco-Soviétique.*

"Lausanne, 2 déc. (d'un de nos env. spéc.)

" M. Tchitchérine, ministre des Affaires étrangères et premier délégué des soviets, s'est rendu à une heure cet après-midi, au Lausanne-Palace, accompagné de toute la délégation russe, pour assister à un déjeuner qu'Ismet pacha offrait en son honneur.

" Dans le grand hall fleuri de l'hôtel, devant les grandes colonnades de marbre, les bolchéviki, en jaquette d'une coupe impeccable, ont été présentés par Rechid Safet bey, secrétaire générale de la délégation d'Angora, à Ismet pacha et aux différents Turcs qui ne les connaissaient pas personnellement.

" La première prise de contact a été des plus cordiales. Après un instant de conversation, Turcs et Russes sont descendus en causant amicalement dans une des salles à manger de l'hôtel où de grand paravants les masquaient soigneusement à la vue des indiscrets.

" Le déjeuner terminé, Tchitchérine, Rakovski, Vorovski et les experts russes sont montés avec les Turcs dans les appartements d'Ismet pacha où ils ont eu une importante conférence.

"Le chef de la délégation soviétique s'est refusé, ce matin encore, à faire des déclarations à la presse. -R.N." (*Echo de Paris*, 3.12.1922).

Türk ve Rus delegeleri ertesi gün, yani 3 Aralık 1922 Pazar günü de uzun bir görüşme yapmışlardı. 4 Aralık günü Konferans'ta Boğazlar sorunu görüşülmeğe başlanacaktı.

No. 69

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 48

3 Kânun-ı evvel 38

(3 Aralık 1922)

45,46,47 numaralara zeyidir*.

Yunan userâsının mikdarı hakkında üserâ şu'besinin ma'lûmât-i katiyye olarak i'tâ ettiği son liste ber vech-i zîrdir:

Muhtelif rütbede esir zâbitân mevcûdu :	660
Nefer	16330
Sivil	76
Kadın	26
Çocuk	6
Yekûn	17108

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 61, 65, 71, 89, 100 ve 109.

No. 70

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 53

3 Kânun-ı evvel 38

(3 Aralık 1922)

3 Kânun-ı evvel ta'til idi.

1 - Rus hey'eti ile Boğazlar için müzâkeremize devam ettik. Onlar Boğazlarda tahkimât ve Karadeniz'in emniyetini ya'ni Boğazların sefâin-i habiyeye kapalı tutulmasını talep edeceklerdir. Yekmeâl müddeiyât için vuku'bulan ısrarlarına karşı müzâkerâta Misâk-ı Millî ifâdâtı ile başlamak karar-ı kat'isi ile mukabele ettik. Rus tekâlâfi hakkında suâl karşısında ve cevâb mecburiyetinde kalırsak bunların Misâk-ı Milliyi te'mîn edecek eşkâlden biri olduğunu ifade edeceğiz. Geçen mesâil-i muhtelif hakkında ma'lumât, mütâleât teâtû eyledik. Konferans esnasında teması muhafaza edeceğiz. Şiddetli mubâhâtdan sonra sükûnet-i nisbiye ifade eden muvakkat bir manzara hâsıl olmuştur. Ayrılırken Boğazlarda Karadeniz sâhildârlarından mürekkeb Tuna Komisyonu gibi bir fennî komisyon teşkili ma'nâsını izhâr etmemek lüzûmunda mutâbık kaldık.

2 - Beni görmeğe gelmiş olan Londra Afgan sefiri vürûdunda Hilâfetin Saltanatla ve kuvve-i icrâiye ile tev'em olması lüzûmunu ma'nidâr bir surette isbata çalışmış ve tarafımızdan kendi nâmına mı, hükümeti nâmına mı söylediği ve mes'elenin Türkiye umûr-ı dahiliye ve idâresine taalluk eden cihetleri hakkında beyân-ı mütâlaa etmeğe imkân olmayıp İslâmiyat nokta-i nazarından serdolan müddeiyâtın ise izâhı kolay olduğu zemininde mukabeleye ma'rûz kalmış idi. Bugünkü mülâkatımda mumâileyh bu zemîne temas etmeyip Afgan'ı İngiltere'ye dâimâ Türkiye lehinde notalar verdiğini zikretmekle iktifâ ve Londra'ya avdet eylemiştir.

3 - Rusların vürûdundan beri sıkı temaslarımız İtilâf mahafilinde endişe ve merak yaptı. Türk-Rus metâlîbi ile Konferansın inkitâi ihtimâli, bir de Türk-Rus münâsebâtının mâhiyeti inkişaf edeceği neşrediliyor.

4 - Musul'un iadesi hakkında kat'î karar vermeğe vesâit-i husûsiye ile İngilizleri da'vet etmek niyetindeyim.

5 - Müzâkerât-ı mâliyede en ziyâde mazhar-ı müsâade devlet ta'biri geçmekte olduğundan bunun mâhiyeti anlaşılıncaya kadar Suriye gümrük muâhadesinin çıkarılmaması mütâlaasını Hasan Bey serdeldiyor. İştirâk ederim.

İSMET

No. 71

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 52

3 Kânun-ı evvel 38
(3 Aralık 1922)

C. 2 numara 46 ya: *

Yunanlılar ellerinde on bin kadar asker esirimiz bulunduğunu söylüyorlar. Ben onların asker esirini on beş bin kadar tahmîn ettiğimi söylemişim. Verdiği miktar kat'iyen ve mutlaka yanlıştır. Keyfiyetin tasrih ve tekrâr ve ta'cil buyurulması müsterhamdır.

İSMET

* Bkz. No. 61, 65, 69, 89, 100 ve 109.

No. 72

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 51

4 Kânun-ı evvel 38
(4 Aralık 1922)*Gayet müsta'celdir*

48 Numaraya:

Üserâ miyânında 76 sivil, 26 kadın ve 16 çocuk gösterilmektedir. Bunlar Yunan tebaası mıdır? Yoksa Türk tebaası Rumlardan dâhile sevkolunan 18 ile 45 arasındaki erkekler ne kadardır?*

İSMET

* Bkz. 76.

No. 73

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 51

4 Kânun-ı evvel 38
(4 Aralık 1922)

Kânun-ievvel 49 numaralı telgrafa.

Mübâdele-i ahâli meselesi hakkındaki iş'ârınıza 3 Kânun-ı evvel akşamı cevap keşide edildi. Yerli Ermeniler ve Ortodoks Rumlar hakkında da 28 Teşrin-i

sâni tarihli telgrafla Hey'et-i Vekile nokta-i nazarı bildirilmiştir. Yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübâdelesi ve Türk Ortodoksların mümtaz bir hak iddia etmemek şartıyla memlekette kalmaları fikrindeyiz*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 23, 86, 90, 93.

No. 74

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 52

4 Kânun-i evvel 38

(4 Aralık 1923).

Garbî Anadolu'ya ahalimiz yerleştikten sonra daha altmış bin hane iskân olunabilir. Anadolu'nun aksâm-ı sâiresine de gayr-ı müslimlere ait haneler hesap edilmek suretiyle iki yüz bin nüfûs muhâcır kabul olunabilir. Bunlardan başka yeniden hâne te'sis suretiyle memleketimiz pek çok muhâcır iskânına elverişlidir. Ancak muhâcırların uzun fâsılalarla gelmesi lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF

No. 75

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 53

4 Kânun-i evvel 38

(4 Aralık 1922)

Birkaç telgrafnâmede vusûllerinin iş'ârını rica etmiştim. Cevap alamadım. Bidâyet-i muhâberemizden bugüne kadar kaç adedinin yedinize vâsıl olduğunun su'rat-ı iş'ârını ehemmiyetle rica ederim ve telgraflarınızın vüsûlünde cevaplarının a'zamî sür'atle ihzâr ve irsâl edilmekte olduğunu arz eylerim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 98.

No. 76

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 54

4 Kânun-i evvel 38
(4 Aralık 1922)

C. 3 Kânun-i evvel 51 numaralı telgrafa *

Üserâ miyânında gösterilen 78 sivil, 26 kadın, 16 çocuk Yunan vapurlarında esir edilenlerdir. 18-45 yaşındaki yerli Rumlardân mevcûd üserâ mikdârı Müdâfaa-i Milliyece 10137 olarak bildiriliyor. Bu rakamın kayd-ı ihtiyâtla telakki lâzımdır. Sekiz tabur teşkil eden işbu yerli üserâdan başka iki sivil esir taburu da vardır ki, mikdârı ayrıca bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 72.

No. 77

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 54

4 Kânun-i evvel 38
(4 Aralık 1922)

Fransa, İngiltere ve İtalya murahhaslarından aldığım bir muhtırada İstanbul'da Refet Paşa ile düvel-i müttetika ceneralleri arasında müzâkerâta uzadığı ve müttetikân kuvvetleri tarafından tevkif edilen Türklerin hangi mahkemede muhakeme olacakları mes'alesinin henüz halledilmediği ve 23 Teşrin-i sâni 38 tarihli notalarından beri aldıkları mütemmim ma'lûmâta göre müttetik generaler kendi askerlerinin emniyetini muhlil vesikalarına karşı irtikâb olunacak cinâyât ve ağır cunhalar mütecâsirlerinin kemâ fi's-sâbık kendi divân-ı harblerince muhâkemesini talep etmekte oldukları ve Refet Paşaya bunu kabul eylemesi için ta'limât verilmesine delâletimi rica ettikleri bildirilmektedir. Evvelki mürâcaatları üzerine kendilerine hiç cevâb vermemiş idim. Bu mes'ele hakkında da ma'lûmât i'tâsını istihâm ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 21/3, 24, 27, 33, 43, 79.

No. 78

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

No. 55

4 Kânun-i evvel 38

(4 Aralık 1922)

İtalya'nın Atina sefiri ve Konferansta İtalyan delegesi mösyö Montagna hâlen Afyonkarahisar'da sivil üserâ miyânında bulunan Sivrihisariyan biraderlerin tahliyesini iltimas etti. Biri otuz diğeri otuz iki yaşında bulunan bu iki birader hakkında İzmir Polis Müdürü ma'lûmât verebilirmiş. Mösyö Montangna'nın arzusunu tervîc etmeği iltizâm etmekteyim. Mümkün olan icraâtdan ma'lûmât i'tâsı müsterhamdır.

İSMET

No. 79

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 55

(Tarihi yok)*

Generaller ile Refet Paşa arasında tekarrür eden şekil bervech-i âtûdir. Müdanya mukavelesinin mer'î bulunduğu müddet zarfında müttefikîn polisi şehrin muayyen merâkizinde toplanacaklar ve bu merâkizde birer Türk İrtibat zâbiti bulunacaktır. Refet Paşa karargâhı ile beyne'l-müttefikîn polis idâresi arasında irtibât zâbitleri teâtî edilecektir. Müttefikîn asâkiri tarafından îka' edilen cerâim Türk irtibât zâbitleri tarafından müttefikîn polis merâkizine bildirilecektir. Bunlar ancak tehlikeli vekayi'de Türk polisi tarafından derhal müttefikîn polisine teslim edilmek şartı ile tevkîf edilebilecektir. Mü'telifin polisi de Türk tebeasını aynı şekilde tevkîf edebilecektir. Türk tebeasının gayrı müttefikîn ve müşârikleri devlet tebaası ve Rus mültecilerinden olan sivil ahalisinin kemâ fi's-sâbık müttefikîn polisi tarafından tevkîfine devâm edilmesi ve Türk polisi bu eşhâsı tevkîf mecburiyetinde kaldığı takdirde kemâ fi's-sâbık bunları müttefikîn polisine teslim eylemesi ve orduları aleyhine cerâim îka' eden eşhâsın divân-ı harblere tevdîi husûsu generaller tarafından teklif edilmiş ise de henüz kararı kat'î alınmamıştır. Müttefikîn kuvvetlerinin mevcûdunu Mudanya mukavenâmesi mûcibince esâsen kabul ettiğimize nazaran mumâileyh ordular aleyhine îka' edilen cerâim mürtekillerini Türk mehâkiminin tecziye etmesi tabîi olduğundan sivil ecânibin beyne'l-müttefikîn polisi tarafından tavgîfi ve tarafımızdan tevkîf olunanların da kendilerine teslimi mecbûriyeti mülga kapitülasyonların tatbîk-i ahkâmı demek olacağından ve âtiyen İstanbul'un tarz-ı idaresinde istis-

* Ama 4 veya 5 Aralık 1922 tarihli olduğu anlaşılıyor.

nâî bir hâl kabulünü iddiaya müeddî olabileceğinden mütteliklerin bu talebi hükümetce de kabul edilmemektedir. Vaziyetin idaresi lâzım olmakla bir ta-ahhüd-i sarîh altına girmiyoruz. Refet Paşaya da bu yolda ta'limât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 80

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 60

5 Kânun-i evvel 38

(5 Aralık 1922)

Yunan üserâsı hakkındaki sualinizin cevabı için makine başında muhtelif mutasarrıflıklardan Müdâfa-i Milliyece tekrar tahkikata devam olunuyor. İkmâlinde hemen bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 81

İsmet Paşa Hazretlerine.

No. 77

5 Kânun-i evvel 38

(5 Aralık 1922)

Şeyh Sünnûsi Ankara'ya geldi. Trablusgarb ve Bingazi havâlisindeki arabân ve meşayihin hükümât-ı mahalliye teşkil ederek İtalyanlarla müsâdemede bulduklarını ve gönderdikleri adamı mahsusla müşârünileyhi vekil tanıdıklarını bildirdiklerini ve Trablusgarb'ın temini istiklâli için emin bir surette Afrika'ya gitmek istediğini beyân etmiştir. Diğer taraftan İtalyanlar da kendisiyle görüşmek teşebbüslerinde bulduklarından bahsetti. Kendisinin ne suretle hareketi nafi olabileceği hakkında oradaki mahsûsâtınıza göre mütâla-ı devletleriyle beraber iş'ârını serîan rica ederim*.

MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 194, 211, 324.

No. 82

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 56, 57, 58

5 Kânun-i evvel 38

(5 Aralık 1922)

4 Kânun-i evvel raporudur:

No. 56

1. Sabah Curzon riyâsetinde arazi komisyonu Boğazlar mes'elesine başladı. Rus ve Bulgar hazır idiler. Evvelâ bize söz verdiler. Boğazlar mes'elesinin müzakeresinde dâimâ taleb ettiğimiz vechile Rus hey'etlerinin mevcudiyetinden beyân-ı memnuniyet ettik. Türk arazisinde bulunan Boğazlar âlemin geçidi olduğu cümlelerin menâfi'-i meşrûasını te'mîn edecek bir sûret-i hall bulunmasını temennî ettik. Bu hususda biz ancak umûmî nikat-ı nazar dermiyâm edeceğimizi ve bunun Misâk-ı Millî ile tarafımızdan i'lân edildiğini ifâde ve ma'lûm olan maddeyi zikreyledik. İngilizin tasrîhât için vuku'bulan ısrârına mukavemet ettik. Ruslar evvelâ müzâkerâtın her safhasına kabul edilmediklerinden şikâyetden başlayarak Boğazların münâkalât-i ticâriyeye mutlak sûrette serbestisi ve sefâin-i harbiyeye ise her vakit kapalı olmasını ve Türkiye için Boğazları tahkîm ve takviye edebilmek hakkının teslimini talep ve Boğazların ticarete serbestliği ancak bu sûretle te'mîn edilebileceğini beyân ettiler. Sefâin-i harbiye için Boğazları açmak bunları en kuvvetli devlet-i bahriyenin eline teslim demek olacağını ve Misâk-ı Millî maddesi Rusya'nın da menâfiini müemmin olduğunu ilâve ettiler. Müteâkiben Romanyalılar Boğazlar mes'elesi on sekiz milyon nüfusu olan Romanya için hayati bir ehemmiyeti hâiz olduğunu ve Karadeniz'in kapısı olan Boğazların kat'î ve fiilî bir sûrette sefâin-i harbiye ve ticâriyeye açık olmasını ve her iki sâhilin Adalar Denizinde Karadeniz'e kadar demilitarize edilmesini ve bunu te'mîn için de bir beyne'l-milel komisyon te'sisini ve aynı zamanda Karadeniz'in de gayr-ı askerî bir hale getirilmesini istediler. Bulgaristan ise yine Adalar Denizindeki mahrec işinden başlayarak Boğazların yalnız sefâin-i ticâriyeye serbest olmasını ve bu serbestiyi te'mîn edecek teşkilât-ı beyne'l-mileliyye Bulgaristan'ın da iştirâki kabul edilmesi lâzım geleceğini söyledi. Venizelos da bilâhire nokta-i nazarını söylemek hakkını muhâfaza ile beraber beyne'l-milel kuyûd vaz'ı lüzûmundan bahsetti. Curzon bu muhtelif beyânâtı hülâsa ederek Çiçerin'e Türkleri de mi temsil ettiğini, başında bir kalpak olsa İsmet Paşa söylüyormuş zannedileceğini, fakat Türklerin bu husûsda kendisiyle hemfikir olup olmadığını henüz anlayamadığını söyledikten sonra bizim vâzih nokta-i nazarımız ne olduğunu sordu. Boğazlar Türkiye'nin arazısında bulunduğundan Türkiye hukuk-ı hâkimiyetini halden vikaye ile mükellef olduğunu ve bugünkü beyânât içinde Rus teklifi Türk nokta-i nazarına tekabül ettiğini ve ma'mâfih evvel emirde bütün teklifâtı istimâ' ve tedkik edeceğimizi söyledim.

Curzon şu vaz'iyeti Konferansa karşı oyun ve îzâhât i'tâsından istinkâf addettiğini beyân ve şikâyet ederek bizi tekrar tasrîhâta da'vet etti ise de arazinin sahibi biziz, geçit için hukuk isteyenlerin kâffesi teklifâtını beyân etmelidirler mealinde ısrâr ettim. Çiçerin devletler arasındaki müsâvât esâsına istinâden Fransa, İngiltere ve İtalya devletlerinin nokta-i nazarlarını bildirmeleri lâzım geleceğini ihtâr eyledi. Curzon müttetikleri ile görüşmesi lâzım geleceğini söyleyerek komisyon icimâının zamanı bilâhîre ta'yîn edilmek üzere celseye nihâyet verdi. Tâlî komisyonlar mesâîye devâm edeceklerdir. Bir müddeten beri merak ile beklenen vaz'iyet ya'nî Ruslarla ne dereceye kadar beraber olduğumuz yine hallolunmadığı için umûmiyetle sıkıntı ve buhrân hâsıl oldu. Ruslarla beraberlik ihtimâlinin ziyâdeliği aleyhimizde feverânı mûcib olacaktır. Fakat bizi daha Konferansın hiçbir mes'alesi hallolunmadan münferid bırakmak istiyorlar. Bu ihtimâle karşı koymak istedik. Curzon konferanstan çıktıktan sonra elbisemizi alırken cevap vermediğimden laubâliyâne şikâyet etti ve îcab ettiği kadar söylediğim cevâbını aldı ve yanıma yaklaşarak Ruslarla her noktada beraber olmadığımı ümmid ettiğini söyledi, ayrıldı. Arkada Çiçerin duruyordu.

Müttetiklerle Ruslar arasında münâziun-fih nokta-i esâsiye Boğazların sefâin-i harbiyeye karşı kapalı ve müdâfaalı olması veya olmaması mes'alesidir. Tahkimâtsiz ve müdâfaasız Boğazlar olabileceğini ifâde etmekteğimiz en mühim bir merhale-i siyâset olacaktır. Bu noktayı kolay ve çabuk ifâde etmek niyetinde değiliz*.

* Lord Curzon, Londra'ya çektiği 5 Aralık 1922 günlü ve 74 sayılı telgrafında, Boğazlar komisyonunun ilk oturumunu yaptığını, İsmet Paşa'nın "yarım düzine cümle" söyleyip sustuğunu. Çiçerin'in ise Rusya adına olduğu gibi Türkiye adına da bir konuşma yaptığını söylediikten sonra şöyle diyor:

"General impression produced by sitting was that Turkey had openly and unnecessarily placed herself in position of humiliating subjection to Russia, and that latter had proposed a ridiculous plan designed only to convert the Black Sea into a fortified Russian lake, and to make Turkey her vassal." (F. O. 424/255, p. 618, No. 730; DBFP-I/18, p. 369-370, No. 255)

Curzon, Türkiye hakkındaki bu düşüncesinde yanılmıştır. İsmet Paşa, asıl konuşmasını daha sonraya bırakmıştı ve Rus görüşünden bambaşka bir görüşle ortaya çıkacaktı. Hatta o kadar ki Boğazlar yüzünden Sovyetler ile Türkiye arasında bir ara gerginlik de olacaktı.

İsmet Paşa'nın 4 Aralık 1922 günü Boğazlar konusunda uzun konuşmayı, kamuoyuna yanlış yansıtılmak ve eleştirilmek istendi. Bunun üzerine Türk delegasyonu basına aşağıdaki açıklamayı yaptı:

EXPLICATIONS TURQUES

Lausanne, 4 décembre (1922)

La délégation turque, estimant que l'impression donnée à la séance de lundi n'était pas justifiée, a tenu à s'expliquer.

Ses déclarations débutent par un passage du pacte national relatif à la sécurité de Constantinople et des Détroits, dont il a été déjà fait mention.

No. 57

2 — Tâli komisyonların işleri:

A — Yunanlılar elinde bulunan sivil rehinelermizin derhal iâdesi tekarrür etti. Bunu müteâkib üserây-ı harbimizi iâde edeceklerdir. İşbu üserây-ı askeriye-ye adedinde Yunan üserâsını sulh akdinden evvel biz de iâde edeceğiz. Mütebâkı Yunan üserâsı sulh akdine kalacaktır. Ahâli mübâdelesini için İstanbul'un istisnâsına ısrâr ediyorlar. İki üç yüz bin nüfusun Şarkî Trakya'da yerleşebileceğini ve Karadeniz sevâhilinden çıkarılmakta devâm edilen Rumların yerinde de boş emlakın bulunduğunu iddiâ ediyorlar. İstanbul Rumlarını Garbî Trakya Müslümanlarına karşı tutuyorlar. Üserâ karargâhlarına sevk edilen on sekiz ilâ kırk beş yaşındaki erkek Rumların mikdârının bilinmesine ehemmiyet veriyorlar. Venizelos yüz yirmi bin adedini iddiâ ediyor. Ahâli mübâdelesini takarrür ederse en evvel bunları talep ediyorlar. Mübâdelenin en çetin noktası İstanbul Rumları görünüyor.

La délégation a ajouté:

"Les Détroits des Dardanelles et du Bosphore étant situés sur les territoires soumis à la pleine souveraineté de l'Etat turc, cette question présente naturellement une importance toute spéciale pour la Turquie qui, à titre de possesseur et le maître de ces territoires, ne saurait mieux faire que d'entendre tout d'abord les propositions et les demandes qui lui seraient présentées par les puissances.

"La délégation du Gouvernement de la Grande Assemblée nationale est disposée à étudier les propositions dans l'esprit le plus conciliant, en tenant compte des principes sus-mentionnés, ses considérations relatives aux solutions qui lui seraient suggérées."

En ce qui concerne l'attitude d'Ismet pacha, la délégation déclare:

"Ismet pacha a répondu à toutes les questions de Lord Curzon. Au cours de la discussion, il s'est réservé, comme il a été dit, d'exposer sa thèse d'une façon plus détaillée quand il aura connaissance du point de vue de toutes les autres délégations. "Nous sommes les maîtres des territoires en question", répète-t-il. "Les puissances et les Etats intéressés nous demandent la liberté de passage à travers nos possessions. C'est bien le moins que nous attendions d'abord les offres et les propositions qui nous seront faites."

"Il a ajouté que parmi les propositions soumises lundi à la conférence, ce sont celles de la Russie et de ses alliés qui correspondent le mieux au point de vue turc en ce qui concerne la sécurité de Constantinople et du bassin de la Marmara..."

"A une question de Lord Curzon, Ismet pacha réplique qu'il s'est contenté, pour l'heure, d'exposer les principes fondamentaux dont la délégation turque s'inspirera pour examiner les différentes propositions dont elle vient de prendre connaissance.

"On ne peut donc pas plus parler d'un refus quelconque de la part des Turcs que d'un manque de netteté dans leurs déclarations ou d'une soi-disant mauvaise impression qui se serait dégagée des débats. Le point de vue turc a été fort explicitement énoncé par l'exposé clair et net de ce principe essentiel, au début de la séance." (*Journal de Genève*, 5.12.1922)

B — Ecnebi sermâyesiyle teşekkül eden ve hukukan Türk tâbiyetinde addolunan şirketlerin evvelâ ecnebi tâbiyyetinde addolunmasını iltizâm ve ba'dehu sarf-ı nazar etmekle beraber ecnebi tebaanın zarar ve tazminâtı miyânında bunların da zarar ve ziyanlarının tazmîni muâhedeye dercolunmasında ısrâr etmişlerdir. Tarafımızdan redd-i kat'î karşısında mes'ele muallak kalmıştır. Musırr olan Fransızdır. İngiliz iltihak etmiş ve İtalyan te'lif-i beyne çalışmıştır.

C — Gümrük mesâilinde tarafeyn henüz uzaktır. Evvelce râyic usûlünde musırr oldukları halde mukabil teklifâtımız üzerine mukayyed bir şekilde ta'rife usûlünün idâmesine muvâfakat edecekleri tahmîn olunmaktadır. Seyr-i sefâin kabotaj mesâilinde müsâiddirler. Mülkiyet-i edebiye ve sınıâyede kavâid-i umûmiye mevzû-i bahisdir.

D — Şimendifer, posta, telgraf ve telsiz ve balon umûrunda bizim şimdiye kadar iştirâk etmediğimiz Barselon mukarrerâtı ve sâir beyne'l-milel mukarrerâtı teklif ediyorlar. Tarafımızdan kabul olunuyor.

No. 58

3 —

A — Avdet etmekte olan Sırp Hâriciye Nâzırı ile görüştüm. Boğazlar mes'elesinde bir sûret-i hall bulunacağına kani'dir. Mes'eleyi Sırbistan için mühim addetmiyor. Curzon'un hatt-ı hareketini tasvib etmiyor. Sefâin-i harbiye mürûru mes'elesinde müttefikler arasında henüz ittifak olmadığı istidlâl olunuyor. Belgrad'a avdetiyle mümessiller mes'elesini halledecek, bana yazacak. Evvelâ bizim mümessilimizi bekliyor. Ankara'ya giden Sırp Miralayı dönmüş, Yunan tahribâtından bahsetmiş. Yunanlıların ta'mir etmelerinde kendisinin vaziyeti yoktur. Onun alâkadâr olduğu mühim mes'ele Garbî Trakya'da plebisit veya muhtâriyet olmasıdır.

B — Çiçerin ile görüştüm. Hatt-ı hareketimizden şikâyeti yoktur. Anladığına ve işittiğine göre müttefikler arasında henüz ittifak yoktur. İtalya hey'eti onlara bizim bütün teklifâtı dinlemek, ısrârımızın tabii ve ma'kul olduğunu söylemiş. Yeni ictimâ' ne vakit olacağını bilmiyor.

C — Fransız murahhasları adetâ dargın gibidirler.

D — İngilizleri tâli temasları eksik değildir. Rıza Nur Beyle görüşmek isteyen Curzon ile konferanstan sonra kısa bir mülâkatları oldu. Ziyâde nezâket ve mücâmelât yapıldı. Yarın sabah tekrar mülâkat olacaktır. Bilhassa Musul mes'elesini kat'î olarak mevzû-i bahs edeceğiz.

İSMET

No. 83

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 60

5 Kânun-i evvel 38
(5 Aralık 1922)

Fransız hey-et-i sulhiyesinden alınan muhtırada husûsât-ı âtiye için tavassutum taleb olunmaktadır. Bu bâbdaki mütâlaa-i devletlerini iş'arını rica ederim.

Madde 1 — Şimâli Suriye, Adana, Hama demiryolu şirketindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'murların altı gün zarfında teb'îdleri Türk makamâtı tarafından emredilmiş olduğundan bahisle bu hâlin kumpanyayı atâlete mahkûm edeceği gibi ahâliye... olacağını ve Ankara İ'tilâfnâmesinin altıncı maddesine mugayır olduğunu arz ve lâzım gelenlere ta'limât i'tâsını rica ediyor.

Madde 2 — Fransız mekâtibinde, yapılacak i'tilâfa değin istatükonun muhâfazası hakkında General Pellé'nin Hamid Beye bir ay evvel verdiği notaya Ankara hükümeti henüz cevâb vermemiş bilakis Maârif Vekâleti Fransız metâbiline mugayır bir sûretde ta'mîmen ta'limât-ı kat'iyeye vermiştir. Anifü'l-beyân husûsât hakkında tavassut-ı devletleri istirhâm olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 91, 106, 115.

No. 84

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 61

6 Kânun-i evvel 38
(6 Aralık 1922)

Belgrat Mümessil-i Siyasîliğine İstokholm sefir-i sâbıkı İsmail Canbolat Bey ta'yîn edilmiş ve keyfiyet kendisine tebliğ olunmuştur*. Orada bulunan Sırp Hâriciye Nâzırı vâsıtası ile hükümetleri muvâfakatının istihsâli, Dersaadet'teki Sırp sefirinin hükümetimiz nezdine me'mûriyetinin te'mini lâzım gelmektedir. İsmail Beyin doğruca Lozan'a azîmet ve zât-ı âlileri ile müdâvele-i efkâr ve ta'limât ahzından sonra Belgrad'a hareketi muvâfık olacağı mutâlaasındayım. Bu bâbdaki nokta-i nazar-ı devletleri ile İsmail Beyin bir ân evvel i'zâmı için teşebbüsât neticesinin iş'arını rica ederim. Sırp hükümetinin muvâfakatu istihsâl edilinceye kadar İsmail Beyin me'mûriyeti mahrem tutulacaktır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 22, 136.

No. 86

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 64

6 Kânun-i evvel 38

(6/Aralık 1922)

C. 51: *

Yerli Ermenilerin Ermenistandaki Türklerle mübâdelesini kimle görüşeyim? Ermenistan Hükümeti ile bir mübâdele işini düvel-i müttefika ile açmak şark hududlarını ve Moskova muâhedesini onlarla mevzû-i bahs etmektir. Ruslarla görüşmek ise o da Boğazlardan başka mesâilimize onların iştirâklarine ve bu vesile ile Moskova Ahidnâmesinin tekrar rü'yetine imkân vermektir. Her ikisi yapılamaz ve onun için Ermenilerin mübâdelesini mevzû-i bahs edilebilecek muhâtab yoktur. Ve bu halde bi'l-ihityâr memleketimizde kalacak Ermeniler için rûy-ı kabul göstermekten başka bir sûret-i hall maddeten mevcut değildir. Binâenaleyh Rumların mübâdelesini ve diğerlerinin memlekette kalmasından başka ekalliyetler için yapılacak bir şey görmüyorum.

Amerika'nın bütün misyonerleri ve bütün Ermeni cemâatları buradadırlar. Benim fikrim onlara vatandaşlığı göstermektedir. Ermeni yurdu ve mümkünse ekalliyetler hukuku fikirlerini onlara redd ve i'lân ettirmek niyetindeyim. İrâde-i cevâbiyelerine makine başında intizâr ederim.

İSMET

* Bkz. No. 23, 50, 73, 90, 93.

No. 87

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 62, 63, 64

6/7 Kânun-i evvel 38

(6/7 Aralık 1922)

C 44. * Musul vilayeti dahilinde Almanlara petrol imtiyâzı verilmiştir. Musul, Bağdat, Basra vilayetleri hudûd-i mülkiyesi dâhilinde kömür ve petrol maddeleri 17 Şevval 324 tarihli ferman mûcibince Hazine-i Hassa'ya aittir.

2 — Mukavelenâme ile yalnız 15 Kânûn-i evvel 331 de Bursa'nın Atrenos kazası dâhilinde üç kıt'a krom madeni Alman Krup şirketine (on) sene müddetle ve ton başına bir lira resim verilmek şartı ile ihâle edilmiştir.

3 — Alman, Avusturya ve Bulgar tebaalarına imtiyâzı i'tâ olunan madenler yüzde beş resm-i nisbî ve cerîb başına on kuruş resm-i mukarrere tâbi'dir. Bun-

* Bkz. No. 62.

ların heyet-i umûmiyesi Gelibolu, Kütahya, Denizli, İzmit, Menteşe, Aydın, Saruhan, Bursa kazaları dâhilinde linyit ve petrol, opal, zımpara, bakır, sîmli kurşun, çinko, manganez ve krom madenlerinden ibârettir.

4 – Alman tebasından Alber Kitzki'ye Milas kazasında üç aded demir ve zımpara maden imtiyazı verilmiş ve bu madenler on beş Mart 35 te Umûr-ı Ticâriye, Sınâiye ve Madeniye Osmanlı Anonim Şirketine ferâğ edilmiştir. Nâfi-an'dan beklenen bu bâbdaki ma'lûmât ayrıca bildirilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 88

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 65

6/7 Kânun-i evvel 38

6/7 Aralık 1922

Maliye Vekâletinin zât-ı âlinize keşidesini arzu ettiği mütâleât ber vech-i zîrdir:

1 – Düyûn-i Umûmiye'nin taksiminde yalnız vâridât esâsı üzerinde tevakkuf etmek muvâfık olamayacağından merhûnât, nüfus ve arazi dahi nazar-ı dikkate alınmalıdır.

2 – Gümrük mesâili üzerinde münâkaşa kabul edemeyiz. Ta'rifelerimizin tensik ve ıslâhı doğrudan doğruya bize ait mesâil-i dâhiliyedendir.

3 – Müsâvi Şerâit tahtında sulhü müteâkib arzu eden herhangi bir devletle ticaret muâhedesi akdine de âmâdeyiz. Mâliye Vekili Hasan Fehmi.

HÜSEYİN RAUF

No. 89

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 66, 67, 68, 69.

6/7 Kânûn-i evvel 38

(6/7 Aralık 1922)

C 52. Müdâfaa-i Milliye Vekâleti üserâ meselesi hakkında ber vech-i âtî malumâtı cevâben bildirmektedir*:

1 – Muzafferiyât-ı ahîremize kadar Yunanistan'daki üserâmızın isimlerine dâir teşebbüsât-ı müteaddidemize rağmen malumat istihsal edilememiştir.

* Ayrıca bkz. No. 61, 65, 69, 71, 100, 109.



2 — Muzafferiyât-ı ahîremiz üzerine Yunan hükümetinden ancak dört kalem posta alınmıştır. Bunlarda üserâmızın mikdârı 328 zâbit, 2817 nefer, 588 sivil, 84 firâr, bir zâbit olmak üzere altı vefat haklarında ismen malumat verilmiştir.

Şaltman raporunda zikredilen 20 kadın ve 40 çocuktan hiç bahsedilmemiştir. Yunan hesabına göre elyevm esâreti mukayyed olanların zâbit, nefer ve sivil olarak mikdârı 3733 kişiden ibârettir.

3 — Halbuki üserâmızı teftiş eden Dr. Şaltman'ın raporunda, üserâmızın mikdârı 349 u zâbit ve 220 si kadın, 40 ı çocuk olmak üzere 7286 kişi gösterilmiştir. Doktorun teftiş etmediği kamplardaki üserâmız mikdârı bundan hâricdir. Bunları da dâhil edersek üserâmızın mevcudu on bini mütecâviz olarak tahmin edilmekte idi.

4 — Dr. Şaltman'ın raporundan ayrı olarak istihsâl ettiğimiz malumata nazaran Yunanlıların cebren alıp götürmüş oldukları eşhâsın mikdârı 2907 erkek, 195 kadın, 3 çocuk ki cem'an 3105 kişidir. Bu husûsdaki ma'lumâtın ikmâline vilayetlerle Müdâfaa-i Milliye arasında makina başında çalışılmaktadır.

5 — Yunanlıların Trakya'dan götürdükleri eşhâsın mikdârı der dest-i tahkikdir.

6 — Trakya havâlisi dâhil olmadığı halde Yunanistan'da bulunan üserâmızın asker ve sivil mikdarı on beş bin zan ve tahmîn edilmektedir.

7 — İstihsâl ettiğimiz ma'lumâta nazaran elimizdeki Yunan üserâsının mikdârı 600 ü zâbit olmak üzere 14000 ve yerli Rum esirlerin mikdârı 10000 kadar olduğu anlaşılmaktadır.

HÜSEYİN RAUF

No. 90

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 70

7 Kânun-i evvel 38
(7 Aralık 1922)

C. 6/12/38 64 numaraya *

Şimdi aldığım Ermenilerin Ermenistandaki Türklerle mübâdelesine dâir mütâlaa Hey'et-i Vekîlenin kararıdır. Şahsen zât-ı devletleri ile hemfikir idim ve bugün de hem fikirim. Bugün Heyet-i Vekîle ictimâında tekrar mevzu'-ı bahs ederek netice-i müzâkerâtı derhal arz edeceğim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 86. Ayrıca Bkz. No. 73, 93.

No. 91

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 71

7 Kânûn-i evvel 38

(7 Aralık 1922)

5 Kânun-ı evvel tarihli 60 numaralı telgrafınız* üzerine bu sabah Miralay Mougin ile görüştüm. Adana, Hama, Humus şimendiferlerindeki Fransız ve gayr-ı müslimlerin tard edildiğine dâir Nâfia Vekâletince bir ma'lumât olmadığı gibi Mougin de bîhaberdir. Mektepler meselesini burada kendisiyle anlaştığımızdan Ceneral Pellé'nin bu tarz mürâcaatına hayret etti. Konferansta Barrère'in riyâseti altındaki komisyonda Kapitülasyonlar hakkındaki mutâlebât ve gösterilen müşkilâtdan ve netice-i muhtemesinin Fransızlar aleyhinde eskâr-ı umûmiyemizi tebdil etmesi tehlikesinden ve bunda mündemic mütâreke akabinde fi'len tecelli eden şekilde bir İngiliz oyunu istismâm edildiğinden bahs ve şikâyet ettim. Benimle tamâmen hemfikir olduğunu kendisi Paris'te iken Fransa hükümetinin kapitülasyonda ısrâr etmeyeceğini beyân ve te'mîn eyledi. Berây-ı ma'lumât arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 83 ve ayrıca No. 106.

No. 92

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 72

7 Kânun-i evvel 38

(7 Aralık 1922)

Paris Mümessili Ferit Beyden vârid olan 21 Teşrîn-i sâni tarihli telgrafta Amerika, İngiltere, İspanya, İsviçre, Hollanda, Danimarka ve İsveç'te bulunan sefâret ve şehbenderhanelere müteallik muâmelâtın tasfiye ve muvakkaten idaresinin taraf-ı devletlerinden kendilerine tevdi buyurulduğu bildiriliyor. Bu husûs hükümetce teemmül edilmiş ve Hey'et-i Vekile bu gibi sefâret ve şehbenderhanelerdeki evrak me'mûrları bulunmadığı takdirde en küçük kâtabin me'mûriyetini kararlaştırmış ve o yolda tebligatda bulunmuş idi. Ferit Beyin iş'ârında yanlışlık yok ise muâmelâtda noksanîye mahal kalmamak üzere bu bâbdaki tasavvurât-i devletlerinin alâkadârâna buradan berây-ı tebliğ iş'âr buyurulmasını rica ederim. Mükerrer telgrafnâmelerimde keşide ettiğimiz re'sen veya cevâbî telgrafnâmelerin vüsûllerinin iş'ârı istihâm kılınmıştı. Bu husûsun bilinmesinin derece-i lüzûmu zât-ı devletlerince de müsellemdir. İcâb edenlere emir buyurmanızı ehemmiyetle rica eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 93

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 73

7 Kânun-i evvel 38
(7 Aralık 1922)

C 6 Kânûn-i evvel 64 numaralı müsta'cel telgrafa *

Ermenilerin mübâdelesini mes'alesini Hey'et-i Vekîlede tekrar mevzû-ı bahs ettim. Bi'n-netice teklîf-i devletleri vechile hareket tasvîb edildi Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 86. Ayrıca bkz. No. 73, 90.

No. 94

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 74

7 Kânun-i evvel 38
(7 Aralık 1922)

C. 6 Kânûn-i evvel 62 numaraya*

İstanbul Rumlarının da mübâdelesinin te'mîni esas i'tibâriyle lâzımdır. Ancak mesâ-i-i fevkalâdeye rağmen mümkün olmadığı takdirde İstanbul'da aslen Rumların bir günâ imtiyâz talep etmemeleri şartıyla ibkaları câiz olabilir. Bu halde esâsen mübâdeleye tâbi' tutulacak olan mahaller ahalisinden olup da İstanbul'da tecemmü' edenlerin behemehâl mübâdeleleri tasrîh edilmelidir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 85/1.

No. 95

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 75

7 Kânun-i evvel 38
(7 Aralık 1922)

C. 60 telgrafın madde 2 sine *

29 numaralı telgrafnâme-i âcizî** münderecâtı mektepler hakkındaki Fransız muhtırasına cevap teşkil eder Efendim.

* Bkz. No. 83.

** Bkz. No. 37.

No. 96

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 76

7 Kânûn-i evvel 38

(7 Aralık 1922)

64 numaralı telgrafıma * zeyldir: Umûm ma'denler hakkında mütarekeyi müteâkib meâdin nizamnâmesinin elli dokuz ve altmışıncı maddeleri ahkâmı ahvâl-i fevkalâde nazar-ı i'tibâra alınarak tatbik edilmemiş olduğu ma'rûzdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 87.

No. 97

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 65, 66, 67

7 Kânun-i evvel 38

(7 Aralık 1922)

6 Kânun-i evvel raporudur:

1 — Arazi Komisyonu Boğazlar için ictimâ' etti. Reis Curzon müttetikler nâmına mütâlaâtını söyledi. Rusların Boğazların sefâin-i harbiyeye karşı kapalı ve müdâfaalı sistem teklifini reddetti. Kendi projesini verdi. Fransız ve İtalyan onu te'yîd ettiler. Amerika Boğazların gayr-ı askerî olmasını şiddetle iltizâm etti. Sırbistan Boğazların açıklığını talep etti. Ben bugün teklifât ve mütâlaâtın hey'et-i umûmiyesi meydana çıktığından bi'tedkik âtiyen cevâb vereceğimizi söyledim. Kabul olundu. Çiçerin âtiyen ve mufassalan cevab vermek hakkını muhâfaza etmekle beraber bugün de Curzon'a cevâben uzun bir nutuk söyledi. Curzon tarihten bahsederek Rusların dâimâ İstanbul'u almak isterken şimdi İstanbul'u müdâfaasını anlayamadığını ve Ruslara mahsûs bir Karadeniz teşkiline çalıştığını iddiâ etmiş idi. Çiçerin Çar Rusya'sı ile Sovyet Rusya'nın rolleri başka olduğunu ve milletlerin istiklâl ve hukukundan ve başka bir şey aramadığını, Çar Rusya'sının Asya'da ilerlemeği ve bugünkü İngiltere'nin Avrupa'da ilerlemeği şîar ittihâz ettiklerini îzâh eyledi. İctimâ' sekiz Kanun-i evele kaldı.

Teklif ettikleri projenin hülâsası şudur:

A — Boğazlardan ve Marmara'dan serbestî-i mürûru men'edecek dâimî askerî ve bahrî te'sisât bulunmayacak.

B — Bundan mâadâ İstanbul Boğazında şarkta Şile-Gebze-Darca ve garbda Akpınar-Küçükçekmece hattına kadar ve Çanakkale Boğazında Tekfurdağı-Ka-

raçalı hattı, cenub-i garbisinde arâzi ve Gelibolu şibih cezîresi ve Karabiga-Biga Eski İstanbul Burunu hattına kadar olan arâzi jandarmadan mâadâ gayr-ı askerî bir hale vaz'olunacak.

C – Marmara Denizindeki adalar ve Limni, Semadirek, Bozcaada ve İmroz gayr-ı askerî olacak.

D – İstanbul'da a'zamî on bin kişilik bir kuvvet bulundurabileceğiz. Tarz-ı teslimi serbest imiş.

E – Sefâin-i ticâriye sulh ve harbde serbesttir.

F – Hâl-i sulhde Karadeniz devletlerinden en kuvvetli donanmadan fazla olmamak şartı ile her devlet sefâin-i harbiye geçirebilecek.

G – Hâl-i harbde Türkiye muhâsım olursa her türlü tedâbir-i tedâfüiyeyi ittihazda serbesttir. Ma'hazâ bâtaraf sefâinin mürûrunu te'mîn edecektir.

H – Hâl-i sulhde Türkiye'nin Anadolu'dan Rumeli'ye şimendiferle ve Marmara Denizi limanlarından asker geçirebileceği ve Marmara limanlarında ve İstanbul'da tersane ve donanma bulundurabileceğimiz teklif olunan projenin ruhuna muvâfık olduğu söylenmiş ise de tasrîh edilmemiştir.

Projedeki mübhemiyetin izâlesine ve ba'zı mevâddın da ta'diline çalışmak tabiidir. Projenin fikri şöyle hülâsa olunabilir: İstanbul'un ve Bosfor'un Karadenizden baskına karşı müdâfaası var. Çanakkale askerden daha uzaktadır. Hiçbir yerde ecnebi asker ve işgali kalmayacaktır. Beyne'l-milel bir komisyon Boğazlardan seyr ü seferi tanzîm edecektir.

İ – Şarkî Trakya'da ordu mikdârında tahdîdât vaz'ına teşebbüs edecekleri hiss olunuyor. Buna da Bulgaristan'ın ordusu olmaması sebep imiş. Başka ordu mes'alesi mevzû-ı bahs etmeyecekleri zann olunuyor*.

* Lord Curzon, Foreign Office'e gönderdiği 6.12.1922 tarihli ve 83 sayılı telgrafında şunları söylüyor:

"This morning at meeting of first commission, I spoke at length in reply to Chicherin's proposals of Monday last with regard to Straits, demonstrating their impracticable character and inner meaning... I then went on to give a general exposition of plan of the allied governments for the freedom of the Straits and demilitarised zones...

"My statement was followed by cordial expressions of allied solidarity from Monsieur Barrère who made a useful little speech, and from Marquis Garroni.

"American delegate then made a well phrased and effective declaration of American views, particularly with regard to freedom of access, both for ships of commerce and ships of war, to the Black Sea, viewing the Straits as an international highway and claiming right of every state to protect its commerce...

"İsmet Pasha reserved reply of Turkish government to a later stage

"Russia and Turkey having insisted on a full day for consideration of their full reply, discussion was then adjourned till Friday morning. There will probably be some lively encounters then. But first impression produced by allied statement is unquestionably good, and I expect it to receive warm support of smaller states." (F.O. 424/225, p. 623-624, No. 738, DBFP-1/18, p. 374-375, No. 260).

3 — Mülâkatların:

A — Romanya Hâriciye Nâzırı geldi. İstanbul'da Refet Paşanın Romen delegesine münâsebât-ı dostâne te'sîsi arzûsundan bahsettiğini ve Romanya'nın hissiyât-ı dostâne ile mütehassis olduğu ifâde ile bağladı. Kendi teklifâtı Türkiye aleyhine olmadığı, müşterek tehlike karşısında olduğumuzu, bugünkü siyâsete değil dâimî ve müstakil vaz'iyete göre hazırlanmaklığımız menâfimize muvâfık olacağını îzâh eyledi. Cevâben Avrupa hududumuzda gayr-ı askeriliği bilhassa Romanya'nın iltizâm etmesini anlayamadığımızı ve Yunanistan'ın vâsi' miyâsda gayr-ı askerî kılınması lüzûmunu ifâde ve Yunan kuvvetine niçün atf-ı ehemmiyyet ettiklerini suâl eyledim. Yunan ordusunu istihfâf ve yalnız Romanya ordusuna istinâd ettiklerini tasrih ettikten sonra Avrupa hududlarında hatt-ı hareketini te'vile çalıştı.

B — İngiliz Hâriciye Müsteşârına nezdime çağırdım. Konferansın vaz'iyet ve karar alınacak zamanına geldiğimizi, bir karar almazdan evvel sulh olup olmayacağını bilme ihtiyâcında olduğumu söyledim. Müteâkiben Musul mes'alesinin hallinden başlayalım dedim. Uzun mübâhasâtdan sonra yarın akşam harita üzerinde tekrar konuşmağa karar verdik.

4 — Yarın Ruslara gidip Boğazların kapalı ve müdâfaalı olması sistemini artık tervic etmeyecek noktaya geldiğimi, sulh yapmak fikrinde olduğumuzu ve bunu bir mes'ele-i esâsiye yapamayacağımız mecbûriyetini ifâde ve îzâh edeceğiz**.

İSMET

** Boğazlar konusunda, 4 Aralık pazartesi günü Rus tezi, 6 Aralık çarşamba günü de Müttefiklerin ortak tezi ortaya serildi ve konuşma sırası artık Türkiye'ye geldi. Dış basının gözleri Türkiye'ye çevrildi. Bakalım ev sahibi Türkiye nasıl bir görüşle ortaya çıkacaktır. Çeşitli yorumlar yapıldı. Fakat Boğazların kapalılığına dayanan Rus tezinin Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşmeceğini vurgulayan yazılar da görüldü. Aşağıda ilginç iki yorumdan parçalar aktarıldı.

Bu yorumlar, İsmet Paşa'nın Boğazlar ile ilgili Türk görüşünü açıklayan konuşmasından bir-iki gün önce kaleme alınmıştır:

Paris'in ünlü *Le Temps* gazetesi şunları yazmıştı:

"La Turquie a pu se rendre compte que les grandes puissances ne voulaient nullement l'étrangler; elle a compris que son indépendance ne pouvait plus être menacée que par la persistance de son adhésion à la thèse russe de la fermeture des Détroits. Enfin, elle sait, ou du moins les plus influents de ses dirigeants savent que, sans le concours financier des puissances et sans une paix prochaine, elle risque de se courir à l'effondrement irrémédiable. Il est donc extrêmement probable qu'elle adhèrera au point de vue allié, sous réserve, peut-être, de quelques modifications de détail ou d'application." ("La conférence de Lausanne: Une journée historique", *Le Temps*, 8.12.1922)

Londra'nın tanınmış gazetesi *The Daily Telegraph* da şunları ekledi:

"When asked for his opinion, Ismet pasha returned the answer which will always be associated with his name. He asked for more time to examine the proposals... and the request for the views of Turkey will be adjourned till Friday. It may be said in passing that a very considerable change is to be noted since the angel of Bolshevism descended to trouble the pool of Lausanne. The cynical attempt of Chicherin to secure for Russia unmolested authority over the Black Sea has acted as a cold douche upon the Turks. The delegation from Angora is tacitly abandoning its ori-

ginal attitude of hostility. The trend of their delegates' thought seems now to be directed to the need of securing Turkey at least as much against Russia as against her late enemies..." ("Peace Conference at Lausanne. Future of the Straits. Proposals of the Allies", *The Daily Telegraph*, 7.12.1922).

No. 98

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 68

7 Kânûn-i evvel 38

(7 Aralık 1922)

53 numaralı telgrafnâme * cevâbıdır:

7, 8, 9, 10, 11, 18, 28, 29, 34, 35, 37, 48 numaralı telgrafnâmeleriniz el'ân vürûd etmediğinden tekrarları mercûdur. Bâlâda numaralardan mâadâsı gelmiş ve açılmıştır.

İSMET

* Bkz. No. 75.

No. 99

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 78

8 Kânûn-i evvel 38

(8 Aralık 1922)

C. 6/12/38 ve 61 tele: *

Te'diyesi dûçâr-ı ta'til olan istikrâzât kupon bedelâtı hakkında olan düyûn-ı umûmiye tertiblerinin sulhtan sonraya te'cili hakkındaki kanun, sâniyen Frank üzerinden yapılmakta olan te'diyâtın Londra'da Sterlin üzerinden icrâsı mecbûriyeti hâsıl olarak bu yüzden devlete azîm zarar terettüb edeceği nazar-ı dikkate alınarak İstanbul hükümeti tarafından İstanbul'daki Düyûn-ı Umûmiye'nin ci-bâyet ettiği vâridâtdan tevziâta tavsit edilen Osmanlı Bankasının bu muâmeleyi ta'til etmesi emredilmiş ve hükümetimize kalacak düyûnun Türk parasıyla te'diyesi esase sulh konferansında müdâfaa edilecek en mühim bir mesele bulunmuştur. Şimdiden Frank ve Sterlin üzerinden te'diyât icrâsıyla emr-i vâki' ihdası doğru olamayacağı ve İstanbul hükümetince yapılmış olan ve zarar-ı mahz bulunan tevziâta devamın tecvîz edilemeyeceği Maliye Vekâletinin iş'ârına aften arz olunur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* İsmet Paşa'nın anılan 61 sayılı telgrafi arşivde bulunamadı.

No. 100

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 79

8 Kânun-i evvel 338

(8 Aralık 1922)

69 numaralı telgrafıma zeyildir: *

Yunanlıların götürdükleri sivil ahalimizin mikdarı erkek ve kadın ve çocuk olmak üzere 3105 kişiye bâliğ olduğu arz edilmişti. Bu adede 1211 erkek, 26 kadın, 8 çocuk ki cem'an 1245 kişiye ilâve etmelidir. Mecmûu 4350 kişi eder. İzmir vilayeti ile Söke sancağından alınacak ma'lumât derhal bildirilecektir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 89 ve ayrıca No. 61, 65, 69, 71 ve 109.

No. 101

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 79 Mükerrer

8 Kânun-i evvel 338

(8 Aralık 1922)

7 Kânun-i evvel tarih ve 66 numaralı şifre* halledilemediğinden serîan tekrarının emir buyurulması müsterhamdır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 97.

No. 102

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 80

8 Kânun-i evvel 338

(8 Aralık 1922)

59 numaralı telgrafınız * gelmemiştir. İrsâli mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* İsmet Paşa'nın 59 sayılı telgrafi arşivde bulunamadı.

No. 103

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 70, 71

8 Kânun-i evvel 38

(8 Aralık 1922)

Umûmî ictimâ olmadı. Tâlî komisyonlarda

1 – Mübâdele-i ahâli husûsunda İstanbul Rumlarının ihrâcına karşı bütün müttefikler şiddetle mukabele ettiler. Amerika murahhası bilhassa sert oldu. Mes'ele hallolunmadı*.

2 – Gümrük komisyonu bize gayr-ı müsâid idi.

3 – Kapitülasyonlardan ecnebi eşhâsın memleketimizde hâiz olacakları mevki'-i hukûkiye dâir tâlî komisyon başladı. Belçika, İspanya, İsveç, Norveç ve Danimarka murahhasları beyânâtda bulundular. İspanya murahhası sert lisan kullandı. Cümlesine cevâben hukuk-i düvel ahkâmı dâiresinde ecânibe muâmele edeceğimiz bildirildi. Bize bir lâyiha projesi verdiler. Proje mâziye nisbetle ehven ve mülâyım ve sûret-i umûmiyede hukuk-ı düvel ahkâmına muvafık görülüyor.

4 – Mülâkatlarım:

A – Bir İsviçreli hey'et bana Ermeni yurdundan bahsetti. Ermeniler faaliyettedirler.

B – Fransız murahhası Mösyö Barrère mâliyenin tâlî komisyonunda inkitâ' hâsıl olan mevâdd hakkında benim müdâhalemi rica ve Adana'da kapanan müessesât hakkında ma'lûmât i'tâ etti. Boğazlarda Rus politikası ta'kib etmek fâideli olmadığını söyledi. Fransızlar bu akşam bana ziyâfet verdiler.

C – Ruslarla mülâkatımızın hülâsası şöyledir: Boğazlar mes'elesini karşılık tutarak mesâil-i sâire üzerinde pazarlık ediyormuşuz. Tahkimâtsiz ve Karade-

* Nüfus değişimi anlaşmasının İstanbul Rumlarını da içine alması yolundaki Türk önerisi yabancı basında da eleştirildi. Avrupa gazeteleri bu haberi, "Türkler İstanbul Rumlarını sürmek istiyorlar" gibi başlıklarla verdiler. (*Journal de Genève*, 8.12.1922). Gazeteler, İstanbul'da 300-350 bin kadar Rum yaşadığını, bunların "yerlerinden atılmalarının" insanlığa sığmayacağını ileri sürdüler. Özellikle Amerikan delegesi Child'in buna karşı çıktığını belirttiler. Londra'nın *Daily Telegraph* gazetesi, "Barış Konferansında Amerika Birleşik Devletleri Hristiyanların Kovulmasını Şiddetle Protesto Ediyor" diye başlık attı ve Amerikan delegesinin konuşmasından şu parçayı da aktardı:

"The American Delegation is not in accord with the proposal for a new and compulsory movement of population... The American Delegation is unable to approve of the movement from Constantinople of the Greek population of that city... We will not hesitate to express, in pursuance of our legitimate humanitarian interests, our protest at any such dislodgement of human beings." ("United States and the Peace Conference. Expulsion of Christians. Emphatic Protest." *Daily Telegraph*, 8.12.1922.)

niz'e donanma geçiren bir proje, Ruslarla müşterek politikayı bırakıp İngilizlerle politika yapmayı kabul etmektir, münhasıran Rus aleyhinedir. Bu şiddetli mülâhazâtdan sonra kat'î suâllerimize karşı bize harbe devâmı tavsiye edemezler. Sulh yapmak mecbûriyetinde olduğumuzu kabul ederler.

Antantın vaz'iyeti Brüksel konferansından sonra daha ziyâde ihtilâfa gireceğinden hiç olmazsa birkaç hafta mes'eleyi uzatmak ve manevra yapmak lâzımdır. İlk projede serfûrû etmek muvâfık değildir. Hülâsa anladığım esâslara göre bir proje yapar size de daha evvel gösteririm dedim.

No. 71

D — Amerika misyonerleri geldiler. Mekâtib ve müessesâtı sordular. Kavânîn-i memlekete tâbî' olmak şartıyla mevcûdiyetleri kabul edilmiştir dedim. İzmir'de Nureddin Paşa devâm edemeyeceklerini söylemiş. Konya'da kapatılmış. Aslı olmayacaktır dedim. Ma'lumât i'tâsını rica ederim **.

E — İngiliz Hâriciye Müsteşârı diğer müşâvirlerle beraber mukarrer olduğu vechile geldiler. İstedığımız Musul vilayeti hududunu gösterdim. Kürdleri bize, Arapları kendilerine alıyorlar, ya'ni Musul dâhil olmak üzere şimâlden cenûba Dicle'nin tarafeynindeki Arap mıntıkayı alıyorlar. Bunun şarkındaki Süleymaniye ve şimâlinde dağlık bir şerit bize gösteriyorlar. Müttefiklerimiz Arapları bırakmayız diyorlar. Mes'ele kaldı. Birkaç güne kadar havâli ahvâlini iyi bilen Bağdat valisi gelecek, etnik izâhât verecek imiş. Ber mu'tâd anlaşırız ve her halde sulha varırız tarzında te'mînât verdiler.

5 — Yarın Boğazlar komisyonu vardır. Müttefiklerin teklifine cevâb-ı muvâfakat vermeyerek mutavassıt bir vaziyette kalmağa çalışacağım. Boğazların ve Marmara'nın ve İstanbul'un baskınlara karşı masûniyetini izâhatlı olarak talep edeceğim ve bunun tahkîm ve müdâfaalı'den başka bir sûreti olamayacağını isbâta çalışacağım.

İSMET

** Bkz. No. 112 ve 44.

No. 104

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 69

8 Kânun-i evvel 338

(8 Aralık 1922)

Aydın demiryolunun işletilmesini te'mîn için celbi lâzım gelen otuz beş ecnebi me'murun hatta alınmasına müsâade olunmadığı ve demiryolu müdürünün mübâyeât ve sâire hakkında Londra ile muhâbere etmesine mâni'

olunduğu şikâyet ediliyor. Kezâlik Bağdat demiryolunun Adana kısmında bütün muâmelâtın Türkçe olması emrolunmuş ise de yeni teşekkül eden şirket bu husûsta hazırlanmamış olduğundan büyük müşkilâtda kaldığı şikâyet ve ahâli ile hükûmete âid husûsâtda muâmelât sırf Türkçe olmak üzere muâlemât-ı dâhiliyesinin şimdilik Fransızca yapılması iltimâs olunuyor. Muâmelât ve mukarrerât-dan ma'lumât i'tâsı rica olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 114, 139.

No. 105

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 72, 73, 74

8 Kânun-i evvel 38

(8 Aralık 1922)

8 Kanun-i evvel 38 raporudur:

1 — Boğazlar komisyonu sabahleyin ictimâ' etti. Fikrimizi söyledik. Boğazlara mâlik ve hâkim olduğu beş asırdan beri Türkiye'nin Boğazlarda yaptığı muâmele dâimâ muâhedât ile muayyen hukuku dâhilinde idi. Türkiye hukuku hâricinde ve harb hâlinde devletlerin tahmîn edemeyeceği bir şey yapmamıştır ve atıyen de hatt-ı hareketimiz muâhedâta riâyet olacaktır dedikten sonra ve müdâfaa ve tahkimâtın ehemmiyyet ve meşrûiyetini tavzih eyledikten sonra, 1) Boğazların, pâytahtın, Marmara'nın baskınlara karşı muhâfazası için te'minât, 2) Gececek harb sefâininin iki Boğaz arasında tehlike teşkil etmeyecek surette tahdîdi, 3) Harbda ve sulhda ticaret sefâininin gece ve gündüz serbestî-i mürûru ve Türkiye'nin dâhil olacağı veya bîtaraf bulunacağı bir harbda hukuk-ı mahsûsası, 4) Seyr u seferi tanzim için Tuna Komisyonu gibi beyne'l-milel bir komisyon mevâdd-ı esâsiyesini teklif ve mütteliklerin projesindeki mevâdda i'tirâzât-ı umûmiyemizi serdeyledik. Bu i'tirâzât arasında Boğazlar muntıkalarının dar tutulmasını, Bosfor'da böyle bir muntıkaya lüzûm olmayıp yalnız sâhilin tahkimâtı olmayacağını zikretmekle iktifâ edilmesini, Marmara'nın kuyûddan ihrâcını ve Gelibolu şibih cezîresinde de baskına karşı asgarî te'minât ve Marmara'da donanmamızın ve İstanbul'da tersanelerimizin mevcudiyetini istedik. Curzon demilitarizasyon fikrini kabul etmeğimizi büyük nefes alarak kaydettikten sonra akşama cevap vereceğini söyledi*.

* Curzon, Londra'ya çektiği 8.12.1922 tarihli ve 92 sayılı telgrafında şöyle diyor:

"At sitting this morning Turkish delegation delivered carefully prepared reply to allied proposals regarding Straits, tacitly accepting main principles but demanding guaranties for protecting Straits and Constantinople against sudden attack, as well as some other limitations of allied plan.

Çiçerin kapalı ve müdâfaalı fikrini şiddetle müdâfaa ettikten sonra Türk hey'etinin teklifi yeni bir şeydir, tedkik ettikten sonra cevâb vereceğim dedi. Bundan fevkalâde keyiflenen Curzon: "benim yalnız Ruslara değil kendilerine de sürpriz yaptığımı" söyledi. Manzara: Ruslarla Türkler arasında nihâyete kadar birlik olmadığı ma'nâsını veriyordu. Ben sesimi çıkarmadım. Çiçerin haberdâr olmadığını söylemekte haksız idi. Çünkü fikrimizi iki gündür biliyor ve hazırladığımız raporu şafaktan beri yanımızda bulunan Rakofski'ye Rıza Nur Bey göstermiş ve üzerinde onların arzusu için ba'zı ta'dilât da yapılmış idi.

No. 73

Konferansı müteâkıb Rıza Nur Bey Ruslara gitti. Mükemmel kavga etti. Son muzafferiyetimiz içinde onların da fişenkleri bulunmak için kapı kapı dolaşıp yalvardığını, fakat muzafferiyetlerimizi kendi vesâitimizle ve Fransız vesâiti ile yapmağa bizi mecbur ettiklerini, hattâ geçen gün bile Kafkasya'dan geçen cebhâne trenlerimizi durdurduklarını söyledi. Her iki tarafı idare etmeğe çalıştığımızı müstehziyâne imâ ederlerken yalvarmağa başladılar. Çiçerin konferansta dediğini inkâr etti. Aramızda ihtilaf olduğunu göstermemekliğimizi rica ettiler. Hâsılı Boğazlar işinde tahkimât fikrini terk etmekten mütevellid Ruslarla hâsıl olacağını tahmîn ettiğim fırtına vaz'iyete bizim hâkimiyetimiz ve Rusların mütâvaatı ile neticelendi denilebilir. Mümkün olduğu kadar oyalamaklığımızı ve te'hîr etmekliğimizi rica ettiler**.

"Ismet Pasha then named seven additional points in respect of which Turks asked for assurances or modification. Chicherin spoke next and delivered a reply to my speech of Wednesday, but indicated no departure from his original scheme... I then adjourned discussion till the afternoon to enable me to reply to Turkish case..."

"I adopted a very conciliatory attitude towards Turkish demands, many of which were quite reasonable, and suggested a discussion between our respective experts... Chicherin was continually jumping up with purely obstructive object..." (F.O. 424/255, p. 645, No. 752; DBFP-I/18, p. 381-382, No. 266)"

** Rıza Nur, Ruslarla bu tartışmasını şöyle anlatıyor:

"Çiçerin, Rakovski, Vorovski, Medivani beni odalarına aldılar. Meseleyi açtım. Münakaşa başladı. Hepsi birden pek şiddetli bir lisan kullanıyorlar. Hulâsa "Boğazları serbest yapmayınız ve yapamazsınız" diyorlar. Sebebini sordum. Çiçerin: "Bunun manası Rus dostluğunu bırakıp, İngilizlerle dost oluyorsunuz demektir" dedi. Halbuki resmî beyanatlarında Boğazların serbestisi ile Türkiye'nin istiklâli gittiğini söylüyordu. Ne bu, ne de öteki doğru değildi. Mesele İngiliz donanmasının birgün Rusya'ya hücumunun kolaylaşmış olmasıydı. Bunu temin ettim. Reddedemediler ama, kani olmak da istemediler. Münakaşa da pek hararetlendi. O vakit evvelce zihnimde kararlaştırdığım darbeyi indirdim. Yani dedim ki: "Peki bize Boğazı açmayın, diyorsunuz. Bizim canımıza minnet, fakat İngilizler behemehal istiyorlar. Bunsuz kur yapmıyorlar. Bizim ise sulha ihtiyacımız o kadar şiddetlidir ki hayatımıza bedeldir. Behemehal sulh yapacağız." "Sulh yaptırmayız" dediler. Şiddetli bir sesle: "siz ne deseniz, ne yapsanız, sulh yapacağız. Bunun için de sulhün düğümü olan Boğazı açacağız ve bunun bütün kabahat ve mesuliyeti de sizindir" (dedim). Bu son sözüme gözlerini açtılar ve hepsi birden: "Nedenmiş sanki?!" dediler. Dedim ki: "Hele izah edeyim: Ben Rusya'ya ikinci gidişimde size hükümetim namına şu teklifi yaptım: Avrupalılara karşı tedafüi ve tecavüzi bir muahede yapalım. Bizim paraya vesair böyle maddî yardımlara ihtiyacımız vardır. Kendi kendimize artık dayanamayacağız, sonra sulh yapmaya mecbur olacağız. Bu bir ha-

2 — Öğleden sonra yine ictimâ' oldu. Curzon i'tilâfkârâne benim temas ettiğim mevâdde sûret-i umûmiyede cevâb vermiyor. Birçoğunun mutehassıslarla hallolunabileceğini ve Gelibolu üzerinde istediğimiz te'minâtı mutehassısların anlayamadığını söylüyor. Kendisi Gelibolu üzerinde kendi mezarlarının tasarrufunu istedi ve hissiyât-ı milliyeye fevkalâde hürmetkâr olduklarını Konferansta isbât eden Türk delegasyonunun bu talebi kabul edeceğini bildirdi. Marmara'da istediğimiz donanma için gayr-ı mümkün değildir zanniyle beraber bunun mevâdd-ı askeriye ve bahriye ile müzâkere olunacağını söyledi. Mezarlara ve bilhassa muhârebe meydanının mezarlarına hürmet şîarımızdan fakat tasarrufu anlamadım. İzâhât istedim. Mâlikiyet değil tasarruf dediğini Süleyman Şah'ın kabrı gibi ve Napoleon'ın St. Helen adasındaki gibi, hâsılı Sèvres Muâhedesinin 218 inci maddesinde düşünöldüğü gibi söylediğini bildirdi. Mutahassıslardan izâhât alayım. Bir de söz arasında mevâdd-ı askeriye ve bahriye geçiyor, bunu derhal bilmek isterim ve bunu anlamadan hiçbir mes'eleyi halledemem dedim. Çiçerin benim bu beyânâtımın amelî olduğunu, mes'eleyi mutehassıslarla tedkik ve halledeceklerini muâhede maddeleri imzâ edilinceye kadar hiçbir şeyi tam kabul etmiş addolunamayacaklarını söylediler.

Müttefiklerin projesindeki Karadeniz'e donanma geçirmek fikrini şiddetle reddetti. Rusya'nın tezyîd-i teslihâta sarılacağını, esir olmayacağını, Romanya'yı ikinci bir Yunanistan yapmak istediklerini söyledi. Yunanistan bu hitâbı hakaret addetti, izâhat istedi. Çiçerin başından savdı. İctimâın nihâyetine doğru Çiçerin diğer müzâkerâta da iştirâk etmek istiyor göründü. Curzon i'tirâz etti. Rusları alâkadâr etmeyen mesâile karıştırmayacaklarını bildirdi. Rakovski söz alarak bu mes'elenin hallolduğunu, yalnız Boğazlar işine karışacaklarını söyledi. Çiçerin de i'tirâzından vazgeçti... Benim müdâhaleme lüzüm kalmadı.

No. 74

3 — Ben yarın bizzât mutahassıs olarak gelen cenerallarla çalışacağım. Bütün projelerine nazaran en mühim mevâdd şudur ki: bizim dâhil olduğumuz bir harbde Boğazları bütün vesâitle müdâfaa edebiliriz. Vakt-ı sulhde sefâin-i harbiye Karadeniz'in en kuvvetli bir donanması mikdârında olarak topdan geçebilecek. Türkiye bîtaraf olduğu bir harbde ise muhârib bir devlet bütün kuvve-i

kikat idi. Tamamiyle mantıkîdir. Siz bu teklifi reddettiniz. Para da vermediniz. Demek bizim sulh yapmamıza da o vakit razı oldunuz. İşte Rakovski söylesin" dedim. Rakovski: "Evet bu teklifi yaptınız. Biz de kabul etmedik" dedi... Devam ettim: "Bu halde bugün ne hak ile bizi sulh yapmaktan menediyorsunuz? Bunun böyle olacağı şüphesiz idi." dedim. Sustular ve önlerine baktılar. Bunun üzerine işi tahlîğe vurdular. İçki getirttiler, içtik; dereden, tepeden konuştuk. Nihayet: "Hakkınız var. Sulh yapmalısınız. Ne çare böyledir. Sizi temin ederiz ki aleyhinize hiçbir şey yapmayız. Siz de, biz de aramızda olan bu ihtilâfı, bu kavgayı kimseye duyurmayalım. Bir sır olarak kalsın" dediler. "Pekiye" dedim... Teminat verdim. Mesele bitti. Ruslar Türkiye'yi Afo (koz) olarak kullandıklarından bu ihtilâfın İngilizlerin kulağına gitmemesine pek ehemmiyet veriyorlardı". (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1025-1026).

bahriyesile bir taraftan diğere gidebilecektir. Bu mes'ele müttefiklerin Rus politikasının esâsı olduğu halde bizim iki Boğaz arasındaki emniyet karakolumuzla zıdd-ı tâmdır. Benim en müşkil gördüğüm nokta budur.

4 — Sözü geçen mevâdd-ı askeriye ve bahriye ne demek olduğunu Fransızlardan istizâh ettim. Böyle mevâdd olmadığını ve yalnız Şarkî Trakya için tahdîdât düşündüklerini söylüyorlar. Bulgarlar kapı kapı dolaşıp ya mükellefiyet-ı askeriye usûlünün onlara kabulünü ya Türklerin de serbest bırakılmasını yalvıyorlar.

5 — Marki Garroni ile mülâkatımın hülâsası: İstanbul Rumlarını çıkarmak mümkün değildir, Kapitülasyonlar işi müsâid gidiyor. Mutlakâ İtalyanlarla ekonomik bir iş yapmak lâzımdır. Musul işinin İngilizlerle aramızda ne halde olduğunu ve petroler mes'elesini halledip etmediğimizi ve İtalyanların da petrolde çalışmak istediklerini söylüyor.

Cevâblarım: İstanbul Rumlarının ihrâcından esasen vazgeçemeyiz. Eski İstanbul yerlilerine ve gayr-ı mücrimlere mahsus olarak bırakmağa muvâfakat istihâl edebilmekliğim Rum Patrikinin ihracına ve ekalliyetler mevâddının Türkiye için mevzu-ı bahs olmamasına mütevakkıftır. Patrikin ihrâcına ümmid verdi, tevîk etti. Ekalliyetler mes'elesini araştıracağını söyledi. Musul'a gelince: Musul şehri hâzır olduğu, ancak vilayetin cenub hududu üzerinde münâkaşa cereyân ettiği ve petrol mes'elesine henüz başlamadığımız zemîninde mahremâne havâdis verdim. İtalyanlarla bir iş yapmak mukavelât ile mümkün değildir. Ef-râdın hükümete mürâcaatı ile olur esâsında mutâbık kaldık. Tripartinin ilgasını ilân etmek muvâfıktır.. Mersin limanı ile Trabzon limanında iş aramalarını söyledim. Muvâfakat etti. Mersin ve Trabzon limanlarının inşâsı için İtalyanların hükümetimize mürâcaat etmelerini Garroni'ye söyleyebilir miyim? Cevâb isterim. Çünkü keyfiyeti Ankara'ya yazacağımı bildirdim.

İSMET.

No. 106

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 81

9 Kânun-i evvel 38

(9 Aralık 1922)

60 numaralı telgrafnâme-i âfîlerinin birinci fıkrasına cevaptır*.

Adana Hama şimendiferindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'mûrların teb'di hakkında Nâfia ve Müdâfaa-i Milliye Vekâletlerince emir verilmemiştir.

* Bkz. No. 83, 91, 115, 137.

Dâhiliye Vekâletinin cevâbı da tebliğ olunacaktır. Bu me'murlardan bazılarının bir mâh müddetle hârica çıkmak müsâadesinden istifâde etmek istemiş olmaları muhtemeldir. Mougin'in de ma'lûmâtı olmadığını evvelce bildirmiş idim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 107

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 82, 83

10 Kânun-i evvel 38

(10 Aralık 1922)

Bu sabah Aralof 9 tarihli Karahan'ın bir notasını tevdi' etti. Konferansta zât-ı âlinizin Boğazlardan süfen harbiyenin serbesti-i mürûrunu kabul ettiğinizi Lozan'daki murahhaslarından istihbâr etmeleri notanın itâsına sâik olduğunu ifade ve Rus hükümetince Misâk-i Millimiz derecesinde mecbûrîyü'l-icrâ olan Karadeniz'e Boğaz tarîkıyle harb gemilerinin mürûruna muvâfakat etmemek husûsundaki Misâk-ı Millîlerine nazaran Rusya'nın Karadeniz'e harb gemilerinin serbestce mürûrunu kat'iyen kabul edemeyeceğini, Türk hey'et-i muraahasasınca serbesti-i mürûr kabul edilirse bunu Moskova İ'tilâfını ihlâl ve bir hareket-i hasmâne telakki edeceklerini ifade etti. Bu hareket sizin de Misâk-ı Millînize mugayırdır. Garp devletlerine ba'zı ta'vizât mukabilinde böyle bir fedakârlıkta bulunuyorsanız kendilerine itimâd câiz değildir tarzında şimdiye kadar tekrar ettiği cümleyi de tekrar etti. Kendisine Misâk-ı Millîmizin bu husûsdaki fıkrasını bir kere daha izâh ettikten sonra murahhaslarınızın da iştirât ettiği Boğazlar konferansında devletler Marmara ve İstanbul'un emniyetini bizim murahhaslarımızın kâfi görecekleri vehile te'mîn ederler ve yalnız Rus murahhasları bunu kabul etmezlerse Türkiye'nin harbe devâm etmesini mi arzu ediyorsunuz suâlîme karşı Avrupa'nın fevkalâde gayr-ı müsâid şerâit içinde bulunduğundan ve bize karşı harb edemeyeceklerinden mufassalen bahs ettikten sonra şimdiden bu suâle evet veya hayır denemez, harb gemilerinin serbest geçmemesi husûsunda sonuna kadar birlikte inad edelim ve son noktada müzâkere ve karar verelim dedi.

Son noktayı nasıl ta'yîn edelim suâlîme sarîh cevap vermedi. İkinci madde ve kısım kısım aynen arz edilen notada konferansta inkıtâ' vukuunda Boğazları müştereken müdâfaa için görüşmek bizim tarafımızdan teklif edilmiş şekilde gösterilmektedir. Hakikatde Müdâfaa-yi Millîye ateşe navallarının bana da Aralof'un mürâcaatı ve tarafımızdan şahsî ve hususî istizâh tarzında cereyân etmiş mükâlemedir. Bunu ihzârî müzâkerât şeklinde gösteriyorlar. İhtâr ettim. Aralof kabul ve bu tarz-ı tahrîrin hükümetinin bu hususda görüşmek arzusunda oldu-

ğunu izhâr etmesi şeklinde kabul etmemizi rica ve Rus delegelerinin Boğazlardan harb gemilerinin mürûrunu kabul etmeleri ihtimâli olmadığını tekrar eyledi Efendim.

Mâba'dı var *

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 111.

No. 108

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 84

10 Kânun-i evvel 38

(10 Aralık 1922)

İngilizler tarafından mukaddemâ tevkîf edilen Şeyh Mahmud yine kendileri tarafından Süleymaniye'ye getirilerek Kürt hükümet-i müstekilesi reisi olmak üzere i'lân edilmiştir. O havâlide bulunan Özdemir Beyin gönderdiği bir zâbitle mahremâne görüşen Mahmud hükümetimize her ân sadık bulunduğunu ve harekât icrâsına lüzûm görülürse bu sadakatını fi'len iştirâk suretiyle isbate müheyhâ bulunduğunu beyân, şahsî arzusunun meb'ûs veya Süleymaniye valisi olmak bulunduğunu ihsâs eylemiştir. Berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 109

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 85

10 Kânun-i evvel 38

(10 Aralık 1922)

79 numaralı telgrafıma zeyiddir*.

O telgrafta bildirilen 4350 sivil esirimize İzmir ve Edirne vilayetleri ile Söke ve Saruhan sancaklarından gönderilmiş olan 5477 erkek, 30 kadın ki 5507 kişi ilâve olunmalıdır. Yunanistan'daki sivil üserâmızın mecmûu bu sûretle 9595 erkek, 251 kadın ve 11 çocuk, ya'ni cem'an 9857 kişidir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 100 ve ayrıca bkz. No. 61, 65, 69, 71, 89.

No. 110

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 76, 77, 78

10 Kânun-i evvel 338

(10 Aralık 1922)

Bugün öğleden evvel ve sonra müttefikin generalleri ile Boğazlarda ihdâs olunacak gayr-ı askerî mıntıklar ve Boğazlardan sefâin-i ticâriye ve harbiyenin mürûru için tanzim ettikleri iki projeyi tedkik ettim.

1 – Demilitarizasyon:

A – İstanbul Boğazı tarafeyninde on beşer kilometrelik bir mıntıkanın gayr-ı askerî bir hale vaz'ı takarrür etti. Bu mıntuka dâhilinde bulunan İstanbul ve mülhakatında on bin kişilik bir kuvvetimiz bulunacak ve şimendifer hatlarından makasid-ı askeriye için istifâde olunabilecek.

B – Çanakkale Boğazında Anadolu cihetinde yirmi kilometre umkunda bir arâzi, Rumeli cihetinde de Kumbağı-Kavak-Baklaburunun hattına kadar Gelibolu şibihcezîresi gayr-ı askerî olacak.

Gelibolu şibihcezîresinin baskınlara karşı muhâfazası için beş bin kişilik bir garnizon bulundurmamızı elzem addettiğimizi iddiâ ettim.

C – Bu mıntıkadan başka Marmara denizindeki adalar ve Semadirek, Limni, Bozcaada, İmroz adaları da gayr-ı askerî olacak. Marmara'da dahî tahtelbahir torpil endahına mahsûs tertibât istemiyorlar. Bunu kabul etmedik. Marmara'daki Emîrali adası ile Prens adalarının bu kuyûddan âzâde kalmasını talep ettik. Prens adalarının İstanbul'un bir kısmı addedilmesi kabul olundu. Emîrali adası için hey'et-i murahhasalarına mürâcat edecekler.

D – Gayr-ı askerî mıntıkanın havâssı ber vech-i âtî olacak: Dâimî bataryalar, tahtelbahir torpil endahına mahsûs tertibât ve teyyâreler ve kıtaât-ı askeriye bulunmayacak. Gayr-ı askerî mıntıklar memleketimizi ikiye ayırdığı için kıtaâtımız bir cihetden diğerine geçmek için gayr-ı askerî mıntıkaya kat'edebilecek. Bu menâtıkda yalnız âsâyışın muhâfazası için elzem olan ve mikdarı müttefiklerle müştereken ta'yîn edilecek olan jandarma bulunacak.

Marmara için kuyûd vaz'edilmemesini, jandarma mikdârının ta'yininde serbest bırakılmamızı, İstanbul garnizonunun ta'yininde müttefiklerin müdâhale etmemelerini talep ettim. Bu nikat ve Gelibolu garnizonu mes'elesi hakkında i'tilâf hâsıl olamadı.

No. 77.

Komisyonun son ictimâında Lord Curzon tarafından talep olunan beyne'l-milel komisyonun gayr-ı askerî mıntıkanın teftiş ile meşgul olmasını sûret-i

kat'iyede reddettim. Muallak kalan mesâilin en mühimi kontrol komisyonu ve zâifinin gayr-ı askerî arâzinin teftişine kadar tevsîi, Gelibolu garnizonu ve gayr-ı askerî mınukada jandarma kuvvetinin ve İstanbul garnizonu mikdârının müşte-reken tahdîdi husûsâtıdır.

Sûret-i umûmiyede bahrî ve askerî mevâdd olmayacağı söyleniyorsa da tah-telbahir tedârikinde ve Şarkî Trakya'da ordu mikdârında tahdîdât vaz'edecekleri ih-sâs olundu. Bu mevâddı pazartesi günü îzâh edeceklerdir.

Boğazlarda sefâin-i harbiye ve ticârîye mürûru.

Karadeniz'e gemi geçirmek hakkındaki mevâdd aynen şunlardır:

A — Vakt-ı sulhda bir devletin Boğazlardan geçirebileceği kuvve-i bahriye mikdân Karadeniz hükümetlerinin en kuvvetli donanmasından fazla olmayacaktır.

B — Karadeniz hükümetleri kuvve-i bahriyelerini tamâmen ilga ettikleri tak-dirde devletler beheri on bin tondan fazla olmamak şartıyla üçer gemi geçirmek hakkında mâlik olacaklardır.

Hal-i harbe eğer Türkiye bîtaraf olursa: Muhârib devletler bütün donanma-larını geçirmek hakkında mâlik olacaklardır. Eğer Türkiye muhârebeye dâhil olursa muhârib devletlere karşı Boğazlarda her türlü tedâbir ittihâzında serbest bulunacaktır. Bu sebeble gayr-ı askerîliğe ârız olan tebeddülât ba'de'l-harb îade ve tashîh edilecektir.

No. 78

Boğazlar rejiminin esâsı bundan ibâretidir. Bundan vazgeçmeyeceklerdir. Harb gemilerinin fâsıla ile geçmek esâsı yoktur. Buna nazaran kararınızı bilmek isterim. Ruslar hazerde ve seferde Türkiye bîtaraf olduğu takdirde Karadeniz'e geçebilecek sefâin harbiye mikdârının Karadeniz'deki bütün hükümetler kuvvâ-yı harbiyesinin beşte birini tecâvüz etmemesini ve hazerde Boğazlardan tahtelbahir ve askerî tayyâreler geçmemesini talep ediyorlar. Ruslar bu şerâite riâyet edilip edilmediğini yalnız Türkiye tarafından kontrol edilmesini istiyorlar.

Bilhassa hal-i harbde Türkiye bîtaraf olursa gayr-ı mahdûd kuvvetde bir donanmanın Boğazlardan geçmesini protesto edeceklerini söylüyorlar. Bu mesâil hakkında mütâlaanızı bilmek ihtiyâcındayım.

3 — Bugün ecnebilerin mevki-i hukîlerini tedkîke me'mûr tâlî komisyon ec-nebilerin şehir ve kasaba hâricinde arâzi tasarrufu va ba'zı sanâyiin kendi tebaa-mıza hasrı mesâili ile iştigal etmiştir. Devletler arazi tasarrufunda ve sanâyiin in-hisâra alınmamasında ısrâr etmişlerdir.

4 — Maliyenin tâlî komisyonunun müzâkerâtı gayr-ı müsâiddir.

5 — Noradunghian Efendi geldi. Muhâciler için Ermeni yurdu istedi. Nasihat ettik. Görüşmeğe devâm edecek. Birinde Macar maslahatgüzarı geldi. Hükümetinin temenniyâtı ile beraber Ankara'ya bir zâbit göndermeğe muvâfakatımızı istinzâc ediyor, çok düşkünlük gösteriyor.

İSMET

No. 111

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 86, 87, 88

10/11 Kânûn-i evvel 38

(10/11 Aralık 1922)

Aralof'un zât-ı âlilerine ve Çiçerin'e tebliğini arzu ettiği Karahan'ın notasının tercümesi ber vech-i âtî arz olunur:

“Rus hükümeti Boğazlar mes'alesindeki nokta-i nazarı Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine Vaktinde bildirmişti. Rus hükümetinin nikat-ı nazarının başlıca esasları ber vech-i âtî hülâsa olunabilir.

1 — Boğazlar bilcümle milletlerin ticaret gemileri için serbest olmalıdır.

2 — Boğazların gerek sulh ve gerek harb zamanlarında Türk gemileri müstesnâ olmak üzere bilâ istisnâ bütün harb gemilerine mesdûd olmalıdır ve nihâyet bu tarzı tahakkuk ettirebilmek için Boğazlar tahkim edilmelidir.

Tahkimâtın Türklerin elinde bulunması lüzûmu kendiliğinde anlaşılıyor.

Bu nokta-i nazar 1921 tarihli Rus-Türk muâhedesine müsteniddir ve Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşaya Aralof ve Medivani taraflarından vaktinde izâh edilmiş ve müşârünileyhim bunu Türk milletinin menâfine tamâmen muvâfik olarak tanımışlardır. Rus hükümeti Rusya ve Türkiye'nin Lozan konferansının rûznâmesine dâhil mesâilin en mühimlerinden birindeki nokta-i nazarlarının tetâbukunu memnuniyetle müşâhede etmişti.

Boğazların tâlii hakkındaki nikat-ı nazarların bu tetâbuku yalnız Türk milletinin menâfi-i hayâtiyesinin doğru olarak idrakinden değil belki 1921 Rus-Türk muâhedesininin ma'nây-ı sarîhinden de tezâhür eder. Bununla beraber Rus hükümeti Lozan'daki Türk hey'et-i Murahhasasının bâlâda zikredilen nokta-i nazardan son derece hâiz-i ehemmiyet olan bu mes'eleden sarf-ı nazara mütemâyil ve Boğazlardan sefâin-i harbiyenin mürûruna râzı olmak fikrinde olduğunu müş'ir bir haber almıştır.

No. 87

Rus hükümeti bu haberi a'zamî kayd-ı ihtiyâtle telakki eder. Zira Avrupa emperyalizmine karşı muzafferâne mücâdelesini esnâsında Türk milletinin menâfi-

inde müstesnâ bir idrâk göstermiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şimdi Türk hâkimiyetine ırâs-ı halel eden ve Misâk-ı Millînin İstanbul'un emniyetine müteallik en esaslı maddesini ibtâl eden ferâgatlere râzı olabileceğini kabul etmek müşkildir. Bununla beraber Rus hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin nazar-ı dikkatini gayr-ı kabil-i ta'mir ve elîm hatalar intikâbından zamanında ictinâb için alınan bu habere celb etmeyi vazifesinden adeder.

Aynı zamanda eğer Türk heyet-i murahhasasının harb gemilerinin Boğazlardan mürûruna râzı olduğuna dâir ma'lumâtun bir esâsı var ise böyle bir kararı ancak böyle bir ihlâldan mütevellid bütün netâyici ile birlikte 1921 tarihli Rus-Türk muâhedesinin esaslı bir ihlâli olarak telakki edebileceğimizi Rus hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin pîş-i itilâma vaz'eder. 1921 Rus-Türk muâhedesine ve Misâk-ı Millî'ye rağmen ve binâen aleyh Türk milletinin olduğu kadar Şuralar Cumhuriyetleri mümessillerinin de menâfi zararına olarak Boğazların bilcümle milleterin sefâin-i harbiyesinin mürûruna küşâd edilmesine muvâfakat, deniz tarafından zayıf bir sûrette müdâfaa edilmekte olan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'a karşı bir tecâvüze yol açılması ma'nâsını ifade edecek ve böyle bir hareket Şuralar Cumhuriyetleri milleterinin menâfiine muhâsım bir hareketden başka dürlü tefsîr edilemeyecektir.

Bu takdirde Rus Şuralar Hükümeti şimdiye kadar iki hükümet arasında menâfi'-i müşterekelerinin müdâfaası için ittihâz edilecek tedâbir hakkında icrâ edilmiş olan bilcümle müzâkerât-ı mütekaddimenin tamamıyla fâidesiz olacağı neticesine vâsıl olacaktır.

No. 88

Rus hükümeti Türkiye hükümetinin kendisini menâfi için te'minâtı Rus-Türk muâhedesinde ve Rusya-Türkiye dostluğunda değil fakat sâir tarîklerde aramağa sevkettiği kemâl-i teessürle müşâhedeye mecbûr olacaktır. Rus hükümeti nokta-i nazarını kemâl-i serbestî ile beyân eder ve sizden tarafımızdan alınan ma'lumâtun Lozan'da Türk hey'et-i murahhasası tarafından hakikaten ahzedilmiş olan vaz'iyete ne dereceye kadar tetâbuk ettiğini tesbit edebilmekliğimize müsâade edecek izâhât-ı dostâne ümmid eyler. Aynı zamanda Rus hükümeti mütekaddim bir teâti-i eskâr ile Lozan'da bir Rus-Türk müttehid siyâsî cephesi ihzârı husûsundaki bilcümle teşebbüsâta rağmen tarafeyni de haberdâr kılan ve harekâtda âhengi te'min eyleyen ve o kadar zarûrî olan temasın Lozan Konferansından çok evvel ve konferans esnâsında münkatı olmuş olduğunu müşâhede mecbûriyetindedir. Hükümet kani'dir ki eğer her iki hükümet hey'et-i murahhasaları yapacakları teşebbüsât hakkında evvel emirde i'tilâf ettikten sonra Lozan'da müttehid hareket etselerdi her halde Türkiye menâfi' ve istiklâlini Rusyanınkinden çok fazla tehdid eden Avrupa emperyalist hükümetlerinin müttehid ve müttefik cephesine karşı şimdi olduğu gibi her iki hey'et-i murahhasanın mütekabilen teşebbüslerini hemaheng kilmaksızın hareket etmelerin-

den dolayı istihsâl edecekleri netâyicden daha müsbet netâyic elde edilebilmesi ümmid olunabilecekti. Kezâlik Lozan Konferansının inkıtâi halinde Bahr-i Siyâh'ın emniyetini te'mîn için Rusya'nın ittihâzına müheyyâ olacağı tedâbire müteallik Mümessil Aralof'a edilen sualin de ancak Rusya ve Türkiye için ihdâs edilen vaziyetin müşterek bir tedkiki ve yalnız Konferansın inkıtâi halinde değil, fakat kısmen bir muvaffakiyetin muhtemel olan istihsâli için, mesâisi esnasında da ta'hib edilecek müşterek bir siyâsetin te'sisi planı dâiresinde bir hale iktirân edebilecektir."

HÜSEYİN RAUF

No. 112

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 89

10/11 Kânûn-i evvel 338

(10/11 Aralık 1922)

C. 71* Amerika mektepleri âtûdeki şerâite riâyet ettikleri takdirde mevcûd olmakta devam edebilirler.

1 - Mekteplerini dâimâ maarif müdir ve müfettişlerimizin teftiş ve mürâka-besine âmâde bulundurmak,

2 - Maarif müdir ve müfettişleri tarafından talep edilen ma'lûmât ve izâ-hâtü derhal vermek,

3 - Mekteplerinde Türkçe tarih ve coğrafyanın tarafımızdan gösterilecek Türk muallimler tarafından tedrisini kabul etmek ve bunların maâşâtını kendi bütçelerine idhâl etmek,

4 - Mekâtib-i husûsiye hakkında neşredilmiş ve edilecek bilcümle mukar-rerât ve kavânîne riâyet edeceklerini taahhüd etmek.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 103 ve No. 44.

No. 113

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 90

10/11 Kânûn-i evvel 338

(10/11 Aralık 1922)

C. 8 Kânûn-i evvel 74 numaraya:*

Trabzon limanı ve Trabzon-Erzurum şu'be hattı için mürâcaat edecek İtal-yan şirketlerinin teklifini hüsn-i telakki ve tedkike müheyyâyız. Mersin limanı

* Bkz. No. 105.

hakkında bir seneden beri bir Fransız şirketiyle cereyân eden müzâkere intâc edilmek üzeredir. İntâcından evvel bu bâbda daha müsâid şerâit ibrâz edecek bir İtalyan şirketinin teklifini de istumâ' ve tedkike hazırız Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 114

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 91

10/11 Kânûn-i evvel 38

(10/11 Aralık 1922)

C. 69* Aydın demiryoluna otuz beş ecnebi me'mûr alınmasına ve Londra ile muhâbere etmesine müsâade edilmediği hakkında Nâfia Vekâletince ma'lûmât yoktur. Muhâbere kısmı Erkân-ı Harbiye'den tahkik ediliyor. Netice bildirecektir. Yalnız bilcümle me'mûrinin Türk olması ve Türkler arasında bulunmayan mütehasısların ecnebi olarak istihdâm edilebileceği tebliğ edilmişti**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 104.

** Bkz. No. 139.

No. 115

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 92

11 Kânûn-i evvel 338

(11 Aralık 1922)

Bağdat demiryolunun Adana kısmında bütün muâmelâtın Türkçe olması emredilmiş olmayıp demiryollarla müessesât-ı sâirede işletmeye âid muâmelât ve muhâberâtın yalnız Türkçe icrâ edileceği hakkındaki 10 Mart 32 tarihli kanun yeni teşekkül etmeyip bir seneden beri icrây-ı faaliyet eden şirkete dahi ta'mîmen tebliğ edilmiştir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 83, 91, 106, 137, 166.

No. 116

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 93

11 Kânun-i evvel 38

(11 Aralık 1922)

73 numaralı telgrafnamenizin birinci maddesinde (iki tarafı idare etmeğe çalıştığımız)cümlesiyle başladılar kelimesi arasındaki ibarenin ve tahkimât fikrinin kelimesinden Ruslarla hâsıl kelimeleri arasındaki ta'birâtın ve tahmin ettiğim kelimeleriyle bizim hâkimiyetimiz kelimesi arasındaki ibare ile ikinci maddenin sonlarına doğru ikinci bir Yunanistan yapmak istediklerini söyledi cümlesinden evvel'ki cümlenin sür'at-ı tekrarını rica eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 117

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 94

11 Kânun-i evvel 38

(11 Aralık 1922)

Boğazların serbestisini İngilizler iddia ederken bidâyetden beri istinâd ettikleri en kuvvetli vak'a Yavuz'un Boğazlardan mürûru ve hukuk-i düvel ve muâhedâta mugayır olarak muayyen müddetten fazla İstanbul limanında muhâfaza edilmesi husûsu olduğu ma'lûmunuzdur. O tarihte bizzât Londra'da bulunduğumdan Yavuz'un Boğaz'dan mürûruna müsâade ve İstanbul limanında alıkonulması İngiltere hükümetince mûcib-i memnûniyet olduğunu Edward Grey'in sefirimiz Tevfik Paşaya resmen beyân ettiğini yakinen biliyorum. Bu bâbda 1914 ağustosunun birinci gününden beşinci gününe kadar başta Times olduğu halde İngiliz matbuâtının da resmî menâbia müstenid neşriyatı iş'hâd edilebilir. Berây-ı ma'lûmât.

Boğazlar mes'elesinin müzâkeresinde Karadeniz'in tamâmiyle gayr-ı askerî bir hale vaz'ı hükümât-ı gayriyenin süfen-i harbiye imrârine karşı da mâni' bir tedbir olacağını bizim için de Karadeniz ve Akdenizde büyük bir donanma inşâsı mecbûriyetini tahtîf edeceğini mütâlâa olarak arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 118

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 79, 80, 81

11 Kânun-i evvel 38

(11 Aralık 1922)

10 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Bugün pazar, ta'til idi. Mülâkatlarım ber vech-i âtîdir:

No. 79:

1 — Curzon ile mülâkatımın hülâsası şudur. Noel zamanlarına kadar mevâdd-ı esâsiyeyi takrîr edip imzâ etmek ve buna nazaran muâhede-i sulhiyenin kaleme alınmasını mütahassıslara terkederek iki üç hafta fâsıla vermek düşünüyor imiş. Bilâ fâsıla çalışarak sulh muâhedesini imzâlamak bence mürecâh olduğunu, esâslardan sonra da ifadât üzerinde münâkaşadan ictinâb olunamayacağını, ma'hazâ arkadaşlarım ile görüşerek cevâb vereceğimi söyledim. İki üç haftalık fâsıla gayr-ı kabil-i ictinâb olursa daha evvel bir şey imzalamak ve fâsıla esnâsında Ankara'ya gidip gelmek benim de arzumdur. Yalnız hâtırma gelen mahzûr evvelâ kendilerinin en mühim addettiklerini imzâlayıp bizimkilerini son münâkaşalara bırakmak ve bir de sulh muâhede-i kat'iiyesi imzalanmadı diyerek İstanbul işgalini temîd etmek arzu edilebilir. Bu mahzûra mahal vermeğe çalışarak muvâfakat fikrindeyim. Curzon ile mesâil-i muhtelifiye temas ettim. Boğazlar hakkında muhtelifün fih nokta-i esâsiye iki Boğaz arasındaki gemi adedinin tehlike teşkil etmemesi için siyâsi ve askerî te'minâtı kâfi görmediğimi söyledim. En kuvveti Bahr-ı Siyâh devleti kadar donanma sahibi olmağımız lüzûmunu müdâfaa ederek *Reşadiye* ve *Sultan Osman* gemilerimizi istedim. İlk def'a işittiği bu talebi düşünceğini, te'minât-ı siyâsiyenin çalışmakta olduğunu bildirdi. Ma'hazâ talebimin Karadeniz'e donanma mürûrunu tahdîd demek olduğunu fark edemedi. Ben de gemilerimiz hakkında bir cevâb almak için kendisiyle bunu uzatmadım. Sonra Musul mes'elesine girdim. Kat'iiyen reddetti. Bu husûsta hükümetinden müeyyid ta'limât aldığını söyledi. Buradan uzun münâkaşa oldu. Vaz'iiyetin vehâmet ve tehlikesini ifâde ettim. Kabul ettiğini söyledi. Sonra mücâdele tatmîn ve tehdîd etti. Kat'iiyetle mukabele ettim. Ayrıldık. Curzon bana tehdidâtı arasında ittifaklarını, Balkan devletlerini unuttu. Kuvvet hesaplarını iyi yapan adamlar olduğumuzu, eski zamana nisbetle karşıımızdaki kuvvetlerin azalmış olduğunu söyledim*.

* Curzon, 10 Aralık 1922 günü İsmet Paşa'yla yaptığı görüşmeyi 12.12.1922 tarihli ve 106 sayılı telgrafında şöyle rapor ediyor:

"My conversation with Ismet yesterday (10.12.1922) was friendly but unfruitful. For he continued to insist on surrender of Mosul and declared that he could never go back to Angora without it. I declined to yield in the smallest degree and propose to send him a note which may be useful for subsequent publication, stating in detail our reason for refusal. I shall make a good deal

No. 80

2 – Müteâkiben Çiçerin mukarrer olduğu vechile yanıma geldi. Zât-ı âlilerinin Aralof ile bir mülâkatını anlattı. Sulh olmazsa Irak'ı zaptedeceğimizi, vaz'iyetimizin daha kuvvetli olacağını söylemişsiniz. Bu ifâdâtı sulh yapmak istiyoruz tarzındaki beyânât ve hatt-ı hareketime cevâb göstermek istedi. Sulh yapmak istediğimizi ve reis-i hükümetin bu ifâdâtı sulhun adem-i imkânî karşısında hükümetin her vaz'iyeti derpîş ve ihzâr etmekte olduğu suretinde anladığımı söyledim. Sonra Boğazlar mes'elesini münâkaşa ettik. Onlar Karadeniz'e vakt-i sulhde her devletin en kuvvetli donanma kadar sefâin-i harbiye geçirmesini kabul etmiyorlar. Türkiye hâric olmak üzere bütün Karadeniz devletlerinin donanma mecmûununun beşte birine muvâfakat ve tehtelbahirlere adem-i müsâade gösteriyorlar. Vakt-i harbde ise Türkiye'nin donanma geçmesine müsâadesini reddediyorlar. Fikrimi sordu. Kendisine hak verdim. Donanma geçmesi mes'ele si bizlere gayr-i müsâid ve tehdîd-amîz olduğunu, buna mukavemet için son derece uğraşacağımızı kararlaştırdık. Dedim ki bu ahvâl aleyhimize kuvvet prensibidir. Bu bize gösteriyor ki biz sulhü yapmağa mecbûr olursak dahî siyâsetimiz müşterek müdâfaa mecburiyetinden dolayı yine beraber olacaktır. Birbirimizi tatmîn ettik. Bir de Türk gazetecilerine beyânatda bulunmuş. Mahrem söylediği şeyler İngiliz gazetecilerine sızmış. İhtilâf-ı nazar şeklinde görünmüş. İ'tizâr ediyor. Te'vildir ammâ kabul ettim.

3 – Şimdiye kadar Boğazlar hakkındaki tekâlifin mâhiyeti ma'lûm olmuştur. Esâs olan nokta, hazerde ve bâhusûs seferde donanmanın serbestce geçmesidir. Bu madde hakkında hükümetin nokta-ı nazarını evvelce arz ettiğim şekle göre bilmek isterim. Mes'elenin kararı kat'îye iktirân edeceği günlerdeyiz. Musul da ağır bir vaz'iyete girmiştir.

No. 81

4 – Mülâkatlardan sonra Cenevre'de Yahudilerin bir ziyafetine gittik. İsviçreli Cenevre Hamambaşısı Süleyman Kanunî devrinden beri dünyanın katliâmından kurtulan Yahudilerin bizde gördüğü hüsn-i kabulden bahs ve şükrânını izhâr ve i'lân etti. Türk Yahudileri hüsn-i kabul yaptılar. Bu vesile ile sulh şerâitimizi teşrih ve Türkiye'de yaşamak isteyen anâsırın Yahudileri ya'ni dâhilî ve hâricî iftirak siyâsetinden ârî vatandaş hayatını model ittihâz etmeleri lüzûmunu ve mevcut olan terkîbât-ı siyâsiye ne olursa olsun çok kuvvetli ve çok haklı olduğumuzu, Mondros'dan sonra Mudanya'dan geçerek Lozan'da bulunduğumuzun muhâkemeye esâs ittihâz edilmesi ancak âlemi sulha îsâl edeceğini

out of point that surrender is not even consistent with first article of national pact to which he constantly appeals as magna charta of new Turkey."

(F.O.424/255, p. 668, No. 771; DBFP-1/18, p. 368, No. 273)

ve ilah... söyledim. Maksadım taallül ve tehdidlere alenî bir cevâb vermektî. Sert bir mücâdele devrine girdik**.

** İsmet Paşa'nın 10 Aralık 1922 günü Cenevre'de Yahudilerin ziyafetinde bulunması ertesi günkü İsviçre gazetelerinde genişçe yer tutmuştu. *Journal de Genève* gazetesinin bu konudaki haberi aşağıdadır:

Ismet pacha à Genève

Ismet pacha et les membres de la délégation turque à la conférence de Lausanne ont été les hôtes, dimanche soir, à l'hôtel des Bergues, de la Société fraternelle des Sepharadi turcs à Genève (section des Israélites expulsés d'Espagne en 1506 et de Portugal en 1492). Cette réception au cours de laquelle Ismet pacha a fait d'importantes déclarations sur l'attitude turque à la conférence de Lausanne, a été aussi et surtout une grande manifestation turco-juive.

Le premier discours a été prononcé par M. Fissé, président de la Société fraternelle des Sepharadi. Il a félicité le général vainqueur Ismet pacha (sans oublier Kemal pacha), remercié de leur présence les représentants des autorités genevoises, ainsi que M. le professeur Eugène Pittard et Mme. Noelle Roger, grands amis de la Turquie. M. Fissé a enfin levé sa coupe de champagne au succès complet de la Turquie à Lausanne et à S. E. Ismet pacha.

C'est ensuite M. Gunzburger, grand rabbin de Genève, qui dit l'oeuvre admirable accomplie par les Turcs en faveur des Israélites. Depuis 1454, ceux-ci, chassés de toutes parts, ont trouvé un sûr refuge auprès des sultans. Sur les rives du Bosphore, chaque Juif trouva une vigne et un figuier, en même temps que le libre exercice de sa religion. M. Gunzburger, qui parle ensuite en sa qualité de Français, boit à la santé de S.E. Ismet pacha.

Puis voici le discours du chef de la délégation turque à Lausanne. Ismet Pacha Parle assis, traduit par un interprète. Son discours, sans emphase, est net, précis. Il est l'interprète de la grande Assemblée nationale d'Angora. Dans son exorde il rend le plus vif hommage à la Suisse, dont la devise est que la force ne prime pas le droit, ainsi qu'aux Israélites, qui considèrent avec raison la Turquie comme leur patrie. Ismet pacha souhaite que tous ceux qui vivent en Turquie prennent exemple sur la conduite des Juifs. "Cette réunion ajoute-t-il, causera un certain bruit dans notre pays. On apprendra avec plaisir que les Turcs et les Juifs fraternisent à l'étranger."

Ismet pacha en arrive à la conférence de Lausanne. Il aborde d'abord la question des capitulations.

"Jusqu'ici, affirme-t-il, nos efforts n'ont pas donné de résultats tangibles. Nous sommes venus ici animés de la meilleure bonne volonté. Et je crois avoir donné à Lausanne une preuve suffisante de cette bonne volonté. Nos revendications restent les mêmes aujourd'hui qu'elles étaient hier. Nous pouvons assurer aux étrangers qui viendront chez nous des garanties analogues à celles qu'ils obtiendraient dans les autres pays. Cette sécurité sera encore plus large plus tard, mais il faut que nous soyons aussi libres chez nous. Cette remarque suffit à expliquer notre attitude dans la question des capitulations."

Le général en arrive aux questions des Détroits et de la dette ottomane. "Nous avons accepté de supprimer les fortifications des Détroits pour laisser libre passage aux navires de commerce de toutes les nations. Mais ce sacrifice ne veut pas dire que nous mettons la capitale à la merci des étrangers. Cela ne veut pas dire non plus qu'en supprimant les capitulations nous mettons l'étranger à notre merci.

Nous demandons seulement les territoires qui nous appartiennent; si l'on nous en donnait d'autres, nous les refuserions!

Nous demandons la répartition de la dette ottomane avec les pays détachés de l'ancienne Turquie. Ce sont des revendications indispensables pour assurer notre existence. Le jour où nous

5 — *Temps* Gazetesi zât-ı devletlerinin Fransızlara şükranını neşrediyor. Fransızlara bu esnâda izhâr-ı teşekkür için oraca yeni bir ma'lumât ve sebeb hâsıl oldu ise lütfen tenvîr buyurulmaktığına istirhâm ederim ***. Fransızlar bi-

avons décidé de sauver notre pays en fondant la Constitution nationale et en entreprenant la lutte, nous étions beaucoup plus faibles qu'aujourd'hui. Nous nous considérons aujourd'hui beaucoup plus forts qu'après les armistices de Moudros et de Moudania.

Pourquoi? Parce que notre cause est juste. J'espère que les peuples ont apprécié notre modération et compris la justesse de nos revendications nationales. Les échos parvenus jusqu'à vous de la conférence de Lausanne prouvent que nous ne nous posons pas en vainqueur brutal et que nous avons, plutôt, des intentions très conciliantes. C'est là notre caractéristique nationale d'être modérés et conciliants.

Mais si malgré toute notre bonne volonté et nos désirs d'aboutir à la paix, nous échouons, j'espère que la conscience des peuples reconnaîtra que les torts ne sont pas de notre côté. Pour arriver à obtenir cette paix, nous ferons preuve de la plus grande bonne volonté, mais une bonne volonté unilatérale ne suffit pas. Nous souhaitons donc que cette bonne volonté soit générale."

S.E. Ismet pacha, très applaudi, lève son verre à l'honorable assemblée et à la Suisse.

M. le conseiller d'Etat Gignoux exprime alors la reconnaissance des autorités du grand honneur fait à la Suisse en réunissant sur son territoire une conférence qui recherche la paix du monde après tant d'années de douleurs. Le peuple suisse et ses représentants suivent cette oeuvre avec le plus grand intérêt et forment, d'une seule âme, le vœu que les travaux de la conférence aboutissent à la paix définitive. Et si ce résultat si heureux peut être obtenu le peuple genevois se souviendra avec une émotion et une joie égales de la soirée passée à vos côtés. Je bois à V. E. et à la grande Turquie que vous représentez. (Appl. prolongés).

Enfin, M. le professeur Eugène Pittard fait le plus vif éloge de la Turquie. La Suisse a trop combattu pour sa liberté pour qu'elle ne comprenne pas ceux qui luttent pour la leur. "Je suis convaincu, ajoute M. Pittard, que la Suisse vous comprend et que V. E. trouvera chez nous des hommes compatissant à toutes vos souffrances et faisant des vœux pour qu'une paix juste et honorable intervienne. La justice sera certainement un jour de votre côté. Excellence, je vous remercie d'avoir honoré aujourd'hui Genève de votre présence. (Vifs appl)

C'est la fin des discours. Autour des tables où fume le café, qui n'est pas turc, des conversations particulières s'engagent et quelques minutes plus tard Ismet pacha et sa suite regagnent Lausanne en automobile.

Journal de Genève, 11.12.1922

*** *Le Temps* gazetesinin 10 Aralık 1922 günlü sayısında çıkan söz konusu yazı şudur:

Un discours du président du conseil d'Angora

On mande d'Angora:

Dans un discours qu'il a prononcé à la grande Assemblée, le président du conseil, Reouf bey, a dit notamment:

Vous savez que les délibérations de paix ont commencé par la délimitation de la Thrace orientale. Les alliés veulent nous donner Andrinople sans Karagatch: dans ce cas, Andrinople ne serait pas turque. La vie économique d'Andrinople serait anéantie. Nous travaillons pour vivre, et non pas pour être serrés dans des formalités si limitées. Non, nous ne tolérerons pas qu'on frappe à notre porte à tout moment. Andrinople est turque, et par conséquent Karagatch aussi.

ze kapitülasyon ve iktisat mesâilinde gayr-ı müsâid ve muanniddirler. Bir de Ermeni Patriki Refet Paşaya mürâcaat ve beyân-ı sadâkat etmiş havâdisinin aslı var ise emr ve iş'ârı.

İSMET

Quant à la Thrace occidentale, nos exigences sont tout à fait conformes à la vérité: nous demandons un plébiscite sur cette contrée, ce que demandé également le monde civilisé.

Nous avons fait un accord avec la France: c'était un armistice qui mettait fin aux hostilités entre les deux pays, mais nous n'avons pas signé la paix, tandis que maintenant nous marchons vers la paix définitive. Nous demandons à la France d'apprécier la façon dont nous avons défendu notre indépendance, en même temps que les sacrifices faits pour cette cause suprême. Les Français sont le seul peuple qui puisse comprendre la valeur de ce qu'est l'indépendance d'un pays. L'opinion de cette nation est en notre faveur depuis longtemps.

Nous sommes très reconnaissants envers ce pays de ce qu'il fait pour notre cause. Je remercie publiquement la presse française. Le personnage qui se trouve à la tête de ce pays est un des plus grands hommes d'Etat du monde. C'est un de ces médecins qui diagnostiquent la maladie et qui cherchent son remède. Nous pouvons espérer que le peuple français et la délégation qui représente ce pays apprécient la justesse de notre cause.

(*Le Temps*, 10.12.1922)

Bkz. No. 124.

No. 119

Lozan'da İsmet Paşa'dan Başkumandanlığa

No. 82

11 Kanunuevvel 338
(11 Aralık 1922)

Sunnisi'nin seyahatini İtalyanların da talep edip etmediklerini anlayamadım. Eğer İtalyanlar Sunnisi'nin gittiğini biliyorlarsa ve bilecekler ise tarafımızdan bir muavenet gibi burada meseleyi İtalyanlarla görüşmek derhattır. İradelerine muntazırım.

İSMET

No. 120

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Tel.

11 Kânunuevvel 338
(11 Aralık 1922)

No. 83

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

Sihhatınız ve vaz'iyete dair ihtisâsâtınız hakkında malumât itâsını istirham ederim. Mesâili esasiyenin hemen kâffesinde dayanıp kaldık. Belki hepsini bir-

den müteakabil pazarlıklar ile birden çıkaracağız. Ancak Boğazlardan sefain-i harbiyenin geçmesini İstanbul için bir tehlike mâhiyetinde kabul etmeğe aslâ mütemayil değildirlere. Zaten Boğaz açıklığının esâs Rusları donanma altında tutmak ve Türk-Rus tevhibi harekâtına mâni olarak Türkleri Entente politikası kabûlüne sevk ve icbar eylemektir. Boğazlar arasında bulunacak harb gemisi mikdârı bizim donanmamızdan aşağı olsun demek hemen hemen harb gemisi geçmesin demek olduğu gibi Karadeniz'e harbde donanma geçmesini kabul edince muhârib devlete karşı münferiden tehlikeye düşmemek için bütün kuvvet-i harbiyenin geçmesini de talep ediyorlar. Bu kuyûdu mesele-i esâsiye adde-dip etmemek veya iktizâ-ı hale göre hareketi buraya bırakmak şikkını mülâhaza ve irâde buyurmalarını istirhâm ederim. Bizim harb halinde müdâfaa imkânına ve müdâfaa hakkına mâlik olmağımız serbesti-i harekâtımızı te'mîn edecek bir vâsıtaadır. Hakikat-i hâlde bu sistem Rusya'nın za'afını ve bizim Entente politikasına mûmâşâtımız demek ise de bizim kuvvetli memleket yapmak için kuvvetlerimizi nerede muhâfaza ve inkişâf ettirmek istediğimiz gözönüne alınırsa ve esâsen Gelibolu dahil olduğu halde bütün İstanbul havalisinden işgali mündefi ve kuvve-i berrîye yakın ve hazır bulunursa donanmanın mürûru halen sebebi inkıtâ addedilmemesi mütâleasındayım. Musul işi ağırdır. İştigalâtımız fevkalâde ise de vazifeyi hüsn-i ifâ etmek gayreti cümlemize medârı-ı kuvvet olmaktadır, Aziz Reisim ve Başkumandanım. 11 Kânunevvel 338*.

İSMET

* Bkz. No. 123.

No. 121

Hey'et-i Vekîli Riyâsetine

No. 84

11 Kânun-i evvel 38

(11 Kasım 1922)

Memâlik-i meşgule dâhilinde bulunup da şimdiye kadar gerek tekâlîf-i mâliyyeyi ifâ, gerek sâir vazâif ve merâsim-i kanuniyyeyi ikmâl eylememiş olan bil-umum ecnebilerle ecnebi şirket ve müessesâtının cümlesi hakkında, vergilerin ancak işbu mahallerin hükümet-i milliye tarafından istirdâdı tarihinden i'tibâren tatbîk edileceği ve te'diye hususunda dahi kendilerine tarih-i tebliğden bed'et-mek üzere üç ay mühlet i'tâ olunacağı ve diğere kanunlara mûtaallik mükellefiyetlerin ikmalî hususunda da kendilerine kezâlik tarih-i tebliğ ve i'lândan i'tibâren üç ay mühlet i'tâ olunması burada talep olunmaktadır. Mümkünse tervecine müsâade buyurulması ve bu husûsun gerek İstanbul'da, gerek istirdâd olunan diğere mahallerde cerâid ve vesait-i münâsibe ile neşr ve ta'mîmi ve mahallî me'murlarına âcilen bu yolda tebliğaat-ı lâzimedede buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 163.

No. 122

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 95

12 Kânun-i evvel 38
(12 Aralık 1922)

79 numaralı telgrafnameniz açılmadığından tekrarına müsâade buyurulması müsterhamdır.

HÜSEYİN RAUF

No. 123

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 108

12 Kânun-i evvel 38
(12 Aralık 1922)

1 – Sıhhatim çok iyidir*. Meclis umûrunda fazla dikkat ve kuvvet sarfına mecbur olunuyor.

2 – Müzâkerâtı parlak idare ettiğiniz manzarası umûmun nazarında barizdir.

3 – Bütün raporlarınızı okuyorum. Bana yaptığınız hulâsayı tedkik ettim. Heyet-i Vekilenin son talimâtını gördüm.

4 – Şimdiye kadar temas ettiğiniz noktalar ve neticeler henüz vaz'iyet-i umumiye hakkında İtilâf Devletlerinin son ve kat'i fikirlerini sarâhatle göstermiyor. Meselâ İstanbul ve Marmara'nın emniyetinin esâs itibâriyle kabul etmemek istedikleri anlaşılıyor. Kapitülasyonlar mes'elesinde sarâhat ve kat'iyet görünmedikçe diğer mesâilde çok teennî lâzımdır. Bir defa daha bütün mesâilin son safhasına göre bir tablo yapmanızı rica ederim. Nerede durmak lâzım geleceğini parlak zekânız ve mûsîp muhâkemeniz kestirebilir. Harâret ve muhabbetle gözlerinden öperim sevgili kardeşim. Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 120.

No. 124

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 100

12 Kânun-ı evvel 38
(12 Aralık 1922)

C. 11 Kânûn-i evvel 81 numaraya *.

Fransız matbuâtına teşekkür ettim. Da'vây-ı millîmizin bidâyetinden beri Fransız matbuâtının hakkımızı kabul ve müdâfaada devâm ve sebatlarını sitâyış-la zikr ve matbuâtın Fransız milletinin lisan-i hali bulunmasını kayd ile harekâtını milletinin eskâr-ı umûmiyesine tevfiik zarûretinde olan Fransa hükümetinin ve mahir başvekilinin ve murahhaslarının binnetice İstiklâl-i tâm noktasından hakkımızı teslim edeceklerinden nâ-ümmîd olmamak lüzûmunu ityân tarzında beyânâtda bulundum.

Mektebler hakkındaki mutâlebâtlarından ayrıca şikâyet ettim.

Ermeni Patrikinin Refet Paşaya beyân-ı sadâkatına dâir resmî ma'lumât alamadık. Tahkîk ediyorum. Neticeyi bildireceğim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 118/5 ve 126, 130.

No. 125

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 85

12 Kânun-ı evvel 38
(12 Aralık 1922)

11 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Umûmî ictimâ olmadı, tâlî komisyonlarda çalışıldı. Bizzât asker mutahassıslarla Boğazlarda gayr-ı askerîlik hakkında yeni tanzîm edilen proje tedkik olundu*. Gelibolu şebih cezîresinde garnizon talebimizi kabul etmediler. Marmara sâhillerinde on beş santimlikten fazla top ve lağım tertibâtı bulunmaması kaydını kabul etmedik. Marmara sâhillerine hiçbir suretle kayd istemiyoruz. İstanbul

* Bu konuda Curzon şunları söylüyor:

"Military and naval experts have completed detailed examination of Straits proposal with Turks and matter will now come back to my commission. Turkish acceptance will depend on nature of political guarantees."

(Curzon'dan Crowe'a tel. 12.12.1922, No. 106. F.O.424/255, p. 668, N. 771 ve DBFP-I/18, p. 387, No. 273).

garnizonu on iki bin mikdârında ve daha çok mevâdd teklifimiz vechile kabul olundu. Karadeniz'e geçecek harb gemilerinin hazer ve seferde mikdârları mes'elesini tekrâr okuduk. Kasden mes'elenin müzâkeresine girmeyerek tâlî komisyonunda müzâkere edeceğimizi söyledim. Böyle bir tâlî komisyon teşkil için Ruslarla yekmeâl nota veriyoruz. Entente'in fikri Ruslar ve Türklerle ayrı ayrı mes'eleyi ihzar etmek olduğundan buna mahal vermemek ve hem de Ruslarla yeniden beraberlik göstermek istiyoruz.

Londra'da başvekiller arasında ihtilâf-ı efkâr olduğundan umûmî bir durgunluk mahsusdur.

İSMET

No. 126

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 96, 97, 98, 99

12/13 Kânûn-i evvel 38
(12/13 Aralık 1922)

81 numaralı telgraflara kadar cevabdır*.

Madde 1 — Mesâil-i esâsiye üzerinde anlaşılmadıkça konferansın yortular münâsebetiyle ta'tiline müsâade edemeyiz. Çünkü silâh altında bulunan ve uzun senelerden beri evlerinden uzak kalan yüz binlerce askerimizi yortulardan müstefid olunacak diye intizâr halinde bırakamayız. Ayrıca İstanbul vaz'iyet-i hâzırasının uzun müddet bu hale tahammülü yoktur. Mesâil-i esâsiye hakkında umumî i'tilâf hasıl olduğu takdirde ancak İstanbul ve Boğazların tahliyesi şartı ile teferruâtın müzâkere ve intâcını muayyen bir zamana ta'lik edebiliriz.

Madde 2 — Boğazlar hakkındaki teklifâtın İstanbul ve Marmara'nın emniyetini kâfil olmadığı mütâlaa kılındı. İstanbul ve Marmara'nın emniyet ve masûniyeti beynelmilel taahhüd ettirilmezse Marmara Denizinde bahrî vesâit-i müdâfaamıza müdâhale ve tahdîd edilmemelidir.

3 — Gerek Boğazlar mes'elesi gerekse kapitülasyonlarla Musul ve Düyûn-i Umûmiye ve Ta'mirât mesâili hakkında Hey'et-i Vekilenin bir karar verebilmesi için mesâil-i mezkûrenin elyevm vâsıl olduğu son safahât hakkında kat'î ma'lûmât ile mütâlaa-i devletlerine ihtiyâc vardır. Telgraflar şifreleri ale'l-ekser anlaşılmaz bir şekilde naklettiğinden muvâfık görüldüğü takdirde bu ma'lûmâtın ayrıca kuriye ile de irsâlini rica ederim.

* Bkz. No. 118.

4 — Boğazlardan sefâin-i harbiye mürûru ve tedâbîr-i tedâfüiye hakkında mütâlaât ber vech-i âtidir:

A — Türkiye muhâbereye dâhil olursa muhârib devletlere karşı Boğazlarda her türlü tedâbîr ittihâzında serbest bulunması kabul edildiğine nazaran Marmara'da bi'l-farz İzmit limanında tahte'l-bahir ve torpil endahuna mahsûs tertibât bulundurulmaması muvâfık olamaz. Çünkü bu takdirde Boğazların derhal seddedilebilmesi hakkındaki salâhiyet bi-ma'nâ kalır ve hâricî üssü'l-harekelerin bu'diyeti dolayısıyla mesdûdiyeti tatbîk ve icrâ müşkil hattâ gayr-ı mümkün olur.

Bundan başka bîtaraf kalacağımız bir harbde Marmara'da bu gibi tedâfüi vesâit-i bahriyenin bulunması devletlerin kuvây-ı bahriyelerinin Boğazlardan geçmesine bir mâni' teşkil etmez. Bizim için ise tahte'l-bahir ve torpil endah tertibâtının bulunması Marmara ve İstanbul'un emniyeti için en müessir çarelerden biridir.

B — Vakt-i sulhde bir devletin Boğazdan geçirebileceği kuvvet Karadeniz'de sahil-dâr hükümetlerin en kuvvetli bahriyesine muâdil olacak ise de Boğazlardan mukaddemâ akdedilmiş veya o esnâda akdedilebilecek bir ittifak nazar-ı dikkate alınarak iki veya ziyade müttefiklerin geçirecekleri kuvvetlerin mecmûu Karadeniz'deki sahil-dâr hükümetlerin en kuvvetli olanından pek fazla olmaması zarûretine binâen muhtelif devletlere mensûb olup Marmara'ya girecek kuvây-ı bahriyenin mecmûu Karadeniz'deki en kuvvetli bahriyeyi tecâvüz etmemesi iktiza eder.

C — Vakt-i sulhde Karadeniz hükümetleri kuvây-ı bahriyeyi tamâmen ilga ettikleri takdirde mezkûr denize diğer hükümetlerin kuvây-ı bahriyelerinin girmesi bi-lüzûmdur.

D — Hâl-harbde Türkiye bî-taraf olursa muhâsım devletlerin bütün donanmalarını geçirmeleri kabul edildiği takdirde işbu donanmanın İstanbul'da ve Boğazlar beyninde ve Karadeniz'deki sahillerimizde tevakkuf edememeleri ve buraları üssü'l-hareke gibi kullanamamaları şartıyla mürûrları meşrût kılınmalıdır.

H — Türkiye'nin bîtaraf kaldığı bir harbde muhâriblerin Boğazlar ve Marmara dâhilinde harb edememeleri pek mühim görülmektedir. Bu takdirde tahte'l-bahirlerin Boğazlardan fevka'l-bahr olarak geçmesi muhâriblerin Boğazlar beyninde tekabül ve tesâdüf edememesi için birinin bir Boğazdan girip diğerinden çıkmadıkça mukabil taraf kuvây-ı bahriyesinin Boğaz'a dâhil olamaması ve harbin Akdeniz'de gayr-ı askerî bir hale ircâ' edilecek olan adaların hâricinde, Karadeniz'de de Boğaz medhalinden yirmi mil mesâfe hâricinde icrâ edilebilmesi muvâfık olur Efendim.

No. 127

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 101

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

Rus mütahhasıslarının Boğazlar tâli komisyonuna kabul edilmediğini ve Türk hey'et-i Murahhasasının da'vet için ısrâr etmediğini bugün beni ziyâret eden Aralof resmen beyân ve şikâyet ve dostâne bir muâmele olmadığını ifâde etti*. Bu bâbda âcilen ma'lûmât i'tâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Türk ve Müttefik uzmanların alt-komite toplantılarına Rus uzmanları çağırılmamış oldukları yolundaki Rus iddiası basına da yansımıştı. Örneğin 12 Aralık 1922 tarihli *Le Journal* adlı Paris gazetesi şu haberi vermişti:

UNE PROTESTATION RUSSE

Lausanne 12 décembre - Donnant suite à leur intention formulée à la dernière réunion de la conférence, les Russes ont protesté par écrit contre leur exclusion de la conversation des experts alliés et turcs sur la question des Détroits.

Cette protestation est considérée dans les milieux de la conférence comme sans objet, les conversations des experts alliés et turcs ayant un caractère d'information privée. Les Russes ont toujours eu la faculté de s'inquérir près des uns et des autres et n'ont jamais été exclus, suivant les promesses faites par les Alliés, des négociations officielles sur les Détroits. Tel sera le sens de la réponse de la conférence, si réponse il y a." (*Le Journal*, 12.12.1922).

No. 128

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 102

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

Bugün nezdime gelen Aralof zât-ı devletinizin harbde Karadeniz'e sefâin-i harbiyenin mürûrunu resmen kabul ettiğinizi ve bu sûretle elveym muhâsım bulunduğumuz garb devletlerinin arzularını dost Rusya devletinin hayatı zararına olarak tatmîn eylediğinizi ve binnetice Rus dostluğu siyâsetini terk ile Avrupa siyâsetini kabul ettiğimizi, bunun gayr-ı dostâne bir hareket olduğunu söyledi*. Cevâben kendilerinin de kabul ettiği Misâk-ı Millîmizdeki İstanbul ve mar-

* İsmet Paşa'nın 8 Aralık 1922 günü Boğazlar ile ilgili Türk görüşünü resmen açıklaması, Batılıları hoşnut ederken Rusları kızdırdı. O günlerin kimi gazeteleri, İsmet Paşa'nın konuşması üzerine, Türkiye ile Müttefikler arasında bir "yumuşama" döneminin başlayabileceğini yazdılar. Buna karşılık Türk-Rus ilişkileri gerginleşme eğilimi gösterdi. Ruslar, hem Ankara kanalıyla, hem de basın aracılığıyla İsmet Paşa üzerinde baskı yaptıрмаğa çalıştılar. Rus Dışişleri Bakanı Çiçerin,

maranın emniyeti için muhâsım tarafın göstereceği te'minât ve şerâit-i kâmileyi bilmedikçe ve tedkîk eylemedikçe şu veya bu şekli kabul ediyoruz veya ettik cevâbını veremeyiz dedim. Bu esnâda yedime vâsıl olan 11 Kânûn-i evvel tarihli 85 numaralı telgrafınızın son fıkralarından kendisini haberdâr ettim. Mesterîh göründü. Berây-ı ma'lûmât arz ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

10 Aralık günü Lozan'daki Türk gazetecilerine bir demeç verdi ve Türk delegasyonunu açıkça eleştirdi: "Fransa, İngiltere ve İtalya, Türk zaferini kendi yararlarına kullanmağa çalışıyorlar. Türkiye ancak Rus dostluğuna dayanarak güçlenebilir... (Lozan'da) Türk delegasyonunca izlenen tutumdan pek memnun olmadığımız doğrudur" dedi. Rus Dışişleri Bakanının ve Başdelegesinin bu yoldaki konuşmaları, "Lozan'da Çiçerin İsmet Paşa'ya Karşı Entrika çeviriyor" gibi başlıklarla yayınlandı. Şunlar söylendi: "Çiçerin ve meslekdaşları, İsmet paşa üzerinde baskı yaptırmak için Ankara'daki nüfuzlarını kullanacaklardır." ("A Lausanne M. Tchitchérine manoeuvre contre İsmet pacha", *Petit Parisien*, 11.12.1922). Aralof'un Ankara'daki bu girişimini, İsmet Paşa üzerinde baskı yaptırmak manevrası olarak görmek yanlış olmaz.

No. 129

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 103

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

Aralof geçen hafta Ajans Stefani(nin), zâtınızın Ruslar bizi harbe sevk etmek istiyor. Fakat biz sulh tarafdâriyız tarzında beyânâtda bulunduğunuzu neşrettiğini ifade ve tezkîbini rica ediyor. Hakikat-i halden âcilen ma'lûmât it'âsını rica ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 130

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 104

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

C. 12 Kânûn-i evvel 80 numaraya: *

Çiçerin'in sizi ziyâretinde benim Aralof'a beyânâtımı âhir tarzda ifade etmiş olduğunu anladım. Aralof'a ihtâr ettim. Çiçerin'in yanlış anladığını ve derhal tashîh edeceğini söyledi. Mes'ele hakikatde Avrupalılar tekrar aleyhimize harbe

* Bkz. No. 118.

başlarsa Irak'ın kolaylıkla aleyhlerine sevkedilebileceği ve inkitâ' vâki' olursa bu tarz hareketin tervîc olunacağı tarzında geçen husûsî bir sözden ibârettir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 131

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 105

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

Garbî Trakya'da cereyân eden vekayi' hakkında Refet Paşadan vârid olan ma'lûmât hülâsası ber vech-i zîr ma'rûzdur:

Yunanlıların Garbî Trakya'da Gümülcine ve şarkında tahşid eylemekte oldukları altı fırka kuvvet ve Rum Ermeni muhacirleri dolayısıyla Makedonya mıntıkasında öteden beri icrây-ı faâliyete me'mûr Fuat Beye müfrezelerinin hareketinin te'hiri emri verilmişti. Emrin vürûdünden evvel 21 Teşrîni sâni 338 tarihinde takrîben dört yüz tüfekten mürekkeb dört müfrezemiz İskeçe'nin şimalinde Çaladiri(?), Şahin(?) (?) Ören üzerinden dört kolla taarruza başlamışlar. Çaladiri'de bir düşman bölüğünü kâmilen imhâ ile ve diğer nikatda da mevzîi muvaffakiyetler ve ganâim elde ederek düşman kuvvây-ı fâikası karşısında hududu şimaline çekilmişler ve yeniden tecemmu'la hududa ilerleyen düşman kuvvetleri gerisini vurmak hazırlığında iken emir Fuad Beye vâsil olmuş ve taarruz tevkif edilmiştir. Büyük mikyasda hareketlerden şimdilik ictinâb edilmesini emreyledim. Garbî Trakya'daki vukuât bundan ibâret olup hadisat matbuâtla kasden i'zâm ettirilmiştir. Fuat Beye mensub dedeağaç ile Makedonya'da ufak müfrezeler düşmanın hutût-ı ittisâliyesi üzerinde vazifelerini ifâ ediyorlar.

HÜSEYİN RAUF

No. 132

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 106

13 Kânûn-i evvel 338

(13 Aralık 1922)

İstanbul'dan Erkân-ı Harbiye'ye mevrûd ma'lumat hülâsaten ber vech-i zîr ma'rûzdur.

1 — Yunanlıların Selânik limanında Sırlara verdikleri ta'vizâta mukabil eski İttifakın ihyâ edileceği ve Garbî Trakya'nın Türk veya Bulgarlar tarafından istilâsı halinde Sırların elli bin kişiyle fi'len muâvenet edecekleri.

2 — Yunanlıların henüz partinin kaybedilmediğini ve sulhden evvel kendilerini tehdid edecek bir Türk ordusunun mevcut olmadığını dermiyân ediyorlarmış.

3 — Semadirek ve Bozcaada'nın tahliye ve İngilizlere terki Yunanistan'dan talep edilmiş.

4 — Merkezi Selânik'te ve firkaları Garbî Trakya ve Makedonya'da bulunan İkinci Yunan kolordusunun icâbında İngilizler emrine verileceği ve İngiliz erkân-ı harbiyesinden bir hey'etin mezkûr kolorduyu tensik maksadıyla Selânik'e gideceği.

HÜSEYİN RAUF

No. 133

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 107

13 Kânûn-i evvel 38

(13 Aralık 1922)

İstanbul'dan mevrûd ma'lûmât ber vech-i âtidir.

1 — Bozcaada ve Semadirek adalarının İngilizlerce üss'ül hareket ittihâzı için tedâbîr-i lâzime yapılmaktadır.

2 — İstanbul İngiliz mehâfil-i askeriyesinde Boğazların müdâfaası için altmış, yetmiş bin askerin kâfi geleceği ve elli bin ihtiyat mevcut olursa donanmanın muâveneti ile İstanbul'u istirdâd etmemize mâni' olunacağı kanaatı mevcûd imiş.

3 — İstanbul'da yirmi dört, Malta'da sandık içinde on iki ve Kıbrıs'ta dört bölük tayyare bulunduğu bir harb vukuunda tez'if ediledilebileceği

4 — İngilizler Boğazlar mıntıkasında bulunan kuvvetlerimizi ve ahvâl-i ruhiye ve iâşelerini Anadolu'ca şâyân-ı i'timâd addedilen adamlar vasıtasıyla tedkik ediyorlarmış.

HÜSEYİN RAUF

No. 134

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 86, 87, 88

13 Kânun-i evvel 338

(13/12/1922)

12 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Öğleden sonra ekalliyetler komisyonu ictimâ' etti. Reis Curzon müttefikler nâmına uzun beyânât ve teklifâtını serdetti. Fransa ve İtalya te'yid ettiler.

Curzon teklifâtının hülâsası şudur: Ekalliyetler mes'alesi âlem-i medeniyetde derin bir alâka tevliid etmiş, bunların mevcudiyet ve masûniyeti Avrupa muâhedâtında kabul edilmiştir. 922 Martında Paris Konferansında mes'ele tedkik edilerek Türk kanununda mevcut ba'zı ahkâm ile Avrupa ahakamını mezcederek yeni muâhedeye ba'zı ahkâm koymağı kararlaştırdılar. Türk hükümeti 17 Şubat 920 beyânâmesinde ekalliyet hukukundan bahsolunmuş ve 4 Teşrin-i evvel notasında hükümetimiz aynen şöyle demiştir. Binâenaleyh Türkiye ile düvel-i müttefika arasında ekalliyetlerin himâyeye hakları olduğu ve muâhede-i sulhiyenin ahkâm-ı mahsûsayı ihtivâ etmesi husûsunda muvâfakat-ı efkâr hâsil olmuştur. Bu tedâbîrin tatbîk ve nezâreti husûsunda Cem'iyet-i Akvâm en kıymetli ve ahlâkî bir müessesedir. Fakat bu da başka teşkilât mı olacağı tedkik edilecektir. Ümmidleri odır ki Türk hükümeti Cemiyet-i Akvâma girmeye ciddî sûrette düşünecektir. Bundan sonra muhtelif ekalliyetleri saydı. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Nesturî ve Asurîler. Ermenilerden, onlara karşı mütteliklerin taahhüdlerinden bilhassa bahsetti ve bunların Anadolu'ya avdetini teşcâa tarafdar olduğumuzu memnuniyetle işittiğini söyledi. Home Armenien mes'alesine temas etmek mecburiyeti vardır. Mevcud Ermenistan fakir dolu ve birçok Ermenilerin istemedikleri bir şekl-i hükümeti vardır. Gerek şimâl-i şarkî vilayetlerimizde ya Kilikya ve Suriye hududlarımızda bir ictimâ mahalli verilmesi istid'â olunuyor. Ahvâl bu istid'ânın tahakkukunu daha ziyâde işkâl etti. Türk hey'etinin nokta-i nazarını talep etti. Şimdi gerek Türkiye'deki gerek Yunanistan'daki ekalliyetlerin te'min-i mübâdelesine geldi. Evvelâ Avrupa muâhedâtındaki mevâdd-ı umûmiye sâniyen vaz'iyet-i hâzıra ile alâkadâr tedâbîr ya'ni afv-ı umûmî i'lânı ve maktû' bir bedel mukabilinde Yunanistan ile beraber askerlikten muâf tutulmaları ve serbestî-i seyahat ve emvâllerine ve hukuklarına te'sir edecek tedâbîr yapmamak ve İstanbul'da ve Yunanistan'ın bir tarafında bu tedâbîrin tatbikine nezâret edecek bir hey'et vücuda getirilmesidir.

Curzon'dan sonra Amerika murahhası uzun beyânâtda bulunarak mübâdelenin ma'kul bir surette yapılması ve erkeklerin alıkonması, korku ile me'vâlanından kaçanlara ilticâgâh bulmak, muhtaclar için te'minât istemek, yeni muhâceretlere mâni' olmak. Başka din ve örflerden ayrılmasına karar verilecek ba'zı halk olursa onlar için melce' bir arâzi vücuda getirmek, ekalliyetlerin selâmeti için te'minât almaktır. Her ne kadar memleketi uzak ise de bu mes'elede derin alâka hissetmektedir ve hissesine düşen muâvenete devâm eden fâriğ olmayacaktır.

Bunun üzerine pek uzun ve mufassal beyânâtda bulunarak ekalliyetlerin tarihini ve şehâdât-ı cenebiyeyi serd ettik. Hülâsa olarak, hâricin müdâhelesinden ferâğat olunması ve Rumların mübâdelesini ve mütebâkî ekalliyetler için Türk kanunlarının ve Türk liberal politikasının himâyesiyle iktifâ kılınması neticesine vardık. Açılan münâkaşada Yunan ve Sırp söz aldılar. Cevâb verdik. Curzon'un teklifâtına aykırı cevâb vermek üzere yarına kaldık. Kararımız şudur: Home'un,

ekalliyetler hey'etinin askerlikten muâfiyetin kat'iyen reddi, afv-ı umûmî ve se-yâhat ve mal emniyetinin beyânât-ı umûmiye arasında zikri, Rum mübâdelesinde ısrâr ve İstanbul Rumlarının istisnâsı için şerâit-i mahsûsa serd ve ekalliyetler hukukunun reddinden ferâgat ederek Misak-ı millîde münderic olan hukukun kabulü*.

2 — Mâliyenin tâlî komisyonlarında vaz'iyet şudur: Düyûn-ı Umûmiyenin nisbet-i vâridât usûlüyle taksîmi kabul edilmiştir. Berlin Kongresiyle ayrılan borç hisselerini Harb-ı umûmî esnâsındaki evrâk-ı nakdiyenin taksîmini ve sâir borçları kabul etmiyorlar. Hal-i harbden mütevellid tebaa zararları zikrolunurken bizim tebaanın onların işgalinden mütevellid zararlarını nazar-dikkate almıyorlar. Yunanlıların verdiği zarar muamele-i müteakabile ile birbirimize bağışlamayı teklîf ediyorlar. Gümrükler mes'elesinde beş on senelik bir devir için muayyen bir nisbet dâhilinde ta'rifinin tesbit edilmesi müteakabil olarak en ziyâde nâil-i müsâade millet muâmelesi hal-i hazırdaki memnûiyetlerin ref'i ve bunların her memleket için kabul edilmiş olan esâslara göre ta'yîni başlıca musırr oldukları noktalardır. Gümrük nisbetleri yüzde on beş ilâ yirmidir. Bunu ta'riفة usûlü ile te'lîf etmekte müşkilât vardır. Görülüyor ki gümrük mes'elesinde müşkilât büyüktür. Bu husûsda hükümetin nokta-i nazarının bildirilmesi istihâm olunur. Bir de bize kalacak düyûn-ı umûmiyenin sûret-i tesviyesinde evrâk-ı nakdiye ile te'diyeyi kabul ettirmek imkân ve ihtimâli görünmüyor. İstikrâz mukavelelerinde muhtelif cins para için mevcut olan sarâhatlar bizi hukukun zâif mevkie koymaktadır.

3 — Bu sabah Çiçerin ile uzun görüştüm. Mütahassıslarla ayrı ayrı görüşerek borsaları tedkik ve ihzâr etmek usûlünden ferâgata karar verdik. Müşterek bir tâlî komisyonda mesânin ihzârını kabul ettik. O da ben de birer nota verdik. Evvelce Çiçerin yine bu tarzda komisyonda şikâyet etmiş idi. Ben ses çıkar-mamış idim. Bugün onu imâ ve şikâyet etti. Fakat o zaman her mes'eleye ka-

* 12.12.1922 günü azınlıklar işinin görüşülmeye başladığını Lord Curzon, 13 Aralık 1922 tarihli ve 110 sayılı telgrafi ile Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"Text of my speech this afternoon (12.12.1922) introducing question of minorities has, I believe, been telegraphed to English press... İsmet Pasha produced a paper and for over an hour read a dissertation, probably dictated beforehand at Angora, which contained:

(1) A lengthy travesty of bygone history:

(2) Quotations from unnumerable authorities of every nationality who had ever said anything favourable to Turkish rule;

(3) A statement of views of Turkish government full of contempt and hostility towards Armenia...

I expressed my profound diasppointment and regrets at this exhibition which if at all fully reported in press, will produce lamentable impression throughout the world...

I warned İsmet Pacha afterwards that if he did not completely change his attitude, disaster was inevitable."

(F.O. 424/225, p. 681, No. 774; DBFP-I/18, p. 387-388, No. 274). Ayrıca Bkz. No. 140, 143.

rışmak için bunu bir vesîle addetmeğe çalışmış idi. Mes'elenin esâsını görüştük. Boğazdan geçecek gemilerin beyne'l-milel bir komisyon tarafından tedkikini istemiyor. Yalnız Türklere me'sûl olsun diyor. Dedim ki komisyon tarafından kontrolü kat'iyen kabul etmeyiz. Bu beyne'l-milel komisyonu yalnız geçecek gemiler için düşünüyöruz. Bunu da yalnız Türklere hasretmekte mahzûr budur ki bu husûsda Karadeniz ve Akdeniz devletlerinin şikâyetlerine bi-gayr-ı hakkın muhâtab olmak arzu etmeyiz. Hissediyorum ki Ruslar bu rejimi kabul etmeyecekler. Bir de müttefikler Boğazların gayr-ı askerilik projesini Ruslardan ayrı tutuyorlar. Ben Boğazlar mes'elesine müteferri' bütün tedâbirin beraber müzâkere edilmesini kabul ettim.

4 — İtalyan murahhası İstanbul Rumlarının değiştirilmesi gayr-ı mümkün olduğunu gelip söyledi.

İSMET

No. 135

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 89

13 Kânun-i evvel 38

(13 Aralık 1922)

1 — Amiral Bristol Karadeniz sâhilinde biriken Rumları almak için Yunan gemilerinin gitmesine vaktiyle İzmir'de olduğu gibi müsâde edilmesini rica ediyor. Mutlaka tervîc edilmesini ve cevâb i'tâsını rica ederim*.

2 — Anadolu'dan çıkmak isteyenlerin seyâhatına müsaade edilmesini rica ediyor. Sonra zorla çıkarıyoruz diye endişe hâsıl olur dedim. Buna mahal vermemek üzere teklif ediyor. Amerika'da efkâr-ı umûmiyenin pek ziyâde tahrik edildiğinden ve tarafımızdan bir şey yapılması lüzûmundan ve hiç olmazsa komisyon ile muâvenet, tahkikât ve nezâretten bahsettiler. Kat'iyen reddettim. Dediler ki Anadolu'da ahvâle çâre bulunmak, bir tedbîr almak, herkesin ailesinin yanına gitmesi için muâvenet etmek lâzımdır. Bu husûsda kendiliğinizden bir şey yapmazsanız Amerika hükümeti de müdâhale edecektir. Oradaki ahvâl nedir? Bir şey yapmak düşünüyöruz musunuz? Lütfen ma'lûmât veriniz.

3 — Mekâtib ve müessesât hakkında benim te'minât vermekliğime rağmen birtakım Amerika mektebelerinin reddedildiğinden şikâyet ettiler. Nerede olduğunu söylerseniz sebebini ve imkânını tahkik ederim dedim, gittiler. Rica ederim ma'lûmât veriniz. Bugünlerde ekalliyetler sebebiyle vaz'iyetin buhranlı olduğunun ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasını rica ederim.

İSMET

* Bkz. No. 138, 142.

No. 136

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 109

14 Kanun-ı evvel 38

(14 Aralık 1922)

6 Kânun-ı evvel tarihli telgrafla Canpolat Beyin Yugoslavya mümessil-i siyasiği hakkında hükümet-i mezkûrenin muvâfakatının istihsâlini ve doğru Lozan'a gönderilerek zât-i sâmillerinden ta'limât almak hususunda mütâalanızı rica etmiştim. Cevabının sü'rat-ı iş'ârını rica ederim Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 12, 22, 84.

No. 137

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 110

14 Kanun-ı evvel 38

(14 Aralık 1922)

81 numaralı telgrafnameye zeyldir *.

Adana şimendiferlerindeki gayr-ı müslim ve Fransız me'murların teb'idleri için Dahiliye Vekâletince de emir verilmemiştir. Bu bâbda vilayetten de hiçbir iş'âr vâki' olmamakla beraber vilayetin nazar-ı dikkati celbedilmiştir Efendim **.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 106, 115.

** Bkz. No. 166.

No. 138

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 111

14 Kânûn-i evvel 338

(14 Aralık 1922)

C. 13 Kânûn-i evvel 89 numaranın birinci maddesine *:

Karadeniz'de biriken Rumları almak için Yunan vapurlarının bayrak göstermemek ve bir Amerika torpidosu refâkatında bulunmak şartıyla icrây-ı seyr ü seferlerine müsâade edilmiştir.

* Bkz. No. 135 ve ayrıca No. 142.

Ancak Rumeli'de ve adalardaki Türk ve müslüman ahalinin seyâhatlarına Yunanilerce mümânaat edilmekte ve orada mukîm İslamların emlâki müsâdere olunmaktadır. Rumeli'deki Türklerin de serbestçe seyâhatlarının ve emvâline tasarruflarının te'mini için bu bâbda mürâcaat edenler nezdinde teşebbüsâtda bulunulması ve neticeden âcilen ma'lûmât i'tâ eylemesi ehemmiyetle rica olunur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 139

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 114

14 Kânun-ı evvel 338

(14 Aralık 1922)

91 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Aydın Demiryollar Şirketi'nin Londra ile muhâberâtının tarafımızdan görülmesi şartıyla ve tavassutumuzla icrası tarzı Erkân-ı Harbiye Riyâseti ve Cephe kumandanlığınca kabul edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 114 ve ayrıca No. 104.

No. 140

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 90

14 Kânun-ı evvel 338

(14 Aralık 1922)

13 Kânun-ı evvel raporudur.

1 — Ekalliyetler Komisyonu ictimâ' etti. İzâhât ve cevâblarımızı verdik. Curzon hem dünkü hem bugünkü beyânâtımıza uzun, şiddetli, mütecâvizâne mukâbele etti. Fatih'in patrik ihdâs, bizim patrikin ihrâcını taleb ettiğimizi söyledi. Misâk-ı Millî'nin ekalliyetler hakkındaki maddesini aynen okudu, niçün verdiğimizizi sordu. Cem'iyet-i Akvâm'a girip girmeyeceğimize cevâb istedi. Çünkü hem ekalliyetler mevâddını hem de Cem'iyet-i Akvâm'a girerek onun nezâretinden istinkâf, hem ayrıca bir komisyonu redd sûretiyle te'minâtdan imtinâ' ma'nâsını çıkardı. Afv-ı umûmî istedi. Afv-ı umûmîyi zâten kabul etmiştik. Hâkimiyet ve istiklâl kelimeleri arkasına saklandığımızdan, mevâni' ikâ' ettiğimizden, Konferansta inkitâ' olursa kimsenin Ankara'yı tasvîb etmeyeceğinden bahsetti. Ermeni yurdunu müdâfaa etti. Hülâsa ekalliyetler sebebiyle şiddetli bir

propaganda ve tehdid yaptı.İngiliz ve Amerikan gazetelerinde ekalliyetler ve Ermeni yurdu sebebiyle pek şiddetli propaganda yapıyorlar. Yarın tekrar cevâb vereceğiz. Mesâil-i muhtelif arasında sulhü müteâkıb Cem'iyet-i Akvâm'a girmek bizim de arzumuz olduğunu tasrîh ve i'lân edeceğiz. Vaziyet mücâdeleli ve gergindir*.

2 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Kapitülasyonlarda adliye sistemi için üç suâl sordular ki diğer bir telgrafta ayrıca yazdım. Maliyenin tâlî komisyonları mâliye ve gümrük mesâilinde husûsî müzâkerât ile meşguldurlar. Cavid Beyi de da'vet ettim.

3 — Amerika murahhasları ve Amiral Bristol hep birden ziyâretime geldiler. Ekalliyetler mes'elesinin ehemmiyeti hakkında nazar-ı dikkatımı celbettiler. Yalnız bugün iki Amerika valisinin imzâsı ile aldığı telgrafı gösterdi. Diğer muâhedelerdeki mevâddı kabul ve afv-ı umûmî i'lân ettikten sonra ne istediklerini sordum. Hep herkesin dillerinin altındaki muhâcirlerdir. Bakalım bu nasıl çıkacak, Ermeni yurdunu kat'iyyen reddettim. Bu husûsda pek musırr da görmedim**.

4 — Marki Garroni'ye gittim. Trabzon'da liman ve şimendifer imtiyâzı alabilmek için müteşebbis gönderecek. Ereğli kömüründen bahsetti. Ankara'ya gözü açık bir adam giderse yapılacak işler hakkında ma'lumât alacağını söyledim. Ereğli kömür havzası hakkında Ankara'ya yazacağımı söyledim. Evvelce

* "Lord Curzon, azınlıklarla ilgili 13 Aralık 1922 günlü konuşmasını, Lozan konferansında o güne kadar yapmış olduğum "en ciddi konuşma" diye niteliyor. İsmet Paşa ise Curzonun o konuşmasını "şiddetli, mütecâvizâne" diye adlandırıyor. Curzon, o günkü görüşmeyi aynı 13 Aralık günlü ve 113 sayılı telgrafıyla Londra'ya şöyle rapor ediyor:

"This morning İsmet Pasha delivered his reply to my speech of yesterday about minorities. It was scarcely more satisfactory than its predecessor. As to the Armenians they would live fraternally and harmoniously with the Turks in future and require no protection. A national home was out of the question—since it would involve dismemberment of Turkey and was inconsistent with independent sovereignty... He altogether rejected the idea of an independent body or organization to supervise minority protection in future...

"I then delivered much the most serious speech that I have made in this conference... If Turkey, (I said), chose to break on question of minorities not a voice would be raised anywhere in her defence. I concluded by warning İsmet Pasha that critical moment had arrived and that we must advance or separate. He will reply tomorrow." (F.O.424/255, p. 682, No. 775; DBFP-I/18, p. 388, No. 275).

** Amerikan delegesi Child'ın 13.12.1922 günü İsmet Paşa ile görüşmesi, kimi İsviçre gazetelerinde, "azınlıklar konusunda anlaşma umudu" biçiminde yorumlandı. Amerikalılar İsmet Paşa'ya anlaşma tavsiye edecekler ve bu da paşa üzerinde olumlu etki yapacakmış. Netekim İstanbul Rumlarını mübadele dışında bırakmakla da İsmet paşa ödü'n vermiş. Ama İsviçre gazetesi, azınlıklar konusundaki bu "haçlı tutumunu" Türklerin pek kavrayamadıklarını da belirtiyordu. Curzon'un azınlıklar yüzünden Lozan müzâkerelerini koparma tehdidini anlamak zordu. (*Journal de Genève*, 14.12.1922) O günkü gazetelerden bazılarının başlıkları şöyleydi: "Azınlıklar konusunda uyumsuz tutumu ciddi güçlükler yaratıyor" (*Matin*, 14.12.1922), "Konferansın kesilmesi tehdidi" (*Journal*, 14.12) vs.

bu husûsda aldığım tafsîlâtı bir iki gün sonra söyleyeceğim. Ekalliyetler mes'ele-sini açtım. Bizim tâbiyyetimizde bir Ermeni yurdunun mahzûru olmayacağını ısrâr etti. En nihâyet bizim metâlibimiz dâhilde çalışacağını vaadetti. İngilizler için propaganda yapıyorlar.

5 — İngiliz Mâliye Nâzırının oğlu yanıma gelerek Sovyet Ermenistanı'nın tarafımızdan zaptını ve Kilikya'da ayrıca bir Ermeni yurdu ihdâsını teklif etti. Maliye Nâzırının veya hükümetinin bir teşebbüsü değil oğlunun serseriliği te'sirini yaptı.

İSMET

No. 141

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 101

14 Kânun-i evvel 338

(14 Aralık 1922)

Mezâhib-i muhtelifе hakkında salâhiyet ve ma'lûmât-ı kâmileleri olan bir zâtın bulunmasını muvâfık-ı tedbîr ve ihtiyât telakki etmekte olduğumdan Me-zâhib Müdîr-i Umûmîsinin veya bir münâsibinin bilâ te'hîr ilk vâsita ile i'zâmını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 150.

No. 142

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 112, 113



14/15 Kânun-i evvel 38

(14-15 Aralık 1922)

13 Kânûn-i evvel 89 numaralı telgrafın 2 ve 3 üncü maddelerine*:

1 — Anadolu'dan gayr-ı muslimlerin azîmetlerini te'mînen evvelce bir ay için serbestî-i seyahatlerine müsâade edilmiş idi. Bilâhire taraf-ı devletlerinden Avrupa'da ve bilhassa konferans muhîtinde anâsır-ı merkumenin tehçîr ve taktîl şeklinde muâmeleye tâbi' tutuldukları telakkîsi hâsıl olduğu bildirildiğinden ve tarafımızdan bu bâbda teşebbüsâtta bulunulması arzu edildiğinden bir ay müddetin inkızâsında hârica çıkmaları me'zûniyeti temdîd edilmemişti. Bu def'aki iş'ârınız üzerine Hey'et-i Vekilece bilâ müddet serbestî-i seyahatlarına

* Bkz. No. 135, 138.

karar verildi ve îcâb edenlere tebliğ edildi. Bu husûsda birgünâ muâvenet ve tahkîkat veya nezâret şeklinde Avrupa müdâhalesini kat'iyen kabul edemeyiz. Dâhilde Hıristiyanlar hakkında mûcib-i kıl u kal olabilecek hiçbir müstesnâ muâmele tatbik edilmediği gibi sükûnet-i mutlaka da vardır.

2 — Mekâtib hakkında bundan evvel vâki' olan suâlinize cevâben bu bâbdaki şerâitimizi arz etmişim **. Bundan başka ecnebi mekâtib-i husûsiyesi hakkında müstesnâ bir muâmele tatbik edilmemiştir. Bu iş'ârınızdan telgrafın vüsûl bulmadığı hakkında bir fikir hasıl oldu. Telgrafların vüsûlünün iş'ârına devam buyurulmasını tekrar ve ehemmiyetle rica ederim.

İzmir'in istirdâdı esnasında kendiliğinden mesdûd kalan ve sizce de ma'lum olması lâzımgelen Amerikan Mektebi tekrar küşâd için bugün mürâcaat etti. Bu bâbdaki nizâmâtımıza riâyet şartı ile müsaade edildi. Nizâmâtımıza riâyet şartıyla mevcut ecnebi mekâtib-i husûsiyesinin devâm-ı faaliyetine mâni' hiçbir sebep yoktur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 112 ve ayrıca bkz. No. 37 ve 44.

No. 143

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 95, 96, 97, 98, 98/2, 99, 99/2

15 Kânun-i evvel 338

(15 Aralık 1922)

14 Kânun-i evvel raporudur.

No. 95

1 — Üç günden beri büyük bir faâliyetle idâre edilen ekalliyetler propagandasının nâzik bir gününü geçirdik. Sabah Curzon riyasetinde komisyon ictimâ' etti. Dünkü beyânatına hazırladığımız cevâbı verdik. Üç milyon Ermeniden yüz otuz bin kalmış ve elleri temiz olduğu için Cemiyet-i Akvâm'dan korkmadıkları, Ermeni yurdu mes'elesini ve ilâhîrihi mevzû-ı bahs ettik. Fransız ve İngiliz istatistikleri ile harbden evvel Türkiye'deki Ermeni mikdârının bir milyon kûsûr olduğunu söyledik. Üç milyon nereden olduğunu sorduk. Şarkda ve garbda eksilen Müslüman nüfusunun mikdârını söyledik. Haksız muhârebelerin tevlid ettiği harâbelerde çalışmaktan gelen ve her hangibir memlekete tecâvüz etmemiş olan ellerimizin temiz olduğunu ve herhangi ellerle mukâyeseye hâzır bulunduğumuzu bildirdik. Bizi ithâm ettikleri îkâ'-i mevâni' ve ta'lîk ve inkıtâa sebebiyet gibi tehdidâtı serdetmekten maksad eğer tasmi' olunan bir inkıtâ' için eskâr-ı umûmiye-i cihânı galeyâna getirecek bir vesile bulmak ise hakâyıkı kolayca is-

bât edeceğimizi ve mes'ûliyetin kendilerine râci' olacağını ve Mîsâk-ı Millî'de ekalliyetler için zikrolunan mevâddı kabul ettiğimizi ve Misâk-ı Millî'nin küll olarak ta'kîb ve kabul olunacağını bildirdik. Sulhden sonra Cem'iyet-i Akvâme girmek arzusunda olduğumuzu ve nokta-i nazarımızı o zaman bildireceğimizi ve düvel-i i'tilâfiye tarafından gösterilen şiddet-i arzunun da tatmîn edilmiş olacağını ilâve eyledik. Onlar Hıristiyanların bedel ile askerlikten muâfiyetini talep ediyorlar ve şimdi Anadolu'da bedel alınmakta olduğunu bildiriyorlar. Bunu reddettik. Beyânatımız A - Sulhdan sonra Cem'iyet-i Akvâm'a girmeği arzu ediyoruz,

No. 96

B — Ekalliyetler hakkında, Misâk-ı Millî vechile emsâli muâhedât kabul ediyoruz, C - Afv-ı umûmî i'lân edeceğiz ile hülâsa olunur. (Curzon) Büyük bir fırtınaya münkalib olması muhtemel bulunan beyânât ve mukarrerâtımıza teşekkür etti ve Cemiyet-i Akvâma' dühûl arzumuzu selâmladı*. Kendisine verdiğimiz cevâblara hemen temas etmedi. Tebliğ-i resmîde Cem'iyet-i Akvâm'a dühûl fikrimizi sened ittihâz ettiler**. Bundan sonra Venizelos mübâdele-i ahâli

* Lord Curzon, bir önceki toplantıda yaptığı sert konuşmanın ve Lozan'ı terkedip gidebileceği yolundaki tehdidinin İsmet Paşa üzerinde etkili olduğunu ileri sürüyor. Güya bu yüzden İsmet Paşa, bu defa "değişik tonda" bir konuşma yapmış ve beklenmedik biçimde barış yapıldıktan sonra Türkiye'nin Milletler Cemiyetine gireceğini açıklamıştı. Curzon, 14 Aralık 1922 günlü ve 120 sayılı telgrafında şöyle diyor:

"Conference resumed this morning to hear reply of Ismet to my speech of yesterday. This has produced startling effect upon the Turks who had been closeted the entire afternoon declining to see anyone until they had prepared their answer. This was in a very different tone from previous Turkish performances. For not only did it reveal a conciliatory attitude as regards minorities but it contained salutary and unexpected announcement that Turkey is prepared to join the League of Nations on the conclusion of peace. When we contrast this announcement with the captious and hostile utterances of two days earlier I cannot doubt that my threat to leave Lausanne brought them to the ground. Ismet also reiterated firm desire of his delegation to conclude peace. I warmly welcomed Ismet's declaration...

"Outlook is therefore more promising."

(F.O. 424/255, p.685, No.781; DBFP-1/18, p. 391, No. 278)

** 14 Aralık 1922 günlü oturum hakkındaki resmî bildiri şudur:

"La Conférence de Lausanne. La Séance de Jeudi. Communiqué officiel. Lausanne, 14 décembre (1922)

Voici le communiqué officiel de la séance de ce matin:

"La première commission s'est réunie à 10 h.30 pour reprendre la discussion sur la question des minorités.

"İsmet pacha a répondu point par point aux déclarations faites par lord Curzon dans la séance de la veille et a exposé que la position de la Turquie dans la question des minorités était déterminée par le pacte national.

"Lord Curzon a pris acte de l'esprit de conciliation dont s'inspiraient les paroles d'İsmet pacha et a souligné notamment l'intention du gouvernement turc, exprimée par İsmet pacha, de demander à entrer dans la Société des nations dès la conclusion de la paix.

"M. Barrère et le marquis Garroni se sont associés aux paroles de lord Curzon et ont exprimé l'espoir que les travaux de la sous-commission se poursuivraient avec succès.

fikri kendisinden gelmediğini iddiâ etti. Reddettik. Fransız ve İtalyan i'tilâfkârâne söz söylediler. Curzon tekrar söz alarak ekalliyetler mevâddının kâfi gelmeyeceğini zannettiğini ve tâlî komisyonun Türkiye'nin umûr-ı dâhiliyesine karışmaktan i'tinâ ile tevakki etmesi lüzûmunu ve Türkiye'nin muâhedât-ı sâiredeki mevâddan fazla hiçbir noktâ kabul etmeyeceğini tasrîh eyledi. Ermeni yurdu mes'elesine hafif temas ederek Türklerin Ermenilerle doğrudan doğruya temas ederek bir sûret-i hall bulacakları ümmidini izhâr eyledi. Ermeni mes'elesinde er geç varacağımız en müşkil nokta muhâcirlerin avdeti mes'elesidir. Cidden muztarib bulunuyorum. Bir de hem imtiyâzât-ı mezhebiyenin ve cemâatlar hukukunun hem de ekalliyetler hukukunun mevzû-ı bahs olmasına tahammül edemeyeceğiz. Bunlarla uğraşacağız. Üç dört günden beri sıkı olarak ihdâs edilen ekalliyetler propagandasını cidden tehlikeli bir şekilde ifrâğ etmişler idi. Vaz'iyette esaslı bir tebeddül ve sükûnet hâsıl olmuş*** ise de bunu ciddi bir tehdîdden sonra yine muvakkaten köşeye bırakmak şeklinde addediyorum. Musul hakkındaki metâlib-i musırrama ve Rumlarla yeniden göstermek istediğim vahdete bir mukâbele addolunabilir. Sarfettiğimiz mesâil cidden mühimdir. Türkiye'deki bütün misyonlar buradadır. Bundan mâadâ Konferans kapitülasyon ve mesâil-i iktisâdiyenin en ağır safhasındadır. Ekalliyetler şimdilik teskin edildiğinden iktisadî sefere başlayacağız. Fakat âtûdeki izâhatdan kısmen anlaşılacaktır ki cidden küstah vaz'iyetleri vardır.

No. 97

2 — Mâliye ve Gümrük Komisyonları ihtilâf-ı efkârdan dolayı ictimâ' edemiyor. Dâyinler vekilleri ve en muktedir mutahassıslar buradadır. Bizim mutehassıslarımızla husûsî müzâkerelerle sûret-i tasviye bulmağa çalışılıyor. Mesâil-i mâliye hakikaten ağır bir şekildedir. Ber vech-i âtî icmâl ediyorum.

Düyûn-i Umûmiye Mes'elesini:

A — Evrak-ı nakdiye ve düyûn-i mütemevvice ve istikrâz-ı dâhilî ve emsâlinin taksime idhâli muallakdır.

"M. Venizelos a précisé les vues du gouvernement grec sur divers aspects du problème des minorités.

"Après une réplique d'Ismet pacha et une brève déclaration de M. Spalaikovitich, la séance a été levée.

"La sous-commission continuera ses travaux demain matin."

(*Le Temps*, 15.12.1922)

*** İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra ortalık yatışmış gibi görünüyor ve dış basın da bunu vurguluyordu. 15 ve 16 Aralık 1922 günlü gazete başlıklarından birkaçı şöyleydi:

— "Lozan Konferansında. Fırtına'dan sonra sükûnet" (*La Suisse*, 15.12.1922)

— "Azınlıklar Sorunu: İsmet Paşa'nın Uzlaşıcı Cevabı" (*Journal de Genève*, 15.12.1922)

— "Lozan'da İyimserlik. Türkiye, azınlıklar konusunda Milletler Cemiyetinin kontrolünü kabul ettiğini açıkladı." (*Le Journal*, 15.12.1922)

— "İsmet Paşa uzlaşıcı bir tutum takındı." (*Matin*, 15.12.1922)

— "Lozan Konferansında Detant (Yumuşama)" (*Le Temps*, 16.12.1922)

B — Düyûn-i Umûmiye idâresinin tanındığına dâir muâhedeye madde dercini kat'iyen reddettik. Hükümet tarafından sendikalara Muharrem Kararnâmesi'nin mer'iyeti hakkında beyânât yapılmasını teklîf ettiler. Düşünürüz dedik. İcâb ederse yapmak kararındayız. Bu maddenin anlaşıldığını bildiriniz.

C — Memleketimizde kalan te'minât kâfi gelmezse yeni te'minât talep ediyorlar. Buna lüzûm olmadığını iddiâ ediyoruz. Açık kalırsa evvelâ mevcut vâridâtın fazlasından, sâniyen yeni vâridâtdan ikmâl edileceği tarafımızdan beyân olunacaktır.

D — Düyûnumuzun tesviyesinde vaktiyle Kuruş, Frank ve Şiling İstanbul, Paris ve Londra için tasrîh edilmiştir. Eshâb-ı matlûbun kâmilen Londra'da talep etmesi tehlikesine karşı cümle düyûnu Frank üzerinden tesbit etmek çâresini arıyoruz, imtinâ' ediyorlar ve keyfiyeti hâmillere havâle ediyorlar. Bu maddenin anlaşıldığını bildiriniz.

E — Berlin Kongresinde Balkan memleketlerine tefrik edilmiş düyûnu talep ediyoruz. Buna mukâbil Sırpı Balkan Harbinin arifesinde zaptettiğimiz malzeme-i harbiye bedelini ve Balkan Harbinden mütevellid bulunan tazmînâtı istiyorlar. Maksadları taksimde borçlarına karşılık tutmaktır. Bâlâdaki mevâdd içinde en mühim nokta ve fıkrasıdır.

No. 98 Gümrük mes'elesi

En son teklîf ve ta'kib ettiğimiz projemiz şudur:

A — Hâl-i hâzırdaki ta'rifemizin beş sene müddetle altın para üzerinden tatbîki,

B — İki sene zarfında yeni şerâit-i iktisâdiyeye göre yeni bir ta'rife hazırlayıp bunun üzerine her devletle münferiden mukâvele-i ticâriye müzâkeresine girmek ve yapılan mukâveleyi derhal tatbîke koymak, yapılamazsa beş sene sonra tarafeyn için serbestî-i tam,

C — Elyevm men'-i idhâl kanununun tevlîd ettiği umûmî memnûiyetleri kaldırmak, yapılacak memnûiyetleri evvelce arz edilmiş ve beyne'l-milel müteâmil olan prensiplere tevfiik etmek. Ma'mâfi bize mahsûs altın ihrâcı ve müskirât memnûiyetini idâme eylemek

D — İstihlâkât-ı dâhiliye resmine tâbi' eşyayı tasrîh ve beş sene için muhâfaza etmek ve mümâsili dâhilinde istihsâl edilen eşyalardan aynı resmi almak,

E — Tarafeyn yok diğere en ziyâde nâil-i müsâade devlet muâmelesini tatbîk etmek. Bu projemizin anlaşıldığını bildiriniz.

Onların teklîfi şudur:

A — İki sene müddet ile râyic usûlünü vasatî yüzde dört zamm ile ta'kib ve yüzde yirmiden fazla hiçbir resim almamak.

B — İki sene zarfında Türkiye'nin hazırlayacağı bir ta'rifeyi devletlere tebliğ. Onlar i'tirâz ederse hekeme mürâcaat ve bu ta'rifenin yüzde on beş ilâ yirmi arasında yapılmasını taahhüd etmek ve işbu ta'rifeyi on beş sene için mer'î tutmak. Bir taraftan da mukâvelé-i ticâriye akdine girişmek. Fakat muvaffakiyet olmazsa veyahud mukâvelé-i ticâriye yapıldıktan sonra onlar vazgeçmek isterlerse on beş senelik ta'rifeyi devâm hakları olmak.

C — Memnûiyet olmamak, en ziyâde nâil-i müsâade devlet muâamelesi tatbik etmek, idhâlât için devletler arasında istisnâ yapmamak.

D — Dâhilde mümâsili olmayın imtiyâz üzerinde istihlâk resmi almamak.

No. 98/2

Gümrük Komisyonunun mesâisine dâhil olmak üzere halledilmiş olanlar şunlardır:

Seyr-i sefâin, mülkiyet ve alâmet-i fârikadır ki, evvelce arz olunmuştur.

Mâliye Komisyonunun mesâil-i sâiresi ber vech-i âtîdir:

A — İngiltere'de zabtedilmiş gemilerimizin bedeli münâkaşadadır.

B — Bizden otuz milyon lira masârif-i işgâliye istiyorlar. Birinci tertîb evrâk-ı nakdiyenin karşılığı olarak Düyûn-i Umumiye emrinde bulunan altınları alıp mahsûb etmek istiyorlar.

C — Ef'âl-i harbiyeden mütevellid İ'tilâf tebaasının zararlarını bir taraflı olarak istiyorlar. Tebaaları bir sene zarfında taleplerini muhtelit mahkemede isbât edeceklerdir. Muhtelit mahkeme İ'tilâf ve Türk a'zâsından mürekkebirdir.

D — Yunan'ın ve Türkiye'nin mütekâbil zararları bağışlanacak ta'mîrât da dâhildir.

E — İstanbul'da İ'tilâf ve Türk dört a'zâdan bir likidasyon Komisyonu teşkil olunacak. Bunun vazifesi Türkiye'den alacaklı olan tebaanın matlûbunu te'mîn ve tesviyedir. Bunun için komisyon borç tesviye olununcaya kadar ya'ni otuz beş sene faaliyetde bulunacaktır. Tesviye için hazîne bonosu çıkaracağız ve ashâb-ı matlûba verilecek bonolar yüzde beş fâiz ve amortismanlı olacak. Karşılık yeni te'mînât göstereceğiz. Komisyonun ve me'mûrlarının maâşâtı karşılıktan verilecek, a'zâ muâfiyet-i siyâsiyeyi hâiz olacaklar.

F — Harb içinde sâir memleketlere tarafımızdan verilmiş olan gazlar ve sâir te'mînât nev'inden mukâveleler keen lem yekûn olacaktır.

Görülüyor ki teklifleri son derece mütecâvizâne ve küstahânedir. Bundan mâadâ hukuk, emvâl ve menâfi' ile meşgul tâlî komisyon âdetâ hal-i inkutâ'da olup buradaki mesâil evvelce arz olunmuştu.

No. 99

3 — Kapitülasyonun birinci Tâlî Komisyonu adliye mesâilîne başladı. Hey'et-i adliyemize ecnebi idhâli hakkında dün ayrıca arz edilmiş olan teklif uzun münâkaşa edildi. Kanunlarımızın Mecelle'ye müstenid ve zaman ihtiyâcâtı ile mütevâziyen yürümemiş ve hâkimlerimizin gayr-ı kâfi ve teşkilât-ı adliyemizin yetersiz olduğunu iddiâ ettiler. Misaller gösterdiler. Adliye müsteşârı Tahir Bey kuvvetle müdâfaa etti. İddiâ ve misâllerini çürüttük. Tekliflerini prensip i'tibâriyle reddettik. Nokta-i nazarlar arasında esâsından ihtilâf olduğu derpîş edilerek evvel emirde işin hukuk müşâvirleri arasında ya'ni daha ufak komisyon hâlinde müzâkeresini tebliğ ettiler. Bu bâbda dokuz maddelik mufassal bir teklif hazırlamışlar. Henüz almadık. İtalyan ve İngiliz aleyhimizedirler. Ryan bu işde İngiliz murahhasıdır.

4 — Mübâdele-i ahâli Tâlî Komisyonu uzun müddet Patrikhanenin çıkarılmasını münâkaşa etti. Yalnız İngiliz aleyhdârdır. Fransız ve İtalyan şekli-hâzırın devâmı tarafdarı değildir. Mes'ele henüz muallakdır. Son zamanda Yunanistan'da hâsıl olan galeyân te'sîriyle Venizelos mübâdele-i ahâlden vazgeçmiş ve Rumları iâdeye ciddiyetle teşebbüs eylemiştir. Kat'iyen redd ve Rum ahâlinin mecbûrî mübâdeleye tebaiyyetini tesbit ediyoruz. Müzâkerât bu zeminde devâm ediyor. Kalacak olan İstanbul Rumları 1918 e kadar şehir emâneti hududu dâhilinde mukayyed olanlardır.

5 — Boğazlar mes'elesinde Marmara'nın Anadolu sâhilinde hiçbir kayd olmamasını kabul etmişler. Fakat Rumeli sâhilinde topçu konmamasını şart koşmuşlar. Donanmamızın gayr-ı askerî mıntaka dâhilinde serbestî-i hareketi ve demirlemesi kabul olunmuş bir proje üzerinde görünüyor. Başka tebeddül yoktur. Geçit kavâidi ve harb gemilerinin tarz-ı hareketi hakkında mütehassıslar müzâkereye yanaşmıyorlar. İşî murahhaslar komisyonuna terk etmişlerdir.

No. 99/2

6 — Mülâkatların: Bompard ve Berrère ayrı ayrı geldiler. Husûsiyet gösterdiler. Mâliye Komisyonlarının muvaffakiyeti ümmidine sevkettiler. Boğazlar ve sair mesâilde Barrère çabuk neticeye varalım diyor. Boğazlar işini çabuk yapıp Rusları uzaklaştırmak istiyorlar. Gelecek ay Ruhr havzasını işgâl edeceklermiş. İngilizlere tâbi' olmakta ber devâmdırlar. Ruslarla kendilerini mülâkât ettireyim mesâil-i muallakayı konuşsunlar dedim. Kat'iyen reddetti, sonra salâhiyeti olmadığını söyledi.

7 — Ruslarla hülâsa-i mülâkât şudur: Ekalliyetler mücâdelesini merak ile ta'kir etmişler. İşin ehemmiyetini kaybettiğini görmüşler. Fransızlarla müzâkerelerine tavassut etmeği düşündüğümü, Ruhr işgâli münâsebetiyle İngiltere ile araları daha ziyâde açılacağından bi'l-istifâde Rusları yaklaştırsak üçümüz İngilizlere karşı bir müvâzene yapabileceğimizi söyledim. Rakofski İtalya ve Fransa ile eski teşebbüslerini anlatarak ve ziyâde alâkadâr olarak beni teşci' etti. Boğaz-

ları açıp sulh yaptığımız halde dahî Rusya ile müşterek bir müdâfaa siyâseti ta'kib edeceğimize iknâ' vaz'iyetinde bulundum. Gerçi Çiçerin yok idi ama Rakofski ve emsali ile mülâkât samîmî olmuştur. Cem'iyet-i Akvâm'a girmek mes'elesini açtım.İngiliz organı olduğunu söylemekle beraber muhâlefet etmediler. Kendileri için Cem'iyette çalışacağımızı te'mîn ettim.

8 – İran'ın Cemiyet-i Akvâm'da Murahhası geldi. İngiliz Fransız grupları olmakla beraber Cem'iyet-i Akvâma dühûlumüzü zarûrî ve fâideli olacağını söylüyor. Hükûmetine yazmış ki bizimle ittifak ve Afganistan'ı idhâl ile bir grup yapmaktan ve kuvvetli olmaktan başka çâre yoktur. Aynı fikirde olduğumuzu ve hükûmete yazacağımı söyledim.

9 – Curzon'dan aldığım husûsî mektubun hülâsa-i meâli ber vech-i âtîdir: Muhtura meâlini ayrıca yazarım. Azîzim İsmet Paşa, Musul vilayetinin iâdesini talep ve esbâbını serdediyorsunuz. Dâimâ serdettiğim i'tirâzâtımın esbâbını mel-fûf muhtura ile teşrih ettim. Büyük Britanya Cem'iyet-i Akvâm tarafından mandater ta'yîn edildiği bir kıt'ayı iâde edemeyeceğinden mâadâ mutirada beyân olunan esbâbdan dolayı da hükûmetim Musul vilâyetini iâde etmeği tasavvur edemez ****.

İSMET

**** Lord Curzon, Musul vilâyetinin kuzey yarısını, Süleymaniye'ye kadar olan bölgeyi, Türkiye'ye bırakmayı düşünmüştü. Bunun üzerine Londra'dan kendisine gönderilen talimatta, İngiltere'nin bu toprakları Türkiye'ye bırakamayacağı bildiriliyor ve çeşitli gerekçeler gösteriliyordu. Özede şunlar söyleniyordu:

(1) Bu bölgeyi vermek, İngiltere'nin durumunu zayıflatır ve Türkler ondan sonra Musul vilâyetinin tamamını isterler. (2) Türkiye Kuzeydeki kürt bölgesini aldıktan sonra güneydeki Türk bölgesini de almak ister. (3) Bu bölgenin Türkiye'ye verilmesi Irak'ta ulaşımı sekteye uğratar. (4) Bağdad ile İran arasındaki ulaşım da tehlikeye düşer,(5) İdarî zorluklar ortaya çıkar, (6) İngiltere'nin Irak'ta daha fazla asker bulundurması zorunluluğu doğar... (F.O.424/255, No. 750; DBFP-I/18, p.380-381, No. 265)

Bütün bu nedenlerden dolayı İngiltere, Musul vilâyetinin kuzeydeki dağlık bölgesini bile Türkiye'ye vermeğe razı görünmüyordu. Bu gerekçelere bir de petrol ekleniyordu.

No. 144

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 100

15 Kânun-i evvel 38

(15 Aralık 1922)

Amerikanların talebi üzerine âtîdeki meâlde bir beyânnâme bir iki güne kadar neşretmek fikrindeyiz: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, memlekette kalan ekalliyetlerin kendi zîr-i himâyesinde meskenlerinde yaşamalarını ve hu-

zûr ve âsâyîşi içinde işleri ile meşgul olmalarını arzu eder. Fakat gitmek isteyenlerin hareketlerine mümânaat edilmeyecektir. Diğer taraftan hiç kimse memleketi terke icbâr olunmayacaktır. Memleketi terketmek arzu edenlerin nakli için Türk limanlarına vapurların dühûl etmesine müsâade olunacaktır*.

İSMET

* Bkz. No. 160.

No. 145

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 102

15 Kânun-i evvel 38
(15 Aralık 1922)

1 — Müzakere ettiğimiz devletler murahhaslarının ruhsatnâmeleri hükümdarlar tarafından imza edilmiştir. Bizim ruhsatnâmeler Hey'et-i Vekîle tarafından mumzâdır. Bizde cârî olan kavâide nazaran ruhsatnâmeleri Heyet'i Vekîle Reisinin imza ettiğini söyledim. Kuvve-i icrâiyeyi Büyük Millet Meclisi hâiz olduğundan Hey'et-i Vekîlenin ve binâen aleyh Reisinin Büyük Millet Meclisi nâmına kuvve-i icrâiye salâhiyetini hâiz olduğunun tarafımızdan bir mektupla tasdikini talep ediyorlar. Teşkilât-ı esâsiye kanununa muvâfık olarak âtîdeki meâlde bir mektup yazacağım cihetle bu husûsda bir mahzûr görülüp görülmediğinin âcilen bildirilmesini rica ederim.

2 — Türkiye Büyük Millet Meclisinin inksâm eylediği devâir intihâbkerdesi olan vekiller vâsıtası ile idâre ettiği cihetle bu sûretle kuvve-i icrâiyeyi Meclis nâmına isti'mâle salâhiyetdâr olan vekiller hey'etinin reisi işbu hey'etin ittihâz ettiği mukarrerâtı imzâya salâhiyetdârdır*.

İSMET

* Bkz. No. 156.

No. 146

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 58*

15 Kânun-i evvel 38
(15 Aralık 1922)

Hey'et-i murahhasamız için tanzîm olunan ruhsatnâmelerde Türkiye ile düvel-i müttefika ve Yunanistan arasında sulh müzâkeresi ve akdi için me'mûr edildikleri muharrerdir. Boğazlar mes'elesinde Konferansa Rusya ve diğer alâka-

* Bu rakamda bir yanlışlık olduğu sanılıyor.

dâr devletler de iştirâk etmiş oldukları ve Türkiye hududundaki demilitarize mıntaka Bulgaristan'ı da alâkadâr ettiği cihetle Türkiye'nin mücâviri olup gerek Boğazlar mes'elesinde ve gerek Şarkî Trakya hududuna müteallik mesâilde doğrudan doğruya alâkadâr olan devletlerle muâhede akdine salâhiyetimiz olduğunu mübeyyin yeniden birer ruhsatnâme tanzîm ve irsâli husûsunu rica eder ve metin i'tibâriyle by ruhsatnâmelerde yedimizdeki ruhsatnamelere tamâmen müşâbih olması ve yine Hey'et-i Vekîle riyâsetince imzâ edilmesi lâzım geleceğini arz ederim.

İSMET

Ruhsatnâmelerdeki et la Grèce ibâresinden sonra ainski que des traités avec les autres Puissances voisines de la Turquie et interessées soit dans la question des détroits, soit dans celle de la frontière de la Thrace Orientale.

No. 147

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 103

15 Kânun-i evvel 38

(15 Aralık 1922)

Adana Fransız pamuk fabrikası müdürü Mösyö Boussac Türk kanunlarını tamâmen tatbik edemediğinden dolayı müessesesinin kapatmaya ma'rûz kaldığından bahisle hükümetin himâyesini istemiş olduğu bildiriliyor. Bu gibi mesâil yakında Konferansca halledileceğinden müessese-i mezkûrenin tazyîk edilmemesi Mösyö Bompard tarafından bâ muhtıra rica edilmiştir. Bu babdaki Ma'lûmâtın iş'ârı müsterhamdır.

İSMET

No. 148

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 116

15/16 Kânun-i evvel 338

(15/16 Aralık 1922)

75, 88 ve 93 numaralı telgraflarınız gelmedi. İrsâl ettirilmesi mercûdur.

87 numaralı telgrafta kaçanların ilticagâhından sonra yeni muhâceretlerine kadar olan ibârenin, kararımız şudur'dan sonraki kelimenin ikinci maddede Yu-

nanlıların verdiği zarardan teklif edecekler kelimesine kadar cümlelerin, hâl-i hâzırda kelimesinden sonra hizmeti kelimesine kadar cümlelerin ve 90 numaralı telgrafta birinci maddede mukabele ettikleri kelimesinden sonra talep ettiğimizi söyledi kelimesine kadar cümlelerin ve maddesini kelimesini ta'kip eden ibârenin ve Cemiyet-i Akvâm'a girmeyerek anın nezâret ibâresinden sonraki üç kelimenin ikinci maddenin ilk kelimesinin üçüncü maddede yalnız bugünden sonraki ibârenin dördüncü maddede son cümlelerin ve beşinci maddenin aynen tekrarı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 149

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 117

16 Kânun-ı evvel 338

(16 Aralık 1922)

95, 96, 97, 98, 99 numaralı telgrafnameleriniz gelmedi. 100, 101 ve 102 numaralarınız geldi. Aradaki diğer telgrafların ne olduğu hakkında ma'lâmât-ı âcile i'tası mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 150

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 118

16 Kânun-ı evvel 338

(16 Aralık 1922)

C 15 Kânun-ı evvel 38 ve 101 numaraya*. Mülga Adliye Nezâreti Mezâhib Müdürü Baha Beyin müşavir tahsisâtı ile ta'yâni takarrür etmiş ve derhal hareketi için harcırahı tesviye ve Dersaadet'te icap edenlere evâmîr-i lâzime verilmiştir**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 141.

** Dr. Rıza Nur, kendine özgü aşırı üslubu ile Baha Beyi sert biçimde eleştiriyor ve Lozan'da kendisinden yararlanmadığını söylüyor. Şöyle diyor:

"Bu esnada İsmet (Paşa), İstanbul Hükümetinde Adliye Nezâreti Mezâhib Müdürü... Baha Beyi getirtmiş. Geldikten sonra bana söyledi. Bu zatın fikirlerine müracaat edeceğiz. Patrikhane işini iyi biliyormuş. Birkaç gündür Şato'ya celseye gidip gelirken bizim otelin koridorlarında ciğer gibi kırmızı ve büyük bir fesi, ayağında arkası mahmuzlu fotin kundura, uzun boylu ve ihtiyar birini görüyordum.

Nümunelik bir şeydi. Nazarı dikkatimi celbetmişti. Tabii frenkler ona bir turist olarak bakacaklardı... Baktım o mostra adam Münir, Şükrü, Veli, Seniüddin gibi birkaç müşavirle beraber onunla müzâkereye başladık. Reyini sordum. Bu zatın patrikhane işinde mütehassis olması lâzımdı. Hakikaten de bir takım malûmatı vardı. Kendi de iyi adama benziyor. Kanun-u medenî meselesine şiddetle itiraz etti. "Sonra Türk kızları da hristiyanlar ile evlenir, bu ne vahim şey?... Din gitti" dedi. Ben de: "İstediğim budur. Eğer kaç asırdır böyle Türk kızları hristiyanlarla evlenebilserlerdi Türk erkekleri de hristiyan kızlar ile evlenirlerdi. Bugün Türkiye'de hristiyan kalmamış olurdu" dedim. Sustu.

"Fakat bu zat pek mutaassıp imiş. Böyle laflar kulağına girmiyor. Patrik mes'elesinde, patrik'in yine eskisi gibi imtiyazlarına sahip olmasını, Devletin vükelâ derecesinde bir memuru olup asker ve polislerin ona yine selâm durmasını ve emsalini şiddetle iltizam etti. Artık zirvalıyordu. Gördüm ki beyni bit pazarından başka bir şey değil. Ne zihniyet, ne ahmaklık. Kolayına Türkiye gibi koca bir imparatorluk yıkılmamış. Bu zat çok eski kafalıdır ve dünyadan bihaberdir. Nasıl bahk sudan dışarı çıkamazsa, eski vaziyetten dışarı çıkamıyor. Birkaç celse gösterdi ki ondan istifade mümkün değildir..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1057-1058).

No. 151

İsmet Paşa Hazretlerin

No. 119

16 Kânun-i evvel 38
(16 Aralık 1922)

Erkân-ı Harbiye'ye tebliğ olunan 55 numaralı telgrafınızda bahsolunan iki Ermeninin isimlerinin sü'at-ı iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 152

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 120

16 Kânun-i evvel 38
(16 Aralık 1922)

78 numaralı telgrafın son fıkrasına cevaptır. Macar'lı zâbitin Ankara'ya gelmesi muvâfık görülmüştür.

HÜSEYİN RAUF

No. 153

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 105, 106

16 Kânun-i evvel 38
(16 Aralık 1922)

16 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Umûmî ictimâ'ı olmadı. Mübâdele tâli komisyonu ictimâ etti. Rum Patrikinin İstanbul'da ihrâcını İtalyan ve Fransız tervîc eder görüldü. İngiliz

sükût etti. Amerikan, Patrikin ihrâcı aleyhinde bir beyânnâme kıraat etti. Bununla berâber muvaffakiyet ihtimâli görmekteyiz. Ancak ekalliyetler hakkında Avrupa muâhedâtında mevcut olan mevâddan mâadâ A - afv-ı umûmî i'lânı, B - Yetim olan ve daha Türk aileleri nezdinde alıkonmuş olan Hıristiyan çocukları için ihdâs olunan bîtaraf hânenin ibkâsı, C - Hıristiyanlar için askerliğin ilgâsı, D - Ekalliyetler hukukunun himâyesi için Cem'iyet-i Akvâm tarafından İstanbul'da bir sefir tanzîl edilmesi şeklinde dört madde mevcut olduğu bana îmâ ve ismâ' edildi. İngilizlere gönderdiğim haberde huzûr-ı vicdanla Konferansı kapayacağımı iblâğ eyledim. Bu haberimi alanlar bâriz bir şaşkınlık göstermişlerdir.

2 - Ruslardan Ukrayna Reis-i Cumhuriyeti ile Medivani müstacelen geldiler. Mülâkât hülâsası şudur: Noradunghian onlara müracaat etmiş, Ermeni yurdu için Bulgarların Garbî Trakya ve Makedonya Komiteleri bizimle mülâkât için tavassut rica etmiş. Cevâben ba'zı İngilizlerin bana Kilikya'dan Ermeni yurdu ihdâsını fakat Sovyet Ermenistanı'nın Türkiye'ye terkini teklif ettiklerini söyledim. Bu isâbet oldu. Çünkü onlar bu işâatın hâricinde de devâm ettiğini söylediler. Mutmain olduktan mâadâ kendilerine dâğ-ı derûn olan Fransızlarla aralarını bulmak için bana salâhiyet verdiler. Romanyalılarla münâsebetlerini anlattılar. Ne vakit onlarla münâsebet arasalar evvelâ Besarabya'dan vazgeçtiklerine dâir sened ararlar imiş. Bugünlerde de Romen ikinci murahhası Diamandi husûsî olarak görüşmek aramış. Ben Ruslar tarafından düşkünlük göstermemek üzere Romanya ile dahî aralarında te'sîs-i münâsebet imkânını arayacağım. Rakofski'nin Moskova'ya avdeti muhtemel imiş fakat muhakkak değil. Olursa beni heberdâr edecek. Bugünlerde çok düşkün ve zavallı görünüyorlar. İkinci intihâbâtta dahi vaz'iyetleri sarsılmış olduğuna dâir haberler vardır. Aman ordularımızı iyi muhâfaza edelim. Her fırtına dönüp dolaşıp onların karşısında sükûnet buluyor.

No. 106

3 - Bu akşam Fransız delegasyonu düvel-i muazzama hey'etleri şerefine ziyâfet verdi. İngiliz, İtalyan, Japon ve Türk hey'etleri hazır idi. Bu ziyâfetin hülâsa-i münâsebâtı şudur: Curzon bana çok çalıştığımı, galibâ muhturası için cevâb hazırladığımı söyledi. Müsteşâr ile mülâkatımda ise önümüzdeki haftanın en buhranlı ve en kat'î hafta olduğunu, ma'hâzâ sulha varılacağını bildirdi. Ekalliyetler hakkındaki maddelerden şiddetle şikâyet ettim. Maddelerden adem-i ma'lûmât beyân etti.

4 - Bugün Ermeniler Fransız ekâbirinin imzâsı ile benim bulunduğum otele Ermeni yurdu için re'y asmıştılar. Rehber olmak üzere Fransa'nın Anatole France başta olmak üzere ba'zı ekâbiri vardır*. Amerika'dan şimdye kadar

* Söz konusu belge, tipik bir Ermeni propaganda bildirisiydi. "Ermenistan İçin Konferansa Çağın" (Pro Armenia-Appel à la Conférence) başlığını taşıyordu. Paris'te 8 Aralık 1922 günü imzaya açılmıştı. Özetle, Müttefiklerin "Türk Ermenistanını" kurtarmayı savaş içinde ilân ettikleri,

beş milyon re'y toplanmış. Bu akşam Fransız hey'etinin ziyâfetinden sonra te-beanın tertib ettiği bir balo verildi. Bütün delegasyonlardan mühim a'zâlar vardı. Benim balo salonuna vürûdumu sûret-i mahsûsada alkışlamak üzere büyük bir kalabalık ve muvaffakiyet hâsil oldu. Aleyhimize şiddetli bir propaganda fakat tarafımızdan da muvaffakiyet ve kuvvetle iktihâm günlerindeyiz.

İSMET

ama bunun şimdiye kadar yapılmadığı, 1.200.000 Ermeni öldüğü, halen 600.000 den fazla Ermeni göçmenin evsiz barksız dağınık biçimde yaşadığı ileri sürülüyor ve "Vakit geçirilmeden bir Ermeni milli yurdu" (un foyer national) kurulması" isteniyordu. Lozan konferansına gönderilen ve gazetelerde de yayınlanan bu çağrı bazı Fransız ileri gelenlerine de imzalatılmıştı. Bunların başında Fransa Akademisinden Antole France, Maurice Barrès, general de Lacroix, Akademiden Henri de Regnier, Fransa Enstitüsünden gazeteci-yazar Auguste Gauvain, Camille Flammarion vb. gibi kişiler vardı. (Tam metin için bkz. *Journal de Genève*, 19.12.1922).

No. 154

Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da Heyeti Murahhasa Riyasetine.

No. 124

17 Kânun-i evvel 38
(17 Aralık 1922)

Şifrelerimizden birinin miftahının İngilizlerce elde edildiği veya hallolunduğu hakkında bir haber alındığı Dersaadet'de Rafet Paşa Hazretleri tarafından 14/12/338 tarihli şifreli telgrafnamede bildirilmekle müşârünileyh hazretleriyle muhâbereye mahsus olan şifre miftâhı tebdil edilmiş ve yeni miftâhın bir sureti leffen takdim edilmiştir Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

(İmza) GAZİ M.KEMAL

No. 155

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 121

17 Kânun-i evvel 38
(17 Aralık 1922)

İngilizler İstanbul'dan amele nâmiyle külliyetli miktarda Rum ve Ermeni gönderiyorlar. Bunlar zâhiren amele, hakikatde gönüllü efrâddırlar. Şimdiye ka-

dar bu suretle sekiz bin kişi sevk olunmuştur. Mudanya Konferansı zâhiren ihlâl edilmeyerek Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri takviye edilmektedir. Bu halin protesto edilmesini Refet Paşaya bildirdik. Yalnız bir ay zarfında yüzü mütecaviz Ermeni Na'ra ve Çanakkale'ye çıkarılmıştır. Kânun-i evvelin birinci günü bu Ermenilerden dört kişi Çanakkale kasabasında fırıncı Yusuf'un dükkânı önünde bulunan muhadderât-ı islâmiyeye tecâvüz etmişler ve İslâm evlerinin camlarını taşlamışlardır. Aynı zamanda Gazi Paşa Hazretlerine elfâz-ı galize isti'mâl ederek dükkândan Türk bayrağını almağa tasaddî etmişlerse de zâbitamız tarafından derdest olunmuşlardır. Bunların rüfekasından bir beşinci şahıs da İngiliz asâkirinin ikamet eylediği bir haneye firar etmiş ve İngiliz polisi tarafından derdest olunmuştur. İngiliz merkezi bu Ermenilerin İngiliz hizmetinde bulduklarını ve kendilerine teslimi lâzım geldiğini beyân ile liva serkomiserine mürâcaat etmiştir. Biz bunların tarafımızdan muhâkeme edilmeleri lâzım geleceği cihetle İngilizler tarafından talep için teşebbüsât ifasını Refet Paşaya yazdık.

Münasip görüldüğü takdirde bu hususta îcap edenleri îkaz buyurursunuz.

HÜSEYİN RAUF

No. 156

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 122

17 Kânun-i evvel 38

(17 Aralık 1922)

C 15 Kânun-i evvel 102 numaraya*: Devletler murahhaslarının ruhsatnamelerinde mevcut olduğunu iş'âr buyurduğunuz imzalara tekabül eden imza her ne kadar Meclis Riyâseti imzası ise de bizim Teşkilât-ı Esâsiyemizin sekizinci maddesinde Meclis devâir-i devleti intihab-gerdesi olan vekiller vasıtası ile idare eder denildikten başka dokuzuncu maddesinde Meclis reisi hey'et-i vekîle mukarrerâtını tasdik eder sarâhatı vardır. Buna nazaran hükümet reisi ve hariciye vekili imzalarını ihtivâ eden ruhsatnameleriniz Meclis Reisine musaddak olduğunu bildirmek muvâfık olur.

Bundan sonra zarûret-i kat'îye görülürse Meclis reisi tarafından bir telgrafname ile ruhsatnâmeleriniz musaddak olduğunu bildirmek dahi mümkündür.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 145.

No. 157

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 123

17 Kânun-i evvel 38

(17 Aralık 1922)

C 16/12/38, 96 numaralı telgrafa*:

Birçok vekayi' ihdâs ederek memleketimizi terketmiş olan Ermeni muhacirlerinin tekrar avdetlerine muvâfakat edemeyeceğimizi arz eylerim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 158

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 124

17 Kânun-i evvel 338

(17 Aralık 1922)

14/12/38,95 numaralı telgrafa cevap*:

Afv-ı umûmî i'lânı husûsundaki beyanât-ı devletlerinden rücû' ma'nâsını ifâde etmemek şartıyla afv-ı umûmîyi sulhün neticesinde esâsen i'lân arzusunda bulunduğumuzu ve ancak umûr-i dahiliyemizden olan bu mes'elenin muâhede-ye bir madde olarak ilâvesi lüzûmsuz bulunduğu tarzda idâre-i kelâm buyurulması muvâfik görülmüştür.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 159

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 125

17 Kânun-i evvel 338

(17 Aralık 1922)

C 14 Kânun-i evvel 38 tarih ve 93 numaralı tele:

1 — Ecnebler mahkemelerimize mürâcaatlarında tebeamız gibi hukuk ve hürriyeti hâiz fakat tamâmen kanunlarımıza tâbî' olacaklardır.

2 — Kanunlarımızın ihtiyâcât-ı asriyyeye göre ta'diline esasen tarafdarız. Herhangi bir devlet tebeasından mütehassısların lüzûm görüldüğü takdirde mütâleâtına mürâcaat edebileceğimiz tabiidir. Ancak teşkilât-ı adliyemize veya hey'et-i hâkime arasında hiçbir ecnebinin kabulüne muvâfakat edemeyiz.

HÜSEYİN RAUF

No. 160

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 126

17 Kânun-i evvel 338
(17 Aralık 1922)

C 15/12/38, 100 numaralı telgrafa *:

Bu tarzda bir beyânnâmenin matbuât ile bayânât tarzında neşrine esas i'ti-bâriyle tarafdar isek de şu sırada İstanbul'u külliyetli mikdarda terketmekte olan Rumların muhâceretlerini tevkîf mahzûrunu da nazar-ı dikkatınıza arz ey-leriz.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 144.

No. 161

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 127

17 Kânun-i evvel 338
(17 Aralık 1922)

16/12/38,98 numaralı telgrafa cevap *:

Projeniz anlaşıldı. Bu ve buna mümâsil projeler zaman ile mukayyed mâlî kapitülasyonlardan başka bir şey olmayacağından ve gösterilen nisbetler menfaatımızı dahî mücib olsa kabul edemeyeceğimizi ve bilâ kaydu şart istiklâl-i iktisadî talebinde ısrâr buyurulması.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 162

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 128

17 Kânun-ı evvel 338

(17 Aralık 1922)

C. tarihi olmayan 87 numaralı tele*:

Hey'et-i vekîlenin nokta-i nazarı ber vech-i âtîdir.

1 – Berlin Kongresi ile tasfiyesi lâzımgelen düyûn ile düyûn-i dâhiliyenin dahi taksime idhâli.

2 – Düyûn-i umûmiyenin ba'de't-taksîm dahi te'diyesi mes'alesi ta'mirât ile pek ziyade alâkadârdır.

1918 senesinde ta'tîl-i muhâsamât edilmiş olmasına rağmen Fransa ve İngiltere başvekillerinin muvâfakatı ile Anadolu'ya bir istilâ ordusu çıkartılmış ve üç seneyi mütecâviz bir zamandan beri imtidâd eden bu harb memleketimizi harâbezâra çevirmiş ve menâbi'-i vâridâtı kurutmuştur. Düyûn-i umûmiyeyi te'diyeden evvel memleket yaşamağa ve bunun için menâbi'-i vâridâtını ihyâya muhtaçtır. Düyûn-i mezkûrenin te'diye imkânını istihsâl etmek üzere ta'mirât masârifinin te'mini lâzımdır. Ta'mirât istihsâl olunduktan sonra hissemize isâbet edecek düyûn-i umûmiyenin te'diyesini müzâkereye girişebiliriz. Bu cihet istihsâl olunamazsa haksız olarak bize tahmîl edilmiş olan istilâ harbinin bütün tahrîbâtını ta'mîr etmek için bize düvel-i müttefikanın zaman ve imkân vermesi lâzımdır. Bunun için düyûn-i umûmiyenin te'diyesini yirmi sene te'cîl ettirmek zarûrîdir. İstilâ harbinde mes'uliyetleri gayr-ı kabil-i inkâr olan düvel-i müttefikanın bu müsâadeyi bize bahşetmeleri muktazây-ı adâletdir.

3 – Müddet-i muayyene ile gümrük ta'rifesinin her ne olursa olsun tesbitinin istiklâlimizi muhill bulunduğundan suret-i kat'iyede reddedilmesi lâzımdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 134.

No. 163

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 129

17 Kânun-ı evvel 338

(17 Aralık 1922)

C. 84 numaralı telgrafa*:

İstirdâd olunan mahallerde harb sebebiyle duçar-ı hasâr olan yerlerin mu-sakkafât, arazi, temettü' vergileriyle ağnâm ve a'sâr deyinleri 337 sene-i mâliyesi

* Bkz. No. 121.

nihayetine kadar tamâmen afvedilmiş olmasına ve işbu muâfiyet-i kanuniye siy-yânen tatbik edilmekte bulunmasına binâen bu bâbda başka bir muâmele-i mâliye icrasına lüzûm yoktur. Hükümet istirdâd olunan mahallerin sene-i hâliye tekâlif-i umumiyesinin tahakkukatını sene-i mâliye ibtidâsından değil vaz'-ı yed tarihindeki bakiye-i muâmelât ve tahakkukatı ta'kib temettü' kanununu dahi senenin nisf-ı ahîrinden i'tibâren tatbik edilmektedir. İşbu verginin iktisâb-ı kat'iyetine değin mükellefe bahsolunan hakk-ı i'tirâz ve istinâfin mürûruna değin matlûb olan müddet-i imhâl esâsen ve kanûnen hâsıl olmakta bulunduğu gibi tekâlif-i sâirenin suver-i tahsiliyesinin tekâsît i'tibariyle tâbi' olduğu ahkâm-ı dahi kezâlik müddet-i imhâli tamâmen hâizdir. Bunların fevkinde ecnebî mükellefine müsâade-i fevkalâde i'tâsı karar ile değil ancak bir kanun-i mahsûs ile mümkün olabilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 164

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 130, 131

17 Kânun-i evvel 337
(17 Aralık 1922)

Erkân-ı harbiye riyâsetinin Suriye ve Arabistan istihbârât umûru ile meşgul me'muru ahîren Dersaadet'de Filistin'den Lozan'a giden hey'et-i murahhasa a'zâsından Abdülkadir Muzaffer Efendi ile temasa gelmiş ve mumâileyh ber vech-i âtî hususâtı kendisine bildirmiştir.

A — İdare-i Osmaniyeden çıkan bütün bilâd-ı islâmiye ahalisinin Misâk-i Millî mûcibince kendi mukadderâtını kendileri ta'yin etmek hakkının Türkiye Büyük Millet Meclisince de esas olarak kabul olunduğunun i'lânı ve Lozan'daki Türk hey'et-i murahhasasınca da te'yîd ve müdâfaası.

B — Filistin Yahudilerinden mürekkeb bir hey'etin Ankara'ya gideceği ve Türkiye'ye te'min edeceği istikrâz mukabilinde tarafımızdan Filistin Yahudi hükümetinin tasdik ve Lozan'da te'yîd olunacağı hakkında İngilizce neşrolunan şâyianın tezkîbi.

C — Türkiye-Suriye i'tilâfnâmesinin Türkiye-Fransa i'tilâf-ı hafisi şeklinde ve Türkiye'nin sâir bilâd-ı islâmiyeden tamâmen kat'-ı alâka ile Fransa'ya terk eylediği suretinde Arapça matbuâtla propaganda edilen mevâddın tezkîbi.

D — Vahdeddin'in memâlik-i islâmiyeye girebilmesini te'mîn için yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türklerden mâadasını ma'nen ve maddeten terkettikleri şeklindeki şâyîatı tezkîb.

E — Beş Kânun-i evvelde Mısır'da bütün İslâm murahhaslarından mürekkeb bir kongre akdolunacaktır. Bu kongrede hususâtı mevzû'î-bahs oldukça bunları tekzîb edebilmek için nokta-i nazarımızın tekzîblerle te'yîd ve irâesi.

İslamların mukadderâtı ile ma'nen de alâkadâr olmadığımız isbat etmek isteyen ve İslamlar nezdindeki nüfûz-ı ma'nevîmizi kırmak gayesini istihdâf edenlere karşı ber vech-i bâlâ ifây-ı muktazâsı Erkân-ı harbiye riyâsetinden bildirilmektedir. Berây-ı ma'lûmât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 165

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 104

17 Kânun-i evvel 338

(17 Aralık 1922)

15 Kânun-i evvel 38 raporudur. .

1 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Ekalliyetlerin tâlî komisyonunda ma'hûd Ryan* muâhedâtdaki mevâddan fazla olarak birçok şeyler, Ermeni yurdu istedi. Ermenileri müdâfaa için pek mütecâvizane lisan kullandı. Ekalliyetler için istedikleri fazla mevâddı bir proje halinde verdiler. Muâhedâtda münderic mevâddan fazla hiçbir şey vermeyeceğimizi kat'î ifâde ediyoruz.

2 — Hukuk müşâvirleri Boğazlar arasındaki muntakanın masûniyeti için istediğim taahhüdât-ı kat'iyeyi halledemediler. Cevâb bulamadılar. Mes'eleyi murahhaslara ta'lîk ettiler. Teklifimiz Boğazlar arasında Türkiye ister harbde is-

* Andrew Ryan, bir Katolik İrlandalıydı. 1899-1914 yılları arasında İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinde tercüman (dragoman) olarak bulundu. Mondros Mütârekesi üzerine, Kasım 1918'de yine İstanbul'da baştercüman ve siyasal danışman olarak görev aldı. Mütâreke döneminde İstanbul'daki hemen hemen bütün İngiliz kodamanlarına akıl hocalığı etti. Türkiye'de Rumlardan, Ermenilerden ve hattâ işbirlikçi Müslümanlardan oluşan bir casus teşkilâtını yönetti. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği içinde kurduğu "Ermeni ve Rum Şubesi" aracılığıyla yurtsever Türkler için kara listeler hazırlattı. Bunların bir bölümünü tutuklanıp Malta adasına sürülmesine neden oldu. Türk Kurtuluş Savaşı içinde, "Türkiye'de en çok nefret edilen insan" diye tanınıyordu. Lozan'a da danışman olarak götürüldü ve özellikle hristiyan azınlıklar ve Ermeniler konusunda Türk delegasyonuna büyük zorluklar çıkardı. Lozan andlaşmasından sonra artık Türkiye'ye giremedi. Cidde'ye İngiliz Elçisi olarak atandı. Emekli olunca *The Last of the Dragomans* (Dragomanların Sonuncusu) başlıklı bir kitap yayınladı. (Londra: 1951). (Bkz. Bilâl N. Şimşir, *The Deportees of Malta and the Armenian Question*, Ankara: 1984, p. 6 vd.) İsmet Paşa, İngiliz Dışişleri Müsteşarına Ryan'ı şikâyet ediyor, ama müsteşar dinlemekle yetiniyor. 1921 yılında da Refet Paşa, İngiliz binbaşısı Henry ile görüşmesinde Ryan'ı şikâyet etmişti.

ter bîtaraf olsun harekât-ı harbiye vuku'bulamaz. Buna muhâlif hareket eden devlet ile vâzıu'l-ıimzâ devletler arasında müştereken ve münferiden hal-i harb hâdis olur. Münferiden taahhüdden imtinâ ediyorlar.

3 — Rumen Hâriciye Nâzırı ile mülâkâtımın hülâsası şudur: Çok dosttur. Kendileri için mes'ele-i hayâtiye Karadeniz'in Rus gölü ve diğer devletlerin Rus hegemonyasına ma'rûz olmamasıdır. Binâenaleyh Boğazların açıklığı kat'iyü'l-lüzûmdur. Ekalliyetlede söz almadı. Bütün mesâilde bize hak veriyor. Bir de Trakya hudûdunda ileri gitmeyelim diyor. Bulgaristan mükellefiyet-i âme usûlü ile askerlik istiyor. Romanya râzı olmuyor. Benim istifsârıma cevâben mayısta Sırp, Rumen ve Yunan ittifâkının akdı aslı olmadığını söyledi**. Bilakis bizim Ruslarla onun aleyhine hazırlığımız şâyâtından bahsetti.

4 — İngiliz Hâriciye Müsteşârına bir îade-i ziyâret vesilesiyle uğradım. Ryan'dan şiddetle şikâyet ve dört seneden beri İstanbul'da ma'lûm olduğu vec-hile İngiliz politikasını idâre etmiş olanların hâkim olması âfî için aslâ ümmid-bahş olmadığını ifâde ettim. Gerek ekalliyet ve gerek Ermeni yurdu mes'elesinde hatt-ı hareketimizin kat'î olduğunu tekrar eyledim. Çok hazımlı ve ihtiyâtlı olan müsteşâr telaş etmedi. Musul hakkındaki kat'î talebimi yine tekrarladım.

5 — Bu akşam İngiliz bankerleri geldiler. Türkiye istikrâz veya iş isterse muayyen arzusu var mıdır? dediler. Beş gün sonra cevâb veririm dedim. Harab yerlerde inşâât yapıp yapmadıklarını sordum. Hattâ Ankara'nın büyük bir şehir olarak ihzârı tasavvurunu söyledim. Muayyen bir arzu üzerine çalışacaklarını söylediler. Muayyen bir teklifimiz var mıdır? İş'arı müsterhamdır***. Bu vesile ile bankerler İngilizlerle her halde uyuşmak için Rusların İngiliz hey'eti ile müzâkerede bulunduğunu güyâ gâyet mahremâne kaydıyla ihbâr eylediler. Ekalliyetler propagandasının te'sîrâtından bahsettiler.

İSMET

** Romanya Dışişleri Bakanı M. Duca idi. Balkan Savaşının acı tecrübesinden sonra, Türk yöneticileri, Balkan devletleri arasında bir gizli ittifak anlaşması bulunduğu yolundaki söylentilere karşı çok duyarlıydılar. Bu konuda gazetelerde haberler de görülmüyordu. Örneğin 13 Aralık 1922 tarihli *Journal de Genève*, gazetesi *Eleftheron Vima* gazetesine dayanarak, Yunanistan-Yugoslavya-Romanya gizli ittifakının 16 Mayıs 1923 tarihinde sona erecek süresinin gizlice uzatıldığını duyurmuştu. M. Duca, bu haberleri yalanlıyordu.

*** Lozan günlerinde, Ankara'nın başkent olacağı yolunda dış basında haberler görülmüyordu. İsmet Paşa da Ankara'ya yabancı müteahhidler çağırılmayı tasarlıyor. Hükümet ise bu işi bazı tazminat veya tamirat almaya bağlıyor. (Bkz. No. 170).

No. 166

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 132

18 Kânun-i evvel 338

(18 Aralık 1922)

110 numaraya zeyldir*.

Şimalî Suriye-Adana şömendiferlerinde müstahdem Fransız me'murlardan hiçbirinin hârice gitmesi için bir taraftan emir verilmemiştir. Bu husus direktörün de taht-ı tasdikindedir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 137.

No. 167

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 133

18 Kânun-i evvel 338

(18 Aralık 1922)

C. 94. Adana'daki Fransız müessesâtının mevcut olmakta devam edebilmeleri ancak kavânîmize riâyatle meşrûtdur. Bu cihet Ankara İ'tilâfnâmesi ile takkarrür ettiği halde Adana vilayetinde oradaki Fransız mektep müdirlerine mekâtib-i husûsiye ta'limât-nâmesi ahkâmına riâyat etmeleri, mekteplerinin teftişimize tâbi' bulundurulması, Türkçe, Türk tarih ve coğrafyasının Türk muallimleri tarafından okutturulması lüzûmuna dâir yapılan tebligat maatteessüf nazar-ı dikkate alınmamıştır. Bu hususlar te'min ve deruhde edilmediği halde mektebin seddedileceği ikinci bir tezkere ile bildirilmiş fakat bu da neticesiz kalmıştır. Nihayet mezkûr mekteplerin seddi zarûreti hâsıl olmuştur. Adana'da mevcûd Fransız mektepleri kapitüler vaz'iyeti muhafazada inad ettikleri halde oradaki Amerika mektepleri kavânînimize riâyat ve itâatı kabul etmek suretiyle devam eylemekte bulunuyorlar*.

Şirketler hakkındaki muâmeleden dahî ma'lûmât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 224.

No. 168

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 107, 108, 109

18 Kânun-i evvel 338
(18 Aralık 1922)

17 Kânun-i evvel 38 raporudur. Ta'til günü idi. Hâsıla-i mesât şudur:

1 — Tarafımızdan otuz milyon lira işgâl masârufı te'diyesi ve taksim olunacak borçların 1918 senesi borçları olması ve birinci tertîb evrâk-ı nakdiyemizin karşılığı olduğu halde musâdere ettikleri beş milyon altın liranın iâdesi mesâili mutahhasıslar arasında gayr-ı kâbil-i hall kaldığından bunu Murahhaslarla sûret-i husûsiyede tedkik ettik. İşgâl masârufı mes'elesinde hükümetlerinin müsâid ve teveccühkâr bulunacağını ümmid ettiklerini, fakat şimdiden bir şey söyleyemeyeceklerini, Harb-ı umûmî senesi borçlarının taksime idhâl olunamayacağını ve değeri de Almanlara borç olup şimdi düvel-i müttelikaya devr olduğunu ifade eylediler. İtalyanlar sâkit kaldılar. Azablı ve uzun münâkaşâtdan ve Mondros ve Mudanya vesâikini mevzû-i bahs ettik. Mütteliklerle aramızda hal-i harb var mıdır yok mudur suâlîne yoktur cevâbını alırlarsa Mondros sebebiyle mütârekenin dâim olduğunu istintâc ediyorlar. İzmir'de aynı suâle Başkumandan hal-i harb olmadığı cevâbını aldıklarını söylediler. İzmir'deki muhâverât ve muhâberâtı da ve cümle vesâiki de kendilerine îzâh ettim. Ankara'ya gittiğim zaman şu kadar işgâl masârufı hazfolundu dediğim zaman herkesin böyle bir zemîne nasıl olup da temâs ettiğimden mütehayyir olacağını ve hiç kimsenin bir iş yapılmış olmasını düşünmeyeceğini serdettik. Hülâsa bu mes'ele hallolunmadan müzâkerat-ı mâliyyeye devâmda fâide olmadığını söylediğimden vaz'iyette buhrân ve müşkilât göründü. Anladığıma göre işgâl masârufundan vazgeçecekleri tabîi olup bu zemînde ısrâr işgâllerinin haklı olduğunu iddia etmiş olmak ve bununla gâlib muâmelesi ve tavrı yapmak ve sâniyen umûmî pazarlıkta bunu diğer bir şey mukâbilinde terketmiş görünmektedir. Aynı sebebler beni de daha evvel halletmeğe sevk ediyor.

2 — Amerika Murahhası açık kapı politikasını bana tekrar etti. Ba'zı imtiyâzât-ı iktisâdiye mukâbiline diğer mahallerde mesâil muallaka-i siyâsiyeyi halletmeğe muârızdır. Fikrimi sordu. Böyle imtiyâzât vermedik. Mersin limanı çoktan beri Ankara'da müzâkerededir. Belki bugünlerde halletmişlerdir veya edeceklerdir. Amerikalılar mürâcaat ederlerse alırlar, etmezlerse başkaları alır. Hülâsa nihâyet Musul petrollerini imtiyâza verip vermediğimizi anlamak istiyor. Yalnız bu gibi imtiyâzât veremediğimizi bildirmekle iktifâ eyledim. Bugün Amerika Murahhası bu mes'eleden başka mesâil-i ma'lume-i insâniyeye temas etmedi.

3 — İngiliz Hâriciye Müsteşârı geldi. Yarın Boğazlar Komisyonu ictimâ olacak. Mevâdd-ı askeriye ve bahriye olup olmayacağını aynı zamanda münâkaşaya koymaklığını rica ediyorlar. Bu gibi mevâdd olmadığını bana haber veriyor. Yalnız tahtelbahirler hakkında kuyûd ve Goeben'in iâdesi talep olunacak

imiş. Münâkaşa neticesinde tahtelbahirlerin yalnız Washington Konferansı ahkâmına tâbi' kılınacağını ve Goeben'in îadesinde ısrâr edilmeyeceğini, çünkü Goeben müttefikler için sebep-i felâket ve binâenaleyh alınması bir mecbûriyet-i ma'nevîye olduğunu söyledi. Goebeni almak demek gâlib Türkiye'nin donanmasını tahrib ve mağlub Yunanistan'ın donanmasını ibkâ demektir. Bunu milletimiz böyle telakki edecek. Tahtelbahirler ise bizim için mes'ele-i hayâtiyedir. Biz zâten başka türlü donanma düşünemeyiz. Hâsılı muallak kaldı. Boğazlar rejiminde istediğim derecede te'minât-ı siyâsiye veremiyorlar.

4 — Ruslar mesâili evvelen tâlî komisyonda mütâlaa edelim diye ısrâr ediyorlar. Projelerimizi kendilerine bütün teferrüâtiyle veriyoruz. Onlar prensip olarak kapalı sistemi tuttuklarından teklifâtımızda yarın esâslı fark tezâhür edecektir. Diğer taraftan Fransızlarla aralarını bulmayı bana ısrârla tekrâra başlamışlardır.

5 — Fransızlar haber gönderiyorlar ki mevâdd-ı askeriye ve bahriye olmayacak ve bu da münhasıran onların gayreti ile oldu. Rusların yanında mukâbil teklifât yapmamaklığımız rica ediyorlar. İşgâl-i askerî masârından vazgeçmeleri için hükümetleri kendilerine son saatde telefonla me'zûniyet vermiş.

6 — Bu akşam İsviçre'de Türk Dostları Cem'iyeti teessüs etti. Kolordu kumandanı, Mevki' kumandanı ve ba'zı rüesây-ı memleket ve profesörler dâhildirler. Bu münâsebetle üzerinde isimlerimiz yazılı olan iki altın madalyayı birisini Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, birisini bana tevdi ettiler. Nutukları çok kuvvetlidir. Aynı Cem'iyeti paytahtımızda ve büyük şehirlerimizde açacağımızı ve Başkumandan nâmına ithâflarından Türk milleti büyük mefharat ve minnet ile mütehassis olacağını ifade ettik. Bu bir resm-i kabul idi ki kötü propagandanın fa'âl olduğu günlerde böyle bir teşebbüsün büyük kıymeti vardır*.

İSMET

* Lozan günlerinde dış basında yoğun bir Türk düşmanlığı propagandası göze çarpıyordu. Ermeniler, Yunanlılar, Türkiye'de çıkarları bozulmuş bütün yabancı çevreler, Türkiye'yi haksız yere kötülemek için kolları sıvamışlardı. Böyle bir ortamda "Türkiye'nin Dostları İsviçre Derneği" (La Société Suisse des Amis de la Turquie) adlı bir derneğin kurulmuş olması, İsmet Paşa'nın da belirttiği gibi, pek değerliydi. Derneğin kuruluşu İsviçre basınında yankı yaptı. İsviçre gazetelerinde çıkan ve İsmet Paşa'nın konuşmasını da içeren iki yazı, tarihi birer belge olarak aşağıya olduğu gibi alınmıştır.

Une manifestation de la Société suisse des amis de la Turquie

Lausanne, 17 décembre.

Dimanche soir a eu lieu dans les salons du Lausanne-Palace une manifestation en l'honneur d'İsmet pacha et de Mustapha Kemal pacha. Cette manifestation avait été organisée par la Société suisse des amis de la Turquie, société en formation.

Le président, colonel Fonjallaz, a constaté qu'il appartenait à un pays de liberté et de patriotisme, qui fait ses preuves dans le passé, de saluer les deux soldats qui tiennent les destinées de la Turquie. Il a constaté aussi que la devise du canton de Vaud, "Liberté et Patrie" peut, plus que jamais, s'appliquer dans cette fête de famille.

Le colonel Fonjallaz a dit ensuite que la fondation de cette société remonte à plusieurs mois avant la conférence de Lausanne. Il a souhaité que des rapports de plus en plus étroits s'établissent dans l'ordre économique surtout entre la Suisse et la Turquie. Celle-ci peut compter sur tout le cordial dévouement du peuple suisse. En terminant, le colonel Fonjallaz a salué une fois encore en Mustapha Kemal et en Ismet Pacha les représentants du droit et de l'indépendance.

Au nom de la société il leur a remis deux médailles d'or, qui portent à l'avvers respectivement les mots: "A Mustapha Kemal" et "A Ismet pacha" avec deux branches de lauriers entrelacées, et sur le revers: "La Société suisse des amis de la Turquie, Lausanne 1922."

DISCOURS D'ISMET PACHA

Le général Ismet pacha a répondu par le discours suivant:

J'ai l'honneur de saluer la Société suisse des amis de la Turquie au nom de Mustapha Kemal Pacha et d'exprimer la profonde et grande estime de la nation turque ainsi que celle de la délégation qui représente en ce moment la nation turque à la conférence de Lausanne. Les promoteurs de la fondation de cette société sont des citoyens suisses convaincus de la nécessité d'établir des relations d'amitié sincères et solides entre nos deux pays.

Je ne puis m'imaginer un idéal plus élevé que celui de faire connaître l'un à l'autre, par le développement de leurs relations intellectuelles, économiques et commerciales, nos deux pays, de façon à les faire marcher la main dans la main, dans la voie du bonheur et de la prospérité.

Notre réunion de ce soir trouvera en Turquie l'écho le plus étendu et le plus cordial et constituera le plus encourageant présage pour les relations futures.

Avec mes camarades qui président aux destinées de mon pays, nous sommes décidés à fonder des filiales de votre société tant dans la capitale que dans les villes principales de Turquie et à travailler de toutes nos forces et de toute notre sincérité à la réussite de cette entreprise.

Je remercie particulièrement les patriotes suisses qui nous honorent de leur présence ce soir pour les vœux qu'ils ont si noblement formulés en faveur d'une paix que ma patrie a bien méritée. Dans ces vœux, je trouve non seulement les souhaits de vrais amis et des sentiments élevés de droiture et d'amitié mais aussi les traditions impérissables d'une vaillante nation qui, à travers les péripéties de l'histoire, a réussi à faire apprécier par l'univers entier ses qualités d'indomptable patriotisme.

Je me ferai un devoir de faire parvenir à Mustapha Kemal, généralissime des armées turques la médaille commémorative que vous lui décernez en témoignage de votre profonde vénération pour sa personne. La nation turque sera fière de s'approprier les preuves d'estime et de considération adressées à son président, qui est l'emblème vivant de sa sainte cause. Quant à moi, je conserverai avec joie et orgueil, comme un inappréciable souvenir de la noblesse et de l'élévation d'âme du glorieux peuple suisse, la médaille dont vous voulez bien m'honorer.

Je ne puis, en vous remerciant de votre obligeant accueil, me soustraire à l'obligation morale de faire part à nos amis suisses de la situation présente des travaux de paix dans lesquels nous sommes engagés.

Après le résultat heureux et décisif de notre soulèvement national, malgré les sacrifices sans nombre que nous avons consentis pour défendre notre indépendance, et les dévastations radicales et systématiques dont notre territoire ancestral a été le théâtre tragique, avant et surtout pendant

la dernière invasion, destructions dont deux de vos éminents compatriotes de la Croix-Rouge traçaient dernièrement encore l'effroyable tableau, nos conditions de paix sont identiquement les mêmes que celles qui furent considérées comme le minimum de nos revendications nationales aux jours les plus sombres de notre histoire. Nous n'invoquons aucunement les circonstances qui nous sont redevenues favorables pour élever la moindre prétention excessive ou non justifiée.

Ce que nous réclamons tout d'abord est l'intégrité absolue des territoires dans lesquels les Turcs sont en majorité écrasante. Nous ne saurions, dans ce périple, consentir à aucun sacrifice, à quel titre, sous quel nom ou sous quel prétexte que ce soit.

Nous assurerons aux minorités restées en Turquie tous les avantages reconnus à ce propos dans les récents traités intervenus en Europe. L'introduction de toute autre stipulation exceptionnelle constituerait une atteinte inadmissible à nos droits de souveraineté romprait l'équilibre et l'identité de conditions des divers éléments, réduirait l'autorité du gouvernement turc par la création d'organismes semi-étatiques dans l'Etat. Aucun gouvernement turc ne peut accepter de pareille immixtion. La condition actuelle de l'Etat turc repose sur le contrôle direct et efficace de la nation sur le pouvoir exécutif. On ne peut nous montrer au monde aucune forme de gouvernement qui réalise plus que la notre le contrôle réel du peuple. Elle écarte toute possibilité de tractations secrètes, aussi bien en politique intérieure que dans les relations étrangères. La suppression de la souveraineté monarchique est la preuve irrécusable de la ferme volonté des Turcs de se libérer des entraves séculaires en vue d'assurer une existence conforme aux exigences modernes.

Aussi la nation turque est-elle décidée à déterminer par des traités ses relations politiques, judiciaires et économiques en conformité des règles générales du droit international et du principe de réciprocité.

Personne ne peut, de bonne foi, taxer ces demandes d'exagération et récuser notre droit à les soutenir. Elles constituent, de l'aveu et de l'expérience de tous les peuples de l'univers le minimum des conditions indispensables à l'existence et au libre essor d'une nation. Je suis heureux de vous entendre dire qu'elles rencontrent l'écho le plus sympathique parmi vos nobles et vaillants compatriotes et je vous remercie une fois touchant intérêt que vous témoignez pour les miens.

Ismet pacha a conclu en levant son verre à la santé du très honorable président de la Confédération helvétique, à la prospérité éternelle de cet illustre canton de Vaud dont la devise est "Liberté et Patrié", au bonheur sans mélange de ses habitants. (*Applaudissements*).

M. le prof. Maurice Millioud a ensuite prononcé un beau discours très applaudi. Puis on a encore entendu M. le prof. Eugène Pittard, de Genève.

Journal de Genève, 18.12.1922

UNE FIGURE DE HEROS

Ismet Pacha

On ne vit jamais vainqueur plus modeste... Ce héros d'une épopée que l'histoire rapprochera des plus glorieux faits d'armes consignés dans la mémoire des hommes, le généralissime Ismet pacha est la simplicité, l'affabilité même. Tandis qu'il se tient là, debout, souriant, si jeune encore - il dépasse à peine la quarantaine - on songe à ce raid magnifique à travers l'Anatolie, à son entrée en vainqueur dans les villes qu'il rendait à sa patrie, au peu de jours qu'il lui fallut pour jeter l'ennemi à la mer. Chez lui, aucune pointe d'orgueil ou de satisfaction personnelle. Mais ses yeux bruns s'illuminent lorsqu'il parle de ses soldats, de son peuple qui a tant souffert après dix ans de guerre, et qui, dans un suprême sursaut, décida de se libérer ou de mourir. Et sa voix s'émeut en prononçant le nom de Mustapha Khémal, son ami, qui, l'oeuvre de libération accomplie, n'aspire qu'à rentrer dans l'obscurité. Toute l'attitude d'Ismet pacha témoigne d'un oubli total de sa propre personne: il a ce détachement de ceux qui se sont voués à une cause sacrée. Il apparaît plus grand encore dans la paix que dans la guerre. Sous ce calme apparent à travers ce sourire d'une séduction si rare, on sent la force d'une résolution inébranlable, l'autorité que donne la conscience d'un grand devoir accepté et difficile à remplir.

Ismet pacha n'oublie pas une seconde que le sort de son pays se joue en ce moment et qu'il porte, lui et sa délégation, une responsabilité écrasante.

"Nous sommes forts," disait-il l'autre jour à Genève, "mais ce n'est pas parce que nous sommes vainqueurs... c'est parce que nous défendons notre droit."

Parole admirable sur les lèvres d'un victorieux, parole que nous n'avions pas accoutumé d'entendre...

Dimanche soir, au Lausanne-Palace, lors de la manifestation organisée en son honneur par la Société suisse des amis de la Turquie, Ismet pacha a dit, avec cette modération et cette conviction intime qui impressionnaient profondément ses auditeurs:

— "Après le résultat heureux et décisif de notre soulèvement national... nos conditions de paix sont identiquement les mêmes que celles qui furent considérées comme le minimum de nos revendications nationales aux jours les plus sombres de notre histoire."

Ce minimum de revendications, c'est l'intégrité du sol de la Turquie et la souveraineté reconnue du gouvernement turc, "conditions indispensables à l'existence et au libre essor d'une nation."

Peut-être si les vainqueurs avaient été moins modérés, s'ils avaient parlé plus haut, élevé des prétentions plus ambitieuses, s'ils s'étaient fait arracher par lambeau concession après concession, peut-être leurs adversaires se fussent-ils montrés plus conciliants dans leurs marchandages. Mais les Turcs de 1922, à l'encontre de la diplomatie européenne, préfèrent jouer loyalement cartes sur table...

— "Nous avons voulu prouver que nous désirons sincèrement la paix", dit Ismet pacha, "nous avons fait d'avance les concessions... nous ne pouvons pas aller plus loin: nous voulons que notre pays puisse vivre."

La bataille est rude qui se livre aujourd'hui sur le front de Lausanne.

Le général soupire. Un nuage atroce a passé devant ses yeux, l'image de toute la détresse humaine qui assombrissait sa victoire.

— "Il faudrait que les délégués des grandes puissances voyagent en Anatolie, achève-t-il avec tristesse. Ils verraient... Alors il n'y aurait plus de discussion."

Ils verraient... Ils verraient ce que les envoyés du Comité international ont relaté dans leur sobre et poignant rapport: des villes entièrement détruites, à deux cents kilomètres du front, sans qu'aucune prétendue nécessité de guerre, à cette distance, pût expliquer cette destruction systématique; une population décimée, dénuée de tout, qui erre au milieu des décombres et gratte le sol avec ses mains; des dizaines de milliers et des dizaines de milliers de femmes et d'enfants sans abri, sans couverture, au début de l'hiver, et mourant de faim...

"Nous n'avons jamais eu à nous occuper d'une mission plus pénible que ce pèlerinage à travers ces ruines, ni connu de plus triste spectacle que l'aspect des habitants dont la physionomie traduisait encore l'épouvante et la stupeur. Involontairement, notre pensée était ramenée vers Pompée et Messine; mais, tandis que l'anéantissement de ces villes avait été dû à des causes naturelles, la destruction des bourgades d'Anatolie se trouvant à des distances considérables du front, avait, au dire des témoins a été méthodiquement perpétrée par des "chrétiens", en plein XXe siècle. Nécessités militaires, disait-on en Europe. Mais, en ce qui nous concerne et en toute conscience, nous ne saurions admettre une semblable explication".

Et citons encore cet appel que les oeuvres de secours et les coeurs de bonne volonté entendront sûrement, car les victimes musulmanes ont droit à notre aide, au même titre que toutes les victimes de la guerre:

"... En résumé, nous avons l'absolue conviction que les oeuvres de secours ne peuvent rester inactives en face d'un désastre frappant une population d'environ cent quatre-vingt mille âmes, et qu'elles doivent mettre leurs organisations et leurs expériences à la disposition du Croissant-Rouge pour coordonner les efforts *".

"Si les délégués pouvaient voir, dit sobrement Ismet pacha, la discussion serait terminée..."

Ce victorieux, qui n'a même pas une parole violente à l'égard des incendiaires, pense, dans sa bonne foi, qu'il suffirait de "voir"...

Mais il y a tant de gens qui préfèrent ne pas voir!

Et nous discernons là une des tâches de la société qui se fonde, les Amis de la Turquie aideront à faire "voir". Etablir des liens économiques entre la Suisse et la Turquie est une initiative heureuse et, sans doute, féconde. La société nouvelle se doit encore d'éclairer l'opinion. Ce ne sera pas difficile, d'ailleurs. Les Suisses répondent toujours quand on fait appel à leur passion pour la liberté.

"Les Turcs défendent leur pays, nous écrivait un brave montagnard. Nous, les Suisses, qui avons tant combattu pour le notre, nous pouvons le comprendre".

"Notre pays et notre droit, a dit Ismet pacha. Nous sommes forts... mais ce n'est pas parce que nous sommes vainqueurs".

NOELLE ROGER

* Revue internationale de la Croix-Rouge, novembre 1922.
(*La Suisse*, 20.12.1922)

No. 169

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 134

19 Kânun-i evvel 338

(18 Aralık 1922)

16 Kânun-i evvel ve 97 numaralı tel* anlaşıldı. Cevabı ber vech-i âtûdir.

1 — Muharrem Kararnâmesi'nin mer'iyeti hakkında sendikalara beyânâtta bulunabilmek mesâil-i mâliyedeki nokta-i nazarımızın tamâmen kabulüne muallak olmalıdır. Bu takdirde dahi Muharrem Kararnamesindeki sarâhata tevfikân Düyûn-i Umûmiye İdaresi masrafının, cibâyet edeceği vâridâtın yüzde onunu tecâvüz etmemesi kaydının bir def'a daha tekrar ve te'mini icab eder.

2 — Düyûn-i Umûmiye için fazla te'minât göstermeğe imkân mâli ve hukukî yoktur.

3 — Berlin Kongresinde Balkan memleketlerine tefrik edilen Düyûnı Umûmiye üzerindeki talebde devamınız muvâfıktır.

4 — Bize kalacak düyûnun Frank olarak tesviyesi evvelce de bildirildiği vec-hile ta'mirât ve muayyen bir zaman için düyûn-ı umûmiyenin müeccel olması ile meşrût olabilir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 143.

No. 170

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 135

19 Kânun-ı evvel 338

(19 Aralık 1922)

C. 19 Kânun-ı evvel 104 numaraya madde beşe cevaptır*.

İnşaat ve gerekse umûr-ı nâfia için bu gibi müteşebbislere çok ihtiyac vardır. Ancak mütevakıfun ileyhi ta'mirât bedelinin te'mini olacaktır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 165.

No. 171

İsmet Paşa Hazretlerine
Refet Paşa Hazretlerine

No. 136

19 Kânun-i evvel 338

(19 Aralık 1922)

Balya madenlerini işleten Fransız şirketine madeni işletmesi için müteaddid def'alar vuku'bulan da'vete icâbet etmediler. Bugün mahallindeki me'murumuzdan gelen telgrafta kasden kuyuları tahrib ile madeni tatil etmek istiyorlar. Bu gibi sermayedara karşı gösterilen a'zamî teshîlâta mukabil madenleri işletmedikleri şâyân-ı dikkattir. İcap edenlere tebliği mercûdur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 235, 237.

No. 172

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 138

19 Kânun-i evvel 38

(19 Aralık 1922)

Meletyos* müstesnâ olmak üzere İstanbul'daki tekmîl rüesây-ı ruhâniye Refet Paşa Hazretlerini ziyârete gelmişlerdir. Ermeni Patriki Zaven dahi gelerek yeni idarenin her iki millet için bâis-i yümn ü saadet olması temenniyâtında bulunmuş ve teşekkürle mukabele edilmiştir. Zaven'in ahîren İstanbul'dan firân üzerine Ermeniler bilvasıta mürâcaat ederek Patrik Kaymakamlığı makamı için

* İstanbul Fener Rum Patriği Mélétiôs IV, Türkiye'li değil Girit'li bir Rumdu. Kendisi gibi Girit asıllı olan Velizelos'un dostuydu. İstanbul Patrikliğine getirilmeden önce Atina metropoliti olarak görev yapmıştı. Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişini ve İstanbul'un da TBMM Hükümeti yönetimine girmesini kutlamamıştı. Tersine, Lozan konferansı günlerinde de Türk düşmanlığını açıktan açığa sürdürüp gidiyordu. Lozan'da Türk delegasyonu Türkiye Rumlarıyla Yunanistan Türklerinin değış-tokuş edilmesini ve Fener Rum Patrikliğinin de Türkiye dışına gönderilmesini savunurken, Patrik Meletios da bir Fransız gazetesine demec vermiş ve nüfus değışimine karşı çıkmıştı. (Paul Erio, "Les Chrétiens de Constantinople. Une conversation avec le patriarche Mélétiôs IV", *Le Journal*, 19.12.1922) Lozan'da Venezelos yine aynı gazeteye verdiği bir demecinde Patrik Meletios'un, "Türklerin gözünde pek istenen bir kişi olmadığını" (peu *persona grata*, auprès des Turcs) kabul ediyor ve eğer Patrikhane İstanbul'da bırakılırsa Patrik Meletios'un görevden ayrılabilceğini söylüyordu. "Patrikane işi ilke olarak bir çzüüme bağlanırsa Patrik Meletios'a ayrılmasını ilk söyleyecek olan benim" diyordu. ("M. Venezelos souscrit à l'éloignement de Mélétiôs IV", *Le Journal*, 25.12.1922)

gösterdikleri beş namzetten hangisinin intihabının muvâfık olacağını istizân etmişlerdir. Adnan Beyle bilmüşâvere verilen cevabda bu mes'elenin Ermeni milletine aidiyeti cihetiyle namzedler hakkında mütâlaa dermiyânına bir lüzûm görülmediği söylenmiştir. Bu hususda mütâlaa-i devletlerinin sür'atle iş'ârını rica ederim.**

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 187.

No. 173

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 139

19 Kânun-i evvel 38

(19 Aralık 1922)

Afgan emîrinin Londra ve Paris ve Roma sefirlerini nezdlerinde buldukları hükümetlere nota vererek adâlet dairesinde Türkiye ile te'sis-i sulhde Afganistan'ın menfaatkâr olduğunu ityân eylemelerini emreylediği ve Emr Hazretlerinin ayrıca İngiltere kiralına bu hususda bir telgraf keşide eylediği Roma mümessillüğimizin iş'ârına atfen berây-ı ma'lumât ma'rûzdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 174

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 140

19 Kânun-i evvel 338

(19 Aralık 1922)

Adana vilayetinde icrây-ı muâmele etmekte olan Suriye Fransa bankası ile pamuk şirketi hakkında ecnebî şirketlere mütedâir 30 Teşrin-i sâni 330 tarihli kanun-ı mahsus ahkâmının tatbik olunacağı Adana vilayetine iş'âr olunmuş ve suhûlet-i mahsûsa olmak üzere on beş gün mühlet verilmişti. Bu müddet zarfında ahkâm-ı kanuniye dâiresinde lüzûm-i tescilleri zımnında alelusûl mürâcaat-ı resmîyede bulunmamış olduklarından kanunun on ikinci maddesine tevfi-kan sedleri zarûret kesbetmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 175

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 110, 111, 112, 113

19 Kânun-i evvel 38

(19 Aralık 1922)

18 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ' etti. Müttefiklerin gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr hakkındaki iki projeleri üzerinde taleb ettiğimiz ta'dilâtın esâslarını ve böyle ta'dilen iki projemiz bulunduğunu bildirdik. Müttefikler sükûnetle telakki ettiler. Çiçerin Boğazların kapalı olmasını müdâfaa ettikten sonra Rusların mukabil projesini bildirdi. Sûret-i umûmiyede Türkiye tarafından harbden evvelki gibi kapalı ve müdâfaalı şekildir. Bundan sonra şimdiye kadar mes'elenin tedkîk ve mütâlaa olunmadığını, mutahassıslar tarafından sûret-i husûsiyede çalışılmasını kabul etmeyeceğini, Türklerin kendilerine mukâbil proje verdiklerini, işleri ya teferruâtı ile tâlî komisyonda veya projelerle Komisyonda kararlaştırılmasını taleb etti. Curzon bana birçok temâyül ve sitâyışden sonra Rusların haksız olduğunu ve Türklerin projeleri olmadığını teferruât üzerinde birkaç noktayı da tedkîk edeceklerini ve Rus projesine cevâb vereceklerini ve mutahassısların mesâisi izâhât-i fenniye i'tâsına ma'tûf olup komisyon mesâisi mahiyetinde olmadığını, tâlî komisyona ihtiyâc bulunmadığını, Türkler lehine dermiyân ettiği metâlibin Türklere âid olduğunu bildirdi. Fransız uzun bir nutukda Boğazların açık olması lüzûmünü müdâfaa ve Türklerin hatt-ı hareketini senâdan sonra Türklerin Boğazları ahlak-ı umûmiyenin te'minâtına koymakla isâbet ettiklerini ve Belçika'nın bîtarafılığı hakkındaki te'minâtın hakikatde işe yaramadığını söyledi. Bunun üzerine mevzû-i bahs olan projeleri kâmilen kabul ettiğimizi, taleb ettiğimiz ta'dilâtı gösterir projelerimiz bulunduğunu, mutahassıslarla evvelce tarrür ettiği vechile izâhât-ı fenniye teâtîsi mâhiyetinde görüşülmüş olup mukarrerât ittihâz olunmadığını ve şimdi tâlî komisyonda veya Komisyonda devâm etmek lüzûmünü müdâfaa eyledim. Müttefikler kâmilen ve müttefikan bana hücum ettiler. Curzon şimdiye kadar projelerin niçün verilmediğini, tâlî komisyona lüzûm olmadığını söyledi ve elimdeki projeleri almaktan imtinâ eyledi. Fransız esâs i'tibârıyla kendilerine mutâbık olup olmadığını sordu. Tekrâr izâhât verdim. Mülâhazât ve metâlibimi dinleme ve nazar-ı dikkate almaktan başka çâre olmadığını söyledim ve mütâlaâtımızı mevki-i münâkaşaya koymak imkânının mevcut olup olmadığını sordum. Hülâsa hasmâne etvâr arasında ictimâ' yarına kaldı. Projelerimizi aldılar. Tedkîk edip farklar üzerine yarın konuşacağız.

2 — İngilizler dün akşam Rusların önünde tahdîdât-ı askeriye mes'elesini mevzû-i bahs etmemekliğimi ve çünkü tahdîdât olmayacağını söylemişlerdir. Fransızlar da teklifâtıma mukâbil proje ismi vermemekliğimi rica etmişlerdir. Anlaşıldığına göre bugün Ruslarla bizi ayrı ve ihtilâfda bırakmak ve mes'eleyi intâc etmek için vaz'iyet almışlardı. Ruslar da kendileri ile sıkı temasda bulu-

narak ihzâr ettiğimiz şeyleri mevzû-ı bahs edip etmeyeceğimizi ortaya koyarak vaz'iyetimizin tavzîhini istilzâm ve tâlî komisyon ve Komisyonda çalışmak gibi meşru taleplerinin iltizâm edilip edilmeyeceğini tedkik ettiler. Karışık usûl karşısında müstekîmane hatt-ı hareket ittihâzı mecbûriyetinde idim. Zıdd mücâdelât arasında başlı başına bir nokta-i nazar ta'kibi zarûrîdir.

3 — İctimâdan sonra Bompard yanıma gelerek umûmî bir sû-i tefehhüm olduğunu izâh etmeğe çalıştı. Ma'hzâ Karadeniz'e hesabsız geçmesini kabul ettiğimizden müttefiklerle aramızda esâsî ihtilâf vardır. Mutahassısların mesââsinde Mondros ile girdikleri ve yerleştikleri yerlerde çekildikten sonra Karadeniz'den çıkmağı kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Biz projemizde Rusların da tatmînine çalışmış olmak için Boğazlar arasında emniyetden mâada Karadeniz'de bulunacak sefâin mikdârının tahdîdini teklif etmiş idik. Buradan buh-rân çıkacaktır.

4 — Boğazlar Komisyonunun vezâfi hakkında projeleri şudur: İstanbul'da düvel-i muazzama murahhaslarından mürekkeb ve hidemât-ı umûmiyenin ve meselâ fener, kılâguz, şamandıra ve tathîrât gibi hüdemâtın hüsn-i cereyânına emniyet ve gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr kâidelerinin muhâfaza olunup olunmadığına ve sefâin-i harbiyenin tahdîdâtına kesb-i emniyet edecektir. Sefâin-i harbiyenin tahdîd mikdârı hakkındaki ahkâmın tatbîkına nezâretten başka bir vazîfesi olmadığını iddiâ edeceğim. Bu mes'eleye ziyâde ehemmiyet veriyorum.

5 — Siyâsî te'mînâta gelince projeleri Cem'iyet-i Akvâm usûlünün aynıdır. Ya'ni gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr kavâidi ihlâl edilirse a'zâdan biri Cemiyet-i Akvâm Meclisine mürâcaat edecek. Bu meclisin ekseriyet-i ârâsiyle verilecek karara göre ta'yîn olunacak tedâbiri ittihâz edecekler. İttifâk-ı eskâr olmazsa hey'et-i umûmiyenin sülûsân ekseriyeti ile verdiği kararı münferiden tatbika muhtâr olacaktırlar. Bir haftadan beri bu bâbdaki mesâ-i husûsiye bir netice vermemiştir. Bugün Rusya, İtalya, Japonya, Fransa, İngiltere devletlerinin Boğazların gayr-ı kâbil-i tecâvüz olduğuna riâyet etmeğı ve riâyet ettirmeğı taahhüd etmelini ve tecâvüz aleyhine Türkiye'nin talebi üzerine bütün vesâiti ittihâz eylemeğı teklif ediyoruz. Bu tarzda hakîki bir taahhüden ictihâb edecekleri anlaşılmaktadır*.

İSMET

* Curzon, 18 Aralık günü yapılan Boğazlar müzâkeresinden "düş kırıklığına" uğramış. 18.12.1922 tarihli 134 sayılı telgrafla Londra'ya şunları yazıyor:

"We have had a disappointing afternoon, the result it would appear of concerted action between Russians and Turks. After ten days of careful and friendly examination between allied and Turkish experts of every aspect of Straits question in which we ... had arrived at what was believed to be an agreed decision... Turks replied by reviving a number of points which have been raised a dozen times in private and public discussions... (Turks and Russians) demanded a re-opening of principal issues and they ended by producing two counter-schemes of their own...

"If meeting tomorrow is of similar character it will probably be necessary to see Ismet Pacha, and tell him plainly that Straits question is closed, and that he can either take the solution proposed or leave it with result that all accompanying concessions will be withdrawn". (F.O.424/255, p.718-719, No.799; DBFP-I/18, p. 396-397, No. 282).

No. 176

Lozan'da İsmet Paşa'dan Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya

19 Kanun-ı evvel 1338

(19 Aralık 1922)

Aziz kahramanım, reisim ve kardeşim.

Tehassürümün derecesini ifade edemem. Anadolu'da aylarca görüşemediğimiz zamanlar olmuştu. Ama kendimi bu kadar uzak ve istediğim zaman hemen sizi bulamaz görememiştim. İsteddiği zaman sizinle konuşmak ve buluşmak ihtimali bile biz insanların en büyük kuvveti olduğunu bir daha tecrübe ediyorum.

Konferansın hassa-i mesaisini (10 Kânunuevvel kadar) takdim ediyorum. Bu mesaiye hazırlanmak için çok çalışılıyor. Şimdi ben 15 Kânunuevvel akşam raporunu bitirdim. Bu mektubu yazıyorum ki saat sabahın dördü oluyor. En uzun çalışmak yorgunluğunda senin bir hâtıranı anlatmak yeni bir hayat kudretindeki tesiri yapıyor. Benim güzel paşam, bilmezsin bu anda ne kadar tahassür ve teessürüm vardır.

Bana ordudan malûmat veriniz. Büyük kumanda makamında tebeddül var mıdır? Bir telgrafını aldım. Sureti umumiyede istirahat ve memnuniyetini ifade ediyordu. Bana büyük teselli oldu. Ne kadar tehacüm içinde bulunduğumu ve bundan ne kadar sıkıldığımı mükemmelen tasavvur edersin. Fakat senin herhangi bir imzanın derece-i şifasını da bildiğin halde bundan niçin imsak ediyorsun? Mutmain olman için söyleyeyim ki iyi çalışıyoruz.

Ben Sana hiç bu kadar silik ve rabitasız yazmamıştım. Tekrar edeyim ki tahassürümün şiddetindedir. Neticeden memnun olacak mısın; bahusus tekrar görüşebilecek miyim?

Hayatımdan Suret-i umumiyede memnunum. Heyetimizde ahenk ve intizam vardır. Ciddiyetle çalışıyoruz. İş hakkında ne yazayım, raporumu okursun. Şahsen mevkiim suret-i umumiyede saygıya müstenid addolunabilir. İsviçre muhitinde dahi mevkiimiz vardır. Benim güzel şefim, sevgili kumandanım. Seni ne vakit göreceğim? Gözlerinden öperim. Çok lâubaliliğimi affet, çok tahassürüm.

Kelimeler çok eksik ve içim hiç tatmin edilmemiştir.

No. 177

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 141

20 Kânun-ı evvel 338

(20 Aralık 1922)

Aralof beni ziyaret etti. 19/20 gecesi görüştük. Konferansa aid mükâleme evvelkilere nisbetle mülâyım cereyân etti. Konferansın ictimâ' edeceği taayyün

ettikten ve fakat mahalli takarrür etmeden Moskova'dan salâhiyet-i fevkalâdeyi hâiz bir komiserin konferans esnâsında müttehid cephe ile hareketi te'mîn için Anadolu'ya gelmek arzu ettiğini fakat tarafımızdan tam bir arzu izhâr edilmediğini söyleyerek mükerrer mürâcaatlarına rağmen bu hususda görüşmekten ictinâb ettiğimizi tekrar etti. Bu noktayı da yanlış derhâtur ettiklerini, bilakis tarafımızdan böyle bir ziyaretin memnuniyetle telakki edileceği Yusuf Kemal Bey vasıtasıyla söylendiğini, bilâhire Medivani'nin Ankara'ya vürûdunda tarafımızdan suâle mukabil kendisinde salâhiyet olmadığını ifade ettiğini hatırlattım. Bundan sonra muhtelif yollardan ve şekillerde harb gemilerinin Boğazlar'dan mürûruna müsâade edip etmeyeceğimizi anlamaya uğraştı. Muhâdim tarafın ve Marmara'nın masûniyeti hakkında ne gibi te'minât düşündüklerini kâğıt üzerinde görüp tedkik etmeden ve kâfi olup olmadığını bilmeden bu bâbda bir cevap vermek imkânı olmadığını tekrar îzah ettim. Söz siyâset-i umûmiyeye intikal etti. Boğazların serbestiyetinin Şark iktisâdiyâtına elîm te'sirâtını îzâhına mukabil zât-ı âlinizin son telgrafınızda bildirdiğiniz Rakovski'ye müdâfaa münâsebetimizin takviyesi tarzındaki ifadenizi Aralof'a ben de tekrar ettim. Fransızların ta'mirât mes'alesi dolayısıyla Almanlara karşı hareketleri mevzû-ı bahs oldu. Ben kezâ zat-ı devletinizin Rakovski'ye tavsiyeniz vechile Fransızlarla anlaşmak arzusunda bulunup bulunmadıklarını sordum. Moskova'nın çok tarafdâr olduğunu hattâ Franklin Bouillon'un Ankara'yı ikinci ziyaretinde kendisiyle görüşüp anlaşmak için hükümetinden ta'limât aldığını ve fakat görüşmeğe muvaffak olmadığını söyledi. Fransızlarla anlaşmayı çok arzu ettikleri ve çalıştıkları görülüyor. Çiçerin'e bizim kuriye ile mektup gönderiyor. Lozan'da bu hususda sarf-ı mesâi etmesini teklif ve tavsiye edeceğini kuvvetle zannediyorum. Mougin'i bir kere daha bu hususta yoklamamı musırrâne benden rica etti ve bu geceki mükâlememizden çok memnun kaldığını söyleyerek ayrıldı.

HÜSEYİN RAUF

No. 178

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 142

20 Kânun-i evvel 38

(20 Aralık 1922)

Vekâlet me'murlarından Behçet Bey kuriye olarak bugün Lozan'a hareket ettirildi.

HÜSEYİN RAUF

No. 179

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 143

20 Kânun-i evvel 338

(20 Aralık 1922)

Alman mütârekenâmesinde süfen-i harbiyelerinin ecnebi limanlarında bîtaraf hale konması kabul ettirildiği halde Mondros mütârekenâmesinde müttefiklerin musırrâne taleplerine rağmen başta Yavuz olduğu halde diğer süfen-i harbiyemizin bizim limanlarda sulha kadar gayr-ı fa'âl bir halde bulunması kabul ettirilmiş idi. Yavuz müstakbel bahriyemizin her sınıf zâbitânının mutlak olarak muhtac olduğu yegâne mekteb ve ta'lim gemisi olacaktır. Böyle bir gemiyi altı milyon İngiliz Lirası mukabilinde lâ ekall üç sene zarfında elde edebiliriz. Yavuz'un donanmamızdan ayrılmamasını te'min buyurmanızı bahriyemiz nâmına ve sûret-i mahsûsada rica ederim paşam. Yavuz'un ve Midilli'nin bidâyet-i harbde Boğazlar'dan mürûruna müsâade etmemiz ve tarafımızdan tesellümleri o zaman hariciye nâzırı bulunan Edward Grey'ce İngiltere hükümeti namına da mûcib-i memnuniyet ve teşekkür görülmüş ve sefirimiz bulunan Tefvik Paşaya resmen "bizi Bahr-i Sefid'de bir beladan kurtardınız" fıkrasını ilâve suretiyle tebliğ ve te'yîd olunmuş bulunduğunu tekrar arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 180

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 144

20 Kânun-i evvel 38

(20 Aralık 1922)

20 Kânun-i evvel 38 sabahı Mougin ile mülâkatım:

Fransız hey'et-i murahhasasının konferanstaki vaz'iyetlerinden münâsib ifade ile şikâyet etmiştim. Mougin, hükümetinden aldığı ta'limâta istinâden bu hususa aid beyânât-i âtiyede bulundu. Fransız hey'et-i murahhasasına yeni ta'limât i'tâ edilmiş. Türk metâlibine lehdâr ve İngilizlerle hey'etimiz arasında hakem vaz'iyetinde bulunmaları kendilerine tebliğ edilmiş. Eğer müzâkerât hadd devreye girerse Franklin Bouillon Lozan'a gönderilecekmış. Ben Franklin Bouillon murahhas olarak veya resmî bir vazife ile mi gönderileceğini sordum. Mougin cevap vermedi. Tahkik ederek bildirecek. Tahminim Müdanya Konferansındaki rolü tekrar etmek fikrindedirler. Aralof'un arzusu vechile girizgâh bularak Ruslarla münâsebetlerini ve nokta-i ihtilâflarını istifsâr ettim. Mougin Rusların kendileri ile anlaşmaya çok çahşuklarını fakat düyûn mes'alesinden dolayı i'tilâf

imkânı bulunamadığını söyledi. Ben sırf şahsî mütâlaa olarak Şark sulhünün esaslı ve devamlı olması için tarz-ı tesviye bulunmasını fâideli gördüğümü söyledim. Mougin şahsî olarak bu nikatı tedkîk ile bana bildirecek. Almanların ta'mirât meselesi yüzünden aleyhlerine bir hareketleri mutasavver olup olmadığı suâlime karşı Londra başvekilleri ictimânda Ruhr sahasının bir kısmını Fransızlar tarafından işgaline İtalyanların muvâfık, İngilizlerin muhâlif kaldığını, Kânun-i sâninin ikisinde tekrar toplanarak kat'î karar vereceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 181

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 114, 115, 116

20 Kânun-i evvel 338
(20 Aralık 1922)

19 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ ve müttefikler Çiçerin'in kapalı programını reddetti. Bizim teklifâtımıza redd cevâbı verdiler. Gayr-ı askerîlik lâyhâsında Marmara'nın Anadolu sâhilinde Darıca'dan Karabiga'ya kadar hiç bir günâ tahdîdât yoktur. Rumeli sahilinde batarya ve torpil bataryası konamayacaktır. Marmara Denizi sularında tahte'l-bahr icrây-ı fi'l eden mevâdd bulunmayacaktır. Marmara'da tahtelbahirlerimiz serbest ve donanmamızın gayr-ı askerî mın-takada demirlemesi câizdir.

Gelibolu'da beş bin kişi kabul etmediler. Yunan donanmasının da gayr-ı askerî Yunan adalarında demirlemesini ve bu adalar efrâdının adalarda ta'lîm etmesini idhâl ettiler. Boğazların serbestisi nâmı altındaki lâyhâda hemen hiç ta'dilât yapmadılar. Bu sûretle sefâin-i harbiye hâl-i sulhda her devlet en kuvvetli Karadeniz donanmasına muâdil bir donanmayı geçirmek hakkını hâizdir. Boğazlar arasında bulunacak harbiye sefâini için bir tahdîd yapılmamıştır. Hâl-i harbde muhârib devletler bütün kuvvetlerini isti'mâlde serbestdir.

No. 115

Boğazlar Komisyonu hakkında verilen lâyiha şudur: Türkiye riyâsetinde Karadeniz murahhasları ile müttefikler ve Yunan ve âtiyen Amerika murahhaslarından mürekkebdir. Cem'iyet-i Akvâm himâyesindedir. Vazîfesi seyr ü siyâhat için ittihâz-ı tedâbîr veya bilhassa fener ve şamandıra ve cerr umûrunun ve gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr lâyhâlarının hüsn-i cereyânına emîn olacaktır. Yunan murahhasına i'tirâz ettim. Komisyonun vazîfesi sefâin-i harbiyenin bizim teklif ettiğimiz tahdîdâtâ tâbî' olmasını tanzîm etmek idi. Siyâsî te'mînât

Cem'iyet-i Akvâmın onuncu maddesi mâhiyetindedir. Başka bir şey kâbil olmadığını söylediler*.

2 — Yarınki kat'î celse için Boğazların serbestîsi lâyhâsında bildirdikleri ahkâmı kabul edeceğim. Gelibolu garnizonunun tahdîd mikdârını kendilerine bırakacağım. Diğer ba'zı teferruâtın mâadâ asıl Boğazlar Komisyonunun vezâifini mes'ele-i esâsiye yapacağım. Serbestî-i mürûr lâyhâsındaki ahkâmın hüsn-i cereyânına ittlâ'dan mâadâ vezâife gayr-ı askerîliğin mürâkabesine âid mevâddı kat'iyen reddedeceğim. İdâreye, mürakabe ve müdâhale mâhiyetini alacak olan budur.

No. 116

Eğer niyetleri bu ise ısrâr edeceklerinden Konferansın inkıtâ' ihtimâli vardır. Konferansın inkıtâ buhrânlarına karşı İstanbul'da ve orduda dâimâ hâzır bulunmak lâzımdır.

3 — Çiçerin imzâ etmeyecek, reddedecektir. Tertibin Rusya aleyhinde olduğunu söyledi. Bu fikirde değil fakat mecbûriyetle sefâin-i harbiyeye muvâfakat edeceğimizi söyledim. Çiçerin beyne'l-milel komisyonun reddolunması ve sefâin mürûrunun bizim mürakabe ve mes'ûliyetimizde olmasını teklîf ediyor... Amerika dahi Cem'iyet-i Akvâm ile münâsebetinden olacaktır beyne'l-milel komisyonu arzu etmiyor. Münhasıran Türkiye'ye kalsın demek istiyor. Boğazlar Komisyonunun kabûlü bir mecbûriyet olduğundan sarf-ı nazar, Boğazlar rejimini reddeden Rusya'ya karşı harb gemilerinin mes'ûliyetini deruhde etmek bizim için şâyân-ı arzu değildir. Amerika murahhası kapitülasyonlarda ecnebi hakimlere mahal vermemek için kendiliğimizden bir şey yapmaktığımızı tavsiye ediyor**.

İSMET

* Curzon, 19 Aralık günü yapılan Boğazlar görüşmesinden hoşnut kalmış. Londra'ya şunları rapor ediyor:

"Today was a better day.

"After careful examination by our experts of various counter-projects for the Straits submitted by Turks and Russians, I delivered this morning full and final allied reply... I first rejected Russian scheme in toto... I then took Turkish counter-schemes ... and refused them for definite reasons, accepting however one or two of a harmless nature... Ismet Pasha as usual asked to reserve reply but protested strongly against proposed Straits commission and denounced political guarantees as inadequate...

"I took advantage... to say that allies had meant to end debate on the subject today but would grant one more sitting to hear Turkish reply tomorrow... Turkey will realize that she must either accept Straits convention as it stands or lose it altogether. Today's proceedings were in reality presentation of ultimatum..." (F. O. 424/255, p.723, No.805; DBFP-1/18, p.398, No.283)

** 19 Aralık günü Boğazlar sorununun görüşülmesi yabancı basına geniş ölçüde yansımıştır. Kimi gazeteler Türk karşı projesini tam olarak sütunlarına almışlardır. 20 Aralık 1922 tarihli gazetelerden birkaçının başlıkları, bir fikir vermek üzere, aşağıya alındı:

Journal de Genève: "Lozan Konferansı. Boğazlar İşinde İlerleme olmuyor. - Lord Curzon, ilerleme olmadığını, fakat herkesin de bu Boğazlar işini artık bitirmek istediğini belirtiyor..."

Journal: - "Müttefikler Boğazlar İşini Bitirmeğe Kararlı-Komisyon bugün son toplantısını yapacak".

Petit Parisien: - "Lozan'da Boğazlar Sorunu. Rus Karşı-Projesi Reddedildi. - Türk Karşı-Projesi bugün incelenecek- Müttefikler bugün öğleden sonra sorunu temizlemeyi umuyorlar".

Echo de Paris: - "Boğazlar Sorunu- Müttefikler Türk ve Rus projelerine karşılık verdiler".

Le Temps: - "Contre-projet turc -Liberté des Détroits" (Türk karşı-projesinin tam metni). "Rus delegasyonunun projesi" (Tam metin).

No. 182

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 117

20 Kânun-i evvel 38

(20 Aralık 1922)

İngiliz, Fransız, İtalyan başmurahtları tarafından mümzî müşterek bir takrîr ile İstanbul'da icrây-ı faaliyet eden anonim şirketlerin ı Kânun-i sâni tarihinden evvel İktisat Vekâletine tescil edilmeğe dâvet edilmiş olduklarını ve işbu müddetin hitamında tescil edilmemiş olan şirketlerin tanınmayacağını istihbar ettiklerini bildirerek böyle bir kanunun harbten evvel Osmanlı hükümeti ile düvel-i ecnebiye süferası miyanında zemîn-i mükâleme teşkil etmiş fakat bir neticeye iktiran ettirilmemiş olduğunu beyan etmekte ve Konferansın tedkinine arz edilmiş olan bu mes'elenin Konferansa karara rabtına intizar edilmeksizin Türk hükümeti tarafından ayrıca fi'len tesfiye edilmiş olmasını kabul edemeyeceklerini ilâve etmektedirler. Takrirde işbu kanunun tatbikinden sarf-ı nazar olunması için mahalline ta'limat i'tâsına delâletim rica edilmektedir*. Bu bâbda ma'lûmât i'tası müsterhamdır.**

İSMET

* Lord Curzon, İstanbul'daki İngiliz şirketlerinin kapatılmasını önlemek için silâh kullanmaya kadar ileri gitmek niyetindeydi. "I was prepared if necessary to authorise protection of British companies by use of force in Constantinople if Turks close offices of those companies" diyordu. (F.O.424/255, No.778; DBFP-I/18, p.389, No. 276). Ama öteki devletler buna yanaşmayınca İsmet Paşa'ya İngilizcesi aşağıya aktarılan ortak notayı verdiler:

"Principal delegates of Great Britain, France, and Italy learn that Turkish authorities in Constantinople have invited foreign companies there to register themselves at Commissariat of National Economy before January 1st failing which they will no longer be recognised.

"Delegates point out that law invoked formed subject of conversations before the war between Turkish government and embassies, but that these conversations were inconclusive. Status of foreign companies in Turkey is now under consideration at conference and delegates cannot admit question under deliberation here should be settled in fact and unilaterally by Turkish government before conference has taken decision.

"Delegates therefore request Ismet Pasha to cause instructions to be issued to suspend application of law". (DBFP-I/18, p. 389, n.2.)

** Bkz. No. 196.

No. 183

Hâriciye Vekâlet-i Celîlesine

No. 118

20 Kânun-i evvel 38

(20 Aralık 1922)

Paris Mümessilliği İkinci Kâtibi Cemal Hüsni* Beyin cem'an bin İsviçre Frankı maaş ve tahsîsât ile Bern Sefâretine nakl-i me'mûriyetle Sefâret İkinci kâtibi Numan Rıfat** Beyin mumâileyh Cemal Hüsni Beyden münhal kalan vazîfe-i kitâbete nakl ve ta'yînini rica ederim***.

Hâriciye Vekîli

ve

Hey'et-i Murahhasa Reisi

İSMET

* Cemal Hüsni TARAY: Cumhuriyet dönemi Büyükelçilerindedir. Bern'de (1930-1936), Brüksel'de (1938-1939), Roma'da (1945-1946), Atina'da (1952-1954) Elçilik ve Büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur.

** Numan Rıfat MENEMENCİOĞLU: İkinci Dünya Savaşı yıllarında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri ve daha sonra Dışişleri Bakanı olarak Türk diplomasisini başarıyla yöneten Türk diplomatı. 1923-1926 yıllarında Bern, Bükreş, Budapeşte'de kâtiplik ve işgüderlik görevlerinde bulunduktan sonra 1927'de Beyrut Başkonsolosluğuna atandı. 1933-1937 ve sonra tekrar 1938-1942 yıllarında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği ve 1942-1944 yıllarında Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulundu. 1944-1956 yıllarında Paris Büyükelçisiydi. 1956'da emekliye ayrıldı, İstanbul mebusu seçildi ve vefat etti. Ankara'da asri mezarlıkta gömülüdür.

*** Bkz. No. 195.

No. 184

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 145

21 Kânun-i evvel 38

(21 Aralık 1922)

124 numaralı telgrafa zeyldir*.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin evân-ı teessüsünde âmâl-i milliyeye fi'len muhâlefet maddesi ile Hilâfet ordusu teşkiline tevessül eden kesân sulh-i umumînin akdinde afv-ı umûmîden istifade ettirileceklerine dâir te'minât olarak bu işe girişmişlerdi. Afv mes'elesi muâhedeye dâhil olunursa hem bu gibi eşhâs hiyânetlerinden dolayı hesap vermeğe mecbur olmaksızın ileride de tahrikâta devam fırsatını bulacaklar ve İngilizlerin bâlâdaki te'minâtı asılsız çık-

* Bkz. No. 158.

mamış olacaktır. Bu tehlikeyi nazar-ı dikkatınıza vaz' ile beraber afv mes'elesi mevzû-ı bahs olarak musâlahanâmeye bunun hakkında bir madde derci kesb-i zarûret ederse bu bâbdaki taahhüdün mütekabil olması lâzımgeleceğini arz ederim. Zirâ İngiltere tebasından binlerce zevât hilâfetin istiklâl ve şerefini muhâfaza yolunda kalen ve kalemen mücâhedede bulunmuş olduklarından dolayı İngilizler tarafından mahkûm edilmişlerdir. Mevlana Şevket Ali biraderler ve rüfekaşı, Gandhi ve daha bu gibi Müslim ve Hindu nice zevât-ı muhteremenin inde'z-zarûr muâhedeye dercolunacak metinde afvın mütekabil olacağı kaydının ilâvesi sûretiyle afv-ı umûmîden istifade ettirilmesi husûsunun te'mîni lâzım olduğunu mütâlâa ediyorum.

HÜSEYİN RAUF

No. 185

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 146

21 Kânun-i evvel 38

(21 Aralık 1922)

15 Kânun-i evvelde Ezine'den Çanakkaleye mahbus getiren jandarmamız İngilizlerin tel örgüsüne geldiğinde bir gün evvel zâbiti beklemeyerek geçtiği bahânesiyle İngilizler tarafından silâhı taleb edilmiştir. Merkurum bunun aslı olmadığını ve silâhını vermeyeceğini söylemiş ise de bir mangayı mütecâviz İngiliz efrâdı çadıra çekerek silâhını almışlar ve kolu kırılacak kadar dövmüşler ve yanına nöbetçi koyup teşhîr ve tahkîr etmişlerdir. General Marden jandarmalarımızın kendilerinin vezâifine karışmakta olduklarını iddia ile hiçbir jandarma neferimizi tel örgüsünden geçirmeyeceğini ve vak'a hakkında tahkikat yaptırdığından neferimizin saliverilmeyeceğini söylemiştir. Müsebbiblerin tecziyesi ve jandarmamızın tahliyesi için teşebbüsât ifâsı 19 Kânun-i evvelde Refet Paşaya yazıldı.

HÜSEYİN RAUF

No. 186

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 119, 120, 121

21 Kânun-i evvel 38

(21 Aralık 1922)

20 Kânun-i evvel raporudur.

1 — Boğazlar Komisyonu ictimâ' etti. Müttefiklere cevâb verdik. Boğazlar mes'elesinin başından şimdiye kadar tahkimatdan vazgeçmek bunu yalnız sâhile

değil bir mikdâr dâhile dahî teşmîl eylemek, harb gemilerinin tahdîdât ile geçmesini kabul eylemek sûretiyle yaptığımız fedâkârlıkları ta'dâd ve cihân eskâr-ı umûmiyesi önünde mevkiimizin resânet ve kuvvetini iddia eyledik. İşte bu defa dahi geçit hakkında müttefik projesini kabul eyliyoruz dedim. Fakat Yunan donanmasının Boğaz karşısına gelebilmesi ve Yunan adalarında asker bulunması gibi ba'zı teferrûatı kabul edemeyeceğiz. Kezâlik Gelibolu şibih ceziresi üzerinde beş bin kişilik bir kuvvet talep etmiş isem de bu mikdârı Düvel-i İ'tilâfiyenin takdîrine havâle ettiğimi, pek mühim olmak üzere beynelmîlel Boğazlar Komisyonunun sefâin-i harbiyenin mürûr kavâidinin hüsn-i cereyanına kesb-i itilâ' etmekten başka bir vazîfesi olmayacağını ve gayr-ı askerîlik keyfiyetini Türkiye'nin taahhüd etmesiyle iktifa olunarak bu husûsda hiçbir nezâret ve kontrolü aslâ kabul edemeyeceğimizi ifâde ettim. Gayr-ı askerîlik kontrolü şıkkında ısrar ederlerse bizim fedâkârlık olarak kabul ettiğimiz tertibâtın aleyhimize sebep-i müdâhale olmasına tahammül edemeyeceğimizden mes'elenin hitâma ereceğini iki gündün beri iblâğ etmekte olduğum gibi bugün dahî tasrîh ve ifâde eyledim. Curzon nutkumu mu'tedil ve ma'kul ve i'tilâkârâne bulduğunu ve başlıca mesâilde i'tilâf hâsıl olduğunu ifâde ve diğerkânî hakkında da i'tilâf ümmidini izhâr ederek serd-i mülâhazât eyledi. Gelibolu'da garnizona yine i'tirâz etti. Yunan mesâilinden bahsetmedi. Sefâretler yanında istasyonier bulundurulmasına da i'tirâz ettiğimden buna müsâdekârâne ve latîfekârâne temas etti. Yunan mesailinden bahsetmedi. Sefâretler yanında istasyonier bulundurulmasına da i'tirâz ettiğimden buna müsâdekârâne ve latîfekârâne temas etti. Boğazlar Komisyonunun vezâifinde siyâsî te'minât bahsında bizi tatmîn edecek bir sûret-i hall bulmak ümmidini gösterdi. Müttefikler tertibâtın İsmet Paşanın bir fikr-i sâbit olarak hukuk-ı hâkimiyete müdâhale eyledi. Fransız ve İtalyan, esâs mesâilde i'tilâf hâsıl olduğunu söylediler. Sırb ve Romanya iştirâk eylediler. Yunan'a söz vermediler.*

No. 120

Ruslar söz almadı. Hâsılı talep ettiğim mevâddı halletmeğe müsâid bir zemîn gösterdiler. Bu esnâda tekrar tahrîren bir mütalaa vererek Komisyonun vezâifini tasrîh ve bâhusus kabul ettiğim mevâddı gayr-ı kâbil-i inkisâm bir kül

* 20 Aralık 1922 günü Lord Curzon Londra'ya şunları rapor ediyor:

"There were rumours this morning of impending crisis, of Turkish intrensigence, and inevitable rupture. When we met, however, Ismet Pasha made speech of a conciliatory character in which,... he definitely accepted allied proposals with regard to freedom of the Straits, but reiterated Turkish views on points of special importance to them...

"Finally came their crowning objection to proposal to entrust Straits commission with duty of inspecting demilitarized zones...

"Russian delegation, though present, preserved a significant silence and undoubtedly this afternoon's sitting marked a definite break away by Turks from Russian thraldom which may have larger consequences." (F.O.424/255, p.723, No.806; DBFP-I/18, p.399, No.284)

teşkil eylediğini te'yîd eyledim. Boğazlar buhrânı şimdilik hitam bulmuş addolunur**. Mes'elenin âtiyen düçâr olacağı müşkilât Boğazlar Komisyonunun ta'yîni vezâifinde olacaktır. Türk riyâsetinde ve Cem'iyet-i Akvâm himâyesinde olan bu Komisyonun yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru ile iştigâl ederek, ne sefâin-i ticariye bâ husûs ne gayr-ı askerîlik umûru ile meşgul olmamasına ehemmiyette-i esâsiye atfettiğimden bu noktadan buhrân her zaman çıkabilir.

Anadolu'da ve Rumeli'de berrî ve bahrî bigünâ tahdîdât-ı askeriye olmaması ve bizzat İstanbul'da bir kolordu ikâmesi ve Marmara'nın Anadolu sevâhili bilâ kayd u şart tahkîm edilebilmesi ve Marmara'da donanmamızın, tahtelbahirlerimizin müstakil ve faal olması sebebiyle esbâb-ı kâfiye-i müdâfaa ve binâen aleyh emniyyet te'sis edilmiştir. Harb gemilerinin Karadeniz'e geçmesi esasen alâkadâr eden bir tertîb olup buna da mahal vermemek üzere inkitâ'ânına kadar sebât ve mukavemet etmiş isek de bu yüzden inkitâ' yapmak için gerek ah-dî mecbûriyetimiz ve gerek menâfi-i müsta'celemiz yok idi. Hazerde ve seferde Marmara'daki Türk donanmasından daha az bir mikdârın (? mürurunda) ısrâr etmek Rus donanmasına karşı müttefikin donanmasının Karadeniz'e parça parça çıkmasını ve binaen aleyh Ruslara tefevvuk-ı bahrîsinin te'minini talep etmek olduğundan müttefiklere karşı bu ciheti de sonuna kadar iddia edemedik. Gayr-ı askerîlik ve Boğazların serbestisi projeleri Mülazım Cemal Efendi ile 16 Kânun-ı evvelde irsâl edildiğinden Erkân-ı Harbiye-i umûmiyeye vürûdunun iş'ârı müsterhamdır. Bu halde husule gelen yeni farkları telgrafla tasrih edeceğim.

** Boğazlar yüzünden Lozan'da ipler koptu kopacak dendiği bir anda birden ilke anlaşması varılması, dış basında geniş ve olumlu yankı yaptı. Gazetelerde; birkaç alıntı aşağıdadır:

"İsmet Paşa, Boğazlarla ilgili Müttefik projesini genel çizgileriyle kabul edebileceğini, projenin bazı hükümlerinde ise değişiklik arzuladığını açıkladı... Lord Curzon, Türkiye'nin Müttefiklerin projesini genel çizgilerle kabul etmesinden büyük memnuniyet duyduğunu belirtti... Türklerin birden bire dönüş yapmalarını herkesi şaşırttı. Ama Çiçerin'in susması daha da şaşırtıcı oldu." (*Journal de Genève*, 21.12.1922)

"Türkler Lozan'da kendilerine sunulmuş olan önerileri reddetselerdi ne olurdu? Barış imzalanmazdı, yani Mudanya mütârekesi geçersiz olur, Türkler Yunanlıların karşısında yalnız kalırlardı. Ama Mondros mütârekesi ayakta kalır ve İstanbul'un statüsü 1918'den beri olduğu gibi sürer giderdi... Böyle bir durumdan kimse hoşnut kalmazdı, ama bu durum Türkiye için daha da tatsız olurdu." (*Tribune de Genève*, 21.12.1922)

"Türk delegasyonu, son dakikada akıllıca davranmayı bildi. Türkiye'nin Avrupa'ya dönüşü ve Milletler Cemiyetinde yerini alışı arifesinde iyi niyetli ve ölçülü davranmak gerektiğini kavradı. İsmet Paşa, üzerindeki bütün uğursuz etkileri savuşturup sorumluluğu üzerine aldı... Boğazlar konusunda Türklerle Müttefikler arasında varılan anlaşma, Ruslar için şimdye kadar hiç karşılaşmadıkları bir başarısızlıktır... Türk delegasyonu bağımsız davranmaya başlayınca Ruslar dâvayı kaybetti. Boğazlar sözleşmesi artık yapılmış sayılabilir." (*Journal des Débats*, 22.12.1922).

"İsmet Paşa Müttefiklerin uzattığı eli kabul etmekle Çiçerin'in bütün umutlarını suya düşürdü." (*Journal de Genève*, 22.12.1922).

No. 121

2 — Yirmi dört saatten beri bütün murahhaslarla devr-i dâim mülâkât ettik. Bugün İngiliz Müsteşârına Musul'da kat'iyen ısrâr ettiğimi ve efkâr-ı umûmiyeye karşı bütün da'vâyı kazanmak için bugün mühim fedâkârlık yaptığımı, fakat Boğazlar Komisyonunun tahdîd-i vazâifinde musırr olduğumu söyledim. Garroni mahrem mülâkâtında Boğazlar mes'elesinde i'tilâf ancak kendi gayreti ile hâsıl olduğu ve bütün mesâisine karşı hiçbir şey yapmadığımda ısrâr ederek cebinden yeni bir imtiyâz programı çıkardı. Bir defa tedkik edip de ne vereceksem vereyim dedi. Bundan sonra kapitülasyon mes'elesine nakl-i kelâm ederek kanunlarımız şerîata müstenid olduğundan tebdîl edilinceye kadar ecânibin muhâkemesi için ecnebilerin mahâkime idhâlini ve beş sene kadar bir müddet lüzumunu îmâ eyledi. Bu mes'eleyi evvelâ sûret-i husûsiyede aramızda ihzâr için ısrâr etti. Diyor ki ne bizden ne onlardan olmayan üç kişilik bir bîtaraf mutahassis hey'et bu kanunları tedkik ederek filhakîka ecânibe uyup uymayacağını bîtarafâne ifâde eylesin diye bir teklîf yaptı. Bu tedâbîre ihtiyâc olmadığını, madde ve sebep üzerine mutahassıslarımın sühûletle isbât edeceklerini ifâde ve mutahassıslarımızın evvel emirde kendisi ile görüşmesini takrîr eyledik. Garroni Boğazlar komisyonunun gayr-ı askerîliği kontrol vazîfesi olmayacağını, bu vazîfenin sefirlere verilmesini düşündüklerini îmâ eder etmez münâkaşa koptu ve te'vîle saptı.

3 — Mâliyenin tâlî komisyonlarında hep dayandık durduk, ilerleyemiyoruz. Rıza Nur Beyin bulunduğu ekalliyetler komisyonunda ciddi münâkaşât vardır. Avrupa muâhedâtında olduğu gibi örfî ve lisânî tefrîkı kat'iyen kabul etmiyoruz ve gayr-ı Müslim ekalliyetler diyoruz. Patrikin İstanbul'dan gitmesi hemen karar derecesine gelmiş iken rivâyete göre Curzon'un müdâhalesiyle yeniden i'tirâz ettiler. Kat'î olarak ısrâr ettik. Adlî kapitülasyon mes'elesi ecnebi hâkimler usûlünü prensip i'tibâriyle reddettiğimizden münâkaşasına başlanamamıştır.

İSMET

No. 187

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 124

21 Kânun-i evvel 38

(21 Aralık 1922)

C. 138 numaralı ve 19 Kânun-i evvel tarihli telgrafa *

Burada ta'kir ettiğimiz müdâfaa esâsâtına göre hükümet ve umûr-i diniye mesâilini birbirinden ayırdığımız cihetle hükümetin Patrik intihâbına karışması

* Bkz. No. 172.

muvâfik olamayacağı tarzında taraf-ı devletlerinden verilen cevâb muvâfıktır Efendim.

İSMET

No. 188

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 149

22 Kânun-i evvel 38

(22 Aralık 1922)

Kuriye Cemal Efendi bugün vâsıl oldu.

HÜSEYİN RAUF

No. 189

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 122, 123

22 Kânun-i evvel 38

(22 Aralık 1922)

Mesâil-i mâliye ve iktisâdiye hakkında son vârid olan mütâleât ve ta'limât ile burada müzâkeratı ilerletmeğe imkân yoktur. Mesâil-i mezkûre hakkında bi-dâyeten verilen ta'limât şöyle hülâsa olunabilir. Evvelâ Düyûn-i Umûmiye İdaresini kaldırmak, kalacak borçları ta'mirât matlubâtı ile mahsûb etmek, sâniyen olmadığı takdirde ba'de'l-taksım yirmi sene te'cîl ettirmek. Son gelen emirlerde bu müddet-i te'cîl yüz seneye iblâğ olunuyor. Şimdiye kadar cereyân eden müzâkerâtdan ve sâhib-i ihtisâs rüfekânın mütâleâtından anlaşılan netice bunları istihsâl imkânı yoktur. Gümrük mes'elesinde de ne kadar az olursa olsun bu zaman için bağlamak mugâyır-ı istiklâl addedilmektedir. Şurası muhakkaktır ki mesâil-i mâliye ve iktisâdiye hakkında mufassal ve teferrâtlı ta'limât elde olmadıkça müzâkerât icrâsına zemîn kalmamıştır. Her yeni temasda muhâlif-i emr bir bir sûret-i halli kabul etmiş olmak tehlikesi vardır. Bu halde icâb ettiği vec-hile tenvîr etmek zarûreti karşındayız. Muhâbere ile anlaşmak mümkün olmayacağına kanâat hâsıl oluyor. Bir taraftan da bu mesâli intâc için tazyîk vardır. En iyi çâre-i hall Hasan Beyin* bunun için müstacelen Ankara'ya göndermekte görüyorum. Buradaki vaz'iyeti ve bütün teferrât-ı müzâkeratı arz eder. Ona göre icâbını teemmül buyurup iktizâ eden mufassal ve teferruâtlı ta'limât verirsiniz. Hasan Beyin azîmeti için makine başında cevâba muntazı-

* Lozan Konferansında ikinci Türk delegesi Hasan SAKA.

rim. Bu rapor Hasan Beyin mütâlaa ve raporu üzerine ve müşâvirler ile ba'de'l-müzâkere tarafımızdan kabul edilmiştir. Hasan Beyin gaybûbetinde Ferid Bey mâliye umûruna nezâret eder. Vüsûlünün bilhassa iş'ârı.**

İSMET

** Bkz. No. 190, 191.

No. 190

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 148

22 Kânun-i evvel 38
(22 Aralık 1922)

(Makina başında)

C 122/22 Kânun-i evvel telgrafa *

İş'ârınız vechile Hasan Beyin i'zâmı ve avdetine kadar Ferit Beyin Mâliye umûruna nezâret ve riyâset etmesi muvâfıktır.

Te'cil-i düyûnun şifre hallinde hata olarak yüz sene diye anlaşıldığını zan-nediyorum. Bizim iş'ârımız yirmi senedir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189 ve 191.

No. 191

*Hey'et-i Vekîle Riyâsetine**Zâta mahsûsudur*22 Kânun-i evvel 38
(22 Aralık 1922)

No. 125

Mâliye işlerimiz iyi değildir. Düşmânın metâlibi çoktur. Adamları son derece kuvvetli mütehasıs, musırr ve mukni'dir. Hükümetten aldığımız ta'limât da mütehasısların söylediğine göre mümkünü'l-icrâ değildir. Ben memleketin bütün mâliyecilerini etrafıma topladım. Hasan Bey*, Ferid Bey**, Cavid

* Lozan'da ikinci Türk delegesi Hasan SAKA.

Rıza Nur maliye uzmanlarımızın yetersiz olduğunu söylüyor ve Hasan Saka hakkında da şunları yazıyor:

"İsmet Paşa şiddetle Hasan'ın (Saka) aleyhinde... Yerden göğe kadar hakkı var. Meselâ bir gün İsmet dedi ki: "Hasan Bey! Düyun-u umumiyenin borcu ne kadar liradır." Hasan: "Hesap yapayım, söyleyeyim" dedi. gitti. Bir müddet sonra geldi, "150 milyon" dedi. Bir hafta sonra İsmet

Bey*** Şefik Bey aralarında ittihâd-ı eskâr olmuyor. Bu ahvâl tahtında Hasan Bey ahvâli bir def'a Ankara'ya şahsen anlatmağa lüzûm-i kat'î görüyor. Benim istisâsime göre müşârûn ileyh çok müşkilât karşısında kendisini kuvvetli görmüyor. Müşârûn ileyh murahhas olduğundan re'sen i'zâmı salâhiyetim dâhilinde değildir. Evvel emirde hükümetten me'zûniyet istedim. Ferid Bey hey'eti murahhasaya me'mûr ediliyor. Hasan Bey gidip gelinceye kadar iki murahhas ile iktifâ câizdir. Zâten herkesin iki murahhası vardır. Bir def'a Ankara'ya gitmek bizzât Hasan Beyin de talep ettiği bir tedbîr olduğundan bunun tervîcini rica ederim****.

İSMET

bir daha sordu. Yine: "Hesap yapayım" Dedi, gitti. Yapmış, geldi. "Doksan dokuz milyon lira" dedi. İsmet kızdı: "Canım Hasan Bey! Bu nasıl iş?... Bunun hangisi doğru?... Fark, yüzler, binler, haydi yüzbinler de olsa ne ise. Müthiş. Milyonlar var!" dedi. Hasan ne cevap verse iyi?! "Ben ne yapayım! O vakit hesap öyle çıktı. Şimdi de böyle çıktı..." Şu adam güya iktisat ve maliye müte-hassısı..." (*Hayat ve Hırvatım*, III, s. 1117)

** Ferit TEK. O tarihte Paris Mümessili idi. Paris'ten Lozan'a çağırıldı. Başbakan Hüseyin Rauf Orbay ile arası pek iyi değildi.

*** İttihat ve Terakki İktidarının Maliye Bakanı olan ve 1926'da İzmir Suikasti dolayısıyla idam edilen CAVİT Bey, Lozan delegasyonuna sonradan katıldı. 12 Aralık günü Lozan'a vardı. Özellikle Fransız borçları konusunda bilgisine başvurulacaktı. (*Matin*, 14.12.1922)

**** Bkz. No. 189.

No. 192

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 126, 127

22 Kânun-i evvel 38

(22 Aralık 1922)

21 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 - Tâlî komisyonlar ictimâ' ettiler. Rıza Nur Beyin bulunduğu ekalliyetler Komisyonunda ahkâmın ırkî ve lisânî şumulünü kabul etmedik. Bu husûsda yalnız gayr-ı Müslim ta'bîrini kabul ediyoruz. Mevcud muâhedâtдан ba'zı ahkâmı kabul ettik. Ancak imtiyâzât-ı mezhebiye-i afîkayı da ilâve etmek istiyorlar. Şiddetle reddediyoruz. Harbde tehçir edilmiş olan malları ile haremle alınmış olan Ermeni kadın ve çocuklarının iâdesini bir madde olarak teklîf ediyorlar. Şiddetle reddediyoruz. Son tekliflerinde Ermeni yurdundan bahsolumamıştır. Ekalliyetlere hakk-ı muhâceret talep eden maddeyi istîzâh ve münâkaşa ederken Venizelos hükümetin cebren bütünRumları koğduğundan bahsetmiş. Bu sebeble murahhasımız tarafından şidetle münâkaşa ve tahtie edilmiştir. İtalyan Reis celseyi ta'til etti.*

* Rıza Nur, Lozan'da yarattığı bu olayı uzun uzun anlatır. Hatıralarında şunları yazmaktadır:

"Ben Kaklamanos'ı âciz bir hale sokmuştum. Adeta cevap veremez hale gelmişti. Bu sefer Venizelos tekrar gelmeğe başladı. Ama ne geldi? Pür hiddet... Baştan aşağı gazap kesilmiş... Bize

2 — Adliye mutehasssılarımız mukarrer olduğu vechile Marki Garroni ile görüştüler. Adliyemize ecnebi hâkimler idhâli tedkik ve müzâkere olundu. Üç kişilik bir bitaraf hey'ete kanunlarımızı tedkik ve hükmettirmek istiyorlar. Sonra Garroni bana mutahasssılarının taş gibi durduklarını söylüyor. Esâsen mes'ele-

ateş püskürüyor... Düşündüm. Bu da bir sahne istiyor ve bir darbe indirip işini bitirmeli... Büyük bir kaidedir: "Germeli fakat koparmamalı." Yani darbeden evvel zemini hazırlamalı...

"Derken hiç akla gelmeyen fırsat zuhur etti. Atina'da Yunanlılar Gonaris ile ordu kumandanını kurşuna dizmek istemişler. İngiltere, Fransa ve İtalya müdahale ve şefaaf etmiş, dinlememişler, kurşuna dizmişler. Curzon Venizelos'u çağırmış, pek fena şeyler söylemiş. Bunu işitince dedim, fırsattır. Yarın istediğimi yaparım. Ertesi gün celse oldu. Venizelos yine Türkleri katliamla itham ediyor, fena şeyler söylüyor... ekmeğime yağ sürüyor... Reise: "Sizden söz istiyorum, hala vermediniz! Söz benim" dedim. Reis: "Söz Ekselans Rıza Nur Beyin" dedi. Venizelos yine susmuyor, söylüyor. Onun sözünü kesmesini beklemedim, söze başladım. Büyük bir şiddetle söylüyorum. Venizelos sustu. Demek herifi şirretlikle bastırdım. Dedim ki: "Kaç gündür Türk milletini barbar, katliamcı gibi sözlerle itham ediyor. Barbar da katliamcı da Rumlardır. Türkler açık sözlüdür. İtiraf ediyorum. Efendiler, hep işitin, biz Yunanlıları kestik, fakat kabahat kimin?... Onlar bizi kestiler, biz de onları kestik. Tabii can müdafaası. Hırsız gibi gelip evimize girdiler, yaktılar. Oraları gezen İsviçre Salib-i Ahmeri delegesi vatanımızı Pompei'ye benzer bulmuş... Bu müthiş cinayetlerin kabahati Yunan milletidir. O da değil, bunda mes'ul olan Yunan Hükümetidir... Hatta o da değil, Efendiler, Yunan millet ve hükümetini sevk eden ve bu faciyanın yegane mes'ulü vardır. Bu câni kimdir biliyor musunuz? (Elimi uzattım, göstererek) işte bu Venizelos Efendidir. Yunan milletini faciaya sevketti, kırdırdı... Gonaris'i kurşuna diziyorlar. Yunan milleti Venizelos'u kurşuna dizsin..."

Benim gözlerim dönmüştü. Bir telâş oldu. Baktım Venizelos'un başı bükülmüş. Masanın üstüne yıkılmış. Yüzüne baktım benzi kül gibi olmuş. Herkes telâş edip ayağa kalktı. Öldü zannettik. Ben de korktum. Birkaç dakika, sersem, alık alık durduk. Baktım başımı kaldırdı. Ferahladım... Montagna da Venizelos'a elini uzatıp: "Aldın mı? Sana kaç defa sus dedim" dedi. "Celseyi kapattım" dedi.

"Müthiş bir sahne ve darbe oldu. Artık Venizelos bir daha ağzını açamadı. Sonraki celseye de gelmedi. Vak'a dünyaya aksetti... Dünya gazeteleri yazdı. Ve işte bunun üzerinden ki ressam Derso derhal bir resim yapmış. Bunda Venizelos'la ben boks yapmışım. Ellerimizde eldivenler. Venizelos sırt üstü ipin üstüne yıkılmış. Ben köşede sandalyeye oturmuşum. İsmet (Paşa) bir havlu ile beni yelpazeliyor. Curzon da elinde saate bakıyor.

"Bu bizim gazetelere de aksetmiş... Bütün millet bundan keyf duymuş... Artık benden bahsettikçe o Lozan'da Venizelos'u döğdü derlermiş..."

"Bunları da hiç zabta geçirmemişlerdir..."

(*Hayat ve Hatıratım*, III, s.1103-1106)

Olay, yabancı basına da yansımış ve *Havas* haber ajansı aşağıdaki haberi geçmişti:

"Lausanne, 21 décembre - Un incident a marqué la séance de ce matin de la commission des minorités. Il s'agissait de l'examen de deux projets, celui des alliés et celui des Turcs, sur la protection des minorités..."

"A peine venait-on d'aborder l'article concernant la liberté de l'émigration que M. Venizelos s'éleva très vivement contre la déportation par milliers des Grecs d'Anatolie, se livrant à une attaque contre le gouvernement d'Angora.

"Le délégué turc, Rıza Nour, répondit sur le même ton et fit retomber sur M. Venizelos la responsabilité de la guerre et ses conséquences.

"Le président italien, M. Montana, impuissant à calmer les deux adversaires, a dû lever la séance au milieu de l'agitation et du bruit. ("Un vif incident entre M. Venizelos et le délégué turc", *Echo de Paris*, 22.12.1922)

nin taş gibi olduğunu ifâde ettim. Keyfiyet komisyona havâle ediliyor. İddiaları şu iki zemîne ma'tûfdur: Kanun-i medenîmiz şer'a mübtenîdir, ecnebilere uymaz. Hakimlerimiz yeni kanunları bilmediklerinden tatbik edemeyeceklerdir. Hülâsa: adliye işinde başladığımız yerde duruyoruz.

No. 127

3 — Curzon, Garroni, Barrère ve ben Fransızın yanında hususî bir ictimâ' yaptık. Boğazlar mes'elesinde muallak kalan metâlibimize devâm ettik. İstanbul'da istasyonierlerin çıkarılmasında tereddüd ediyorlar. Silâhsız olarak yat gibi dursun diyorlar. Tenedos** adasını bize iâde ediyorlar. İmroz'u iâde etmiyorlar. Kabul etmedim. Gelibolu'da jandarma kuvveti bulunduralım, Şarkî Trakya'da olduğu gibi asker gönderirsiniz diyorlar. Jandarma bulundurmak tabî ve zâten kabul edilmiş olduğunu, muhtelit bir kıt'a ya'ni top istediğimi söyledim. Curzon kat'iyen reddetti. O halde mes'ele muallaktır dedim. Beyne'l-milel Boğazlar Komisyonunun vezâifinin münâkaşasında gayr-ı askerîliğin mürâkabesini Komisyondan alıp ataşe militerlere ve ataşe navallara havâle etmeği teklif ettiler. En nihâyet berrî ve bahrî gayr-ı askerî tedâbîrinin ataşe militerler tarafından bizim müsâdemiz ve bizim zâbitlerimizle senede bir def'a muâyenesini teklif ettiler. Reddettim. Bu Komisyonun yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru ile alakâdar olacağını tasrîh ve te'mîn ettirmek karar-ı kat'isindeyim. Bir de şurasını tasrîh etmek isterim ki beyne'l-milel bir Boğazlar Komisyonunun olmasına Ruslarla Amerikalılar tarafdâr değildirlere. Çünkü Ruslar muâhedeyi imza etmeyeceklerinden geçecek harb gemileri için Türkleri muhâtab ve mes'ûl tutmak istiyorlar. Amerikalılar da Cem'iyet-i Akvâm'a münâsebetinden dolayı arzu etmiyorlar. Ben tahkimât müdâfaa edilmeyecek ve hazer ve seferde Karadeniz'e hesabsız geçecek harb gemilerinden dolayı hiç kimse ile tutuşmamızı muvâfık görmediğim için beyne'l-milel komisyonu kabul ediyorum. Ancak bunun harb gemilerinden başka hiçbir işle meşgul olmamasını sûret-i kat'iyede te'mîn etmek kararındayım. Yarın husûsî komisyonumuz devâm edecektir.

İSMET

** Bozcaada.

No. 193

Hâriciye Vekâletine

No. 129

22 Kânun-i evvel

(22 Aralık 1922)

14 Kânun-i evvelde hareket etmiş olan kuriye Cemaleddin beyin Ankara'ya muvâsalatının sür'at-i iş'ârı müsterhamdır.

REŞİD SAFVET

No. 194

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 135

Lozan, 22 Kânun-i evvel 38

(22 Aralık 1922)

Zâta Mahsus

Marki Garroni'nin gala ziyâfesinde şetâret içinde bulunduk. Büyük ziyâfetlere büyük milletlerden başka kim gidebilir. İtalya, Fransa, Britanya, Türkiye murahhasları mevkii ihtiramda, diğer milletler kendi sıralarındadırlar. Curzon ile ziyâfete riyâset eden İtalyan hanımın tarafeyninde bulunduk. Geçen gün de böyle idi. Curzon bir aralık bana çetenin sıhhatine içiyorum dedi. Sonra ben de onun sıhhatine içtim. Liste üzerine imza atarken birkaç defa hep benim altına rastgelen Curzon bana dedi ki hep ayağına rastgeliyorum, çekemem. Sonra bir defa tepene imza ediyorum dedi. Birkaç gündür pek ziyâde gerginlik hüküm sürüyor. Bugün de gündüz böyleydi. Gelip geçici buhranlar ile zâhirî tatlılık arasında çok gergin vakit geçiriyorum. Ziyâfetden sonra işte saat üçtür ki raporu bitirdim. Birkaç saat istirahat edeceğim. Nasılsın. Sıhhatinden, neş'enden bize kuvvet ver Şanlı Gazi. Görüştüğümüz zaman saçlarımı bembeyaz, yaşımı on sene ileri bulacaksın*.

İSMET

* Bkz. No. 211.

No. 195

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 150

23 Kânun-ı evvel 38

(23 Aralık 1922)

C 20 Kânun-i evvel 398 ve aded 118 şifreye*.

Bütçemizde Bern Sefareti kadrosu ve tahsisâtı yoktur. İsviçre'de muvakkat bir me'mur-ı mahsûs bulundurmak için tahsisât vardır. Cemal Hüsni Beyin muvakkaten istihdâmı matlûb ise icrây-ı me'mûriyeti için iş'ârını rica ederim. Numan Beyin me'muriyeti bittabi' Cemal Bey hakkındaki iş'ârınıza ta'lik edilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 183.

No. 196

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 151

23 Kânun-i evvel 38

(23 Aralık 1922)

Türkiye dâhilinde bulunup de henüz muâmele-i kanuniye îfâ ve kendilerine tescil ettirmemiş olan anonim ve sermayesi eshâma munkasem ecnebi şirketlerine kanun-i mahsûsun ikinci maddesinde muharrer olup munkazî bulunan müddete zamîmeten 18 Kânun-ı evvelden i'tibaren üç ay daha mühlet i'tâsı İktisad Vekâletince takarrür ederek vilâyât ve elviyeye tebliğ olunmuştur.*

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 182.

No. 197

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 152

23 Kânun-i evvel 38

(23 Aralık 1922)

Suriye hududları hakkında husûsî resmî hafî veya celî Fransızlarla mükâleme cereyân etti mi? İş'ârını rica ederim. O havâli meb'usları zât-ı devletinize arz-ı hürmet ediyorlar*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 205.

No. 198

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 153

23 Kânun-i evvel 38

(23 Aralık 1922)

C 19 Kânun-ı evvel 119 mâba'dına*

Cemal Efendinin getirdiği Erkân-ı harbiyeye aid gayr-ı askerîlik ve Boğazların serbestîsi projelerini Kâzım Paşaya teslim ve İzmir'de bulunan Fevzi Paşaya yazdım.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 186.

No. 199

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 130, 131, 132, 133, 134

23 Kânun-i evvel 38
(23 Aralık 1922)

22 Kânun-i evvel 338 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâlî komisyonunda fevkalâde müşkilât yaptılar. Cem'iyet-i Akvâm tarafından bir sefir ta'yîn ve i'zâmı mes'elesini bir başka şekil altına sokmak istediler. Ermeni kadın ve çocuklarının iâdesi mes'elesini tekrar mevzû-ı bahs ettiler. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnaları için türlü türlü şekiller düşündüler. Hepsini reddettik. Muâhedât-i umûmiyede mevcut mevâddın en ağırlarını seçmişler ve bundan fazla istisnâen mevâdd düşünmüşlerdir. *

2 — Sıhhiye tâlî komisyonunda İstanbul'da mevcut beyne'l-milel Sıhhiye Komisyonu daha ağır şekilde teklîf ediyorlar. Biz ilgâsında ısrâr ettik. Onlar mutavassıt bir istihâle devresi bulmak lüzûmunu dermiyân ettiler.

3 — Bu sabah da husûsî olarak Birinci Murahhaslar ictimâ' etti ve Boğazlar mes'elesini müzâkereye devâm ettik. Curzon ile münâkaşâtın hülâsası şudur: Tenedos adasını bize, İmroz adasını Yunanlılara veriyorlar. Reddettim. Gelibolu'da bizim garnizon mes'elesi görüşüldü. Reddettiler. Sonra bir iki teferrûattan sonra Boğazlar Komisyonunun vezâifinin münâkaşasına geçtik. Gayr-ı askerîlik nezâretini Komisyondan kaldırıyorlar, ataşe militerlere veriyorlar.

No. 131

Uzun münâkaşalar neticesinde gayr-ı askerîliğin mürâkabesi, nezareti, müşâhedesi, kesb-i emniyet edilmesi, hâl-i intizâmda bulundurulması gibi kelime oyunlarında geçdikten sonra mes'ele muallak kaldı. Te'minât-ı siyâsiye mes'elesinin müzâkeresine girilerek onları müşkilâta düşüren münferid ve müctemi' taahhüdât husûsunda müşkilpesend olmayacağını fakat Boğazlar mıntakasına tecâvüz ve burada muhârebe gayr-ı câiz olduğuna dâir beyânât istediğimi söyledim. Düşüneceklerini bildirdiler. Curzon bugün ba'zı tehdidât yaptı. Nihâyet muallak kalan mesâilin akşamleyin yalnız Barrère benim aramda hallolunması ümmidini izhâr ettiler. Akşam Barrère ve Weygand ile ictimâ'

* İngilizlerin hazırladıkları Azınlıklarla ilgili tasarıda şu ana başlıklar vardı:

- (1) Milletler Cemiyeti'nin İstanbul'da bir temsilci bulundurması,
- (2) Hristiyanların askerlik hizmetinden muaf tutulmaları,
- (3) Azınlıklarla ilgili bölümün yalnız Müslüman-olmayanlara uygulanıp uygulanamayacağı,
- (4) Komşu ülkelerdeki Müslüman azınlıklar,
- (5) Türkiye'deki azınlıklara din, eğitim, yardımlaşma alanlarında otonomi tanınması,
- (6) Hristiyan kadın ve çocukların geri verilmesi ve göçmenlerin malları,
- (7) Genel af. (F.O.424/255, No.848 ve DBFP-I/18, No.290).

yaptık. Türlü kelimeler altında yutturulmak istenilen mürâkabe mes'elesinde ısrâr ettiler. Münâkaşa ağır bir şiddet peyda etti.. Mes'elelerin esâsı bu olduğunu söyledim. Boğaz tahkimâtını bidâyetde hep beraber tahrîb, Boğazların açık olduğunu i'lân edeceğiz. Gemilerin geçmesi için nizâm-nâmeleri ta'yîn eyledik. Harb gemilerinin mürûrunda muayyen nisbetleri muhâfaza etmek üzere Beynelmillel Boğazlar Komisyonu ta'yîn edeceğiz. Bundan başka hiçbir mürâkabe tedbiri olmayacak. Gayr-ı askerîlik ve sâire kâmilen bizim muâhede ile taahhüdâ-timize merbût olacak esaslarını iddiâ ettim.

No. 132

Gerek maslahatın icâbına vefâ gerek gayr-ı askerîlikleri taht-ı mürâkabe de olan diğer devletlere sû-i misâl olmamak için ve gerek kendi efkâr-ı umûmilerine karşı Boğazların açıklığını te'mîn için zâhiri olsun ba'zı tedâbîre lüzûm olduğunda ısrâr ettiler. Zâhiren hafif görünebilecek türlü şekiller teklîf ettiler. Meselâ en son şekil budur: Falan maddeden filan maddeye kadar olan tertîbâta riâyet edilmesi alakâdar devletler arasında mahallinde ittihâz edilecek tedâbir ile te'mîn edilecektir.

Eşkâl ve merâsimi değil mürakabe ve müdâhale fikrini kabul etmediğimi tasrîh ettim. Vazgeçemeyecek bir tavır aldılar. Mürâkabe fikrinden vazgeçmek gayr-ı mümkün olduğunu şimdi bana söylerseniz Ankara'ya telgraf çekmeksizin akşam treni ile hareket ederim dedim. Sohbet buz gibi oldu. Daha bir müddet muhtelif zeminler üzerinde gezdikten sonra mevzû-ı bahs mevâddın hangisinden vazgeçtiğimi sordu. Muhtelif ehemmiyette mes'eleler mevzû-ı bahs olmuştur. Fakat en mühimi mürâkabe mes'elesidir, bir fedâkârlık yapmam dedim. Ayrıldık. Barère yarın Paris'e gidiyormuş. Hüsn-i mühâsebât ve kibarlık merâsimi altında adamların zamîri tıpkı eskisidir **.

No. 133

4 — Vaz'iyeti ber vech-i âfî mütâlaa ediyorum: Müttefikler sulh yapmak için iki esâs hazırlamışlardır. Evvelen eski idarede tasvîb etmediğimiz bütün ke-

** Curzon, İsmet Paşa ile yaptığı son iki görüşmeyi şöyle rapor ediyor:

"Since the suspension of sittings of my Commission on Straits, I have had two meetings with Ismet Pasha, in company with my French and Italian colleagues, on the points which still remain unsettled. These are in main:

- (1) Future inspection of demilitarized zones,
- (2) Nature and wording of general guarantee demanded by Turks,
- (3) Sovereignty of Islands outside Dardanelles.

"At these discussions which last for hours, Ismet repeats same propositions over and over again, refusing to budge an inch... In my judgement these tactics are condemned to failure; and time will shortly arrive when we must submit Straits Convention to Turks to sign or leave.

"All indications from Angora point to desire of Turks for peace; but this finds little reflection in attitude of their delegation here, who are difficult and obstructive to last degree..." (DBFP-I/18, p.400, No.286)

limeleri kaldırmak, onların yerine transit devresi nâmi altında diğer bir usûl fakat ekseriyetle daha şiddetli ahkâm koymaktır. Bu fikri mâlî, adlî mesâilde ekalîyetlerde ilâh... görürüz. 1918 senesinin gâlib ve hâkimi vaz'iyetini projelerinde muhâfaza ediyorlar. Sâniyen İstanbul'da murâkabe fikrindedirler ve umûmiyetle gerek ekalîyetlerde gerek mesâil-i sâirede murâkabe temâyülündedirler. Son derece yorucu ve yıpratıcı usûl-i müzâkereleri ile bir taraftan yıldırma ve diğer taraftan esâsı çürük ve mütecâvizâne metâlibin münâkaşasına sokarak ne kadar ilerlenirse o nisbette bataklığa sokmak istediler. Hemen her mes'elenin hududunda divarlara dayanıp durmuşuzdur. Ya bizi yıkacaklar, eski usûlde muaddel bir Sèvres yapacaklar, ya biz onları yıkacağız, her medenî ve müstakil millet gibi bir sulh yapacağız. Şimdi artık hücum ve işğâl devri geçmiş, müttefikler için karar zamanı gelmiştir. Fransızlarla İngilizlerin arası fevkalâde iyidir. Bu adamlarda eski i'tiyâdlarından vazgeçmek ihtimâli azdır.

No. 134

Lehimizde bir insan kararı vereceklerinde şübhem vardır. Binâenaleyh Konferansın inkutâna intizâr etmelidir. Bu inkutâ' ansızın olabilir. Çünkü dayanıp kaldığımız mesâilin hangisi hangi taraftan zorlanırsa mukâbil taraf karar-ı kat'î vermek mecbûriyetindedir. Sulh olmak için bizim hukuk-ı hayâtiyemizi onların kabul etmesi ilk şart-ı mübrem olduğundan rucû' etmeyeceğiz. Vaz'iyet ağırdır. Konferans bugünkü zihniyetinde müsbet bir hedefe müteveccih değildir. Refet Paşaya vaz'iyete göre ta'limât veriniz. ***

İSMET

*** İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, İsmet Paşa'nın bu pek önemli şifre telgrafını ele geçirmiş veya çözmüştür. Yalnız bu telgrafı değil, Ankara'nın buna cevabını (No.202) de ele geçirmiştir. Yüksek Komiser Vekili Henderson, 25 Aralık günü Curzon'a şunları tellemiştir:

"Mr. Henderson (Constantinople) to the Marquess Curzon of Kedleston (Lausanne)

No. 100 Telegraphic

Constantinople, December 25, 1922

Personal and Secret

"I learn from usual secret sources that Ismet telegraphed to Angora on December 23rd that allies were still (insisting on) (? control) in Straits, minorities and other questions, and that as Turkey could not yield in taking steps vital to her independance, a sudden rupture of negotiations has to be expected. Spirit of conference did not point to definite results being secured and allies were trying to cow the Turks. The latter had got their back to the wall on all questions and could not give in. He accordingly asked for necessary instructions to be sent to Refet.

"In a reply dated December 24th Reouf says matter has been reported to Smyrna, Constantinople and Eastern Thrace, that Fevzi Pasha has replied that his army is ready and that he, Reouf, can guarantee that Turkish army is prepared for all emergencies...."

(F.O.424/255, p.746, No.825; DBFP-I/18, p. 412-413, No.291)

Bu telgrafın birinci paragrafı, İsmet Paşa'nın telgrafının son paragrafının çevirisi, ikinci paragrafı da Rauf Orbay'ın buna cevabının (Bkz. No.202) İngilizceye çevirisi niteliğindedir. Demek ki, İngilizler, Türk şifre telgraflarının metinlerini ele geçirmişler veya bunları eksiksiz açabilmişlerdir.

Bkz. No. 202.

No. 200

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 136

23 Kânun-i evvel 338

(23 Aralık 1922)

Yüz bin lira tahsîsât ilâvesi hakkında kuriye ile gönderdiğimiz tahrîrât vardı mı? Keyfiyetin ta'cili ve telgrafla irâdesini bilhassa istîrham ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 210.

No. 201

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 154

23 Kânun-i evvel 338

Gayet müsta'celdir

(23 Aralık 1922)

Ruhsatnâmelerin müsveddeleri dahi Vekâlette bulundurulamamıştır. Aynen ve iş'ârınız vechile ta'dilâtı ihtivâ etmek üzere yeni ruhsatnâmeler tanzîm olunmak üzere metinlerinin tarihleri de dâhil olduğu halde harfiyyen iş'ârını rica ederim. Vürûdunda yenileri tahrîr ve kuriye ile irsâl edilecektir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 277.

No. 202

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 155

24 Kânun-i evvel 38

Gayet aceledir

(24 Aralık 1922)

Vaz'iyet hakkındaki 23 tarihli telgrafımız* üzerine keyfiyet İzmir'de Fevzi, Rumeli cihetinde Refet Paşalarla İstanbul'da Adnan Beye bildirildi. Fevzi Paşadan aldığım cevabî telgrafta inkıtâa karşı ordunun vaz'iyet ve karar aldığını bildirdi. İhzhâr ettiğiniz ve bizzat tecrübe eylediğiniz kahraman ordumuz her ihtimâlê karşı müheyyâdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 199.



No. 203

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 156

24 Kânun-ı evvel 38
(24 Aralık 1922)

Erkân-ı harbiye'ce İstanbul'dan alınan 19 Kânun-ı evvel 38 tarihli ma'lumât zîrde arz olunur.

1 — Hal-i hâzırda İngiliz siyâsetinin Türkleri elde etmeğe ma'tûf olduğu te'mîn olunmaktadır. Ruslara karşı Balkanlıların ve ahiren Yunanistan'ın ileri karakol olarak istihdâmı siyasetinin iflası üzerine Türklerin aynı maksatla takviye ve ikamesi mutasavver imiş.

2 — Gelibolu'da İngilizlerin pek mühim istihzârât ve tahkimâtda buldukları, binâenaleyh Boğazları kâmilen terk etmemek fikrinde oldukları,

3 — Konferansın inkitâ' ve harbila neticelenmesine İngiliz mehâfilinin kanatları yokmuş, İngilizler kat'iyen harb istemiyor ve Curzon blöf yapıyormuş.

HÜSEYİN RAUF

No. 204

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 137

24 Kânun-i evvel 38
(24 Aralık 1922)

23 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Bugün tâli komisyonda Rıza Nur Bey ekalliyetleri çalıştı. Ekalliyetlerin yalnız gayr-ı müslim ta'birine şümûlünü kabul ettirdik*. Diğer ba'zı mevâdda terakkî hâsıl oldu. Ermeni ve Bulgar hey'etlerini tâlî komisyonda dinlemek istiyorlar. Reddediyoruz.

* Rıza Nur şöyle diyor:

"Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimizde olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt, İlâh...yı Rum ve Ermenilerin yanına koyacaklar. Dil tabiri ile müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan iki milyon Kızılbaş da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi... Bilekleri sıvadım. Bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmağa verdim. Pek uğraşım. Pek müşkilât ile fakat kaldırdım..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1044-1045).

2 — Diğer bir ictimâ' olmadı. Anlaşıldığına göre Boğazlar Komisyonu sebebiyle gayr-ı askerîlik tedâbirinin mürâkabesi olmayacağını kat'î bir sûrette bahsetmek ciddî buhrânı tevîd etmiştir. Müttelikler ekalliyetler ve mesâil-i sâirede dahî mürâkebe düşünmekte olacaklardır. Barrère ve Garroni memleketlerine gittiler. Curzon burada kalıyor.

3 — Çiçerin ile mülâkatımızın hülâsasını şudur: Boğazlar hakkındaki son tek-lifâtım üzerine husûsî mülakatlarda cereyan eden eskâr ve mütâlaâtı izâh ve Komisyon vezâifinin münâkaşasından haberdâr ettim. Aramızda tevâhid-i mesâil ve tetâbuk olduğunu Ankara'ya yazmakta olduğumu bildirdim. Cevâben kapalı usûl iltizâm ettikleri nokta-i nazarlarımız arasında ihtilâf olduğunu ketm etmediğini söyledi. Fransızlarla te'sis-i münâsebet için Veygand ile teşebbüs ettiğimi, henüz cevâb almadığımı, Fransızların İngilizleri pek ziyâde kullandıkları zannettiğimi ifâde ve fırsat kollamağa devâm edeceğimi ilâve ettim. Ermeniler kendisine mürâcaat edip muhâcirler için arzâi istemişler. O da Rusya'da arazi vaademiş. Buradaki Ermenilerin Sovyet Ermenistanını tanımadıklarına nazar-i dikkatını celbettim. Ruslar Arap politikası yapmak istiyorlar. Büyük bir Arap Konfederasyonundan bahs ve mütâlaamı istifsâr etti. Dedim ki Arap politikası düşünmedim. Fakat Hicaz Kırâlinin böyle bir projesi olduğunu ve Hicaz Kırâlinin da İngiliz demek olduğunu bilirim dedim. Filhakîka program oradan gelmiş. Arapları almak isteyip istemediğimizi sordu. Araplar bize iltihak-i için pek heveslidirler. Serbest kalsalar bunun için re'y verecekler. Fakat biz aslâ başka millet istemiyoruz. Müstakil olarak yaşamalarını istiyoruz, arzularına da böyle cevâb veriyoruz dedim. Mısır'dan ve ilâh.. konuştuk. Teması muhâfaza etmek ricâsiyle ayrıldı. Musul hakkında Curzon'un muhtırası ile benim cevâbımın sûretlerini istedi. Vaadettim.

4 — İfade-i ziyâret ettiğim Hayashi, kapitülasyonlar husûsunda Avrupalıların tatmîn edilebilmesi için tarafımızdan bir formül bulmak icab ettiğini dönüp dolaştırarak mütemâdiyen izâh ve ısrâr etti.

5 — Bu akşam Lord Curzon'a Musul muhtırasının cevâbını gönderdim. Leffettiğim husûsî mektubun nihâyetinde dedim ki Türkiye vatanın gayr-ı kabili-i infikâk eczâsından olan Musul üzerindeki hukuk-ı hâkimiyetinden ferâgat etmeği tasavvur edemez**.

İSMET

** Lord Curzon, barış andlaşmasını Noel ve yılbaşı tatiline kadar yapmayı tasarlıyordu. Bunu başaramadıktan başka Noel ve yılbaşı için de Lozan'dan ayrılamadı. "Bu melankolik ortamda Noel'i geçirmek alnımın yazısıymış" diye yakınıyordu. Tam Noel arifesinde Musul ile ilgili Türk cevabını alınca, "İşte şimdi Noel için kendime meşgale çıktı, Türk cevabını çürütmekle uğraşırım" dedi ve Londra'ya şunu yazdı:

"Turks after prolonged gestation have produced a twelve page reply about Mosul with which it will be my sole Christmas relaxation to destroy." (DBFPF-I/18, p. 401, No. 286).

*Musul ile ilgili Türk muhtırası hakkında gazetelerde aşağıdaki haber görüldü:***Le memonrandum turc au sujet de Mossoul**

Ce matin, Ismet pacha a fait remettre à lord Curzon la réponse au mémorandum anglais concernant l'attribution du vilayet de Mossoul. La délégation turque développe les raisons suivant lesquelles Mossoul appartient à la Turquie. La population sédentaire du vilayet de Mossoul est, selon la réponse d'Ismet pacha de 503,000 habitants, se décomposant en 263,830 Kurdes, 146,960 Turcs, 53,210 Arabes, et 39,000 non musulmans.

Le délégué turc réfute l'argument britannique qui voulait établir une différence entre les Kurdes et les Turcs anatoliens, sous prétexte que la langue turque parlée à Mossoul n'est pas la même qu'à Constantinople. Or, il n'existe pas en Anatolie un seul endroit où l'on parle un turc identique à celui de la capitale: par contre, le dialecte de Mossoul est le même qu'en Anatolie.

Au point de vue politique, les Kurdes et les Turcs de ces régions réclament leur rattachement à la Turquie et lorsque la population aura la possibilité d'exprimer librement sa volonté, on verra qu'elle n'est point partisan de son rattachement à l'Irak.

Le général Ismet pacha revient donc à son premier projet de plébiscite.

Le vilayet de Mossoul ne fait pas géographiquement partie de l'Irak, auquel l'Angleterre voulait le rattacher. D'autre part, les relations commerciales et économiques s'orientent vers l'Anatolie méridionale et particulièrement vers la région de Diarbékir et Tiflis beaucoup plus que vers Bagdad. C'est par Mossoul que passe l'unique voie reliant le sud de l'Anatolie à la Perse. Le vilayet de Mossoul a une importance considérable au point de vue des relations commerciales et des communications, par le fait qu'il se trouve au croisement de toutes les routes reliant les unes aux autres l'Anatolie, la Russie, l'Irak et la Perse. Grâce au chemin de fer de Bagdad, pour lequel la Turquie a consenti de très lourds sacrifices, la région de Mossoul se trouve, au point de vue économique, reliée plus directement avec l'Anatolie et, de ce fait, elle est plus proche des ports méditerranéens que de ceux du golfe Persique. Stratégiquement parlant, il est indispensable pour établir les communaications militaires entre les différentes parties de l'Anatolie.

Dans sa dernière partie, le délégué turc conclut que Mossoul a été du reste occupé sans aucun droit, après l'armistice, par des troupes anglaises, et que le vilayet tout entier fait partie intégrante de la Turquie, suivant le pacte national turc.

(*Journal*, 25.12.1922)

No. 205*Hey'et-i Vekîle Riyâsetine*

No. 139, 140

24 Kânun-i evvel 338

(24 Aralık 1922)

C. 22 Kânun-i evvel 38*.

Ankara'dan hareketimden beri Suriye hududları için fırsat aramakla meşgulum. Ma'lûm olduğu üzere Avrupa'ya geldiğim zaman Fransa eskâr-ı umûmiyesinde aleyhimizde şiddetli cereyân-ı eskâr vardı. Ecnebilerin tardı, mekâtîbin seddi, Bankalar emniyyetinin ihlâli neşrediliyor idi. 13 Teşrin-i sâni'de açıla-

* Bkz. No. 197.

cak Konferansa da açılmamış, bila ihbâr ta'lik edilmiş idi. İngiltere hükümeti müttefiklerin daha evvel şerâit-i lâzime hakkında mutâbık olmalarını ve Türkler nihâyet kabul etmedikleri halde tedâbir-i zecriyeyi kararlaştırmalarını talep ediyordu. Bu ahval tahtında Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesi hakkında nokta-ı nazarı bilmek istiyorlardı. Ben Meclisde de hükümetin siyâseti olmak üzere ifâde ettiğim Misâk-ı Millî ve mün'akid muâhedât düstûrunda ısrâr ettim. Ankara İ'tilâfnâmesi buna dahil mi diyenlere Fransaca dâhil ise bizce de mer'îdir dedim. Konferansın açılıp açılmayacağı bile belli olmadığı ve el'ân neticesi meşkûk olduğu bir devirde Fransızları ümitsiz ve hâzır düşman yapmakta Suriye için fâide yok idi. Fakat sulh gayesi için zarar var idi.

Konferansın küşâdi mebâhîsinde Onikiada ve Suriye ve Irak hududlarının mevzû-ı bahs olmasını müttefiklerin istemeyecekleri şâyî' oldu. İtalyanlara Oniki Ada mes'elesinde sühûletle kendileriyle anlaşabileceğimizi iblâğ eyledim. Fransızlarla Ankara İ'tilâfî mer'î manzarası devâm etti. Musul mes'elesinin İngilizlerle aramızda ayrıca müzâkere ve halledilmesi zemîninde devâm ediyoruz. Oniki Ada filhakîka mevzû-i bahs olmadı. Ben de ısrâr etmedim.

Şimdiye kadar müşâhede ve kanaatım budur ki İngilizler Suriye hududunun mevzû-i bahs olmasını istiyorlar. O zaman müttefikler müşterek ve kat'î bir cebhe ile karşımıza gelerek yekpâre bir mes'ele arz ve Musul mes'ele-irini de beraber derhal halledeceklerdir. Curzon kendisinin bir mes'elesini bütün Konferansa mâl edecek esbâb ve avâmil ile memzûc olarak ortaya çıkarmak manevrasına dayanan bir adamdır.

No. 40

Diğer taraftan Fransızların İskenderun limanı husûsundaki kuyûd ile hem-hudud menâtkuda ahâliye karşı taahhüd ettikleri mevâdden sulh muâhedesinde kurtulmak isteyebilirler. Eğer istemezlerse bu kuyûd Fransızlarla arzu ettiğimiz zaman sebep-i ihtilâf ve münâkaşa olmağa hazırdır. Kurtulmak isterlerse Ankara İ'tilâfnâmesi aleyhine kendileri balta vurmuş olacaklar ki bu vaz'iyetden sonra bütün hudud işini ortaya atmak mümkündür.

Müşâhedeme nazaran Suriye hududlarını mevzû-i bahs etmekte karşımızdaki cebheyi daha ziyâde müttehid ve mütesânid kılmaktan ve Musul'un mukadderâtının aleyhimize halline icrây-ı te'sîr etmekten başka fâide me'mûl değildir. Konferans müsbet netîceye varmaz da inkitâ' veya hal-i harb hâdis olursa Fransızların aleyhimize iştirâkini de biz gayr-ı kabil-i ictinâb bir hâle koymuş oluruz. Şimdiye kadar mesâil-i esâsiyeden yalnız Boğazlar mes'elesi terakkî etmiş ve onda da mürâkabe fikri ile ciddî tevakkuf hâsil olmuş ve mesâil-i sâire bizim matlab ve efkânımızla henüz hâl-i temâsa bile gelmemiştir. Binâenaleyh meb'usan-ı kirâmın Suriye hududları hakkında açık celsede serd-i mülâhazât etmelerine Hâriciye Vekîli olarak gayr-ı müsâid olmamış olduğum ve bir şimendiferin hudud olamacağını bir ukde gibi yüreğimde taşıdığım halde evvelce hallolunmuş

bir mes'ele hâlinde bulunan Suriye hududları hakkındaki zamîrimizi şimdi meydana vurmakta fâide görmedim, ciddî zarar görüyorum. Binâen aleyh eğer sulh olursa Suriye hududunun ihtimali ağılebirdir. Bu mütâleâtın şimdiki hükümetce ve Meclisce ma'lûm olmasını rica ve cevâba intizâr ederim **.

İSMET

** Bkz. No. 236.

No. 206

Hey'eti Vekîle Riyâsetine

No. 141

24 Kânun-i evvel 38

(24 Aralık 1922)

24 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Noel ta'tili. Sabahleyin Hasan Bey Ankara'ya hareket etti. Akşam Fransız Amiral Lacaze ile bulundum. Fransa gazetelerinin vaz'iyetde inkitâa dâir telgraflarını beraber okuduk*. İnkitâa sebep olan kontrol fikrinden sarf-ı nazar edileceğini söylüyordu. Fransız ve İtalyan murahhasları memleketlerine gittiler**.

İSMET

* Paris'in ünlü *Le Temps* gazetesinin 24 Aralık 1922 günlü başyazısında şu satırlar okunuyordu:

"La conférence siège depuis près de cinq semaines, et elle n'a encore réglé aucune question..."

"Nous regrettons qu'on n'eût pas conclu, aussitôt après l'armistice de Moudania, un traité préliminaire qui aurait du moins assuré la paix. Mais le temps a passé... Dans l'intérêt de la paix future, bornons-nous donc à faire les trois observations que voici:

"1. Toutes les questions soumises à la conférence ne sont pas également difficiles à résoudre... Il serait naturel qu'on commençât par s'entendre sur les choses les plus faciles à résoudre..."

"2. A deux reprises, pendant les pourparlers de Lausannes, on a entendu prononcer le mot de rupture: d'abord à propos des minorités, puis à propos des Détroits. Fort heureusement, ces orages n'ont pas eu de lendemain..."

"3. On comprend que la conférence se hâte lentement, mais on aime à penser qu'elle se hâtera tout de même. L'expérience prouve que les affaires d'Orient tendent à se compliquer sérieusement, quand une conférence d'hiver se prolonge sans résultats définitifs. On s'en est aperçu après l'hiver de 1876-1877 et pendant l'hiver de 1912-1913. Dans les deux cas, des négociations traînantes menèrent tout doucement à un conflit... il est bon de faire la paix avant que les jours s'allongent beaucoup..." ("Bulletin du Jour: Cinq semaines à Lausannes", *Le Temps*, 24.12.1922)

** Lord Curzon ile İsmet Paşa ise Noel ve yılbaşı günlerinde Lozan'da kaldılar. Curzon, Noel dolayısıyla İsviçrelilere ve Lozan halkına bir mesaj yayınladı. Konferansın açılışında İsviçre Cumhurbaşkanı Haab, Noel'e kadar barış yapılması dileğinde bulunmuştu. Lord Curzon, barış andlaşmasını Noel'e yetiştiremediklerini, ama yoğun biçimde çalışmalarını belirtiyordu. "Noel'de kısa bir dinlenmeden sonra yeniden çalışmaya başlayacağız ve inşaallah, kısa zamanda işimizi sonuçlandıracağız" diyordu. ("Un message de Lord Curzon au peuple suisse", *Journal des Débats*, 25.12.1922).

No. 207

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 156

24 Kânun-i evvel

(24 Aralık 1922)

Kayseri'de bir Sinod teşekkül etti mi ve yerliden birkaç diyakos münhal yerler için episkopos takdis olundu mu ve sûret-i mukerrereye tevfikan kilisenin tanınması için hükümete mürâcaat olundu mu? Buralar... ve muâmelât-ı mezkûre hemen kabil-i ikmâl ise bi't-terî neticesinden âcilen ma'lûmât i'tâ buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 231.

No. 208

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 147

25 Kânun-i evvel 38

(25 Aralık 1922)

122 ve 123 numaralı ve 22 Kânun-i evvel tarihli raporlarınız alınmış ve hal-ledilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 209

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 157

25 Kânun-i evvel 38

(25 Aralık 1922)

Paris Mümessili Ferit Beyefendiye: Mektubunuzu aldım. Temenniyâtınıza teşekkür ederim. Mülga sefaretler hakkındaki raporunuz tedkik ediliyor. Bu bâbda merkezce ittihaz edilen karar bildirilecektir. Vürûduna kadar me'mur ta'yin buyurulmamasını rica ederim. Almanlara karşı Fransızların ittihâz edecekleri tavrı buradan Mougin'den öğreniyorum. Londra'da başvekiller içtimâna ve mukarrerâta dâir zât-ı âlilerinden mütemmin ma'lûmâta ihtiyacımız derkârdır. Mahrukât bedeli karşılığı olarak Meclis'ten bir mikdar para geçirebildim. Bu ve dosya me'muru Salih Beyin tahsisâtı da karşılığı bulunarak yakında gönderilecektir. Muvaffakiyetinizi temenni ederim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 210

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 158

25 Kânun-ı evvel 38
(25 Aralık 1922)

C 136 ve 23 Kânun-i evvel tele: *

Yüz bin lira hakkındaki kanun lâhiyası fart-ı mesâîye rağmen ancak çarşamba günü Meclisten geçirilebilecektir. Neticeyi arz ederim **

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 200.

** Bkz. No. 217.

No. 211

*Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da
İsmet Paşa Hazretlerine.*

No. 159

26 Kânun-ı evvel 38
(26 Aralık 1922)

1 — Garroni'nin gale ziyafetine aid tafsilâtı büyük haz ve iftiharla okudum. Eyidir. Bu neticeyi alan zekâ ve kıyasetinizi bu münasebetle takdir ve tebrik ederim *.

2 — Şeyh Sünnisi hakkındaki işarıma sürati mümkün ile cevap vermenizi rica edrim **. Çünkü müşarileyh cevap almadan buradan gitmiyor. Hasretle gözlerinden öperim kardeşim. 26/12/38

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 194.

** Bkz. No. 81 ve 324.

No. 212

*Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'da
İsmet Paşa Hazretlerine*

No. 160

26 Kânun-ı evvel 38
(26 Aralık 1922)

Mektubunu derin bir tahassüsle okudum. Kuryeyi kaçırmış idim. Mufassal bir mektupla cevap verecektim. Kalbimde akislerini duydukça ne kadar bahtiyar

oluyorum: Aynı derece-i tahsürle seni ne kadar göreceğim geldiğini bilmem tahmin edebilir misin? Parlak bir netice-i muvaffakiyetle şerefli avdetinizi düşünerek müteselli olmuştum. Orada ihrâz ettiğin ihtiramlı mevki ve cihana izhâr ettiğin kudret, zekâ ve liyâkati mes'udane temâşâ ediyorum.

Sihhatim iyidir. Mecliste bazı cereyanlara karşı daima müteyakkız ve muak-kip bulunmak mecburiyeti beni çok üzüyor. Bir tarafa ayrılamıyorum. Halifeye saltanat hukuku vermek hevesinde bulunan mürtecilerin için için teşebbüsleri beni çok i'kab ediyor. Fevzi Paşa İzmir'dedir. Yakup Şevki Paşa gözünün hastalığından Avrupa'ya gitti. Kolorduları Garp Cephesi Karargâhına raptolundu. Büyük Kumanda makamında başka tebeddül yoktur. Ordu iyidir, hazırdır. Tavsif edemeyeceğim bir aşkla ve hasretle gözlerinden öperim çok sevgili kardeşim İsmet.

Başkumandan

MUSTAFA KEMAL

No. 213

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 161

26 Kânun-ı evvel 38
(26 Aralık 1922)

Konferansın her ictimâ' nihâyetinde netice-i müzâkerât(ın) matbuâta tebliğ edildiği anlaşılıyor. Halbuki aynı mesâil şifre olarak bize bildiriliyor. Hem geç geliyor hem de ba'zan kısmen halledilemiyor. Matbuâta tebliğ edilen bu gibi mukarrerâtın âcil (açık) talgrafla ve âcilen bildirilmesinde bir mahzûr göremiyoruz. Siz de aynı mütâlaada iseniz ol suretle keşide buyurulması mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 214

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 162

26 Kânun-ı evvel 38
(26 Aralık 1922)

Yunanlılar Garbî Trakya'da imhâ siyâsetini ta' kibde berdevamdır. Gümölcine Cemâat-i İslâmiye Reisi Hoca Salih Efendi ve eşrâfdan Ahmed Bey ma'aile şehit edilmişlerdir. İskeçe kazasının Kireççiler karyesinden Abdürrahim ve Abdülbaki Beyler ve daha birçok dindaşlar dahi şehid olunmuştur. Teşebbüsât-ı lâzime îfâsına medâr olmak üzere arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 215

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 142, 143, 144

26 Kânun-i evvel 38

(26 Aralık 1922)

25 Kânun-i evvel 38 raporudur.

Ta'til günüdür.

1 — Amerika murahhası Child ile görüştüm. Boğazlar Komisyonuna taraf-dâr olmaması gayr-ı askerîliğin murâkabesine taraf-dâr olmadığı suretinde telakki edilmesini istemiyor. Amiral Bristol'un bu mealde beyânâtda bulunduğundan ben bahsetmişim havâdisini verdi. Tekzîb ettim. Sonra tasrîh ile dedi ki gayr-ı askerîliğin murâkabesine Amerika da lüzûm görüyor ve bunun için komisyon değil ataşe militerlerin me'mûr edilmesini istemiyor. Kapitülasyon mes'elesini açtı ve tarafımızdan te'mînât verilmesi lüzûmunda ısrâr etti. Sonra müzâkerât her noktada dayandığını ve bir neticeye varmak için i'tilafkâr davranmak ve her halde sulha varmak lüzûmunu izâh etti. Beyânâtı tehdîdâmiz idi. Cevablarımı verdim. Şiddetli bir muhavere olmuştur. Şimdiye kadar dikkat ettim ki Amerika her ne vakit bir mes'eledede müttefiklerden ayrı bir fikirde bulunduyorsa mutlak bizim aleyhimize daha şiddetli bir sûret-i hall içündür. Ma'hazâ en çok sakındığım bîtaraf bir düşman olduğu için bilhassa i'tinâ ediyorum. Bununla beraber bugünkü sözlerinden de henüz Amerika'nın fi'len aleyhdârlık edecek bir kararda olmadığını istidlâl ettim.

No. 143

2 — Curzon bana mektub yazdı. Gayr-ı askerî mıntakanın nezâretine âid teklîf ettiği zararsız bir şekli adem-i kabulde ısrâr ettiğimi işitmekle mükedder olmuş. Ümmid ediyor ki biraz düşündükten sonra bu noktada ısrâr etmeyeceğim. Çünkü müttefikler bu mes'eleye büyük bir ehemmiyyet atfederler. Bu şekli izzet-i nefsimizi cerîhadâr etmez. Nezâret olmadığı takdirde siyâsî te'minâtın da olamayacağını takdir edermişim. İngiliz hükümeti nezâretten emîn olmadan te'minât veremezmiş. Binâenaleyh mutahassıslerin siyâsî te'minât müzâkeresine devam edilemeyektmiş. Hülâsa bu mektubdan istidlâl olunabilir ki kontrol olmazsa siyâsî te'minât olmazmış. Ben her ikisini istihsâle çalışacağım. İzturârî ihtiyâr halinde kontrolün olmamasını tercîh ederim. Çünkü bu bir esâsdır ki bunu reddedersek ekalliyetlerde ve her şeyde kontrol esâsını bertaraf etmiş olacağız. Diğer taraftan siyâsî garanti ile Cem'iyet-i Akvâm-ın onuncu maddesinde tabiiyle mevcut olan ahkâmıdan fazla bir şey elde edilmiş oluyorum.

No. 144

3 — Fransız Amiralı ile mutahassıs Boğazlar Komisyonunun vazâifinde bugün çalıştı. Hazırladıkları bir proje müsveddesinde komisyonun vazîfesi miyâ-

nında gayr-ı askerîliğin nezâreti çıkarıldı ve umûr-ı bahriye çıkarıldı. Fakat serbestî ahkâmına nezâret gibi bir ta'bîr-i umûmî konuldu ki itibâs ve su-i istî'mâle mahal verebileceği gibi ticâret sefâinine de şâmil olabilecektir. Ben umûmî ta'bîrât olmaksızın muahedenin sefâin-i harbiyeye taalluk eden muayyen maddelerinin zikredilmesini talep ediyorum.

4 — Çiçerin bilhassa gelerek mülâkat ettik. Haber almış ki Boğazlar mukavelesini münferiden bize imzâ ettirecekler imiş. Rusları bu sûretle bertaraf ve bizim ile Rusların arasında iftirak i'lân edecekler imiş. Boğazları münferiden ancak, İstanbul ve Boğazları tahliye şartıyla imza ederim. Yoksa nihâyete ve hey'et-i umûmiyeye ta'lîk ederiz dedim. Onlar mevâdd takarrür ettikten sonra müsvedde ve parafe suretiyle de imzâmızın vaz'olunmasını iltizâm ediyorlar.

5 — Fransızlarla Rusların arasını bulmak teşebbüsünde şimdilik durdum. Çünkü Fransızlar bu kabîlden her temâsı İngilizlere karşı alâmet-ı sadâkat ve merbûtiyet olarak hemen ihbâr ettikleri zannındayım.

İSMET

No. 216

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 145, 146

26 Kânun-i evvel 338

(26 Aralık 1922)

26 Kânun-i evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonlar ictimâ' etti. Mübâdele-i ahâli Komisyonunda Patrik'in ihrâcî mes'elesine şiddetle mukavemet ettiler. Ekalliyetler tâlî komisyonunda Bulgar ve Ermeni hey'etlerinin istimâini evvelce Rıza Nur Beyin protestosuna rağmen ruznâmeye idhâl etmişlerdi. Bunun üzerine Rıza Nur Bey tarafından tâlî komisyona ve tarafımdan konferans reislerine muhtıra yazdık. Ermeni hey'etinin Ermenistan hükümeti tarafından vekâleti hâiz olmadığı, eğer Türkiye ekalliyeti olarak ictimâ' edilecek ise bunu şiddetle protesto ettiğimizi bildirdik. Bununla beraber Romanya, Sırbıye, Yunanistan'da bulunan bilcümle ekalliyetlerle bilcümle memâlik-i islâmiyenin Lozan'ı doldurmuş olan bütün hey'et-i murahasalarını beraber dinlemek şartı ile Ermeni hey'etini de dinlemeğe muvâfakat edeceğimizi ve bunun sür'atle tekarrür ettirilmesini talep ettik. Tâlî komisyona verdiğimiz muhturada İrlanda hey'etinin de istimâi lâzım geldiğini ayrıca tasrîh ettik. Murahhaslarımız bu ictimâ'lara iştirâk etmediler*. Hülâsa mu-

* Rıza Nur, bu olayı şöyle anlatıyor:

"22 Kânunuevvel celsesi sonunda Montagna: "Bulgar hey'eti, ekalliyetler hakkında dinlenmesini rica etti. Dâvet edeceğim" dedi. Anı ve hesapta olmayan bir şey!... Dedim ki: "Eğer konferansa dâvetli olmayan bir hey'eti dinlemek isterseniz, Türk hey'eti o celseye iştirâk etmez."....

rahaslarımız bilâhire iştirâk ettikleri tâlî komisyonunda i'tibâr ve i'tizâr ile muâmele gördüler. Curzon notama yazdığı cevâbda mes'elenin tâlî komisyonun sa-

"Günler geçti. Ekaliyetler işi ile meşgulüz. Bir gün rûzname, ekseriya bize yaptıkları gibi, celseden bir saat evvel geldi. Bunun gayesi bize cevaba, hazırlanmağa, tetkikat yapmağa vakit vermemek, türkçesi bizi gaflette yakalamak. Rûznamede: "Bugünkü celsede Ermeni, Asurî, Keldanî hey'etleri dinlenecek" deniyor. Hayret içinde kaldım. 22 Kânunuevvel celse sonunda reis: "Bulgar hey'etini dinleyeceğiz" dediği vakit, Bulgarların arkasında Ermeni Hey'etini görür gibi olup şiddetle hareket etmiş idim... Meğerse hakkım varmış. Ermeniler Lozan'a dolmuş. Ermeni yurdu diye paçaları sıvamışlar, çalışıyorlardı. Hem de ben yalnız Ermeni görmüşüm, şimdi bir de hiç bilmediğim ve aklıma gelmeyen Asurî, Geldaniler varmış. Hayret... Alıklaştım. Derken pek kızdım. Demek bize oyun ediyorlar... Ben de onlara oyun ile mukabele edeyim de görsünler dedim. Celseye iştirâk etmeyeceğim, fakat bunu ânî yapacağım. İsmet'e (Paşa) hiç söylemedim... Vakit de vermeden yapacağım... Bekledim, içtimaa yarım saat kala bir nota yazdım. Kendi imzam ile imzladım. Bunda diyordum ki: "Ben size söylemiştim. Dinlemek isterseniz biz gelmeyiz. Hem Ermeni, Ermeni devlet değil ki... Biz devletlerle müzâkereye geldik, ilh. Bu sebeple celseye gelmiyoruz". Tam on dakika kala kâtip Ahmet Cevat'ı çağırdım. "Al şunu! Kimseye gösterme ve söyleme!... Otomobili al, Uşi'ye git!... Celse zamanı gelsin, delegeler yerlerine otursunlar. O esnada içeri gir, bu notayı Montagna'ya ver ve derhal dışarı çık! Sakın orada kalma!.." Çünkü odada kalsa bu adamlar bizi celsede hazır addederler. Bu kabiliyette insanlardır. Böylece yaptı. Celseyi yapamamışlar, fakat hususî mahiyette diye Bulgarları, Ermenileri ilh... dinlemişler. Ancak bunları zabıtnamele geçirememişlerdir. Hasılı emrivâki yaptım..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1059-1060)

Olay, ertesi gün, yani 27 Aralık 1922 tarihli yabancı gazetelerde "Türk delegasyonunun bir protestosu" gibi başlıklarla duyuruldu. Rıza Nur'un Montagna'ya gönderdiği 26 Aralık 1922 günlü notanın metni de gazetelerde şöyle yayımlandı:

La Conférence de Lausanne

Une protestation de la délégation turque

Lausanne, 26 décembre.

Rıza Nour bey, deuxième délégué turc, a envoyé au président de la sous-commission des minorités, M. Montagna, la lettre suivante:

M. le président,

Dans l'ordre du jour de mardi communiqué à notre délégation, je lis, non sans surprise, que des délégués arméniens et bulgares seront entendus à la prochaine séance de la sous-commission des minorités. A la fin de la dernière séance de cette sous-commission, j'avais élevé des objections motivées contre cette proposition d'introduire une délégation bulgare. Il avait été enfin convenu que celle-ci serait entendue exclusivement à titre privé par les Alliés. Or je constate que V. E. maintient l'intention de la recevoir dans la réunion de la sous-commissions, et d'y entendre également la délégation arménienne.

Je crois devoir répéter ici ce que j'ai eu l'honneur de vous dire à ce propos dans la dernière séance de la sous-commission. Je proteste énergiquement et si, malgré l'attitude arrêtée de la délégation turque, partie directement intéressée dans le débat. V. E. persistait à vouloir entendre ces deux délégations dans la sous-commission, je ne pourrais accepter que cette séance ait un caractère officiel et que les déclarations qui y seraient faites soient mentionnées au procès-verbal. Au point de vue officiel et à cleui de la délégation turque, la séance serait considérée comme non avenue.

La conférence comprend deux parties en présence, dont l'une est constituée par les Alliés et l'autre par les Turcs, tandis que la réunion à laquelle ne participerait pas la délégation turque ne saurait être considérée comme une séance officielle de la conférence.

Malgré les arguments légitimes et répétés que j'ai fournis l'autre jour à l'apui de ma décision, V.E. insiste pour recevoir non plus seulement les Bulgares, mais aussi les Arméniens.

La délégation formée par ces derniers est composée de sujets turcs; elle prétend représenter les Arméniens sujets turcs. Entrer en contact avec une pareille délégation équivaldrait à employer contre un Etat des sujets de ce même Etat; toute initiative ou démarche dans ce sens auraient pour conséquence de nous encourager à suspecter les assurances qui nous sont prodiguées en vue de la sauvegarde de nos droits de souveraineté.

D'autre part, il n'est pas inutile de se demander quel peut être le caractère officiel des Arméniens qui sont invités et de quel gouvernement ils se prétendent les délégués. L'Etat existant d'Arménie a résolu, par un traité avec la Turquie, toutes les questions en litige entre les deux pays. Ainsi que l'a déclaré lord Curzon, les Arméniens qui s'adressent à la conférence sont des personnalités privées, qui font aussi bien de l'opposition à la République d'Erivan.

La sous-commission des minorités prend une forme qui dépasse le cadre habituel de ses délibérations.

La délégation turque estime donc qu'elle est justifiée à ne pas prendre part à ces réunions. Dans le cas où le principe serait accepté d'entendre toutes les personnalités privées qui prétendent être déléguées par leurs nations respectives, les délégués du gouvernement de la grande Assemblée nationale de Turquie auront l'honneur de proposer au même titre l'admission et l'audition de délégations des populations d'Egypte, de Palestine, de Syrie, de l'Irak, de l'Inde, de Tunisie, de Tripolitaine, des minorités musulmanes de Yougoslavie, de Roumanie, de Bulgarie et de Grèce, ainsi que des délégués de l'Irlande, qui ne cessent de s'adresser à eux pour faire entendre à la conférence leurs justes et légitimes revendications.

(Journal de Genève, 27.12.1922)

Bu notadan ayrı olarak İsmet Paşa da Konferans başkanı Lord Curzon'a bir nota göndermiş ve konferansa resmen çağırılmış devletlerden başka hiçbir devletin ve hiçbir kuruluşun oturumlarında dinlenemeyeceğini tekrar belirtmiş, yoksa Türkiye'nin de Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında yaşayan azınlıkların Lozan konferansında dinlenmesini isteyeceğini sözlerine eklemiştir. İsmet Paşa ayrıca, adlarını açıkça zikretmeksizin Mısır, Suriye, Filistin, Hindistan delegelerinin de konferansta dinlenmesini isteyebileceğini Curzon'a hatırlatmıştır.

İsmet Paşa'nın bu notası 27 Aralık 1922 günlü *La Suisse* gazetesinde şöyle yayınlanmıştır:

A la conférence de Lausanne

Les Turcs protestent encore

LAUSANNE, 27. (N) - İsmet pacha a adressé hier, à Lord Curzon, à M. Barrère et au marquis Garroni, une note pour protester contre le fait que l'ordre du jour de la séance de la sous-commission des minorités, fixée à hier après-midi, annonçait que des délégations arméniennes et bulgares y seraient entendues. İsmet pacha s'exprime ainsi:

— Soit verbalement, soit par écrit, j'ai eu l'honneur de prévenir à plusieurs reprises la présidence que la délégation turque ne pouvait accepter la participation à la conférence d'aucun Etat ni d'aucune association en dehors des puissances invitantes et de celles qui furent officiellement invitées d'un commun accord avec la Turquie. Si la Conférence tient à entendre les réclamations des minorités vivant dans tous les pays, la délégation turque proposera l'audition des délégations des minorités de Yougoslavie, de Roumanie, de Bulgarie et de Grèce, ainsi que de celles envoyées à Lausanne par les pays musulmans. En attendant qu'une décision soit prise à ce sujet la délégation turque déclare ne pouvoir assister à n'importe quelle réunion de commission ou sous-commission. Elle considérera les séances ainsi tenues sans sa participation, comme nulles et non avenues. (*La Suisse, 27.12.1922*)

lâhiyeti dâhilinde ittihâz edilmiş ve murahhaslarımız iştirâkden imtinâ' etmiş olduğunu ve hâdisenin elân kapanmış addolunacağını bildirdi **.

No. 146

Curzon ile mülâkat ettim. Boğazlar işinde gayr-ı askerî menâtın murâkabe ve te'minât-ı siyâsiye mes'elesini müzâkere ile başladık. Murâkabenin muâhededen çıkarılacağını söylüyor. Fakat ataşe militerlerle gayr-ı askerî tedâbirinin muâyenesinde ısrâr ediyor ve bu halde siyâsî te'minât da verebileceğini söylüyor. Projeler üzerinde daha vâzih anlaşılacaktır. Musul hakkında son cevâbımı gönderdim dedi. Henüz almadım. Refet Paşa ile Harrington arasında geçen bir muhâvereden naklen kendisine bizim i'timâd etmediğimizin teşerruh ettiğini ve halbuki kendisinin bana i'timâdı olduğunu söyledi. Hüsn-i mukabele ettim. Birtakım tedâbir-i askeriye alınmaktadır ki bunlar bizi sulha götürmek için vâsıta olmasa gerektir dedi. Sonra sulha varmak için mesâili nasıl halledebileceğimizi sordu. Komisyon ve tâlî komisyonlar hiçbir mes'eledede ilerleyemiyorlar, Türk murahhasları buldukları noktada tavakkuf ve ısrâr ediyorlar. Böyle devâm ederse nokta-i nazarlarını yazıp bir umûmî proje vermekten başka çare kalmayacaktır diyor. İzâh ettim ki bu vaz'iyetin sebebi tarafeynin zidd prensipler üzerine çalışmasıdır. Evvelâ prensipler üzerine ittifâk etmek lâzımdır. Bu aralık kapitülasyon mes'elesini açtı. Uzun uzun anlatıp izâh etti. Bu husûsda dünya bizimle beraberdir, mutlaka bir te'minât vereceksiniz dedi. Adam bütün mesâilde nokta-i nazarlarında harfiyyen musırdır. Ayrıldık. Hakikaten müzâkerât bir zemîn-i takarrüb ve i'tilâf bulunamayacak bir şekilde tevakkufdadır.

3 — Ekalliyetler mesâilinde gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsı için tarafeyn kat'î bir sûretde musırdırlar. Bu bâbda hükümetin a'zamî ve kat'î bir mütâlaası var mıdır?

İSMET

** Curzon'un İsmet Paşa'ya cevabı şudur:

Letter from the Marquess Curzon of Kedleston to Ismet Pasha

Your Excellency,

Lausanne, December 26, 1922.

I have received this morning your letter of yesterday regarding the hearing proposed to be given this afternoon by the Sub-Committee on Minorities to representatives of the Bulgarian Government and the Armenian Community; and in the absence of my colleagues Monsieur Barrère and Marquis Garroni I hasten to send you this reply.

The decision to hear these persons with regard to their minority claims was taken by the Sub-Committee on its own responsibility and is the exercise of its undoubted right.

The Turkish representatives on the Sub-Committee were so informed on Friday last, December 22nd, and they signified their intention to abstain while the statements of Bulgarian and Armenian representatives are being heard.

No objection was raised to this act of voluntary abstention on their part; and the question may therefore be regarded as having been settled.

I have etc.

CURZON

(DBFP-I/18, p. 416-417, No. 294).

No. 217

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 163

27 Kânun-ı evvel 38
(27 Aralık 1922)

C 23 Kânun-i evvel 38 ve 136 numaraya*: Sulh konferansı masârfına karşılık olmak üzere ayrıca yüz bin lira bugün Meclis hey'et-i umumiyesince bilâ münâkaşa kabul olunmuştur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 200, 210.

No. 218

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 164

27 Kânun-ı evvel 38
(27 Aralık 1922)

Lozan'dan alınan telgrafların Eastern kablosundan geçmekte olduğu ve intizamsızlıkların başlıca sebebi bundan ileri geldiği beyaniyle muhâberât hususunda nakden biraz daha fedâkârlık ederek Köstence kablosunun isti'mâli hususunu mütehassislerin ifade ettikleri Adnan Beyefendiden alınan 26 Kânun-i evvel tarihli telgrafta bildiriliyor. Biz buraca o tariki kullanacağız. Siz de aynı tarikle keşide etmenizi rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 219

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 147

27 Kânun-ı evvel 38
(27 Aralık 1922)

Hasan Beyin avdetine kadar Ferid Beyin komisyonlarda ve Konferans ictimânda lede'l-icâb söz alarak mesâil-i mâliyyeyi re'sen müdâfaa ve münâkaşa edebilmesi icâb edecektir. Bunun için müşârün ileyhim murahhas ünvân ve mevkiini hâiz olması muktazî olduğundan diğer hey'et-i murahhasalarda emsâli olduğu vech ile müşârünileyhe délégué suppléant mevki' ve salâhiyeti i'tâsını istihâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 228.

No. 220

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 152, 153

27 Kânun-i evvel 38

(27 Aralık 1922)

No. 152

Ecnebinin vergi mükellefiyeti mes'alesinde istihsâl edilen netâyic ber vech-i âtidir:

İkamet, teessüs ile beraber ticâret, san'at ve herhangi bir iktisâdî faaliyet dolayısıyla tekâlifin her nev'inde ecnebinin Türkler ile müsâvi derecede mükellefiyete tâbi' olmaları, menkul ve gayr-ı menkul emvâl ve menâfiin mülkiyet, tasarruf, ferâğ ve intikal ve tevârüsüne mütealîk kezalik bilâ vâsita ve bilvâsita mevcûd ile ileruda vaz'ı muhtemel bütün vergilerde kezalik Türklerle müsâvi derecede mükellef kılınmaları ve teessüsüne mesâğ verilen her nevi' ecnebi şirketleri ile şu'be, başkanlık ve sâir müessesât-ı ecnebiyenin mümâsili Türk şirketleri derecesinde ve şu'belerin beyânnâmelerine veyahud tahkikat-ı resmîyeye müstenid olan sermâye veyahud îrâd vergilerine tâbi' olmaları ve gayr-ı mukim seyyâr ecnâbinin nizâmâtımız mücebince vergi taksitlerini tamâmen te'diye eylemeleri hakkındaki husûsât müsâvât ve mütekabiliyet esâsına müstenid olarak kabul olunmuştur. Vilâyât nevâhî vergilerinde ecnebinin için yine vergi müsâvâtı kabul edilmiştir:

Teşvik-i sinâî kasdı ile yapılan ve yapılacak olan bilâ vâsita vergiler muâfiyetinin yerliler gibi ecnebinin ve şirketlerine teşmîl edilmesini isteyen müttefikin prim ve redd-i rüsûm hakkının sâdece tebaamıza hasrını ve nihâyet taleplerinden tefrîkını kabul etmişler ise de yalnız vergi muâfiyetinden istifâdede musırdırlar. Bu mahzûrun prim te'diyesi ve redd-i rüsûm usûlünün vaz'ı ile telâfisi mümkündür.

No. 153

Harb zamanına mahsûs olarak ecnebi tebaa ve şirketlerinin ve tebaalarının servetinden hisse-i istisnâiye ifrâz ve istifâsı ile istikrâz-ı mecbûrî usûlünün ecnebinin tatbîkî müttefikin tarafından reddolunmaktadır. İstikrâz-ı mecbûrî hakkındaki teklif teâmül-i milele muvâfık olmakla tarafımızdan kabul olunmuştur.

Bir mebhâsın herhangi bir noktasına dâir mütekabiliyet düstûrunu fi'len tatbîk eden devletlere on sene müddetle işbu ahkâmın tatbîkî taleb ve tarafımızdan on sene istikrâr olunarak reddolunmaktadır. İşbu son üç fıkradaki ihtilâfât ticâret muâhedelerine idhâli muvâfık hu-sû-ât olmak i'tibâriyle i'tirâzâtımız üzerine halledilememiştir.

Uzun mücâdelâtdan sonra vardığımız netîce budur. Biz halledilemeyen noktaların dahî mâhiyet-i esâsiyeyi hâiz olmadığı mutâlaasındayız. Hükümetin nokta-i nazarının sür'at-ı mümkinine ile iş'arı.

İSMET

No. 221

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 165

28 Kânun-ı evvel 38
(28 Aralık 1982)

C 27 Kânun-i evvel 146 numaraya *:

Askerlik hususunda da gayr-ı müslimlerin diğer Türk ve Müslüman olan ve ekseriyeti teşkil eden tebaamızdan fazla birgünâ imtiyâz verilemeyeceğinde hey'et-i vekîle müttefikan ve suret-i kat'iyyede musırdır ve bunu umûr-ı dâhiliyemize müdâhale telakki ediyor.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 216

No. 222

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 166

28 Kânun-ı evvel 38
(28 Aralık 1982)

İngilizlerin Faysal ile yaptıkları muâhedeyi halka kabul ettirmek için meclis-i müessisân intihâbına faaliyetle çalıştıkları ve muâırız olan bütün halkı tayyâre bombaları ile tehdid eyledikleri ve ayrıca beyânnâme ve fetvâlarla halkı iknaa çalıştıkları Erkân-ı harbiye Riyâsetinden bildirilmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 223

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 149, 150, 151

28 Kânun-i evvel 38
(28 Aralık 1922)

27 Kânun-i evvel 338 raporudur.

No. 149

1 – Umûmî ictimâ' olmadı. Mukarrer olan Mâliye Komisyonu ictimândan da sarf-ı nazar olundu. Tâli komisyonlarda ekalliyeler çalışıldı. Diğer birinde ecânib hakkındaki mesâil çalışıldı ki ayrı telgrafla yazdım.

2 — İngilizler Musul hakkında raporlarını ve mektublarını gönderdiler. Raporları şiddetli ve mütecâvizâne bir lisanla yazılmış. Bizim delâilimizi cerhetmeğe çalışıyor, fakat muvaffak olamıyor. Mektubunda diyor ki artık delâil mübâdelesine lüzûm yoktur. Galiben Irak'ı almışlar, Cem'iyet-i Akvâm'ın kararı ile mandasını almışlar, Irak Kırâlı ile muâhede akdetmişler. Kürdistan'a muhtâriyet-i idâre vermişler. Halbuki biz muhtıra ve mektubumuzda Kürdistan'a daha serbest bir idâre vermek istediğimizi zannettirecek bir şey söylememişiz. Hülâsa Musul'u kat'iyen terkedemez. Irak'ın şimâl hududunda yapacakları tasrih-i hududu çizmek üzere mütchassısları hâzırdr. Dostâne bir sûretle müzâkere ederek bu mes'eleyi bitirmek iyidir. Mektub buraya kadar. Bundan mâadâ İngiliz kararğâhında umumî bir hülâsa neşrolundu. Bunda Musul için Curzon'un İsmet'e ültimatom verdiği, Türk muhtırasının delâili kâmilen cerhedildiği yazılıyor. Ancak Musul şimâlinde tashih-i hudud yapılacağı bildiriliyor. Binâen aleyh muhtıra müdâvelesi ile idâme edilen Musul münâkaşası efkâr-ı umûmiyeye i'lân edilmiştir. Kat'î ve alenî vaz'iyet almışlardır. Alenen uğraşmak istiyorlar*.

* Musul konusundaki Türk ve İngiliz muhtıraları, 27 ve 28 Aralık 1922 tarihli dış basında aşağıdaki gibi kısmen yayınlandı.

Un mémorandum turc sur Mossoul

(Par téléphone, de notre envoyé spécial)

Lausanne, 26 décembre.

La délégation turque a répondu au mémorandum britannique relatif à la question de Mossoul par un document qui énumère les raisons d'ordre ethnographique, politique, économique et militaire pour lesquelles la délégation turque revendique pour la Turquie le vilayet de Mossoul. Voici la conclusion de ce document:

Le maintien sous une occupation étrangère de la majorité turque et kurde de ce vilayet constitue un grave danger pour nos futures relations de voisinage ainsi que pour la paix en faveur de laquelle le peuple turc et le monde entier ont consenti de si grands sacrifices.

D'autre part, si la ville de Mossoul restait en dehors des frontières de la Turquie, cela aurait pour résultat, en dehors de toutes les autres considérations émises, de laisser exposée à de grands dangers l'Anatolie méridionale et d'empêcher les communications entre les différentes parties de notre patrie.

Pour toutes ces raisons, la Turquie est convaincue que sa demande relative au vilayet de Mossoul est entièrement justifiée. (*Le Temps*, 27.12.1922).

Angleterre se refuse à évacuer Mossoul

LAUSANNE, 27 décembre. - Lord Curzon vient de répondre à la note turque au sujet de Mossoul en formulant au nom de l'Angleterre un nouveau refus d'évacuer Mossoul.

Dans la première partie de sa note, lord Curzon reprend les arguments ethnographiques contenus dans le mémorandum d'Ismet pacha. Il fait remarquer qu'aucune carte exacte ni aucune statistique correcte n'ont été établis par les Turcs, tandis que les officiers britanniques ont étudié avec soin la contrée pendant ces dernières années, et il y a tout lieu de penser que les résultats auxquels ils sont parvenus et qui ne concordent pas avec les données turques sont cependant les plus exacts. En particulier lord Curzon considère comme absurde l'opinion d'après laquelle il y aurait dans cette région une forte proportion de Turcs, alors qu'en fait les Turcs y seraient aussi rares que les Grecs en Anatolie. Après avoir examiné les considérations historiques et politiques,

No. 150

3 — Yarın kapitülasyonlar işi büyük komisyonda müzâkere olunacak. Kat'iyen reddedeceğim. Curzon'un inkıtâ' husûle getirmek istediği muhakkak olduğu ve buna mahal kalmamak için işi Ankara'ya sordum diye ta'vik etmek müreccah olacağı İtalyanlar tarafından telkîn edilmeğe çalışıldı. Halbuki ben kapitülasyonlar işinde en ufak ümmid vermeyerek kat'î redd fikrini izhâr etmek mecbûriyetindeyim.

4 — General Towsend'ın fikrince Musul işini bir köşeye atıp meşgul ve bu yüzden bir harbe sebep olmamak müraccahdır. Bir sene zarfında İngiliz milleti mutlaka Musul'u terkedecek ve bu halde Araplar Faysal aleyhine kıyâm edeceklerinden Türkler Musul'a bilâ külfet dâhil olacaklar. Diğer menâbi'den istihsâl ve bana îsâl edilen diğer haberlerde ise vaz'iyet bedbînânedir. Müttesfik murahasları mütemâdiyen ictimâ' etmektedirler. Müşterek bir nota ile mesâil-i muhtelif hakkında nokta-i nazarlarımızı tahrîren soracaklar. Kendileri de tahrîren diğer bir nota ile cevâb verip son teklifleri gösterecekler imiş.

İsviçre eâziminden Ermeni muhibbi bir hey'et gelip benden Ermeni millî yurdu taleb etti. Bütün cihan efkâr-ı umûmiyesinin bunu taleb ettiğini, bundan kurtulmak kabil olmadığını şiddetli bir sûrette taleb etti. Müstahak oldukları cevâbları aldılar**.

No. 151

5 — Hülâsa kat'î günlerdeyiz. Halbu'-i nokta-i nazarlarımız arasında te-karrüb yoktur. Kapitülasyonlarda, mesail-i mâliyede kâmilen eski zihniyette musırdılar. Musul hakkında kat'î vaz'iyet almışlardır. Ekalliyetlerde Cem'iy-

lord Curzon continue en déclarant qu'il ne peut un seul instant admettre les prétentions contenues dans le pacte national d'Angora, que le monde connut en février 1920 seulement et d'après lequel la Turquie seule devait régler le sort du vilayet de Mossoul. Il termine ainsi:

L'Angleterre, fidèle à ses obligations envers les populations de ce pays, envers ses alliés, envers la Société des nations, dans laquelle vous avez accepté de rentrer, ne peut que réitérer son refus même d'examiner l'éventualité de l'évacuation de Mossoul et ne voit pas la nécessité de continuer à discuter plus longtemps sur ce point. (*Le Journal*, 28.12.1922)

** Rıza Nur da, Cenevre'de Comité Philarménic adlı bir kuruluşun üyesi dört kişinin kendisine gelip Ermeni yurdu istediklerini anlatıyor. Gelenlerden biri Amerikalı, ikincisi Fransız ve diğerleri İsviçreli imiş. Biri Cenevre üniversitesi profesörlerindenmiş. Amerikalı üye, "Eğer siz Ermenilere yurt vermezseniz sizi vuracaklar" diye tehditte bulunmuş. Bunun üzerine Rıza Nur sert bir cevap vermiş: "Mösyö! demiş, dünyada hiç kimseye, hiçbir millete badiheva insaniyet namına, lâf ile yurt vermezler. Bunun tarihte misali yoktur. Yurt ve hürriyet almağa lâyık bir millet bunu kan dökerek alır. Nitekim Türkler yaptılar. Ermeniler de şimdiye kadar... Türkleri kırdılar geçirdiler, harplerde Türk'ün düşmanına iltihak ettiler. Sokaklarda Türk ricalini vurdular. Vâkıa kan döktüler, bu usulü tecrübe ettiler, ama kudretleri yetişmedi... Efendi!... Pek sevdiğin Ermenilere söyle!... Şimdiye kadar Türk devlet ricallerinden birkaç kişiyi vurdular. Bundan böyle bir Türk'ün canına kıysınlar, Türkiye'de de bu bir Türk yerine on bin Ermeni katliam etmeğe ahali yemin etmiştir... Sen Ermenileri çok seviyorsan bunu anlat. Ermenileri suikastten vazgeçir..." demiş. Heyet, cevabını alıp gitmiş. (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1067-1068)

yet-i akvâm vâsıtasıyla ayrıca bir mürâkabe ve askerlikten gayr-ı müslimler istisnâsı gibi diğer muâhedâtta olmayan kuyûda isrâr ediyorlar. Boğazlar mes'alesinin bâki kalan teferruâtı hakkında yeni müzâkere yoktur. İnkıtâ' her ân muhtemeldir ***.

İSMET

*** Bkz. No. 229.

No. 224

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 167, 168

29 Kânun-i evvel 38

(29 Aralık 1922)

Mougin beni ziyâret etti. Boğazlar projesini Fransızların ihzâr etmek suretiyle bize müzâheret ettiklerini söyledi. Boğazlar projesibizce mûcib-i memnuniyet bir tarz-ı hall olmadığını, gayr-ı askerî menâlık ile Marmara ve İstanbul'un mesûniyyetinin ihlâli halinde münferiden ve müştereken vâzıu'l-izmâ devletler tarafından bizimle birlikte mütearrızı kuvvetle men'etmek taahhüd olunmadıkça İstanbul ve Marmara'nın Misâk-ı Millimizdeki sarâhat vechile emniyeti mümkün olamayacağını söyledim. Mâliye husûsâtında salâh olduğunu zâtâlinizle Cavid Beyin müttefikler mâliye projesinin büyük ihtilâfı mûcib olmayacak şekilde gördüğünüzü söyledi. Ben aksini iddia ettim. Ermenilerin konferansta Fransızların da muvâfakatı ile istimâ' edilmesine hayret ettiğimizi ve bize ba'zı memâlikde ekseriyet teşkil eden İslâm murahhaslarını da'vet için hak ve fırsat verdiklerini söyledim. Mahcûb ve müteessir oldu. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâlarını talep etmek el'ân ve sarâhaten umûr-ı dâhiliyemize müdâhale fikrinden sarf-ı nazar etmediklerine bâriz delil olduğunu ve bu zihniyet tebeddül etmedikçe sulh akdine mâni' olacaklarını ve mes'uliyetin kendilerine raci' bulunacağını söyleyerek Fransa'da siz bu gibi ekalliyetler hakkında ne yapıyorsunuz dedim. Cevâben vatanımızda yaşayan ve Fransız tebaası olan her ferd askerdir dedi ve bize güya hak verdi. Müdanya Konferansında görüldüğü gibi Lozan'da da Lord Curzon'u mutiâne ta'kib ettiklerine dâir efkâr-ı umumiyede şâmil bir fikir hâsil olmakta bulunduğuna işâret ettim. Curzon nâzırdır. Bizimkiler yalnız murahhasdır gibi şeffaf bir ma'zeret gösterdi ve sıkıldı.

General Pellé Adana'da seddedilen mekteplerin küşâdı için anlaşmak arzusunda bulunduğunu söyledi. Cevâben, eğer mektepler açılınca bizim kanunlarımızın derhal cârî bulunmasına birgûnâ i'tirâz etmeyeceklerine beni te'mîn ederseniz Maarif Vekili nezdinde bu bâbda müessir tavassutda bulunacağımı söylediğimi, Mougin'in benimle görüşüklerini, muntazaman Poincaré'ye yazmakta olduğunu berây-ı ma'lûmât arz ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 167.

No. 225

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 169

29 Kânun-i evvel 38

(29 Aralık 1922)

Mougin sırf şahsî mütâlaa olmak üzere bana yazdığı hususî mektupta Boğazlar hakkındaki 20 Kânun-i evvel ictimâının kat'î gibi göründüğünü ifâde ettikten sonra hey'et-i murahhasamızın Boğaz rejimi hakkında müttefikîn tarafından teklif olunan tarzı kabul ile Bolşeviklerden tarafa ayrıldığını ehemmiyetle kayd ve yalnız üç kayd-ı ihtiyatî dermiyân etmiş olduğunu ve bunlar hakkında da i'tilâf olunacağını, kapitülasyon yerine kaim olacak tarz hakkındaki projenin bu yolda bir i'tidâldan mülhem olduğu ve Türk devletinin hâkimiyetine aid hukuk ve salâhiyyâta riâyet ettiğini bildiriyor, Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 226

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 154, 155

29 Kânun-i evvel 38

(29 Aralık 1922)

28 Kânun-i evvel 38 raporudur.

No. 154

1 – Garroni riyâsetinde Kapitülasyonlar Komisyonu ictimâ' etti. Tâlî komisyonda ihzâr olunan rapor okundu. Teşkilât-i adliyeye ecnebî idhâli sûretiyle kapitülasyonlara mukabil taleb edilmiş olan te'mînâtda tevâfuk-ı efkâr hâsıl olmadığı bildirildi. Türk hey'eti bunu prensip mes'elesi addederek tâlî komisyonda, sonra hukuk müşâvirleri arasında, sonra husûsî müzâkerât ve istimzâcâtda dâimâ ve kat'iyyen reddetmişler imiş. Mes'ele bu sûretle Komisyona geldi. Reis Garroni ve tâlî komisyonu Reisi Rumbold'un raporları okundu. Rumbold mahkemelerimizin hâline dâir bir İngiliz'in bilâ sebep yirmi dört saat tevkîf edilmiş olmasını, bankalardan emniyetin kalktığını, on sene süren da'vâ olduğunu ve ilâh misâller ile ma'lûmât verdi. Bunlara cevâb verdim. Kapitülasyonların ilgasını ve başka bir teklif dermiyân edilemeyeceğini iddiâ ve onların metâlibini kat'iyyen reddettim. Zikrolunan misâllerin sebep ve mâhiyeti ma'lûm olmadığından burada mütâlaaları mümkün değildir. Fakat sûret-i umûmiyede kendi muâmelatımızı ecnebilerin mütârekeden beri İstanbul'daki muâmelât ve muhâkemâtiyle mukayeseye hazır olduğumuzu bildirdim. Ecnebiler İstanbul'da öyle

şeyler yapmışlardır ki bunların memleketlerinde herhangi bir kanun mevcut olup olmadığında bihakkin şüphe edilebilir dedim. Hülâsa reddettim. Barrère söz alarak kapitülasyonlardan vazgeçtiklerini, fakat hukukî ve cezâî mesâilde te'mînâtdan vazgeçmeyeceklerini kat'î olarak ifâde etti. Hayali Türklerin hâkimiyetine i'tinâ ederek teklif yaptıklarını fi'lî te'mînâta ihtiyâc olduğunu vehiçbir mukabil teklîf yapmadığımızı bildirdi. Amerika uzun beyânâtda bulunarak Türkiye'nin taahüdâta muhâlif olarak hak ilgası olmadığını, sermaye vaz'eden ecnebilerin himâye beklemeğe hakları olduğunu söyledi. Türkiye'nin hâkimiyet için tekayyûdüne, müşterek ve meşrû' arzularına tarafdâr imişler. Fakat eski uhûd yerine yeni uhûdun ikamesine lüzûm varmış. Türkiye ne mevcut hukuku tanıyor, ne yenisini veriyor imiş. Mukabil teklifimiz olmadığını tebârüz ettiriyor. Sonra Curzon uzun beyânât yaparak nutkumun ağır olduğundan, bu zeminde sulha varılamayacağından başladı. Hakimiyet endişemize mahal olmadığını, Mecelle'nin hocalar tarafından ihzâr edildiğini, kanunlarımızın kifâyetini yalnız bizim iddiâ değil diğerlerinin tasdik etmesi lüzûmunu, ecnebi tüccarânın endişe içinde bulunduğunu, halbuki ecnebi sermaye ve faâliyetine ihtiyâcımız bulunduğunu ifâde ettikten sonra, ne tehdîd ne rica etmediklerini, va'ziyyet meydana da olup âlem tarafından tedkik edilebileceğini ifâde etti. Ben nihayetde îrâd edilen nutukların metnini gördükten sonra ayrı ayrı cevâb vermek hakkını muhâfaza ve en yakın bir akdın ictimânını talep ettim. Fransız Bompard ilâveten söz alarak kapitülasyonun lağvının tarafdârı ve pehlivanıyım, fakat mukabilinde te'mînât lâzımdır, bu olmadan sulh olamaz dedi. Fransızlar bilhassa musırr ve kat'î görünmüşlerdir*.

No. 155

2 — Bompard bilâhire nezdime geldi. Şiddetli tehdîdât ve münâkaşât karşısında nihâyet sulhden nâ-ümmîd olarak avdet etti. Garroni ile husûsî mülâkatda

* Lord Curzon, bu nâzik görüşmeyi Londra'ya rapor ederken şunları söylüyor:

"This committee after six sittings... had broken down irretrievably on the subject of judicial capitulations, in which every proposal made had been categorically refused by Turks as an intolerable infringement of Turkish sovereignty... Ismet Pasha then read an absolutely uncompromising declaration... Conference might well have ended upon this note of open defiance. But it was important to obtain declaration of powers and these were delivered with a firmness and frankness equal to that of Turks...

"I concluded by declining to believe that Turks had said their last word and by inviting Ismet, to reply on another occasion. He responded in a sentence by accepting invitation and asked for another and early sitting...

"Advantage of this morning's sitting has, however, been three-fold. Firstly, it has demonstrated absolute unity of world opinion as represented by powers. Secondly, it has committed French government to a position from which they cannot recede. Thirdly, it has shifted possible or probable cause of rupture to a ground, which no one can claim to be a specifically British interest, as might be the case with Mosul or Straits, but which is a world interest equally affecting every foreign state, whose nationals live or trade in Turkey... (Curzon to Foreign Office, Tel. No. 160 of 28.12.1922, F. O. 424/255, p. 789, No. 845; DBFP-1/18, p. 419, No. 298)

Rıza Nur Beye bir tedbîr bulmak temâyülü gösterdi. Hep güyâ eskâr-ı umûmiyelerini tatmîh için her halde bir te'mînât bulmak zemindedirler. Bir de Amerikalılardan ve diğerlerinden tereşşühâta göre güyâ İngilizler Musul'dan dolayı inkitâ' yapmak mecbûriyetinde kalırsa bunu bütün dünyayı beraber sürükleyecek olan kapitülasyon mes'elesinde yapmak manavrasını ta' kib etmektedirler. Rivâyete nazaran umûmî bir proje ihzâr etmektedirler.

3 — Müttetiklerin tekliflerini Hasan Beyle aynen göndermiştim. Onlar bu proje üzerinde bizimle müzâkere etmek niyetinde iseler de biz prensip i'tibâriyle bu zemîne girmedik.

Adlî kapitülasyonlara mukabil bir tertîbde musırrdırlar. Kapitülasyon mes'ele-i kat'î safhadadır denilebilir. Bu sebeple inkitâ'-ı müzâkere ihtimâli vardır **. Eğer biz adlî husûsâtda herhangi bir müsâade ve şekil göstermek ıztrârında kalacak isek onu şimdiden ta'yînile bana haber vermek zamanı gelmiştir. A'zamî yapabileceğimiz fedâkârlığı bilerek işi husûsî veya umûmî idâre edebilirim. Benim murahhaslarla ve Adliye Müsteşârı ile düşündüğümüz bir şeyi arz edeyim. Eğer biz sulhden sonra teşkilât ve ıslâhat-ı adliyemiz için Avrupa'dan dört beş müşâvir getirtirecek isek onları şimdiden memleketimize getirmeliyiz. Sulh olsa da olmasa da bu ihtiyâcımızı te'mîne müsâraat etmiş oluruz ve diğer taraftan dünyanın gözü önünde onlara te'mînât-ı fi'liye geçer. Beş sene müddetle bu kontratı ben burada şimdiden yaparım. Fakat bunu ahde geçirmekten sûret-i kat'iyyede ictinâb kendilerine beyânât-ı tahrîyede bulunmaktan da mümkün olduğu kadar ictinâb ederim. Müşâvirlerin salâhiyet ve vazîfesi kanun lâyhaları ihzârı komisyonlarında ifây-ı vazîfe ve muâmelât-ı dâhiliye-i idâriye işlerini ıslâh mâhiyetinde olabilir. Bunun kâfi olup olamayacağını henüz bilemem. Ben şahsen ecnebi hakimın şiddetle alehdâriyim. Fakat müşâvir er geç getirecek isek onu şimdiden getirmeğe teşebbüs etmekle bir mes'ele-i hâriciyemizi de aynı zamanda tehvîn ve halletmeğe çalışmak mûcib-i istifâdedir. Vaz'iyet budur. Hükümetin ve Meclis'in nokta-i nazarını âcilen ve kat'iyyen bilmek ihtiyâcındayım ***.

İSMET

** Basın da kapitülasyonlar ve özellikle adlî kapitülasyonlar yüzünden Lozan Konferansının kesilmesi ihtimali belirlediğini yazıyordu. İngiliz, Fransız ve İsviçre gazetelerinde şöyle başlıklar göze çarpıyordu:

- "Lozan'da Bulutlar" (*Times*, 29.12.1922).
- "Kriz Dönemi" (*Le Temps*, 29.12.1922).
- "Lozan'da Çıkmaz" (*Intransigent*, 29.12.1922).
- "Anlaşmazlık" (*Journal de Genève*, 29.12.1922).

*** Bkz. No. 244.

No. 227

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 157, 158

29 Kânun-i evvel 38

(29 Aralık 1922)

Abdülhamid'in veresei mümessili Mösyö Untermayer bugün bana mürâcaatla husûsât-ı âtiyeyi beyân etti:

Abdülhamid'in Makedonya, Trakya, Selanik, Filistin, Suriye, Irak ve Musul'daki emlâk ve emvâli 1909 da Hazîne-i Hassadan Mâliye Nezâretine devr ve emlâk-i umûmiye-i devlet miyânına idhâl edilmiş ve fakat bilâhire veresenin mürâcaatı üzerine mahâkim-i şer'iyye ile Şeyhülislâm bu devir muâmelesinin haksız olduğuna karar i'tâ etmişler imiş. Hem veresenin hukukunu müdâfaa hem de hükümete bir hisse-i temettü' te'mîn etmek arzûsunda bulunduğunu söyleyen mumâileyh Untermayer şöyle diyor:

Bu emlâkin büyük bir kısmı Türkiye'den ayrılmış olan arazide bulunduğuna göre keyfiyet-i iftirakden dolayı hükümetin ve veresenin bu emlâk üzerindeki hukuku mahkûm-ı zevâl olmuştur.

No. 158

Irak'daki petrol menabii mes'elesine gelince: Ben bu hususta Amerika sermayedarlarından kuvvetli bir grubu tercih ediyorum. Bu grubun teklif ettiği sûret-i hall kabul edildiği takdirde Amerika hükümetinin Musul mes'elesinde Türkiye lehine icrây-ı nüfûz etmesi kat'î sûretde vaad edilemezse de her halde muhtemeldir. Mebhûs grubun hükümete te'mîn edeceği fevâid şunlardır: Hükümet veresenin mehâkim-i şer'iyye tarafından kabul edilen hukukunu tasdik eylerse bu verese Türk tâbiyyetini hâiz olduklarından servet-i mezkûre kendilerine te'mîn edilmiş olacaktır. Amerika grubu da hükümete hem hâsılât-ı üzerinden bir yüzdellik ayıracak hem de hisse senedâtından mühim bir mikdârını ona tahsîs edecektir. Bu sûretle petrol bulunan arâziden bir kısmı Türk hâkimiyetinden çıksa bile ba'zı Türk tebaasının istifâdesi mümkün olacaktır. Sâhib-i mürâcaata her halde bir cevâb vermek mecbûriyetinde olduğumdan sür'atle cevâb i'tâsı mercûdur*.

* Bkz. No. 256.

No. 228

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 170

30 Kânun-ı evvel 38
(30 Aralık 1922)

Zâta mahsusdur.

Ferit Beyefendinin yedek murahhas ta'yini mes'elesini Hey'et-i vekilece görüştüktan sonra hâsıl olan zarûrete ve Meclis'e intikali lüzûmuna binâen azîm müşkilâtı mûcibolacağını anladım. Gazi Paşa ile de görüştüm. Müşârünileyhi murahhas ta'yinine lüzûm göstermeden istifade ve vaz'iyeti idare buyurmanızı daha faideli gördük Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 219.

No. 229

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 171

30 Kânun-ı evvel 38
(30 Aralık 1922)

1 — 27/12/38 tarihli telgrafınızı* İzmir'de Fevzi Paşaya yazmış idim. 29 tarihli cevâbî telgrafnâmesi ikinci maddededir.

2 — Lord Curzon'un Sèvres muâhedesini şekli-i diğerde muaddel ve muhafef bir suretde bize kabul ettirmek istediği anlaşılmıştır. Ekalliyetler ve kapitülasyonlar bahsında hiçbir fedakârlıkta bulunamayız ve tedâbîr-i askeriyemize devam ederiz. Ben birkaç güne kadar Çanakkale cephesini teftiş ve İngiliz mevâkini tedkik edeceğim. Üç sınıfı yeniden taht-ı silâha celbetmekte olduğumuza dâir neşiyât ve propagandaya devam olunmalıdır. Lozan'da sulhperver görünmekle beraber döktüğümüz kanları birtakım hayâlâte feda edemeyeceğimizi sûret-i kat'iyede ihsâs etmeliyiz. Bilhassa Meclis'te büyük tezâhür lâzımdır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 223.

No. 230

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 172, 173

30 Kânun-i evvel 38

(30 Aralık 1922)

İngiliz Komiser vekili Henderson Adnan Beye gelerek jandarmamızın Çanakkale'de katlinden dolayı en amik teessüfâtını beyân eder tarzda ifadâtda bulunmuş ve tazminât i'tâsının tabii olduğunu ve tahkikat neticesini bildireceğini söylemiştir. Vahdettin'in Hicaz Kırılma ilticâ ve kırılın kendisini da'vet ettiği ve mumâileyhin oraya gitmek arzusunda olduğunu söyledikten sonra İngiltere'nin, kendisine ilticâ eden sâbık sultanı Malta'ya kadar nakl ile Hilâfet gibi İslâma aid dâhilî bir mes'eleye karışmadığını ve karışmak niyetinde olmadığını, Mısır'a kadar bir maiyyet gemisiyle sevk ve oradan seyyah gibi Hicaz'a gideceğini ilâve etmiştir.

Henderson kırk sekiz saatten beri gayet bedbîn olduğunu, sulh yapmak istemediğimizi anladığını, tarafımızdan hücum vâki' olursa İngiliz hükümetinin de harbe mecbur olacağını, ma'mâfih Gazi Paşa ile benim nüfuzumuzu bu yolda isti'mâl edeceğimize emin olduklarını, muvakkat üç muhtelit mahkeme için bu kadar mühim bir zamanda sulhün ihlâl edilmemesi lâzım geleceğini, şimdiye kadar hiçbir mes'eledede müsâadâtda bulunmadığımızı; inkitâ' halinde İstanbul sokaklarında harb başlamış olacağını söylemiştir. Mumâileyh evvelki beyânlarında beş senelik mehâkim-i muhtelite esâsı kabul olunursa teferruâtta uyuşmak mümkün olduğunu, meselâ yalnız İstanbul'da bile bir muhtelit mahkemenin kâfi olacağını söylemiş. Hasan Beyin Ankara'ya gelmesinden İngilizler ümmidleniyormuş*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 240.

No. 231

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 174

30 Kânun-i evvel 38

(30 Aralık 1922)

C. 156* Kayseri'de Türk Ortodoks Kilisesi nâmiyle bir kilise te'sîs için metropolitlerden mürekkeb sinod teşekkül etmiştir. Metropolitlerden Meletyos Konya, Prokopius Kayseri piskoposluklarına getirilmiş, diyakoslardan Papa Kostantin'in Ankara metropolidi olarak takdîs merâsimi icrâ edilmiştir. İntihâb mazba-

* Bkz. No. 207.

tası ile nizâmnâme-i dâhililerinin merkeze irsâlinin lüzûm ve tesrii ayrıca mutasarrıflığa yazılmıştır**.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 249, 259.

No. 232

İsmet Paşa Hazretlerine

Tel.
No. 175

30 Kânun-ı evvel 338
(30 Aralık 1922)

Doktor İsmail Sıtkı Beyin riyaseti altındaki Mısır Hey'et-i Murahhasası* ile görüştüm. Bu hey'et ile Zıglul Paşa'nın riyaset ettiği hey'et arasında pek mühim ve esaslı bir fark vardır. Zıglul Paşa'nın taraftarları İngilizlerle uyuşarak ba'zı kuyûd ve şerâit tahtında bir istiklâl-e râzı oldukları halde bu hey'et bilâ kayd-ü şart Sudan dahil Mısır'da istiklâl-i tama talib ve taraftardır. Mamafih konferansda müttehid bir cephe arzetmek için aralarında muvakkat bir i'tilâf akdetmişlerdir. Doktor İsmail Sıtkı Bey hey'eti iki gün evvel Lozan'a mütevecci-

* Dr. İsmail Sıtkı Başkanlığındaki heyet Vatanî partisi heyeti idi. Zıglul Paşa heyeti ise Vaft partisinin temsilcisiydi. Zıglul Paşa, Aralık 1921'den beri Cebelitarık'ta sürgün bulunuyordu ve kendisi Lozan'a gelememişti. Lozan'daki Vaft partisi delegasyonu, Zıglul Paşa'nın İngilizlerce tutuklanıp sürülmesinin birinci yıldönümünde Lozan'dan İngiltere Başbakanı Bonar Law'a protesto telgrafi çekmişti. (*La Suisse*, 23.12.1922). Mısır heyeti 19 Aralık 1922 günü Lozan Konferansı başkanlığına bir muhtıra sunmuş, Mısır'ın dâvasını uzun uzun savunmuştur. Muhtıra'da sonuç olarak şu üç istek ileri sürülüyordu: (1) Mısır ve Sudan'ı da kapsayacak biçimde bütün Nil vadisinin bağımsızlığının tanınması, (2) İngiliz askerlerinin bütün Nil vadisini boşaltmaları ve (3) Süveyş kanalının tarafsızlığının korunması ve bu tarafsızlığın gözetiminin Mısır'a bırakılması. (Mısır muhtirasının tam metni için bkz. *Journal de Genève*, 20.12.1922)

Her iki Mısır heyeti Türkiye'den medet umuyor ve Atatürk'ün teveccühünü kazanmak için birbirleriyle yarışıyor. Bu konuda Londra'nın ünlü *Times* gazetesinin bir haberi aşağıdadır:

RIVAL EGYPTIAN MISSIONS.

SEEKING FAVOURS AT ANGORA.

(FROM OUR CORRESPONDENT.)

Constantinople, DEC. 27.

The arrival in Turkey of the two Egyptian delegations from Lausanne has aroused unusual interest in Arabic affairs generally. The Watanist (Old Extremist) Delegation, headed by Ismail Sidki, which proceeded recently to Angora, only remained there three days, and is now returning. Meanwhile the other delegation, representing the Zıglulists, and including the Sheikh Ali el Ghiati, has arrived and is also desirous of proceeding to Angora. The two delegations are not friends; the Zıglulists apparently wish to prevent the Watanists from securing a monopoly of Kemalists favours, whatever these are worth.

An official Angora communiqué of the 25th alleges that the British are forcing the population of the Mosul area to sign a petition favouring the maintenance of the sovereignty of Iraq, and that those who refuse are being fined and terrorized by bombing expeditions. On the other hand,

hen Ankara'dan hareket etmiştir. Konferanstaki beyanatınız arasında bir vesile ve münâsebet bularak Misak-ı Millî'nin birinci maddesine istinâden Mısır'ı da telâffuz buyurmanızı rica ederim **.

Başkumandan
GAZİ MUSTAFA KEMAL

the Turkish Press announces the receipt of numerous telegrams from Moslem countries expressing allegiance to the National Assembly, among them one from Seyyid Idriss of Hodeida.

The İkdam to-day provides a refreshing change from the recent Press attacks upon Lord Curzon. Its Lausanne correspondent states that the French attitude is incomprehensible, but the salient characteristic of the proceedings is the hitherto unexpected mastery of Lord Curzon and his ability in dealing with Eastern affairs. British prestige in the East, which was supposed to have been broken by the wild policy of Mr. Lloyd George, is again being re-established, thanks to Lord Curzon. (*Times*, 28.12.1922)

** İsmet Paşa, birinci Komisyonun 31 Ocak 1923 günlü oturumunda Mısır konusunda şunları söyledi:

"TBMM Hükümeti, Türkiye'nin sınırları dışında kalmış olan eski Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde hiç bir niyet beslememekte olduğunu, daha önce de, birçok kez açıklamış bulunmaktadır... Bu temel ilkeden esinlenen Misak-ı Millî, 1 nci maddesinde, yalnız Arapların oturmakta oldukları toprakların kaderinin yerel (mahallî) halkın serbestçe açıklayacakları istekleri uyarınca düzenlenmesini öngörmektedir.

"Türk Temsilci Heyeti,... Mezopatamya, Hicaz, Mısır ve Suriye'nin, Türk sınırları dışında kalmış bütün öteki ülkeler gibi, kendilerine uygun görecekları yönetimi, özgürlük içinde seçmeğe hakları olduğunu, resmen bildirmeği bir ödev saymaktadır." (*Tutanaklar...* I/1/2, p. 49).

No. 233

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 177

30 Kânun-ı evvel 338
(30 Aralık 1922)

Hasan Beyefendi bu sabah saat bir buçukta Ankara'ya muvâsalat etti *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189, 191, 280.

No. 234

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 159, 160

30 Kânun-ı evvel 338
(30 Aralık 1922)

29 Kânun-ı evvel 38 raporudur.

1 — Tâlî komisyonda ekalliyetler çalışıldı. Cem'iyet-i Akvâm'ın bir sefir bulundurarak ekalliyetleri himâye etmesi bertaraf edildi. Askerlik ve imtiyâzât-ı

mezhebiye ve afv-ı umûmî ve Ermeni eytâm emvâlinin iâdesi gibi munzam me-sâil çalışılmaktadır. Ferid Bey husûsî temaslarında istiklâl-i iktisâdî esâsı üzerine müzâkerâta devâm imkânını görmektedir.

2 — Umûmî durgunluk ve bedbînlik vardır. Garroni ile mülâkatımda adlî uhûd için bir şekil göstermekliğimizde ısrâr etti. Fransızlar da musırrdırlar.

3 — Curzon'un muhtırasına cevâben muhtıramızı ve mektubumuzu gönderdik. Musul mes'elesi en buhranlı günlerindedir. Her taraftan her nevi' tehdîdât ve istihzârât işâa edilmektedir. Hasan Beyin Ankara'ya gidip Avrupa'yı anlattıktan sonra bize mülâyemet geleceği gibi bir zann-ı umûmî veya Ankara'nın yeni ta'limât vereceğine zehâb vardır. Herkes Hasan Beyin Ankara'ya vâsıl olup olmadığının, ne vakit telgraf geleceğini soruyor.

4 — Bugün Amerikalı, tâlî komisyonda, tehcîr edilen veya muhâceret edenlerin evlerine avdet ve mülklerine tasarrufları icâb ettiğine dâir bir muhtıra verdi. Bu sûretle muhâcirlerin avdeti resmen mevzû-i bahs oluyor.

5 — Chester projesinin Fransızlarla ahdımıza münâfi olduğu ya'ni aynı imtiyâzâtı evvelce Fransızlara vermiş olduğumuz haberi alınıyor. Amerika'lıları bu vâsıta ile hüsn-i münâsebâta sevk etmek ve Fransızları beyhûde yere büsbütün tahrîk etmemek için imtiyâz muâmelesinin tehîri varid-i hâtır olmakta ise de bu bâbda hey'etin tenvîr buyurulması müsterhamdır.

İSMET

No. 235

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 161*

30 Kânun-ı evvel 38
(30 Aralık 1922)

136 numaralı telgrafnâme cevâbıdır**:

Fransızlara şifâhen ma'lûmât verdim. Şirket müdîriyetinden bu def'a alınan telgrafda ma'deni tekrâr işletmek ve keşmekeşe nihâyet vermek için Balya'ya Ermeni ve Rum olmamak şartıyla beş mutahassıs göndermek isteniliyor. Bu talebe muvâfakat edildiği takdirde müsâade i'tâsı zımında İstanbul Mümessilliğine ta'limât verilmekte beraber beni de telgrafla haberdâr etmenizi rica ederim.

İSMET

* Bu telgrafın iki nüshasını gördüm. Diğer nüshasının sayısı 170'dir.

** Bkz. No. 171 ve 237.

No. 236

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 176

31 Kânun-ı evvel 38
(31 Aralık 1922)

C 16/12/38 139 numaraya: *

Suriye hududları şimdiye kadar ta'kib buyurulan ve âtiyen ta'kib edilecek olan hatt-ı hareket Hey'et-i Vekîle, Hâriciye encümeni ve ayrıca o havâli meb'usları tarafından tasvîb edilmiştir. Arzu buyurulduğu gibi mes'eleyi Meclis hey'et-i umumiyesinde mevzû-i bahs ederek münakaşa etmek beheme hal şüyûunu mûcib olacağı endişesinden ve zât-ı âlîlerinizin işâret buyurduğunuz vechile zamîri-mizi şimdiden izhâr tehlikesinden dolayı şimdilik muvâfık görülmemiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 205 ve No. 197.

No. 237

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 178

31 Kânun-ı evvel 38
(31 Aralık 1922)

C 30 Kânun-i evvel 161 numaraya *:

Rum ve Ermeni olmamak şartıyla mütahassıs göndermeleri muvâfıktır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 235.

No. 238

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 162, 163

31 Kânun-ı evvel 38
(31 Aralık 1922)

30/12/38 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâlî komisyonu ictimâ' etti. Akşama kadar çalıştılar. Maliyenin hukuk-ı eşhâs komisyonu çalıştı. Sûret-i umûmiyede müsâid olarak az bir terakki edildi.

2 — Kapitülasyonlar için gelen ve kat'î imtinâlarımız üzerine komisyonlara giremeyen murahhaslardan İsveç sefiri ile görüştüm. Müsâid buldum. Bugün Bulgar murahhası ile de mülâkat ettim. Hülâsası şudur: Türkler aleyhine Balkan ittifakının aslı ve imkânı yoktur. Herkes ile anlaşabilecekler. Fakat Yunanlı-

ları mahvedinceye kadar uğraşacaklardır. Yunan ordusunun yeni teşkilât faaliyeti-
tinin aslı vardır. Demirhisar ve İskeçe ve Gümülcine'de tahşidât yapıyorlar. Bul-
garların Meriç şarkında hiçbir emelleri yoktur. Hâlen ve âtiyen Türklerle son
derece iyi bulunacaklar. Bulgaristan Müslümanlarına Bulgarlardan iyi muâmele
edeceklerdir. Şarkî Trakya'ya Bulgar muhâcirlerini îade etmeği Bulgarlar gide-
ceklerinden dolayı değil fakat Yunanlılara karşı bir prensip olarak iddiâ ettiler.
Kabul etmedik. Darılmadılar ve darılmayacaklardır. Yalnız İstanbul etrafında
birkaç Bulgar köyü vardır. Bunların ihrâc ve tehçir edilmemesini pek ziyâde ri-
ca ediyorlar. İstanbul etrafındaki köyleri ne kadardır, ne muâmele icrâ oluna-
caktır. Bu fıkra hakkında ma'lûmât i'tâsını rica ederim. Kendilerini çok tatmîn
ettim. Söz arasında bana Dedeâğaç mahrec mes'elesini tekrar açtılar. Trakya
hududunun vaz'iyeti takarrür edinceye kadar bu ciheti meskût bırakacağım.
Bulgar murahhasına beyânâtını hükümetime iblâğ edeceğimi söyledim.

3 — Umûmiyetle vaz'iyet cidden mübhem ve efkâr-ı umûmiye endişenâk-
tır. İngilizlerden hiçbir haber çıkmadı. Musul üzerine ciddî bir karar ittihaz et-
mek mecbûriyetindedirler. Fransız gazeteleri şiddetle bizi iltizâm ediyorlar. Mu-
sul emelini yürütmek için kapitülasyon sebebiyle bütün müttelikleri Türkler
aleyhine sevk etmek istediklerinden şikâyet ediyorlar*. Curzon yarın Paris'e gidi-

* *Le Matin* adlı Fransız gazetesi, 30 Aralık 1922 tarihli sayısında, İsmet Paşa'nın uzun bir de-
mecini yayınladı. Gazetenin Paris'ten Lozan'a gelen yazarı Jules Sauerwein'a verilen bu özel de-
meçte İsmet Paşa özellikle Musul sorunu üzerinde duruyor. Musul yüzünden konferansın tıkanıp
kaldığını savunuyor ve İngilizleri eleştiriyor. Şöyle diyor:

"Les négociations étaient arrivées sur tous les sujets à un point difficile, mais la question de
Mossoul, qui a été brusquement mise sur le tapis, les a rendues presque tragiques. La délégation
britannique, qui a parfaitement vu qu'aucun entente n'est possible sur l'attribution du territoire
de Mossoul, cherche à transporter les conversations sur un autre terrain afin d'avoir les puissances
avec elle, si une rupture est inévitable.

"L'affaire de Mossoul tient en quelques mots. Les Anglais nous ont dit d'abord qu'ils avaient
fait des promesses aux Arabes. Nous avons prouvé que les Arabes ne représentent même pas un
dixième de la population du vilayet de Mossoul. On nous a affirmé ensuite que Mossoul faisait
géographiquement partie de la Mésopotamie. Nous avons démontré qu'au contraire le vilayet de
Mossoul est partie intégrante de l'Anatolie.

"Enfin, les Anglais, à bout d'arguments, ont employé un moyen dont la valeur morale est
douteuse. Ils ont affirmé qu'ils avaient occupé Mossoul avec leurs armées victorieuses et que ce
territoire leur appartenait par droit de conquête. Admettons la valeur de cet argument, bien qu'au
point de vue du droit elle soit de faible valeur. J'ai répondu que c'était faux et que les Anglais
avaient occupé Mossoul plusieurs semaines après l'armistice et sans rencontrer aucune résistance,
tout comme ils ont occupé Constantinople, tout comme ils ont fait occuper Smyrne par leurs alli-
és Grecs.

"Devant cette contradiction des deux thèses, qu'avons-nous vu? Toutes les autres questions se
sont aussitôt envenimées(...)

"Depuis que l'affaire de Mossoul s'est présentée aux Anglais sous un aspect insoluble, depuis
que j'ai revendiqué hautement la possession du vilayet et de ses pétroles pour la Turquie, il est
advenu que la discussion sur les Capitulations a pris un ton aigre et presque dramatique..." (Jules
Sauerwein, "Une Déclaration d'İsmet Pacha au "Matin": C'est parce que l'Angleterre veut conser-
ver les pétroles du territoire de Mossoul que les alliés empêchent d'aboutir la conférence de Laus-
anne", *Matin*, 30.12.1922).

yor. Bonard Law ve Poincaré ictimâi da vardır. Vaziyet muğlaktır. Alman ta'mîrâtı sebebiyle teşerruh eden İngiliz projesi Fransa'yı tatmîn etmeyecek imiş. Fransa'yı galeyâna getiren sebep-i aslî budur. Musul mes'elesi de Paris'te ta'mîrât mes'elesi ile beraber hallolunacak deniliyor. Fransız gazetelerinde bir de Musul yüzünden mütteliklerin mücâdeleye girişmesine mahal olmadığını ve İngilizlerin kendilerinde yaptıkları gibi Türklerle ayrıca hudud işini halletmelerini neşrettiler. Hülâsa bir taraftan Musul talebi, diğer taraftan uhûd-i atîkanın reddi ile İngilizlere ve mütteliklere karşı en ağır vaz'iyette bulunuyoruz. İngiliz donanmasının Çanakkaleye sevki ve Yunan istihzârâtı burada mübâlağalı olarak bize îsâ ediliyor. Paris'te Fransa ve İngilizler, aralarındaki mesâili halledebilirlerse karşımıza tekrar müttehid olarak gelmeğe çalışacaklardır.

İSMET

No. 239

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 164, 165, 166

31 Kânun-i evvel 38

(31 Aralık 1922)

Mâliyenin hukuk ve emvâl komisyonlarına aid bugün Barrère ve bir mutehassıs ile ve Ferid Bey ve Zekâî Beylerle bir ictimâ' yaptık. Şimdiye kadar muallak kalan nikatdan ba'zıları bir dereceye kadar halledilmiştir. Harb esnâsında ecnebi tebaasının zararlarını tazmîn etmeği bize teklif ettikleri halde harb ve işgal esnâsında bizim tebaamızın zararlarını tazmîn etmeği ya'ni mütekebiliyet esâsını kabul etmiyorlardı. Şimdi bunu kabul ediyorlar. Ecnebi tebaa zararlarının Suriye ve Irak gibi münfek araziye taksimini kabul etmeyerek yalnız Türk hükümetine âdiyetini iddiâ ediyorlardı. Şimdi bu zararların taksimini kabul ediyorlar. Burada bahsî geçen zararlar tekâlif-i harbiye musâdere gibi tedâbîr-i harbiyeye şâmilidir. Tahribât ve sâire gibi ef'âl-i harbiye burada mevzû-i bahs değildir. Bundan başka şimdiye kadar Türkiye'de kalan ecânibin duçar olduğu zararlar gerek hükümetin tedâbîr-i harbiyesinden gerek ale'l-ittlak eşhasın muâmelât-ı husûsîyesinden mütevellid olsun evvelen hükümet tarafından tazmîn ve ba'dehu alâkadârândan hükümetce taksim olunmak lâzımdır diyorlardı. Sebeb olarak harb esnâsında memlekette kalan ecnebi tebaanın her zarara karşı vikayesi hükümetin taht-ı mes'ûliyetinde olduğunu ve her memlekette bunun için fevkalâde takayyüdât icrâ edildiğini söylüyorlardı. Şimdi kabul olunan şekl-i husûsî: Zararlar hükümete âid olmayıp hükümet bu husûsta tedâbîr-i serîa-i adliye ve idâriye ittihâz edeceğini taahhüd etmekle iktifâ olunacaktır. İki esaslı nokta muhtefün fihdir:

1 — Türk tâbiyetindeki ecnebi sermayeli şirketlerin harb esnâsındaki zararlarını ecnebi tebaasının zararları gibi tedkik ve tazmîn etmeği muâhedeye derc eylemektir.

2 — Ecnebi sermayeli Türk şirketlerinin harbden evvelki şerâit-i mukavelelerini dünyanın her tarafından olduğu gibi şerâit-i cedîdeye göre tedkik ve ta'dil etmeği kabul eylemektir.

Bizim iki nokta hakkında iddiâmız, bunlar Türk tebaası ve şirketlerine taallük ettiğinden muâhede ile münâsebetdâr olmadığı ve ihtilâfâtın mahkemelerimize âid olduğu zemînindedir. Onların teklîfine göre mezkûr şirketler zararlarının bir a'zâ bizden, bir a'zâ alâkadârdan, bir a'zâ bîtarafdan mürekkeb üç kişilik hakem hey'eti ile tedkik ve hükmolunmalıdır. Biz diyoruz ki ba'zı mukavelâtta harb esnâsında hükümet şirkete vaz'-ı yedd ederse hesâbın nasıl görüleceği derc edilmiştir. Bunlar ahkâme göre muâmele görür. Ba'zı maddeler mukavelâtta münderic değıldir ve ba'zı şirketlerin mukavelâtında ise hal-i harb esâsen nazara alınmamıştır. Bu ahvâlde mehkemelerimize mürâcaat olunarak halledilmelidir. Onlar mahkemelerin bu mesâili sür'atle ve lâzım gelen ma'lûmât ve ihtisâs ile halledemeyeceğini iddiâ ediyorlar. Binâenalyh

1 — Şirketlerle harb senelerinin hesabâtından tevelliüd edecek ihtilâfâtı, yapacağımız bir kanun-i mahsûsla muvakkat bir müddet için hakem hey'eti vâsıtası ile hallini kabuleder misiniz? sür'atle emr ve iş'ârı*.

2 — Fransızca réadaptation denilen şerâit-i cedîdeye tevfiik keyfiyetine gelince bu bâbda taleplerine bir hakem hey'eti vâsıtasıyla ihtilâfâtı halletmekdir. Muâhedede dercolunması me'mûldur. Fakat hükümet esâs i'tibâriyle bu ihtilâfâtı birinci maddede olduğu gibi bir kanun-i mahsûs ile muayyen bir hakem hey'eti vâsıtası ile halletmeği kabul ediyor mu? Sür'atle emr ve iş'ârı.

İSMET

* Bkz. No. 254.

No. 240

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 180

31 Kânun-i evvel 38

(31 Aralık 1922)

Adnan Beyden bugün aldığımız telgrafta kendisini ziyâret eden General Harrington İstanbul'da Noel yortuları esnâsında İngiliz askeri tarafından îka' olunan hâdisâtдан dolayı çok müteessif olduğunu ve bu bâbda tahkikata devam edildiğini ve Çanakkale vak'asından dolayı da teessürlerini tekrar ettiğini* ve sulh hakkından ikbînliğini muhâfaza eylediğini ve İngiltere'nin harb etmek istemediğini ve kendisinin şahsen bir ân evvel sulhün in'ikadi ile yeni ta'yîn olduğu Şimalî İngiltere Kumandanlığına kavuşmak temennisinde bulunduğunu beyân eylediği bildirilmektedir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 230.

No. 241

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 187

31 Kânun-ı evvel 38
(31 Aralık 1922)

Adnan Beyden bugün aldığımız telgrafta âtideki ma'lumât verilmektedir. General Pellé kendisini ziyâret ederek Konferansın aldığı şekli-âhîr hakkında mübâhasede bulunacağını söyledikten sonra inkıtâın netâyic-i vahîme tevliid edebileceğini, Fransızlar girmese bile İngilizlerin harbe mecbur olacaklarını ve kapitülasyonların ilgası için her memleketin olduğu gibi bir devre-i intikaliye kabul etmenin istiklâl ve hakimiyetimizi muhill olmayacağı ve Gazi Paşa ile bana mülâkî olsa sulhü ihlâl etmemek için tavsiyede bulunacağını söyleyerek bu beyânâtı hükümetin emri üzerine yaptığını ilâve eder. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 242

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 179

31 Kânun-ı evvel 38
(31 Aralık 1922)

Afganistan'ın Londra sefir-i kebîri Abdülhâdi Hanın Lozan'a muvâsalatını istihbâr eden Sefir Sultan Ahmed müşârunileyhe berây-ı tevdi' zîrdeki telgrafnâme-yi irsâl etmektedir. Telgrafnâmenin tebliği husûsunun iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

Devlet-i Aliyye-i Afganistanın Londra

Sefir-i Kebîri Abdülhâdi Han Hazretlerine

Lozan'a teşrifinizden gayet memnun oldum. Ben de Türk birader ve arkadaşlarımıza A'lâhazret Emîr Amanullah Han Hazretlerinin ve milletimin selâmını tebliğ ve Anadolu'daki mezâlîm ve tahribâtın müşâhedesi için seyahata çıkmışem. Yunanlılar yaptığı vahşet ve fecâyîini lisan ve kalem ile beyân edemiyorum. Çünkü hiç kimsenin lisan veya kalem ile onların yaptıkları tahribât ve fecâyia tercüman olamaz. Köyler, kasabalar ve şehirlerin anûdâne tahribâtı hesaba sığmaz derecededir. Fecâyî' ve katli-âmlar ve taarruzlar sayılmaz nisbetde gayet çoktur. Binâenaleyh bu anûdâne tahribâtın tazminâtı Lozan Konferansında diğêr mesâil gibi zarûrî mevzû-i bahs olmalıdır. Ve zât-ı âlilerine de insânî-

yet nâmına Konferansın teveccühünü bu mes'eleye celb buyurmanızı ve kendi millet ve hükümet-i aliyyesine habedâr buyurmanızı tevakku' eylerim.

Afgan Sefiri

Sultan Ahmed*

* Sultan Ahmet Han, Afganistan'ın Türkiye'de ilk Büyükelçisidir. 1921 yılında Ankara'da göreve başladı. 1928 yılına kadar bu görevde kaldı. Sonra 1931-1939 yılları arasında ikinci defa Ankara'da Afganistan Büyükelçisi olarak görev yaptı. Türk-Afgan dostluğu için çalıştı.

No. 243

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 182

(tarihsiz)*

Erkân-ı harbiye-i umumiyyeye mürsel 55 numaralı telgrafnâmede de mezkûr Sivrihisaryan biraderler hakkındaki tedkikatda Afyonkarahisar'ında 11 numaralı üserâ garnizonunda Sivri hisariyan ailesine mensûb Jerar İplikçıyan ve Serç Hırant isimlerinde iki birader bulunduğu ve bunların mukaddemâ İzmir'de Sen Jorj kilisesinde çalışmış oldukları anlaşılmıştır. Tahliyesi matlûb eşhâs bunlar ise memleket haricine çıkarılmak üzere iş'ârı mercûdur**.

(İmzasız)

* 31 Aralık 1922 veya 1 Ocak 1923 tarihli olduğu anlaşılıyor.

** Bkz. No. 248.

No. 244

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 183

1 Kânun-ı sâni 39

(1 Ocak 1923)

C. 29 Kânun-i evvel 38, 155 numaranın üçüncü maddesine.* Adli kapitülasyonların yerine dermiyân edilen tekâlîfe karşı esâsen mutasavver olduğu vechile bîtaraf devlet tâbiyyetinde bulunan hukukşinâslardan ıslâhât-ı adliye için müşâvir celbine teşebbüs edildiği takdirde müttefiklerin muzır tekliflerini dâfi' olacağı kanaatında olmamakla beraber bîtaraf devletler tebaalarından teklif-i devletleri vechile ve tarafınızdan müşâvir-i adlilerle şimdiden hususî mukaveleler akdine salâhiyyetdâr bulunduğunuz Hey'et-i Vekîlece ve bugünkü 1 Kânun-i sâni 339 tarihinde Meclisin hafî ictimâinde tarafımızdan verilen izâhât üzerine takarrür etmiştir. Bu hususda esâsen sizce de musammen olduğu vechile bunu ahde geçirmemek ve resmî beyânâtda bulunmamak lâzımdır.

* Bkz. No. 226.

2 — Hasan Beyi dün Hey'et-i Vekile, bugün de Meclis hey'et-i umumiye-i hafî celsede istimâ' etti. Yarın hey'et-i vekilede nokta-i nazarımızı tesbit ve Meclise tekrar arz edeceğiz. Netice-i hâsıla derhal bildirilecektir.

HÜSEYİN RAUF

No. 245

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 195

1 Kânun-ı sâni 39
(1 Ocak 1923)

Lozan'dan Fransa hâriciye nezâretine gelen bir raporda Barrère'in Temps gaztesinin tenkidâtundan şikâyet ve tenkidâtın devamı halinde vazifesine devam edemeyeceğini beyân ettiği, Barrère ile Bombard'ın aralarının açık olduğu Paris Mümessillüğimizden bildirilmektedir.

(İmza yok)

No. 246

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 167

1 Kânun-ı sâni 39
(1 Ocak 1923)

Düvel-i müttefika hey'ât-ı murahasası Türkiye'de tâbiyyet-i ecnebiyeyi hâiz veya Osmanlı olup da sermâyesinin kısm-i mühimmi ecnebi bulunan imtiyâzlı şirketlerin şerâit-i hâzıra dâhilinde faaliyetlerine devâm imkânı olmadığından Türkiye hükümetince şerâit-i hâzıra-i iktisâdiyeye tevfikân mukavelelerinde ta'dilat-ı lâzime ya'ni réadaptation muâmelsinin icrâsı tekliflerinde musırr bulunmaktadırlar. Hey'et-i murahasamızın bu husûsdaki nokta-i nazarı ise sermâyesi kime âid olursa olsun Osmanlı tâbiyyetinde bulunan şirketler için kat'iyen Konferansta müzâkere bile kabul edilemeyeceği ve ecnebi tâbiyyetinde bulunanlara gelince bu husûsda da mukavelenâmeleri mu'teber olup ta'dilat iktizâ ettiği takdirde bunun ancak hükümetin arzusuna tebean vuku'bulabileceği zemîninde olup bu suretle cevâb verilmekte ve ısrar edilmekte bulunmakla beraber diğer taraftan nokta-i nazarımızın tervîcine hâdim olacağı mütâlaasıyla ber vech-i âti teşebbüsün fâidesini hükümetimizin nazar-ı tedkik ve takdîrine arz etmeği muvâfık buluyoruz. Şöyle ki: Ma'lûm-ı devletleri buyurulduğu vechile harb ve mütâkere zamanında şimendifer gibi ale'l-umûm imtiyâzlı şirkâte hükümetce vaz'-ı yedd edilmiş ve hukuk-ı düvel icâbı işbu hesâbâtın tasfiyesi zarûrî bulun-

muş olduğundan şimdiden alakadâr şirkâtin Nâfia Vekâletince işbu hesâbâtın rü'yet ve tasfiyesine da'vet olunması hey'et-i murahhasamızın nokta-i nazarını fi'len te'yîd etmiş olacağından bu vaz'iyet karşısında mukabil hey'ât-ı murahhasanın iddiâlarından sarf-ı nazar etmelerini teshîl edeceği gibi müzâkerât esnâsında mezkûr şirketler mukavelât-ı mevcûdlerinde ta'dilât teklîf ettikleri takdirde hükümet dahî siyâset-i milliye ve iktisâdiyemiz nokta-i nazarından lüzûm gördüğü şerâiti kabul ettirebileceğini arz ve iş'âr-ı sâmilere intizâr olunur. Hey'et-i müşâvire-i mâliye kararı ile: Ferid*.

İSMET

* Bkz. No. 255.

No. 247

Hey'eti Vekile Riyasetine

No. 168

1 Kânun-u sâni 339
(1 Ocak 1923)

31 Kânun-ı evvel 38 raporudur:

Ta'tildir. Maliye için Barrère ile konferans yaptım. Curzon'dan Musul hakkında cevabî mektup aldım*. Çok mülâyimane yazılmış. Artık münakaşatı zaid görüyor. Mesâili komisyona ihale edecekmiş. Aramızda sû-i tefehhüm olmuş. Ben dâimâ Musul vilâyetinin cenub hududunda, o da Irak'ın şimal hududunda tashihatdan bahsedermiyiz. Kendisi Paris'ten avdet eder etmez mütehassısları-

* Lord Curzon'un bu mektubu konusunda basında çıkan bir haber aşağıdadır:

Une lettre de lord Curzon sur la question de Mossoul

LAUSANNE, 31 décembre. — Peu avant de se rendre à Paris, lord Curzon a envoyé au chef de la délégation turque une lettre en réponse à la dernière note concernant Mossoul.

Dans ce document, lord Curzon exprime sa satisfaction de ce que Ismet pacha soit d'accord avec lui sur le fait qu'une nouvelle discussion de la question de Mossoul n'est pas nécessaire.

Après avoir rappelé à Ismet pacha que c'était pour la commodité des Turcs que cette question avait été traitée par correspondance, lord Curzon a ajouté qu'il est prêt, quand on le voudra et probablement sous peu, à aborder la question des frontières de Syrie et de l'Irak à une réunion de la commission territoriale.

Ce fut entièrement pour répondre au désir exprès d'Ismet pacha que la discussion de cette question a été ajournée.

Lord Curzon ajoute qu'il est prêt à exposer publiquement à la commission les raisons qui font qu'il est impossible au gouvernement britannique d'accepter les revendications turques touchant Mossoul, Lord Curzon dit qu'il serait heureux de voir Ismet pacha accepter la proposition de nommer une commission d'experts turcs et anglais pour étudier la question des frontières internationales de l'Irak, et dès son retour à Lausanne, les experts britanniques seront à la disposition de la Turquie. On croit savoir que les experts britanniques en question ont déjà été mandés de Londres. (*Le Journal*, 3.1.1923)

mızla şimal hududunu çizmek üzere kendi mütehasısları çalışacak imiş**. Müttelikler Paris'te toplanıyorlar. Alman tazminatını Lozan konferansı ile yeniden pazarlık edecekler imiş. Ma'hazâ endişeli değilim.

İSMET

** Curzon, Paris'e hareketinden önce, 30 Aralık 1922 günü Sömürgeler Bakanlığına yazarak Musul konusunda bir uzman istedi. Şunları yazdı:

"Following for Colonial Office.

"Ismet Pasha has accepted my proposal for a meeting of our respective experts to discuss Irak frontier question. My proposal was confined to northern boundary alone. He uses word frontiers in plural and clearly intends, having been worsted in paper encounter, to raise whole question anew in proposed meeting. At same time I do not think I ought to refuse and shall therefore be obliged if Bullard can be sent out on Monday or Tuesday at least to help me." (Curzon to Crowe, Tel. No. 168, or December 30, 1922: *DBFP-1/18*, p. 426, No. 305).

No. 248

Hâriciye Vekâletine

No. 169

1 Kânun-i sâni 339

(1 Ocak 1923)

182 numaraya zeylidir: *

Tahliyelerini rica ettiğim Sivrihisariyan kardeşlerin elyevm Uşak'da bulduklarını İtalya murahhası ilâveten bildiriyor.

İSMET

* Bkz. No. 243.

No. 249

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 170

Lozan 1/1/139 (1923)

174 numaralı telgrafnâme cevâbıdır*.

Sinod'un dâimâ üç piskoposdan noksan olmaması elzemdir. Diyakoslardan âcilen bir iki piskopos daha takdîs fevâid-i milliyeyi müstelzimdir**.

İSMET

* Bkz. No. 231 ve 207.

** Bkz. No. 259.

No. 250

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 171

1 Kânun-i sâni 339

(1 Ocak 1923)

1 Kânun-i sâni 339 raporudur.

Ta'tıldır. Bompard ile mahkemeler mes'elesini görüştüm. Ecnebi hakimleri projesinde musırdılar. Bu kapitülasyonlar işinde bize asıl müşkilâtı Fransızlar yapıyorlar. Paris'te bu akşam başvekilleri toplanıyorlar. Verilecek kararların bizim için ehemmiyet-i azîmesi vardır.

İSMET

No. 251

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 184

2 Kânun-i sâni 339

(2 Ocak 1923)

Kuriye Cemal ve Sırrı Efendiler avdet arzusundadırlar. Evrak göndermek lüzûmunda sıra ile iâdeleri tabiidir. Lüzûm görülmeden hemen iâdeleri matlûb ise iş'ârı mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 252

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 185, 186, 187

2 Kânun-i sâni 39

(2 Ocak 1923)

Madde 1 — Boğazların serbestîsi ve gayr-ı askerîliği hakkındaki projeye aid Fevzi Paşa Hazretlerinden aldığı telgrafnâme aynen ikinci maddededir.

2 — Boğazların serbestîsi ve gayr-ı askerîliği hakkındaki projeler tedkik olundu. Askerî te'minât hususunun kontrolü da'vet etmesi hasebiyle tercih buyurulmadığına nazaran projelerimize hususât-ı âtiyenin ilâve ve kabulünde ısrâr etmekliğimizin zarurî bulunduğunu arz eylerim:

A — Boğazların gayr-ı askerîliği Türkiye gayr-ı askerî aksâm haricindeki Trakya ve Anadolu dâhilinde müdâfaa-i memleket için hal-i hazerde olduğu gibi hal-i sulhda dahi ittihâz-i tedâbîrde serbesttir.

B — Türkiye nefsi İstanbul-u yakından ve uzaktan müdâfaa edecek olan kuvây-ı askeriyeden mâadâ karadan yapılacak yakın ve uzak daimî tahkimâtın ihdâsında cenâhlarını debarkemana karşı müdâfaa için sâbit tertibât-ı tahaffuziye vazında serbesttir.

C — İstanbul ve civarı ta'biri İstanbul garnizon kuvvetlerinin manevra ta'lim ve terbiye nokta-i nazarından geşt u güzârlarına mâni' teşkil etmez. Bu kuvvetler manevra için serbestî-i hareketlerini muhâfaza ederler.

D — Te'minât-i askeriyeye ve siyâsiye alınmadığına nazaran, Gelibolu şibih cezîresinde dâimî bir garnizon kuvveti bulundurmak lâzım ise de bu kabul ettirilemediği takdirde Gelibolu'nun gayr-ı askerîlik hududunu (Şarköy) hâric (Ek-sabil) (Bakla Burununa) takrîb için çalışılmalıdır. Bu takdirde Gelibolu şibih cezîresindeki ve Çanakkale'deki jandarma mikdarı beş binden noksan olmamalıdır.

H — Gayr-ı askerî menâtıkda herhangi muhîl-i âsâyiş bir vak'a hâdis olursa Türkiye hükümeti bilâ istizân jandarmaya kuvvetü'z-zahr asker sevk edilebilir.

T — Boğazların serbestîsi: 1- 14 Kânun-i evvel 38 tarihli İsmet Paşa Hazretlerinin projesi ile tamâmen mutâbıkım. Te'minât olmadığına nazaran mevâdd-i âtiyenin sarâhaten ilâvesi muvâfık olur.

b — Hiçbir donanma Marmara Denizinde ve Boğazlar mıntkasında bulunurken Türkiye'ye i'lân-ı harb edemez. Bu tarzda hal-i harb vukuunda Türkiye'nin bîtaraf sefâin hakkında dahi Boğazlar için kuyûd-i mânia ihdâsına hakkı vardır.

c — Tayyerelerin harb ve gerekse sulh zamanlarında hiçbir bahâne ile Türkiye'nin ta'yin edeceği askerî mevâki' ve liman üzerinde dolaşamaz.

d — On beş kilometre kaydını benemehal silmelidir. Çünkü gayr-ı askerî mıntkanın hâricinde yapacağımız müessesâtın dâima fotoğraflarını alabilirler. Bu esbâbdan dolayı sefâin-i havâiyenin sefâin-i bahriye ile Boğazlardan birlikte mürûr münâkaşasını kaldırmalıdır.

Madde 3 — Hiçbir devlet Boğazlar hakkındaki işbu projelerin yalnız başına ve Türkiye aleyhine müteveccih olarak bizzât tefsir ve ta'diline salâhiyetdâr değildir. Her bir tarz-ı tefsîrin icrâsı Türkiye'nin kabul ve tasvîbine mütevakkıf bulunması meşrûtdur maddesinin de sokulması bilâhire kelimelerden ma'nâ çıkararak hukukumuzun ihlâl edilmemesini bir dereceye kadar taht te'mine almış olur.

4 — Adalar ve Trakya hududları hakkındaki kuyûdât-ı askeriyeye dâir mütâlaamı zeylen arz edeceğim Efendim.

5 — Hey'et-i Vekile Riyâsetine ve Hariciye Vekâletine yazılmıştır.
Vüsûllünün iş'ârı*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 275.

No. 253

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 188

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

C 31 Kânun-i evvel 162 numaraya*:

Harb ve işgal esnâsında tebeamızın zararlarını tazmîni kabul edenler miyânında Yunanlılar da dâhil midir? Âcilen iş'ârını rica ederim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 238.

** Bkz. No. 263.

No. 254

İsmet Paşa Hazretlerine

Na. 189

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

C. 31 Kânun-i evvel 38 ve 165 numaraya*:

Ekseriyet-i sermayesi ecnebi olan Türk şirketlerine müteallik bu gibi husûsâtın muâhede ile münâsebetdâr olmadığı ve ihtilâfâtın mahkemelerimize âid olduğu hakkındaki nokta-i nazarınız musîbdir. Mukaveleleri hâricinde diğer bir türlü tarz-ı hall ve ecânibin dâhil olacağı hakem hey'eti kabul olunamaz Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 239.

No. 255

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 190

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

C 31 Kânun-i ewel 38,167 numaralı ve Hey'et-i müşâvire-i Mâliye kararı ile Ferid Bey imzâlı telgrafa*:

1 — Bu telgrafnâmede münderic teklife dâir re'y-i devletinizin leh veya aleyhde olduğunda tereddüd hâsıl oldu.

2 — Bu gibi sermayedârların mukavelenâmeleri mücebince mürâcaat edecekleri mahal tabiatıyla hükümetimizdir. Sulh muâhedeleri ile alâkaları kat'iyen kabul edilemez. Evvelce bu hususda görüşmek üzere İzmir-Kasaba hattı Müdür-i umumîsi mösyö Delete hükümetimize mürâcaat etmiş ve hükümetce mürâcaatı kabul edilmiş ve İzmir'e kadar gelmiş bulunduğu halde Konferansın İçtimâi üzerine sarf-ı nazarla muâhedeye idhâl ettirmek emeliyle oraya gitmiştir. Binâenaleyh arzu ettikleri takdirde tekrar Ankara'ya gelmekte muhtârdırlar.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 246.

No. 256

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 191

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

C 28, 29/12/38 tarih ve 157, 158 numaralı iki tele:*

1 — Misâk-ı Millî hududu hâricinde kalan emlâk ve arazinin vereseye aidiyetini kabul etmek muvâfıktır. Ancak buna mukabil verese dahi hudud-i millî dâhilinde kalan emlâk devr ile(?) imtiyazların hazine-i maliyeye âidiyetini kabul ve ibrâ eylemeleri lâzımdır.

2 — Musul hududu dâhilinde olduğundan petrol imtiyazları üzerinde şimdiden hiçbir taahhüd kabul edemeyiz.

3 — Verese nâmına hareket eden zâtın Musul'un bize iâdesi için Amerika hükümetinin bize muâvenetde bulunacağına dâir beyânâtı Amerika murahhas-ı resmîsi tarafından dahi te'yîd ve tevsîk olduğu takdirde karar ittihâz etmek üzere iş'âr buyurulması**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 227.

** Bkz. No. 289.

No. 257

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 192

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Adnan Beyden alınan 31 Kânun-i evvel tarihli telgrafa nazaran resmî ve gayr-ı resmî Fransız mehâfili Musul mes'elesinin mesail-i sâireden ayrı olarak doğrudan doğruya İngilizlerle aramızda halledilmesi husûsunun tarafımızdan te'minine çalışılması lüzûmunda müşârûnileyh nezdinde ısrâr etmekte imişler.

HÜSEYİN RAUF

No. 258

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 193

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Fransız sefaretinden alındığı bildirilen ma'lumât ber vech-i âtidir:

İngilizler Musul mes'elesi dolayısıyla Konferansı akâmete uğratmakta, aynı zamanda Lozan'da bulunan bütün hey'et-i murahhasaları kendi taraflarına celbederek Türkleri i'tilâfgirizlikle ithâma çalışmaktadırlar. Musul mes'elesinin ayrıca Türklerle İngilizler arasında halledilmesi için Türkler tarafından yapılacak bir teklif İngilizlerin hilekârlığını suya düşüreceği ve Musul hâric olmak üzere sulh muâhedesini de imza kabil olduğu takdirde Türklerin karşısında yalnız İngilizlerin kalacağı, o zaman İngiliz etkâr-ı umûmiyesinin Musul mes'elesi için Türklerle harb etmeye hiçbir zaman râzı olmayacağı ve Türkler tarafından yapılacak böyle bir teklifi İngilizler reddederlerse diğer hey'et-i murahhasalar tabiatıyla Türkler tarafını iltizâm ederek Musul mes'elesi için Konferansın akamete uğramasına râzı olmayacaklardır.

HÜSEYİN RAUF

No. 259

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 194

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Sinod Prokopyos, Meletyos, Pervasyos ismindeki eski metropolitlerden mürekkebirdir. Takdîs edilmek üzere bulunan piskoposlar adedinin dokuza iblâ-

ğına ve bilhassa diyakosların takdîsine i'tinâ edilmektedir*. Neticede tafsilâtı arz edilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 207, 231, 249.

No. 260

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 196

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

Rus Şuralar Kongresinin onuncu konferansının hîn-i küşâdında Yoldaş Kamenev tarafından irâd edilip Moskova Sefâretimizden bildirilen nutkun aksâm-ı mühimmesi ber vech-i zîr ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

Lozan Konferansı Türklerin semere-i zaferidir. Emperyalizme karşı köylünün tufengi ile istihsâl edilen bu zaferden dolayı Türkleri tebrik ederiz. Lozan'a Türklerin dostu sıfatiyle gönderilmezden evvel mahv olmak derecelerinde buldukları zamanda emperyalizim mücâdelâtına devâm ettikleri gibi yine devam etmelerini isteriz. Fakat görüyoruz ki devletler bu zaferi ibtâl edecek mâhiyetde bir sulhnâmeye vaz'-ı imzâya Türkleri icbâr etmek istiyorlar. Biz ise bilfiil Konferansta Türkiye'nin hakimiyet-i tammesini müdafaa ediyoruz. Karadeniz ve Boğazların inkişâf-ı iktisâdımız nokta-i nazarından pek büyük bir ehemmiyeti hâiz olduğunu hiçbir vakit inkâr etmedik ve etmeyeceğiz. Bunun için Rusya Türkiyenin hakimiyetini müdâfaa muâhede-i mevcûde ve menâfimiz icâbâtındandır. Böyle olduğu halde Türkiye'nin bu hakimiyet mes'elesinde ba'zı fedâkârlıklara temâyül ettiği meş'hûd oluyor. Biz bu yolda kendisini ta'kib edemeyiz. Hududumuzun her ân bir taarruz ihtimâline ma'rûz kalmasına razı olmayız. Bizce Karadeniz sevâhilinin mücâdelât-i müstakbeleden tecrîdi kat'iyyen mültezemdir. Bu hususu da Boğazların sefâin-i ticâriyeye küşade ve harbiyeye mesdûd bulunması ile mümkünü'l-husûldur. Binâberin Karadeniz'i muhâsım bir donanmaya açık bulduran vesikada Şura hükümetinin imzası bulunmayacaktır*.

Muhtar

* 22 Aralık 1922 günü Moskova Opera binasında toplanan X. Sovyet Kongresinde hasta olan Lenin hazır bulunamamış ve onun yerine siyasal konuşmayı Kamenev yapmıştı. Onun bu konuşması, "Onuncu Sovyet Kongresinde Kamenev, İngiltere'nin Lozan'daki politikasını şiddetle

eleştirdi" başlığıyla bazı Avrupa gazetelerinde de yayınlanmıştı. Bu yayınlardan bir parça aşağıya alındı:

Au Dixième Congrès des Soviets

KAMENEV CRITIQUE APEUREMENT LA
POLITIQUE ANGLAISE A LAUSANNE

Kanemew, ensuite, critiqua avec une sévérité particulière l'attitude de la Grande Bretagne à la conférence de Lausanne.

Il se passe, à Lausanne, un fait significatif et des plus aisés à constater: la Grèce et la Grande-Bretagne n'y montrent qu'une seule idée: convertir la Turquie en une vaste colonie. La Russie, elle, ne soutient la Turquie que parce que ce pays combat l'impérialisme.

La Grèce n'est pas bolcheviste, c'est entendu. N'empêche qu'elle fusille sans hésiter plusieurs de ses ministres, qui n'ont été, au fond, que les instruments de l'Angleterre.

Pour nous, nous ne nous laisserons pas influencer: nous resterons les amis de la Turquie, tant que la Turquie continuera à manifester des sentiments antimpérialistes. Et s'il arrive qu'un jour, le gouvernement d'Angora fasse des "courbettes" à la Grande-Bretagne et à Lord Curzon, la Russie alors, s'effacera et laissera les Turcs suivre cette politique de servilité. Mais ce jour-là n'est pas encore venu.

En fait, la conférence de Lausanne n'a, à l'heure actuelle, encore rien réglé.

Et, il nous sera bien permis de constater par ailleurs que la politique aventureuse de lord Curzon n'a fait, en ce qui concerne notamment la question des réparations, que semer à profusion de nouveaux germes de guerre. (*Petit Parisien*, 26.11.1922).

No. 261

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine



No. 89

2 Kânun-ı sâni 39
(2 Ocak 1923)

1 — Boğazlar serbestisinin hey'et-i umûmiyesini ihtivâ etmek ve Boğazlardan sefâin-i ticâriye ve harbiyenin mürûruna ve ticârî ve askerî tayyârelerin uçarak geçmesine ve Boğazların gayr-ı askerîliğine ve te'minâta âid olmak üzere tanzim olunan en son proje sureti leffen takdîm kılınmıştır.

Proje gayr-ı askerîlik ve serbestî-i mürûr ve komisyon ve te'minât hakkındaki müteferrik lâyhalar üzerinde talebimiz üzerine ba'zı ta'dilât yapıldıktan sonra mezkûr lâhiyaların hey'et-i umûmiyesinin hukuk mütahassısları tarafından birleştirilmesiyle Fransızlar tarafından vücûda getirilmiştir. Bu projenin ba'zı mevâddı üzerinde İngilizler i'tirâzlarını muhâfaza ettikleri gibi tarafımızdan da ba'zı tashihât ve metâlib dermiyânında ısrâr olunmaktadır.

2 — Projede İngilizlerin kabul etmek istemedikleri mevâdd projede işâret olunmuştur. İstihbârata nazaran bunların mâhiyet ve esbâbı şunlardır:

İngiliz i'tirâzları:

A — Yunan donanmasının Çanakkale Boğazı karşısındaki Yunan adalarında demirlememesine, İngilizler İmroz adasının Yunan'a terki şartıyla muvâfakat

edeceklermiş. Biz Bozca Ada ve İmroz'un Türkiye'ye iâdesinde musırrız. Buna mukabil Yunan donanmasının Limni'de demir atabilmesini ıztırâr hâlinde kabul edeceğiz.

B — 13. maddede Boğazlar komisyonunun yalnız Boğazlardan geçecek sefâin-i harbiye umûriyle meşgul olması projede kabul olunmaktadır. İngilizler gayr-ı askerî mıntıkanın hiç olmazsa ataşe militerler vâsıtasıyla kontrolünde ısrâr edeceklerse de en nihâyet talebimiz vechile bu kontrolden sarf-ı nazar edeceklerini Fransızlar te'mîn ettiler.

3 — *Türk Kuyûd-ı ihtirâziyesi:*

A — Kılavuzluğun mecbûrî olması husûsunda mümkün olduğu kadar ısrâr olunacaktır.

B — Muhâsımların Boğazların yirmi mil uzağına kadar olan sahada harekât-ı harbiyede bulunmalarını kabul etmediler. Yalnız Boğazlar dâhilinde ta'bîri kabul olundu. Buna karasuları hudûdu ilâve olunmasına çalışılacaktır.

C — Sekizinci sahîfede dördüncü fıkranın nihâyetine İngilizler Boğazlarda tevakkuf zamanı olarak sefer için muktazî olan müddetten mâdâ ayrıca yirmi dört saat ilâve etmişlerdir. Bunun hazfettirilmesinde ısrâr olunacaktır.

D — İngilizler gayr-ı askerî mıntıkanın bir i'tilâf komisyonu tarafından tahdîdini talep etmektedirler. Yalnız harita üzerinde işaretle iktifâ edilmesine çalışılacaktır.

E — Yedinci maddenin (sahîfe 12) nihâyetine Gelibolu Şibihcezîresinde jandarmadan mâdâ bir Türk garnizonu bulundurmak hakkını tanıyan bir kayd vaz'ına çalışılacaktır.

F — Boğazlar komisyonunda Yunanlı a'zâ bulunmamasına gayret olunacaktır.

G — Boğazlar Komisyonu yalnız sefâin-i harbiyenin mürûru için mevzû kavâidin tatbîkı ile meşgul olacağından ma'lumât kabildinden dahî olsa ticarî sefâinle iştigal etmemesine çalışılacaktır. Ma'mâfih teklîf olunan şekliyle dahî muzır olamaz.

Fransızlar on beşinci maddenin nihâyetindeki kayd-ı ihtirâzımızın kabul olduğunu sûret-i husûsiyede söylediler. Cereyân-ı halden peyderpey arz-ı ma'lumât olunacaktır. Ferman*.

5 — Hey'et-i Vekîle Riyâsetine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz olunmuştur.

Hey'et-i Murahhasa Reisi

İSMET

* Bkz. No. 275.

No. 262

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 197

3 Kânun-ı sâni 39
(3 Ocak 1923)

Fevzi Paşa Hazretleri Musul'un her hangi şerâit ile olursa olsun idaremiz altına geçmesi lâzım geldiği mütâlaasıdır. Berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 263

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 174

3 Kânun-ı sâni 39
(3 Ocak 1923)

C.* Harb ve işgal zamanında tebaamızın zararlarını tazmîn bahsinde Yunanlılar için düvel-i müttefikanın kabul ettikleri madde aynen şudur:

“Bir muhtelit mahkemenin Mondros Mütârekesinden sonra Türk toprağın-daki ef'âl ve ihmâllerinden dolayı Yunan orduları ile me'murlarına tahmîlin hükmedeceği zararlar Yunanistan hükümetince tesviye edilecektir.”

Buna karşı Yunanlıların dermiyân ettiği kayd-ı ihtirâzî, kendilerinin harbin bir devresine kadar müttefikler miyânında buldukları ve ondan sonra Türkiye ile muhârib oldukları cihetle mebhûs zararların taksîmi keyfiyetinin tarafeyn tebaası emvâl ve hukuk ve menâfiyle iştilal eden İktisâd Komisyonunun vezâifinden hâric ve Mâliye Komisyonuna dâirdir ki bundan maksadları da mezkur komisyonunda bu zararları masârif işgaliye ile karşılaştırmağa çalışmaktadır.

Müttefiklere gelince biz, memleketimizdeki müttefikler emvâlinin harb esnâsındaki zararlarını tazmîn edeceğimize mukabil müttefiklerin dahî İstanbul, Adana ve sâire işgal mıntakalarında Türk tebaası emvâlini hacz ve zabtetmek ve réquisition yapmak sûretleriyle îka'ettikleri zararların tazmîn ve telâfisini istemiştik. Geçen gün Barrère ile olan mülâkatda bunu kabul edeceklerini ve bu cihetden müşkilât çıkmayacağını te'mîn etmişti. Bugün ise diğer bir Fransız murahası ile bu mevzû'da cereyân eden ikinci mükâlemede yine müşkil davrandılar. Fakat her halde te'mînine çalışılacak veyahud müttefiklerle olan bu zarar tazmîni cihetinden Yunanlılar hâric olmak üzere mütekebilen sarf-ı nazar etmek şikkî tervîc olunacaktır Efendim**.

İSMET

* Bkz. No. 253.

** Bkz. No. 274.

No. 264

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 175, 176

3 Kânun-i sâni 39

(3 Ocak 1923)

No. 175

Gümrük mes'elesi hakkında mütâlaamız ber vech-i âti telhîs olunur:

Muâhede-i sulhiye imzâsiyle beraber ecânib gerek Türk tâcirlerinin müte-kabilen icrây-i ticâret husûsunda te'mîn-i emniyyetleri için düvel-i müttefika murahhasları Türkiye ile diğer devletler arasındaki münâsebât-ı ticâriyeyi tesbît lüzûmunu ileri sürmekte müttefiklerdir. Bu lüzûm ticaretimiz nokta-i nazarın-dan da ehemmiyetle düşünülecek bir cihettir.

Elimizde bütün menâfi'-i iktisâdiyemizi muhâfazayı kâfil ciddî tedkîkata müstenid ve mukavelât-ı ticâriye akdı için muktazî sûtûnları hâvi bir ta'rife mevcut olsaydı vaz'iyeti tesbit için der'akab ticâret mukavelâtı akdı müzâkerâ-tına girilmek tabii idi. Fakat böyle bir ta'rife bulunmadığı gibi istatistik ma'lumâtının cem'i, ta'rifinin ihzârı. Meclisten geçirilmesi oldukça bir zamana mütevakkıf bulunduğundan der'akeb müzâkerât-ı ticâriyeye başlamak için de eldeki ta'rifeden istifâdeden başka çâre mevcûd değildir. Binâenaleyh eldeki ta'rifinin tedkikat müddeti esnâsında tesbîtime mukabil diğer devletlerin de asgarî idhâlât ve ihrâcât resimlerinin tesbîtinden istifâde etmek için çalışmak lâzımdır. Buna vüsûl için düşündüğümüz proje âtideki tarzda tesbît edilmiştir:

1 — Muâhede-i sulhiyede yalnız bir madde vaz'edilerek bu madde ile Türkiye'de ba'demâ iktisâdî kapitülasyonların kâmilen ve ebediyyen mülga ol-duğu yazılacaktır.

2 — Bu muâhede-i sulhiye hâricinde şerâitimizi kabul edecek her devletle ayrı ayrı birer ticâret mukavelesi hey'ât-ı murahhasa arasında akdedilecektir.

3 — İşbu mukaveleler Avrupa'lılar arasında akdedilmiş mukavelât nümûne ittihâz edilerek hazırlanmıştır.

No. 176

4 — Mukaveleler yalnız iki sene için yapılacaktır. İki seneye kadar ticâret mukavelesi akdı için hazırlanamadığımız halde altı aydan altı aya temdîd et-mek hakkını hâiz olacağız.

5 — Bu mukavelelerde esas ta'rife-i hâzıramızı müddet-i mezkûre için tes-bit etmektir...Şu farkla ki ta'rifemizdeki beş misilleri lede'-lîcâb yedi buçuğa ka-dar tezyîde salâhiyetdâr bulunacağız. On beş misiller ibka olunacak. Memnûâ-tın beş misil ta'rifesine dâhil edilecek. Hey'et-i murahhasamızca himâyesi elzem görülen ba'zı eşyânın idhâlât resmi yirmi beş misline kadar tezyîd edilebilmek

üzere ta'rifemize bir üçüncü cedvel ilâve olunacak. Mevcud istihlâkât rüsûmu devâm edecek. Hasan Beyin getirdiği evrâk arasında tasnîf edilmiş olan memnû-ât muhâfaza edilecek. Yeni istihlâkât-ı dâhiliye rüsûmu dâhilde mûmâsili bulunan eşya hakkında dâhil ve hâric için siyyânen tatbîk edilecektir.

6 — Buna mukabil devletlerin ta'rifeleri ma'lûm-ı devletleri olduğu vechile muhtelif esâsâta göre tanzîm edilmiş bulunduğundan ta'rifesini tesbit edebilecek olan devletlerle b'il-mukabele en ziyâde mazhar-ı müsâade olan devlete hâlen tatbîk edilen ta'rifelerinin bize karşı yine iki sene müddetle tesbîtini ve kavânîn-i mevzûası i'tibârıyla hiçbir devlete karşı ta'rifesini tesbit edemeyecek olan devletler için de en ziyâde mazhar-ı müsâade olan millet muâmelesinin hakkımızda tatbîkini ve istihlâkât rüsûmu hakkında kabul ettiğimiz şerâitin müteakabilen kabulünü talep edeceğiz.

7 — Bundan mâadâ ticâret mukavelelerinde mevcut şerâit-i sâire-i emniyeti muhtevî ve menşe' şehâdetnâmelerine ve sâireye müteallik maddeler dercedilecektir. Devletlerle müzâkerâta girmek için tesbît ettiğimiz esâsât ber vech-i bâlâdır. Muvâfakat olduğu takdirde sür'atle cevâb verilmesi müsterhamdır*.

İSMET

* Bkz. No. 272, 285.

No. 265

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 177

3 Kânun-i sâni 39

(3 Ocak 1923)

2 Kânun-i sâni raporudur.

1 — Tâlî komisyonlarda çalışıldı. Ekalliyetlerde terakki vardır. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsında, afv-ı umûmînin Müslimanlara teşmîlinde musırdırlar. Afv-ı umûmînin müteakabil olmasını kabul ettirdik ve Müslümanlardan yüz elli kişinin memlekete girmemek ve emvâli tasfiye edilmek şartıyla afv-ı umûmînin Müslimanlara teşmîlini kabul edebileceğimizi, fakat askerlikten istisnâyı kabul edemeyeceğimizi ifâde ettik. Mübâdele-i ahâlîde Patrikin ihrâcına muhtelif ve mütaddid kiliselerin mûmânaatı zikrolundu.

2 — Mâliyenin komisyonları in'ikad etmiyor. Husûsî mesâi vardır. Diğer telgrafnâmeme sür'atle cevâb istirhâm ederim.

3 — Paris konferansı devâm ediyor. Mütenâkız şâyât vardır. Fransızlar memnun değil imiş. Curzon avdet ediyor*. İskenderun'da, Musul'da isyan çık-

* Paris Konferansı, Almanya'nın "Tamirat" borçları ile ilgili olarak Fransa, İngiltere ve İtalya Başbakanları arasında 2 Ocak 1923 günü başlamıştı. Konferansta Fransız ve İngiliz tezleri çarpıştı. İngiltere, Almanya borçlarının ertelenmesinden yanaydı; Fransa ise bir güvence olmadan

tığına dâir buralarda havâdis çöktür. Bir iki mühim İngiliz simsârı Musul petrol-rolleri için çok zamandan beri olan teşebbüslerini ta'cîl ve teşrîd ediyorlar. Muhtelif şerâitlerini kabul edersek Musul'un îâdesini te'mîn edeceklerini söyliyorlar. Bu akşamki şartları elli sene imtiyâz, Musul petrollerinin yüzde on iki buçuk hissesi bize âid. Amerika'yı ve sâireyi tatmîn etmek onlara âid. Hükümet rüsûmu tabîî imiş. Curzon gelsin bakalım ahvâl nedir.

4 — İngiliz Amele Partisinden iki a'zâ Londra'dan mülâkat alarak yanıma geldiler. Konferans inkıtâ' ederse Amele Partisinden bir hey'etin Ankara'ya giderek muvakkat bir i'tilâf vücuda getirmesini ve sonra partinin onu parlamento-ya ve hükümetlerine kabul ettireceğini, bu sûretle musâdemeye mahal vermeye-rek kat'î i'tilâfa imkân ve zaman bırakılmasını teklif ediyorlar. Muvakkat i'tilâfa zemîn olacak bir projeleri var. İngilizler Gelibolu'ya çekiliyorlar. Musul'dan bahis yok. Ekalliyet ve ahkâm-ı sâire ağır ama Misâk-ı Millî dâhilinde kabul edecekler gibidir. Ancak inkıtâ' ihtimâline karşı tehlikeli safahâtı şimdiden bertaraf ederek müsterîh ve endişesiz kılmamak için cevâb-ı redd vereceğim. Ben burada sulh-i ka'î yapmak için bulunuyorum. Buna imkân olmazsa başka vazîfem kalmaz ve o halde tehdüd edecek ahvâli ta'yîn ve tanzîm benim için mümkün değildir**.

İSMET

tamirat borçlarının ertelenmesine karşıydı. Üç müttefik devletin Paris'te anlaşıp anlaşamamaları Lozan konferansını da etkiler diye düşünülüyordu. İngiltere ile Fransa Paris'te anlaşamazlarsa Lozan'da Türklerin karşısında daha zayıf durumda kalırlar, anlaşılırlarsa Lozan'da da Türklerin karşısına tek cephe halinde çıkarlar diye yorumlar yapılıyordu. Bu nedenle Lozan'daki Türk delegasyonu da Paris konferansı ile ilgili gelişmeleri yakından izliyordu.

Lord Curzon, Paris konferansı dolayısıyla oraya gelecek olan İngiltere Başbakanı Bonar ile görüşmek üzere Paris'e gitmişti. Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Poincaré ile de görüşmüş ve 2 Ocak 1923 akşamı tekrar Lozan'a dönmüştü.

** Bkz. No. 284.

No. 266

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 178

3 Kânun-i sâni 339

(3 Ocak 1922)

Hey'et-i sulhiye tahsisâtına ahîren ilâve edilen yüz bin liraya âcil ihtiyâc vardır. Hangi tarihte ve ne vâsita ile gönderildiğinin emr ve iş'ârı*.

İSMET

* Bkz. No. 271 ve ayrıca No. 200, 210, 217.

No. 267

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 179

3 Kânun-i sâni 39

(3 Ocak 1923)

Kuriyeleri evrâk göndermek zamanında sıra ile iâde etmek tabiidir. Bilâ lüzûm hemen iâdelerine lüzûm olmadığı ma'rûzdur.

İSMET

No. 268

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 198

4 Kânun-i sâni 39

(4 Ocak 1923)

Filistin mandasının Türk devletine i'tâsı için İstanbul'da ba'zı Musevî zevât riyâset-i celîleye mürâcaat etmişlerdi. Filistin Misâk-ı Millî'nin birinci maddesi sarâhatına dâhil ve Arab ekseriyetle meskûn araziden bulunduğundan ve Konferansta cereyan eden müzâkerât neticesinde hey'et-i murahhasamızca Misâk-ı Millî ahkâmı miyânında bu meddenin de düvel-i müttetikaya karşı müdâfaası tabii ve zât-ı mes'elenin bu dâirede Konferansa bir neticeye rabtedileceği muntazar olduğundan bu bâbda madde-i mezkûredekinden başka bir şekilde her hangi bir teşebbüs icrâsı veya böyle bir teşebbüse zahîr olmamız imkânı bulunmadığı ve Musevî tebaamızdan ba'zısının Misâk-ı Millîye muhâlif tahminâtında bulunmaları muvâfik görülemediği cevâben arz olunmuştur. Berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 269

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 199

4 Kânun-i sâni 39

(4 Ocak 1923)

Telgrafnâmelerinizin Dersaadet-Köstence kablosundan imrârını berây-i te'mîn üzerlerine (voie Constanza) işareti vaz'ettirilmesi mercûdur. Bu tarîk ile gelen telgraflar diğerk tarîka nazaran kelimedede on dört kuruş mikdârında galî-

dir*. Bu fark İstanbul'da mevcut asâkir-i ecnebiye kumandanlığınca masârif-i ta'mîriye için ihtiyâten vaz'edilmiş olduğundan adem-i istifâsı zımında teşebbüsât icrâ edilmektedir**.

HÜSEYİN RAUF

* Lozan ile İstanbul ve Ankara arasında iki telgraf hattı vardı. Biri "Eastern" (Doğu) telgraf hattıydı ve Akdeniz üzerinden İstanbul'a geliyordu. Öteki hat Romanya'nın Köstence şehri üzerinden, Karadeniz yoluyla İstanbul'a ulaşıyordu ki buna kısaca Köstence hattı deniyordu. Eastern hattı İngilizlerin elindeydi. Köstence hattına da Müttefik kuvvetler el koymuşlardı. Lozan konferansı günlerinde Ankara ile Lozan arasında telgraf haberleşmesinde çeşitli güçlüklerle karşılaşılıyordu. Güçlükler kimi zaman pek önem kazanıyordu. Başbakan Hüseyin Rauf Orbay, haberleşme-de güçlüklerin giderilmesi için Köstence hattının kullanılmasının uygun olacağını düşünmüştü. Ama İsmet Paşa, daha güvenilir ve daha hızlı haberleşme sağladığı gerekçesiyle Eastern hattının kullanılmasının daha uygun olacağı görüşündeydi.

** Bkz. No. 287.

No. 270

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 200

4 Kânun-i sâni 39

(4 Ocak 1923)

1 — Bu sabah Mougin ile görüştüm. Telgraflarımızın te'hîr edildiğini, takdîm ve te'hîr yapıldığını, tedkikatımız neticesinde telgrafların Eastern kablosundan geçmesi yüzünden bu gibi muâmelâta ma'rûz olması ihtimâl-i galibini anladığımızı, bunun için tarîk-i muhâbereyi Köstence hattına çevirdiğimizi, fakat onun da düvel-i müttefika kıtaâtı başkumandanlığı tarafından mürâkebe olduğunu ve ta'mîr masrafı diye kelime başına on dört kuruş zammiyât yapıldığını öğrendiğimizi, müzâkerât-ı sulhiyyeyi ehemmiyetle ihlâl edebilecek olan bu gibi muâmelâta hiç olmazsa memleketimiz dâhilinde tahammül edemeceğimizi, muhâberemizde sür'at ve emniyeti düvel-i müttefikanın bize karşı müteahhid bulduklarını ifâde ve bunların ref'i için teşebbüsât-ı müessirede bulunulması lüzûmunu ilâve ettim*.

2 — İngilizlerin Musul mes'elesinde son günlerde müzâkere zeminine girerek ısrârlarını ta'dil ettikleri halde Fransa delegasyonunun kapitülasyonlarda el'ân ısrâr ettiklerini, halbuki milletimizin kapitülasyonlarda hiçbir fedâkârlık yapmayacağı muhakkak iken bu tavrın arzumuzun kat'iyyen hilâfına olarak milletimizin Fransa hükümeti hakkında mütehassıs olduğu emniyeti selb edeceğini, halbuki Konferansta inkitâ' olsa da bizim Fransızlarla Konferanstan evvelki zamanlarda olduğu gibi dost kalmak arzusunda bulunduğumuzu, her halde mülga bulunan kapitülasyonların velev en ufak bir hükmünün iâdesi imkânı olmadığını lisân-ı kat'î ile ifâde ettim. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 269, 287.

No. 271

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 201

4 Kânun-ı sâni 39
(4 Ocak 1923)

İstanbul'da Hilâl-ı Ahmer Kâtib-i Umûmîsi Doktor Hikmet Bey nâmına Osmanlı Bankası vasıtası ile yüz bin lira gönderilmiş ve Frank mübâyaa ederek doğrudan doğruya mu'temed Fuad Bey nâmına irsâl edilmesi Mâliye Vekâletinde tebliğ edilmiştir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 266 ayrıca No. 200, 210, 217.

Konferans günlerinde gazeteci kaynayan Lozan'da pek sır saklanamadığı ve hemen hemen her şeyin az ya da çok basına sızdığı anlaşılıyor. Türk delegasyonuna 100 bin liralık ek ödenek gönderildiği de gazetelere sızmış ve bir gazeteci bundan, konferansın kesilmeyeceği yolunda ahkâm da çıkarmıştı. Bu telgrafla aynı tarihi taşıyan *Le Petit Parisien* gazetesinin Lozan'daki muhabiri Robert Vaucher şunları haber veriyordu:

"Lausanne, 3 janvier (dép. *Petit Parisien*)

"Je juge inutile de vous communiquer les bruits pessimistes qui circulent ici, car au moment où certains parlent de départ, j'apprends de bonne source que la Grande Assemblée Nationale d'Angora vient de voter un supplément de crédit de 100.000 livres pour les frais de la délégation à Lausanne.

"On juge donc à Angora que les négociations vont continuer..." (*Petit Parisien*, 4.1.1923).

No. 272

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 202

4 Kânun-ı sâni 39
(4 Ocak 1923)

1 — Gümrük mesâili hakkında teklif buyurulacak proje musîbdir. Devlet inhisârında bulunan mevâd hakkındaki memnûiyet hakkı bittabi' mahfûzdur*.

2 — Men'-i idhâlât kanununa dâhil olan eşyanın on iki misli gümrük resmine teb'an idhâline dâir lâyiha-i kanûniye kabul edilmiştir. Bundan ziyâde resme tâbi' tutulması bizce matlûb eşyanın nelerden ibâret olacağını Hasan Bey getirecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 264.

No. 273

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 203

4 Kânun-i sani 339

(4 Ocak 1923)

C 160 tele*:

1 — Samsun-Sivas demiryolunun inşâsı 1912 istikrâzına merbût olarak Regie Générale de Chemin de fer şirketine bâ irâde-i seniyye verilmiş fakat şartnâme ve mukavelenâme kat'iyen imza ve teâtî edilmeden Harb-ı umûmî infilak ettiğinden i'tilâf-ı mezkûr meclis-i vükelâ kararıyle keen lem yekûn addedilmiş, şirket zarar ve ziyanın Hükümet-i Osmâniyeye âdiyetinden bahisle protesto eylemiştir.

Hükümet kesb-i kat'iyet etmiş bir mukavele mevcut değildir şeklinde cevap vermiş ve şirket mukavelenin irâdeye iktirânından ve yegâne vâsıta-i tebliğ olan Fransız sefâretine resmen tebliğinden ve binâenaleyh kesb-i kat'iyet ettiğinden ve hat hükümetce şirkete teslim edilmek suretiyle mukavele mevki'-i tabika da olduğundan ve hükümetin fesih kararı vermesi ve hattın iâdesini talep etmesi de mukavelenin mevcudiyetini zımnen tanımış demek olduğundan bahisle tekrar cevap vermiştir. Bilâhire Amerika sefâreti de Fransız hükümeti nâmına aynı protestoyu yapmıştır. İcab eden cevaplar verilmiştir.

Çester'le Anadolu-i Şarkî'de demiryollarının inşâ ve işletilmesi hakkındaki müzâkere de ber vech-i bâlâmünâziün fihi hukuk nazardan dûr tutulmamış ve icâbında şirket-i mezkûreye verilecek tazminât derpiş edilmek suretiyle bu hatâ ayrıca bir mukavele-i müzeyyele ile müzâkere olunan diğer hutût miyânına konmuştur.

Mezkûr şirketle yapılan mukaveleye nazaran şirket hükümetin bir müteahhidi sıfat ve mâhiyetini hâizdir. Şirket beher kilometreye sekiz bin lira alacaktır.

Para farkı ve galây-ı es'âr dolayısıyla on misli ziyadeleşecek olan bu meblağ hükümetce deruhde edilmeyecek ve şirket ise eski fiatla mezkûr işi yapamayacaktır.

Amerikalı Çester ile ve refikî ile müzâkereyi menâfık'-i vataniye nokta-i nazardan daha muvâfık gördüğünden müzâkerâta devam edileceği Nâfia Vekâletinden bildirilmiştir.

Nâfia Vekâletinin tezkeresi sureti takdim edildi Efendim **.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 234.

** Bu belge önce telgraf olarak gönderilmiş, sonra yazıyla da tekrarlanmıştır.

No. 274

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 204

4 Kânun-ı sâni 39
(4 Ocak 1923)

C 3 Kânun-i evvel 339 tarih ve 174 numaralı şifreye*:

Telgrafnâmenin müttefiklerle zarar tazmîni cihetinden Yunanlılar hâric olmak üzere sarf-ı nazar etmek şıkkı tervîc olunacaktır'dan maksûd tarafeyn sarf-ı nazar edecek midir, yoksa yalnız biz müttefiklerden istemekten sarf-ı nazar mı edeceğiz? Sür'at-i iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 263.

No. 275

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

Yazı

No. 93

4 Kânun-ı sâni 339
(4 Ocak 1923)

185. 186 ve 187 numaralı şifrelere* cevâb ve Boğazlar hakkındaki 89 numaralı hey'et-i murahhasa raporuna zeyldir. 185, 186, 187 numaralı raporların ek-ser mahalleri hallolunamadığından lâyıkiyle anlaşılammıştır. Anlaşılan nikat ve husûsât-ı sâire hakkında ber vech-i zîr arz-ı ma'lûmât olunur:

1 — Ewvelce sûretleri takdîm olunan Boğazlar'a mûtaallik muhtelif projeler Konferansta mesâinin seyrini ve buna mûtaallik mesâilin tedricen aldığı eşkâl-i muhtelif hakkında bir fikir vermek üzere takdîm olunmuştur. Üzerinde hâlen münâkaşa edilmekte olan son proje 89 numaralı rapora merbût olanıdır**.

2 — 185 numaralı telgrafın B fıkrasında İstanbul'da sâbit tertîbât-ı tahaffuziye vaz'ında serbest olmamız talep olunmaktadır. İstanbul Bahr-ı Siyâh Boğazının medhalinde kâin olduğundan hazerde sâbit tertîbât istihsâl olunamamıştır. Ma'mâfih İstanbul için on iki bin kişilik bir garnizonun terkîb ve nizâm-ı harbinde tamâmen serbest olduğumuzdan seyyâr ağır topcu ilâh bulunmakta serbestiz. Askerî tayyârelerin geçmemesi için çok çalışılmıştı. Askerî tayyâreleri sefâin-i harbiyenin gayr-ı münfek bir uzvu addettiklerinden imkân hâsil olamadı.

* Bkz. No. 252.

** Bkz. No. 261.

Proje muharrer on beş kilometre Boğaz sâhillerinin tarafeyninde on beşer kilometrelik bir arâziyi ihtivâ etmeyip Boğazların ortasından tarafeyninde on beş kilometrelik bir sâhanın keşf ve tarassudu ihtimâli bertaraf olunmuştur.

3 — Memleketimizin bütün aksâmında ordu ve donanma husûsâtında tamâmen serbest olmamız bizim mes'ele-i esâsiyemizdir. Kabul ettiğimiz bütün tertibât buna muallaktır. Binâenaleyh muâhedede nerelerde ne gibi askerî tahdîdât kabul olunduğu musarrahdır ve bu tahdîdâtda kontrolsüzdür. Muayyen işbu tahdîdât hâricinde hiçbir tahdîdât-ı askeriye olmaması emr-i tabîidir. Bulgaristan'a bâ muâhede gönüllü usûlü tahmîl edilmiş olduğu gibi ordusu da hadd-i asgarîye indirilmiş olduğundan Bulgaristan'ın bu kuyûddan kısmen kurtulmasına sebep teşkil edebilecek müddeiyâtına meydan verilmemek üzere Şarkî Trakya'daki ordumuzun yirmi binden fazla olmaması için bir sûret-i hall aranmakta olduğu bana müteaddid def'a ihşâs olunmuştur. Ben buna dâimâ i'tirâz etmiş ve Boğazlar hakkındaki i'tilâf tekliflerinin gayr-ı askerî mıntakalar hâricinde memleketin hiçbir kısmı için askerî tahdîdât mevzû-i bahs olmaması faraziyesine göre mütâlâa edilmiş olduğunu beyân etmişim.

4 — Son birkaç gün zarfında 89 numaralı rapora leffen takdîm kılınan projede istihsâl olunan ta'dîlât düvel-i i'tilâfiye tarafından tashîh şeklinde teksîr edilmiş ve sûret-i husûsiyede bize verilmiştir ki bir sûreti leffen takdîm kılınmıştır.

A — İşbu tashîhe nazaran İngilizler on üçüncü madde için vaz'ettikleri kayd-ı ihtirâziden vazgeçmişlerdir. Teklîf olunan yeni madde gayr-ı askerî mıntakanın kontrolünü refettiği gibi komisyon vezâifinin geçecek ecnebi sefâin-i harbiye ve tayyârelerinin 2 ve 3 üncü fıkralarda mevzû' ahkâme tamâmen riâyeti te'mînden ibâret olduğunu tasrîh etmektedir.

B — Beşinci maddede evvelce mevcûd olup İngilizlerin i'tirâzını mûcib olan "esbâb-ı mücbire-i bahriye müstesnâ olmak üzere Yunan donanması oralarda demirleyecektir" cümlesi "fakat Yunan donanması bu sulardan Türkiye'ye karşı üssü'l-harekât olarak veyahud bahrî ve askerî tahşîdât için bu maksadla kullanılmaz" şekline ifrâğ olunmuştur. Bu tebeddülün İmroz Adası ile Bozcaada'nın Türkiye'ye iâdesini de tazammün ettiğini Fransızlar sûret-i husûsiyede söylediler.

C — Tarafımızdan sefâin-i ticâriyenin mürûruna ma'tûf telakki ve hafzı taleb olunan on beşinci maddenin son dört satırı tayyolunmuştur.

D — Siyâsî te'mînât olarak 89 numaralı raporda merbût projenin on yedinci maddesinin sol tarafında muharrer metnin cüz'î ta'dîlâtla kabul olduğu haber alındı. Bu ta'dîlât ikinci fıkranın nihâyetinde muharrer "dont elles disposent" ta'bîrinin "que le Conseil de la Société des Nations décidera à cet effet" sûretine kalbinden ibaret imiş. Bundan fazla te'mînât-ı siyâsiye istihsâli mümkün olmamıştır.

İşbu te'mînât-ı siyâsiyeyi ben esâsen düvel-i ecnebiyenin tecâvüzüne karşı taleb ettim. Onlar bu bir taraflı te'mînâta i'tiraz ederek taahhüd ettiğimiz mevâddı bizim ihlâl etmemiz hâlinde mesûliyyeti deruhde etmediğimizi izhâr ettiler ve bu hâlde gayr-ı askerîliğin mürâkibesini şart ittihaz ettiler. Her türlü mürâkabeden âzâde olmak ve bahsolunan gayr-ı askerî ve serbestî mürûr tertibâtını muâhede ile zâten taahhüd etmiş olmak sebebiyle tecâvüzün tarafeyne şâmil olmasını zarûrî olarak kabul ettik. Bu sûretle hiç olmazsa düvel-i ecnebiyenin tecâvüzüne karşı da te'mînât-ı siyâsiye deruhde ediyoruz ve bir taraftan tecâvüz olup da te'mînât ahkâmına riâyet olunmazsa bu te'mînâtın gayr-ı askerî ve serbestî-i mürûr tertibâtının gayr-ı münfek aksâmı olduğunu kaydettirmiş oluyorum.

Bir de bu te'mînât-ı siyâsiyeyi müctemian ve münferiden olmak üzere taleb etmiş iken münferdien kaydından sarf-ı nazar etmek mecbûriyetinde kaldım. Çünkü Türkiye ile herhangi bir devlet arasında hâdis olacak herhangi bir muhârebeye her devletin mütehâlikâne iştirâk etmeğe mecbûr olması demek onların Türkiye'nin politikasına tâbî olmaları demektir ma'nâsını çıkardılar, yahud devletler Türkiye'nin politikasını mürâkabe etmek mecbûriyetine düşeceklerdir dediler. Hâsılı iki tarafı teskin ve tehlikeli bir halde ve esâsen gayr-ı kabil olması sebebiyle münferiden ta'bîrinden sarf-ı nazar ederek kabil-i istihsâl a'zamî menâfi'-i siyâsiye ile iktifâ eyledim.

6 — 89 numaralı rapora merbût projede münderic metâlibimizin diğer kısmı hakkında henüz müsbet bir netîce elde edilememiştir.

7 — Hey'et-i Vekîle Riyâsetine ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz olunmuştur.

Hey'et-i Murahhasa Reisi

İSMET

CONVENTION RELATIVE A LA LIBERTE DES DETROITS

ERRATUM

Article 5. — Supprimer la dernière ligne, "mais ne pourra l'y faire mouiller sauf le cas de fortune de mer" et la remplacer par: "mais ne pourra pas user de ces eaux comme base d'opération contre la Turquie, ou pour une concentration navale ou militaire dans ce but".

Article 13 — Remplacer l'article 13 actuel par le suivant:

"Article 13 — La commission sera chargée de s'assurer que sont dûment observées les dispositions concernant le passage des bâtiments de guerre et aéro-

nefs militaires, dispositions faisant l'objet des paragraphes 2 et 3 de l'annexe ci-jointe”.

Article 15 — Supprimer les 4 dernières lignes, à partir des mots: “Ces réglements” etc...

No. 276

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 180, 181, 182

4 Kânun-i sâni 339

(4 Ocak 1923)

3 Kânun-i sâni 39 raporudur.

1 — Ekalliyetler tâli komisyonunda gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâsını yeniden mevzû-ı bahs ettiler. Afv-ı umûmî mes'alesi de hallolunmadı.

2 — Mâliye işleri için bugün husûsî mülâkatlar oldu. Hiç birisi müsâid değildir. Fransızlar her husûsda musırr ve muanniddirler. Ben ba'zı askerî mes'eleler için General Weygand ile görüştüm. Hüsn-i telakki etti. Sonra kapitülasyon mesâilini açarak bir müddet-i muvakkate için adliyede ba'zı te'mînât lüzûmunda ısrâr etti.

3 — İngiliz Amele Partisinden iki a'zâ bugün tekrar gelerek Konferans inkıtâ' ederse musâdemeye mahal kalmayarak muvakkat bir sûret-i tesviye bulunması için müdâvele-i efkâr ve bir proje i'tâ ettiler. İnkıtâ'dan sonraki ahvâli düşünmek salâhiyetim hâricinde olduğundan bu zemîni mütâlaa mümkün olmayacağını ifâde ettim. İnkıtâ' olursa Büyük Millet Meclisi İngiliz parlamentosuna mürâcaat ederse musâdemeye mahal kalmayarak parlamentolar arasında iki hey'et ile müzâkere mümkün olacağını söylediler. Meclis kararı ile yapılabilecek işlere dâir fikir dermiyânı mümkün olmadığını söyledim. Nihâyet inkıtâ' olursa kendilerinin görüşmeğe hazır olduğunu söylediler.

No. 181

4 — İngilizlerin talebi üzerine mutahassıslarımız bu akşam onların mutahassısları ile birleşerek Musul vilayeti hududlarını görüştüler. Şimdiye kadar serdolan delâilden sarf-ı nazar ederek ve Musul vilâyetinin Irak'ın hey'et-i umûmiyesi içinde Araplara karşı ekalliyetde kaldığını ve sevk'ul-ceyşce vilâyetin Irak'a lâzım olduğunu iddiâ ve vilâyetin şimâl hududunun Irak ile Türkiye arasında hududu teşkil edeceğini dermiyân ettiler. Ciddî bir şey görüşülemedi. İngiliz mahâfilinden bana isâl edilen diğer bir haberde dahî Musul işinin sulh müzâkerâtından ayrılarak ayrıca iki devlet arasında bir mes'ele yapılması mürecceh olacağını izhâr ettiler*.

* Musul konusunda Türk ve İngiliz uzmanlarının görüşmeleriyle ilgili olarak 4 Ocak 1923 tarihli İsviçre gazetelerinde şu kısa haber görüldü:

No. 182

5 — Anglo-Otoman nâmı altında bir gaz sendikasına elli sene müddetle Musul vilâyetinde imtiyâz i'tâsını ve bu sendikanın Türkiye hükümetine yüzde on iki buçuk verdiğini kabul edeceğini ve bu imtiyâzın şartı Musul vilâyetinin Türkiye'ye iâdesi olmasını ve sendikanın Amerika ve Fransa tebaasının müsâvât üzerine iştirâki te'mîn edeceğini bir mutavassıt ve az çok ma'lûm bir İngiliz sâhib-i nüfûz onları temsilen teklîf etmekte ve hükümeti Musul vilâyetini terke icbâr edecek bir hareket-i umûmiye-i mâliye vücûda getirebileceklerini iddiâ ederek imtiyâzın i'tâsına dâir benden mektub talep etmektedir. Şimdilik tahrîrî bir vesîka vermek niyetinde değilim.

İSMET

La question de Mossoul

La question de Mossoul a été l'objet ces jours derniers de conversations privées entre les délégués intéressés, mais il n'a pas été possible d'arriver à un accord. Les Anglais et les Turcs maintenant leurs points de vue. On croit d'ailleurs que les Turcs, d'après les instructions qu'ils auraient reçues tout récemment, ne modifieront pas leur manière de voir. Dans ces conditions, il serait possible que la question de Mossoul et d'autres problèmes difficiles fussent réservés pour une conférence ultérieure qui devrait amener la conclusion définitive de la paix.

(Gazette de Lausanne, Journal de Genève, Tribune de Genève, 4.1.1923).

No. 277

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 183

4 Kânun-ı sâni 39

4 Ocak 1923

C. 24/12/22 ve 154 numaralı tele*.

Salâhiyetnâmeler İstanbul'dan Fransızca olarak aynen keşide edilmek üzere yarın sabah hareket edecek olan kuriye Behcet Bey ile gönderilmiştir. Lâzım gelen ta'dilât icra edildikten sonra en serî' vâsıtâ ile irsâli mercûdur.

İSMET.

* Bkz. No. 201.

No. 278

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 184

4 Kânun-ı sâni 39

(4 Ocak 1923)

1 — 187 numaralı ve 2 Kânun-ı sâni 39 tarihli telgrafnâmenin "sefâin-i bahriye ile" cümlesinden "maddesi" kelimesine kadar;

- 2 — 186 numaralı ve 2 Kânun-i sâni 39 tarihli telgrafnâmenin “Gelibolu'nun gayr-ı askerî” kelimesinden sonraki kelime ile mil adedinin;
- 3 — 185 numaralı ve 2 Kânun-ı sâni 39 telgrafnâmenin B fıkrasının;
- 4 — 190 numaralı ve 2 Kânun-i sâni 39 telgrafnâmenin ikinci maddesinden i'tibâren tekrar akdi ile keşîdesi;
- 5 — 149, 152 ve 157 numaralı telgraflarınız vürûd etmemiştir.
- 6 — Kuruye ile 140 numaraya kadar telgraflarınız sûreti gelmiştir. Kuriye hareket edince diğerlerinin de irsâli mercûdur.

İSMET

No. 279

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 205, 206

5 Kânun-i sâni 39

(5 Ocak 1923)

C 2 Kânun-i sâni 172 ve 173 numaralara *

Makam-ı Hilâfet yalnız Türkiye'ye aid olmayıp bilcümle âlem-i İslâma şâmil ve aiddir. Binaen aleyh halife-i Müslimîn emirü'l-mü'minîndir. Bu i'tibarla halifenin vaz'iyetini hukuk ve salâhiyyet-i meşrûasını icâbât-ı asriyeye ve zarûriyât-ı zamâneye göre tesbit ve ta'yin eylemek Türkiye Devletinin salâhiyyeti fevkindadır. Çünkü Türkiye Devletinin halifeye istiklâl ve hâkimiyet-i millisini ihlâl etmeksizin verilebileceğini hukuk ve salâhiyyât-ı diğer İslâm hey'ât-ı ictimâiyeleri tarafından vâcibü'r-riâye telakki etmek lâzımdır ki hukuk ve salâhiyyât-ı mezkûre yalnız Türkiye'ye münhasır kalsın. Âlem-i İslâmın müstakil ve gayr-ı müstakil olanlarının ahvâl-i mahsûsaları buna gayr-ı müsâid ve gayr-ı mütehammil olabilir. Binâenaleyh hukuk ve salâhiyyât-ı hilâfeti âm ve şâmil bir sûretde ta'yin etmek ancak bütün İslâm hey'ât-ı ictimâyesinin hâiz-i salâhiyyet hey'et-i murahhasalarından mürekkeb bir şûrây-ı islâmın ictimâ' ve husûs-ı mez-kûru hall ve tesbît eylemesi tabii ve zarûridir.

Türkiye Devleti bu yevm-i müsâidin hulûlüne kadar makam-ı hilâfeti ve halifeyi hüsn-i muhâfaza ve sıyânet eylemeyi dînî ve vicdânî ve tarihî bir vazife olarak maalfithâr ifâ edecektir. Mevzû-ı bahs olan kongrenin ictimâ zamanı her halde Türkiye'nin hayat ve istiklâlinin emniyetle kurtulmuş bulunacağı sulhdan sonra olabilecektir. Kongreye bir program dâhilinde âlem-i İslâmın hangi makam veya zât tarafından ne suretle da'vet edilmesi muvâfık olacağı başkaca

* Bu iki telgraf arşivde bulunamadı.

şâyân-ı teemmül ve tesbitdir. Zârâ bu mes'ele doğrudan doğruya ittihâd-ı İslâm siyâsetine vücûd ve faaliyet vermek olacağından çok nâzik ve mühimdir. Bunun için zât-ı devletleri Chotani** ile bilhassa ve diğer İslâm cemiyetlerinin sâhib-i salâhiyyet mümessilleri ile mahremâne mes'ele mutâlaa edilerek şifâhî ve gayr-ı muharrer bir şekilde bir avan proje ihzâr etmeniz muvâfık olur. Chotani'ye ber vech-i bâlâ mutâleât dâiresinde cevab verilmesini rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

** Mr. Chotani, merkezi Hindistan'ın Bombay kentinde bulunan Hind Hilâfet Komitesi başkanıydı. Bu komite, İstiklâl Savaşımız boyunca Türkiye'ye destek olmuş, ayrıca Hindistan'da para toplayarak Ankara'ya göndermiştir. Mr. Chotani ile Türk makamları arasında 1921-1922 yıllarında epeyce yazışmalar olmuştur. Türkiye'nin Paris temsilciliği aracılığıyla yürütülen bu yazışmaların bir bölümünü daha önce yayınlamış bulunuyorum. Bkz. Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar, I, (1920-1923)*, Ankara: 1981 ve Bilâl N. Şimşir, *Homage to Mustafa Kemal Atatürk*, İslâmabad, Pakistan: 1401/1981.

No. 280

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 207

5 Kânun-ı sâni 39
(5 Ocak 1923)

Hasan Bey bugün saat bir treni ile doğru seyâhatına devam etmek üzere Lozan'a müteveccihen hareket etmiştir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 189, 191, 233. Lozan Konferansında İkinci Türk delegesi Hasan Saka, 30 Aralık 1922 günü Ankara'ya vardı. Bir hafta orada kaldı. Lozan Konferansı hakkında Hükûmete ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bilgi sundu. Hasan Beyin Türkiye'ye gidişi, Ankara'da Türk Hükûmeti ile görüşmeleri ve sonra geri dönüşü yabancı basında yakından izlendi. Yola çıktığı gündün dönüşüne kadar geçen günler içinde, yabancı basında Hasan Bey ile ilgili kısa kısa ve fakat sık sık haberler çıkmıştır. Yabancı basın, Hasan Bey'in Ankara'ya gidip gelişinden sonra Lozan'daki Türk delegasyonunun tutumunda bir değişiklik olup olmayacağını anlamağa çalışmış, bu geziden sonra İsmet Paşa'ya yeni talimat gönderileceğini ve Türkiye'nin tutumunda bir yumuşama olacağını sanmış, bunu beklemiştir. Hasan Saka'nın bu seyahati sırasında Türk basınına yaptığı açıklamayla ilgili olarak yabancı gazetelerde çıkan bir haber aşağıya alındı:

Déclarations de Hassan Bey

Hassan bey, délégué turc, venant de Lausanne et se rendant à Angora, qui doit fournir à l'Assemblée nationale des explications sur les débats de la conférence de Lausanne, a fait, à la presse turque de Constantinople, les déclarations suivantes:

La question des Détroits sera facilement résolue si les puissances intéressées nous donnent, collectivement puis individuellement, des garanties de sécurité pour Constantinople, puisque nous acceptons la liberté de la navigation commerciale. La modalité du passage des navires de guerre sera réglée par une commission spéciale.

Au sujet des minorités, Hassan bey a dit:

Nous acceptons les principes prévus dans les autres traités et nous reconnaissons les minorités religieuses, mais nous rejetons les minorités de race et de langues. La question de l'échange

des populations est encore en discussion. Nous reconnaitrons le patriarche oecuménique comme chef religieux, mais nous lui déniions tout autre privilège.

Nous considérons les capitulations comme abolies: il est donc impossible de les rétablir. Les puissances proposent leur maintien sous une forme juridique. La question est encore en discussion.

En ce qui concerne les réparations, nous demandons à la Grèce 4 milliards de francs-or. Nous n'acceptons pas la reconnaissance des frais d'occupation des troupes interalliées. La question des tarifs douaniers et de la dette publique de Mossoul est encore en discussion.

Hassan bey a terminé en disant:

Nous nous plaignons de la lenteur des débats de la conférence. Nous espérons que le traité pourra être signé à fin janvier, bien que de nombreuses questions importantes ne soient pas encore résolues et que les exigences des puissances dépassent les limites des principes prévus par le pacte national et constituant le minimum de nos revendications. (*Journal de Genève*, 29.12.1922).

No. 281

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 185, 186

5 Kânun-i sâni 39

(5 Ocak 1923)

No. 185

4 Kânun-i sâni 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i Ahâli komisyonunda Patrik'in ihrâcını kabul etmediler. Mes'ele bi ihtilaf ile rapor edilerek komisyona gelecektir*. Milliyetler tâlî komisyonunda şidedetli münâkaşât çıkardılar.

* İkinci Komisyonunda Fener Rum Patrikhanesinin İstanbul'dan çıkarılmasını savunmayı üstlenmiş bulunan Dr. Rıza Nur, bu konuda şunları yazıyor:

"Lozan'da müzâkere esnasında öğrendim. Frenklerde esaslı bir zihniyet var... Bir şey almayınca asla bir şey vermiyorlar... Bir de uğraştırarak verirsen onlara kıymetli oluyor... Onlara bir yem göstermeli... Bu da Patrik'i ve Patrikhaneyi İstanbul'dan kovmak. Kovmaktan feragat edince bu müspet veriş değil, menfi veriş olur... Patrikhanenin İstanbul'dan gitmesi bizim zararımızdır. Çünkü bu yılan yuvası pençemiz altında durmalıdır. O vakit deliğinden çıkarmayız. Eğer kovarsak Aynaroz'a yerleşir, istediği gibi zehirini saçar. İyi bir koz, fakat tehlikeli oyun. İyi idare etmek lâzım....

"Patrikhanenin tardı bize hükümetçe verilen talimatnamede yok. Akla gelmiş bir şey değil. Başka çarem de yok ama.... Bir gün Ya Allah!... Deyip Patrikhanenin İstanbul'dan tardını celsede resmen teklif ettim. Ve bunda şidedetle devam ve ısrar ettim. İş o kadar şidedetlendi ki, tam manasıyla kıyamet koptu. Dünyaya yayıldı. En mühim mesele oldu..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s.1075-1076).

Rıza Nur'un iddia ettiği gibi Patrikhane sorunu "en mühim mesele" olmuş değildi. Ama yabancı basında bu konuya epeyce yer veriliyordu. O günkü oturdumdan sonra yabancı gazetelerde çıkan haberlerden biri aşağıya alındı:

La conférence de Lausanne

La question du patriarcat

(*Dépêche de notre envoyé spécial.*)

La sous-commission pour l'échange des populations est revenue mardi après-midi sur la délicate question du patriarcat oecuménique de Constantinople. Dès l'ouverture de la séance, le délé-

2 — Amerika murahhası ile mülâkâtımın hülâsasına göre Ermeni mes'ele-sinde çok yumuşak olmuşlardır. Kapitülasyonlarda esâs i'tibâriyle musırdılar. Fakat yine mülâyım fark vardır. Bizim mürâcaatımız üzerine Chester projesine Ankara'ca mümânaat edildiği haberi şâyi' olmuştur. Mürâcaatımız haberini reddettim. Fakat mâcerâ memleketimce ma'lûm olduğundan mûcib-i bedbîni olduğunu söyledim. Muhkırâne ve mütecâvizâne vaz'iyet almağa lüzûm olmaksızın menâfi-i iktisâdiyenin dostâne vaz'iyete tâbi' olduğunu kavlen ve fi'len izhârda devâm müessir görünmektedir. Buradaki murahhası bu husûsda bana mürâcaata sevk etmek muvâfıktır. Çiçerin ile dostâne mülâkât ettim.

No. 186

3 — Paris müzâkeresi inkıtâ etmiştir. Fransızlar ve İngilizler bana bundan ümmidlenmemekliğimi ihsâs ve iblâğ ettiler**. Ma'mâfih Fransızlarda ye's vardır. Fransızlar mesâil-i mâliyyede kat'iyen müşkil ve i'tilâfگیرندیرler.

4 — Burada i'tilâf murahhasları müzâkerededirler. Bize bir proje hazırlıyorlar. Ben de hazırlıyorum. Haber aldığıma göre Alman ta'mirâtında İngiliz me-

gué britannique, M. Ryan, en l'absence de lord Curzon, a tenu à marquer une fois de plus l'attitude de son gouvernement. Il a, en effet, lu une déclaration qui constate que le gouvernement britannique ne saurait se rallier à aucune proposition tendant à éloigner de Constantinople le patriarche oecuménique. Quelle que puisse être la solution qui sera donnée à cette question, l'Angleterre insiste sur l'injustice qu'il y aurait à porter atteinte aux droits purement spirituels et à la juridiction du patriarche primat des Eglises orthodoxes et chef de l'Eglise grecque orthodoxe en Turquie.

M. Caclamanos, pour la Grèce, a fait alors de nouvelles suggestions, tendant à maintenir au patriarcat de Constantinople les éléments constitutifs de l'institution patriarcale qui dérivent des saint conciles. Le délégué grec insista sur le fait qu'il est canoniquement exclu, d'après lui, de créer une autorité ecclésiastique autocéphale, soit dans un domaine où le patriarche est chef, soit dans le diocèse de Constantinople. Néanmoins, l'exercice de droits tels que la création d'une administration d'inspection et d'entretien d'écoles confessionnelles, couvents, oeuvres charitables chrétiennes, pourrait être détaché de la personne du patriarche et dévolu à un grand vicaire désigné par le patriarche, sous le contrôle du gouvernement turc.

C'est alors que le délégué turc a fait remarquer que les nouvelles propositions grecques équivalent au rejet de la proposition de la délégation française quant à la séparation des pouvoirs spirituels et temporels du patriarche. Tout en faisant savoir au président de la sous commission que la délégation turque examinera encore les suggestions grecques, Riza Nour bey déclara que, dans ces conditions, il se voyait dans l'obligation de revenir dès aujourd'hui à son premier point de vue, qui est l'éloignement pur et simple du patriarche oecuménique de Constantinople.

Cette séance, qui du reste fut assez brève, n'a fait faire aucun pas en avant, au contraire; car devant l'attitude de la délégation grecque, les Turcs reviennent simplement à leur intransigeance de la première heure. Ils avaient pourtant manifesté des intentions plus conciliantes aux précédentes séances de la sous-commission.

HENRY ROLLIN

(Le Temps, 4.1.1923)

** Paris'te Müttefik başbakanları arasında görüşmelerin anlaşmazlığa sona ermesinden Lozan'da Türklerin yararlanmağa kalkışıp kalkışmayacakları yabancı basın da zihnini kurcalamıştı. 5 Ocak günü İsmet Paşa, gazetecilerin sorularını cevaplandırdı: "Paris görüşmeleri sonucunun Lo-

vâidine mukâbil Fransızlar bizim sulhumuzun ba'zı mevâddını ezcümle Musul'u tahhüd etmişlerdi. Paris'te ihtilâf olunca burada vaz'iyet ne olacak? Üç dört güne kadar hazırlayacakları projeyi tebliğ ederken bu cihet tavazzûh edecektir. Vaziyet karışık ve gergindir.

5 — Musul petrolü için adamları Londra'ya göndermekliğim bir İngiliz mutavassıtı ile takarrür etti. Yarın göndereceğim. Erbâb-ı nüfûz ve ticâret ile ve bizzât Bonar law ile petrol müzâkeresi açacağım. Petrolde menâfi' ile Musul'u kurtaracak bir sûret-i hall arayacağım.

İSMET

zan'da Türkiye'nin tutumunu hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini" belirtti. Bu konuda *Havas* ajansının geçtiği haber şudur:

Une déclaration d'Ismet pacha,

Lausanne, 5 Janvier — İsmet pacha, chef de la délégation ottomane, a répondu hier soir aux journalistes qui l'interrogeaient au sujet de la répercussion possible sur la conférence de paix, de l'échec de la conférence de Paris.

— Favorable ou défavorable, l'issue des pourparlers de Paris ne modifiera aucunement notre attitude. Nous estimons nos revendications justes et légitimes et nous continuerons à nous en tenir au pacte national. La conférence de Lausanne est une chose, celle de Paris en est une autre. Voilà pour le côté turc.

Cet après-midi se réunit la sous-commission financière, qui est une de celles où les négociations ont fait le moins de progrès concernant le sort de la dette ottomane. Elle suivait un sort favorable lorsque Ferid bey, représentant du gouvernement d'Angora à Paris, est intervenu dans le débat et a tout remis en question. Il en résulte un désaccord que la séance que la sous-commission de cet après-midi, va constater officiellement. (*Havas*). (*Le Matin*, 6.1.1923).

No. 282

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 187, 188, 189

5 Kânun-i sâni 339

(5 Ocak 1923)

No. 187

1 — Boğazların açıklığına mikâbil devletlerin vermek istedikleri te'mînâtın en son şekli ber vech- âtîdir.

2 — Boğazların ve mücâvir menâtukın demilitarizasyonu Türkiye için askerî nokta-i nazardan gayr-ı muhik bir tehlike teşkil etmemesi ve ef'âl-i harbiyenin Boğazlar serbestisini ve demilitarize menâtukın emniyetini ihlâl etmemesi için düvel-i müteâkide husûsat-i âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Serbestî-i mürûra müteallik ahkâmın ihlâl edilmesi veya ânî bir taarruz yahud herhangi bir fi'l-i harb veya tehlike-i harb Boğazlardan serbestî-i seyr ü se-

feri veya demilitarize menatığın emniyyetini ihlâl edecek olursa düvel-i müteâkide ve her halde Fransa ve İngiltere ve İtalya ve Japonya Cem'iyet-i Akvâm meclisinin bu husûsda kararlaştıracağı bi'l-umûm vesâitle ef'âl-i mezkûreyi müctemian men'edeceklerdir.

No. 188

Fıkra-i ânifede mevzû-i bahs olan hareketi istilzâm eden ef'âl bertaraf olunca işbu muâhede ahkâmı ile ta'yin edilmiş olan Boğazlar statüsü yeniden bi-temâmihâ tatbik olunacaktır. Demilitarizasyon ve Boğazların serbestisi ahkâmından cüz-i mütemmim teşkil eden ahkâm-ı ânife düvel-i müteâkidenin Cem'iyet-i Akvâm mukâvelenâmesi mücebince hâiz bulunmuş olabilecekleri hakuk ve taahhüdâtı ihlâl etmeyecektir.

3 — Mârû'z-zikr formül bizim tarafımızdan dahî serbestî-i mürûru muhill olarak yapılabilecek şeylere karşı da bir garanti mâhiyetini hâizdir. Fakat yalnız bize karşı vukûa gelecek ef'âli te'mînât altına almak ve bizim yapabileceğimiz şeyleri hâric bırakırmak ihtimâli yoktur. Şimdiye kadar bu husûsdaki teşebbüsâtımız serneresiz kalmıştır.

No. 189

Ma'mâfih bizim hükümetimizin ef'âli bu hükümden hâric bırakılırsa dahî tarafımızdan ahkâm-ı mezkûre ihlâl edildiği takdirde yine devletlerin ve bilvâsıta Cem'iyet-i Akvâmın hakk-ı i'tirâzı bulunacağından hük-m-i mezkûrun idhâlinde de bundan fazla mahzûr yoktur. Bilakis aleyhimizde münferiden müdâhaleyi men'etmek nokta-i nazarından fâidesi de vardır. Diğer taraftan bu te'mînât formülü dört devletin müctemian hareketini istilzâm etmek i'tibâriyle Boğazların demilitarize menâtığın emniyyeti nokta-i nazarından bir te'sîri olabilecektir. Eğer te'mînât ister isek ancak bu şekilde istihsâl edebileceğimize göre ya te'mînâtdan büsbütün vazgeçmek veyahud bu şekli kabul etmek mecbûriyetindeyiz. Bu husûsdaki mütâlaa-i kat'iyyenin makine başında iş'âr buyurulmasını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 293.

No. 283

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 208

*6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)*

Şekerden 15, kahveden 20, petrolde 6, çaydan 40, prinçten 10, baharâttan 30, margarinden 80, mumdan 30, sabundan 5, boş çuvaldan 5, ve elli adet

çöpü muhtevî kibritin beher kutusundan 20 para ve kezâlik elli varakı muhtevî sigara kâğıdının beher defterinden 1 kuruş istihlâk resmi istîfâ olunmakta idüğü Mâliye Vekâletinden bildirilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 284

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 209

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

C 177 telgrafın dördüncü maddesine*:

İngiliz Amele Partisi murahhaslarına verilen cevap muvâfıkdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 265.

No. 285

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 210, 211, 212, 213, 214

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

C 5 Kânun-i sâni 175*:

Bugün İstanbul'dan sûret-i mahsûsada gelen Amerika Fevkalâde Mümessilliği me'muru mösyö Berney ile görüştüm. Amerikalılar bizim gösterdiğimiz hüsn-i kabul ve teskilâta karşı murahhaslarının Boğazlar, kapitülasyonlar ve ekalliyetler mesâilinde aldıkları musırr etvârın eskâr-ı umûmiyemizi bilhassa Meclisi fevkalâde tehyîc ettiğini ve bunun behemehal Çester projesini müteessir edeceğini ve belki de müzâkeresinin hitâm bulmak üzere olan bu işin ebediyen ellerinden çıkabileceğini îzâh ettim.

Kendisi hükümeti ve Lozan'daki murahhasları tarafından gösterilen lüzüm üzerine konferansta hâl-i ihtilâfda kalan mesâil hakkında hükümetimizin son nokta-ı nazarını anlayıp derhal Vaşington ve Lozan'a yazmak vazifesiyle geldiğini söylediğinden izâhât-ı kâfiye vermek suretiyle kapitülasyonlardan bir zerresinin kabul edilmeyeceğini, Boğazlardaki fedâkârlığımıza mukabil münferid ve müşterek te'minât istediğimizi, hıristiyanların askerlikten istisnâlarına kat'iyyen muvâfakat etmeyeceğimizi, Musul'un Türkiye'den ayrılmaz bir cüz' olduğunu

* Bkz. No. 264.

ve gaz mes'elesinde herkesle anlaşmak ve açık kapı politikasını ta'kip etmek arzusunda bulunduğumuzu anlattım. Ve bir hafta zarfında vaz'iyetin tahakkuku ihtimâlini işâret ederek bu müddet zarfında da Amerika murahhasları vaz'-ı sâbıklarını muhâfaza ederlerse şimdiye kadar hükümet ve meclisin Amerika sermayesine gösterdiği hüsn-i kabûlün ebediyen terkine mecbûr edilebileceğini söyledim. Ankara'ya seyahatında Moskova ataşe milerimize tesâdîf ettiğinden çok ehemmiyetle telakki ettiğini anladım. Ve kuvvet verdim. Kapitülasyonlara karşı Amerika'nın benâm hukukşinâslarından müşâvir sıfatıyla celbetmenin Avrupa efkâr-ı umûmiyesindeki tereddüdlere vâki' ve müessir bir tedbir olacağını izah etti. Muâhedeye bu bâbda bir kelime dercetmeyeceğimizi fakat münhasıran hükümetimize aid mesâilde zât-ı devletinizin salâhiyyet-i tammeyi hâiz olduğunuzu ve lüzûm görürseniz bu gibi mesâili husûsî halledebileceğinizi, sulh akdî mesâilinde de salâhiyyetinizin kat'î olduğunu bildirdim. İngilizlerle Musul mes'elesinin (?halli) mümkün olup olmadığını mükerreren istimzâc etti. Gaz mes'elesinde herkesle anlaşırız dedim.

Yarın tren olmadığından pazartesi günü İstanbul'a avdet ve oradan telgrafla hükümetini ve murahhasları haberdâr etmek ve belki de Lozan'a gitmek için çok isti'câl ediyor. İnkıtâ olursa taarruz istikametlerimizi anlamağa çalıştı. Benim işim olmadığını söyledim ve mübhem ifâdelerle her tarafda tehlike gösterdim.

HÜSEYİN RAUF

No. 286

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 215

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

Musul'dan gelen mevsûk-ul kilem bir yolcunun verdiği ma'lumât ber vech-i âtîdir:

Musulda İngilizlerin kuvveti yoktur. Yüze karîb tayyâre vardır. İngilizler Irak ve Türk idarelerinden hangilerini istedikleri hakkında ahâlden tahrîr re'y topluyorlar. Ekseriyet hükümetimizi istiyor. Bir ay evvel Nasturîler Özdemir Bey müfrezesiyle Fâris Ağa aşîreti üzerine taarruz etmişler ise de inhizâma uğramışlardır. Revandiz üç yüz kadar hayvan iğtinâm etmiştir. Müfrezenin zâyîâtı yoktur. Seyyid Taha Musul'a avdet eylemiştir. Semike Şeyh Mahmud'un yanında imiş. Maiyetinde kimse yokmuş. Bu harekâta merkum iştirâk etmemiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 287

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 190

6 Kânun-i sâni 39

(6 Ocak 1923)

1 — Köstence tarîkiyle keşide edilen telgraflar diğerlerinden on saat sonra geldiği gibi ekseriyâ halledilemiyor. Şifrelerin beşer onar satırlık müteselsil telgraflara taksîm edilerek kemâ fi's-sâbık Eastern kablosu ile gönderilmesi mercûdur*.

2 — 200 ve 201 numaralı ve 4 Kânun-i sâni tarihli iki telgrafnâme halledilemediğinden tekrarı mercûdur.

İSMET

* Bkz. No. 269.

No. 288

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 191

6 Kânun-i sâni 39

(6 Ocak 1923)

5 Kânun-i sâni 39 raporudur:

Mâliyenin tâli komisyonunda müzâkere inktâ' etti. Büyük komisyona rapor yapılacaktır. Fransızlar 1914 e kadar olan borçları kabul ediyorlar. Biz 1918 e kadar borçların taksimini istiyoruz. Sıhhiye tâli komisyonunda Sıhhiye Komisyonunda düvel-i selâseden üç dört a'zâ teklif ettiler. Kabul etmedik.

2 — Kapitülasyon Komisyonunu ictimâa da'vet ediyorlar. Marki Garroni ile görüştüm. Kapitülasyonda musırdır. Uzun mülâkâtım esnâsında istidlâl ettim ki İtalyanlar Irak'ı, Suriye'yi almamışlar. Hiç olmazsa adlî bir te'mînât olmasına atf-ı ehemmiyet ediyorlar. Benim onu da vermediğimden pek ziyâde şikâyet etti. Yarın cevâb-ı kat'iyi vereceğim.

3 — Lord Curzon müsteşârını gönderdi. Musul mes'elesini görüştük. Musul şehrini vermeyerek Kürdistan arâzisini vermek ve petrolde bize bir hisse vermek teklif ediyor. Musul şehrini almadan şarktan ve şark-ı cenûbîden arâzi alınmayacağını ve Musul şehrini istediğimizi söyledim. Bizim için Musul bir vatan mes'elesini, kendileri için petrol mes'elesidir. Petrol husûsunda kendilerini tatmîn edecek sûrette beraber çalışmağa âmâde olduğumuzu söyledim, Musul şehrini

vermeyeceklerini söyledi. Münkesirâne ayrıldı *. Lord Curzon Musul mes'elesindeki kat'î talebimizin acısını yarın Uhûd-ı Atîka Komisyonunda çıkarmağa çalışacaktır.

4 — Petrol husûsunda nâmıma alâkadârânla görüşmek üzere Londra'ya iki müşâvir gönderdim **. İngilizleri petrolde tatmîn edip arâziyi iâde ettirmeğe teşebbüs edeceklerdir.

İSMET

* Lord Curzon da karamsar görünüyor ve bu görüşme üzerine şu kadar yazıyor:

"Interview between my experts and his (İsmet Pasha's) about rectification of northern Mosul boundary had no effect. Question of Patriarchate which has been badly handled by Greeks, of capitulations, and of debts, are also at a deadlock and I do not at present see an exit from these difficulties" (F.O.424/256, p.51, No. 23 ve DBFP-1/18, p.431, No. 310)

** Londra'ya gönderilenlerin Muhtar Çilli ile Mustafa Şeref Özkan Beyler oldukları anlaşılıyor. Rıza Nur bu konuda şunları söylüyor:

"(İsmet Paşa) Petrolü vererek Musul'u almak için Londra'ya Muhtar ile Mustafa Şerefi göndermeye karar vermiş. Bunlara orada Nazırlar ile doğrudan doğruya temasa girip işi halletmeleri vazifesini vermiş. Onlara harcırahlarını hazırlatıyor. Bana söyledi. Ben katiyyen razı olmadım... Dinlemedi gönderdi..."

" Bu adamlar Londra'da bir şey yapamadılar. Bilâkis Curzon derhal bize bir nota gönderdi..." (Hayat ve Hatıratım, III, s.1037)

Türk delegasyonundan iki kişinin gizlice Londra'ya gönderildiği iki gün sonra basına sızmıştı. Kulağı delik olan bir Fransız gazetesi 8 Ocak 1923 günü şu haberi verdi:

"Deux Délégués Turcs Partent Pour Londres

Lausanne, 7 janvier (d'un de nos env. spéc.)

Deux membres de la délégation turque sont partis en grand mystère pour Londres; l'un, Moukhtar bey, est le spécialiste dans ce pays des questions de chemin de fer et de pétrole, le deuxième, Chérif Bey, est l'ancien ministre du Commerce". (Petit Parisien, 8.1.1923)

Bir başka Fransız gazetesi de Londra'dan şu haberi almıştı:

Deux experts turcs à Londres

Notre correspondant particulier de Londres nous téléphone:

On s'intéresse vivement à l'arrivée à Londres de deux experts turcs qui viennent de Lausanne. Le chef de la délégation est Rustem bey. On a dit qu'ils venaient discuter la question de Mossoul avec certains groupements pétroliers. Le Foreign office déclare que cette visite n'ayant rien d'officiel, il n'est pas probable que ces deux représentants turcs demandent une entrevue au ministère. Aux questions posées par un représentant du Daily Express, les Turcs ont répondu qu'ils étaient venus voir les monuments de Londres. (Le Temps, 11.1.1923).

No. 289

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 192

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

191 numara ve 2 Kânun-i sâni telgrafnâme cevâbidir*:

29 tarih ve 157, 158 numaralı telgrafnâmede** Amerikalı Omuzter Mayer (Untermayer) tarafından temsil edilen grubun teklîfâtı kabul edildiği takdirde Amerika hükümetinin Musul mes'elesinde Türkiye lehine icrây-ı nüfûz etmesi kat'î sûretde va'dedilemezse de her halde muhtemel diye beyânâtda bulunuldu-ğu arz edilmişti.

Bunun bir muâvenet va'dı sûretinde tefsîr buyurulması için tasrîh-i keyfiyet olunur Efendim.

İSMET

* Bkz. No. 256.

** Bkz. No. 227.

No. 290

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 193

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

Geçen kuriye ile beyne'l-milel seyâhat-ı havâiye mukâvelenâmesi hakkında takdîm kılınan rapor cevâbının ta'cilini ve keyfiyetin aynı zamanda telgrafla da iş'ârının müsâade buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 295.

No. 291

Hey'eti Vekîle Riyâsetine

No. 194, 195, 196

6 Kânun-ı sâni 39
(6 Ocak 1923)

No. 194 — Bugün ikinci komisyon tekrar ictimâ' etti. Kapitülasyonlar hakkında geçen celsede muhtelif murahhaslar tarafından irâd edilmiş olan beyânâta mufassalen cevap verdim. Teklîf edilen şeklin kapitülasyon rejiminden daha ağır

olduğunu ve ecnebi hükkâmının mahkemelerimize idhâli hâkimiyete münâfi bulunduğunu ve mukâbil teklifimizin hukuk-i umûmiye-i düvel ahkâmı dâiresinde müstakil devletler gibi mukâvelât akdinden ibâret olduğunu esbâb-ı mücibe ve müdellelesi ile söyleyerek nokta-i nazarımızda musırr bulunduğumuzu ilâve eyledim. Mösyö Barère ve Lord Curzon evvelki celsede söylediklerini kısmen tekrâr etmekle beraber mukâbil teklif olarak bir şey vermek üzere düşünmekliğimizi nisbeten leyyin bir lisan ile ifâde eylediler. Tekrar söz alarak nokta-i nazarımızda sâbit olduğumuzu ifâde, istiklâl ve hâkimiyetimizle ve adâletle kâbil-i te'lîf olacak bir sulh esâsının müttefiklerce kabul edilmesini cevâben beyân ettim ve tarafımızdan yapılacak bir şey olmadığını anlattım. Reis keyfiyetin düşünülmesini ve bir çâre-i i'tilâf bulunmasını beyân ile celseye hitâm verdi *.

Konferanstan sonra Amerika delegesi Mister Child ile görüştüm.

No. 195 — Sûret-i kat'iyede son sözümüzü söylemiş olduğumuzu ve başka bir şeyin ümmid edilmemesini beyân eylemekliğim üzerine mumâileyh ba'zı kanunlarımızda ve bilhassa kanun-ı ticâretde yapılması zarurî olan ba'zı ta'dilât ve islâhât lâyhalarını ihzâr etmek ve Büyük Millet Meclisine teklif eylemek üzere siyâsî zevâtdan değil belki sırf hukuk şinâslardan ve Amerika ile müttefik devletler tebealarından dört beş kişiden mürekkeb muvakkat bir komisyon teşkil olunması fikrini ileri sürdü. Bu teklif müşâvir istihdâmı projesinden dahî hafifdir. Mafhazâ bu fikri mülâhaza ve teemmül edeceğimi fakat hiçbir vakit bu bâbda resmî taahhüde giremeyeceğimi bu mülâkât hâricinde veya Konferansta sorulursa redd-i eskâr edeceğimi ve bir de kat'iyen müttefik devletler tebaasından kimseyi alamayacağımı ve kendilerinin düşünerek ihzâr ettikleri bir mütâlaayı kendilerine hürmeten düşünmek üzere kabul eylediğimi ifâde ve aynı teklifi tahrîren vermek istemesi üzerine müttefikler duyarlar ve ümmidlenirler ve bugünkü beyânât-ı kat'iyemden sonra tekrar başka bir fikrim varmış zehâbına düşerler diye tahrîrî teklifi almaktan i'tizâr ettim. Kendisi eskâr-ı umûmiyeyi oyalamaktan ve hâzırlamaktan başka bir şey düşünmediğini söyledi.

* Kapitülasyonlar komisyonunun bu toplantısı hakkında Lord Curzon şunları yazıyor:

"At meeting of Commission for Capitulations this afternoon the usual etiquette was faithfully observed. The President in gentle accents advocated conciliation and repeated the Allied terms. Ismet Pasha delivered what he termed a reply to our speeches a week ago, but failed to recede in slightest degree from either the formulas or the facts of his previous position, the Turkish plan as expounded by him being to refuse all concessions here, and to offer negotiations of separate treaties with individual Powers later on. I replied to Ismet and pointed out the consequences of a failure to settle the matter now, namely large exodus of commercial communities if deprived of protection of Capitulations and constant friction between foreign governments and Turkish authorities over complaints of those who might remain... In my view the sitting was both futile and fruitless... (F.O.424/256, p.84, No. 38; DBFP-I/18, 431-432, No.311: Curzon to Crowe, Tel. No. 181, of January 6, 1923).

No. 196 — Müşâhedeye nazaran kapitülasyon mes'alesi bugün hakikaten sarsılmış gibidir**. Mütâlaama nazaran devletlerden hiç birine karşı taahhüde girmemek şartule bîtaraf devletler tebaasından ma'rûf dört beş hukunşinâsın hizmete alınması ve Büyük Millet Meclisine teklif edilecek ve ba'zı kanunlarımızın ıslâh ve ta'dilini hâvi levâyihin ihzâr ve tanzîmiyle muvazzaf olacak bir komisyon teşkil edilmesi için şimdiden tarafımızdan teşebbüsâtta bulunulması bu mes'elenin natlûbumuz vechile ahalline ve mütteliklerin kendi memleketleri ef-kâr-ı umûmiyesini tatmîne kifâyet edebilir. Bu mütâlaa şâyân-ı kabûl görüldüğü takdirde teşebbüsât-ı lâzimedede bulunmak için keyfiyetin makine başında iş'ârını rica ederim***.

İSMET

** İsmet Paşa'nın Kapitülasyonlar hakkındaki cevabı, dış basında "Türklerin Uyuşmaz Tutumları" olarak yorumlandı. Örneğin *Journal de Genève* gazetesi 7 Ocak 1923 günü şu yazıyı yayınladı:

Intransigeance

Lausanne, 6 janvier.

(De notre envoyé spécial)

La séance de la commission des capitulations qui s'est tenue cet après-midi n'a fait que consacrer l'antagonisme irréductible des deux thèses en présence. Le désaccord constaté officiellement il y a une dizaine de jours a subsisté, malgré toutes les conversations qui se sont déroulées depuis lors dans les coulisses. Ismet pacha fut absolument intransigeant. Il ne veut à aucun prix des mesures transitoires d'ordre judiciaire prévues par les Alliés. Il se refuse même à apporter aucune contre-proposition. Tout se borna dans ces conditions à de simples exposés de principe, et la séance prit fin sur l'espoir timidement exprimé par les chefs des délégations alliées que les représentants d'Angora pourront encore changer d'idée.

En dépit des nombreuses concessions faites par les Alliés, l'intransigeance des Turcs s'affirme ainsi de plus. Ils spéculent visiblement sur le désaccord franco-anglais. Sans doute espèrent-ils que M.Poincaré, après les événements de Paris, reviendra peu à peu à la politique préconisée par M.Franklin-Bouillon. Ils ne semblent pas se douter cependant que leur attitude actuelle dans la question des capitulations et de la dette est plus préjudiciable encore aux intérêts de la France qu'à ceux de l'Angleterre. Rien non plus, dans les relations qui se sont établies à Lausanne entre les délégations française et anglaise ne s'est produit qui justifie le moins du monde leur espoir. Mais les tendances extrémistes, un moment réprimées par quelques esprits modérés et clairvoyants, l'emportent aujourd'hui dans l'entourage d'Ismet pacha, et si l'on ne parle pas encore ouvertement de rupture, l'idée d'un ajournement inévitable fait de jour en jour plus de progrès. Ismet pacha a d'ailleurs lui-même montré le bout de l'oreille lorsqu'il a annoncé cet après-midi à la commission des capitulations qu'il serait disposé à conclure des accords séparés avec les diverses puissances. Son jeu de la sorte rappelle de plus en plus celui des bolcheviks à Gênes.

(*Journal de Genève*, 7.1.1923)

*** Bkz. No. 294.

No. 292

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 216

7 Kânun-ı sâni 39
(7 Ocak 1923)

İstanbul'da kalacak Rumların bir sene müddetle emlâklarını satıp memleketi terkde serbest olmaları ve bu müddet zarfında askerlikten istisnâ edilmeleri kabul olunduğu takdirde hem* larını arzu edenlerin ısrârlarını ref ve bu suretle İstanbul'dakilerin gitmesi te'mîn edilmiş olacağını Tarenyes iddia ediyor. Berây-ı mâlumât.

HÜSEYİN RAUF

* Bir sözcük okunamadı.

No. 293

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 217

7 Kânun-ı sâni 39
(7 Ocak 1923)*Gayet aceledir.*

C 5/1/39 ve 188 numaralı tele*:

1 — Boğazlar için te'minâtdan büsbütün sarf-ı nazar etmek muvâfık görülmemiştir.

2 — Bizce en muvâfık tarz-ı te'minât boğazlarda ve Marmara'da harekât-ı hasmâneye mücâseret edecek devlete karşı muâhedeye vaz'-i imza edenlerin kendiliklerinden hal-i harbe geçmeğe müteahhid olmalarıdır. Cem'iyet-i Akvâm'ın müzâkere ve karar vermesi mücib-i emniyyet telakki edilmemiştir.

3 — Gayr-i askerî menâtık arasında sarâhaten İstanbul şehrinin emniyyetini ve Trakya'nın garp hududundaki gayr-ı askerî menâtıkı dahi ilâve etmek lâzımdır.

4 — Boğazlarda harekât-ı hasmâneye mübâşeret neticesinde Türkiye'nin emniyyetini müdâfaa için münâsib göreceği her türlü tedâbir-i tedâfüyyeye derhal mürâcaatda serbest olduğu ilâve olunmalıdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 282.

No. 294

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 218

Gayet aceledir.

7 Kânun-ı sâni 39
(7 Ocak 1923)

C 7 Kânun-i evvel 195 numaraya*:

Bir gûnâ taahhüd-i düveliyi tazammün etmemek şartıyla teklifiniz musîb görülmüştür. Evvelce de bu bâbdaki istifsârınıza cevâben bu hususdaki Meclis'in muvâfakâtı da arz edilmiş idi.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 291, 297, 300.

No. 295

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 219

7 Kânun-ı sâni 39
(7 Ocak 1923)

C 6 Kânun-i sâni 39 ve 193 numaralı şifreye*:

- 1 — Seyâhat-ı havâiye hakkındaki teklifâtı esâs i'tibâriyle kabul ediyoruz.
- 2 — Şirketin bütün teklifâtına muttali' olmadıkça bu bâbda buradan kat'î mütâlaa beyân etmek mümkün olamayacaktır.
- 3 — Oraca esaslı suretde tedkikat yapılarak şâyân-ı kabul bir şeklin teklif buyurulması mercûdur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 290.

** Bkz. No. 317.

No. 296

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 197, 198

7 Kânun-ı sâni 39
(7 Ocak 1923)

6 Kânun-i sâni raporudur:

No. 197

1 — Kapitülasyonlar komisyonu ictimâ' etti. Mufassal beyânât ile geçmiş mülâhazâta cevâb verdim. Adli sistemi kat'iyen reddettim. Tekliflerine mukâbil

bir şey teklif etmeğim lüzûmundan mülâyimâne ısrâr ettiler. Reddettim. Zaman ile münâsib bir sûret-i hall bulunması temennîsi ile ictimâ' hitâm buldu. Mesele muallak kaldı. Amerika murahhasının bilâhire husûsî olarak mütehasıs komisyonu teklîfini ayrıca arz ettim. Eğer birkaç müşâvir kendi hesâbımıza alırsak mes'elenin halledilmiş olacağına ümmidim hâsıl olmuştur. İtalya murahhasından bilâhire sûret-i mahsûsada bana gönderilen bir haberde yine bir muhtelit komisyon teklif edilmekte ve bu komisyonun kanun ihzârı ile tatbikât-ı kanuniyeye nezâreti husûsunda vazîfe ve salâhiyet sâhibi olması kâfi gösterilmekte ve İtalya efkâr-ı umûmiyesine karşı böyle bir cemîle göstermek imkân ve fırsatı mevcûd olduğu bildirilmektedir. Kat'iyen reddettim. İtalyanların kapitülasyonlardan vazgeçmediğini i'lân etmek husûsunda diğerlerine tekaddüm ve iltizâm sür'atle Türkiye'de büyük bir memnûniyet-i kalbiye tevliid edeceğini ve bu müstesnâ fırsatı kaçırmaması mütâlaasını iblâğ eyledim. Müşâvirler mes'elesine cevâb isterim*. Bu mes'elenin noksan kalan cevâbını müsta'celen almak hâiz-i ehemmiyettir.

2 — Tarafımızdan Rıza Nur Beyin riyâset ettiği ekalliyetler tâli komisyonunda gayr-ı müslimlerin askerliğinde ısrâr ve bunu komisyona sevkettiler. Buna mukâbil afv-ı umûmî mes'elesini halletmedik. Bilakis ve bilmukâbele afv-ı umûmîyi kendi müstemlekerindeki birçok Müslümanlara teşmil edecek vaz'iyet aldık. Başlıca bu iki nokta kalmıştır. Venizelos eski şekilde imtiyâzât-ı mezhebîyeyi yeniden mevzû-i bahs etmiş ise de şiddetli mukâbelemiz üzerine iskât edilmiştir.

No. 198

Bundan sonra müttetikler müteâkiben Ermeni yurdu, Âsurî, Geldanî yurdu için müteakib mufassal beyânât ve müddeiyâta başladılar. Rıza Nur Bey bu beyânâta müsâade edemeyeceğini ifâde ve Reisten vaktiyle söz almak husûsunda tekaddüm veirsâr etmiş ve nihâyet Reisin çabalamasına rağmen komisyonu hey'eti ile beraber terk ederek çekilmiştir**. Ermeni mesâilinde söz söylemek,

* Bkz. No. 294, 291, 297, 300

** Rıza Nur, olayı uzun uzun anlatıyor. Söylediğine göre, İkinci Komisyon Başkanı Montagna ile konuyu önceden görüşmüş. Montagna Müttetiklerin Ermeni yurdundan söz etmek istediklerini, bu konuşmalarına itiraz edilmemesini istemiş. Onun ısrarları karşısında Rıza Nur, yalnız başkanın bir-iki cümlelik bir konuşmayla işi geçiştirmesine razı olmuş. Sonrasını Rıza Nur'un kaleminden okuyalım:

"Dedim ki: 'Eğer hepsi namına sen (Montagna) reis sıfatıyla iki satır geçmemek üzere 'Ermenilere yazık olmuştur. Bunlara yurt verin!'... dersin (konuşmana) razı olurum... 'Peki' dedi. 'Namusunuz ile bunun böyle olacağını temin ediyorsunuz?' dedim. 'Evet!' dedi...

"6 Kânunusani 1923 celseleri sonunda Montanya Ermeni Yurdu meselesine geçti. Bunun için yazdığı şeyi okumağa başladı. Baktım uzun bir şey... müdafaa yapıyordu. Yine baktım benim aklıma gelmeyi den ilâve edip yapıyor... Demek üste tüy dikiyordu. Montanya tasavvur ettiğim tipin en mümtaz mahlûku demek. İtiraz ettim, kulak asmıyor. "Dinlemeyiz, böyle mi olacaktı?" dedim. Aldırmıyor... Sade devam ediyor. Sanki anadan doğma sağır olmuş... O bitirdi Rumbold başladı. Yine itiraz ediyorum. Söz istiyorum. Hiç aldırmıyorlar... Devam ediyorlar... Uzun uzun okuyorlar,

teklifât yapmak için emr-i vâki' ihdâsine çalışan müttefiklere karşı vaz'iyetin istilzâm ettiği tedbir bu idi. Rıza Nur Bey beyânâtında müttefiklere bir âlet-i siyâsiye olarak kullanmak yüzünden Ermenilerin bugünkü felâketlerine sebep olmakla bir taahhüd-i ma'nevî altında iseler bunun Türkiye'ye taallüku olamayacağı ifade etmiş idi. Konferans reisleri bana yazdıkları müşterek bir mektubda hâdiseden bahs ile tahkîr-âmîz beyânât olduğunu ifade etmişlerdir. Kendilerine cevâb vererek haberdâr olduğumuzu, beyânât ve müddeiyât karşısında kalmakla müdâfaa-i hukuk vaz'iyetinde ve ızırâr hâlinde bulunduğumuzdan bahs ve hâdisenin kapanmış addedebileceğini ifade eyledik. Geçende de yine emr-i vâki' yapmak istemelerine şiddetle mukâbele etmiş idik. Kasden Ermeni mes'elesinden bahsetmek istedikleri zaman metîn ve şedîd hareket etmek mecbûriyetimiz tabidir***.

sade yüzleri kıpkırmızı, telâşları var. Demek bir uygunsuzluk çıkmasından korkuyorlar. Ben bir düzüye söz istiyorum. O bitirdi, Fransız delegesi başladı. Bu defa talebimi şiddetlendirdim. Ayağa kalktım. Ben de Montanya gibi: "Birkaç kelimecik söyleyeceğim", dedim. Söze Fransızlardan evvel başladım.

"Dedim ki: "İtilâf devletleri Ermenileri kendilerine siyâsî âlet yapmışlar, ateşe saldırmışlardır. Kendi devletleri aleyhine isyan ettirmişlerdir. Bunun neticesi onların te'dibi olmuştur. Tedip ile, sârî hastalık ve hicret ile kınılmışlardır. Bunun bütün mes'uliyeti bize değil, İtilâf devletlerine âittir. Ermenilere mükâfat lâzımsa siz verin!... El malı ile dost kazanılmaz. Ermeniler mazlûm imiş...Ancak dünyada mazlûm millet bir tane değildir. Mısır hürriyeti için birkaç defadır ve daha dün kan içinde çalkandı. Hindistan, Tunus, Cezayir, Fas hürriyetini, yurdunu istiyor. Hatta İrlandalılar yurtları, istiklâlleri için kaç asırdır, ne kadar kan döktüler?! Siz bunlara istiklâllerini, yurtlarını verin... Bütün bu okuduklarımız keenlemeyekündür. Bu şart dahilinde burada duramayız. Celseyi terk ediyorum" dedim...

"Montanya pür telâş: "Celseyi terk edemezsin!" diye bar bar bağırmağa başladı. Yırtınıyor. Dedim ki: "Celseyi terk edemeyiz mi?" Montanya: "Evet, edemezsiniz!" diyor. Dedim: "Türk Heyetini burada tutmağa kâdir bir kuvvet var mı? Celseyi terk ederiz ve nasıl terk ediyoruz görünüz!"... Bizim müşavir ve kâtiplere: "Haydin, kalkın!"... dedim. Kalktılar. Kâtip Ahmed Cevad önümde duruyordu, şaşırmış, "Beyefendi ben de çıkacak mıyım?" diye bağırıyor. "Ne duruyorsun, kalk!..." dedim. Çantası ve kâğıtları topluyor. Acele ve telâşından kâğıtları düşürdü, yerlere dağıttı. Topladı, o da kalktı. Ben başta, diğerleri arkamda hat yaptık. Montanya'ya: "İşte bakınız, nasıl gidiyoruz. Bonjur Mösyö" dedim. Yürüdük. Montanya halâ bağırıyor: "Celseyi terk edemezsiniz" diyor, tepiniyor. Diğer delegeler, birbirine kanşmış, herkes hayrette. Biz çıktık, gittik...

"Otele geldik. İsmet'e (Paşa'ya) "Yine Ermenilerden bahsettiler. Ben de celseyi terkettim. Celseyi terketmemek için çok gayret ve telâş ettiler. Dinlemedim" dedim. Diğer tafsilâtı anlattım. Bana sarıldı ve: "Seni bin kere tebrik ederim. Ermeni mes'elesini işte toprağa gömmüşsündür" dedi. Yüzümden öptü. Ben korkacak zannediyordum, bilâkis cesaretle karşladı ve çok keyiflendi. Ben de ferahladım..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1061-1064).

*** Olay, dış basında genişçe verildi. Ertesi günkü gazetelerin haber ve yorumlarından üçü aşağıdadır:

UN VIF INCIDENT A LAUSANNE

Les délégués turcs quittent la salle des séances

Lausanne, 6 janvier. - Un incident a marqué la séance que tenait ce matin la sous-commission des minorités. Les délégués turcs, ayant à leur tête Rıza Nour, député d'Angora, ont quitté la salle des séances en déclarant qu'ils ne voulaient plus poursuivre la discussion. Voici comment l'incident s'est produit:

M. Montana, président de la sous-commission, avait lu une déclaration au sujet de l'établissement d'un foyer national arménien. Le délégué anglais, sir Horace Humboldt, appuya la motion de son collègue, en ajoutant qu'il faisait la même proposition en faveur des Assyro-Chaldéens, auxquels la Grande-Bretagne porte un puissant intérêt.

Le représentant de la France ayant demandé la parole pour exposer à son tour le point de vue de son gouvernement, Riza Nour insista pour obtenir la parole sans plus attendre. On dut céder à ses instances, et c'est alors que l'incident s'est produit.

Riza Naour déclara qu'il comprenait l'intérêt primordial que les grandes puissances portent aux minorités en Turquie, car, a-t-il dit, le malheur de ces minorités est toujours venu de ce que les grandes puissances occidentales ont encouragé les minorités en Turquie à s'armer et à lutter contre le gouvernement central. Au nom de la délégation ottomane, Riza Nour déclara que, dans ces conditions, il ne pouvait continuer d'entendre les propos qui venaient d'être devant elle, et que la délégation ottomane considérait comme nulles et non avenues les déclarations qui venaient d'être faites.

Il annonça que, dans ces conditions, il n'avait plus qu'à se retirer.

Le président de la commission, M. Montana, fit observer à la délégation ottomane la gravité du geste qu'elle allait accomplir.

Riza Nour, sans attendre davantage, se leva et quitta la salle des séances.

(*Echo de Paris*, 7.1.1923)

Etrange façon de discuter!

La dernière séance de la sous-commission des minorités a été marquée par *un incident très regrettable*. La sous commission a d'abord examiné la question de l'armistice. Elle a constaté qu'il n'était pas possible de prendre une décision et que la question devait être tranchée par la commission plénière.

Les délégués des trois puissances alliées ont alors donné lecture d'une déclaration dans la quelle elles soumettent aux Turcs la question des Arméniens, celle des Assyro-Chaldéens, des Bulgares de la Thrace occidentale, etc.

D'après ces déclarations, rien à ce sujet ne doit figurer dans le traité de paix, mais les Alliés désirent soumettre ces questions, qui les intéressent au point de vue humanitaire, à l'examen bienveillant des Turcs dans l'idée que peut-être, avec la collaboration de la S. d. N., ils pourraient trouver une solution, notamment en ce qui concerne les Arméniens, et à leur accorder certaines garanties, tout en maintenant la souveraineté de la Turquie.

Les délégués italiens et anglais avaient pris la parole, lorsque le délégué turc, Riza Nour bey, a demandé à faire une courte déclaration. Il a dit qu'il comprenait fort bien que les puissances s'intéressassent au sort des minorités, puisque ce sont elles qui ont fait le malheur de ces populations en s'en servant comme agents pour leur politique. Il a ajouté que la Turquie n'avait pas à s'occuper de ces questions, et il a quitté la salle.

Après son départ, le délégué français a donné lecture de sa déclaration, conçue dans des termes analogues à celles de l'Italie et de la Grande-Bretagne. Puis le président a levé la séance en constatant que Riza Nour bey, par son geste, assumait une lourde responsabilité. Le délégué anglais s'est prononcé dans le même sens.

Protestation des Alliés

Les délégations alliées ont envoyé cet après-midi à Ismet pacha une lettre pour protester contre l'attitude prise par Riza Nour à la séance de samedi matin de la sous-commission des minori-

Sabahleyin erken Fransız Barère mülâkâtında mâliye mesâil-i muhtelifesini müzâkereden sonra bana tebligât-ı âtiyede bulundu. Evvelen Paris'te konferansın ihtilâf-ı efkâra müncer olması ta'mîrâta âiddir. Umûmî siyâset ve Lozan siyâseti müttefikler arasında hep aynıdır. Başka sûretle düşünmemek lâzımdır. Sâniyen bütün mesâilde dayandık durduk. Türk mürahhasları hiçbir mes'eledede ilerlemiyorlar. Bu usûl ile sulha varacağımızı zannediyor muyuz? Birincinin cevâbını verdim. İkincinin teferruâtına girdim. Musul'u istiyoruz, fikriniz nedir dedim. İngilizlere âiddir ve biz onlarla beraberiz dedi. Kapitülasyonları kat'iyen reddediyoruz dedim. Isrâr edeceklerini ve her halde teklîf yapmamızı söyledi. Bunların cevâbını da resmen verdim.

İSMET

tés. Ils relèvent que cette façon d'agir ne peut qu'entraver la bonne marche des pourparlers, qu'elle n'est pas diplomatique, et que les Alliés ne peuvent la considérer que comme une offense.

(*Gazette de Lausanne*, 7.1.1923)

L'incident à la sous-commission des minorités

Une note des Alliés à Ismet pacha

Lausanne, 7 janvier.

Les plénipotentiaires ont fait parvenir samedi soir à Ismet pacha une note conjointe dans laquelle ils parlent de l'incident créé dans la séance du matin de la sous-commission des nationalités par Riza Nour bey. Dans leur note, les Alliés remettent les choses au point et demandent au chef de la délégation turque ce qu'il pense de l'attitude de son collaborateur.

L'Arménie sacrifiée

Lausanne, 6 janvier.

(*De notre envoyé spécial*)

L'incident provoqué par Riza Nour bey, qui a quitté brusquement ce matin la séance de la commission, a démontré une fois de plus l'absolue intransigeance des Turcs dans la question du foyer arménien. C'est là une constatation d'autant plus grave que les Alliés étaient sur le point de capituler presque complètement. Il ressort, en effet, des déclarations apportées par les délégués anglais, italiens et français, que l'on avait renoncé à mentionner la question arménienne dans le futur traité de paix. On n'exigeait plus du gouvernement d'Angora aucune garantie touchant la création et le statut du futur foyer; on lui demandait simplement de prendre en considération les revendications de ses victimes et de leur accorder une vague autonomie administrative et municipale. Comme l'a souligné le représentant de la France, il n'y avait rien là qui pût porter atteinte à sa souveraineté, plusieurs Etats européens ayant assumé, eux aussi, des engagements analogues. La Tchécoslovaquie, par exemple, a accepté des restrictions beaucoup plus grandes en faveur des Ruthènes des Carpathes. En repoussant par avance ces suggestions, Riza Nour a donc prouvé que les Turcs se refusaient à faire la moindre concession, et qu'ils n'hésiteraient pas, au cas où les Alliés persisteraient, à provoquer une rupture de la conférence. Or, il paraît douteux que, dans les circonstances actuelles, les Alliés veuillent s'exposer à une pareille menace. Angora aura raison ainsi de toutes les considérations humanitaires. En dépit de la protestation adressée par lord Curzon, M. Barrère et le marquis Garroni à Ismet pacha, concernant l'attitude provocante de son représentant, il est donc à peu près certain que la question arménienne sera désormais écartée.

(*Journal de Genève*, 7.1.1923)

No. 297

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 199

7 Kânun-ı sâni 39

(7 Ocak 1923)

Mösyö Berkes (?) ile mülâkata nazaran adliye için müşâvir kabul ve intihâbına salâhiyetdâr olduğum ifade buyurulmuştur. Önce Hey'et-i Vekîlenin muvâfakatını Meclisin muvâfakatı ile teşrîk etmiş idiniz. Fi'l-hakîka mes'ele müsta'celiyet ve mübremiyet iktisâb ettiğinden mütehassıs ecnebi adliye müşâviri intihâb ve kabul etmekte muvâfakat-ı sâmilininin tasrîh ve tekrar buyurulmasını istirhâm ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 294 ve 300.

No. 298

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 220

7 Kânun-ı sâni 39

(7 Ocak 1923)

Maçka kışlasında ve İstanbul'daki depolardaki silâhlarımızın İngilizlerin götürdüklerini istihbâr ettim. İngilizlerin bu hareketinden üç komiserler nezdinde şikâyetde bulunmasını Adnan Beye yazdım. Berây-ı ma'lumât arz eylerim.

HÜSEYİN RAUF

No. 299

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 221

8 Kânun-ı sâni 39

(8 Ocak 1923)

Müttefiklerin afv-ı umumînin Müslümanlara teşmilinde onlardan bir kısmının meselâ Edhem ve Adapazarı havâlisindeki Çerkeslerin kendileriyle birlikte harb eylediğini söyleyerek afva idhâlini istediklerini İngiliz matbuâtında gördüm. Müttefiklerin vâki' ise bu iddiaları bize karşı mütârekeden sonra da muhârib bulduklarını isbât eder sanırım. Bu bâbdaki ma'lumâtınızın iş'arını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 300

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 222

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)*Gayet müsta'celdir*

C 7 Kânun-i sâni 199 numaraya *:

1 Kânun-i sâniide Hey'et-i Vekilenin ve Meclisin teklifleri kabul ettiğini yazmıştım **. Dün de kezâ bir günâ taahhüd-i düveliyi tazammün etmemek şartıyla bîtaraf devlet tebaalarından hususî mukavele akdi suretiyle müşâvir-i adli celbinin tasvîb edildiğini arz ettim. Benim fikrimde adli kapitülasyonları kat'iyyen kabul etmemek ve buna temas eden herhangi bir hükmü muâhedeye dercettirmemek ve fakat sâlifü'l-arz şerâit tahtında bizim teşebbüsümüzle adli müşâvirler istihdâm etmektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 297.

** Bkz. No. 294.

No. 301

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 223, 224

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

Adana şömendöferlerini Ankara mukavelesi mûcibince Fransa hükümeti tarafından gösterilecek bir gruba devrini müteahhidiz. Bir seneyi mütecâviz müddetdir Fransa hükümeti doğrudan doğruya bu hatları işletmekten ve Osmaniye'deki muhtâc-ı ta'mîr kısmını ta'mîr etmekte idi.* Teşebbüsât-ı mükerreremiz üzerine Fransa hükümeti ahîren buraya gelen mösyö Kipert'in temsil ettiği bir gruba işletmeği devretmiş. Mösyö Kipert harâb olan kısmın ta'miri için mevcûd paraları olmadığını ve ta'mîr hususunu müteahhid bulunmadıklarını, bunun tarafımızdan yapılması lüzûmunu ifâde ediyor. Ya'ni şömendöferleri işletecekler, vâridâtı alacaklar, fakat ta'mirâtı yapmayacaklar demek oluyor. Vaz'iyetin garâbeti müstağni-i arzdir. Osmaniye kısmının ta'mîr edilmemesi memleketimizin iktisâdiyâtına esâsından te'sir ediyor. Müdâfaa-i memleket nokta-i nazardan derece-i ehemmiyeti ise vâreste-i arzdir.

Fransız hükümetinin bu tarz-ı telakkîsi ve işletme grubuna bu yolda devreylemesi ne ile tefsîr edilebileceğinde mütehayyirim. Erkân-ı Harbiye-i Umûmi-

* Bkz. No. 106, 115, 137, 166.

ye Kânun-i sâninin onuna kadar işletme şirketi ta'mire başlamazsa mecburiyet-i askeriye hatlara vaz'-ı yed hem ta'mîr ve hem işletmeyi icâb ettirdiğini tebliğ ediyor. Harab kısmın işletme umûrunu müteahhid ve Fransa hükümeti tarafından bu hususda salâhiyetdâr şirket tarafından da hal ta'mirinin te'mîni olamadığı takdirde bu kabiliyetde bir şirket gösterilinceye kadar hükümetce hatların idare ve ta'mirâtın icrâsına ve bu bâbda ihtiyâr olunacak masrafın şirket tarafından tesviyesine Fransızların muvâfakatlarının müsta'celen istihsâlini ehemmiyetle rica ederim **.

2 — Paris Mümessilligine, Adnan Beyefendiye ve berây-ı ma'lumât İsmet Paşa Hazretlerine yazılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 325.

No. 302

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 225

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

31 Kânun-i evvelde bir İngiliz müfrezesinin Haliç Enspektörlüğü merâkibinin bağlı olduğu sala çıkararak dört parça motor gambotumuzun makine aksâmına aid âlât ve edevâtı cebren götürdükleri ve 2 Kânun-i sâni de havuzda karada bulunan ve anahtarları kendilerinde olan üç motorun makine aksâmına aid ba'zı âlâtı aldıkları, Maçka ve Taşkılla'daki mavzerler, filinta, Rus ve Romanya tüfengleri ile mekanizmalarının ve makineli tüfeng edevâtının ve tüfengçi takımlarının sekiz kamyon derûnunda vapurlara nakl ve tahmil edildiği ve keyfiyetin Harrington nezdinde protesto edildiği Müdâfaa-i Milliye Vekâletinden bildiriliyor. Dört Kânun-i sâni de Harrington Üsküdar cihetinde te'sîs ettikleri tel örgü hattından müselleh jandarma ve eşhâs kendilerinden vesika almaksızın geçirmeyeceklerini bildirmiş ve Ayastefanos istihkâm ve komperden (?) ve mikdâr malzemenin alınacağını ihtiyâr etmiştir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 303

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 226

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

Süleymaniye hâkimi Şeyh Mahmud'un İngilizlere dermiyân ettiği ve onların kabul eylediği tekâlifin şunlardan ibâret olduğu istihbâr edilmiştir. Karzen

üç milyon lira elli makineli ester i'tâsı ve Musul vilâyetinin Kürtlere teslimi ile beş sene müddetle siyâset-i dâhiliye ve hâriciyelerine müdâhale edilmemesi. Berâyı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 304

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 213

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

26 Kânun-i evvel tarih ve 149 numaralı telgrafnâme tekrar talep edilmediği halde altı gün sonra bir daha gönderilmiştir. Bu yanlışlığın neden tevellüd ettiğinin iş'ârı mercûdur.

İSMET

No. 305

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 200

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

7 Kânun-ı sâni 39 raporudur:

Ta'tıldır. Çiçerin'in istidlâlîne nazaran Fransız İngiliz siyâseti bir iki gün içinde tavazzuh edecektir.

İSMET

No. 306

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 201

8 Kânun-ı sâni 39
(8 Ocak 1923)

190, 200, 203, 205 ve mâba'dı, 206 numara telgrafnâmelerin serîan posta ile gönderilmesi mercûdur.

İSMET

No. 307

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 202

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

6 Kânun-i sâni ve 215 numaralı telgrafnâmenin hükümetimizi istiyor'dan müfreze kelimesine kadar olan cümle hal edilemediğinden tekrar akdiyle serîan keşîdesi.

İSMET

No. 308

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 227

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

C 8/1/39 ve 204 tele:

149 numaralı telgrafnâmemiz 4/1/39 ve 184 telgrafnâmenizin beşinci maddesinde vürûd etmediği bildirilmekle tekrâr keşîde edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 309

*İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine*

No. 228

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

Bugün beni ziyâret eden Mîralay Mougin Fransızların Kânun-i sâninin on beşinde Ruhr-u işgal edeceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 310

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 229

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

Fevzi Paşa Hazretlerinin 7 Kânun-i sâni 39 tarihli istihbârâtından:

(Kayd-ı ihtiyâtle telakki edilen bir habere nazaran, Ruslar Besarabya'nın kendilerine iâdesi ve Sovyet idare ve hükümetinin tasdîkı, Rusya'ya ikrâzâtta

bulunulması şartıyla bîtaraf kalmayı ve Boğazlar hakkındaki nokta-i nazarlarından ferâgat etmeği kabul etmişler.) Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 311

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 230

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

85 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Şimdiye kadar Yunan Salîb-i ahmerinden alınan sekiz kısım listede esâmisine dair verilen ma'lumât(a göre) üserâmızın mevcudu 453 zâbit, 5699 nefer ve 201 sivil ki cem'an 6353 kişidir. Mütebaki ve bilhassa sivil üserâmıza aid listeler de Hilâl-i Ahmer'e tevdi' edilmiştir. Vürûdunda ma'lumât verilecektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 109.

No. 312

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 206

9 Kânun-ı sâni 39
(9 Ocak 1923)

8 Kânun-ı sâni 39 tarihli rapordur:

1 — Sıhhiye tâli komisyonu ictimâ' etti. İstanbul'daki beyne'l-milel sıhhiye Meclisi lağv, sıhhiye umûru hükümete terk ediliyor. Gemilerden ton başına alınmakta olan ve başka devletlerde mevcut olmayan sıhhi vergi bâkidir. Mülgâ meclisin paraları tasfiye edilip ihrâc edilecek sâbık idârenin me'murlarına tekâüd ve tazmînât verildikten sonra mütebâkisi hükümete devolunacaktır. Hacc için beyne'l-milel ve Türkiye hâricinde olmak üzere bir komisyon teşekkül ediyor. Bu komisyona bir murahhas da biz göndereceğiz. 1912 Paris sıhhi mukâvelenâmesini 54-88- ve 90 ninci maddelerini rezerve ederek kabul ediyoruz. Kezâlik fuhşun, mugâyır-ı âdâb neşriyâtın men'i hakkında beyne'l-milel mukâvelenâmeleri kabul ediyoruz. Afyon hakkında mevcut olan beyne'el milel mukâvelenâmeyi biz ve bir iki hükümetden mâadâ bütün devletler kabul etmiştir. Afyon istihsâline ve afyon mütahzarâtının tâbi' olacağı kuyûd-i istihzâriyeye ve idhâl ve ihrâcının tâbi' olacağı kuyûd ve usûle müteallikdir. Kabulünü hem zarurî bulduk hem bizim tarz-ı ticâretimize mugâyır görmedik. Ma'hazâ tekrar tedkik

ediyoruz. Bu mukâvele oraca ma'lûm ise mütâlaalarının iş'ârı müsterhamdır. Ancak bunlara mukâbil Sıhhiye Komisyonu teklîf ediyorlar ki bunun üç ecnebi a'zâsı Türk reisi ile beraber beş sene müddetle çalışacaklardır. Bu şekli kat'iyen reddedeceğiz.

İSMET

No. 313

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 207

9 Kânun-i sâni 39

(9 Ocak 1923)

Bir Yunan müfrezesinin Karağaç'ı işğâl etmiş olduğu işâa ediliyor. Bu hâdise demektir*. Emr u iş'ârı ma'rûzdur**.

İSMET

* 9 Ocak 1923 günlü Avrupa gazetelerinde şu haber çıkmıştı:

LES EVENEMENTS D'ORIENT

Les troupes helléniques auraient violé zone neutre

LONDRES, 8 janvier. — On mande de Constantinople au Daily Express, en date du 7 janvier:

“La 11^e division grecque a occupé Karagatch (zone neutre de la Maritza). Le colonel français commandant à Karagatch a protesté au nom des alliés. Le général grec a pris note de cette protestation, mais a refusé de se retirer.” (*Havas.*)

On sait que la gare de Karagatch, qui se trouve sur la rive droite de la Maritza, est occupée par les Grecs depuis l'armistice conclu à Moudania. Par contre, la tête de pont reliant cette gare à Andrinople est tenue par un bataillon français. L'avance des troupes grecques à laquelle fait allusion la dépêche ci-dessus doit s'être produite dans la zone neutre, qui sépare la gare de la tête du pont. (*Le Matin*, 9.1.1923)

10 Ocak 1923 günlü Avrupa gazetelerinde de benzer haberler görüldü. Bunlardan biri aşağıdadır:

Les bruits d'une attaque grecque en Thrace

Selon des nouvelles de Constantinople qui sont parvenues à Paris la nuit dernière, le gouvernement grec aurait l'intention de faire avancer aujourd'hui même son armée en Thrace orientale. Cette attaque contre les Turcs, qui n'ont en Thrace orientale que quelques unités de gendarmerie, viserait évidemment la ville de Constantinople et les rives des Détroits.

Le gouvernement français, aussitôt averti des bruits qui courent à Constantinople, s'est mis en communication avec Rome ainsi qu'avec Londres et a envoyé des instructions à son ministre à Athènes, afin de ne rien négliger pour prévenir une agression grecque. Il convient d'ajouter que le représentant du gouvernement grec à Paris déclarait hier encore, au quai d'Orsay, que la Grèce n'a nullement l'intention de se lancer dans une pareille aventure. (*Le Temps*, 10.1.1923)

** Bkz. No. 318.

No. 314

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 208

9 Kânun-ı sâni 39

(9 Ocak 1923)

Réunion Müslimanları tarafından Ankara'ya gönderilen yüz bin Frankın vüsûlüne dâir kendilerine şimdiye kadar ma'lûmât verilmediğinden meblağ-ı mezkûrun alınıp alınmadığı istifsâr edilmektedir. Anadolu Ajansının 2 Kânun-i sâni tarihli bir tebliğinde paranın alındığı i'lân edildiği görülmüş olduğundan Réunion'a tarafımızdan cevâb-ı müsbet verildiği berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur *.

İSMET

* Bkz. No. 319.

No. 315

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 209

9 Kânun-i sâni 39

(9 Ocak 1923)

Müttefikler afv-ı umûminin tarafımızdan Müslümanlara da teşmîlini istiyorlar. Bu husûsda musırdılar. Müslüman ekalliyetler muâhededen çıkarıldığı zaman Kürtler, Araplar, Çerkeslerden bahsettiler. Biz Müslümanların afvından imtinâ' ettik. En nihâyet yüz elli kişiyi istisnâ edeceğiz. Binâen aleyh hâinlerin rüşsâsı her halde afvdan müstefid olmayacaklardır kanâtındayım *.

İSMET

* Bkz. No. 339 ve 350.

No. 316

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 216

9 Kânun-ı sâni 39

(9 Ocak 1923)

Çiçerin Karasin ile beraber gelerek Aralof'dan aldıkları ma'lûmâta göre ticâret-i hâriciye bürolarının tarafımızdan men'edildiğini bildirmişlerdir. Bunların konsolosluk muâmelâtı yapmalarından ve ticâret için muktazi te'mînât ve mukâvelat ihzâr edilmediğinden dolayı avdetimden evvel faaliyetleri men'edilmiş ise

de bir taraftan muvakkat bir sûret-i tesviye bulunmuş, diğer taraftan ticâret muâhedeşi akdî tesrî' kılınmış olduğunu biliyorum. Yeni ma'lûmât yoktur. Alırsam muayyen mevâdd üzerine konuşabiliriz dedim. Karasın izâhât vererek ticâret-i hâriciye bürolarının seyâhat edenleri vize etmek salâhiyetleri değil ise de Rusya'ya gidecek eşyây-ı ticâriyeyi vize etmek vazîfeleri olduğunu tasrîh etti. Ma'lûmât almadan bir şey söyleyemem. Ticâret muâhedeşinin intâcı için Aralofa ta'lîmât vermenizi rica ederim dedim ve bilhassa Gürcistan'da gemilerimiz ve ticâretimiz pek ziyâde müşkilât ve ta'kibâta ma'rûz olduğunu söyledim. Ma'lûmât ve tafsîlât i'tâsını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 326.

No. 317

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 231

10 Kânun-ı sâni 39
(10 Ocak 1923)

Seyâhat-ı havâiye mukavelesinin tedkiki için Müdâfaa-i Milliye, Dâhiliye ve Mâliye Vekâletlerince ta'yîn olunan zevâtın müştereken verdikleri raporda şirketin teklîfât-ı esâsiyesi elde olmadıkça bu bâbda kat'î surette beyân-ı mütâlâanın mümkün olamayacağı gösterilmiştir. İstasyon mevâzii ile hutût-i havâiye istikametlerinin cihet-i askeriyeye ta'yîn ve tesbiti şartıyla mezkûr mukaveleye iştirâkde Müdâfaa-i Milliye Vekâleti mahzûr görmemektedir. İşbu mukavele hakkında hey'et-i murahhasaca esaslı bir surette tedkikat icrâ ettirilmesi mercûdur*.

HÜSEYİN RAUF .

* Bkz. No. 290, 295.

No. 318

İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye

No. 232

10 Kânun-ı sâni 39
(10 Ocak 1923)

Hanya'nın Pepovle köyünden Resmoî (?) ailesine mensup yirmi yaşında bâkire Hawva'yı Yunanlılar cebren evinden alıp götürmüşler. Hanya'da Kuvarkaki (?) Mustafa Ağa Ahmedaki Ali Beyi öldürmüşler. Girit'de İslâmlar tahammülün

fevkında zülüm ve tazyîk içinde imişler. Ada ahali-i İslâmiyesi tahlîs edilmezse cümlesi mahkûm-i helâk imişler. Hanya'daki üserâmız ac ve muhtâc-ı merhamet bir halde bulunuyorlarmış. Bunlar hakkındaki teşebbüsât neticesinden ma'lumât i'tâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 319

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 233

10 Kânun-ı sâni 39

(10 Ocak 1923)

C 208 tele*:

Réunion ahâli-i islâmiyesi tarafından gönderilen yüz bin Frank muâdili Ankara'da tesellüm edilmiş ve Cem'iyet-i İslâmiye reisi (ne) Gazi Müşîr Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından teşekkürnâme yazılıp gönderilmiştir.

10 Kânun-ı sâni tarihli ve 233 numaralıdır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 314.

No. 320

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 234

10 Kânun-ı sâni 39

(10 Ocak 1923)

C 9/1/39.207 numaraya*:

Karaağaç'ın Yunanlılar tarafından işgaline dâir resmî gayr-ı resmî ma'lumâtımız yoktur. Tahkik ettiriyorum.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 313.

No. 321

Fevzi Paşa Hazretlerine

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 235, 236, 237

10 Kânun-ı sâni 39

(10 Ocak 1923)

Yalnız Fevzi Paşaya: Moskova Sefâretinden alınan ma'lumâtü âtîdeki telgraf-la İsmet Paşaya tebliğ ettik.

Karahan 2 Kânun-i sâinde Moskova sefirimizle mülâkatında son haberlere göre Lozan sulhünün imzâsı kuvve-i karîbeye geldiğini söylemekle beraber Çiçerin'in daha evvelki iş'ârından Boğazlarla gayr-ı askerî mıntuka mes'elesinden mâadâ nikat-ı esâsiyenin hiç birinde beyne't-tarafeyn i'tilâf hâsıl olamadığının anlaşıldığını ilâve etmiştir. Sefirimiz bu ifâdâtdaki tenâkuzu istîzâh etmiştir.

No. 236

Zât-i âlinizin Çiçerin'e hususî mülâkatlarınızda cereyân eden efkâr ve mütâlaâtdan ma'lumât verdiğinizizi ve aranızda samimî temaslar olduğunu te'yîdle beraber elde edilecek te'minât ne kadar kuvvetli olursa olsun Boğazların sefâin-i harbiyeye küşâdı Rusya'yı dahi dâimâ tehdidde bulunduracağından böyle bir müsâadeyi natuk mukaveleye imzâ etmemek kararında Rusya'nın sâbit-kadem olduğunu Çiçerin'in zâtınıza bildirdiğini beyân ve bu mes'eledede göz göre göre hatâya düşmekte olduğumuzu bir kat daha izhâr için ba'de's-sulh birtakım tedâbîr bu yeni rejimin ibtâli çaresi bulunmadıkça paytahtın İstanbul'a nakli kat'iyen câiz olmadığını zâtınızın Çiçerin'e ifâde ettiğinizi ilâve etmiştir. Türkiye'nin vaz'iyet-i hâzirasını Rusya'nın lâyıkıyla takdîr ettiğini ve Lozan'da ta'kir edilecek hatt-ı hareket tarafeyn arasında evvelce kararlaştırılmış olmadığından biz Boğazlar mukavelesini Rusya'sız imzâ edersek bu keyfiyyet Rusya ile münâsebatımıza îrâs-i halel edemeyeceği kanaatında bulunduğunu ve diğer bilcümle müddeiyâtımızın mecmûu tamâmen devletlerce kabul ve imzâ edilmedikçe Boğazlara dâir muahedeyi imzâ etmemeğe Çiçerin'in tavsiyesi üzerine muvâfakat eylediğinizi ayrıca bildirmiştir.

No. 237

Karahan İ'tilâf devletlerinin diğer esaslarda bizi tatmîne mütemâyil olmadıkları ve binâenaleyh sulhün kaybolmadığı hakkında Rusya muhâfilinde mevcud bir zehâbı îmâ etmek istemiştir. Biz devletlerin tekrar muhâsamâta başlayacaklarını zannetmediğimizden dolayı Boğazlar mes'elesinde müsâid davranmakta imişiz. Halbuki Rusya bu zanda değilmiş. İki hükümet arasında asıl ihtilâf bu noktada imiş*. Berây-ı ma'lûmât.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf Moskova Büyükelçiliğinin 10.1.1923 günü Ankara'ya ulaşan 3.1.1923 günkü, 13 sayılı şifre telgrafi üzerine çekilmiştir. Moskova'da Karahan'la görüşme 2.1.1923 gecesi yapılmıştır.

No. 322

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 210, 211, 212

10 Kânun-i sâni 39

(10 Ocak 1923)

9 Kânun-i sâni 39 raporudur:

1 – Ekalliyetler Komisyonu Curzon'un riyâsetinde ictimâ etti. Daha evvel sabahleyin İtalyan İkinci Murahhası askerlikten istisnâdan vazgeçeceklerini, buna mukâbil afv-ı umûmî hakkında düvel-i muazzamanın Müslüman tebaası için taleb eylediğimiz mevâddan vazgeçmekliğimizi bildirmiş idi. Çünkü bilhas- sa Fransa Hey'eti yalnız Müslüman tebaaya şâmil bir afv taahhüd edemeyeceğini, bütün Fransız tebaaya teşmîl ise hâlen lâzım ve mümkün olmadığını bildirmekte, ancak bu bâbda tahkîkât yaparak tedâbir-i afvkârâneye tevessül edeceğini beyânât-ı resmiye ile izhâr edecek imiş. Afvdan vazgeçmeyeceğimi ancak Türkiye lehindeki hareketlerinden dolayı Müsliman ahâlinin afvedileceği hakkında beyânât-ı aleniye ve resmiyeyi sened ittihâz ve izhâr-ı i'timâd ile esâsı muhâfaza ve şekle riâyet edilebileceğini izhâr ettim. Bunun için bi't-tabî' askerlikten istisnâ bertaraf edilmek meşrût kılındı. Ermeni ve Asûrî, Geldani yurdları hakkında kısa beyânât olacağı ve buna mukâbil tarafımdan da redd-i kat'î kısa nutukla te'yîd edileceği takarrür etti. Komisyonun umûmî ictimâında İtalyan İkinci Murahhası tâlî komisyon reisi olarak hâzırladığı ve tevzi' ettiği mufassal nutkundan telhîsen ve şifâhen ve çok mülâyim bir şekilde îzâhât verdi. Askerlik ve afv mes'elesi lehinde bir zemîn-i i'tilâfa varılacağını ümmid etti. Yurdlar hakkında bütün dünyanın alâkadâr olduğunu, velhâsıl kısaca talebini tekrâr etti. Ba'dehu Barrère ekalliyetler için Cem'iyet-i Akvâm mümessilinden ve ekalliyetlerin gayr-ı müslimlere hasrından vazgeçmek gibi müsâadeleri tasrîh ve tebârüz ettirerek bir nutuk okudu ve yurdları tekrâr etti. Askerlikten vazgeçtiklerini tasrîh etmemişlerdi.

No. 211

Cevâbî nutkumda yurdlar vatanın inkisâmı mâhiyetinde olduğundan böyle bir zemîne temas etmek dahî bizim için gayr-ı mümkün olduğunu ifâdeden sonra askerlikten istisnâyı kabul edemeyeceğimizi ve bu kadar müşkil mesâî ihtiyâr olunduktan sonra askerlik ve afv-ı umûmî mesâilinde i'tilâf husûlü ümmid olduğunu bildirdim. Curzon nihâyetde bütün mesâilî hülâsa etti. Kabul olunan mevâddın ehemmiyyetini ve verdiğimiz te'mînâtın kıymetini tebârüz ettirdi. Cem'iyet-i Akvâm Mümessili ve ekalliyetlerin müslim anâsıra teşmîli de muvâfık olacak idüğünü sulhün avdetinden ve Cem'iyet-i Akvâma girdikten sonra olsun İstanbul'da mümessil kabul edileceğini ümmid ettiğini ve Kürdler, Araplar, Çerkesler gibi müslim ekalliyetler de ikinci maddede gösterilen hukuk-ı sâirenin

de şâyân-ı arzû idüğünü söyledi. Velhâsıl askerlik ve afv-ı umûmî mes'elelerine de temas etti. İmtinâmımızı anlayamadığını bildirdi. Sonra yurdlar için talebelerini tekrâr ederek sulhden sonra olsun Türkiye'nin bu cemâatlara bir yurd vermeği muvâfık göreceğini ümmid ettiğini bildirdi. Hemen bütün maddelere temas ve hattâ ve hattâ tâlî komisyonunda Ermeniler müzâkerâtına iştirâkden imtinâ' ve salonu terk ettiğimizden bahsetti. Bununla beraber hey'et-i umûmiyesi gayet mülâyim ve cidâlden ictinâb vaz'iyetinde idi. Tekrâr mevâdd-ı esâsiyesine cevâp verdim. Sulhden sonra Türkiye vatandaşları arasındaki hayat-ı i'tilâf herkese model olacağına emîn olduğumu bildirdi.

No. 212

Afv-ı umûmî maddesi mes'elesinde Fransa ile İngiltere arasında ihtilâf tezâhür etti. Bu umûmî ictimâ'da ilk ihtilâf idi. Ben buna karışmadım. Tâlî komisyonunda tekrâr çalışılması takarrür etti. Afv mes'elesinde Müslimanları istisna etmemiz vesîle-i münâkaşa oldu.

Ekalliyetler mes'eleleri müsâid bir sûrette hitâma ermekte addolunabilir. Ermeni yurdu da son günlerindedir. Şâyân-ı dikkatdir ki muhterem Amerika Murahhası bütün müzâkerâta hiç karışmamışlardır.

2 — Sıhhiye tâlî komisyonunda muvakkat bir i'tilâf-ı Sıhhiye komitesine i'tirâz ettik ve afyon beyne'l-milel ahdı hakkında tedkikâtımız hitâm bulmadığından her iki nokta komisyona ihâle olundu. Afyon ahdı hakkındaki burada tedkikâta nazaran kabulüne mâni' yoktur. Zâten bizim afyon ihrâc edeceğimiz memleketler kâmilten kabul etmiş olduklarından kabul ve adem-i kabulda bizim için esâslı bir fark olmaz. Bunu kabul edeceğiz. İstanbul'da sıhhiye beyne'l-milel komitesini reddedeceğiz.

3 — Çiçerin bugün Karasin ve diğeri bir nâzırın vürûdu üzerine bizi ziyâfete çağırıldılar. Karasin Londra'ya gidiyor. Çiçerin diyor ki müttelikler bir daha serfûrû ettiler. İngilizlerle husûsî bir i'tilâf yaparak muâhedeye idhâl etmemek şartıyla İngiliz hâkimleri kabul edeceğimizi iştmiş. Rusların İngiliz hâkimleri tarafından muhâkemesi, onları aşağı derekesine indireceğini söylüyor. Türkiye'de yalnız Türk hâkimler olacağına mutmain olmasını bildirdim.

İSMET

No. 323

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 214, 215

10 Kânun-i sâni 1339

Müsta'celdir

(10 Ocak 1923)

No. 214

İstanbul Rum Patrikinin ihrâcı teklifinin kiliseleri tahrik ettiğini Lord Curzon bize iblâğ etti. Fi'l-hakîka Hıristiyanlığın bu mes'eleyi müşterek bir mes'ele-i dîniye addetmekte olduğunu müşâhede ettik. Rum Patrikhânesinin idârî ve siyâsî mâhiyetiyle memleket için bir tehlike olduğu esâsında ısrâr ve bunu bizzât Lord Curzon'a îzâh ettim. Bununla beraber Patrik'in ihrâcı mes'alesinin tarafından ve hiçbir murahhas tarafından dünyaya karşı imzâ edilemeyeceğini Rıza Nur Beye bi'l-vâsita ve bana doğrudan doğruya Curzon beyân eyledi*. Hıristiyan bir cebri mâhiyetine getirilmemek için Patrik'in İstanbul'dan ihrâcı teklifinden sarf-ı nazar ettik. Şekil böyle oldu.

* Lord Curzon, Fener Rum Patrikliğinin İstanbul'da bırakılmasına karar verilmesini, "çok gizli" kaydıyla Londra'ya şöyle rapor etmiştir:

"*The Marquess Curzon of Kedleston to Sir E. Crowe.*

No. 192 Telegraphic

Lausanne, January 10, 1923

Most secret.

"This morning took place sitting of my commission to receive report of sub-committee on exchange of prisoners and population which had reached deadlock owing to refusal of Turks to agree to retention of Greek population of Constantinople except at price of abolition of Greek Patriarchate. I had sent Mr. Nicolson last night to see Rıza Nur Bey, who had represented Turkish delegation in sub-committee, to inform him that this was a point on which I could not give way and to propose settlement by which Patriarchate should be allowed to remain at Constantinople in enjoyment of its spiritual and ecclesiastical functions while surrendering civil and political rights and powers. I had simultaneously urged M. Veniselos to accept this solution if Turkish assent could be obtained. This morning half-an-hour before sitting, İsmet Pasha came down to see me and after arguing whole case with familiar but good-tempered obstinacy until last second of last minute gave way after the clock already struck, thus bearing out my description of his method as given in a previous telegram. (1) At a meeting I concluded my speech by proposing (? above) solution on behalf of allies and it was forthwith accepted by İsmet. I think this may legitimately be regarded as a not inconsiderable achievement in view of its effect upon opinion of the world." (DBFP-1/18, p. 437-438, No. 318)

1 Bir başka telgrafında Curzon, İsmet Paşa'nın müzâkere yöntemini şöyle anlatıyor:

"I have just risen from a conversation of more than one and a half hours with İsmet Pasha, the result of which... were wholly negative. He is impervious either to argument, warning or appeal, and can only go on repeating the same catchwords, indulging in the same futile quibbles, and making the same childish complaints. One might just as well argue with the Pyramid of Cheops."

(DBFP-1/18, p. 415, No. 293)

Demek ki İsmet Paşa, "Nuh diyor, peygamber demiyor" imiş. Curzon onunla konuşurken sanki duvara konuşuyormuş. Firavunun piramidi gibiymiş İsmet Paşa.

No. 215

Curzon riyâsetinde Mübâdele-i Ahâli Komisyonunun ictimânda muhtelif mesâilde ve İtalya Murahhasının îzâhatından sonra müzâkere Patrik işine intikâl edince Curzon bütün dünyanın bu mes'ele ile alâkadâr olduğunu ve idârî ve siyâsî vazâifî bırakılmayacak olan Patrik'in ruhânî vazâife devâmına Türkiye'nin müsâdesini ümmid ettiğini söyledi. Fransız, Rum, Sırp te'yîd ettiler. Venizelos imtiyâzâtından nikâh ve talak gibi muâmelât-i diniyeden bahsetti. Cevâben Rum Patrikhânesinin siyâsî ve idârî işlerle iştigâl etmeyeceğine dâir beyânâtını sened ittihâz ederim. Ekalliyetlerin hukuku bu husûsda muâhede için ihzâr ettiğimiz mevâdd ile tanzîm edilmişti. Mübâdele-i ahâli esnâsında Patrik'in da İstanbul'dan azîmeti tarafımızdan teklîf olunmuştu. Bu teklîfden sarf-ı nazar ediyorum dedim. Bu sûretle Patrik münâkaşası siyâsî ve idârî vazâif ve imtiyâzâtı olmadığını ve ekalliyetler hukuku nâmı altında tanıdığımız mevâddan mâada bir taahhüde girmediğimizin tasrîh ve î'lânı ile hitâm bulmuştur**. Şahsen Patrik'in İstanbul'dan ihrâcî mümkün olmamış ise de birçok muallak mesâil arasında bunun bir mes'ele-i umûmiye-i Hıristiyanıye şekline girmesinden ihtirâz etmek lüzûmu da hâsıl olmuş idi.

İSMET

** Rum Patrikhanesinin İstanbul'da bırakılması Avrupa basınında epeyce yankı yaptı. Bu konuda İsviçre gazetelerinde çıkan yazılardan ikisi aşağıya alınmıştır:

LA CONFERENCE DE LAUSANNE

La situation

On a vu, hier, en lisant le compte-rendu des travaux de la conférence, que nous entrons dans l'ère des miracles. Les obstacles tombent comme par enchantement, les chemins les plus malaisés deviennent soudain carrossables, les fronts soucieux se rassèrent et l'avenir "ouvre sa porte rose et claire."

Mais il n'est pas que les Alliés à faire des concessions. Les Turcs en ont fait une. Il fut admis, mercredi, que le patriarcat oecuménique restât à Constantinople. Ceux de nos lecteurs qui suivent de près les travaux de la conférence auront remarqué que, dans la dernière partie de son article de mardi, notre correspondant de Constantinople écrivait que les Turcs admettaient le maintien du patriarcat, à condition qu'il fût privé de ses privilèges séculiers. Or, jusqu'aujourd'hui les Turcs ont refusé catégoriquement de garder à Constantinople, même depouillé de ses pouvoirs civils, le chef des églises orthodoxes. Pouvant se renseigner de première main, M. Gentizon a su, avant nous, que les Turcs allaient se montrer un peu conciliants.

Il y a longtemps que les Grecs ont admis la limitation des pouvoirs du patriarcat. Ils n'ont pu que reconnaître l'action politique néfaste du patriarche Meletios, mais ils peuvent faire valoir, en revanche, les résultats de leur lente pénétration. Ils ont créé des hopitaux, des orphelinats, des écoles, œuvres privées, entretenues par la communauté. Le patriarcat doit continuer à les diriger. Conférant le sacrement du mariage, il est dans ses attributions de prononcer le divorce et, d'une manière générale, de déterminer le statut familial de ses ouailles. Les musulmans vivant en pays chrétien ont ces privilèges, il n'y avait pas de raison pour les refuser aux chrétiens en terre d'Islam. Car la séparation entre l'Eglise et l'Etat, proclamée par le nouveau gouvernement turc n'est, en fait, réalisée que dans la personne du sultan. Jadis chef politique et religieux tout à la fois, il n'est plus aujourd'hui que le chef religieux et s'est réfugié à la Mecque. Les Turcs ont donc accepté le maintien du patriarcat à Constantinople, en lui réservant ses droits religieux. Les Grecs se sont déclarés satisfaits. Tant mieux. (*Tribune de Genève*, 11.1.1923)

Echange des populations. La question du patriarcat

La première commission s'est réunie mercredi matin en séance plénière pour entendre le rapport de la sous-commission pour l'échange des populations.

Il résulte de ce rapport que les trois questions suivantes: 1) restitution des otages civils; 2) échange des prisonniers de guerre; 3) échange des populations, sont réglées, tout au moins dans leur principe. Les points restant à régler le seront par la sous-commission, qui espère pouvoir apporter dans deux ou trois jours un texte d'accord satisfaisant pour tout le monde.

L'ensemble de ces questions fera l'objet d'un traité séparé entre la Turquie et la Grèce. Les otages civils, au nombre de 9811, dont 9600 hommes, seront rendus tout de suite après la signature de ce traité séparé. De même que les Grecs rendront tous leurs prisonniers de guerre, les Turcs rendront un nombre égal de prisonniers, mais ils conserveront les autres jusqu'à la conclusion de la paix définitive.

Restait l'importante question du patriarcat grec de Constantinople.

Les représentants des Alliés, lord Curzon, M. Barrère, le marquis Garroni, ont pris les premiers la parole pour soutenir le maintien du patriarcat, mais dépouillé de ses attributions administratives et civiles, sauf en ce qui concerne le mariage et le divorce, qui sont considérés comme des sacrements. Le patriarcat ne conserverait que des attributions exclusivement spirituelles et morales.

M. Veniselos a rappelé les arguments qu'il avait fait valoir dans la sous-commission. Il a dit qu'il ne voyait aucune raison pour que les Turcs insistent sur l'éloignement du patriarcat alors qu'il sera dépouillé des attributions politiques qui lui furent conférées par des gouvernements turcs.

Le délégué roumain a dit qu'étant donné que le patriarcat est le primat de l'Eglise orthodoxe et le chef d'une institution séculaire, il avait le devoir de prévenir la délégation turque que son éloignement choquerait les sentiments religieux du peuple roumain. "Ce n'est pas, a-t-il ajouté, au moment où les Turcs cherchent à renouer les rapports avec les nations chrétiennes qu'il faudrait éloigner le patriarcat de Constantinople."

Enfin, le délégué serbe a parlé du patriarcat comme une institution vénérée dans le monde entier.

Ismet pacha a pris acte de la déclaration que le patriarcat n'aura plus d'attributions politiques et, en conséquence, les Turcs renoncent à demander son éloignement de Constantinople.

(*Journal de Genève*, 11.1.1923)

Patrihanenin İstanbul'da bırakılmasıyla ilgili olarak Fransız gazetelerinin yayınlarından iki örnek aşağıdadır:

A LAUSANNE

Les délégués turcs cèdent sur la question du patriarcat

LAUSANNE, 10 janvier. — Un sérieux progrès a été réalisé ce matin à la conférence de la paix, au sujet de l'échange des populations et du patriarcat de Constantinople. Les Turcs ont accepté, par la voix d'Ismet pacha, de ne pas éloigner de Constantinople le patriarcat oecuménique, à la condition que celui-ci soit dépouillé de toutes fonctions administratives et civiles.

La nouvelle de cette acceptation a été favorablement accueillie par toutes les délégations. On savait, en effet, que les Grecs faisaient du maintien du patriarcat à Constantinople une question de paix ou de rupture, et que l'agitation militaire signalée en Thrace occidentale s'expliquait en partie par l'inquiétude des Grecs à ce sujet.

Lord Curzon a remercié la délégation turque au nom de toutes les délégations pour les concessions qu'elle venait de faire et a laissé entendre à Ismet pacha que les négociations pour les autres problèmes de la paix s'en trouveront facilitées.

La commission avait enregistré auparavant, sur le rapport de M. Montana (Italie), des accords de principe sur la restitution des otages civils, sur l'échange des prisonniers de guerre et sur l'échange des minorités grecques et turques. Ismet pacha a fait à ce triple sujet des réserves de détail qui, de l'avis général, trouveront satisfaction.

Il est à noter que ces questions sont collatérales au traité de paix en discussion. Elles feront l'objet d'un accord spécial entre la Turquie et la Grèce, qui devra être signé et recevoir exécution avant la signature par les intéressés du traité de paix générale. (Havas)

(*Matin*, 11.1.1923)

LA CONFERENCE DE LAUSANNE

L'accord est fait sur la question du patriarcat

(*Par téléphone, de notre envoyé spécial*)

Lausanne, 10 janvier

La commission territoriale et militaire, présidée par lord Curzon, s'est réunie ce matin. Elle a constaté qu'un accord complet s'était réalisé dans toutes les questions traitées par la commission pour l'échange des populations. C'est un pas nouveau vers la conclusion définitive de la paix de Lausanne.

Prié par lord Curzon de commenter son rapport, M. Montana a rappelé que la sous-commission pour l'échange des populations s'est occupée de trois questions principales: la restitution des otages civils, l'échange des prisonniers de guerre et l'échange des populations. Des solutions satisfaisantes sont envisagées. La Turquie rendra, une semaine après la signature de la convention sur l'échange des populations, les 9,800 personnes considérées comme otages civils. Aussitôt après cette signature le gouvernement grec renverra en Turquie tous ses prisonniers de guerre et le gouvernement turc en rendra le même nombre. A la conclusion de la paix de Lausanne, la Turquie rendra le reste des prisonniers grecs. Enfin, les populations seront obligatoirement échangées. Toutefois, un accord étant intervenu au sujet du patriarcat oecuménique, la Turquie consent à ne pas éloigner de Constantinople la colonie grecque et le chef de l'Eglise grecque orthodoxe. La Grèce, de son côté, gardera les musulmans de Thrace occidentale.

La question du patriarcat oecuménique a été réglée ce matin seulement. Lord Curzon, M. Barrère, M. Spalaikovitch et M. Venizelos ont fait tour à tour devant la commission plénière l'histoire de cet épineux problème. Le président de la commission demanda alors au premier délégué turc s'il consentirait à ne pas insister sur l'éloignement de Constantinople du patriarcat oecuménique au cas où le chef de l'Eglise grecque, considéré désormais uniquement comme une autorité spirituelle, serait dépouillé de toutes ses attributions administratives et civiles, sauf en ce qui concerne la conclusion et l'annulation du mariage.

C'est alors qu'Ismet pacha déclara que, dans ces conditions, la Turquie retirait ses réserves et se ralliait volontiers sur ce point aux suggestions que venait de faire lord Curzon. L'accord était réalisé.

Il est bon de noter que les questions qui ont trait à l'échange des populations feront l'objet d'une convention spéciale qui pourra être signée par la Turquie et la Grèce avant la fin des négociations de Lausanne pour la paix définitive en Orient.

Ainsi se trouve réglée une question qui passionnait les milieux religieux anglo-saxons et qui avait provoqué de vives interventions de la part des représentants de l'Angleterre et des Etats-Unis.

Une autre question épineuse, celle de Mossoul, paraît également en bonne voie. L'attribution de la ville même de Mossoul resterait seule en discussion actuellement, tandis que l'on se serait déjà entendu sur le partage du reste du vilayet.

Cet après-midi, se réuniront trois sous-commissions économiques. On a l'intention de pousser très activement leurs travaux, car on a le désir de réunir la commission plénière des questions économiques, présidée par M. Barrère, dès vendredi matin. (*Le Temps*, 11.1.1923).

No. 324

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 217

10 Kânun-ı sâni 339
(10 Ocak 1923)

Şeyh Sunnisi için Marki Garroni ile birkaç gün evvel görüştüm. Hükümetinden soracağını söyledi. Şeyh Hazretlerinin ilk önce müracaat ve arz-ı hizmet ettiğini söyledi ve müstağni görüldü. Şimdiye kadar bu babta bir malûmat vermediler. Alınacak malûmat derhal arzedilecektir*.

İSMET

* Bkz. No. 81, 211.

No. 325

*İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye, Paris Mümessilliğine*

No. 238, 239

11 Kânun-ı sâni 339
(11 Ocak 1923)

Ankara İtilâfnâmesinin onuncu maddesi muccebince teşekkül eden Fransız grubunun meclis-i idâre reisi Mösyö Kiber (?) buraya gelmiştir. Amanos kısmı ta'mir olunarak umum hattın nakliyâta küşâdı hükümetin menâfi'-i hayâtiyesindedir. Kiber gruplarının vaz'iyet-i hukukiyesi sarîh olmadığından ve ta'mirâtın muktazî üç, dört yüz bin lirayı tedârik edemeyeceklerinden bahisle ta'mirâtın tarafımızdan icrâsını istiyor. Bu mecbûriyetin hükümete âid olduğuna dâir tahhüdümüz yoktur. Şirketin bittabi' ta'mirâtı icra etmesi lâzımdır. Halbuki bu grup yalnız bir milyon Franklık bir sermaye ile teşekkül etmiş ve Yenice-Nusaybin hattının kâmilten fennî bir şekilde işletmeye vaz'ı almış milyon Frank sermaye ile kabil görülmekte bulunmuş olduğundan grubun bu işi başarması müstahyel görülmektedir. Hükümet ber vech-i bâlâ meblağ-ı mezbûru sarf mecbûriyetinde bulunmadığından Mösyö Kiber'e Fransa hükümeti ve mensub olduğu grup ile muhâbere edebilmesi için on gün kadar daha mühlet verilebileceği ve bunun da inkızasında umum hatta vaz'-ı yed olunacağı kendisine ifâde edilmiştir. Müdâfaa-i milliyeye âid esbâbdan dolayı ta'mirâtın tehhür etmemesi lâzımdır. Vesâitimizle ta'mir lüzûmu tahakkuk ettiği halde umum hattın işletmesine vaz'-i yed olunacağı hususunun şimdiden lâzımgelenlere ihbâr edilmesini rica ederim. Bu mühlet zarfında bir cevâb-ı kat'î i'tâsi lâzımdır*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 301.

No. 326

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 240, 241, 242, 243, 244, 245

11 Kânun-ı sâni 39
(11 Ocak 1923)

No. 240

C. 216.* Aralof ile son mülâkatlarımda Çester projesi müzâkerâtının ciddî olup olmadığını anlamak istedi. Bu hususta mütehaşşidirler. Tan Gazetesinin Rus-Fransız ittifakını mürevvic mekalât yazdığını, Fransa'nın evvelce İngiltere'nin yaptığı gibi Rusların Ankara hükümetinden ayrılmalarını istediğini söyledi ve dedi ki, "siz Konferansa giderken Fransızın siyâsetine istinâd ediyordunuz. Bunda haklı idiniz. Fakat ben zannediyorum ki hesabı buna istinâd ettirmemek muvâfık-ı ihtiyât olur.

No. 241

Yegâne sâdik dostunuz Rusya'dır. Konferanstan evvel ve esnâsında çok Fransız dostluğu tezâhürâtında bulunarak hatâ ettiniz. Ticaret-i hâriciye mümessillikleri ile İzmir Rus kosolatosu işinde gösterdiğiniz tavır hârice aramızın açık olduğunu irâe etti." Münâsib cevaplarını verdim ve iskât ettim. Ticâret-i hâriciye mümessilliklerinin ta'til-i faâliyet eylemeleri lüzûmu Rus sefâretine ve bu mümessilliklerin Türkiye'de açtıkları müteaddid şubâtı üzerindeki bayrak ve levhaların resmî devâire mahsûs olmalarından bahisle kaldırılmaları Dâhiliye Vekâletine ve sefârete bildirilmiştir.

No. 242

Levha ve bayraklar hiçbir yerde tebligâta rağmen kaldırılmamış ve bu hususta hükümetce de müsâmahakâr davranılmıştır. Fakat bu idarenin Trabzon'da tazyikatına uğrayan erbâb-ı ticâretinin münâsebetsiz adamları vâsıtasıyla levhaya bir gece boya sürülmüş olduğunu haber aldık ve Ruslar şikâyet etti. Bunun resmî müessesâtdan ma'dûd olmadığı, fakat vukua gelen hâl kavânînimize mugayır olduğu takdirde icrây-ı icâbı mukarrer olduğundan bahisle sefârete cevap verildi ve Dâhiliye Vekâletine de tahkikat icrâsı lüzûmunu yazdık.

No. 243

Ticâret-i hâriciye mümessillikleri mes'elesine gelince ma'lûm-ı devletleri olan şekilden ya'ni ferd veya şirket suretiyle muâmelâtına verilen müsâadeden mâadâ diğeri bir suretle tazyikat yapılmamıştır. Ticâret muâhede müzâkerâtına devâm olunmaktadır. Hukuk-ı düvel esâsâtına muvâfık olan maddelerde iki hey'et-i murahhasa arasında i'tilâf hâsıl olmuş fakat ticâret-i hâriciye mümessillikleri hakkında en son verdikleri proje kapitülasyonlar ahkâmından pek şedid ahkâmı muhtevi bulunmuştur.

* Bkz. No. 216.

No. 244

Bu hafta nihâyetinde murahhaslarımız bunu şiddetle reddedeceklerdir. Verdikleri bu maddenin projesine nazaran ticâret-i hâriciye mümessilliklerinin doğrudan doğruya devlet müesseseleri olduğu ve sefâretin eczây-ı asliyesinden bulunduğu ve bu münâsebetle imtiyâzât ve muâfiyât-ı diplomatikiyeden müstefid olması lâzım geldiği ve ticâret-i hâriciye mümessilliğinin şu'be-i mahsûsası olarak yapacağı bilcümle muâmelât-ı iktisâdiye istihsâl edeceği imtiyâzâtı ve istikrâzâtı muhtelit şirketler teşkili gibi ahvâlde mehâkimimizin salâhiyyetini kabul etmedikleri gibi mâlî vergilere aid kavânin ve nizâmâta tâbi' olmayacaklarını ileri sürüyorlar.

No. 245

Bu teklifâtın onda biri şiddetinde Lozan'da zât-ı sâmilere teklif yapılmamış olsa gerektir. İzmir konsolatosu mes'elesine gelince, ma'lûm-ı devletleri olduğu üzere İzmir'in menâtık-ı harbiyeden ma'dûdiyeti hasebiyle orada hiçbir devletin konsoloslarını resmen tanımadık. Buna binâen Rusya'nın da orada resmî konsolosunu kabulde ma'zûr idik. Fakat Bayezit'teki Rus konsolatosunun ref' ve ilgası takdîrinde İzmir'de Rus konsolatosunu (?) olmak üzere belki kabul edebileceğimizi söylemiştik. Bugüne kadar tek bir Rus tebaası olmayan Bayezit'deki konsolato ilga edilmediği gibi âsâyış-ı mahallîyi ihlâl edecek tedâbirde bulunan ve hattâ karakolumuza girip bir adamı çıkarmak cür'etinde bulunan konsülü dahi kaldırmamışlardır.

Bu mesâili Muhtar Beye yazdık. Bayezit konsolosu derhal kaldırılmazsa be-râtını istirdâda mecbûr kalacağımızı bildirdik. Tarafınızdan da Çiçerin nezdinde Bayezit konsolatosunun ilgası için teşebbüsât icrâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 327*Hey'et-i Vekîle Riyâsetine**No. 218, 219**11 Kânun-ı sâni 39
(11 Ocak 1923)**No. 218*

İsveç hey'et-i murahhasasından izhâr edilen arzuya binâen kendileriyle bugün sûret-i husûsiyede görüşüldü. Ecânibin hukuku hakkında muâhedeye dercedilecek ahkâma bîtarafların iltihâk edebileceğine dâir bir madde derci husûsundaki nokta-i nazarımızı anlamak istediler. Müttefiklerle Türkiye arasında cereyan eden müzâkerâta ve akdedilecek muâhedeye bîtarafaların iştirâki Konferansın bidâyetinden beri Türk hey'et-i murahhasası tarafından kabul edilmemiş olduğundan muâhede-i sulihiyeye böyle bir madde derci hey'etimiz tarafından

tasvib edilemeyeceği tefhîm edildi. Fakat Türkiye bîtarafarla dahî münâsebâtını tanzîm etmeği esâs i'tibâriyle fâideli addettiği cihetle İsveç hükümeti ile hukukî düvel-i umûmiye ve muâmele-i mütekabile kâidesine muvâfık mukâvelât-ı mah-sûsa akdine tarafdâr olduğumuzu ve bi'l-farz bu şerâit dâiresinde ikâmet ve konsolosluk mukâvelesi Lozan'da sulhün akdine kadar müzâkere ve intâc edile-bileceğini bildirdik.

No. 219

Kendileriyle mukaddemâ kapitülasyon usûlü câri olmuş devletlerle bu kabîl muâhedât akdi kapitülasyon usûlünün mefsûhiyetini takviye ettiğinden müzâke-reye yanaştıkları takdirde derhal müzâkerâta girişerek düvel-i müttefika ile yapa-cağımız ikâmet ve şehbenderlik mukâveleleri ahkâmına ve dolayısıyla Harb-i Umûmî içinde Almanlar, Avusturyalılar ve İsviçrelilerle yaptığımız mukâvelâta mümâsil mukâvelâtın müzâkeresine derhal şürû' ederek muâhede-i sulhiyenin hitâmına kadar bunların da intâcî fikrinde olduğumuzu arz ve ihtiyâten ilk vâsı-ta ile bîtaraf devletlerle bu kabîl muâhedât-ı hukukiye akdine salâhiyeti müş'ir salâhiyetnamelerin irsâlini rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 351.

No. 328

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 220

11 Kânun-i sâni 339
(11 Ocak 1923)

10 Kânun-i sâni 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i ahâli ve Üserâ Komisyonu Curzon riyâsetinde ictimâ' etti. Diğer raporla hülâsasını yazdım*.

2 — İtalya hey'etine bu gece husûsî bir ziyâfet verdim. Patrik'in İstan-bul'dan âtiyen çıkarılması imkânını muhafaza ettiğimizi söylediler. Politika ile ve idârî işlerle uğraşmayacaklarını beyânıma cevâben mutlakâ uğraşacaklarını ve delâil-i kâfiye bulunur bulunmaz çıkarılacağını iddiâ ve teşvîk ediyorlardı. Ka-pitülasyonları kendilerinin yegâne mes'elesi addetmekte olduklarını tekrar ettiler ve bu husûsda İtalyanlar bilhassa musırdılar.

İSMET

* Bkz. No. 323.

No. 329

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 246

12 Kânun-ı sâni 339

(12 Ocak 1923)

İzmir'den çıkan ba'zı Rumların tebdil-i tâbiyyetle ele'lhusûs İtalyan tebeası olarak tekrar avdete teşebbüs ettikleri görülüyor. Mecburî mübâdelenin esas i'tibâriyle kabul edilmesine rağmen bu yolda teşebbüsle tekrar avdet ve yerleşeceklerin adedleri çok olacağını zannediyorum. Filhakika dâhiliye Vekâletince memlekete girmelerine müsâade edilmemesi vârid-i hâtır olursa da daha esaslı bir tedbiri şimdiden teemmül etmek mecburiyeti de derkârdır. Bu hususdaki mütâlaa-i devletlerinin iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 330

İsmet Paşa Hazretlerine

12 Kânun-ı sâni 339

(12 Ocak 1923)

Madde 1 — 16 Mart 36 tarihinden sonra İstanbul hükümetince vuku'bulan bilcümle ta'yîn ve nasıblar ve yapılan teşkilât vesâire adem-i meşrûiyetine binâen hükümetimizce tanınmamakta olduğundan sefâret ve şebbenderliklerin de kanun-ı mahsûs ahkâmına nazaran tanınması ihtimâl-i hukukîsi yoktur. Binâenaleyh uhdemize geçen sefârât ve şebbenderhanelerde müstahdem bilcümle me'mûrin bütçemize de dâhil olmadıkları için almakta oldukları maaş ve tahsisât tabiatıyla kat'olunmuştur. Bunlardan ma'zûliyet ve tekaüde müstahak olanlara 16 Marttan evvelki maaşlarına göre maaş tahsis ettirilmesi mümkün olduğundan icab eden istidâlarını göndermeleri lâzımdır.

Madde 2 — Bu suretle lağvolunan sefârât ve şebbenderhânelerin eşyası ve evrak ve vesâiki muhâfaza edilmek zerurî olduğundan Heyet-i Vekîlenin mukarrerâtına tevfikân Müvâzene-i mâliye Encümenine tevdî olunan bütçe mücebince en küçük me'mûrlardan birer kişi muhâfız olmak üzere bırakılmıştır. Bunların maaş ve tahsisâtı bizim bütçe ve usûlümüze göre gönderilecektir. Bu bâbdaki listeler alâkadârâna tebliğ edilmek üzere Paris ve Roma mümessilliklerine gönderilmiştir.

Madde 3 — Hiçbir yerde maslahatgüzâr ve diğér nâmla me'mûr ibkası vâki' değildir. Kanun ve müvâzene-i mâliye ve Meclis henüz bâlâda mezkûr lis-

tedeki en küçük me'murlara aid kadroyu henüz kabul ve tasdik etmediği için paralarının irsâli (teehhür) edecektir Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 331, 335.

No. 331

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 221

12 Kânun-ı sâni 339
(12 Ocak 1923)

Uhdemize geçen sefaret ve şebenderliklerde tevdî-i umûr ettiğimiz kâtibler-tercümân ve hademeler maaş alamadıklarından mütevâlî sûrette müştekkidiler. Mumâileyhime tevdî-i vazîfe ettiğimiz günden beri işleyen maaşlarına mah-sûbu icra edilmek üzere şimdilik bir mikdâr avans i'tâsı zarûrî görüldüğünden serîan yirmi bin İsviçre Frankının emrime irsâlini rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 330, 335.

No. 332

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 222, 223

12 Kânun-ı sâni 339*
(12 Ocak 1923)

11 Kânun-ı sâni 39 raporudur:

No. 222

1 — Mübâdele-i ahâli ve ekalliyetler tâlî komisyonları tarafımızdan Rıza Nur Beyin riyâsetiyle ictimâ' etti. Rehîne sivil üserâmızın evvelen ve kâmilen ve ba'dehu üseray-ı harbiyemizin kâmilen iâdesi takarrür etti. Üseray-ı harbiyemiz Yunan vapurları ile İzmir'de kâmilen iâde olunacak, sivil üserâ ve üserây-ı harbiyemiz adeden ve ismen tahkîk ve te'yîd olunduktan sonra aynı vapurlarla ve aynı adedde üserây-ı harbiye iâde edilecektir. Gayr-ı müslimlerin askerlikten istisnâları hakkındaki teklîf muvakkaten cârî olmak gibi mutavassıt bir şekilde ve büyük mücâdelâtdan sonra bertaraf edilmiştir addolunabilir**. Afv-ı umûmî

* Telgraf 11 Ocakta kaleme alınmış, 12 Ocakta çekilmiştir.

** İtilâf devletleri ve Yunanistan, Türkiye'deki hristiyan azınlıkların askerlikten muaf tutulmalarını istemişler ve bunun için direnmişlerdir. Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Onlar Hıristiyanları hizmet-i askeriye den istisna etmek istiyorlar ve buna çok ehemmiyet veriyorlar... Benim zorum: Behemehal asker olmalılar ve istenilen yerde kullanılmalılar. Bunda ka-

hakkındaki teklîfin Müslimanlara teşmîlinden kat'î imtinâmımız ismen yüz elli kişinin istisnâsiyle netücelenecektir. Yüz elli kişi esâmîsinin şimdiden hükümetce ta'yîn ve tasrîhi mercûdur.

No. 223

2 — Kapitülasyonlar için Garroni nezdinde Fransız ve İngiliz İkinci Murahhasları ile bir husûsî ictimâmımız oldu. Şayân-ı hayrettir ki en son ısrâr İtalyanlarda kalmıştır. Son ukde-i ihtilâf-ı adlî muvakkat istihâle devrindedir. Uzun münâkaşatdan sonra reddettim ve adlî kapitülasyonlardan mâadâ olan ecnebilerin hukukunu ale'l-usûl tanzîm edecek mevâddin müzâkere ve tanzîmine devâm olunmasını teklîf ettim. İngiliz kuyûd-i ihtiyâtiye dermiyân etti. Bugün adlî kapitülasyonlar bir derece daha zaîfidir.

3 — Hasan Bey geldi***. Gazi Paşadan, Rauf Beyden ve arkadaşlardan ve Meclisten sıhhat ve kuvvet haberleri getirdi. Bu rapor Birinci İnönü (zaferi günü olan) 11 Kânun-i sâni tarihlidir.

İSMET

rarlıyım. İsrarının sebebi şu: Türkler askere gidiyor, dükkânını kapatıyor, ticareti gidiyor. Hristiyan ise kalıp zengin oluyor. Türk karısının koynunda kalamıyor. Çocuk yapamıyor, hristiyan yapıyor. Türk harpte kırılıyor, Rum kırılmıyor, çoğalıyorlar. Türkiye'nin çok yerinde eskiden Rum yok veya çok az iken bu suretle çoğalmışlardır. Beni nihayet celsede çok sıkıştırdılar. Ben de resmen söyledim. Hem cevap bulamadılar, hem de çocuk yapma mes'elesine güldüler. Keza Rum ve Ermeni askerlikten korkuyorlar. Hele Harbi Umumide yapılan amele taburları gözlerini pek yıldırılmış. Demek askerlik olursa, gençler askerlik çağı gelince Yunanistan'a kaçacaklar. Yirmiden yukarı yaştakiler de ecelleriyle öle öle bitecekler. Demek ki kur'a yaşı hristiyanlar için bir hendektir. Bu suretle mübadele ile atamayacağımız hristiyanları da otuz yılda her yıl safra döker gibi dökeceğiz. Kırk elli yıl içinde bu askerlik onları bitirecektir. Bu hesabı yapıyorum. Bu sebeple bu noktada tutundum durdum. Asla sarsılmadım. Beni yerimden sökemediler ve nihayet muvaffak oldum. Hakikaten sulhten sonraki beş yıllık pratik, askerlik çağına gelen Rum, Ermeni ve Yahudilerin ekseriyetle kaçıklarını gösterdi. Bir asker kaçağı da tabii ceza korkusuyla bir daha dönemiyor. Bin şükür... Bu muvaffakiyetimden pek memnunum." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1046, ve 1049-1050)

*** Hasan Saka'nın Ankara'dan dönüşü, yabancı basın çevrelerinde de merakla izlenmiştir. Lozan'a indiği zaman Hasan Saka yabancı basına uzun bir demeç vermiş ve Türk Hükümetinin tutumunu açıklamıştır. Bu demecin 13 Ocak 1923 günlü *Le Temps* gazetesinde çıkan metni aşağıya alınmıştır.

La conférence de Lausanne

Le retour de Hassan bey

On mande de Lausanne:

Hassan bey, revenu jeudi soir d'Angora, s'est rendu aussitôt auprès d'Ismet pacha, avec qui il a eu un entretien.

Plusieurs membres de la délégation turque, qui s'étaient rendus à la gare pour recevoir Hassan bey, ont laissé entendre à un représentant de l'agence Reuter que les dispositions du gouvernement d'Angora étaient conciliantes.

Hassan bey a fait à l'Agence économique et financière, sur les résultats de son voyage à Angora, des déclarations dont voici les principaux passages:

Dette publique — En ce qui nous concerne, je puis vous dire que, pour la Dette publique, nous ferons à la première séance de la commission financière une déclaration par laquelle nous con-

firmerons et reconnaitrons définitivement le décret de Mouharrem sur tous les points, selon le désir des alliés. Aucun changement ne sera exigé par nous en ce qui concerne le conseil de la Dette publique, duquel pourtant nous demanderons qu'on écarte seulement les délégués des créanciers allemands et autrichiens dont il ne peut plus être question.

La date du point de départ du paiement des annuités devra être fixée, soit à partir de 1918, soit de 1920, à condition que chaque province livre dans l'intervalle des deux années, à l'administration de la Dette publique, les revenus afférents à ces paiements. Sur cette base, les alliés n'auront qu'à fixer eux-mêmes la date qui leur conviendra.

Dommages de guerre — En ce qui concerne la date de répartition de la Dette — point délicat — qu'on admette seulement en principe notre thèse et nous nous entendrons certainement sur les modalités de compensation des dettes respectives, de même que pour les dommages de guerre; mais nous resterons intractables sur la question des dommages de guerre dus par la Grèce.

Emprunts de chemins de fer — La date de la répartition de la Dette publique une fois reconnue, nous l'appliquerons aussi aux emprunts des chemins de fer, ainsi qu'à toutes les autres dettes sur le même système de la proportionnalité préconisée par les alliés.

Si, dans l'avenir, la Turquie prend des arrangements financiers à l'étranger, c'est surtout avec la France qu'elle désire le faire, en raison des relations morales et financières qu'elle tient beaucoup à conserver et même à développer.

Les anciennes concessions — On a eu tort de croire que la question des concessions doit être discutée à Lausanne. Les concessions sont des affaires privées qui doivent se traiter par notre gouvernement à Angora.

Nous garderons à leurs détenteurs légitimes et nous reconnaitrons les concessions des sociétés dans les conditions stipulées par leur cahier des charges, sous réserves de certaines modifications dans les rendements et tarifs, comme il arrive, par exemple, pour les chemins de fer.

Les Capitulations — Je sais qu'à la conférence on s'efforce d'établir un régime équitable sur ce point; mais je puis vous affirmer qu'en ce qui concerne le régime juridique, nous n'admettrons aucun compromis qui touche aux revendications nationales. Tout au plus accepterions-nous un juriconsultant ou un conseil juridique, mais qui ne pourra siéger aux séances des tribunaux. Nous élaborons, en ce moment, un nouveau code, qui est inspiré des codes étrangers et, d'ailleurs, il y a huit ans déjà que nous avons établi la liberté des contrats. Le contrat fait la loi des parties. Les capitulations étaient plutôt un régime politique que juridique, et ce régime lésait, au fond, les intérêts des étrangers.

Les douanes — Pour le régime douanier, nous accepterons ce régime transitoire pour une période de trois ou quatre ans et à condition de faire, même pendant cette période transitoire, avec chaque pays, des accords commerciaux qui deviendront ensuite définitifs. Pour le tarif douanier, je puis dire qu'il est un des plus réduits. Une loi supprime les mesures extraordinaires et réduit le coefficient de 15 o/o à 12 o/o.

Notre tarif a un but fiscal et non pas prohibitif. Nous avons besoin de revenus et la Dette publique en prendra sa part, nécessaire aux annuités.

La question de Mossoul — Je dois vous avouer que c'est là le point délicat de la conférence. Je n'ai pas de nouvelles instructions à ce sujet. Nous garderons notre point de vue, estimant nos revendications trop justes. Nous attendons, en outre, le résultat des négociations de Londres: mais je crois qu'il vaut mieux aussi que cette question soit réglée à Lausanne dans un esprit de conciliation et j'espère que nous arriverons bientôt à un accord. (*Le Temps*, 13.1.1923).

No. 333

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 224

12/13 Kânun-ı sâni 39

(12/13 Ocak 1923)

Bizdeki Yunan esirlerinin listelerini tertîb edip Hilâl-i Ahmer vâsıtası ile Yunan hükümetine vermek lâzımdır. Fakat işbu liste gönderilmeden Yunan hükümetinden, nezdinde bulunan esirlerimizin listesini istemek icâb eder. Telgrafımın vüsûlünde hemen bu sûretle teşebbüsât-ı resmîyeye tevessül buyurulması mercûdur*.

İSMET

* Bkz. No. 359, 383, 420.

No. 334

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 248

13 Kânun-ı sâni 39

(13 Ocak 1923)

C 206.* Afyon mukavelesini kabulde İktisad ve Sıhhiye Vekâletlerince mahzûr görülmediği bildirilmiştir. Oraca tensîb buyurulacak şekilde kabulü muvâfıktır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 312, 322.

No. 335

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 249

13 Kânun sâni 39

(13 Ocak 1923)

C 12/1/39 ve 221 numaraya*:

16/Mart/36 tarihinden sonra İstanbul hükümetince yapılan ta'yin ve nasıbları kanun-i mahsûs ahkâmına nazaran tanınmak imkân-ı kanunîsi yoktur. Bu bâbda mufassal tahrirât**, postadadır Efendim.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 331.

** Bkz. No. 330.

No. 336

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 250, 251

13 Kânun-ı sâni 39
(13 Ocak 1923)

Refet Paşa Hazretlerinden aldığım telgrafnâmede Trakya'da Yunan hükümetinin Müdanya Mukavelesi ahkâmını ihlâl edici ahvâl ve harekâtta bulunmağa başladığı; mezkûr mukavelenâmenin üçüncü maddesi Türk ve Yunan orduları arasındaki teması men'etmek için Meriç'in garp sâhilinin düvel-i müttetika müfrezeleri tarafından işgalini âmir olduğu halde bugün Yunanlıların düvel-i müttetika müfrezeleri yerine kendi askerlerini ikame eyledikleri ve Meriç'in garp sâhillerinde Kuleli Burgaz-Mustafapaşa ve Kuleli Burgaz-Dedeâğaç mıntukalarında tahşidât-ı askeriye yaparak yolcularımıza müşkilât îka' ve şömendöfer me'murlarından Müsliman ve Yahudileri trenleri terke mecbur etmek gibi tedbirler ittihâz ettikleri; Müdanya Mukavelenâmesi ve ona takaddüm eden siyâsî mükâlemelerle kazandıkları dört, beş aylık müddet zarfında ordularının iâde-i intizâmına çalışan Yunanlıların Türk ordularının denizin diğer tarafında bulunmasından cesâret alarak Lozan Konferansını işkâl edecek herhangi bir harekete kalkışmak için Müdanya Mukavelesini ihlâl etmekte oldukları; Meriç'in garbinde bulunan Yunan efrâdının ekseriyet-i azîmesi tamâmen İngiliz ordusuna mahsus elbise ile iksâ edildikleri, hatta şapkalarındaki armaları bile muhâfaza eyledikleri ve bütün mevcûdiyeleri ile Meriç sâhillerinde büyük fecîalar ihdâs edebilecek hâdiseler hazırlamakta oldukları ve bunun için düvel-i mü'telifenin emr-i vâki' karşısında kalmamaları için ittihâz-ı tedâbîr eylemeleri îcab ederken bu gibi ahvâle müsâmahakâr davranmaları nazar-ı dikkatı câlib bulunduğu bildirilmektedir.

Müdanya Mukavelesi mücebince düvel-i mü'telifenin Meriç'in garp sâhillerinde Yunanla bizim aramızdaki teması men'edecek tedâbîr ittihâzını müteahhid oldukları halde bunu yapmamaları mezkûr mukavelenâmenin yalnız Yunanlılarca değil müttetiklerce de ihlâl edilmekte olduğunu izhâra kâfidir. Oraca îcab edenlerin şiddetle nazar-ı dikkatlerini celb etmenizi rica ederim Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 394.

No. 336'ya Ek

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

Zâta mahsusdur

Gayet aceledir

Hemen keşîde edilecektir

Karargâh, 10 Kânun-ı sâni 39

(10 Ocak 1923)

1 — Yanımda İngilizce tercümanı bulunmadığı için üçüncü maddenin Adnan Beyefendi nezdinde tercüme ettirilerek benim imzama General Harrington'a verilmesini ve diğer ceneralların sûret-i münâsibede haberdâr edilmesini Salahattin Adil Paşa Hazretlerinden ve fevkalâde komiserlerin nazar-ı dikkatının celbedilmesini Adnan Beyefendiden istirhâm ederim.

2 — Adnan Beyefendiye Salâhattin Adil Paşa Hazretlerine ve berây-ı ma'lûmat Hey'et-i Vekile ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine arz edilmiştir.

3 — Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesi mücebince Türk ve Yunan orduları arasındaki temâs-ı men'etmek üzere Meriç'in garb sahili düvel-i mü'telife müfrezeleri tarafından işgal olunacak ve yine aynı mukavelenin dördüncü maddesi mücebince Meriç garbindeki demiryolunun Kuleli Burgaz-Mustafa Paşa arasındaki kısmından Türkiye Devleti tebaası için serbestî-i mürûr te'mîn edilecek idi. Son günlerin hâdisâtı Meriç garbindeki Yunan ordusuna mukavelenâmenin bu maddelerine riâyet edilmediğini göstermektedir. Yunan ordusu Meriç geçitleri civârında harâretli bir sûretde tahaşşüd etmektedir. Meriç kenarları yakınında ve be-tahsîs Edirne'ye yakın olan Bosnaköy ile Sofulu civârında birinci mürûr için lâzımgelen vesâit cem' ve ihzâr olunmuştur. Meriç kenarındaki Yunan müfrezeleri bu hafta içinde muhtelif mahallerden mürûr (ş: h: şark) sâhilinde çalışan köylülere ateş etmiş ise de Sofulu karşısında edilen ateş te'siriyle köylülerin bir öküzünü öldürmüşlerdir. Meriç garbinde olan Kuleli Burgaz'la Mustafa Paşa arasındaki demiryolları kısımlarında işleyen trenlerde Müslüman ve Yahudi me'murların Kuleli Burgaz istasyonunda trenleri terke mecbur edilmesi hakkında izâhât veren Karaağaç'taki Muhtelit Şömendöfer Komisyonuna mensub bulunan a'zâ bu tedbirin bu mntıkada yapılmakta olan tahşîdât-ı askeriyesi ile ittihâz eylediğini komisyon müvâcehesinde resmen beyân etmiştir. Bu mahallerinde mürur vesâiti ihzâr olunan Meriç'in tekmîl garp sâhili Yunan müfrezelerinin taht-i işgalinde bulunduğu gibi Kuleli Burgaz köprülerinin hemen başında bir Yunan müfrezesi vardır. Karaağaç dahi geceli gündüzlü Yunan postalarının taht-ı işgalindedir. Bundan başka yine bu hafta içinde Edirne'ye gitmekte olan yolcular ve bunların eşyası ile eşyây-i ticâriye ve (t i) posta Kuleli Burgaz'da Yunan me'murları vâsıtası ile taharrî ettirilmiştir. Tekmîl bu ahvâl Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü ve dördüncü maddelerine riâyet edilmediğini göstermektedir. Anadolu'da uğradıkları hezîmetlerinden sonra Müdanya Mukavelesi ve ona takaddüm eden siyâ-i mükâlemelerle kazandıkları dört beş aylık müddet zarfında ordularının iâde-i intizâmına çalışan Yunanlıların Türk ordularının diğer tarafında bulunmasından cesâret alarak Lozan Kon-

feransını işkâl edecek herhangi bir harekete kalkışmak için Müdanya Mukavelenâmesini ihlâl etmeleri nazar-ı dikkate alınmağa lâyıktır. Böyle bir arzuya kat'iyetle hükmetmek mümkün olmasa bile mütareke devresinde bulunan ordulara mensub kuvvetlerin bu kadar yakın bir surette tahşid edilmesinin tekmil arzular ve hüsn-i niyetler hilâfına mevcut olduğu fecîaları tarih-i harb kesretle kaydeder. Yunan ordusunun Anadolu'daki inhizâmını ta'kib eden devrede gösterdiği inzibatsızlık bunu müteâkib Yunanistan'da zuhûr eden hadisâtadaki vaz'iyeti düşünülecek olursa tarih-i harbin eski acı tecrübelerinin te-kerrüründen pek ziyâde korkulmak zarureti vardır. Böyle bir hâdisenin vukuu mes'uliyeti ise ancak Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesi ahkâmının tamâmen tatbik edilmemiş olmasına âid olacaktır. Bu maddeye gelince Meriç'in garb sâhilinde yerleşmesi icab eden düvel-i mü'telife kıtaatı yerine bu sâhil elyevm Yunan kıtaâtının taht-ı işgalindedir. Buna mukabil düvel-i mü'telife kuvvetleri ancak Meriç'in garb sâhilinde bulunması icab ederken bundan üç gün evvel Lüleburgaz'daki demiryolu köprüsü ile şimadi köprüsünün şarkındaki sâhiline İngiliz nöbetçileri ikame edilmiştir. Mahallindeki zâbitin i'tirâzına rağmen bu nöbetçiler el'ân kaldırılmamıştır. Bu münâsebetle Meriç garbinde bulunan Yunan efrâdının ekseriyet-i azîmesinin şapoları da dahil olmak üzere tamâmen İngiliz ordusuna mahsûs elbise ile iksâ edildikleri dahi şapkalarındaki armalarını bile muhafaza ettiklerini tahattur etmek mecburiyetindeyim. Bu şerâit tahtında köprülerin bizim taraftaki başlarına ikame olunan İngiliz nöbetçileri bilakis (y v k n a) ordusunun ancak mürûru teshîle yarayacak ve belki de Türk jandarmaları ile İngiliz efrâdı arasında hiç arzu olunmayan bir yanlışlığı mücib olabilecektir. Yunan ordusunun Anadolu'da ve Trakya'da îka' ettiği fecâyî'i yeniden tatbika hazırlanırken İngiliz üniformasını lâbis bulunmasına muvâfakat olunmayacağına eminim. Düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının Meriç garbine cereyân eden vak'adan oradaki müfrezeleri ma'rifetiyle haberdâr edildiklerine ve buna karşı tedâbir-i mâniya tevessül buyurdıklarına tamâmen kaniim. Fakat Meriç sâhillerinde bulunan ve Merç'i mürûra vesâit ihzâr eder Yunanlıların bir emr-i vâki' yapmalarına meydan verilmemesi yalnız Edirne ve Mustafapaşa Köprülerinde müfrezeler bulundurulmasıyla mümkün olamayacağını zannediyorum. Meriç sâhillerinde hazırlanan hâdiseler yer yüzünde büyük fecîalar ihdâs edebilecek mâhitdedir. Bunun büyük mes'ûlü ile alâkadâr olanlar miyânında bulunduğumuz için vaz'iyetin düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının nazar-ı ittılâna arzını pek lüzûmlu gördüm. Düvel-i mü'telife ceneralleri hazerâtının bilâhire Yunanlıların bir emr-i vâkii karşısında kalmamaları için Müdanya mukavelenâmesinin maddesi mucebince Yunan ordusunun en serî' bir sûrette Meriç sâhillerinden uzaklaştırılmasını ve buna intizâren Yunanlıların Meriç sâhillerinde ihzâr ettikleri mürûr malzemesinin (c v l n d k l r y: oldukları) mahallerde düvel-i mü'telife kıtaatı tarafından hemen taht-ı tarassuda alınması ve Yunan efrâdı üzerindeki İngiliz üniformasını her hangi bir mesâfeden tefrîki mümkün olabilecek bir şekilde ta'dil ettirilmesini arz eylediğim üniformasıyla bir yanlışlığı mücib olabilecek olan Kuleliburgaz ve demiryolu ve şöse köprülerinin şark sâhi-

lindeki İngiliz növbetçilerini Müdanya Mukavelenâmesinin üçüncü maddesine tevfikân garb sâhiline alınması ve Mudanya Mukavelenâmesinin ihlâline vesile taharrî eden Yunan kıtaâtının Kuleliburgaz ile Mustafapaşa arasındaki serbestî-i seyâhata mütaallik dördüncü madde ahkâmına riâyet ettirilmesini ehemmiyetle rica ve zât-ı devletlerinin bu bâbda ittihaz buyuracaklarına emin olduğum tedâbîrden bendelerini lütfen haberdâr buyurmalarını ve en samimî hissiyât-ı hörmetkârânemin kabulünü istihâm ederim *.

REFET

* Yunanistan'ın Mudanya anlaşmasını çiğneyerek Doğu Trakya'yı işgale hazırlandığı yolunda yabancı basında da sık sık haberler çıkıyordu. Bir örnek olarak Fransız *Le Matin* gazetesinin bir haberi aşağıya aktarıldı:

DANS LES BALKANS

Les Grecs continuent à organiser l'invasion
de la Thrace orientale

15.000 réfugiés d'Asie-Mineure seraient chargés d'y fomenter des troubles

BELGRADE, 14 janvier — La presse de Belgrade manifeste une certaine inquiétude à la nouvelle venue de Salonique qu'il se serait formé en Thrace occidentale, à l'instigation grecque, un parti fort d'une quinzaine de mille hommes recrutés parmi les réfugiés arméniens et les Tcherkesses émigrés de l'Asie-Mineure.

Cette troupe serait sous les ordres du général arménien Torkom, dont l'état-major est cantonné à Kulelli-Bourgas.

Son objectif serait de passer dans la Thrace orientale afin d'y provoquer des désordres et de donner ainsi à la Grèce un prétexte à intervention militaire dans la Thrace orientale.

(*Le Matin*, 15.1.1923).

No. 337

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 252

13 Kânun-ı sâni 39

(13 Ocak 1923)

Refakatinde Eşref olduğu halde beray-ı tedâvi İsviçre'ye giden Çerkes Edhem'in Lozan'a giderek hey'eti murahasamıza sükasid tertibatıyla alâkadâr olması bazı istidlâata nazaran Erkân-ı Harbiye-i Umumiyece muhtemel görülmektedir*.

MUSTAFA KEMAL

* O dönemde suikast olayları oldukça yaygındı. İttihat ve Terakki Liderlerinden Talât Paşa Berlin'de, Cemal Paşa Tiflis'te, Sait Halim Paşa Roma'da Ermeni suikastlerine kurban gitmişlerdi.

Bu acı olayların üzerinden henüz bir-bir buçuk yıl geçmişti.

Ayrıca Lozan konferansı günlerinde de suikastler eksik olmuyordu. Varşova'da Polonya Cumhurbaşkanı bir suikast sonucu öldürülmüştü. Sofya'da Bulgar İçişleri bakanına suikast düzenlenmişti ve daha sonra Bulgar Başbakanı Stambuliyski de öldürülmüştü. Lozan şehrinde de Rus delegesi Vorovski bir suikastte öldürüldü.

Bütün bu örnekler de gözönünde tutularak İsmet Paşa Lozan'da Çerkes Ethem, Ermeni komitecileri vs. tarafından girişilebilecek bir suikast eylemine karşı Ankara'dan uyarılıyor ve sürekli korunuyordu. Lozan'a giderken yanında on kadar nefer götüren İsmet Paşa için ayrıca İsviçre hükümetinden de koruma istenmişti. İsviçre Hükümetinin verdiği iki koruma polisi otelde, yolda, konferans binasında İsmet Paşa'yı korumuşlardır.

No. 338

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 253

13 Kânun-i sâni 39

(13 Ocak 1923)

C 17 Kânun-i evvel 38/3:65 tahrirâta:

1 — Evvelce ecnebilerin müdâhale ve te'siri ile tanzîm edilen ve elyevm câri olan Ma'den Nizamnâmesinin ma'den taharrisi ve imtiyâz istihsâli hakkındaki ahkâmı menâfi'-i devleti te'mîn edemeyeceğinden derdest ta'dildir. O zamana kadar Van ve Bitlis havâlisinde petrol imtiyâzı talep eden Kont.... ile akdolunacak mukâvelenâmede hükümete te'mîn olunacak menâfin teklifâtında bulunan zevât ile devlet mütehasısları arasında ayrıca tesbît edilmesi ve hisse-i temettu'a devletin behemehâl iştirâkinin te'mîni elzemdir.

2 — Teşebbüsâtın müsbet bir sûrette neticelenmesi vâsi' sermâyeye ve büyük ihtisâs ve tecrübeye mütevakıf olduğundan mumaileyhimânın gerek sermâyedarlar ile gerekse ihtisâs sahibi bulunan büyük petrol şirket ve gruplarla alâkalarının ta'yîn ve tesbitini İktisad Vekâleti elzem görmektedir.

HÜSEYİN RAUF

No. 339

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 225

13 Kânun-i sâni 39

(13 Ocak 1923)

12 Kânun-i sâni 39 raporudur:

1 — Mübâdele-i üserâ ve ahâli tâli komisyonu yeni birtakım müşkilâtı halletmeğe çalıştı. İsimlerini ta'yîn edeceğimiz yüz elli kişinin memlekete girmemesi fakat başka mahkûmiyet olmaması şartı ile afv-ı umûminin müslim ve gayr-ı müslimlere teşmîli mukâbilinde ve muâfiyet-i askeriye teklifinden vazgeçeceklerdir. Biz de bunları kabul ediyoruz*.

2 — Fransız mâliye mutahasısları ile benim odamda akşama kadar ictimâ' ve müzâkere edilmiştir. Ba'zı mevâdd hakkında sûret-i umûmiyede Fransızlar i'tilâfkâr görünmüşlerse de teferruatlı ve vâzih netâyic hâsıl olup olmayacağı mechûldür.

* Bkz. No. 350 ve 315.

3 — Londra'ya giden hey'etimiz geldi. Mutavassıtların burada teklifleri ve vaidleri mûcibince hükümet-i merkeziye ile onları görüştüreceklere ve buna mukâbil mutavassıtlarla petrol imtiyâzâtı konuşulacaktı. Salâhiyetdâr olmayan zevât ile müzâkerâtdan imtinâ' ettik. Sûret-i umûmiyede istikşâfımıza göre hükümet-i merkeziye Lozan'dan ayrı bir teşebbüse tarafdâr değildir.

4 — Curzon bana yazdığı bir mektubda Londra'ya eşhâs-ı husûsiye ve şirketlerle münâsebetde bulunarak Musul mes'alesini halletmek teşebbüsünden haberdâr ve mütehâyir olduğunu ve sâhib-i slâhiyet kendisi olduğunu ve diğer zevâtın hükümet nâmına salâhiyetleri olmadığını bildiriyor**. Cevabımda Avrupa'nın her tarafından olduğu gibi Londra'dan dahî teşebbüsât-ı iktisâdiye için mürâcaat vuku'bulduğunu ve me'murlarımın eshâb-ı mürâcaat hakkında tedkîkât yapmak üzere gittiğini ve tarafımızdan teşebbüsât-ı siyâsiye yapılmadığını bildirdim***.

İSMET

** İsmet Paşa'nın, Lord Curzon'u atlayıp Musul işini Londra'da halletmeğe kalkışması Curzon'u kızdırmıştır. Türk delegasyonu ile ilişki kuran bazı petrolcüler de Musul işinde direnen Lord Curzon'un yakında değiştirileceği ve yerine milletvekili Ronald Mc Neil'in atanacağı yolunda söylentiler çıkarmışlardır. Bu söylentiler Lord Curzon'u daha da sinirlendirmiştir. Curzon bu söylentilerin yalanlanması için bir yandan doğrudan Başbakan Bonar Law'a telgraf çekmiş, öte yandan da Foreign Office'de Sir E. Crowe'a şunları yazmıştır:

"İsmet Pasha has been endeavouring without success to persuade, threaten or force me to surrender to Turkey the Mosul vilayet including of course the oil-bearing region. I have, acting upon the advice and authority of the Cabinet resolutely and persistently declined. Recognising his failure here, he sends behind my back some wholly unscrupulous and untrustworthy agents to London to try and effect a deal either with His Majesty's Government or with private persons in London, so that I may, by this perfidious manoeuvre, be confronted with an agreement or understanding of which I knew nothing, and which is in direct opposition to the policy which I am pursuing here.

"These agents enter into communication with two Members of Parliament (Sir W. Watson Rutherford and Major Barnett) who actually discuss with them a concession for oil in an area under the British Mandate, and which I have declined to yield (.....)

"I am also at once informing Ismet Pasha of my extreme surprise at his conduct in despatching these agents to London, and I am telling him that the gentlemen with whom they have dealt are destitute of any authority, and are altogether repudiated by His Majesty's Government." (DBFP-1/18, p. 445-446, n.5)

*** Bu konuda basında da yazılar çıkmıştır. Bunlardan ikisi aşağıdadır:

L'affaire de Mossoul

On a annoncé, il y a cinq ou six jours, le départ d'experts turcs pour Londres, où ils allaient, assurait-on, d'accord avec la délégation britannique, traiter l'affaire de Mossoul. La nouvelle avait été accueillie en France avec amertume et nous ne l'avions pas commentée, d'abord parce que nous avons toujours estimé qu'il était préférable de laisser les intéressés poursuivre directement ces négociations, ensuite parce que certain détails qu'on donnait paraissaient sujets à caution.

Or, voici les faits. Des experts turcs sont, en effet, partis pour Londres, mais sous leur propre responsabilité et sans y être en rien invités par la délégation britannique. C'est un agent des sociétés pétrolières anglaises, fort actif, depuis longtemps à Lausanne, qui les a décidés à entreprendre

ce voyage; il leur promettait de les introduire au Foreign Office où, disait-il, on les attendait; il leur assurait également que le trust était prêt à négocier avec eux. Mais, à peine arrivés à Londres, les Turcs ont trouvé porte close au Foreign Office, qui leur a fait savoir que la délégation britannique à Lausanne était seule qualifiée pour traiter l'affaire de Mossoul; en même temps, il les prévenait, ainsi que les sociétés pétrolières, que tous les accords qui pourraient être éventuellement conclus ne saurait en rien engager le gouvernement britannique ni modifier sa position. Cette aventure s'est donc terminée par le retour précipité des experts turcs, qui sont rentrés hier matin, après un bref et inutile séjour à Londres.

PIERRE DE LACRETELLE

(*Journal des Débats*, 15.1.1923)

La question de Mossoul et les démentis anglais

(*Par téléphone, de notre envoyé spécial*)

Lausannes, 18 janvier

Dans un de mes derniers télégrammes, je faisais allusion incidemment à une note adressée récemment par lord Curzon à la délégation turque au sujet de Mossoul. La délégation britannique, qui paraît tenir absolument à envelopper du plus profonds mystère tout ce qui touche à cette question, a démenti formellement cette information. Ce démenti peut s'ajouter à la liste déjà longue de ceux qu'elle a lancés ici, et dont l'inexactitude au moins partielle, a été constatée chaque fois par la suite. Je suis, en effet, en mesure d'affirmer que la délégation britannique a adressé à la délégation turque, il y a cinq jours, non pas en effet une note, mais une lettre qualifiée de privée, au sujet du voyage de deux experts turcs à Londres.

La délégation turque a répondu de la même façon. Elle estime que, des propositions lui ayant été faites par des groupes financiers anglais au sujet de l'exploitation éventuelle des pétroles de Mossoul, elle avait le droit de s'enquérir de la valeur de ces propositions et de la situation des groupements qui les faisaient.

Je crois savoir par ailleurs que, depuis la dernière réunion des experts anglais et turcs au sujet de la fixation des frontières asiatiques de la Turquie, cette question a été abordée à nouveau au cours de conversations officieuses, sans avoir encore abouti. Du côté turc, on demanderait qu'on s'en remît à un plébiscite pour la fixation du sort de la partie du vilayet de Mossoul qui reste contestée, tandis que, du côté anglais, on voudrait recourir à un arbitrage.

On sait par ailleurs qu'une société mixte turco britannique "Corporation for the economic development of Turkey", qui compte au nombre de ses souscripteurs M. Leslie Urquhart, vient d'être enregistrée à Londres et a comme objet la recherche et l'exploitation de gisements de pétrole en Turquie. (*Le Temps*, 19.1.1923).

No. 340

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 247

Ankara, 14 Kânun-ı sâni 39
(14 Ocak 1923)

5 Kânun-ı sâni tarihli mektubunu aldım. Yazıların beni çok mütehasşis ediyor. Kalbimde her gün derinleşen muhabbetini tavsîf için kelime yoktur. Hasretle, aşkla gözlerinden öperim. Görüşeceğiz, hem mes'ûd günlerde. Onu da sen te'mîn edeceksin. Yarın orduları teftişe çıkıyorum. Aynı zamanda bu seyâ-

hatı siyasî dahi kılacağıım. Halkla yakından mufassal görüşeceğim. Mecliste vaz'iyet şimdilik tahkîm edilmiştir. Beni sûret-i mahsûsada bir tablo yaparak tenvîr et güzel, sıcak kardeşim.

M. KEMAL

No. 341

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 254

14 Kânun-ı sâni 39
(14 Ocak 1923)

Maiyet-i âlilerinde bulunan Süvari Binbaşısı Atuf Efendinin İzmir'in esnây-i işgalinde aldığı "Merdek" isimli hayvan hakkında 13 Kânun-i evvel tarihli ve 7590 numaralı telgrafnâme cevabının serfan iş'ârını Müdâfaa-i Milliye Vekâletinin te'kidine binâen rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 342

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 255

14 Kânun-ı sâni 39
(14 Ocak 1923)

Zâta mahsus. Mahremdir.

Fransızların harekâtı dolayısıyla Almanya siyâseti hakkında mahremâne tedkikatda bulunarak neticesini size bildirmek üzere Gazi Paşa ile bil'istişâre mülgâ Bern Sefirliğinde bulunan Cevat Beyi sûret-i mahsûsada me'mûr kıldık ve keyfiyeti Paris Mümessilligimiz vesâteti ile kendisine yazdık. Berây-ı mâlûmât arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 343

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 256

14 Kânun-ı sâni 39
(14 Ocak 1923)

Zâta mahsus. Gayet mahremdir.

Esbak Bern Sefiri Fuad Selim Beyin elyevm İsviçre'de ikamet etmekte olduğunu haber alıyoruz. Vaktiyle Selânik'te Başşehbenderlikte ve Bern Sefâretinde faaliyet ve reviyetle idârey-i maslahat etmişti. Kendisinden ileride de istifade

edilmek mümkün olduğunu düşünüyorum. Fakat vaz'iyet-i hâzırası ve kendi hakkında mütâlaa-i devletlerinin iş'arını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 363

No. 344

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 257

14 Kânun-i sâni 39

(14 Ocak 1923)

İngilizlerin Yunan'ı harbe teşvik ettikleri ve silâh gönderdikleri, bundan maksatları bizi Lozan'da tazyîk eylemek ve Konferansın akâmeti halinde Boğaz vesâir mesâili harben halle çalışmak olacağı istihbârâta atfen berây-ı ma'lûmât.

HÜSEYİN RAUF

No. 345

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 226

14 Kânun-i sâni 39

(14 Ocak 1923)

13 Kânun-ı sâni 39 raporudur:

1 — Mâliye Komisyonu ictimâ' etti. 1918 e kadar olan borçlar lüzûmunda ısrâr ettik. Reddettiler. Masârif-i işgâliye ve yalnız tarafımızdan ef'âl-i harbiye tazmînâtı talep ettiler ve reddimizi reddettiler. Curzon şiddetle şikâyet etti. Yine kat'iyen reddettik. Mes'elenin ba'zı nıkâtının tâli komisyonunda tekrar tedkiki mevzû-ı bahs oldu. Celse ta'til edildi. Curzon i'tirâz etmiş. Nihâyet bir gün daha ictimâ' edilerek bugünkü mâliye mes'elelerinin müzâkeresini kabul ettiler. Gerçi mâliye mesâili ziyâde faaliyet aldı ise de esaslar olduğu gibi duruyor. Curzon bütün bu mesâilde a'zamî müşkilât ve mâni' göstererek muallak olan Musul mes'alesinde râm etmek fikrindedir.

2 — Akşam İngilizlerin küçük büyük bütün hey'etlere da'veti vardı. Curzon ile aramızda bir dâm var iken hiç konuşmadık. Muhitindekiler ise bize hep sulhden bahsediyorlardı. Hülâsa şudur: Musul işini bu sulhe ta'lik etmeyerek sonra İngiltere ile Türkiye arasına ta'lik etmek. Musul hududu arâzi üzerinde

alâkadârlar arasında hallolunur gibi bir şekil bulmak. Velhâsıl şimdi halletmek tereşşuh ediyor. İtalyanlar kapitülasyonlara verdiği ehemmiyeti muhâfaza ve ısrâr ediyorlar.

İSMET

No. 346

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 227, 228

14 Kânun-i sâni 39

No. 127

(14 Ocak 1923)

14 Kânun-i sâni 39 raporudur.

1 — Pazar ta'tilidir. Bugün muallak kalan mesâil-i mâliyyeyi Bompard ile çalıştık. Borcun kapital üzerine taksîmini kabul ve tarz-ı tatbîkını mülâhaza ediyorlar. Harb nihâyetine kadar olan borçları kısmen kabul ve evrâk-ı nakdiyenin taksîmini tedkîk edeceklerdir. Fransız sermayeli olan Türk şirketlerinin zararlarını tazmîn ve mukâvelelerini ta'dil için te'mînât istiyorlar. Sonra ef'âl-i harbiye tazmînâtı talep ediyorlar. Bu hasârâtın müttetiklerle ancak mukâbil olmak şartıyla kabul olunabileceğini veya mütekâbil vazgeçilebileceğini söyledim. Mes'ûliyet-i harbiye esâsına girerek ve Fransız tebaasının harbden zararlarını deruhde edemeyeceklerini ileri sürerek kat'iyyen ısrâr ediyorlar. Kat'iyyen reddediyoruz. Ef'âl-i harbiye ta'miri nâmı altında bizi düvel-i merkeziyedeki ta'mîrât işleri vaz'iyetine düşürmek istediklerini ihsâs ederek cidden mütevahhis ve kat'î bulunuyorum.

2 — Amerika Murahhası Konferansın ne netîce verebileceğini bana sordu. Sonra bizimle ticâret muâhedesi ne zaman akdedebileceklerini mevzû-i bahs etti. Yarın başlayacağımızı ve Konferansta sulh olsa da olmasa da kendileriyle bütün mukâvelâtı şimdiden akd ve imza etmek muvâfık olacağını ifâde ettim. Konferans netîcesini beklediklerini söyledikten sonra mülâhazamı hükûmetine iblâğ edeceğini bildirdi. Muvâfık cevâb verilerse derhal ecânibin ikâmeti, konsolosluk, ticâret muâhedeleri akdine başlayacağım. İtalya'dan gelen Rus mümessili mülâkâtında mâliyeden dolayı İngilizlerin son teklîfât dermiyânını mevzû-ı bahs ve inkitâa intizâr olduğunu îmâ etti.

No. 228

3 — Curzon'un bir iki güne kadar Londra'ya gideceği söyleniyor. Bompard da Paris'e gidecektir. İngilizler gerek mâliye ve gerek diğer mesâilde bizim aleyhimize yeniden şiddetli vaz'iyet alıyorlar ve alacaklardır. Maksadları yıldırıp Musul'dan vazgeçirmek ve vazgeçmezsek müttetikleri de kendi mes'elelerini halledemeyecek vaz'iyete sokmaktır. Binâen aleyh sulh hâlen Musul mes'elesinin

üzerindedir. Diğer taraftan müttefikler şahsî hüçûmlarla hey'eti yıldırmaq ve i'tibardan düşürmek ta'biyesindedirler. Bunun en müteceviz şeklini buradaki Fransız hey'eti Ferid Bey aleyhine yaptılar. Mes'elenin esâsı, Ferid Bey Düyûn-ı Umûmiye Fransız dâyinler vekili ile müzâkere ederken Fransızların Almanlarla meşgûl ve sulha mecbûr ve İngilizlerin zâten sâirlerini muhârebeye sürmekle me'lûf ve İtalyanların ise ehemmiyetden ârî olduğunu ve bu meâlde söylemiş. Halbuki Fransız, müttefiklerin mütârekeyi müteakib şerâitini dikte etmemek hatâsını yaptıklarına teessüf etmekle söze başlamıştı. Her ne ise bu mülâkâtı Fransızlar kendi aralarında Fransa'ya hakâret telakki ederek Ferid Beyle münâsebât-dan imtinâ' ettiler. Müttefiklere mübâlağalı sûretde yetiştirerek tevsî ettiler. Sebeb-i aslî, Ferid Beyin li-maslahatin yaptığı müzakerât ve teklifât idi. Münâsebâta taalluk eden kısmını müdâhale ederek bertaraf etmiş isem de husûmetiyle meşhûr olan Débats gâyet mütecâvizâne bir makale yazarak gazetede münâkaşa ve tecâvüz açtı*. Diğer gazetelerin henüz ne vaz'iyet alacağı ma'lûm değil-

* *Journal des Débats* adlı Paris gazetesinin Lozan'daki muhabiri Pierre de Lacretelle, o günlerde sistematik olarak Türkiye aleyhinde yazılar yazıyordu. Ferit Tek beye saldıran da aynı muhabir oldu. Bu gazetecinin 14.1.1923 tarihli *Journal des Débats* gazetesinde Ferit Bey aleyhinde yazdığı uzun yazıyı daha önce çıkmış olan *Dış Basında Atatürk* adlı kitabıma almıştım. (s.196-198) Bu saldırıya karşı Ferit Tek Bey, gazeteye aşağıdaki mektubu gönderdi. Bu mektup *Journal des Débats* gazetesinin 17 Ocak 1923 günlü sayısında yayınlanmıştır:

Une lettre de Férid bey

Nous recevons la lettre suivante:

Monsieur le Directeur,

J'ai lu avec un profond étonnement la correspondance, datée du 13 janvier, de votre envoyé spécial à Lausanne. Je tiens à dire, tout de suite, que je ne peux pas employer dans ma réponse le ton inconvenant de votre correspondant. Il me paraît, en vérité, inadmissible que l'on emploie dans les discussions politiques des moyens aussi lamentables à l'égard d'un homme qui n'a fait que son devoir. On peut discuter, refuter des opinions, mais on n'a pas, croyons-nous, le droit de dénaturer la vérité et d'injurier haineusement. Ce serait indigne du bon renom de la haute culture et de la parfaite civilité de la France.

A Lausanne, je n'ai pas fait autre chose que défendre les intérêts de mon pays. Dans la pratique internationale on a le droit de plaider la cause de sa nation, même devant un pays ami et sincèrement aimé.

Faut-il ajouter que les propos que, selon votre correspondant, j'aurais tenus à l'égard de la France, ainsi que la conversation que j'ai eue avec notre distingué ami M. Franklin-Bouillon, sont une pure invention? Il en est de même, naturellement, pour l'assertion particulièrement puérile selon laquelle j'aurais brigué le portefeuille des finances avec l'appui du gouvernement français. L'ignorance de M. de Lacretelle de l'esprit et du sentiment d'indépendance de la Grande Assemblée Nationale de Turquie est vraiment déconcertante. Je n'ai pas à ambitionner d'être le ministre des finances. Je l'ai été bien avant l'accord d'Angora.

Pour ce qui est de ma prétendue hostilité à l'égard du gouvernement auprès duquel j'ai l'honneur d'être accrédité, permettez moi de relever les contradictions de votre correspondant, qui tantôt affirme que j'ai cherché l'appui du Quai d'Orsay et tantôt m'accuse de poursuivre une politique hostile à la France. Dans l'un comme dans l'autre cas, votre correspondant semble avoir été le jouet de sa méchante imagination.

dir. Eğer Fransızlar infâz-ı merâm için şahsa tecâvüz yoluna girerlerse bundan son derece münkesir olacağımızı Moujen vâsitasıyla ihsâs eylemek muvâfık olur**.

İSMET

Je considère comme oiseux de discuter l'économie du projet turc tout entier avec votre correspondant. Mais le plus curieux et le plus étonnant, c'est de voir que votre correspondant me fait aussi un grief de défendre l'intérêt des porteurs français. Il écrit, en effet, textuellement, "que la Délégation turque exige aussi que les Etats substitués qu'elle vient d'exclure remettent immédiatement des garanties à l'administration de la Dette, de manière que le paiement des coupons soit assuré régulièrement." Ainsi la Délégation turque, après avoir d'abord défendu les droits de son pays, n'a pas omis de plaider les intérêts des porteurs français en exigeant des Etats balkaniques le paiement régulier des coupons.

Et maintenant, qu'il me soit permis, Monsieur le Directeur, de déclarer ici que les critiques de votre correspondant, si violentes et si peu civiles qu'elles soient, ne parviendront jamais à modifier la politique d'accord et d'amitié franco-turque que j'ai suivie à Paris depuis plus d'un an. Parce que cette politique qui implique une collaboration toujours plus étroite de la Turquie et de la France, est basée sur l'intérêt bien compris de mon pays. Mais il n'est peut-être pas inopportun de rappeler qu'il est inutile de froisser les amis sincères de votre pays.

Veuillez agréer, Monsieur le Directeur, les assurances de ma considération distinguée.

A. FERID,

Représentant de Turquie.

(*Journal des Débats*, 17.1.1923)

** Bkz. No. 358, 404, 425.

No. 347

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 258

15 Kânun-ı sâni 39
(15 Ocak 1923)

Madde 1 — Adnan Beyefendiden alınan 14/1/39 tarihli telgrafnâme sureti aynen ikinci maddededir.

Madde 2 — İngiliz komiseri bugün nezd-i âcizâneme gelerek sulh müzâkeratının iyi gittiğinden bahisle beyân-i memnuniyet ettikten sonra Musul mes'ele-sinde isrâr edeceklerini ve m'amâfih bunun muâhededen ayrı bir suretde tesviyesi mümkün olduğunu söyledi. Bunun adâletsizlik olduğunu ve Musul'un Türklere âid bulunduğunu söyledim. Musul şehri Araptır dedi. Ben de latife tarzında Arapları size göndeririz dedim. Bunun üzerine bu mes'elede bir çâre-i i'tilâf bulunur i'timâd-i kavîsindeyim diye cevap verdi.

HÜSEYİN RAUF

No. 348

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 259

15 Kânun-ı sâni 39

(15 Ocak 1923)

Kapitülasyonlar hakkında en son muhâlefet İtalyanlarda kalmış. Halbuki Uşi Muâhededine göre düvel-i sâire ilgayı kabul ettikleri takdirde İtalyanların isrâr etmemeleri lâzımgelirdi. Vâkiâ Uşi Muâhedeşi elyevm mevcut değilse de vaktiyle vâki' bir taahhüde rağmen İtalyanların şimdi isrârlarını sizin gibi garîb ve yeni bir imtiyâz iddiasıdır zannediyorum.

HÜSEYİN RAUF

No. 349

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 260

15 Kânun-ı sâni 39

(15 Ocak 1923)

Yunanlılar elindeki sivil üserâmızın ve rehînelerin derhal mübâdelesi takarrür ettiği iş'âr buyuruluyor. Mübâdelenin ne zaman başlayacağı hakkında ma'lumât verilmesi mercûdur.

HÜSEYİN RAUF

No. 350

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 261

15 Kânun-ı sâni 39

(15 Ocak 1923)

C 225 telgrafın birinci maddesine*.

Hey'et-i Vekile cerâim siyâsiye için mutlak olarak afv-ı umumî kabul edildikten sonra afvdan müstefid olması icab eden tebaamızdan adedi ne olursa olsun ba'zı eşhâsın memlekete girmemesi hususunun muâhedeğe dercine tarafdâr değildir. Binâberin muayyen bir miktarda eşhâs istisnâ edilmek ve mütekabilen kabul olunmak şartıyla cerâim-i siyâsiye için afv-ı umumî kabul ve i'lânı muvâfık görülmekte ve muâhedeğe istisnânın dercini istiklâl ile gayr-ı kabil-i te'lîf bulmaktadır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 339.

No. 351

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 262

15 Kânun-ı sâni 39
(15 Ocak 1923)

İsveç Hükümeti ile ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine zât-ı âlilerinin salâhiyetlerini müş'ir salâhiyyeynâme tanzim olundu. Çanta ile gönderilecektir*. Bu iki mukaveleden başka hükümet-i mezkûre ile sâir mukavelât akdi matlûb mıdır ve hükümet-i mezkûrece muvâfakat lâhık olmuş mıdır. Diğer bîta-raflardan hangileri ile hangi mukavelât için salâhiyyeynâme lâzımdır. Serîan iş'âr buyurulması mercûdur.

Behcet Beyin muvâsalatından mukaddem tahrirâtla iş'âr buyurduğunuz ibâre ilâve olunarak iki takım salâhiyyeynâme ihzâr olunmuş ve kuriye Cemal Beyle gönderilmiştir. Bir takımın tarihi eski diğeri yeni dir. Vüsûlünün iş'ârını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 327.

No. 352

Hâriciye Vekâletine

No. 229

15 Kânun-ı sâni 39
(15 Ocak 1923)

Madde 1 — 205 ve 206 numaralı telgrafnâmelerin gönderilip gönderilmediğinin serîan iş'ârı.

Madde 2 — 215 numaralı telgrafnâmenin üç satırının tekrarı hakkında 202 numaralı telgrafnâme cevâbının bir an evvel verilmesi ehemmiyetle mercûdur.

REŞİD SAFVET

No. 353

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 230, 231

15 Kânun-ı sâni 39
(15 Ocak 1923)

Lozan'da bulunan Asurî-Gelddanî hey'et-i reisi Ceneral(?) Ağa Petros beni ziyâret ederek âfideki teklifde bulundu:

1 — Asurî ve Gelanîlerin iskânları için Hakkârî sancağının tahsîs edilmesi. Bu mümkün olmazsa Gavur ve Çölemerik kazaları kâmilen ve Başkale ve Şemdinan kazalarından birer mikdâr arâzinin tahsîsi:

2 — Harbden evvel Çölemerek ve Gavur mıntukalarında sâkin olup ahvâl dolayısıyla hicret edenlerin ve bunlardan mâadâ İran, Bağdat ve sâir memâlikde bulunan Nesturîlerin, velhâsıl bütün Asurî Nesturîlerin tarafımızdan tahsîs olunacak mıntakada müctemian ve evvelce Türkiye tarafından müsâadât dâhilinde yaşamalarına müsâade olunması.

3 — Bu şerâit tarafımızdan kabul olunduğu takdirde Asurî-Nesturî hey'eti Türklerle bir da'vâları olmadığını ilân edecekler ve bundan başka hâlen Musul ve havâlisinde bulunan Geldanî kıtaâtı İngilizlerden ayrılarak bize iltihak ve arzu edersek Musul üzerindeki iddiâmızın istihsâli için de yardım edeceklermiş.

4 — Asurî Geldanî hey'eti reisi husûsât-ı ma'rûza hakkında Lozan'da benimle uyuştuktan sonra tatbikatı için kendisinin veya diğeri birinin Ankara'ya gitmeğe hâzir olduğunu da ilâve etti.

5 — Bu bâbda mütâlaa-i âcizânem muhâcirlerin ve hâricdeki Geldanîlerin avdeti için bir taahhüde bulunulamaz. Asurî-Geldanîlerin bir diğeri Türk vatandaşları gibi memlekette serbestce yaşayabileceklerini beyân ve mes'elenin halli için hey'et reisini Ankara'ya göndermektir.

Buna temâyülüm, Musul civârındaki Geldanî kuvvetlerinin lehimize hareketini te'mîn etmek fâidesi bir de buradan Asurî hey'etini göndermek arzusudur.

Ağa Petros Harb-ı Umûmî'de intikam ordusu kumandanı olarak bize çok fecâyî' yapmış olan bir adam deniliyor. Hâlen bir ehemmiyeti var mıdır? Bunun oraya gelmesinde fâide melhûz mudur? İktizây-i hâlin emr-u iş'ârı müsterhamdır*.

İSMET

* Bkz. No. 368.

No. 354

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 232, 233

15 Kânun-i sâni 339

(15 Ocak 1923)

15 Kânun-i sâni 339 raporudur:

1 — Mâliyenin tâlî komisyonu dün arz ettiğim esâsât dâhilinde çalıştı. Kapitülasyonların bir tâlî komisyonu çalıştı.

2 – Bugün Amerika murahhası nezdime gelerek adli sistemde müdavele-i efkârdan âtisi hakkında bedbîn görüldükten sonra akşam için kendisi ile Curzon ve benim aramda nezdinde bir ictimâ' ihzâr etti. Amerika hey'etinin Türkler aleyhine çalıştığına dâir gazetelerimizin şikâyeti sû-i te'sir ettiğini ve Ankara'daki teşebbüsât-i iktisâdiyeye yapılan nümâşayı kendileri üzerine te'sir yapmayı istihdâf ettiği halde bilakis sermâyedârları daha ziyâde endîşenâk ve hey'etlerini daha ziyâde bîtaraf yaptığını söyledi. Teşebbüsât-i iktisâdiyeden ma'lûmâtım yok ise de arada bir sû-i tefehhüm hâsıl olduğunu gördüğümden hüsni sûretle delâlet edebiliyorum ve Amerika hey'etine de izhâr-ı muâvenet için çok fırsat vardır dedim.

3 – Akşam ictimâında Curzon adli sistemden vazgeçemeyeceklerini, Lahey beyne'l-milel mahkemesinden bir hey'etin muvakkat bir müddet vereceklerini söyledi. Amerikalı müdâhale ve her halde tarafımızdan bir sûret-i hall bulunmasını taleb eyledi. Bir iki güne kadar mutahassıslarımızı gönderiyorum, başka yapacağım yoktur esâsını müdâfaa ve teklifatı reddettim. Mütihassıslar ıslâh edinceye kadar bir zamana ihtiyâc vardır dediler. Buna bir çâre bulmadan Amerikan ve İngilizleri tatmîn edemeyiz. Binâen aleyh sulh yapamayız. İnkıtâ' lâciyası olacaktır esâsında ısrâr ettiler.

4 – Curzon'un bir iki günde avdeti havâdisi doğru değil. On beş gün sonra gidip parlamentoya izâhât verecekmiş. Müsâade edeimişim ki İsmet Paşa çok tatlı ve mu'tedil adamdı desin. Ağır inkıtâ' olursa ömründe benim kadar muannid ve aksi adam görmediğini iddia edecekmiş. Bu akşam tatlı ve ciddî muhâverât esnâsında adli te'mînât için şiddetle ısrâr etti. Müttefiklerin bâ-husûs İtalyanların ve Amerikalıların ayrı ayrı musırr olduklarını söyledi*. Esâs

* 15 Ocak 1923 günü Lord Curzon Londra'ya şunları yazıyor:

"I have just returned from hour and a half with Ismet and Child over capitulations. I told Ismet plainly that the matter could not be settled by a mere repetition of the old assertions and denials which we have heard for eight weeks; that while we are willing to abolish the fiscal capitulations and to insert in the treaty the surrender of all capitulations, we must have a provisional judicial system approved by the Powers for the intervening years before necessary reform of the Turkish codes can be completed, and that it is for the Turks, having rejected all our suggestions, to make proposals themselves and to embody them in a protocol to take treaty.

"I even made suggestions to Ismet as to the lines on which it might be possible for them to proceed. Otherwise I said we should have no alternative but to insert our own provisions in the treaty, adhere to them, and leave if they were not accepted. But in that case both Child and I reminded him that not an American dollar nor an English shilling would be forthcoming for the economic restoration of Turkey.

"After repeated appeals to us from Ismet to trust to the good faith and splendid intentions of the Turks, we left him to take away this pill and consider with his colleagues how far they can swallow it. I entertain little hope except on the last moment theory which is practically becoming our sole chance with these impossible people, who seem to combine the intelligence of an underdeveloped child with the indurated obstinacy of a mule."

(F.O.424/256, p. 151, No. 75; DBFP-I/18, p. 448,449, No. 327).

maksadı Musul mes'alesi durdukça hiçbir mes'eleyi halletmemektir. Bilakis her milletin talebini tevsi' ve te'yid ediyor ve mütemâdiyen tazyîk tertibâtını yapıyor.

İSMET

No. 355

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 263

Zâta mahsûsdur

16 Kânun-ı sâni 39

(16 Ocak 1923)

Fevkalâde mahremdir.

Gazi Paşa Hazretlerinin de iştirâk eylediği Hey'et-i Vekilede ahîren Konferans nezdine me'muriyetleri teklif buyurulan zevât hakkında müzâkere cereyân etti. Katib Suad Sedad Efendinin hali hey'etce ma'lûm olduğundan devâm-ı me'muriyetinin muvâfık görülmediğinin ve münâsib bir surette iâdesinin*; Ha-im Naum Efendiye buradan me'mûren sûret-i husûsiyede İngiltere'ye i'zâmında Kânûn-i sâni nihâyetine kadar dört aylık masârîf ve tahsîsât karşılığı olarak beş bin lira verildiğinden tahsilâtının Şubat bidâyetinden yürütülmesinin; Cavid Beyin hey'et-i murahhasa nezdinde me'mûriyeti bidâyetinden beri gayr-ı câiz görüldüğünün ve orada mevcûdiyeti Mecliste ve alelhusûs Hey'et-i Vekiledeki rûfeka arasında bâdi-i ıztırâb olduğunun ve bir ân evvel alâkasının kat'ı Gazi Paşa Hazretlerince de matlûb bulunduğunun, alelhusûs Düyûn-i Umûmiye İdaresinden küllî tahsilât aldığı halde idâre-i mezkûrenin menâfiini müdâfaa

* Bkz. No. 15.

Lozan konferansının daha ilk günlerinde şüpheleri üzerine çeken kâtip Suad Sedad hakkında Rıza Nur şunları yazıyor:

"Hasan'ın (Saka) Lozan'a getirdiği, benim Sirkeci'de Hasan'a: Bu çocuk ahlâksızdır, hırsızdır, bunu götürme! dediğim ve Hasan'ın "Pek namuslu bir gençtir" deyip götürdüğü çocuğu her encümende ve daima görüyorum. Dikkatimi celbetti. Bunun böyle her yerde bulunması lüzumsuz, niye sanki?... Şüphelendim.

"Günler geçti. Otelci bu çocuğun üç gündür meydanda olmadığını, kapısını açtıklarını, içinde eşya olmayan kötü bir bavulunu bulduklarını, otele 600 frank kadar borcu olduğunu söyledi. Bu para iki bin Türk lirasıdır. Meğerse bizim müşavir ve kâtiplerden de ödünç diye para almış, yemiş... Polise haber verdik. Aradı. Polisin tahkikatı bitmesinde verdiği malûmat şudur: Bir gece Lozan'ın bir fena meyhanesinde İsviçre'nin en mühim hırsızlarından biri ile görülmüş. Bir gece yarısı Venizelos'un otomobilinde görülmüş. Fransız heyeti ile temasta imiş. Geceleri sık sık Rus heyeti murahhasasına gidirmiş. Hele son günlerde hep orada imiş. Bizim otelde geceleri kumar oynarmış. Üç gün evvel İsviçre hududundan çıkmış. Viyana civarında trende birinin bavulunu çalmış. Ordan Rusya'ya geçmiş...

"Borçları, devletin namusu olarak heyet-i murahhasa bütçesi tesviye etti... İşin asıl fenası, demek bu namussuz oğlan bir düziye hafiyelik etmiş, ne gördüyse, ne işittiyse, muhasım safa haber vermiştir." (*Hayat ve Hıvatım*, III, s. 1127-1128)

edeceği tabii görüldükten mâada ayrıca da hey'et-i murahhasa tahsisâtından yevmiye beş İngiliz Lirası alması bihakkın şiddetle muâheze edildiğinin** ve İngiliz menâbiinin Cavid Beyi zât-i sâmililerine rakib olarak ve tercihan propa-ganda yapmaları Gazi Paşayı ve biz arkadaşlarınızı bihakkın rencide ettiğinin zât-ı devletlerine arzı tekarrür etmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 191.

Cavit bey, Türk delegasyonuna bir ay kadar sonra katıldı. Osmanlı Borçları işinin görüşüleceği sırada, 12 Aralık 1922 günü Lozan'a vardı. Onun Maliye Bakanlığı sırasında Fransa'dan alınan borçlar konusunda görüşüne başvurulacaktı. Ama Cavit Beyin Lozan'da şüpheleri üzerine çektiği anlaşılıyor. Rıza Nur bu konuda şunları yazıyor:

"Fransızların en alâkadar oldukları ve ehemmiyet verdikleri iş, malî ve iktisadî işler. Bunların da en mühim ve başta olanı Düyun-u Umumiye...

"İsmet (Paşa) bu işler için... Cavid'i de getirmişti. Cavid de malî bir mütehasıs geçiniyor. Hasan, Cavit, Cahit, Düyunu Umumiye ile meşguldürler. Bu üçü bir Trinité halindedir. Bir saç ayağı yaptılar, gece gündüz beraberler... Hem de daima ve hususî olarak Fransız heyeti azası ile dost halde onlarla oturuyorlar. Onlar ile yemekte, gezmekte beraberler... Mütâreke de Cavid'i Fransızların himaye ettiğini, Malta'dan kurtardıklarını, vaktiyle Cavid, Maliye Nazırı iken Fransız maliye mahafili ile pek sık temas edip ahbab olduğunu, Düyunu Umumiyede dâyinler kekilliği ettiğini de biliyoruz. Nasıl olsa Fransızlara minnettardır. Onlara karşı hiç olmazsa yüzü tutmaz. Bunlar da şüphemi artırıyor.

"Bir adam sık sık bana geliyor. Düyunu Umumiyenin Lozan'a iki milyon lira yolladığını, bu iş için bu parayı rüşvet vereceğini söylüyor. Galiba bana rüşvet teklif etmek istiyor, fakat cesaret edemiyordu. Biraz sonra bu para ve rüşvet verilmek istendiği herkesin ağzına düştü. Aynı zamanda Cavid'e, Cahid'e rüşvet verilmiş olduğu da söyleniyor.

"Müzâkere, müzâkere Cavid, Hasan, Cahid, düyunu umumiyenin sermaye değil faizinin tak-simi esası üzerine karar vermişler. Bu benim havsalama sığmadı... bütün borç Türkiye'nin sırtında duracak. Sade faizi seneviyi bizden arazi alan devletlerle Türkiye arasında taksim edecekler... Felâket....

"Cavid'e sorduk, "sermaye taksiminin fennen asla imkânı yoktur" dedi... "Bir mühim Avru-palı mütehasıs bulduk, sermaye taksiminin fennen kabil olduğunu söyledi" dedim. Cavit kızardı. Pancar gibi oldu. Bu adam pek kibirli idi. Ufak bir itiraz karşısında bile kan başına çıkar, kıp-kır-mızı olurdu... Cavid bunun fennen kabil olduğunu biliyor. Kasten olmaz diyordu. Hâindir...

"İsmet'e (Paşa) anlattım. İsmet yine bir fikir söylemiyor... Hüseyin Cahid de gazetesinde Ca-vid'in sözünü müdafaa ediyor, bizim aleyhimize yazıyor. Bizi cahillik ile itham ediyor ve bizimle alay ediyor. O da Dâyinler Vekili idi ya!... Bu efendiler yıllarca Düyunu umumiyeden çöplenmiş-lerdi. Halâ da çöplenmektedirler...

"Bompar'a behemehal sermaye taksimi olacağını söyledim... Bunun üzerine Fransızlar tara-fından bir kıyamettir koptu. Telâş ve hararetili münakaşa, tehdit. Her şey var...

"İsmet pek izdirap içinde. Hali perişan. Bana da bir şey söyleyemiyor. Nihayet döküldü: "Cavid, Cahid, Hamid başımıza belâ olmuştur. Bunları nereden getirdim?!..." dedi...

"Devam etti: "Bunlar düşmanla bir olmuşlardır. Hem düşmanla uğraş, hem de bir de bun-larla uğraş. Bunlar hıyanet ediyorlar..."

"Bunlardan kurtulmadıktan sonra bu işi halledemeyiz. Engel oluyorklar..." dedi...

"İşte doğrusu bu idi. Benim de hissiyatım onların hıyanetinde idi..."

"İsmet bana dedi ki: "Ben bir çare düşünüyorum. Paris'ten Ferid'i getirelim. Ona sermaye taksimi üzerine bir proje yaptıralım. Fransızlar ile müzâkereye onu memur edelim". (*Hayat ve Ha-tıratım*, III, s. 1120-1125).

No. 356

*İsmet Paşa Hazretlerine**Muhtar Beyefendiye*

No. 264, 265, 266

16 Kânun-ı sâni 39
(16 Ocak 1923)

15/16 Kânun-ı sâni gecesini Aralof beni ziyâretle hükümetinden aldığı ma'lumât ve ta'limâtta İngilizlerin Gelibolu Şibihceziresinin ender ve beş kilometre arızında bulunan kısmında bir kanal hafretmekte olduklarının hükümetce istihbâr edildiğini ve bu bâbda hükümetimizin ma'lumât ve nokta-i nazarının istif-sâr edildiğini söyledi. Cevâben böyle bir ameliyenin ihfâsı gayr-ı mümkün olduğuna nazaran vâki' ise bilinmesi tabii olduğunu, fakat hükümetce bu bâbda ma'lumât olmadığını söyledim. Bundan sonra Çiçerin'den mektup aldığını, Rus hey'et-i murahhasasının 7 Kânun-ı sâni konferans kâtib-i umumîliğine bir protestonâme tevdi' ederek 20 Kânun-ı evvelden beri Boğazlar müzâkeratı hakkında ma'lumâtı olmadığından şikâyet ettiğini, aldığı cevabda projenin hazırlanmakta olduğu bildirilmiş ve Rus hey'et-i murahhasası bu cevâba yine hayret eylemiş. Müttefiklerin cevâbı Türkiye ile kendileri arasında husûsî müzâkerâtın devâm etmekte olduğunu ve bu müzâkerâtın resmî bir netice tevli'd edecek mâhiyette bulunduğunu ve icâbında Rus hey'et-i murahhasasına da ma'lumât verilebileceğini ifade ediyormuş. Çiçerin 14 Kânun-ı sâni husûsî müzâkerât idâmesi kolaydır, iştirâk etmeyenler için de bir taahhüd teşkil etmeyeceği kat'îdir tarzında cevap vermiş. Aralof bu mes'ele enteresandır, mâhiyeti hakkında şimdiye kadar vâzıh bir ma'lumât edinemedik tarzında bir (?) serzenişten bulundu. Ben cevâben Rusya hükümeti Boğazlar müzâkerâtına iştirâk için Konferansa da'vet edildiler ve müzâkerâtın bu kısmına iştirâk ettiler. Fakat Boğazların harb gemilerine tamamiyle kapalı olmasını mebd'e'den nihâyete kadar iddia ve ihtirâz ettiler. Bizim Moskova Muâhedeşiyle ve kabul ettikleri Misâk-ı Millîmizde böyle kat'î bir şekil mezkûr olmadığı gibi Konferansa icabetden evvel de Ruslarla bu hususda mün'akid bir mukavelemiz yoktu. İstanbul'un ve Marmara'nın emniyetini kâfil te'minât talep ettik. Gösterdikleri eşkâli tedkik ediyoruz. Benim anladığım Rusların sûret-i kat'iyede Boğazların harb gemilerine açılmasına (derpiş eden) bir tarz-ı halli kabul etmeyeceklerine dâir resmî beyânâtda bulunlarından elyevm bu bâbda cereyân etmekte olan müzâkerâta kendileri iştirâk etmelidir merkezindedir dedim. Aralof son fıkraya cevâben Rusya hey'eti nokta-i nazarını açık olarak ifade etmekle berâber yine müzâkerâta iştirâk arzusunda idi. Halbuki müzâkerât bizim gıyâbımızda cereyân ediyordu. Ben İsmet Paşadan bu bâbda ma'lumât isteyeceğimi söyledim. Aralof sizce kâfi görülecek te'minât ibrâz edildi mi diye sordu. Ben cevâben Boğazlar mes'elesi de mesâil-i sâire gibi henüz sûret-i kat'iyede takrîr ve tesbit edilmiş olmadığını ve müzâkere edilen mesâilin hey'et-i umûmiesinin hep birden kat'î eşkâl ibrâz edeceğini zannettiği-

mi söyledim. Bundan sonra ticâret-i hâriciye mümessillikleri mes'eleşi ile Bayezit konsolosunun her ân devleteyn arasında mühim ihtilâf ihdâs edebilecek vaz'iyeti üzerinde dört saat kadar devâm eden müz'ic fakat bîsûd mükâleme cereyân etti ve ayrıldık. Bayezid konsolusunun bir ân evvel mahallinden kaldırılması ve yerine diğeri bir konsolosun gönderilmemesi devleteyn münâsebât-ı hâzırasının hüsn-i idâmesi nokta-i nazarından elzemdir. Bu bâbda müessir ve kat'î ve âkil teşebbüsâtta bulunarak neticenin iş'ârı mercûdur*.

Madde 2 — İsmet Paşa Hazretleri ve Muhtar Beyefendiye yazılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 400,401.

No. 357

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 268

16 Kânun-ı sâni 39
(16 Ocak 1923)

Tahrirâtınızda teklif buyurulan zevâtın isimleri hizâlarında gösterilen muhassasât ile Konferans hey'eti me'muriyetleri İcra Vekilleri Hey'etinin 14/1/39 tarihli ictimânda kabul edilmiştir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 358

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 269

16 Kânun-ı sâni 39
(16 Ocak 1923)

C 15/1/39 tele*.

Teklif-i devletleri vechile Mougin'e vaz'iyeti ehemmiyetle îzâh ettim. Müsta'cel telgrafla Poincaré'ye yazdı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346, 404, 425.

No. 359

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 234

16 Kânun-ı sâni 39

(16 Ocak 1923)

Rehîne sivil ve askerî üserâ hakkındaki i'tilâfnâme bitmiştir. Üç dört güne kadar imza edilecektir. İmzadan yedi gün sonra başlamak şartı ile ibtidâ Yunanistan tarafından rehîneler İzmir'e teslim edilecek. Bunların adedi Yunan listelerine göre 3000 kadardır. Mütebâkîsinin ne oldukları hakkında bizim liste mücebince tedkikat ve tahkikat yapılacak 7000 eksik var demektir. İmzadan iki hafta sonra Yunanistan bütün üserây-ı askeriyemizi müteaddid vapurlara bindirerek birden İzmir ve İstanbul'a götürecektir. Ba'det'-tahkik aynı mikdârda zâbit, aynı mikdârda efrâd olarak Yunan esîri aynı vapurlara tahmîl edilecek, bizde kalan mütebâki Yunan üserâsı sulhün imzâsından üç hafta sonra Yunanistan'a gönderilecek. Bu işlere bizden ve Yunanistandan birer delege ile beyne'l-mîlel Salîb-i Ahmer'den üç a'zâdan mürekkebe komisyonlar bakacaktır. Derhal tedâbir ittihâz buyurulmasını rica ederim İ'tilâfnâmenin aynını dahî telgrafla göndereceğim*.

İSMET

* Bkz. No. 333, 383, 420.

No. 360

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 270

17 Kânun-ı sâni 39

(17 Ocak 1923)

C 16/1/39 ve 229 tele*.

1 - 205 ve 206 telgrafnâmelerimiz 5/1/39 da keşide edilmiş, bugün ikinci def'a olarak tekrar olunmuştur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 352.

No. 361

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 272, 273

17 Kânun-ı sâni 39
(17 Ocak 1923)

194 numaralı telgrafıma zeyldir*.

Anadolu'da hâlen üç Episkopos cemâatca vâkı' da'vetler imtisâlen mukad-demâ Patrikhânece ta'yin olundukları devâiri terkle diğer mahaller episkoposluk-larını kabul etmişler ve ruhbân ve ahâli kendilerini tanımıştır. Bunlar Kayse-ri'de bi'l-ictimâ' Sinod meclisi teşkil ederek Serokopyus Efendi (?) Kayseri Met-ropolidliği ile umûm Anadolu Türk Ortodoksları Serepiskoposluğuna naklen, Milletyus Efendi Konya Episkoposluğuna, Mervasiyus Efendi Gümüşhane Epis-koposluğuna, ahîren takdîs ve ta'yîn olunan Kostantinos Efendi Ankara Episko-posluğuna ta'yîn olunmuştur. Serepiskopos ve Episkoposlar ve Sinod'un a'zây-ı sâresi mu'teberân ve muhtelit mahaller a'zâsı Anadolu Türk Ortodoks Kilise-si'nin fi'len teşkil olduğunu ihbâr ile Kilisenin bu nâm ve unvân ile tanınma-sını, nizamnâmelerinin tasdîkını ve Serepiskoposla Episkoposların ve Sinod muhtelit meclisler hey'etinin kabul ve me'mûriyetlerinin icrâsını Adliye Vekâle-tinden istihâm eylemişlerdir. Bu bâbdaki mazbataları, nizamnâme ve Kilisenin cemaât ve Metropolitân ve meclis muhtelit a'zâsının esâmisini hâvı zabıtlar da vekâlet-i mezkûreye vârid olmuştur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 259, 249.

** Bkz. No. 393.

No. 362

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 235

Kânun-ı sâni 39
(17 Ocak 1923)

1 — Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu ictimâna devâm ediyor. Sivil ve aske-rî üserâ mübâdelesini takarrür etti ise de Yunanlılar tarafından imzâsı mübâdele-i ahâli kararnameğine ta'lîk edilmiştir ki iki üç güne kadar me'mûldür. Mâlîye ve gümrük müzakerâtı devâm etti. Bizim ta'rife-i hâzıramızı aynen tesbît ve kabul etmek teklifine mukabil olan eski ta'rifeyi altın fiâtı üzerinde tesbît etmelerini bilâhire ayrıca mütavassıt bir ta'rife fikrini dermiyân ettiler. Mütevassıt ta'rifeyi tanzîm ve teblîğ etmediler, hazırlamağa çalıştılar. Ma'hazâ yarın Bompard bilcümle mâlî müşâvirleri ile Paris'e gidiyor. Muallak mesâil için kat'i karar ge-tirecek.

2 — Belçika sefirinde bir ziyâfette muhtelif zevâtla mülâkatımın hülâsası şudur: İtalyanlar kapitülasyonların adli sisteminde bi usûl-i halle muvâfakat etmezsek inkıtâ' olacağından ve kendilerinin buna fevkalâde ehemmiyyet verdiklerinden bahsettiler. İstanbul, İzmir, Edirne ve sâirede elveym kırk bin İtalyan var imiş.. Fransızlar da mesâil-i mâliyeden dolayı Konferansın âkibetinden bedbînî tereşşuh ettirdiler. Bulgarlar da Dedeağaç limanı ve oraya kadar boydan boya kendi malları için bir koridor istiyorlar. İtalyan murahhası bana bu fikri harâretle tervîc etti.

3 — Dün akşamki mülâkatımdan İngiliz ve Amerika murahhaslarında adli sistemi kabul edeceğime dâir ümmîd bırakmamak için bugün her ikisine husûsî mektub yazdım. Yunanistan'da ve diğeri bir memlekette mevcut olmayan bir usûlü kabul edemeyeceğimizi te'yîd eyledim.

4 — Lord Curzon'un kâtib-i husûsîsi bugün Musul'dan dolayı ne İngilizlerin ne Türklerin harb etmek niyetinde olmadığını, fakat tarafeyn geri çekilemeyecek kadar ilerlemiş ve İngilizler Araplara bağlanmış olduklarından zevâhiri ve izzet-i nefisleri kurtarmak için Musul mes'elesinin hallini Lahey'e veya Cem'iyet-i Akvâm'a hakeme havâle etmek fikrini telkîn ediyordu.

İSMET

No. 363

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 236

17 Kânun-ı sâni 39
(17 Ocak 1923)

14 Kânun-i sâni tarihli ve 256 numaralı şifre telgrafnâme cevâbıdır*.

Esbak Bern Sefiri Fuad Beyi istifâde için mukaddemâ aradım. Siyâsetden çekildi. Hâlen Mısır'da mesâlih-i zâtiyesi ile meşgul bulunduğu mustahberdir.

İSMET

* Bkz. No. 343.

No. 364

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 274

18 Kânun-ı sâni 39
(18 Ocak 1923)

Adlî müşâvirler hakkındaki teşebbüs-i devletleri müsbet bir şekilde netîcepe-zîr oluyor mu? Bu hususdaki muvaffakiyetiniz bence ayrıca mûcib-i memnuniyet olacaktır*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 291, 294, 297, 300.

No. 365

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 275

18 Kânun-ı sâni 39
(18 Ocak 1923)

Karaağaç'ın bir Yunan taburu tarafından işgal edildiğini Refet Paşa 15 Kânun-ı sâni tarihli telgrafla bildiriyor*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 313.

Yunanlıların Karaağaç'ı işgal ettikleri haberi geldiği zaman Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) İzmit'te bulunuyordu. İstanbul'daki Dışişleri Murahhası Adnan Bey (Adıvar) da İzmit'e gitmişti. Oradan, İngiliz Yüksek Komiserliği katında girişimde bulunulmuştur. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson, 18.1.1923 günü Londra'ya şunları tellemiştir:

"I have received telegram from Adnan Bey at Ismid stating that Mustapha Kemal is much concerned at violation of Mudania convention through occupation of Karagatch by Greeks and by retirement of allied forces to eastern bank of Maritza. Adnan also begged that urgent steps be taken to avoid all incidents.

"Allegations which are of course without foundation are I fancy based first on presence of Greek detachment at Karagatch and secondly of British sentry on east bank of Kuleli Bourgas bridge. In my reply I have consequently denied both statements remarking in the first case that Karagatch is occupied by French troops and that presence of Greek detachment there is not contrary to Mudania convention and secondly that General Harington has given instructions for every single British sentry to be withdrawn to west bank...

"Sent to Lausanne No. 37."

(F.O.424/256, p. 153, No. 78; DBFP-I/18, p. 453-454, No. 331).

No. 366

Lozan'da İsmet Paşa Hazretlerine

Şifre tel.

18 Kânun-ı sâni 39

No. 276

(18 Ocak 1923)

İki üç günden beri Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar Hazerâtı ile birlikte orduyu teftiş etmekteyiz. Bu telgrafi Hereke'den yazıyorum. Meşhûdâtımdan memnunum. İki gün sonra Bursa ve Balıkesir mıntukalarına geçip teftişâta devâm edeceğiz. Ma'lumât, muhabbet*.

Başkumandan

GAZİ MUSTAFA KEMAL

* Bkz. No. 340.

No. 367

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 277

18 Kânun-ı sâni 39

Şifre

(18 Ocak 1923)

Üserâ teâtisi işlerine bakmak üzere teşekkül edecek komisyona a'zâ olacak delegemizin ta'yini için mezkûr komisyon a'zalarının nerede birleşeceğini iş'ârını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 383, 397, 420, 423.

No. 368

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 278

18 Kânun-ı sâni 39

(18 Ocak 1923)

C 16/1/39 230 numaraya cevab*.

Asurî ve Geldanîlerin memleketimizde iskânları husûsuna muvâfakat edemeyeceğimiz ma'lûm olmakla beraber hiçbir taahhüdü tazammun etmemek ve mahzâ Aga Petros'un Lozan'dan uzaklaşturmada bir fâide me'mûl ise Ankara'ya gönderilebileceği ve ma'mâfih merkumun evvelce Rumiye şehbenderhanemizde tercümanlıkta istihdâm edilmiş Türk tâbiyyetinde bulunduğu arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 353.

No. 369

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 279

18 Kânun-ı sâni 39
(18 Ocak 1923)

Ankara'ya vürûduna intizâr edildiği ma'lûm-ı devletleri olan Macar zâbitâ-nından Öjen Roçkay dün muvâsalat etmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 370

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 237

18 Kânun-ı sâni 39
(18 Ocak 1923)

17 Kânun-ı sâni 39 raporudur.

Mübâdele-i ahâli tâli komisyonu çalıştı, terakkî etti. Amiral Bristol bugün akşama kadar benimle kapitülasyonları müzâkere ve intikalî bir devrenin lüzû-muna beni iknâa cehdetti.

İSMET

No. 371

*Fevzi Paşa Hazretlerine cevâben
İsmet Paşa ile diğêr Mümessillere re'sen*

No. 280

18 Kânun-ı sâni 39
(18 Ocak 1923)*Ta'mîm*

Fevzi Paşa Hazretlerine: 15/1/39 tarihli telgrafa cevâbdır.

Yunanlılar sulh müzâkerâtı devam ettiği esnada bâki kalan kuvây-ı munta-zamalarını pey der pey Garbî Trakya'ya tahdiş etmiş ve askerleri Meriç boyuna toplamaya başlamış ve altı fırka tahmin olunan askerlerine yeniden iki fırka da-ha gönderilmeye teşebbüs edilmiş, Meriç'i mürûr için alenen vesâit edildiği ve vesâitin ihzârından sonra muntazar olduğu vechile âsâyışı ihlâl hareketleri başla-mış olduğu beyânıyla ahvâlin îcab ettirdiği tedâbiri ittihaz etmezden mukaddem bu husûsda düvel-i müttefika komiserlerinin nazar-ı dikkatı celb olduğu ve Yunanlıların Mudanya Mukavelesi ahkâmına riâyet edecekleri ve mukavelenin

üçüncü maddesinin tatbîk olunacağı hakkında kat'î ve sarîh beyânâta intizâr ettiğimizi, aksi takdirde düvel-i müttefika tarafından da imzâ edilen Mudanya Mukavelesine elyevm râyet olunmadığına hükmetmek mecburiyetinde kalınacağı dün akşamki tarihli bir nota ile İstanbul'a tebliğ olunmuştur Efendim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 365. Trakya'da Yunan askerî hazırlığı ile ilgili olarak basında da sık sık haberler görülüyordu. 20 ve 21 Ocak 1923 günlü Fransız gazetelerinde çıkan haberlerden üçü aşağıya alındı.

Trakya'daki durumla ilgili olarak gazetelerde çıkan haberler:

La situation s'aggrave en Thrace

Des rencontres se produisent entre patrouilles grecques et gendarmes turcs

ATHENES, 18 Janvier. — La situation devient menaçante en Thrace occidentale où les Grecs ont massé près de 70.000 hommes, sous le commandement du colonel Pangalos, L'état-major a reçu de sévères instructions pour compléter les effectifs des unités présentes, pour renforcer la discipline et pour tenir haut le moral de l'armée.

Plusieurs incidents ont déjà eu lieu entre des patrouilles helléniques et la gendarmerie turque, notamment dans la région d'Ipsala.

Il est à craindre que de nouvelles complications surgissent et que l'activité belliqueuse des troupes grecques n'ait un fâcheux écho sur les dispositions des autorités kemalistes.

Matin, 20.1.1923

A Lausanne, le désaccord persiste entre Anglais et Turcs

LAUSANNE, 19 Janvier. — De source turque, on assure qu'au cours des négociations officielles qui se poursuivent entre les Anglais et les Turcs, à Lausanne, ces derniers auraient décliné la proposition anglaise d'arbitrage de la Société des nations.

Les Turcs maintiennent leurs revendications tendant à faire connaître, avant la conclusion de la paix, la souveraineté ottomane sur le vilayet de Mossoul. (Havas).

(Matin, 20.1.1923)

Les Préparatifs Grecs en Thrace

Les nouvelles de Thrace qu'on a reçues à Paris ce matin indiquent un état de choses assez dangereux. Voici les faits les plus saillants:

Les troupes grecques qui sont concentrées en Thrace occidentale constituent une force de 60.000 à 70.000 hommes.

Ces troupes se sont installées, contrairement à l'esprit de la convention de Moudania, sur toute la partie de la rive droite de la Maritza que n'occupent pas les troupes françaises.

L'état-major grec complète l'effectif et l'armement de ses diverses unités. Il s'efforce aussi, avec moins de succès peut-être, de stimuler le moral de ses soldats. Ce fléchissement persistant du moral est le seul trait pacifique de la situation.

Les Grecs paraissent se préparer à franchir la Maritza. Ils ont rassemblé du matériel de pontonniers à Bosnakeui.

Des incidents se sont déjà produits: près de Boudjak, un poste grec a tiré sur des paysans turcs; dans le secteur d'Ipsala, un choc a eu lieu entre une patrouille grecque et le gendarmerie turque, et un civil turc a été tué.

Ces faits montrent qu'il est nécessaire d'inviter les Grecs à s'éloigner de la Maritza.

(*Le Temps*, 20.1.1923).

La situation en Thrace

On mande d'Angora:

Un communiqué officiel kemaliste dit que les Grecs concentrent leurs troupes tout le long de la ligne de la Maritza et installent également de forts contingents à Karagatch, violant ainsi la convention de Moudania. Quelques détachements ont tiré sur les habitants et les postes turcs, faisant plusieurs victimes.

D'autre part, on mande de Constantinople:

Un communiqué de l'état-major du corps d'occupation français à Constantinople dément les informations signalant que de fréquents incidents se produiraient dans les régions de la Maritza et à Karagatch. La zone d'occupation française est dans un calme complet. Les milieux renseignés démentent également les bruits qui ont couru du débarquement de détachements des Soviets dans la région de Midia.

(*Le Temps*, 21.1.1923).

No. 372

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 281

19 Kânun-i sâni 39

(19 Ocak 1923)

Muhâsebât-i Umûmiye Müdürü Fuad Beyin hesâbâtı müşâvir Şefik Beye devr ile Ankara'ya i'zâmına müsâade buyurulmasını Mâliye Vekili Bey rica ediyor. Zât-i alinizce infikâkinde mahzûr yoksa Hey'et-i Vekile muvâfık görüyor. Arz ile bu bâbdaki cevâbınıza intizâr eylerim Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 373

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 282

19 Kânun-i sâni 39

(19 Ocak 1923)

C 229*

Tahrirâtlarınız müteferrik suretde gelmiş ve ekserisi mazrûfen hemen âid oldukları dârelere dağıtılmıştır. Vekâlette kayıtları yoktur. 202 numaralı tahrirâtınızda neden bahsolunduğunun iş'ârı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346.

No. 374

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine.

No. 238, 239, 240, 241

19 Kânun-i sâni 39

(19 Ocak 1923)

No. 238

Hasan Beyin avdetinden sonra gümrük mesâli hakkında gerek tâli komisyonunda resmen gerek sûret-i husûsiyede İngiliz ve Fransız ve İtalyan delegeleriyle cereyân eden müzâkerât netîcesinde vâsıl olduğumuz şekil ber vech-i âfîdir:

Evvelce de arzedildiği vechile gümrüğe müteallik kapitülasyonlar ahkâmının ilgasını mütezammın bir maddenin sulh muâhedesine derci, sâniyen Türkiye ile Konferansa iştirâk eden devletler arasındaki muâmelât-ı ticâriyeye âid mevâddın bir ticâret mukavelesi şeklinde ayrı ayrı teâtûsi, sâlisen beş misle tâbi' olan eşya tablosu ile on iki misline tâbi' olan eşya tablosu mukaveleye rabtolunacak ve ta'rifede mezkûr olmayan eşyadan da kıymeti üzerinde % 20 resim istîfâsine dâir ayrı bir madde konulacaktır. Bu bizim ta'rif-i hâzıramızdır. Bu mukavelenin müddeti üç sene olacaktır. Müttefikler bundan başka on iki misle tâbi' eşyadan bazı mühimlerini bilhassa kendi ticâretlerini alâkadâr eden eşyadan mürekkeb mutavassıt bir tablo teklîf ediyorlar. Bu tablodaki eşyanın üç sene müddet zarfında 8-9 misle tâbi' tutulmasını istiyorlar. Buna mukabil bir madde olarak bize verecekleri şey kendi gümrük kanunlarının hâl-i hâzırına göre en asgarî ta'rifelerini tatbîk ettikleri memleket muâmelesini Türkiye'den gelen idhâlâta tatbîk edecekler.

No. 239

Para kıymeti mukavelenin tarih-i imzâsındaki altın fiatlarına nisbetle bir ay zarfında vasatî olarak % 30 tebeddül irâe ettikçe ertesi ay ta'rifinin emsalleri de o nisbetde tezyîd veya tenkîs edilecek, yalnız altın fiatı beş kâğıda ininceye kadar beş misli cedvel için tebeddül olmayacak fakat para kıymeti tenâkus ederse diğerk emsaller gibi bu da tezyîd olunabilecektir. Para farkına göre bu tebeddülü Fransa, İtalya ve diğerk ta'rif-i usûlünü tatbîk eden birçok memleketlerde daha sık tebeddüller ile yapmaktadırlar. 9 misline inmesini istedikleri eşyanın ta'rifedeki numaraları ber vech-i âfîdir: Elli bir, altmış beş, altmış dokuz, yüz yirmi bir, yüz otuz, yüz yetmiş sekiz, yüz seksen, yüz seksen beş, yüz seksen yedi, yüz seksen sekiz, yüz doksan iki, iki yüz iki, yüz yetmiş, iki yüz yetmiş üç ve yetmiş dört, iki yüz yetmiş beş, üç yüz iki, üç yüz beş, üç yüz sekiz, üç yüz on bir, üç yüz on dört ve üç yüz on dokuz numaraları ile ta'rifedeki mezkûr olan eşyadır.

Bu mutavassıt tabloya idhâl etmek istedikleri eşya miyânında en ziyâde hâiz-i ehemmiyyet olan iki yüz yetmiş numaralı pamuk mensucât ile üç yüz sekiz numaradaki ipekli ma'mûlât ve diğerk ba'zı mevâddır. Bunların yekûnu idhâlât-i umûmiyemizin rub'unu teşkil eder. Pamuklular İngilizler ile İtalyanları ve ipekli eşya ile diğerkleri Fransızları hâssaten alâkadâr etmektedir. Bu sûretle ısrâr onlardan geliyor. Belki bunların ba'zılarını 9 misli cedvelinden çıkarmak mümkün olacaktır.

No. 240

Son ve nihâi müzâkerât-ı husûsiyede bunları Ankara'ya bildirmek mecbûriyetinde olduğumuzu ve kabul edemeyeceğimizi söyledik. Böyle mutavassıt bir tablo re'y-i âlîlerinin bilinmesine lüzûm hâsıl olmuştur. İstihsâlât-ı dâhiliye rûsûmuna elyevm tâbi eşyanın mukavelede zikri taleb olunuyor. Üç sene müddetle bunlardan mâadâ dâhilde istihsâlâtı olmayan eşya üzerine yeniden istihsâlât resmi konulmayacak dâhilde dahî istihsâli olan eşya üzerine aynı resim konulmak şartı ile idhâlât üzerine de resim konulacaktır. Bu müddet-i mukavele zarfında tarafeyn yeni şerâite göre ayrıca ticâret mukaveleleri akdi için müzâkerâta girişmeği müteakabile taahhüd edeceklerdir.

No. 241

Hülâsa üç sene müddetle ta'rif-i hâzıramızı bir mutavassıt tablo ile tesbît etmiş oluyoruz. Onlardan da gümrük mevkufâtlarına göre asgarî ta'rifelerini tatbîk ettikleri memleketler gibi muâmele görmek fevâdini istihsâl etmiş oluyoruz ve bütün i'tirâzları bizim umûmî ta'rifemize mukabil kendilerinin asgarî ta'rifelerini istihsâl esâsının aleyhlerinde olduğunu ileri sürüyorlar. Biz de ta'rifemizi üç sene için tesbît ediyoruz. Halbuki siz yalnız asgarî ta'rifinizi tatbîk ettiğiniz memleketler muâmelesini bize veriyorsunuz, zarar bizim tarafımızdadır.. diyoruz. Bir ay zarfında para kıymeti % 30 tereffü' ettiği takdirde ta'rifinin emsallerini o nisbetde tenzîl etmemek için fi'lî vâsıtalar vardır. Altın fiatlarının bir ay zarfında vasatîsini bu dereceye indirmek için son günlerde biraz altın mübâyaa ettirmek ve bu sûretle paramız tereffü' etse dahî belki bütün mukavele müddetinde emsâlleri muhâfaza etmek ve yalnız paramız tenezzül ettiği zaman nisbet-i tedennî derecesinde tâ'rif emsâllerini lehimize çoğaltmak, bu sûretle tahavvülât esâsının yalnız lehimize cereyânını te'mîn etmek çâreleri vardır. Gümrük mes'elesi husûsunda vardığımız netice yukardaki ma'rûzâtdan ibârettir. Nokta-i nazarının iş'ârını rica ederim. Mesâil-i mâliyyeyi ayrıca arz edeceğim.

İSMET

No. 375

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 242

19 Kânun-i sâni 39

(19 Ocak 1923)

18 Kânun-ı sâni 339 raporudur:

1 — Mübâdele-i ahâli tâli komisyonu çalıştı. Yunan Makedonyasından bize gelecek Müsliman ahâlinin emvâlini ve va'iyet-i iktisadiyesini muhâfaza etmek için bilhassa çalışıyoruz. Rıza Nur Beyin riyâset ettiği bu komisyon pek çok şey'e muvaffak oldu.

2 — Çiçerin ile mülâkatda Ankara'ya muhâberâtının mevzu-i bahs ettim. Kendisi Boğazların kapalı olmasını iddiâ ediyor. Biz Boğazların şerâit-i ma'lûme dâhilinde açıklığını kabul ettik. Bu cihet Ankara'ca ma'lûm olsun ve bu nokta-i nazardan aramızda ittihad-ı efkâr mevcut olmadığı bilinsin. Benim suâlime karşı bunu dedi. Bu da gayet tabiidir. Bununla beraber dâimî temasımızın mevcudiyeti onun nezdinde münker değildir.

3 — Bir iki günden beri ziyâde bedbîni havası tereşşuh ediyor. Müttefikler bize evet veya hayır dedirecek bir proje hâzırlıyorlar. Bunu pazartesi verecekler. Bu akşam Amerika murahhası ile uzun müddet konuştum. Uhûd-i Atîka için yalnız redd ile iktifâ etmeyerek bir teklif yapmağında ısrâr ediyor. Sulh imzâlanırsa Paris ve Londra'dan sonra New York ve Washington'a kadar kendisi ile behemehâl seyâhat eylemekliğimi tavsiye ediyor. Bu demektir ki Amerika Türkiye ile münâsebât-ı iktisâdiyeye ve bununla beraber Uhûd-i Atîkadan bir zerre kalmasına atf-ı ehemmiyet etmektedir. Yakında müttefiklerle büyük bir meydan muharebesi vereceğiz. Münferid ve müteferrik mesâil-i müteferrika üzerine perâkende muhârebât vermekten yoruldu. Bütün mesâil-i muallaka üzerine büyük bir meydan muhâberesi vermek istiyorlar. Bu a'sâb mes'elesidir. Acabâ bunda hangi millet kuvvetlidir*.

İSMET

* Bkz. No. 382.

No. 376

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 246

19 Kânun-i sâni 39

(19 Ocak 1923)

205 numaralı telgrafnâmeniz tekrar edildiği halde halledilemediğinden yenden akden posta ile gönderilmesi müsterhamdır.

İSMET

No. 377

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 283

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

C Tahrirât 48.

Garb cephesi kumandanlığınca icrâ edilen tahkikât neticesinde üserâ inşaat taburlarında Edremit'demüessesesinde müstahdem Ermeni Katolik milletinden Leonis Manas isminde bir kimse bulunmadığı anlaşılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

No. 378

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 284

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

Salib-i Ahmer Cemiyeti Hâmid Beye bi'l-mürâcaa üserâ garnizonlarının teftişi husûsunu mevzû-i bahs etmişti. İzmir'deki bir üserâ taburu ile civardaki üserâ karargâhlarından biri gösterilecektir. Bu maksadla Salib-i Ahmer'den Mösyö Morine ile Guneson'un İzmir'e gelmelerine müsâade olunduğu Adnan Beye tebliğ edildi ve Hilâl-i Ahmer'e ma'lumât verildi. Yunanistan'daki garnizonların teftişi hakkında da Hilâl-i Ahmer'in nazar-ı dikkati celbolunmuştur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 421.

No. 379

*Adnan Beyefendiye
Paris Mümessliğine
İsmet Paşa Hazretlerine*

No. 285

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

Ma'mûretü'l-Aziz vilayeti merkezinde tekrar küşâd edilmesi istenilen Fransız rahiblerinin mektebinde Mekâtib-i husûsiye ta'limât-nâmesinin altıncı maddesi mücebince Türkçe, Türk Tarih ve coğrafyasının Türk muallimler tarafından tedris teklifine muvâfakat edilmediğinden küşâdına muvâfakat olunmamış-

ur. Ceneral Pellé Mekâtib-i husûsiye ta'limât-nâmesinin tatbiki mekteblerce kabul olunacağını te'mîn etmişti. Mougün ise teftişin icrâsı kabul edildiğine dâir cevâb-ı muvâfakat getirecekti. Daha getirmede. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 380

*İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine*

No. 286

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

Kânun-ı sâninin yirmi beşinci günü Çanakkale'deki jandarma, polis ve me'murîn-i hükümetin kâmilen esir edileceğini bir İngiliz neferi Kale Liman Reisi Nazmi Beye söylemiştir. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 381

Müşîr Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 287

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

Makine başında. Bir dakika te'hîr edilmeyecektir.

Madde 1 — İsmet Paşa Hazretlerinden şimdi aldığım 18/1/39 raporu ay-nen üçüncü maddedirler. Gazi Paşa Hazretlerine arzını rica ederim.

Madde 2 — Adnan Beyden şimdi aldığım bir telgrafta elimizde bulunan İngiliz tayyârecilerinin tahliyesi tarafdarı olduğunuz bildiriliyor. Halbuki zât-ı âliniz bana bu bâbda hiçbir şey yazmadınız. Adnan Beye cevâb verebilmek için bu hususdaki kararınıza muhtacım. Âcilen iş'ârını rica ederim.

Madde 3-1 — Mübâdele-i ahâli tâlî komisyonu çalıştı. Yunan Makedonya'sından bize gelecek Müslüman ahâlinin emvâlini ve vaz'iyet-i iktisâdiyesini muhâfaza etmek için çalışıyoruz. Rıza Nur Beyin riyâset ettiği bu komisyon çok şeye muvaffak oldu.

2 — Çiçerin ile mülâkatında Ankara muhâberâtını mevzû-i bahs etti. Kendisi Boğazların kapalı olmasını müdâfaa ediyor. Biz Boğazların şerâit-i ma'lûme dahilinde açıklığını kabul ettik. Bu cihet Ankara'ca ma'lûm olsun. Bu nokta-i

nazardan aramızda ittihâd-ı efkâr olmadığı bilinsin. Benim suâlime karşı bunu dedi. Bu da gayet tabiidir. Bununla beraber dâimî temasımızın mevcûdiyeti onun nezdinde münkâtı' değildir fikri vardır.

HÜSEYİN RAUF

No. 382

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 287

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

C 18 Kânun-i sâni rapora *:

Şüphesiz sizin ve bizim sınırlarımız de en kuvvetlisidir. Kanâat ve kararlarımız da o derece kat'îdir Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 375.

No. 383

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 288, 289, 290

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

C.

1 — Nezdimizdeki Yunan esir zâbitânı Kırşehir ve Kayseri garnizonlarındadır. Üserâmızı hâmilen gelecek vapurlarla bunların iâdeleri Yunanlılar tarafından vapurlar ile nakledilecek esir zâbitânımızın rütbelerine göre ayrı ayrı miktarlarının lâ ekall on beş gün evvel tarafımıza iş'ârına mutevakkıdır.

No. 289

2 — İmzâdan yedi gün sonra başlamak üzere ibtidâ Yunanlılar tarafından rehinerimiz İzmir'e teslim edilecektir denildiği halde bizdeki rehinerin sûret-i tevdiine dâir ma'lumât verilmiştir. Bizde rehinerin mikdârı 114 kişidir. 95 Erzincan'da, 8 Kırşehirinde, 11 Kayseri'dedir. Üserâ inşâat taburlarındaki tebaamızdan sivil efrâd hakkında bir kayıt yoktur. Gerek bunlar gerek esnây-ı işgalde ahâliye mezâlim îka' etmekle maznûn Yunan zabitîn ve efrâd hakkında yapılacak muâmeleye dâir mutâlaalarının serian iş'ârı mercûdur.

No. 290

3 — Mübâdelenin İstanbul'da icrâsına imkân yoktur.

4 — Üserâ mübâdele merkezi olmak üzere İzmir, İzmit ve Mudanya'yı kabul edebileceğimizi Müdâfaa-i Milliye bildiriyor.

5 — Mübâdelenin oralardan icrâ-ı takarrür ettiği takdirde ikişer asker delega ta'yîn kılınarak i'zâm edilecektir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 333, 359, 397, 420.

No. 384

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 291

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

İstanbul'dan alınan 4 Kânun-i sâni tarihli istihbârât berây-ı ma'lûmât zîre naklolunmuştur.

1 — Galata rıhtımından 500 sandık cebhâne Haydarpaşa'daki beylik İngiliz vapuruna tahmîl olunmuştur.

2 — Maçka'daki mavzerlerimizin mekanizmaları sökülerek cebhâne sandıklarına vaz' ve sevkîyât mahallinden yine o vapura nakledilmiş ve vapur Dede-ağaç'a hareket etmiştir.

3 — Almanya ve Avusturya'dan getirilmiş toplardan 38 aded serî' ateşli on buçuk, dokuz aded uzun menzilli on beşlik havan topları ve 700 sandık top mermisi, yirmi beş kamyon ve diğer levâzım vapura tahmîl olmuştur.

4 — Diğer bir İngiliz vapuruna yirmi beş sandık boğucu gaz makinesi tahmîl edilmiştir. Bu vapurun semt-i hareketi meçhûldür.

Silâh ve cebhânelerimizin Dede-ağaç tarikıyla Yunanlılara verildiği bu suretle anlaşılıyor. Adnan Beye düvel-i müttefikanın yed-i emânetine mevdu' olan eslihanın bu suretle kaldırılmasını protesto etmesini yazmıştık*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 408.

No. 385

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 292

20/1/39 (20/1/1923)

İş'âr-ı âfileri vechile * Numan Rıfat Bey Paris Mümessilliği ikinci kâtibliğine ta'yin kılınmıştır Efendim **.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 183, 195.

** Paris Mümessilliğine de şu telgraf çekilmiştir:

"Mülga sefâret kâtiblerinden Numan Rıfat Bey mümessillik ikinci kâtibliğine ta'yin kılınmıştır Efendim."

No. 386

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 243, 244, 245

20 Kânun-i sâni 339

(20 Ocak 1923)

No. 243.

19 Kânun-i sâni 923 raporudur:

1 — Mübâdele tâli komisyonu ile üserâ ve mekabir tâli komisyonu ictimâ' etti. Mübâdele komisyonunda Yunanistan'da sâkin Türklerin emlâk ve arâzisini zabt ve istimplâki yüzünden hâsıl olan vaz'iyetden dolayı mübâdele hâl-i sâbıkın nazar-ı dikkate alınmasını ve Yunanistan'da kalacak ve mübâdeleye tâbi' olmayacak mıntıkanın Struma nehrine kadar tevsini talep ettik. İstanbul'da mübâdeleye tâbi' olmayacak mıntıkanın Pendik'e kadar temdîdine ve an-asıl İstanbullu olup mübâdeleye tâbi' olmayacak Rumlardan hârice çıkanların avdetine müsâade edeceğimizi beyân ettiğimiz halde Türkiye'ye gelecek ve evvelce gelen Türklerin emlâkinin takdiri ve Yunanistan'da Türklerin ibka olunacağı mıntıkanın tesbâtinde i'tilâf hâsıl olmamıştır.

No. 244

2 — Üserâ ve mekabir tâli komisyonunda düvel-i i'tilâfiye Gelibolu şibih-cezîresinde ve hâricinde i'tilâf asâkirinin medfûn bulunduğu mekabir ve âbideler arâzisi mülkiyetinin hükümetleri namına verilmesini talep ettiler. Teklîf ettikleri mevâdd Sèvres Muâhdesinde mûnderic mevâddın hemen aynıdır. Mekabir arâzisi olarak talep ettikleri arâzi miyânında Arıburunu mıntıkasında Avustralya

askerinin muhârebe ettiği bütün muhârebe meydânının istimlâk olunması şâyân-ı dikkattir. Biz İtilâf askerlerinin mezarları için lâzım gelen arâziyi tahsis edeceğimizi ve ma'mâfih bu arâzinin mülkiyetini veremeyeceğimizi, kabristanlardan mâadâ herhangi bir maksadla arazi vermeyeceğimizi açıkca söyledik. İngilizler Seddülbahir ve Anafarta'da kabristanlar için muktazî arâziden başka bir şey talep etmedikleri halde kanlı muhârebeler dolayısıyla mukaddes bir sahne addedilen Arıburunu mıntakasının Avustralya ve Dominyonlarca pek mühim olduğunu ve bunun da mülkiyetini istediklerini söylüyorlar. Fransızlar bizim tekâlifimizi kabule âmâdedirler. İngilizler Londra'dan ta'limât istediler. Biz Çanak-kale'de düvel-i İtilâfiyeye verilecek aynı hukukun Türkiye'den infikâk eden memâlikde kalan Türk askeri mekabiri için de tanınmasını talep ettik. Tâlî komisyon pazartesi günü tekrar toplanacaktır.

No. 245

Lord Curzon'dan aldığım bir mektubda Musul mes'elesinin aramızda halline imkân hâsıl olamadığı ve gelecek salı günü Türk hey'et-i murahhasasının Suriye veya Irak hududları veyahud her ikisi hakkında nokta-i nazarını komisyonunda îzâh etmek arzu ettiğimiz takdirde hazırlanabilmemiz için keyfiyeten beni haberdâr ettiğini bildirdi*. Vereceğim cevâbda salı günkü ictimâ'da Türki-

* Lord Curzon, aynı gün bunu şöyle rapor ediyor:

"I have now decided upon final course of action to be taken about Mosul. Inasmuch as complete treaty is to be presented to Turks,... it is necessary to bring the matter before the full commission over which I preside. I have accordingly informed the Turkish and allied delegations that I propose to take the case on Tuesday (23.1.1923) next. Advantage of this procedure will be that Turkish case for Mosul will be stated, in its full weakness, to world, and that I shall have the opportunity of summarising the arguments contained in my various printed memoranda in a concise and I hope effective reply. I shall hope also to dissipate the fumes of suspicion that have arisen in such noxious abundance from the still untapped oilfields on the Mosul area.

"The Turks will probably have asked in their opening declaration for a complete or a partial restitution of the vilayet or conceivably for a plebiscite of its inhabitants...."

"I shall refuse all these demands...."

(F.O.424/256, p. 165, No. 90; DBFP-1/18, p. 456, No. 334)

Lord Curzon'un İsmet Paşa'ya bir mektup gönderdiği aynı gün İngiliz delagasyonunca basına duyuruldu. Basına verilen kadarıyla Lord Curzon'un mektubu şuydu:

Cher İsmet pacha,

Il y a maintenant près de huit semaines, le 27 novembre, j'ai proposé de soumettre à la première commission la question des frontières de la Turquie en Asie, c'est-à-dire des frontières de Syrie et de Mésopotamie.

J'y ai renoncé sur votre demande insistante, et parce que vous m'exprimiez le désir que cette affaire fût l'objet de conversations privées entre Votre Excellence et moi-même.

Ces conversations, qui ont pris jusqu'ici la forme d'une correspondance dont le texte a été communiqué aux principales délégations alliées, n'ont pas pu aboutir.

Dans ces conditions, je ne vois pas d'autre alternative que de porter l'affaire devant la commission plénière que j'ai l'honneur de présider, et je propose qu'elle se réunisse mardi prochain dans la matinée.

ye'nin cenub hududlarına müteallik mesâilin müzâkeresine muvâfakat ettiğimi ve Musul'u taleb ettiğimizi mûcib esbâbı Komisyona da bildireceğimi ve Suriye hududları mes'alesini Konferansta mevzû-ı bahsetmeğe lüzûm olmadığını yazacağım.

İSMET

J'en préviens à l'avance Votre Excellence, de manière qu'elle puisse se préparer, si elle le désire, à exposer devant la commission le point de vue de la délégation turque en ce qui concerne les frontières de la Turquie, soit avec la Syrie ou la Mésopotamie, soit avec les deux, et je ferai alors une réponse.

En attendant, je serais heureux de connaître, pour mon information personnelle, les questions principales que, Votre Excellence pourrait avoir l'intention de traiter.

(*Journal des Débats*, 20.1.1923)

Lord Curzon'un Türk-İngiliz ikili görüşmelerinden vazgeçip Musul işini Konferansa getirmesi ve ayrıca mektubunda Suriye sınırından da söz etmesi, Fransız basınında çeşitli yorumlara ve eleştirilere neden oldu. Örneğin *Le Temps* gazetesinin Lozan muhabiri Henry Rollin şunları yazdı:

"Dans la lettre qu'il a adressée à Ismet Pacha, Lord Curzon lie la question des frontières de la Mésopotamie à celle des frontières de la Syrie..."

On peut donc se demander si l'on se trouve en présence d'une mauvaise rédaction pouvant donner lieu à une interprétation erronée, ou d'une tentative, grosse de conséquences graves, de lier deux questions, dont l'une est déjà réglée, mais pourrait peut-être remise en discussion, et dont l'autre n'a abouti qu'à la constatation d'un désaccord sur une des questions auxquelles la Turquie paraît tenir le plus. Il est d'ailleurs certain que la délégation britannique ne veut à aucun prix rompre à propos de la question de Mossoul, en raison des commentaires que cela pourrait soulever, et c'est peut-être là une explication de cet abandon soudain du principe de pourparlers séparé sur ce sujet. D'autres explications peuvent être envisagées, mais pour pouvoir en apprécier la valeur, il semble préférable d'attendre que la pensée des délégations britannique et turque se soit précisée davantage.

(*Le Temps*, 21.1.1923).

No. 387

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No 247 *

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

Ba'zı esbâb-ı iktisâdiye mülâhazası ile İstanbul'a mahsûs olmak üzere bir moratoryum i'lânı hey'et-i hükümetce teemmül edildiğine dâir buraya haberler vârid olmuştur. Bu tedbîrin mesâil-i sulhiye miyânında en müz'ic şekil irâe eden mesâil-i mâliye ve iktisâdiye üzerine fena akisler icra edeceği rüfekamızca vârid görülmektedir. Sulh işi intâc edilinceye kadar bununun te'hîri münâsib olur kanâatındayız. İcrây-ı îcâbı **. İmza Hasan Bey

İSMET

* Bkz. Ayrıca Bkz. No. 407.

** Bkz. No. 398, 439.

No. 388

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 248

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

Yunanistan'da bulunan sivil üserâmızın dokuz bin sekiz yüz elli yedi olduğu 10/12/38 tarihli ve 85 numaralı telgrafnâmelerine istinâden Konferans müzâkerelerinde iddiâ olunmuş idi. Muhtelif devâirden perâkende sûretde gönderilmiş listelerde muharrer eşhâs mikdârı yedi bin kadar tuttu. Sivil üserânın îadesinde Salîbi Ahmer hey'eti ve hükümetce esâs ittihâz olunmak üzere Yunanlılar tarafından Yunanistan'a götürülen eşhâs listelerinin sûret-i sahîhede tanzîm ve ihzârının emir buyurulması*.

İSMET

* Bkz. No. 397.

No. 389

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 249

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

3 Kânun-i evvel 922 tarih ve 45 numaralı telgrafnâmelerinin ikinci maddelerinde* Garbî Trakya'da melce'siz kalan ahâlimiz yerleştirildikten sonra daha altmış bin hâne iskân olunabileceği ve Anadolu'nun aksâm-ı sâiresinden giden gayr-ı müslimlerin hâneleri hesâb edilince bugün için iki yüz bin hâne muhâcırı memleketin kabul ve iskâna müheyyâ olduğu bildirilmişti. Bu ma'lûmât Yunan hey'et-i murahhasınca ma'lûm olduğundan bu ma'lûmâtın menbaı Yunanlıların eline geçebilecek bir menba' mıdır? Bu ma'lûmât Türkçe gazetelerle neşr edilmiş midir? Sür'at-ı işârî**.

İSMET

* Bkz. No. 65.

** Bkz. No. 413.

No. 390

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 250

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

Büyük ziyan* murahas arkadaşlarımızla cümlemizi cidden ve samîmen müteessir ettiğini arzeder Hey'et-i Murahhasa nâmına kıymetdâr vücudunuza âfiyet ve selâmet temennî eylerim**.

İSMET

* Atatürk, annesi Zübeyde hanımı kaybetmiştir.

** Bkz. No. 429.

No. 391

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 251

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

İsveç murahası ikamet ve konsolosluk mukavelesi akdine hâzır olduğunu henüz bildirmemiştir. Diğer bîtaraf hükümetlerin bizim ile ne mukavelesi akdetmek isteyecekleri henüz ma'lûm olmamakla beraber Belçika ve İspanya ve Danimarka ve Hollanda ile ikamet ve konsolosluk ve sair hergûna mukavelât akdine me'zûniyeti müş'ir ve diğer salâhiyetnâmelerdeki ta'birâta mümâsil ta'birâtı muhtevî bir salâhiyetnâme gönderilmesi ihtiyâten muvâfıkdır*.

İSMET

* Bkz. No. 327, 351.

No. 392

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 252

20 Kânun-ı sâni 39

(20 Ocak 1923)

Afv-ı umûmîye müteallik ahkâm muâhedeye girmeyip beyânnâme şeklinde muâhedeye mülhak olacaktır. Yüz elli şahsın istisnâsını biz talep ettiğimiz cihetle bunun zikri bizim lehimize dir. Bu istisnânın beyânnâmeye mülhak bir protokolda zikri mutasavverdi. İster isek bunun yalnız prose verbal'da zikri ile de ik-

tifâ edebiliriz. Fakat protokol yapılması müreccahdır. Te'sîrâtı i'tibâriyle ise bu şekilde arasında fark yoktur. Yunanistan ile bütün ahkâmda tekabül vardır. Hâdisât-ı siyâsiye ile bedîhî bir sûrette mürtebat bulunan cerâim-i âdiye dahî afva dâhildir. Bu mukarrerâtın değıştirilmesine hâlen ne imkân ne de lüzûm vardır*.

İSMET

* Bkz. No. 412.

No. 393

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 253

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

C. 272 ve 273.*

Kayseri'de müteşekkil kilisenin mukaddemâ tesvîye edilen nizâm-nâmesi ba'zı tenkilât-ı gayr-ı ruhâniyeyi ve Serepiskoposla Episkoposların sıfat-ı ruhâniyelerini mutazammın bulunmasına göre şimdi bunun tasdîkı, Konferansta ta'kîb ettiğimiz meslekle mütenakız olacağı ve hükümetin henüz rüesây-ı mezhebiye ile şekl-i münâsebâtı takarrür etmemiş olduğu cihetle yeni kilisenin vaz'iyet ve muâmelâtı dahî bilâhire emsâline muvâfık bir kanûn ile ta'yîn olunmak üzere şimdilik mutasarrıflıkça hareketleri şifâhen takdîr ve kiliselerinin karîben tasdîk-ı hükümete iktirân edeceğinin tebsîri ile iktifâ olunması münâsib temmül edilmiştir. Baha Beyin** mütâlaası.

İSMET

* Bkz. No. 361.

** Eski Adliye Nezareti Mezâhip (Mezhepler) Müdürü olan Baha Bey, özellikle Patrikhane ve kiliseler konusundaki görüşlerine başvurulmak üzere Lozan'a çağırılmış bir uzmandı. Rıza Nur, Baha Beyden yeterince yararlanılamadığını söylemektedir.

Ayrıca Bkz. No. 141, 150.

No. 394

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 256

20 Kânun-ı sâni 39
(20 Ocak 1923)

19 Kânun-ı sâni tarihiyle İngiliz not verbaîi üzerine

250 ve 251 numaralı telgrafnâmelere* istinâden Konferansa bir nota ile şîkâyet etmiştik. İngiliz hey'et-i murahhasasından alınan cevâbi notada muayyen

* Bkz. No. 336.

nikatın İ'tilâf kuvvetleri tarafında işgaline nihâyet verilmiş olması hakkında adem-i ma'lûmât beyân edilmekle beraber Meric'in garb sâhilindeki Yunan tecemmuu Şarkî Trakya'nın tahliyesinin neticesi olduğu ve sulhun ihlâlini tergîb etmeyecek ve buna en ziyâde teessûf edecek olan İngiliz hey'et-i Murahhasasınca bunun ihlâl-i sulh maksadına ma'tûf olduğunu farz etmeğe bir sebep görülmediği, Anadolu'daki istihzârât-ı askeriye ile iletmeğe iktifâ etmeyerek Trakya'da teşkilât-ı askeriye icra ve oraya Anadolu'dan top imrâr eden ve İstanbul'da da top nakline teşebbüs eden Türkiye'nin bu husûsdaki şikâyeti mücib-i istiğrâb görüldüğü ve Yunan askerinin eski İngiliz üniforması giymelerine gelince Avrupa ordularının çoğunda büyük devletlerin ordularına mahsûs olan üniformalar kesretle müsta'mel ve hattâ Türk zâbitlerinde bile bu hâl meşhûd olduğu beyân edildikten sonra 14 Kânun-i evvelde sebep-i mücbir sevkiyle Çanakkale'nin yirmi mil şarkına İngiliz tayyâre zâbiti ile tayyârecisinin meşrû gösterilemeyecek bir sûrette tevkîf edilmesi husûsunda İstanbul kuvvâ-yı işgaliye kumandanının teşebbüsâtini te'yîden bunların tahliyesi taleb ve rica edildiği ve İngiliz zâbtânının şimdiye kadar mücib-i şikâyetleri olmuş hâdis bundan ibâret olmamakla beraber işgalin devâmınca ufak tefek hâdisâtın tekevvünü gayr-ı kabil-i ictinâb olduğu ve Türkler tarafından şikâyet edilen ahvâl-i fevkalâde vaktiy-le tahkîk ve ta'mîk edildiği halde Türk me'mûrîni hareketlerinden mes'ûl oldukları, efrâdı bu kabil hâdisâtı tahrikden men'edemedikleri, velhâsıl Yunanlıların şimendiferlerdeki iz'âcâtından dolayı beyn'el-milel müttefikîn şimendifer komisyonuna mürâcaat lüzûmu beyân edilmektedir**.

İngiliz esirleri ve tayyâreler hakkında bir şey yapmak kabil ise kendilerine bildirilmek üzere emr ü iş'ârı müsterhamdır.

İSMET

** Lord Curzon, aynı gün Londra'ya şunları tellemiştir:

"Ismet Pasha having sent me memorandum accusing Greeks of outrages on Moslems in Greece and of violation of Mudania convention with the alleged countenance of the allies, I have sent strong reply in which I have drawn attention to the manner in which Turks are disregarding their own obligations under that convention and have energetically demanded release of the two British airmen detained since December 14th." (DBFP-I/18, 1.458, No. 335).

No. 395

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 293

21 Kânun-ı sâni 39
(21 Ocak 1923)

Yeni bir şehir inşâsı hakkında Reis Paşa Hazretlerine vuku'bulan iş'âr-ı âlileri buraca nazar-ı dikkate alınmıştır. Nafia Vekâletine esâsen bu hususda teklif vardır. Ancak oraca vuku'bulacak tekliflerin zât-ı devletleri tarafından ehemmiy-

yetle nazar-ı dikkate alınması bizim için mûcib-i teşekkürdür. İsviçreli Profesör Maximilian (?) bu gibi işler için mürâcaatda bulunmuştu. Zât-ı devlerince bu zâtın da re'iyine mürâcaat tensib buyurulduğu takdirde ifây-ı muktazâsısı ve neticeden ma'lumât i'tâ buyurulmasını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 396

İsmet Paşa Hazretlerine
Roma, Paris Mümessilliklerine

No. 294

Mahremdir

21 Kânun-ı sâni 39

(21 Ocak 1923)

Yunanlıların Selanik'te bulunan dördüncü fırkalarını Garbî Trakya'ya nakle başladıkları haber alındı. Garbî Trakya'daki Yunan tahşidâtı münâsebetiyle verdiğimiz notaya bu haberi de ilâve ettik. Bu münâsebetle Sırpıhlarla Yunanlılar arasında yeni bir anlaşma veya zemîni mevcut olup olmadığının tedkiki Erkân-ı Harbiye Riyâsetinden talep olunmaktadır. Sür'at-i tedkiki ile iş'arı mercûdur Efendim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 440.

No. 397

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 296, 297

21 Kânun-ı sâni 39

(21 Ocak 1923)

1 — Yunanistan'daki sivil üserâmızın mikdârı 3800 kişi iddia edildiği anlaşılmıştır. Halbuki bu tarihe kadar taayyün eden üseramız mikdârı 8519 kişi olup İzmir'den alındıkları ahîren bildirilen 499 ve Karesi'den gönderilen 1724 kişinin ilâvesi halinde mecmû' üserâmız 10742 ye bâliğ olur. Bu mikdârdan Çatalca liva ve vilayetinden gönderilenler hâricdir.

2 — Sivil üserâmızın Dâhiliye'den alınan esâmi cedvelleri aynen hey'et-i murahhasaya irsâl kılınmakta idi.

3 — Sivil üserâmızın adedi hakkında mevcut ma'lumâtın bir ân evvel ik-mâli ile Müdâfaa-i Milliye'ye tebliği Dâhiliye'ye bildirilmiştir.

4 — Nezdimizde bulunan sivil Yunan üserâsının şimdiden nezâret altında İzmir'e doğru yola çıkarılmaları vilâyetlere bildirilmiştir*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 367, 383, 420, 423.

No. 398

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 298

21 Kânun-i sâni 39

(21 Ocak 1923)

C 20 Kânun-i sâni 39, 247 numara *.

İstanbul'da bulunan emlak-i islâmiyenin satıştan muhâfazası için yalnız İstanbul'a mahsûs olmak üzere ve sırf bu maksadla moratoryum i'ânında oraca mahzûru var mıdır sür'at-i iş'ârı **

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 387.

** Bkz. No. 439.

No. 399

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 299

21 Kânun-ı sâni 39

(21 Ocak 1923)

C 19 Kânun-i sâni 238 numaraya *.

Pamuklu ve ipekli mensucâtın fasıllarının ihtivâ ettiği bütün mevâddı dâhil etmek suretiyle mutavassıt tabloya idhâli muvâfıkla da 52, 65, 121, 180, 188, 273 üncü maddelerin mutavassıt tablonun fevkındaki mevcûd ta'rifelerimizde ibka olunmalı ve mutavassıt tablonun dahi kabilsen on misline iblâğına çalışılarak ve mevcud istihlâk resimlerinin aynen muhâfaza edilmelidir ve bu bâbda hiçbir taahhûde girişilmemelidir ve bi'il-mukabele tatbikını taahhûd ettikleri asgarî resim mikdârını üç misline tezyid etmemeleri meşrû olmalıdır. Gümrük ta'rifinin piyasaya göre mütemâdi tashihâtın icrâsında kabiliyet-i tatbikiye göremiyoruz. Ma'hazâ para farkı yüzde elli olduğu takdirde senede bir defa tashihâtın icrâsı kabil olabileceği ma'rûzdur.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 374.

No. 400

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 254

21 Kânun-ı sâni 39
(21 Ocak 1923)

1 — Mübâdele tâli komisyonu in'ikad etti. Yunanlılar istimplâk kanunu ile Müslimanların emvâlini zabtetmişler ve etmektedirler. 1912 den beri yapılan bu kanunlar tanınmamak üzere Müslimanların mallarını takdir ve tesviye ettirmeğe çalışıyoruz. Mübâdeleden istisnâ edilecek Garbî Trakya'nın Ustruma Karasu'ya kadar temdidini de talep ettik ise de bunu daha ziyâde istimplâk hakkındaki talebi tervîc ettirmek için yapıyoruz.

2 — Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesindeki hududu muâhedeye koymak ve diğer mevâddı aramızda bırakmak istiyorlar. Paris'ten hey'etleri avdet etti. Ha-sârât-ı harbiye talep edecek son tekâlif-i maliyeyi verecekler imiş.

3 — Çiçerin ile evvelki günkü mülâkat hülâsası şudur: Aralof'a yazdığında benimle dâimâ temasda bulunduğunu fakat Boğazların açık ve kapalı denilen esâs mes'elesinde mutâbık olmadığını söylemiş. Bâyezîd konsolosu geri çağırılmış. Fakat İzmir'e konsoloslarına müsâade edilmemiş. Ticaret-i hâriciye mümessillerini Berlin'de, Roma'da olduğu gibi Ankara'da da bir devlet müessesesi halinde merkezi bulunmak zarûrî imiş. Fakat mülhakatda devlet müessesesi mâhiyetinde bulunamaz imiş. Bu mes'eleler hakkında ma'lûmât i'tâsını istirhâm ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 400/3, 401.

No. 401

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 300, 301, 302

21 Kânun-ı sâni 39
(21 Ocak 1923)

Rusya'nın Bayezid konsolosu orada hiçbir Rus tebaası olmadığı halde ba'zı adamlara Rus tâbiyyetine girdiklerini müş'ir pasaport vesâire tevzi' etmekte ve Kürdleri ve rüesây-ı aşâiri ifsâd edecek tarzda propagandada bulunmakta ve me'murîn-i mahalliye ile dâimi suretde bi'l-iltizâm hâl-i münâkaşa ve cidâlde bulunmaktadır. Vilayât-ı şarkiyede ibkası konsoloslarının tebaaları olmadığı halde bulunmalarından tevellüd eden efîm mahzûrlara meydan vermemek için bu vesileden bi'l-istifâde konsolosun oradan ref'ini ve esâsen orada Rus konsolosu bulunduğu takdirde ileride diğer devletlerin de aynı suretle konsolos bulundurmamak hakkını ileri süreceklere kaviyyen ma'lûm olduğunu binâen bu konsoloslu-

ğun külliyyen oradan ilga ve ref'ini talep edeceğiz. Fakat bundan evvel şahsen konsolosun kaldırılmasını istedik ve bu hususda Bayezid'de de ileride ecnebi konsolos bulundurmayacağımızı Aralof'a söyledim.

İzmir konsolosluğuna gelince: Ma'lûm-i devletleri olduğu üzere İzmir me-nâtik-ı harbiyyeden olduğundan orada hiçbir ecnebî konsolos kabul etmiyoruz. Evvelce bulunup da işgalimizi müteâkib kalan konsolosların sıfat-ı resmîyelerini kat'iyen reddettik. Bu prensibe rağmen Bayezid mes'elesinin arzumuza muvâfik suretde halli halinde İzmir'e konsoloslarını kabul edebileceğimizi Fevzi Paşa da dâhil olduğu halde hükümetin muvâfakatını istihsâl ve bunu Aralof'a ihsâs ettim.

Ticâret-i hâriciye mümessilleri mes'elesine gelince, Çiçerin'in mülhakatda devlet müessesesi bulunamaz tarzındaki beyânâtını sened ittihaz ediyorum. Buna rağmen Aralof'un verdiği notada Rusya'ya gidecek emtia-i ticâriyemizin ve yolcularımızın pasaport ve vesâikını konsoloslarımıza mülhakatda bulunan ticâret-i hâriciye mümessilleri tarafından resmen bildirildi, reddettik.

Merkezde Ankara'da ticâret-i hâriciye mümessilleri bulunmasına gelince: Bunların Berlin ve Roma'da olduğu gibi kabulü mes'ele de vârid olamaz. Bilhassa Roma'da Rusya ile İtalya arasında münâsebât-ı tabiiye-i siyâsiye başlamış olduğundan oradaki ticâret-i hâriciye mümessilliği mâhiyet-i siyâsiyeyi hâiz olmayan bir müessese şeklindedir. Halbuki bizde bulundurmak istedikleri ticâret-i hâriciye mümessilliği mes'ele ticâret muâhedeyle halledilmedikçe tanınmak ihtimâli yoktur. Ticâret muâhedenâme-i müzakereleri devam etmektedir. Aralof bir mükâlememizde memleketler arasında ticâret fazla olmadığından müzâkerât akamete uğrasa da münâsebâtımıza te'sir etmeyeceğini ihsâs etti*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 400.

No. 402

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 303

22 Kânun-ı sâni 39
(22 Ocak 1923)

22/1/39 tarihli telgrafnâmenizi şimdi aldım. 2 madde tamâmen anlaşılmıştır.

HÜSEYİN RAUF

No. 403

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 303

22 Kânun-ı sâni 39
(22 Ocak 1923)

Evvelce... Ferid Bey hâdisesi üzerine murahhasların şahıslarından müteşekkir olacağımızı ihsâs ettikten sonra son vaz'iyet mülâbesesiyle Mougin'le mülâkatında Mösyö Poincaré'nin sulhde mühim bir âmil olabileceğini söylemiştim. Mougin bu husûsu Poincaré'ye yazmış idi. Cevâben aldığı telgrafta Mösyö Poincaré hakkında gösterdiğim i'timâda teşekkür ettikten sonra, bizim gibi kendisinin de kemâl-i harâretle sulhü arzu eylediğini, Fransa'nın dâimâ bu maksadla çalışmış olduğunu, sâhil-i maksûda varılmak yaklaştığı bir sırada Fransa'nın hatt-ı hareketini tebdil etmeyeceğini, fakat müzâkereye başladığı zamandan beri müttefiklerin bu bâbda gösterdiği bir misâli bizim ta'kib etmemiş olduğumuzu, hey'et-i murahhasamız elveym hazırlanmakta olan metinleri bi't-tedkik aynı misâli ta'kib edecek olursa bütün mevki-i meşrûayı nazar-ı dikkate alan kat'î bir metin elde edilmiş olacağı, Avrupa ile münâsebât-ı tabiiyenin tekrar başlaması Türkiye'ye milletler arasında hakkı olan mevkii iktûbâse meydan vereceğini ve bu mes'ûd neticeyi ta'cîl edecek hiçbir şeyi kendinin ihmâl etmeyeceğini söylemektedir. Berây-ı ma'lumât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 404

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 305, 306, 307

22 Kânun-ı sâni 39
(22 Ocak 1923)

Şahsi: İsmet Paşa Hazretlerine mahsusdur.

Ferid Bey hâdisesi münâsebetiyle Miralay Mougin'e sırf şahsî olarak Ferid Bey beyânâtının sû'î tefsire ma'rûz kaldığını ve hususî mâhiyetde olan ba'zı latîfelerinin matbuâta aksettirilerek murahhaslarımızın şahıslarına taarruz edilmesinin bî fâide olacağından başka milletimizi rencide edeceğini ve bu hususda Poincaré'nin nüfuzunu isti'mâl ile matbuâtta başlayan bu cereyânın devâmına meydan vermeyeceğini ümid ettiğimi söylemiştim. Bugün Miralay Mougin nez-dime gelerek diğer telgrafımdaki Poincaré'nin bana telgrafını naklettikten sonra şifâen şahsî ve mahrem olarak Ferid Bey hâdisesi hakkında Poincaré'nin şahsî ve mahrem bu husustaki telgrafını okudu:

Ferid Bey, Hasan Beyi muvakkaten istihlâf ettikten sonra birçok mesâildeki i'tilâfları keen lem yekün addetmiş, yalanlarıyla, terbiyesizliği ile ve sûi niyetle herkesi dilgîr etmiştir.

Şu ifâdâta bulunmuştur: “Fransa harb etmek istemiyor ve yapamaz. Ruhr üzerine kuvvetlerini tahşîd etmek istiyor. İngiltere harb etmek isterse fakat müzâkere fesâdcûyâne kırk sekiz saat sonra cesur askerlerimiz Irak’a gireceklerdir. Geriye İtalya kalıyor, bırakın ki güleyim. Milletimiz liyâkat kesbetti, sulhü istiyoruz fakat harbden korkmuyoruz.”

Bu edâ üzerine sözüne devâm etmiş; bu kabil birkaç tezâhür üzerine üç hey’et-i Murahhasa hesabına Ferid Beyle her türlü münâsebâtı kat’a karar vermiştir.

Miralay Mougin ilâveten dedi ki: birinci derecede Poincaré gibi bir Fransız’a karşı Avrupa siyâsetinin merkezi olan Paris’te birinci derecede bir Türk görmek istiyoruz. Ma’lumât-ı sâlifeye nazaran şüphesiz Ferid Beyin velev ki cüz’î bir zaman için olsa da muhâfaza ve sıyâneti lâzımdır. Ben Miralay Mougin’e husûsî ve dostâne bir latîfenin bu tarzda telakki edildiği tarzında cevâb verdim ve bunda ciddiyetle telakkinin doğru olamayacağını ve her halde Ferid Beyin bu tarzda idâre-i kelâm edemeyeceğini söyledim ise de müşârünileyhin âtiyen Paris’te ifây-ı vazife etmesi imkânsız olacağı mütâlaasındayım. Aynı mütâlaaya siz de iştirâk ederseniz ne zaman ve en münâsib kimin bu vazîfeye ta’yini muvâfık olacağını mütâlaa-i âliyeleri ile birlikte iş’ârını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 346, 358, 404, 486.

Rıza Nur şöyle yazıyor:

“Puankara, Fransa Hükümetinin Başvekili ve Hariciye Nazırı sıfatıyla Ankara’daki mümessili miralay Mojen’e: “Ferid âdi ve yalancı bir adamdır. Böyle bir adamla münâsebette bulunamayız. Bunu Türk Hükümetine böylece söyle!” demiş. Mojen telgrafi Rauf’a göstermiş. Rauf da aynen İsmet’e gönderdi... Rauf ile Ferid’in arası pek bozuktur. Millet Meclisinde kürsüde bir defa Rauf, Ferid’i rezil etmiştir. Şimdi de bunu fırsat bilip telgrafi aynen göndermiş. Ferid’in kaldırılmasını teklif ediyordu.” (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1055-1056)

Anlaşılan Rauf Orbay ile Ferid Tek’in arası eskiden açılmış. Lozan Konferansının başladığı günlerde ikisi arasındaki geçimsizlik biraz daha artmış gibidir. Rauf Orbay, Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili sıfatıyla, 19 Kasım 1922 günü Paris Mümessili Ferid Tek’e şu telgrafi çekmiştir:

“Merkeze tebliğ olunan mühim istihbarat-ı siyasiyenin doğruca Lozan Hey’et-i Murahhasa Riyasetine de iblâğı hususuna itina olunması mercudur”. (*P.B.A.- K. 372/1*)

Ferid Tek, buna cevap verirken, “siyasal işlerin Lozan’da yoğunlaştığı”nı söylemiş ve bununla Rauf Orbay’ı kızdırmıştır. Ferid Bey Ankara’ya şu telgrafi çekmiştir:

“C. 19 Teşrinsani telgraf

“Mesail-i siyasiyenin Lozan’daki Heyet-i Murahhasamızda temerküzü hasebiyle evvelce muntazaman maruz ahbar-ı siyasiye bir müddettenberi arzedilmektedir. Mamafih mesâil-i harbiye ile beraber Fransa hakkında mühim ve lüzumlu görülen istihbarat-ı siyasiyenin arzedileceği mârûzdur”. (*PBA-K. 372/1*; Paris Mümessilliginden Hariciye Vekâletine tel, 23.11.1922, No. 1026).

Rauf Orbay, 7 Aralık 1923 günü Ferid Tek beye şu sert karşılığı vermiştir:

“Mesail-i siyasiyenin Lozan’da temerküz etmesine rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin siyaset-i hariciyesi Hariciye vekaletince tedvir edildiğine nazar-ı dikkat-i âlilerini celbe müsaadenizi rica eylerim. Mesâl-i mühimmeyi tesrihan İsmet Paşa Hazretlerine bildirmekle beraber memleketin alâkadar olduğu her hususun Hariciye Vekâletine iş’arını lâzimededen görürüm Efendim. - Hüseyin Rauf” (PBA - K. 372/1)

Ferid Bey, Rauf Orbay ile İsmet Paşa arasında kalmıştır. Başbakan ve Dışişleri Bakan Vekili Hüseyin Rauf Bey’e saygılı bir telgraf çekmiş, tabiiyeti Dışişleri Bakanlığına bağlı olduğunu, ancak Lozan konferansıya ilgili bilgilerin İsmet Paşa’ya da gönderildiğini bildirmiş, önceki telgrafının yanlış açılmış olabileceğini söylemiş, bir örneğini tekrar göndermiş ve “memleketin alâkadar olduğu kaffe-i hususat kemafissabık ve doğrudan doğruya Vekâlet-i Celileye arzedilmekte ve ancak bunlardan Lozan konferansının cereyanı ile alâkadar görülenlerin bir şureti Heyet-i Murahhasa Reisi İsmet Paşa Hazretlerine dahi arz kılınmaktadır”. (PBA-K. 372/1: Paris Mümessilliginden Hariciye Vekâletine yazı. 7.12.1922, No. 1126)

Bu saygılı telgrafa rağmen Rauf Orbay ile Ferid Tek’in arası düzelmemiştir. Hasan Saka, 1922 Aralık sonunda geçici olarak Ankara’ya gidince, İsmet Paşa, Ferid Beyi Lozan’a getirmiş, kendisine Delege Vekili gibilerden bir ünvan verilmesini de istemiştir. Rauf Orbay, Ferit Bey’in hiçbir ünvan verilmeden Lozan konferansında çalıştırılmasına razı olmuştur. Ferit Bey’in Lozan’a gelişi, Fransızların hoşuna gitmemiştir. Zira, ondan önce Fransızlar, Osmanlı borçlarının yalnız faizlerinin paylaşılabileceğini söylüyor ve Cavit Beyi’de bu yola çekmiş görünüyordular. Ferit Bey bu hesabı bozmuş ve Fransızların hışmını üzerine çekmiştir.

Rauf Orbay, bu olayı da fırsat bilerek, Ferit Bey’in Paris Mümessilligi görevine son verilmesini istemektedir. İsmet Paşa ise, Büyük bir sefir olarak takdir ettiği Ferit Tek’in Fransız entrikalarına kurban edilmesine karşı çıkmaktadır. (Bkz. No. 486). Ancak ilk çırpıda Başbakan Hüseyin Rauf Orbay ağır basacak, Ferit Tek’i Şubat 1923’te Paris’teki görevinden alacaktır. Ama İsmet Paşa Başbakan olunca Ferit Tek’i kabinesine alacak ve ileride de uzun yıllar Büyükelçi olarak görevlendirecektir. Ocak 1923’te Ferit Tek, Rauf Orbay ile İsmet Paşa çekişmesinin ortasında kalmış bir kimsedir.

No. 405

*İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine*

No. 308

22 Kânun-i sâni 39

(22 Ocak 1923)

Mougin bugün nezdime gelerek muhâvere arasında Rusların Heriot vâsıtasıyla Fransızlardan bir hey’et-i islâhiye-i askeriye isteyerek buna Mareşal Joffre’un riyâset eylemesini arzu ettikleri, fakat Fransa Rusya ordusunun tensikına yardım etmek istemedğinden bu teklifi nazar-i itibâre almadıklarını, Rusya borçlarını tanısaydı Fransızların kendileriyle münâsebâta girişmekte beis görmeyeceklerini söyledi.

HÜSEYİN RAUF

No. 406

*Hey'et-i Vekîle Riyâsetine**Müsta'cedir*22 Kânun-i sâni 39
(22 Ocak 1923)

No : 255

21 Kânun-i sâni 39 raporudur:

1 — Paris'den gelen Fransız hey'eti henüz mâlî tekâlifî tahrîrî olarak vermedi. Harb hasârat-ı şahsiyesi olmak üzere on beş milyon Lira otuz yedi senede ödenmek üzere kat'î olarak talep edecekler. Yunanlılardan ta'mîrât bedeline de müsâid olacaklar imiş.

2 — Musul için alenî komisyonda münâkaşât olacaktır. Curzon en nihâyetde mes'elenin hakeme havâlesini teklîf edecek görünüyor. Ben cevâben ve ansızın mes'eleyi plebisite havâle etmek teklifini yapacağım. Esâsı kabul ederse ya müşterek işgal ve bîtaraf nezâretinde re'y-i âm veya tarafeyn işgalinden muarrâ olarak serbest re'y-i âm usûlü teklîf edeceğim. Bu maddenin alındığını ve anlaşıldığını derhal bildirmenizi rica ederim *.

3 — Mübâdele-i ahâli mes'elesinde muallak olan metâlibimiz şunlardır: İslâm emvâlinin istimlâki için yapılan kanunların gayr-ı vâki' addiyle emvâlin bedelini tesviye asıl talebimizdir. Yunan tebaasının da Türkiye'ye girmesini men' ve Pendik-Maltepe-Kartal mevâkiinin de mübâdeleye tâbi' olması, mübâdeleye tâbi' olmayan ahâlinin dâhilde kalan emvâlinin tasviye-i hesâbâtı gibi taleblerimiz vardır. Bunlara mukabil olmak üzere ihdâs ettiğimiz mes'eleyi ya'ni Karasu'ya kadar mübâdelenin yapılmaması teklîfine karşılık tutarak yarın mübâdele-i üserâ ve ahâli mes'elesini bir netîceye îsâle çalışacağız **.

İSMET

* Bkz. No. 411

** Bkz. No. 407.

No. 407

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 258, 259

22 Kânun-i sâni 39
(22 Ocak 1923).

22 Kânun-i sanî 39 raporudur:

No. 258

1 — Mübâdele tâlî komisyonu ictimâ etti. İslâm emlâkini te'diye ettirmek için teklif ettiğimiz tedâbir-i esâsiye Yunanlılarca kabul edilmediğinden bütün

mes'ele muallak kaldı. Mezarlar hakkında asgarî komisyon ictimânda umûmiyetle mezarlar arâzisinin tasarrufundan vazgeçtiler. Fakat Arıburunu sâha-i harbinin mezarlar gibi tahsîs edilmesi Avustralyalılarca talep edildiği hakkında İngilizlerin ısrârı tarafımızdan reddolduğundan mes'ele muallak kaldı.

2 — Tâbiyetler mes'elesinde İtalyanlar bizden iki bin beş yüz âile reisinin İtalyan tâbiyetine girmesini kabul etmeğimizi talep etmişlerdi. Biz de başka kimse duymamak, âile efrâdına şâmil olmayarak bin kişiye şâmil olmak, Müsliman, Rum, Ermeni olmamak üzere muâhede hâricinde ayrıca bir i'tilâf yapacağımızı söylemiştik*.

No. 259

Garroni şerâitimizden şiddetle şikâyet ve ka'iyetle reddetti. Mes'ele kapitülasyonlar işinin adlî sistemden mâadâ işlerini bitirmek için İtalyanlara mütârekeden sonra yaptıkları yeni İtalyan tebaası hakkında muvâfakat vermekten ibârettir ki mümkün olduğu kadar asgarî ve mahzûrsuz yapmağa çalışıyoruz.

3 — Yarı Türkiye'nin Anadolu'daki cenub hududları mevzû-i bahs olacaktır. Fransızlar Ankara İ'tilâfnâmesine riâyet olduğu kaydıyla oradaki hududu almakta iktifâ etmek fikrindedirler. İngilizler behemhâl yalnız kalmayarak Fransız mes'elesini de ortaya sürmeğe çalışıyorlar. Biz Ankara İ'tilâfnâmesini mer'î addederek bütün kuvvetleri Musul aleyhine tevhd edeceğiz**.

4 — Mâliye teklifini vermediler. Projeyi hazırlıyorlar.

İSMET

* Bkz. No. 416

** Bkz. No. 414.

No. 408

*İsmet Paşa Hazretlerine
Fevzi Paşa Hazretlerine
Paris, Roma, Moskova, Tiflis,
Bakü, Batum Mümessilliklerine*



No. 309

23 Kânun-i sâni 39

(23 Ocak 1923).

Kânun-i evvelin 31 inci günü bir İngiliz müfrezesi Haliç'te bulunan dört motor gambotumuzun makine aksâmına âid âlât ve edevâtı ve 2 Kânun-i sâni-de dahî havuzdaki üç motorun makine aksâmını almışlardır. Maçka ve Taşkışlalardan muhtelifü'l-ecnâs esliha ve mekanizmaları dahi alınıp vapurlara tahmil edilerek gönderilmiştir.

Bunun üzerine fevkalâde komiserlere gönderdiğimiz şifâhî bir notada âlât ve esliha-i mezkûre Türk hükümetinin malı olup İstanbul'da ve düvel-i müttefikanın müşterek muhâfaza ve mes'ûliyetleri altında bulundurulmakta olduğundan ve sâhibinin ma'lumât ve muvâfakatı olmaksızın memleketten çıkarılmaları gayr-ı câiz olacağını kendilerinin de takdîr edeceklerinden bahisle işbu tarz-ı hareketden dolayı protesto eyledik ve bunların Yunan ordusuna teslimi maksadıyla Dedeâğaç'a sevkedilecekleri müstahber olduğundan işbu levâzım ve eslihanın ne maksadla ve nereye gönderildikleri hakkında âcilen cevâb vermelerini istedik. Berây-ı ma'lûmât *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 384.

No. 409

Adnan Beyefendiye
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 310

23 Kânun-ı sâni 39
(23 Ocak 1923)

Gayet aceledir

Mülgâ Bükreş Sefârethânesinin tahliyesine mahallî mahâkiminden hüküm istihsâl edilmiş olduğu anlaşılıyor. Sefârethâne bir kasa derûnunda Sefâretin gümüş takımları ile billurdan ba'zı evânî bulunduğu ve kasa alâhâlihi naklolunduğu takdirde bunların kırılacağı ve anahtar gönderilmezse kasa kapısının kırılacağı bildirilmiştir. Romanya Mümessiline mürâcaatla kasanın kırılmak ihtimâli olduğuna nazaran Romanya hükümetinin bir gün için te'hîrine mübâşeret olunması esbâbının.....? mevcuttur.

İktizâ ederse Köstence şebbenderi Enver Beyden de bu bâbda izâhât alınarak kendisinde bulunduğu söylenen anahtar Bükreş'teki İsviçre sefâretine tevdi' buyurtmanızı rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 410, 507.

No. 410

Adnan Beyefendiye
İsmet Paşa Hazretlerine

No. 311

23 Kânun-ı sâni 39
(23 Ocak 1923)

Mülgâ Hariciye Nezâreti tarafından Köstence'de şebbender olarak bulunan Fazıl Bey aleyhine ısdâr olunan bir hükümden dolayı şebbenderhânenin eşya ve dosyaları pencerelerden dışarı atılmış ve bilâhire bir mahzene konulmuştur.

Mes'ele bir tahliye hükmünün icrâsından ibâret olduğu halde İsviçre Sefâretinin bu bâbdaki i'tirâzına ehemmiyyet verilmemiştir. Şehbenderhâne eşyası için hâlâ bir bina bulunamadığı anlaşıldığından eski bina dâhilinde hiç olmazsa üç odanın tahsîsi lâzımdır. Bu muâmelâtın yolsuzluğu Romanya mümessilinin nazar-ı dikkatına vaz' buyurulmasını ve husûs-ı mezkûrun te'miniyle berâber neticeden ma'lumât i'tâsını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 409, 507.

No. 411

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 312

23 Kânun-ı sâni 39
(23 Ocak 1923)

C. 22 Kânun-i sâni 255 numaranın ikinci maddesine: *

1 — Hey'et-i Vekîlede görüşüldü, İngilizlerin hakeme havâle edilmek teklifi-ne karşı zât-ı âlîlerinin plebisit teklif buyuracağınıza nazaran ârânın tezâhürü için yalnız işgal kuvvetlerinden değil oradaki teşkilâtının da tahliye edilerek (muvakkat bir) idarenin te'sîsi veyahud Hafık'a (?) kadar mıntıkanın müştereken işgali ile re'y-i âmme mürâcaat edilmesi lüzûmuna kanaat hâsıl oldu.

2 — Bugünkü mahallî gazetelerde İstanbul'dan mevrûd 22 Kânun-i sâni tarihli bir telgrafnâmede Tan Gazetesinin hey'et-i murahhasamızın Musul hakkın-da plebisit talep ettiği bildiriliyor.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 406, 414, 445.

No. 412

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 313, 314

23 Kânun-ı sâni 39
(23 Ocak 1923)

C 20/1/39 tarih ve 252 numaraya *.

Hey'et-i Vekîlede görüşüldü. Afv-ı umûmîye müteallik mevâddın bir protokola derci muvâfıktır. Ancak Yunanlıların Gunaris tarafdarı ve hükümet-i hâzıra aleyhdârı bulunanları afvdan istisnâ etmekte bulunmalarına nazaran müteakilen harekât-i millîye aleyhdârlarının istisnâsı lâzım gelirdi kanaatındayız.

* Bkz. No. 392.

255 numaralı telgrafın birinci maddesinde afvın mutlak olduğu ve yüz elli kişinin memleket dâhiline giremeyeceği iş'âr buyurulduğundan afvın cerâim-i âdiyeye de teşmîlinin ve mutlak olmasının muvâfık görülmediği arz edilmiş idi. Binâenaleyh cerâim-i siyâsiye ile hiçbir irtibâtı bulunmayan cerâim-i âdiyenin afvda dâhil olup olmadığı ve memleket dâhiline girmeyecek olan eşhâsın afvdan ve netâyic-i hukukîyesinden istifâde edip etmeyeceğinin vâzihan iş'arını rica ve işbu mukarrerâtın tebdiline imkân bulunmadığına hâlen bir şey denilemez ise de ta'dil lüzûmu tabîi görüldüğü arz olunur.

HÜSEYİN RAUF

No. 413

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 316

23 Kânun-ı sâni 39
(23 Ocak 1923)

C. 20 Kânun-i sâni tele*.

1 — Memleketimize gelebilecek muhâcirin hakkında evvelce arz olunan ma'lûmât Sıhhiye Vekâletinin tedkikatına müsteniden ve iki vekâlet arasında cereyân eden muhâbere üzerine yazılmış olduğuna nazaran buradan çıkmasına ihtimâl verilemez. Bura matbuâtında bu tarzda neşriyât görülmemiştir.

2 — Garbî Anadolu'ya muhâcir kabul edilebileceği evvelce bildirilmiş olan altmış bin hânenin büyük bir kısmına da İstanbul'dan fevc fevc gelen millî yer-siz muhâcirler yerleştirildiği cihetle elyevm oraya ancak yirmi bin hâne kolaylıkla kabul olunabilir.

3 — Elimizde kabil-i iskân bir halde emlak-i metrûkeden bugün Türkiye dâhilinde köyler de dâhil olduğu halde yüz bin hâne yoktur ve bunlardan büyük kısmına da ber vech-i bâlâ şimdiden melce'siz kalan halkımız yerleştirilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 389.

No. 414

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

No. 262

23 Kânun-i sâni 339
(23 Ocak 1923)

Bugün son derece buhranlı oldu. Curzon bütün vesâitini bütün gün istî'mâl etti. Musul'un siyâsi muhâbere günüdür. Konferansın mebâdisinde olma-

diğımızı bütün cihân efkâr-ı umumiyesine karşı Musul yüzünden sulh âlemini tehlikeye koymak mes'uliyeti ağır olduğunu iddiâ ve Musul'u talep ettim. Cemiyet-i Âkvâm'a müracaat etmeğe karar verdi. Onun mahrem niyeti sulh projesinin hey'et-i umûmiyesini pazarlığa koymazdan evvel Musul mes'ulesini halletmek idi. Çünkü müşkil vaz'iyete girdi. Ve ric'at etti. Büyük müsademe akabinde İspanya Sefirinin ziyafeti münâsebetiyle anladım ki İtalya ve Amerika mahâfilinde meserret var idi. Belki muzafferiyet günüdür. Zafer çok buhrânlı günde olur. Fakat anlaşılmaz. Ben böyle söz sarfetmişim. Bilesiniz ki çok yorgunum. Üç gece uyumadım. Bugünkü Musul müsâdemesini düşündüm. Curzon inkâtâ karşısında şimdilik ric'at etti. Büyük ve mütemâdî tertibât ve tehdidât yaptı. Çok yoruldum. Benim güzel Gazi Şefim beni bu kadar imtihâna niçin fedâ ettin. Büyük ziyâfetlerin birinci damlasını hep senin sıhhatına ve en büyük buhrânlardan sonra benimle içler. Selâm selâm! Acab seni tekrar görecek miyim? Curzon sandalyesinde yığılmış idi. Vedâ' ederken Garroni bana çok çalmlı hâlin var diye gülüyordu. İngiliz'i Musul yüzünden sulhu tehdid eder gösterdik. Dehşetli propaganda ve mücadele*.

İSMET

* İsmet Paşa'nın Musul konusundaki resmî raporu için bkz. No. 419.

No. 415

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 315

24 Kânun-ı sâni 39
(24 Ocak 1923)

Afv-ı umûmî mes'ulesi müzâkare edilirken Zağlul Paşa* ve sâir mevkuf bulunan vatanperverlerin dahi afv-ı 'umûmîden müstefid olmaları husûsunun müzâkerâtda te'mîni rica.

HÜSEYİN RAUF

* Mısır Vaft partisi lideri Zağlul Paşa, İngilizler tarafından tutuklanıp Cebelitarık'a sürgün edilmiş bulunuyordu.

No. 416

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 317

24 Kânun-ı sâni 39
(24 Ocak 1923)

C. 258 telgrafın ikinci maddesine*. İtalyanlar tarafından hilâf-ı kanun olarak istisnâen İtalya tâbiyyetine müctemian girmelerini kabul etmemiz taleb olu-

* Bkz. No. 407.

nan bin kişi kimlerdir. Aileleri efrâdına şâmil olmadığı takdirde tebdîl-i tâbiyyetde neden ısrâr ediyorlar. Bu adamlar nerelidir ve başkalarından ihtifâsı nasıl mümkün olacaktır. Tebdîl-i tâbiyyeti kabul edersek kanûnen memleketten çıkmaları lâzım geleceğinden bu cihete riâyet olunacak mıdır?

HÜSEYİN RAUF

No. 417

İsmet Paşa Hazretlerine
Müşîr Fevzi Paşa Hazretlerine

No. 318

24 Kânun-ı sâni 39
(24 Ocak 1923)

Miralay Mougin'den Fransızların Ruslar Besarabya'ya taarruz edeceklerinden endişe etmekte oldukları ve Lozan Konferansı devam ederken vukua gelecek böyle bir taarruzun Rus delegelerinin uzaklaştırılmasını ve bu suretle bizim de muâhede ile merbût olduğumuz uzaklaştırılan Ruslar yüzünden Konferansı ta'vik edeceğimiz mülâhazasındadır. Her halde Rusların Besarabya üzerine taarruzlarını ümmid etmekte ve bu ihtimalden endişe eylemektedirler. Berây-ı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

No. 418

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 319

24 Kânun-ı sâni 39
(24 Ocak 1923)

C. 23 tarihli rapora*. Musul ve Suriye hududları münâkaşasına dâir olan telgrafınızın vürûdu akabinde Mougin'i da'vet ederek evvelce arzettiğim Poincaré'nin telgrafına ve Suriye hudûdu mevzû-i bahs olunca Fransız delegeleri Suriye hududlarının Ankara İ'tilâfnâmesi ile halledildiğini yine onlara (?) karşı muhahhaslarımızın dürüst hareketi muhâfaza etmelerine rağmen Musul'un Cem'iyet-i Akvâm'a havâlesinde İngilizlere müzâheretleriyle Ankara İ'tilâfnâmesiyle mükellef oldukları bize müzâheretin aksini iltizâm ettiklerine nazar-ı dikkatlerini ehemmiyetle celbettiğimi ve bu hususda Meclisde beyânâtda bulunmadan ev-

* Bkz. No. 419.

vel Mösyö Poincaré'nin nokta-i nazarını bilmenin fâideli olacağını îzâh ettim ve cumartesi gününe kadar cevâba intizâr eyleyeceğimi de ihdâs eyledim **. Berâyı ma'lumât.

HÜSEYİN RAUF

** İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Rauf Orbay'ın bu girişimini de hemen haber almıştır. Yüksek Komiser Vekili Henderson, 25 Ocak günü bunu Londra'ya tellemiştir ve Türkiye'nin 27 Ocak gününe (yani Cumartesine) kadar cevap beklediğini belirterek bu tarihin anlamı üzerinde durmuştur. Onun kanaatine göre, Türk Hükümeti, 27 Ocak günü Rus Büyükelçisi Aralof ile Türk-Sovyet antlaşmasını görüşecekti ve o yüzden o tarihten önce Fransa'nın cevabını bekliyordu. Henderson, Türk Hükümetinin hem ordusuyla hem de Sovyetler yoluyla İngiltere üzerinde baskı yapmağa çalıştığı kanısındaydı. (Bkz. Henderson'dan Lindsay'e tel. 25.1.1923, No. 41: *DBFP-1/18*, p. 470, No. 344).

No. 419

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 260, 261

24 Kânun-ı sâni 339

(24 Ocak 1923)

23/1/923 raporudur.

No. 260

1 — Bugün öğleden sonra iki def'a ictimâ' eden Arâzi Komisyonunda Türkiye'nin cenub hududları mevzû-ı bahs oldu. Fransızlar Ankara İtilâfı ile Suriye hududunun mukarrer olduğunu söylediler. Hiç sesimi çıkarmadım. Musul mes'elesinin münâkaşası hakikî bir büyük musâdeme olmuştur.

Sabahleyin ben Musul vilâyetinin Türkiye'ye iâdesini îcâb ettiren esbâb ve delâili pek mufassal îzâh ettim. Lord Curzon uzun bir cevâbla mukabele etti. Nihâyetinde her iki taraf kendi nokta-ı nazarında ısrâr etmekte olduğundan Irak şimal hududunun hallini bîtaraf addettiği Cem'iyet-i Akvâma havâleyi teklîf etti. Muhtelif sûret-i haller arasında plebisitten ictinâb etti. Fransa, İtalya ve Japonya İngiliz'i tervîc ve takviye ettiler. Öğleden sonra Curzon'a cevâb vererek ihtilâfî Cem'iyet-i Akvâm'a havale ve tevdî'a muvâfakat edemeyeceğimi kat'î olarak beyân ve plebisitten ictinâb etmesini tenkid ettim. Nihâyetinde bilâ kayd u şart Musul'un Türkiye'ye iâdesi esâsının kabulünü talep ettim.

No. 261

İngiliz en nihâyetde tekrar mes'eleyi Cem'iyet-i Akvâm'a arz ederek sulh-i âlemin tehlikeye ma'rûz olduğunu ifâde ve ihtilâfın halline müdâhale etmesini derhal talep edeceğini söyledi. Musul'un iâdesi teklîfinde ısrâr ettim. Bunun karşısında inkitâa intizâr ederken İngilizlerin tekrar Cem'iyet-i Akvâm'a mürâcaat etmesi mütâlaası ile ictimâ' hitâm buldu. Büyük buhrân oldu. Curzon

Cem'iyet-i Akvâm'a mürâcaat ederek ihtilâfın tahkîkini talep edecektir. Vaz'iyet ciddîdir. İnkişâfı peyderpey arz olunacaktır. Büyük buhrân ve mücâdele günüdür*.

* Musul sorununun konferansta görüşülmesini Lord Curzon şöyle rapor etmiştir:

"In this morning's discussion, I began by asking Ismet Pasha to state the Turkish claim to Mosul. In reply he gave a re-hash of the Turkish case... reiterated the old fallacies, ethnic, geographical, economic, strategic, etc. and laid unexpected stress on the contention that we are not justified in holding any part of a vilayet of which we were only in partial occupation at the exact hour when the Mudros armistice... was signed... In reply I made the speech... basing my case upon: (a) the obligation of treaty or of honour into which we have entered, (b) the juridical position which we occupy in Irak, (c) the interests and views of the various racial or religious groups in the Mosul vilayet... I ended, as I had proposed, by saying that, inasmuch as the Turks and ourselves found it impossible to agree, H.M.'s Government were quite prepared to refer the determination of the disputed frontier between Turkey and Irak to the League of Nations and to abide by the result...

"When we resumed Ismet read out his response. After answering some of the points in my speech of the morning, he then refused arbitration in any form, including, apparently, reference to the League of Nations, persisted in describing Mosul as part of the mother-soil of Turkey and demanded a plebiscite of the inhabitants.

"This demand enabled me to point out with exactitude how futile and dangerous an instrument a plebiscite must be in a country with a partially nomadic population...

"I pointed out what a deplorable impression would be produced upon world-opinion, if the Turks were to refuse the offer now made to them with the approval of all the powers... I then offered to let Ismet defer his final reply till tomorrow morning. I might as well have appealed to the Sphinx of Egypt or apostrophised the mummy of Tuthankamen. Ismet,... merely replied that his arguments remained unanswered and unanswerable, that Mosul was a part of the motherland, that he had no doubt that I was about to give up, and that reference to the League of Nations was out of the question..." (F.O.424/256, p. 193, No. 109; DBFP-I/18, p. 463-465, No. 340: Curzon'dan Foreign Office'a, tel. 23.1.1923, No. 224).

Lozan Konferansı, 23 Ocak 1923 günü, biri öğleyin, diğeri akşam, iki basın bildirisi yayınladı. Bu bildirilerin metinleri aşağıdadır:

Le communiqué officiel de 11 heures.

La commission des questions territoriales et militaires s'est réunie mardi à 11 heures pour examiner la question des frontières méridionales de la Turquie en Asie.

Après avoir rappelé les circonstances dans lesquelles la discussion de ce sujet avait été ajournée, ainsi que les conditions dans lesquelles le problème se posait maintenant devant la commission, Lord Curzon a donné la parole à la délégation turque.

Ismet Pacha a exposé en détail les raisons d'ordre ethnographique, historique, politique, géographique, économique et stratégique pour lesquelles la Turquie devait revendiquer la possession du vilayet de Mossoul.

Lord Curzon, en se félicitant de l'occasion qui lui était donnée d'exposer publiquement la thèse britannique, a exposé pour quelles raisons son gouvernement se trouvait dans l'obligation de soutenir le rattachement du vilayet de Mossoul à l'Irak. Il a ensuite discuté l'un après l'autre chacun des arguments produits par Ismet pacha. Après avoir déclaré que la question du pétrole à laquelle la délégation turque n'avait pas fait allusion, était absolument étrangère à l'attitude adoptée par le gouvernement Britannique, Lord Curzon a conclu que son gouvernement ne pouvait pas faire droit à la demande turque, mais qu'il était prêt à soumettre la délimitation de la frontière entre la Turquie et l'Irak à l'examen d'une autorité impartiale, en l'espèce la Société des nations, dont il acceptait d'avance la décision.

2 — Bir habere göre Ruslar Boğazlar mukavelesini imzâlayacaklar imiş. Gelibolu'da bir kuvve-i askeriyemiz bulunmasını onlar da şart ediyormuş.

İSMET

M. Bompard, après avoir constaté que la question de la frontière entre la Turquie et la Syrie, déjà réglée par des accords antérieurs, n'était pas soulevée, a tenu de s'associer à la proposition extrêmement libérale faite par la délégation britannique et a insisté auprès de la délégation turque pour qu'elle l'acceptât.

Le marquis Garroni s'est associé à cet appel.

Ismet pacha s'est réservé de faire connaître sa réponse dans une séance qui aura lieu cet après-midi à 18 heures. (*Gazette de Lausanne*, 24. 1. 1923).

Le communiqué de 19 heures 45.

La commission des questions territoriales a tenu une nouvelle réunion à 18 heures.

Ismet pacha a répondu aux divers points de l'argumentation développée par lord Curzon à la séance du matin et a déclaré que la Turquie ne pouvait pas s'en remettre à un arbitrage pour décider du sort d'un territoire qui doit être considéré comme une partie de la Turquie; en relevant que la délégation britannique avait écarté l'idée d'un plébiscite, il a demandé la restitution de Mossoul à la Turquie.

Lord Curzon, après avoir répliqué aux remarques qu'Ismet pacha venait de présenter, a indiqué par quelles raisons le système du plébiscite devait être écarté; il a montré que la procédure prévue par le Pacte de la Société des nations garantissait à la Turquie qu'elle aurait toute liberté pour défendre pleinement ses intérêts devant le Conseil de la Société. Il a fait appel à la délégation turque pour que, après un nouvel examen, elle modifiât son attitude et a déclaré que, si elle s'y refusait, le gouvernement britannique s'adresserait néanmoins au Conseil de la Société, conformément à l'article 11 du Pacte.

Le baron Hayashi a fait appel à la délégation turque pour qu'elle examinât à nouveau la proposition qui lui était soumise.

M. Bompard s'est exprimé dans le même sens au nom de la délégation française, en insistant sur la lourde responsabilité qu'assumerait la délégation turque en rejetant la proposition équitable et sage dont elle est saisie.

Le marquis Garroni, à son tour, a fait appel encore une fois à l'esprit de sagesse de la délégation turque.

Ismet pacha a brièvement répliqué en maintenant ses déclarations antérieures.

Lord Curzon a alors annoncé qu'il ferait sans délai auprès du Conseil de la Société des nations la démarche à laquelle il avait fait allusion, en se basant sur l'article 11.

(*Gazette de Lausanne*, 24.1.1923).

No. 420

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 263

24 Kânun-ı sâni 339
(24 Ocak 1923)

C. 20/1/39 ve 289 numaralı şifreye: *

Madde 1 — Yunanistan'daki rehînelerimiz teslîm edildikten sonra elimizde-ki rehîneler iâde edilecektir. İnşâât taburlarındaki tebaamız mübadele-i ahâli

* Bkz. No. 383, 397.

başladığı zaman ilk katile olarak gönderilecektir. Bu da ancak sulhun imzasından sonra olabilecektir**.

Madde 2 — Mezâlîm ikâ etmekle maznûn Yunan zâbitânı şimdiye kadar tecziye edilmedilerse ma'füvv kalacaklardır.

İSMET

** Bkz. No. 420, 423.

No. 421

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 264

24 Kânun-i sâni 339

(24 Ocak 1923)

C. 20/1/23 ve 284 numaralı telgrafa*:

Esâsen Salîb-i Ahmer, mübâdeleye derhal mübâşeret edileceğinden üserâ garnizonlarının tefîşinden sarf-ı nazar etmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 378.

No. 422

Heyet-i Vekîle Riyâsetine

No. 265, 266, 267, 268.

24 Kânun-i sâni 339

(24 Ocak 1923)

No. 265

Dün Musul hakkında Konferansta cereyân eden münâkaşât sırasında Lord Curzon Cem'iyet-i Akvâmın ekseriyet i'tibârıyla bîtaraf hükümetlerden müteşekkîl ve büyük bir kuvve-i ma'nevîyeyi hâiz olduğundan bahs ettikten sonra şâ-yed Türkler İngiliz teklifini kabul etmiş olsalardı sulhden sonra iştirâk edeceklerini mukaddemâ bildirmiş oldukları Cem'iyet-i Akvâm'a henüz dâhil olmadıkları takdirde bile Cem'iyet-i Akvâm mukavelenâmesinin on yedinci maddesi kabil-i tatbîk olacak idüğünü söyledi ve bu madde mûcibince biri veya her ikisi de Cemiyet a'zâsından olmayan devletler arasında bir ihtilâf tahaddüsünde Cem'iyete dâhil olmayan

No. 266

İşbu devletin veya devletlerin hall-i ihtilâf zımmında Cem'iyet-i Akvâm a'zâsına terettüb eden ahkâma riâyete da'vet olunacaklarını ve kabul ettikleri takdirde Cem'iyet-i Akvâm meclisi tahkikat icrâ ederek en muvâfık gördüğü tedâbîri teklîf edeceğini söyledi ve buna karşı Türk hey'etinin Cem'iyete dâhil olmadıklarından kendilerini müdâfaa edemeyeceklerini iddiâ edemeyeceklerini, çünkü dördüncü madde mücebince Cem'iyet-i Akvâm meclisinde a'zâsı bulunmayan devlet mecliste kendisine âid bir işi müzâkere edildiğinde oraya a'zâ göndermek hakkını hâiz olacağını ilâve ve bu vechile Türkler haklarını mükemmel sûrette müdâfaa imkânına mâlik bulunacaklarını îzâh eyledi. Matbuâtta

No. 267

gördüğüne ve aldığı ma'lûmâtdan anladığına göre Türklerin Musul'a yürümek hazırlığında bulunduğunu ve bu hâl sulh-i âlemi tehdîd eder mâhiyetinde bulunduğunu dermiyân ederek Türkler tarafından taleb-i vâki' sûret-i kat'iyede reddolunursa hükümeti nâmına müşkilen hareket edeceğini ve yine Cem'iyet mukavelenâmesinin 11 inci maddesi mücebince harb veya tehlike-i harb bütün Cem'iyeti alakadâr ettiğinden bu gibi ahvâlde a'zâdan herhangi biri tarafından Cem'iyet-i Akvâm'ın ictimâa da'vet etmek hakkını hâiz olduğundan Meclis-i Akvâma mürâcaat edeceğini ve Türk hükümetine da'vetnâme gönderceğini ve Türk hükümeti bunu da reddederse Cem'iyet tarafından Türkiye hakkında 16 ncı maddede muharrer tedâbîr-i tazyîkiyeye mürâcaat

No. 268

olunacağını bildirdi. Bu on altıncı maddedeki tazyîkat ise bütün Cem'iyet-i Akvâm'a dâhil devletlerin, Cem'iyetin da'vetine icabet etmeden veya kararını redd ile harbe tevessül eden devletle ticârî, mâlî ilah münâsebetlerini kat'etmeleri ve onun aleyhine tedâbîriye-i bahriye ve havâiye tatbîk olunması gibi şeylerdir. Bi'r-rızâ Cem'iyet-i Akvâmın hakemliğini kabul etmek teklifi tarafımızdan reddolunması üzerine Curzon bu takdirde ittihaz eylediği mârû'z-zıkr hatt-ı harekete bilâ imhâl tevessül edeceğini söylemiştir. İngilizlerin Cem'iyet-i Akvâm'a bu sûretle mürâcaat ederek Türkiye'yi da'vet ettirmeleri ihtimâline karşı hazırlanmaklığımız lâzımdır. Bu bâbda hükümetin nokta-i nazarını bildirmelerini istirhâm ederim*.

İSMET

* Gerçekten Lord Curzon, hiç vakit geçirmeden Musul işini Milletler Cemiyetine havale etmeğe karar vermiştir. 24 Ocak 1923 günü Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri İngiliz Sir E. Drummond, Cenevre'den Lozan'a gelmiş, aynı gün Curzon ile Drummond başbaşa verip Musul işinin Milletler Cemiyetine götürmenin yöntemlerini kararlaştırmışlardır. Curzon, bunları Londra'ya rapor ederken, 25 Ocak 1923 günü Milletler Cemiyeti Konseyine resmî bir mektup göndereceğini de duyurmaktadır. (FO.424/256, p. 196; No. 116 ve DBFP-I/18, p. 466, No. 342)

25 Ocak 1923 günlü gazeteler, Lord Curzon'un Milletler Cemiyetine başvurduğunu duyuruyorlardı:

Echo de Paris gazetesi: "İsmet Paşa'nın reddetmesine rağmen Lord Curzon Musul sorunu için Milletler Cemiyetine başvurdu" diye başlık atmıştı. *Journal de Genève*: "Musul sorunu için Milletler Cemiyetine başvuruldu" diyordu. *Le Journal* gazetesi: "Musul Sorunu yüzünden Lozan Konferansı Kesilecek mi?" diye başlık atmıştı ve alt başlığında "Lord Curzon bu konuda Milletler Cemiyetine çağırıda bulundu" diyordu. *Petit Parisien* gazetesinin başlığı şuydu: "Musul Sorunu Lozan'da. İsmet Paşa Milletler Cemiyetinin Hakemliğini Reddetti. Ama Lord Curzon dün hemen, 11. madde gereğince Milletler Cemiyetine başvurmaktan geri durmadı". *Le Temps* gazetesi de "Musul ve Milletler Cemiyeti" başlıklı bir yorum yayınlıyor, Lozan Konferansında iki oturum görüşülen Musul işinin Milletler Cemiyetine götürülmekte olduğunu anlatıyor ve yorumluyordu...

No. 423

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 269

24 Kânun-ı sâni 39
(24 Ocak 1923)

C. 18 Kânun-i sâni 23 ve 277 numaralı şifreye *:

Üserâ Komisyonu a'zâlarının İzmir'de birleşecekleri ma'rûzdur.

İSMET

* Bkz. No. 367, 397, 420.

No. 424

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine.

No. 270

24 Kânunusâni 1339
(24 Ocak 1923)

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine mahsustur.

Çiçerin'den aldığım 22 Kânun-i sâni tarihli mektupta muhterem validenizin ziyâından pek ziyâde müteessir olduğum ve Türkiye'yi yeniden tesis ve İstanbul'u ikinci defa fethedip Türk milletinin prestijini kazanan Zat-ı Âlilerinin kederine tamâmile iştirâk ettiği bildirilmekte ve işbu hissîyâtın Zât-ı Devletlerine arzı rica edilmektedir. Bundan mâadâ müşârünileyh birkaç senelik bir teşrîk-ı mesâi sayesinde muzafferiyetimizde hissesi olmakla müftehir olduğunu ve eski ve yeni Türkiye'yi yekdiğeri ile mukayese ettikten sonra Türk milleti ve onun kahraman Reisi ile Rus teşrîk-i mesâisinin İstanbul'un emniyetini kâfil yegâne tedbir olan Boğazların harp gemilerine mesdûdiyetini istihsâl edebileceğini beyân ve bu netîceyi görmekte bahtiyâr olabilmek ümmidini izhâr eylemektedir.

Alacağım cevâbı derhal kendisine iblâğ edeceğimi arz ederim.

İSMET

No. 425

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 320

25 Kânun-ı sâni 39

Zâta mahsûsdur.

(25 Ocak 1923)

22 Kânun-ı sâni tarihli ve 305 numaralı telgrafnâmemele* arz ettiğim esbâb dolayısıyla Ferid Beyin Paris Mümessilligindedevâm-ı me'muriyetinin gayr-i câiz ve gayr-ı kabil olduğunda Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de dâhil olduğu halde Hey'et-i Vekile müttefikdir. Tebdilinin kendi tarafından isti'fâ suretiyle vukuu şâyân-ı tercihtir. El'ân orada bulunduğunu zannettiğim müşârünileyhe keyfiyyetin iblağı ve Paris'te Mümessillik umûrunun diğeri intihâb ve i'zâm edinceye kadar maslahatgüzâr ünvanı almamak şartıyla ve yalnız tebliğ ve tebelluğu me'mur olarak Ragıb Beyin bulunması şimdilik münâsib görülmektedir.

Telgrafın vüsûlünün ve neticesinin inbâsı müsterhamdır**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 404.

** Bkz. No. 486 ve 493.

No. 426

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 321

25 Kânun-ı sâni 39

Zâta mahsûsdur:

(25 Ocak 1923)

Çester projesinin Nâfia Vekâletince müzâkeresi hitâm bularak Hey'et-i Vekileye sevk edildi. Meclis'e sevkı zamanı mıdır? Fransızlar da buraya paralı adamları gelmekte ve projeyi akamete sevk için uğraşacakları da hiss olunmaktadır. Mütâlaanızın sü'at-ı iş'arını rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 438.

No. 427

*İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye*

No. 322

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

1 — Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye istihbârâtından: İkinci Yunan kolordusu-na mensub Selânik ve Drama'da oldukları bilinen dördüncü ve dokuzuncu fırkalar Garbî Trakya'ya harekete hazır olmak için emir almışlar.

2 — İngilizler bir vapurla iki bin sandık cebhâne, müteaddid sandık bomba iki yüz mitralyöz, on tayyare, yirmi top ve pek çok malzemeyi Dedeâğaç'a Yunanlılara berây-ı muâvenet göndermişler,

3 — İngilizler İstanbul'da Çamlıca civârını tahkîm ediyormuşlar, İstanbul'daki İngiliz zâbitân ve efrâdi seferber olmaları için emir almışlar.

4 — Yunanlılar yakında 1924 sınıfını da silâh altına çağıracaklarmış.

HÜSEYİN RAUF

No. 428

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 323

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

Yunanlılar sivil esirlerimizin adedini üç bin gösteriyorlar. Fakat hey'et-i murahasada mevcut olan listeler bu iddiânın aksini gösterdiği gibi işbu rehanelerin adedlerini muntaka i'tibârıyla gösteren zîrdeki cedvelden dahî bu iddiânın butlâmı tezâhür eder.

Adet

48	Bursa	207	Karahisarısâhib
26	Çal kazâsı	61	İzmir
36	Denizli	15	Seferihisar
296	İzmit kazâsı	101	Bayındır
189	Adapazarı	23	Menemen
54	İznik	101	Tire
69	Karamürsel	280	Kütahya
567	Saruhan	209	Gödem
89	Çivril	100	Simav
186	Eskişehir kurâsı	151	Uşak

Adet

175	Seyitgazi	2	Armutili
906	Eskişehir kasabası	62	Salihli
10	Çifteler	25	Eşme
416	Aydın	8	Demirci
500	Ertuğrul	339	Kasaba
61	Biga	1911	İnönü muhârebesinde
35	Turgutlu	1724	Karesi livâsı
31	Alaşehir	499	İzmir
800	Mağnisa		
131	Karaağaç	10742	Yekün
33	Akhisar		
2	Sarayköy		
51	Denizli'nin Germencik		
216	Aydın hapishânesinde		
2	Soma		

HÜSEYİN RAUF

No. 429

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 324

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

Samimî kardeşlerimin teessürâtuma iştirâki âlâmımı ta'dil ediyor. Size ve bütün arkadaşlara teşekkür ederim Efendim *.

GAZİ MUSTAFA KEMAL

* Atatürk, annesinin ölümü dolayısıyla çekilen başsağlığı mesajına teşekkür etmektedir. Blz. No. 390.

No. 430

*İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye*

No. 325

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

Dört aydan beri Korfu adasında bulunan dokuz yüz sivil esirimizin gıdaları bir kuru ekmeğe münhasır kalarak sefâlet ve perişânî içinde yaşadıkları ve üç ayda doksan vefiyât verdikleri anlaşılıyor.

İâdenin vukuuna değin bunların şerâit-i hayâtiyesinin ıslâhı ve keyfiyetin mümkin olduğu kadar tashîhi mercûdur.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

No. 431

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 326

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

Curzon'un zât-iâlîlerine mukabele ettiği ifâde Meclis'teki Kürd a'zâ da Türk değildir. Mustafa Kemal Paşa tarafından intihâb olunmuştur. Cahildirler. Okuyub yazmak bilmezler. Kürdleri kat'iyen temsil etmeğe hakları yoktur zemininde beyânâtda bulunması meb'uslar tarafından Curzon aleyhinde ve Türk-Kürd vahdeti hakkında tezâhürâtı mûcib oldu. Curzon bu tarzda ifâdede bulundu mu? *

2 — Berrère'in Roma'ya iâde edildiği Evrak-ı Havâdis'de görüldü. Aslı var mı? **

HÜSEYİN RAUF

* Curzon, 23 Ocak 1923 sabahı Birinci Komisyonunda Musul işi görüşülürken şunları söylemiştir:

"Ankara'nın Kürt milletvekillerine gelince, onların nasıl seçilmiş olduklarını kendi kendime sormaktayım. Halk oyuyla seçilmiş tek bir milletvekili var mıdır? Bütün bu insanların doğrudan doğruya atanmış oldukları ve bunlar arasında bir takımının, dil bilmedikleri için, Meclisin çalışmalarına katılmadıkları herkesçe bilinmektedir..." (*Tutanaklar*, I/1/1, s. 359)

** Fransa Başdelegesi M. Barrère, dinlenmeye ihtiyacı olduğunu ve rahatsızlanmak üzere bulunduğunu belirterek, Lozan Konferansının nâzik bir döneme girdiği bir sırada, 23 Ocak 1923 günü Lozan'dan ayrılmış ve Roma'ya gitmiştir. İkinci Fransız delegesi M. Bompard onun yerini almıştır. Lord Curzon, Barrère'in ayrılışından hiç hoşlanmamış ve onun yerine geçen Bompard ile İtalyan Delegesi Garroni'nin, Türkiye'ye yeni ödün verebileceklerinden kuşkulandır. (*DBFP-I/18*, p. 461-462, No. 338)

Curzon, bir başka telgrafında da, Barrère'in aslında hasta olmadığını, Türklere ödün vermek durumunda kalmamak için konferansı terkettiğini, aynı zamanda alçakça ve ödleğe davranmış olabileceğini, fakat ne olursa olsun Lozan'dan ayrıldığını anlatıyor. Aynı otele kalan Türk ve Fransız delegelerinin şimdi ahpaplık ettiklerini, Türklere antlaşma projesinin sunulması arefesinde İngiltere'nin azınlıkta kaldığını ileri sürüyor. (*DBFP-I/18*, p. 466-467, No. 343).

No. 432

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 271, 272

25 Kânun-ı sâni 39
(25 Ocak 1923)

24 Kânun-i sâni 39 raporudur:

No. 271

Bugün Mübâdele ve Askerî Mekabir tâli komisyonu ictimâ' etti.

1 — Mübâdele tâli komisyonunda Rum ve Türk ahâlinin mübadelesi için münâkaşa edilmekte olan mukavele tanzîm ve kabul olunmuştur. İki güne kadar üserâ mübâdelesi için tanzîm kılınan mukavele ile birlikte bir iki güne kadar imza olunacak ve mevki-i mer'iyete vaz'olunacaktır. Türk ve Yunan hükümetlerinin beheri ahâli mübâdelesi için beyne'l-milel Salîb-i Ahmer hey'eti emrine on bin İsviçre Frankı vereceklerdir.

2 — Askerî mekabir için de ba'zı mevâdd takarrür etmiştir. İngilizler Arıburununda mezarlardan mâadâ Avusturalya ve Yeni Zellanda askerlerinin muhârebe ettiği muhârebe meydanını da talebde musırr görünüyorlar. Aramızda ihtilâf bâkî kalmıştır. Türkiye'den infikâk eden memâlikte ve kendi arâzilerinde bulunan şühedâ ve üserâ mezarlıkları ve harb âbideleri için taleb ettiğimiz aynı hukuku kabul ettiler.

3 — İngilizler dün Arâzi komisyonunda Musul mes'alesi dolayısıyla husûle gelen büyük hâdiselerden dolayı endîşe veya adem-i hoşnudî hissettirmeğe çalıştılar. Lord Curzon'un Musul mes'alesinden dolayı Cem'iyet-i Akvâm'a mürâcaat ettiği söyleniyor*.

No. 272

4 — Garroni ile görüştüm. Dostluktan bahsetti. İki bin beş yüz kişiyi İtalyan tâbiyetine almış. Onları bize kabul ettirmeğe çalışıyor. Çiçerin ile mülâkat ettim. Çiçerin'in Fransızlarla münâsebet te'sîs ettiği ve Boğazlar muâhedesini imzâ edeceği anlaşılmaktadır. Ruslar imza için Gelibolu garnizonunun düvel-i İ'tilâfiye tarafından kabulünü ve Karadeniz'e geçecek donanma kuvvetinin tenkisini şart koşacaklar. Aramızda münâziün fih mesâili konuştuk. Ticâret-i Hâriciye dâirelerinin mülhakatda husûsî şirketler mahiyetinden başka olamayacağını tasrih etti. Bayezid konsolosu değişecek ise de konsolosluğun ilgası emniyetlerini ihlâl edecek imiş. Talebim üzerine keyfiyeti bir daha tedkik edecek. İstanbul konsolosluğu hakkında ma'lûmat istedi**. Sür'atle ma'lûmât rica ederim. Bu

* Bkz. No. 422 ve dipnotu.

** Bkz. No. 441.

akşam Çiçerin'e ilk defa olarak Ankara'daki mümessilin tebdîli lüzûmunu söyledim. Hiç sesini çıkarmadı. Muhtâr Beyden memnun olup olmadıklarını sordum. Memnûniyet ifade etti. Halbuki Ankara'da aramızda sû-i tefehhüm olduğunu söylediğim gibi ticaret muâhedesini behemehâl bitirmek için ta'limât vermelerini rica ettim. Çiçerin birkaç güne kadar bize muâhede projesinin hey'et-i umûmiyesi verileceğini, ondan sonra inkutâ' veya fâsıla olacağını da işitmiş. Bir İtalyan menbandan benim istimâma göre adlî sistem hakkında hazırladıkları yeni teklif isimler başka olmak üzere takriben evvelkine müşâbih imiş.

İSMET

No. 433

İcrâ Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 273

25 Kânun-ı sâni 339

(25 Ocak 1923)

Çiçerin'den aldığım 22 Kânun-i sâni tarihli bir mektubda Rus ticâret-i hâriciye müessesâtının Anadolu'da faaliyetine mümânaat bulunduğu, halbuki bu gibi müessesâtın Berlin, Varşova, Tahran ilah gibi şehirlerde mevcut bulunduğu ve bunların her yerde Rus sefâret veya resmî hey'etlere merbût bulunduğu ve Rus mümessil ve sefirlerinin aynı zamanda ticâret mümessili sıfatını hâiz oldukları ve mevzû-i bahs müessesâtın taşralardaki şubelerinin memleketin kavânin ve nizâmât-i ticâriye ve mâliyesine taabi bulunmaları tabii ise de merkez-i hükümetde bulunan Rus Ticâret-i Hâriciye Komiserliği mümessilinin ancak resmî bir me'mûr olabileceği ve buna binâen imtiyâzât-i mahsûsa-i lâzimeyi hâiz bulunması zarûrî olduğu ve bu sistemi kabul etmemek Rusya ile ticareti imkânsız kılmak demek olacağı zikredildikten sonra İzmir'de Fransız ve İtalyan konsolosları mevcut ve şehir-i mezkûrede Fransızca gazeteler neşredilirken Rus konsoloshânesinin açılmasına müsâade edilmemesinin garîb olduğu ve zâten geri çağırılması mukarrer olan Bayezid Rus konsolosunun azli ile iktifâ olunmayıp konsoloshânesinin ilgâsı talep olduğu ve bunun vilâyât-ı şarkiyede umûm Rus konsolosluklarının kaldırılmasına bir mukaddime teşkil edeceği anlaşıldığı ve İstanbul'da da bir konsoloshâne küşâdine müsâade edilmediği makâm-ı şikâyetde serd edilmektedir. Bu bâbda tenvîr edilmekliğimi rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 432 ve 441.

No. 434

Ankara Hâriciye Vekâletine

No. 274

25 Kânun-ı sâni 39

(25 Ocak 1923)

Sıhhiye Vekâletine. İstanbul karantina kadrosunun kat'î tesbit ve ta'yîninin avdetime te'hîr olunması ve umûr-ı sâirede de pek çok tebeddülât vâki' olduğundan bunların da te'hîrini rica ederim. Rıza Nur*.

İSMET

* Dr. Rıza Nur aynı gün İstanbul'a da şu telgrafi çekmiştir: İstanbul Hâriciye Mümessili Adnan Beyefendi Hazretlerine. Âkil Muhtar Beye. Kat'î kadronun te'hîrini Sıhhiye Vekâletine yazdım. Tasfiyeye devâm ediniz. Tazminâtı bol vermeyin. Çünkü ecnebi, Rum ve sâireye gidecektir. Rıza Nur. İSMET

No. 435

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 327

26 Kânun-ı sâni 39

(26 Ocak 1923)

272 numaralı ve 25 Kânun-i sâni tarihli telgrafnâmenizin Bayezit konsolosu değışecek ise ibâresine kadar sür'at-ı tekrârı mercûdur.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

No. 436

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 328

26 Kânun-ı sâni 39

(26 Ocak 1923)

Garb Cebhesinin iş'ârına nazaran hâlen Garb Cebhesi emrindeki Yunan üserâsının mikdârı 17 askerî doktor, 14156 asker, 7926 sivil ki cem'an on doktor ve 17646 nefer emrin vürûdünden i'tibâren yedi gün zarfında İzmir'de ve 2 doktorla 4436 askerin sekiz günde yine İzmir'de hazır olabilecekleri tesbit edilmiştir.

2 — Birinci ordu mıntukasındaki üserâ kâmilen Müdanya'dan irkâb olunacağına nazaran kaç günde Müdanya'da toplanabilecekleri ayrıca arz olunacaktır.

3 — Bu mikdârın takrîben % 6 kadarı hastanelerde bulunduğundan umûm yekünden 1325 neferin istisnâsı lâzımgelir*.

HÜSEYİN RAUF

* Yunanistan'daki Türk esirlerinin sayısı için Bkz. No. 428.

No. 437

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 275, 276, 277

26 Kânun-i sâni 339

(26 Ocak 1923)

25 Kânun-i sâni 39 raporudur:

No. 275

1 — Tâlî komisyonlar mezarlar ve üserây-ı harbiye için ictimâ etti. Arıburnu arâzisinin İngilizlere verilmesi mes'alesi münâkaşa ve rezerv edildi. Tâbiyet tâli komisyonunda mütarekeden beri ecnebi tâbiyetine geçenlerin ale'l-ıtlâk tanınması teklîfini reddettik. Yalnız sona İngiliz rezerv yaptı. Buna mukâbil İtalya heyetine bin beş yüz nüfusun İtalyan tâbiyetine geçmesini kabul ettiğimizi müş'ir bir mektub verdik. Kadınlar ve sağır çocuklar bu nüfusa münzamdır. Bunların yüz elli kadarı Rum ve Ermenidir. İzmir'de Rum ve Ermeni kabulü esâmi üzerine tedkîkimize vâbestedir. Mütebâkisi Avusturya tebaası ile Yahudilerden ve Latinlerden olacaklar. Husûsî olarak bu mukâveleyi yapmağa mecbur olduk.

2 — Mâliye teklîfâtı alındı. Düyûn-i umâmiyenin taksîminde sermâyenin taksîmini hâmillerin kabûlüne ta'lîkan kabul ediyorlar. Bizden ta'mîrât bedeli olarak topdan on beş milyon altın lira ve bunun yüzde beş fâiz ve bir amorti olarak otuz yedi senede ödenmesini ya'ni senede dokuz yüz bin altın lira tesviyesini ve buna mukâbil düyûn-i umûmiyeye yüzde on beş fazlasıyla yeni te'mînât talep ediyorlar. 1918 e kadar borçtan bahsetmiyorlar. Türk şirketlerinin tazmînini muâhedeye dercediyorum. Gemilerimizin bedeli olan altı milyon İngiliz lirasını vermiyorlar. Yunanlılarla ta'mîrât bedelini birbirimize bağışlamamızı söylüyorlar. Evrak nakdiye karşılığı olarak zabtettikleri beş milyon altın Lirayı ta'mîrât bedeli olarak ihtiyâten zabtediyorlar. İstanbul mukâvelatının mer'iyyeti, şimendifer şirketlerinin adaptasyonu, Anadolu hattının tarafımızdan istimlâki ve

bizim de dâhil olacağımız bir işletme şirketine devri gibi şerâit vardır. Görülüyor ki zâhiren yalnız masârif-i işgâliyeden bahsetmeyerek mevâdd-ı sâireyi kabul etmemiş, belki ağırlaştırılmışlardır.

No. 276

3 — İngilizler bir tebliğ neşrettiler. İnkıtâ' havâdisi sahî değildir. Müttefikler çarşamba günü proje verecekler. Cuma günü bir iki mutahassis bırakarak avdet edecekler dediler. Fransızlar tebliğ neşretmediler. İtalyanlar sulh projesi vereceğini söylediler. İftirâk vaktini tasrîh etmediler. Mütenâkız olmak ile beraber hülâsa şudur: Salı veya çarşamba bir proje verip 2 şubatta Curzon Musul mes'elesinin tedkikini İngiltere nâmına Cem'iyet-i Akvâm Kâtib-i umûmîliğinden talep etmiştir.

4 — Bompard mülâkâtında gazetelerin Fransızların İskenderun'da zulmünden bahsettiklerinden buna mâni' olmamızı Poincaré'nin telgrafına atfen talep etti. Gazetelere ne yapabiliyoruz dedim, nüfûzunuz vardır dedi. Hükûmete iblâğ ederim. Fakat gazetelere ne yapılır. İskenderun'da Ankara i'tilâfnâmesine göre te'sîs edilecek idâre-i husûsiye teessüs etti mi? dedim. Bilmiyorum dedi. Belki onun te'sîridir. Son teklîf-i mâliyyeyi işâret ederek sulhün olmamasına Paris'te karar verildiğine müteessiriz dedim. Müteessiren te'mîne çalıştı. Fransızlar bugünlerde İngilizlerin âdî bir iltifâtına kapılarak fi'len onlardan ziyâde aleyhimizde hareket etmektedirler. İngilizlerle sulh olmasını Fransızların da kasden istemediklerine esâslı şübhem vardır.

No. 277

5 — Bu akşam da'vetimde (?) bulunduk. Japon hey'eti reisine muallak olan beş mes'eleyi ta'dâd ederek işin nasıl hallolunacağını sordum. Musul'un Cem'iyet-i Akvâm'a havalesini ve adlî sistemi muvakkat bir zaman için kabul edersek mesâil-i sâire hallolunacağını ve Yunanistan'ın esâsen fena borçlu olduğunu telkîn ediyordu. Ya'ni Yunan bir şey veremeyecek demektir.

6 — Tahmîn olunan vaz'iyet şudur: Musul ve adlî sistem ve mesâil-i mâliyye-i ma'lûme ve Şarkî Trakya hududu ve Yunan ta'mîrâtı gibi beş esâslı mes'ele vardır. Bu noktalar kâmilen bizim aleyhimizde olmak üzere bir iki gün zarfında umûmî proje verecekler. Bir iki gün de burada intizâr edeceklerdir. Sonra bizim de mes'eleyi hükûmetle görüşmemizi arzu ve tervîc ederek avdet ve bu sûretle Konferansa fâsıla vereceklerdir. Bilâhire imzâ ve kabul niyetimizi daha evvel ifâde ettirerek kendileri imzâyâ gelmek isteyeceklerdir.

Musul'u Cem'iyet-i Akvâm'a havâle etmek onun âtisini muhakkak tehlikeye koymak demektir. Hükûmetin nokta-i nazarı nedir? *

İSMET

* Bkz. No. 449, 453.

No. 438

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 278

26 Kânun-i sâni 339

(26 Ocak 1923)

Zâta mahsûsdur

C.25 Kânun-i sâni ve 321 numaraya *:

Fransızlar bize hiçbir şeyde müsâid değildirlir. Onlardan hayır yoktur. Sulh olmadığı halde dahî inşâata devam etmek ve ikrâzı yapmak şartını ayrıca te'mîn ederek Çester'i tercih etmek muvâfıktır.

İSMET

* Bkz. No. 426.

No. 439

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 279

26 Kânun-i sâni 339

(26 Ocak 1923)

C. 21 Kânun-i sâni numara 298 *

Yalnız emlâk-i islâmiyenin satılmaktan muhâfazası maksadiyle ve yalnız fâizlerinin ödenmesi şartıyla mahdûd ve muayyen bir moratoryum yapılmasında mahzûr görülmediği.

İSMET

* Bkz. No. 398.

No. 440

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 280

26 Kânun-i sâni 39 *

(26 Ocak 1923)

C. 21 Kânun-i sâni No. 294 **

Sırların kuvvet göndermek sûretiyle Yunanlıları takviye edecekleri muhtemel değildir. Burada böyle bir istidlâl yoktur. Yakında Belgrad'dan Bulgar sefiri

* Telgraf 25.1.1923 tarihinde kaleme alınmış ve ertesi gün çekilmiştir.

** Bkz. No. 396.

gelecek. Havâdisi te'yîd veya tashîh ederim. Mamaafih Sırpların Yunanlılara herhangi bir suretle olursa olsun muhalefeti me'mul değildir.

İSMET

No. 441

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 329

27 Kânun-i sâni 39

(27 Ocak 1923)

C. 272/25 Kânun-ı sâni dördüncü maddeye.*

Ruslar İstanbul'da konsül cenerallik teklif ettiler. Maksudları orada İ'tilâf Devletleri tarafından himâye edilmekte olan beyaz Rusları elde etmek olduğu anlaşılıyor. Buna muvaffak olmasalar da her halde İstanbul'da bizimle müttefikler arasında bir mes'ele çıkartarak Konferansı neticelendirmemek için olan mesâîlerine bu cihetden de müzâhereti düşündükleri anlaşılıyor. Bugün İstanbul'da Bolşevik hükümetine mensûb ve bizce resmen tanınmayan ticâret-i hâriciye mümessillikleri Rusya ile müvâredât ve münâkalâtı vize etmektedir. Buna rağmen mevcudiyetlerini kabul ettiğimiz i'tilâf kuvvetleri vaz'iyet-i mahsûsalarını da bildikleri halde ısrârları hüsn-i niyete makrûn ve bizce sulh akdine kadar kabil-i kabul değildir. Muhâcirin mesâîli ile uğraşmak üzere sıfat-ı resmîyesi olmak kaydı ile bir me'mûr ile maiyyet kâtiblerine İstanbul'a gitmelerine müsâde ettik. Burada Ruslara karşı ta'kib ettiğimiz meslek, nezâket ve mülâyemetle sù-i kasdlarını mümkün oldukça dostâne bir suretde bertaraf etmektir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 432.

No. 442

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 281

27 Kânun-i sâni 39

(27 Ocak 1923)

26 Kânun-i sâni raporudur.

1 — Bir iki tâlî komisyon son işlerini bitirip rapor yaptılar. Fransızlar verdikleri yeni projelerde yeni ağır maddeler göstermişlerdir. Fransızlar ya bizim sulh yapmamızı istemiyorlar veya hem bize her fenalığı yapmak hem de yüzümüze gülererek hazmettirmek kabil olduğuna kani'dirler. İnkisâr ve intibâhı-

mızı sarîh bir sûretde kendilerine ihsâs ettim. Bugün bana eğer inkitâ' olursa Suriye'de dahî Fransızlara hücum edileceği rivâyetinin esâsını sordular. Vazîfem sulh yapmağa çalışmaktır. İnkitâ' olursa mâbaadını bilemem dedim. Ciddî inifâlimizi Mougin'le hissettirmeliyiz. Son âna kadar İ'tilâfa sadâkatımızı muhâfaza ettik. Son âna kadar kendilerinden iğfâl gördük.

2 — Müttefikler Konferansı inkitâa götürdüklerinden bu hâlde Amerika ile ayrı muâhede yapmak imkânını istizâh ettim. Burada olamayacağını, Konferans-tan sonra hükümetten alacakları ta'lîmâta göre hareket edeceklerini bildirdiler. Denildiğine göre çarşamba günü alenen bize muâhede projesi verecekler. Cuma günü Curzon gidecek, diğer hey'etler kalacaklar. Müttefikun aleyhdir ki vaz'iyet ağırdu ve vahâmet Musul'dan münbaisdir.

3 — Bugün burda hey'etimiz a'zâsına gazeteciler demişler ki burada böyle taleb ve iddiâ ediyorsunuz. Halbuki milletiniz orada sulh istiyor. Bu gibi zaîf te-reşşihâta mahal verilmemesini bilhassa rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 443.

No. 443

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 283, 285

27 Kânun-ı sâni 39
(27 Ocak 1923)

27 Kânun-ı sâni 339 raporudur:

1 — Akşama kadar birinci, ikinci ve üçüncü büyük Komisyonlar birikmiş işlerini gözden geçirdiler. Yunanlılarla sivil ve askerî üserânın ve ahâlinin mübâdelesi mukaveleleri kabul edildi. İki gün sonra imza edilecektir. Curzon Gelibolu'da Arıburunu arâzisini de mezarlar gibi tasarruf etmek için mezarlara hürmet lüzûmundan bahs ile propaganda yaptı. Bundan sonra kapitülasyon mesâili, daha sonra bütün mâlî mesâilin hülâsaları gözden geçirildi. Mâlî mesâil yeniden bilhassa ağırlaştırılmış idi. Uzun münâkaşâtdan sonra herkes nokta-i nazarını muhâfaza etti. Yunan ta'mîrâtı tekrar şiddetle mevzu-i bahs oldu. Venizelos da işgal masârıfı, muhâcirler masârıfı nâmı altında para istedi. Hülâsa Lozan Konferansının mesâi-i resmîyesi hitam buldu. Şu halde Musul, adlî kapitülasyonlar, Trakya hududu, mesâil-i mâliyyede bilhassa on beş milyon lira tazminât ve Yunan ta'mîrâtı muallaktır. Musul'u kat'iyen taleb etmem üzerine Konferans bilhassa mesâil-i mâliyyeyi daha ziyâde ağırlaştırarak hitâma ermiştir.

2 — Bompard bana bu akşam Poincaré'nin Gazi Paşaya telgrafını gösterdi. Konferansın âtisi hakkında şu ma'lûmâtı verdi. Konferans Lozan'da muvaffak olmamıştır. 29 da muâhede metni bize husûsî olarak verilecek. 31 de yine komisyonlar ictimâi halinde resmen verilecek ve bize kabul nasihat edilecek. Eğer biz reddedersek inkitâ' olacak. Eğer biz hükümetimizle görüşmek üzere ayrılırsak zevâhir kurtarılacak. Konferans inkitâ' etmeyecek, bir iki ay sonra başka bir teşebbüse bakılacaktır. 1 Şubatta Boğazlar Komisyonu in'ikad edecek, belki imza teklif edilecek, bittabi' o da kalacaktır. 2 Şubatta Curzon Londra'ya gidecektir. Cereyân-ı ahvâl hakikaten budur. Musâdeme hitâm bulmuştur. Burada bir inkitâ' yapmış olmayarak, belki fâsıla vermiş olarak Ankara'ya avdet edeceğim. Fakat hakikatde inkitâ'dır ve yeniden ictimâ' fırsata bağlıdır.

3 — Amerika murahhası geçen gün Musul ve kapitülasyon geri bırakılmak şartıyla mesâil-i sâire kabil-i haldir demiş idi. Japon murahhası da aynı şey'i söyledi. Fransız bu def'a kat'î akametten bahsetti. İtalyan da bu fikri ilka eyledi. Yunan ta'mîrâtı mevzû-i bahs oldukça verecek bir şey'i olmadığını ileri sürerler. Binâenaleyh hâlen sulh şerâiti en müsâid şöyle tahmîn olunabilir. Musul'un ta'viki lâzımdır. Adli sistemden kurtulmak ihtimâli vardır, fakat muhakkak değildir. Mesâil-i mâliyede bilhassa tazmînâtdan kurtulmağa behemehâl çalışacağım. Muvaffak olmazsam kabul etmeyeceğim. Trakya hududunda tashihât ya'ni Karaağaç şüphelidir. Bilâ kayd u şart İstanbul ve Boğazlar, ordu sâire ma'lûmdur. Şurasını da tasrîh etmeğe mecbûrum ki müttefikler, bu def'a her mes'eledе muvakkat sistem zihniyetinde olduklarından biz böyle temâyül gösterince onlar şerâitin hiç birini bilhassa kapitülasyon ve mesâil-i mâliyyeyi tahfif etmeyebilirler. Bu halde de inkitâ' kabil-i ictinâb değildir.

Şimdi hallolunacak şudur: Fâsıla vererek Ankara'ya gelmek ve vaz'iyeti Musul'dan ferâgatla başlayarak yeni bir sulh imkânı aramaktan hangisi muvâfıktır. Ben Musul'dan ferâgat göstererek sulh aramak fikrindeyim. Rıza Nur Beyin mutâlaası dördüncü maddededir. Hasan Beyin fikri beşinci maddededir.

No. 285

4 — Taayyün eden muâhede ahkâmı Türkiye'ye siyâseten ve iktisâden istiklâl ve kabiliyet-i hayâtiye verecek bir şekilde değildir. Türkiye'nin kabiliyet-i hayâtiyyeye mâlik olması fikri henüz daha Avrupalıların zihnine girmemiştir. Musul memleketin neşv u neması için pek elzem olan petroleri ile bize pek lâzımdır. Keza elden çıkması ise başımıza bir Kürdistan belâsı çıkarmak demektir ki bizi böğrümüzden urur. *Ermenistanla birleşir. Hem de istikbâlimiz olan Şark ile aramızı keser. Bu cihetlerden dolayı mes'ele pek mühimdir.* İngilizler işi inkitâa sevkmişlerdir. Fransızlarla İtalyanları uşak gibi sürüklemekte idiler ve sonra da sürüklemişlerdir. Bu inkitâ' tehdîdi ya ciddî veya blöfdür. Ciddî ise Yunan ordusunu tensik gibi hazırlıklar için bizi Konferansla oyaladılar. Daha ziyâde ben blöf olduğu zannındayım. İlk günden beri bu işin bir inkitâ' olmadan hallinin

mümkin olacağı kanâatındayım. Ellerindeki tehdîdâtın hepsini yapmadan Türk'e göre olması lâzımgelen sulhnâmeyi kabul etmezler. Şimdiye kadar tuttuğumuz mukavemet ve sebât ta'biyesini son haddine kadar denemek lâzımdır. İngiliz eskâr-ı umûmiyesi Musul'u değil Bağdat'ı bile tahliye etmek *cihetindedir* (cehtindedir). Fransa ve İtalya'nın harbe iştirâk etmeyeceği muhakkak gibidir. İngiliz eskâr-ı umûmiyesi de harb aleyhindedir. Tehdîd ile bizi metâlibimizden ferâgat ettirmek istiyorlar. Henüz Musul'u vermek gibi fedâkârlıkların zamanı gelmediği, bir def'a fedâkârlık edersek diğer metâliblerinde de daha musırr olacaklar ve artık tutunamayacağımız fikrindeyim. İnkıtâ biz değil onlar yapıyor. Buna kuvvetli bir sûretde göğüs gererek ahvâli (görmek) *tarassud etmek* ve ona göre hatt-ı hareket ittihâz etmek (fikrindeyim) kanâatındayım. Lozan muhîti Ankara'nın *İ'tilâfiyûn (Allie)* metâlibine boyun eğeceği fikrindeyim. *Bundan çok ümmide düşüyorlar.* (Bu da onlara çok ümit veriyor) Bu halde işi muallakda bırakarak Ankara'ya gelmemiz en münâsib bir tarîkdir. 27/1/1923

DR. RIZA NUR *

5 — Artık hitâm bulmuş addolunan müzâkerât-ı sulhiye netücesinde inkıtâ istilzâm kat'î gibi görünen mesâil-i esasiye şunlardır:

1) Musul şehri ve cenubu 2) adlî kapitülasyonlar 3) ahvâl-i harbiye ve tedâbîr-i harbiyeden mütevellid müttefiklerin istediği maktûan on beş milyon altın tazmînât ve ta'mîrât 4) İstanbul hükümetinin yaptığı mukavelâtın mer'iyeti 5) Eski imtiyâzâtı tanımak ve şimendiferlerin şerâit-i hâzıraya tevfikını kabul etmek ve Alman şirketi addolunan Anadolu ve Bağdat hatlarının müttefiklere mensûb bir gruba devri 6) Yunanistan'dan talep olunan dört milyar altın Frank ta'mîrât 7) taksîm-i düyûnun sermaye üzerinden icrası mes'eleleridir. Düyûn-ı umûmiyesinin ibkasına dâir tarafımızdan yapılacak beyânât-ı tahrîyeye bunun için muâhede koymak istedikleri maddeyi hazf için kâfidir.

Fikri âcizânemce sulhün anahtarı Musul ve tazmînât-ı şahsiye mes'elelerindedir. Musul için fedâkârlık gayet mühim ve nâzik bir mes'eledir. Buna şahsen karar veremiyorum. Tazmînât-ı şahsiye için ba'zı mukabil teklîfâtımızla tarîkını aramak sulh için şayân-ı kabul telakkî olunabilir. Evvelâ evrâk-ı nakdiyemizden Suriye ve Irak için hisse-i düyûn olarak talep ettiğimiz 30 milyonun evrâk-ı nakdiye ile mahsûbu teklîf olunabilir. Zâten bunu kabul etmiş değildirlir. Sâniyen birinci tertîbin hâmilleri verilmek üzere düyûn-i umûmiyeye iâdesini talep ettiğimiz beş milyon altın ile İngilizlerden istediğimiz fakat kabul etmedikleri ma'lûm harb gemilerinin bedelleri ile mahsûbu mümkündür. Yunanlılardan be-

* Rıza Nur, bu belgeyi *Hayat ve Hatıratım* adlı kitabında da veriyor. Şu farkla ki, altları çizilmiş olan kelimeler telgrafta var, kitapta yok; parantez içindeki kelimeler de kitapta var, telgrafta yoktur. (Bkz. *Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1150-1151).

hemehâl bir mikdar ta'mîrât bedeli almak mecbûriyetindeyiz. Fakat istediğimiz dört milyar altın Frangı Yunan kabul etse dahî maddeten vermek imkânı yoktur. Bunu bir hadd-ı asgarîye kadar indirmek ma'kuldur. Bunlarla diğer metai-bi te'mîn etmek ve düyûn-u umûmiyenin Frank olarak te'diyesini de halletmek sûretiyle sulhu aramak ve bunu yaparken zaaf göstermediğimiz ve her talebelerini kabul edeceğimiz ma'nâsını verdirmemek lâzımdır. Adlî kapitülasyonların memleketimizde ıslâhât-ı adliyeyi daha ziyâde tekemmül ettireceğimize ve bu maksadla Avrupa erbâb-ı hukukundan mutahassısları memleketimize celbedeceğimize dâir beyânât ile işi halletmek ümmidi vardır. Diğer teferruât-ı mesâilde biraz i'tilâfkâr olabiliriz. Kanâatım bundan ibârettir.

HASAN HÜSNİ

6 — Müttelikler Ankara'nın sulh istediği, yalnız buradaki murahhasların muannid olduğu zannındadır **.

Hey'et-i Murahhasa Reisi

İSMET

** Bkz. No. 444, 473, 483.

No. 444

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 331, 332

27 Kânun-ı sâni 39
(27 Ocak 1923)

Gayet aceledir

C. 27 Kânun-i sâni 339 281 numaraya *:

1 — 27 Kânun-i sâni raporunuz da dâhil olduğu halde Konferansın son günlerinin safahâtına âid telgrafnâmeler muhteviyâtı derhal Başkumandan Paşa Hazretlerine nakledildiği gibi bu akşam da Hey'et-i Vekilece tezakkür edildi. Konferansın İstanbul tahliye edilmeksizin fâsıla ile dağılması bizim için pek muzır ve gayr-ı kabil-i kabul göründü. İnkıtâ' buna nazaran şâyân-ı tercihtir. Ancak vaz'iyet yarın Meclis'e arz edilecek ve netice-i mukarrerât derhal bildirecektir **.

2 — 26 Kânun-i sâni raporunuzun üçüncü maddesi *** hakkındaki arzunuz son günlerde müteaddid hafî celselerde Meclis hey'et-i umûmiyesine etrâfiyle

* Bkz. No. 442.

** Bkz. No. 449.

*** Bkz. No. 443.

arz ve mahzûru îzâh ve bu yüzden Konferans intizâr devrelerine ilka edebileceği de tasrîh edilmiş olmakla berâber Meclis'de ve muhitde milletin sulha arzusunu işâa ve i'lân edecek bir hâl görülmediği gibi gösterilmeyeceğinden müsterih olunuz Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 445

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 282

27 Kânun-ı sâni 39*
(27 Ocak 1923)

C. 23/1/923 ve numara 312 **

Arâzi Komisyonununun 23 Kânun-i sâni tarihli sabah celsesinde Irak mandasından ve ahâlisinin İngilizlere adem-i merbûtiyetinden bahsederken İngiltere'nin hürriyet va'dettiği Irak ahâlisini bir ân işgalden âzâde olarak mukadderâtı hakkında i'tây-ı re'ye serbest bıraktığı takdirde işgal, himâye ve manda için re'y verecek tek bir insan bulunmayacağını beyân etmiş ve Türkiye'nin vatanın bir parçası olan Musul vilâyetinden vazgeçemeyeceğini îzâh etmiştim. Musul vilâyeti için ben plebisit taleb etmemiş olmakla beraber Lord Curzon verdiği cevâbda plebisit ihtimâlini tenkîd ve reddetmiştir.

İSMET

* Telgraf 26.1.1923 tarihinde kaleme alınmış ve ertesi gün kapatılıp çekilmiştir.

** Bkz. No. 411.

No. 446

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 333, 334, 335, 336

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Madde 1 — Mösyö Poincaré'nin İzmir'de bulunan Gazi Paşa Hazretlerine gönderdiği mektub sureti ikinci maddede, bunu müteâkib Paşadan aldığım ve tasavvur cevabın hülâsasını müş'ir telgrfanâme sureti üçüncü maddededir. Bu bâbdaki mütâlaanızın en kısa zamanda ve a'zamî sür'atle iş'ârını rica ederim *.

Madde 2 — Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:Lozan Konferansının bidâyetinden beri Fransa hey'et-i murahhasasının verdiği ta'limâta tevfikane ne kadar sulhperverâne bir sûretde hareket ettiği ve Türkiye'nin taleb ve iddia ede-

* Bkz. No. 469.

bilecek bir vaziyeti tevli'd edecek olan adilâne bir sulhü elde edebilmek hususunda elinden geldiği kadar çalıştığı zât-i devletlerince bi't-tabî' ma'lûmdur. Müzâkerât hal-i hâzırda son safhaya dâhil olmuştur. Sulhün imzâsını ta'vîk edecek olan her hareket işimizi bozacak bir mâhiyettedir. Türkiye Fransa hükümetinin muâvenet ve hüsn-i rızâsı ile arzu ettiği ta'vizâta nâil olmuştur. Mes'ûd neticelere müsâid olan ve Lozan Konferansının intâcını mûcib olacak bulunan hafif müsâadâta razı olmak suretiyle menâfi-i mahsûsayı te'mîn edecek olan bu fikr-i i'tilâfperverâneye müsâid bulunmak Türkiye'ye âiddir. Fransa'nın müsâvâta olan ananevî muhabbeti nâmına bu kat'î ve mühim ânda îfâ buyurduğunuz hidemât-i âliyye zamîmeten bu def'a da böyle mu'tedil ve vatanperverâne hareketini ikmâl ve kendisini terakki ve hürriyet idâresi içinde millî refâh ve inkişâfa vakfedebilmek için Büyük Millet Meclisi önünde nüfûz-i âlînizi isti'mâl ile onu iknâ' buyurmanızı istiyorum. Son muzafferiyâtın menâfiini verecek olan devâmlı bir sulhü te'mîn etmekle zât-ı devletiniz bir kere daha Türkiye'nin menâfi'i hayâtiyesine hizmet etmiş olacaksınız. Emînim ki necîb memleketinizin teâlisi için vakf-ı nefis etmeği bir vazîfe telakki eden zât-ı devletinizin te'siri mühim olacak olan bu muâhedeyi reddetmeyeceksiniz. İmza: Poincaré**.

Madde 3 — Poincaré'den gelen mektubun bir aynını İsmet Paşa'ya tebliğ ile mutalaasını istifsâr ve neticesini serian iş'âr buyurmanızı rica ederim. Poincaré'ye verilecek cevapta Lozan'daki Hey'eti murahhasamızın kabul edeceği ve Hükümet ve Mecliste arzedeceği şerâit-i sulhiyenin kabul ve tasdiki için en ciddî ve samimî mesâîmi sarf edeceğimi arz ederim tarzında bir ifadede bulunmayı münâsip görüyorum. Fevzi ve Karabekir Paşalar dahi bu mütalaama iştirak ediyorlar Efendim. İmza: Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

** Fransa başbakanı M. Poincaré'nin bu mesajı, izmir'deki Fransız Konsolosu aracılığıyla, 27 Ocak 1923 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiştir. Poincaré ile Gazi M. Kemal arasında yazışmalar olduğu basına da sızmıştır. Bir Fransız gazetesinde bu konuda çıkan haberin metni şudur:

M. Poincaré et Moustapha Kemal

Une dépêche de Lausanne, à l'agence Havas, signale que M. Poincaré a télégraphié à Moustapha Kemal pour lui demander d'accepter les conditions de paix des Alliés. Un télégramme de Constantinople à l'agence Radio confirme cette nouvelle.

L'Echo National dit que la dépêche de M. Poincaré aurait été rédigée par M. Franklin-Bouillon, qui, de son côté, avait adressé au chef du gouvernement d'Angora un télégramme ainsi conçu: "Cher ami, vous supplie manifester votre amitié pour France en acceptant clauses Lausanne. - Signé: Votre ami Franklin".

Le journal ajoute:

C'est par l'effet prodigieux de cette amitié que nous avons failli nous brouiller avec les Anglais, que la France a perdu le bénéfice du régime des capitulations, que nous avons ouvert notre frontière de Syrie et privé Alep de ses ressources en eaux, que les Russes ont été introduits à la Conférence de Lausanne et que ladite Conférence, après deux mois d'inutiles efforts, est d'ores et déjà vouée à un échec certain. (*Journal des Débats*, 30.1.1923).

No. 447

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 337, 338

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Moskova Sefâretinden 19 tarihli alınan ma'lumât:

Karahan ile mülâkatlarımda ifâdâtı:

Lozan'da Türk ve Rus hey'et-i murahhasalarının her noktada müttehîdül-efkâr hareket ettikleri hakkında Ankara'da bir zehâb mevcut olduğunu gördüğümüzden fi'l-hakîka gayr-ı askerî mıntıkada ecnebî kontrolünün reddi, ekalliyetler bahsında daha müsâid şerâit istihsâli ve Patrikin ibkasıyla beraber salâhiyyetinin yalnız hususât-ı ruhâniyeye hasrı ve muhtelit mehâkimde Türkiye hükümetinin me'mûru sıfat-ı resmîyesi ile ecnebi hâkimler istihdâmı gibi Türkiye için ve Rusya için birer sebep-i memnuniyet olan netâyicin istihsâlinde Rus hey'et-i murahhasının çok yardımı olmuştur.

Paris Konferansının neticesi tahakkuk edinceye kadar esaslarda nokta-i nazarımda hakkında hiçbir taahhûde girişilmemesi husûsunda Çiçerin tarafından İsmet Paşaya vuku'bulan dostâne tavsiyenin bu netâyic-i memnuniyet-bahsâsında ve bilhassa ekalliyetler mes'elesindeki muvaffakiyetden dolayı İsmet Paşa Çiçerin'e sûret-i mahsûsada teşekkür etmiştir. Rus Hey'eti Türk hey'etine gerek mesâil-i siyâsiyede gerek diğer mesâilde pek dostâne ve kıymetdâr hizmetlerde bulunmuştur. Mukaddemâ İstanbul ve Boğazlar hakkında Çar hükümeti ile düvel-i i'tilâfiye arasında müttehaz mukarrerât yedimizde olduğundan Türk hey'eti tarafından Boğazlara dâir verilen son teklif-i mukabilin tanzîminde Çiçerin'in ma'lumât ve vesâyâsından pek çok istifâde edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

No. 448

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 339, 340

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)*Müsta'cel*

Ankara İ'tilâfnâmesinin onuncu maddesi mücebince Fransa hükümeti tarafından irâe edilecek bir gruba devri kabul edilen Yenice-Nusaybin demiryollarının en ziyâde hâsilât getiren Mersin-Adana-Ma'mûre ve Toprakkale-İskenderun kısımları ile Haleb-Cerabulus kısmı hükümet-i müşârünileyhâca teşkil edilen bir grup tarafından işletilmekte olduğu halde takrîben bir milyon Frank ile ta'miri

kabil olan Ma'mûre-Meydan-ı Ekbez arası senelerden beri metrûk bir halde bırakılmaktadır. İşbu ta'mîrât i'tilâfnâmenin hîn-i müzâkeresinde grup tarafından icrâsı tezekkür edilmiş ve Fransa hükümetinin Paris Mümessilimize ahîren tevdi' eylediği notasında bildirildiği vechile işbu grubun yapmağa mecbur olduğu bir ta'mirâtıdır. Gerek ihtiyâcât-i askeriye gerekse hayat-ı iktisâdiyesi âdetâ felce dûçâr ve havâli-i mezkûre halkının şikâyât-i mütemâdiyesini mücib olan ta'mirât-ı mezkûrenin bir ân evvel icrâsı zarûrî ve bu halin devâmı kat'iyen tecvîz edilemeyerek binnetice vaz'-ı yed edilecektir. Binâenaleyh mezkûr grubca yapılması lâzımgelen ta'mirâtın ta'ciliyle vaz'-ı yed muâmelesine meydan bırakılması ve bu husûsta Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'ce gruba verilen mühlet Kânun-i sâni nihâyetinde mukazî olacağından bu mes'elenin orada bir ân evvel intâcine himmet buyurulması ve neticeden ma'lumat i'tâsını ehemmiyetle rica ederim*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 301, 325.

No. 449

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 341, 342, 343, 344

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Madde 1 — Bugün Hey'et-i Vekilece taraf-ı devletlerinden talep buyurulan nokta-i nazar* hakkında tesbit edilen metin ikinci maddededir. Öğleden sonra ictimâ' eden Meclis hey'et-i umûmiyesine hafî olarak son telgrafınız ve Poincaré'nin Paşaya yazdığı mektup arz, bu meyânda bu sabah benim Mojen'e Poincaré'ye iblâğ eylemek üzere beyânâtum sureti aynen kırâat edildikten sonra müzâkere yapılarak bu bâbda ittihâz edecekleri karar zât-ı âlilerine arz edilecektir. 26 (tarihli) raporunuza kadar vaziyet Gazi Paşaya arz edilmiştir bu bâbda müşârünileyhin cevâbı 3. maddededir**. Benim Mougin'e tebligatım 4. maddededir***. Hey'et-i umûmiyesinin mütâlaasından sonra nokta-i nazar-ı âlilerinin âcilen iş'ârını rica ederim. Yarın da metnin Mecliste müzâkeresine devam edileceğinden intâc edildiği takdirde derhal arz olunacaktır. Cereyân eden müzâkerâtdan ihtisâsâtımız Hey'et-i Vekile nokta-i nazarının kabul edileceği merkezindedir.

Madde 2 — İş'ârât-ı âlilerine göre müttetikler tarafından teklîf olunacak proje bizce gayr-ı kabil-i kabul esâsâtı ihtivâ etmektedir. Konferansın sulh ile neticelenmeyerek dağılması üzerine aleyhimizde olan vaz'iyet-i hâzıraya ve İs-

* Bkz. No. 446.

** Bkz. No. 450.

*** Bkz. No. 451.

tanbul'da ecnebi işgaline gayr-ı muayyen bir müddetle tahammül edemeyeceğimizi düvel-i müttefikaya bildirmek mecbûriyetindeyiz. Ancak müzâkerâtın ne gibi esbâbdan nâşî neticeye müncer olmadığını ve sulh-i âlemin ne gibi sevâik ile teessüs edemediğini Avrupa ve Amerika eskâr-ı umûmiyesine bir beyânnâme ile bildirmeyi faideli görmekteyiz.

Fî'l-hakika matma'-ı nazarları Musul petrollerine ma'tûf olan İngiliz sermâ-yedârânının tatmîn ihtirâsâtı için bütün İngiliz milletinin yeni fedâkârlıklara sevk olduğunu herkesin bilmesi ve Fransız milletinin dahi İstanbul'da Türk kavânîn ve nizâmâtına tamâmen tebaiyyet etmek üzere teşekkül eden birtakım şirketlerin Lozan'da Fransız diplomasisini vâsıta ittihâz ederek taahhüdleri hilâfında birtakım mutâlebât serdeylediklerini ve Türk milletini soymağa ma'tûf olan bu mutâlebât yüzünden sulhün akamete sevkine kadar cesâret gösterdiklerini anlaması iktizâ eder.

Tazminât-ı şahsiye bahsinde dahî Yunan ordusunun hiçbir sebab-i askerîye müstenid olmaksızın yaptığı bunca tahribât ve mezâlimin tazmîni için devletler Yunanistan'a hiçbir taziyk yapmadıkları halde kendi tebaaları için Türkiye'den tazminât talebine kalkışmalarını vicdan-ı beşeriyetin aslâ tasvîb edemeyeceğini ileri sürmek ve fakat Yunan ordusunun ahâlimize irâs eylediği bi'l-cümle zararların tazmîn olunacağı düvel-i müttefikaca kabul ve taahhüd olduğu takdirde düvel-i müttefika tebaasının zararlarını te'diyeye imkân bulacağımızı zikreylemek ve Anadolu şimendiferleri mes'elesinde imtiyâznâme şerâitine tamâmen sâdik olduğumuzu i'lân etmekten başka hiçbir şey yapamayacağımız ilân olunmalıdır.

Velhâsıl verdikleri projeye mukabil tarafımızdan derhal bir proje tevdi' olunması ve ancak projemiz dâiresinde sulh yapacağımız i'lân olunmalıdır.

Düvel-i müttefikanın karşımızda müttehid bir cebhe halinde abluka ve sâire gibi tazyikat yapmalarına mâni' olmak için aralarındaki vahdet ve salâbeti kırmak üzere ezcümle Musul mes'elesinin hallini her türlü cebir ve tazyikdan âzâde bir halde bulundurulacak olan ahâlinin ârây-ı umûmiyesine terk ettiğimizi ve petrolleri işletmek husûsunda dahi müzâkerâta âmâde olduğumuzu i'lân etmek ve Amerika ile ayrıca muâhede akdine tevessül etmek muvâfik olur.

Ber vech-i bâlâ esâsât dâiresinde devâm-ı müzâkerâta imkân görülmediği ve vereceğimiz proje aslâ rûy-ı kabul görmediği halde vazîfenizin hitâm bulunduğunu kaydederek Ankara'ya hareketiniz münâsib olur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 450

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey Efendiye.

No. 345, 346

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Bütün iş'ardan istidlâl olunan en mühim nokta İngilizlerin ve Fransızların sulh yapmak istememeleri ve mesâili son ma'lum olan zemîne girdikten sonra darılarak gayr-ı muayyen bir zaman için vaz'iyet-i haziranın muhafazasını ve zaman ile vaz'iyet-i hazıraya istinâsımızı te'mîn etmek olduğu anlaşılıyor. Mes'ele yalnız Musul hududunun tespitinde hususî bir prensip kabul etmekten ibâret bulunsaydı ve mesâil-i sairede ciddî ve samimî olsalardı derdim ki mütevâzi olalım. Bu müstedlel zannetiğim nokta üzerinde İsmet Paşa'nın yeni ve ciddî bir tedkik yapması ve buna göre Hey'et-i Vekilenin mes'eleyi mütâlaa etmesi son karar verilmeden evvel elzemdır. Anlaşıldığına göre mesâil-i müteaddidenin îsâl edilebileceği son netice bugün için mühim tebdil ve tedile uğratılmayacaktır.

No. 346

Kabul etmekle ma'rûz bulunacağımız zararlarla faâliyet-i askeriyyeye geçmekle istihsâl eyleyeceğimiz neticeyi çok dikkatle karşılaştırmak mecburiyetindeyiz. Her halde kararımız müsbet olmağa mahkûm ise bunu behemehel Konferans ta'til edilmeden ve İsmet Paşa avdet eylemeden vermek lâzımdır. İsmet Paşa'nın avdeti halinde verilecek tek bir karar vardır. O da faaliyet-i askeriyyeye geçmektir. Bugünkü Hey'et-i Vekile müzâkeresinden ve Meclisle hasbihalden sonra tebârüs eden nokta-i nazarlara ve İsmet Paşa'dan talep eyleyeceğiniz son rapora muttali olunca daha kat-i mütâleât arzedeceğim. 28.1.39.

Başkumandan

GAZİ MUSTAFA KEMAL

No. 451

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 348, 349, 350, 351, 352

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Madde 4 — Milletimizin dört seneden beri ma'lûm olan asgarî metâlib-i meşrûası dâhilinde her türlü fedâkârlığı ne müsâade yapabileceğimizi fakat bunun hâricinde adlî ve mâlî kapitülasyonları ve memleketimizi nâmütenâhî bâr-ı

mâlî altında ezecek teklif-i mâliyeyi kabul etmenin hattâ Büyük Millet Meclisinin bile salâhiyeti fevkinde görülebileceğini izâh ederek diğer eşkâlin sulhü te'mîn edemeyeceğini ve İngilizlerin mesâisinin Fransızları bizden ayırmak istikametini gösterdiğini ve Konferansta bizce gayr-ı kabil-i kabul olan kapitülasyonları tebdîl-i şekl ettirerek sonuna kadar Fransızlara müdâfaa ettirdiklerini ve bu suretle müttefiklerin sulhü tehlikeye ilka etmekte olduklarını, bunun önünü alabilecek yegâne zâtın Mösyö Poincaré olabileceğini izâh edebildiğimi zannediyorum. Mösyö Poincaré bu zannımı takviye etmişti.

No. 349

Halbuki Gazi Paşaya gelen son mektubu Mudanya konferansından evvel Mösyö Franklin vasıtasıyla verilen te'minatın ve şimdiye kadar maalesef müdâfaa bile edilemeyen husûsâtın tekrârından başka bir şey olmadığını gördüm. Anladığıma göre müttefikler bize bir muâhede tam metni tevdi' edeceklermiş. Musul hakkında kabul edebileceğimiz plebisitten Curzon'un ictinâb etmesi kapitalistlerin menâfiini müdâfaa için milletlerin ârâsına hürmetsizlik demektir.

No. 350

Zarar ve ziyanlarını her zaman hükümetle anlaşabilecek olan ecnebi sermâyesi Türk hükümetlerinin hukukunu müdâfaa ile milletlerin değil kapitalistlerin nokta-i nazarını müdâfaa edegelmektedirler. Hayatımız bahâsına da arzu ettiğimiz borcların tesviyesinden bizi men'edecek kuyûd-ı tahammülfersâ vaz'etmeleri hiçbir zaman kabul edemeyeceğimiz adliyede ecnebi hakimleri ikamesine çalışılması sûretleriyle bizi ni'met-i sulhden mahrum etmeğe teşebbüsleri müttefiklerin hiç olmazsa Menâfi'-i sulh-ı cihân nokta-i nazarından yanlış ve devâmı halinde kendi taraflarından sulhü mutlak olarak ihlâli mûcib olacak şerâti bize cebretmeğe çalıştıklarını gösterir.

No. 351 — Metni verdikten sonra cevâb için hey'etimizin Ankara'ya gelip danışıp hazırlanmasını teklif suretiyle bir fâsılayı te'mîn etmeğe çalışacakları ve bu sûretle İngilizlerin şimdiye kadar siyâsetlerinin esâsını teşkil eden intizâr ve işi uzatarak emellerini istihsâl yoluna gidecekleri de anlaşılıyor. Bunun tehlikesini Mösyö Poincaré'nin nazar-ı dikkate almasını kemal-i samimiyet, ciddiyet ve hürmetle vasıfda mecburiyet-i milliye ve vicdaniye görüyorum.

No. 352 — Murahhaslarımızın bidâyetden beri neyi kabul edecekleri ve neyi kat'iyen kabul edemeyecekleri hakkında ta'limât ve salahiyet-i kat'iyyeleri mevcuddur. Bunun için Ankara'ya gelmelerine lüzûm yoktur. Mösyö Poincaré'den daha ümmid bahş bir cevâb beklemekte kendimi haklı görüyorum. Aca-ba hâdisâtın seyrine mâni' olamayacak mı? Önümüzdeki çarşambaya kadar zaman olduğuna kaniim ve Fransa reis-i hükümetinin sulh-i beşeri tehlikeye

düşürecek müttefikîm hey'et-i Murahhasasının te'kib etmekte oldukları hareketin istikametini tebdile muvaffak olacağından henüz kat'-ı ümmîd etmedim*.

HÜSEYİN RAUF

* Rauf Bey'in Albay Mougin'e söylediği yukardaki sözler, Fransızlar tarafından ertesi gün İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine de aktarılmış. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Henderson, bu konuda şunları rapor ediyor:

"French High Commissioner read to me today (29.1.1923) text of President of the Council's (Poincaré's) telegram to Mustapha Kemal Pacha, which was communicated to the latter by the French Consul, Smyrna, on January 27th, as well as telegram from Colonel Mougin who had similarly communicated it to Rauf Bey.

"Judging from Mougin's telegram President of the Council's appeal had met with somewhat discourteous reception by Reouf Bey, who referred to Franklin-Bouillon's assurances for which he said there was nothing to show. He hinted that President of the Council's fine words did not amount to much more. He said that Grand National Assembly, even if it wished, had no power to accept judicial capitulations. He took exception to various financial clauses of the proposed treaty and accused French of serving capitalist interests.

He also, of course, referred to Karagatch and Mosul as being points on which Turks not make concessions, and observed that object of British was to detach French from Turks.

"Finally he complained of delay involved in asking Turkish delegation to bring Treaty to Angora, and said that they had no need to leave Lausanne, as they had full powers and instructions.

"Generally speaking Reouf's declaration was depreciation of value of President of the Council's intervention, and French High Commissioner was clearly dissatisfied with it". (Henderson to Curzon, 29.1.1923, No. 59: *DBFP-I/18*, p. 479, No. 352).

No. 452

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 347

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

İnkıtâ'-ı müzâkerâtın gayr-ı kabil-i ictinâb olduğu sizce tahakkuk edince daha evvel Mösyö? ile görüşerek alacakları vaz'iyeti (?) ve inkıtâ' halinde tevhid-i mesâiyi (?) te'mine teşebbüsâtında bulunmanız fâideli görülmektedir, Efendim.



No. 453

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 353

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Müsta'celdir

28/1/39 ve 341 numaralı ve mâbaadlı telgrafnâmenin* ikinci maddesinde arz ettiğim nokta-i nazar hükümetin nokta-i nazarı ve bu sabah devam eden

* Bkz. No. 449/2.

hafî celse müzâkereleri neticesinde re'ye konarak müttetiken tasvîb olunmuştur, arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 454

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 284

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

Gayet müsta'celdir

Poincaré'ye verilecek cevâb hakkındaki 336 numaralı şifre* tamâmen halledilemediğinden başka bir bir miftâhla akdiyle serîan keşîdesi mercûdur.

İSMET

* Bkz. No. 446.

No. 455

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 388

28 Kânun-ı sâni 39
(28 Ocak 1923)

İtalyan murahhası Galli Rodos vâlisi oldu. Garroni ile gelerek dediler ki Rodos ile sâhilimiz arasında işleyen İtalyan gemilerine tarafımızdan müsâade edilmiyormuş, buna müsâade edilsin. Onların tahmînine göre eğer sebep Anadolu Rumları veya Yunanlılar bulunduğu zannı ise bunların bulunmaycağını şifâhen hattâ tahrîren taahhüd edecekler. Kendisi o sûretle Adalarda İslâmların himâye ve teksîrini ve Rumların kesr-i nüfûzunu ta'kîb edecektir. Rodos'ta nîm resmî mümessilimizi kabul ve münâsebât-i mütekebilenin sıklaştırılmasını te'mîn edecek. Bir iki güne kadar hareket edeceğinden vapura müsâade hakkında kendisine cevâb vermek mecburiyetindeyim. Mümkünse tervici ve iktizây-ı hâlin sür'atle iş'ârı müsterhamdır. Bu mes'elenin bir kabotaj hakkı iddiâsına mahal vermemesine dikkat edeceğimizi ihtiyâten ifâde ettim.

İSMET

No. 456

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 287

29 Kânun-i sâni 339

(29 Ocak 1923)

28 Kânun-i sâni 339 raporudur:

1 — Pazar ta'tildir. Marki Garroni'nin mahremâne dost nasîhatı şudur: Çarşamba günü muâhede projesini verdikleri zaman benim Ankara'ya gidip gelmek gibi bir şey talep etmeyerek sekiz on gün gibi bir müddet talep edip mukabil teklifât yapmaktır. Bu halde kendileri gitmeyecekler ve Curzon da mu-rahhaslar bırakarak gidecek ve Konferans devâm edecektir. Kapitülasyon adlı mevâddında da ba'zı noktalar telkîn etmek istedi. Musul'u İngiltere ile aramızda halletmek üzere ta'lik etmek ve Cem'iyet-i Akvâm'ın hakemliğini kabul etmem bile hakem esâsını kabul etmeğim mütâlaasındadır. Bir def'a müsterek bir sulh yapılsa artık kendileri diğerlerine tâbi' olmaktan kurtulacaklarını söylüyor. İntibah şudur ki inkıtâ' ve muhârebe hâlinde İngilizlerin Gelibolu şibih cezîresine yerleşeceklerinden çok ihtirâz ediyorlar ve İstanbul'un tahliyesi halinde İngilizleri yalnız bırakmamak için Gelibolu'ya kendileri de asker göndereceklerini söylüyorlar. Amerika murahhasının ismââtı şudur: Artık komisyon ve tâlî komisyonluk iş kalmamıştır. Başmuraahhaslar ictimâ' yapıp son maddeler üzerine görüşmelidirler. Çiçerin'in mülâkatı şudur: Boğazlar mukavelesinin münferiden imzâsını teklif edebilirler. Tâ ki Ruslarla aramızı açsın ve Ruslara da Türkler aleyhine arkadan teklifât yapabilsinler. Boğazlar mukavelesinin ayrıca imzâsı ancak İstanbul ve Boğazların derhâl tahliyesini taahhüd ettikleri hâlde kabildir dedim. Onun zannına göre inkıtâ' olursa müttefikler ayrı ayrı bizimle sulh yapmak için müsâbaka ve İngilizler hepsinden sür'atle teklifât serdedecekler imiş. Onların telkînâtı bu zemindedir.

2 — Franklin-Bouillon Paris'te beni telefonla buldu. Burada inkıtâ'dan sonra kimseye haber vermeden benimle görüşmek üzere San Remo'da birleşeceğini ve Fransa ile mes'elenin hallolunacağını ve bu husûsda mufassal mektub yazacağını söyledi. Mektubu yarın sabah beklediğimi bildirince çarşamba* günü Poincaré ile ayrıca görüşerek yazabileceğini bildirdi. Çarşamba resmen muâhedenin verileceği gündür.

İSMET

* Yani 31 Ocak 1923 günü.

No. 457

*İsmet Paşa Hazretlerine
Adnan Beyefendiye*

No. 354

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

Bulgaristan Sobranyası Sofya'daki câmiin yıkılması için bir kanun lâhiyası kabul etmiş. Sofya'da yegâne kalan câmiin yıkılması Bulgaristan'ın unsur-ı islâma karşı hürmetkâr davrandığı hakkındaki iddiâlarına muhâlif bir fiil teşkil edecektir. Buna mahal kalmamak için teşebbüsât icrâsını rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 458

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 355

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

29/1/23 tarihli Lifild (?) ajansının Lozan Konferansındaki Türk veznedarının iki yüz elli İngiliz lirası alarak firâr ettiğini neşrettiği gazetelerde görülmüştür. Zannedilmemekle beraber bu bâbdaki ma'lumâtınızın iş'ârını rica ederim *.

HÜSEYİN RAUF

* Lozan Konferansında Türk veznedarı Fuat (Ağralı) idi.

Dr. Rıza Nur, Fuad Bey hakkında şunları yazıyor:

"Bu adam, yani Fuad, kimsenin yevmiesini vaktinde vermez, herkes şikâyet eder, işine bakmaz, bir mâli encümene gidip çalışmaz ve yerinde durmaz, zaten bir şey bilmez de. Bana şikâyet ettiler. Azarladım, yine olmadı. Bir defa kayboldu, hep parasız kaldık. Polise arattık. Cenevre'de bir kadınla bir otele kapanmış, bir hafta kaldı. Sonra Lozan'a getirdiler". (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1093)

Bu "kaybolması" yüzünden, "para alıp firar ettiği" yolunda söylentiler çıkmış olabilir. Ama bu söylentiler yalanlanmıştır. Bkz. No. 282.

No. 459

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 289

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

Kuriye Mülâzim Refi Bey Ankara'ya müteveccihen 28 sabahı hareket etmiştir. Muvâsalatının lütfen iş'ârı.

İSMET

No. 460

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 290, 291

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

Madde 1 — Müttefikler hazırladıkları muâhede projesini verdiler. Kurye ile geliyor*.

Son günlerde bilinenden ağır şekildir. Musul Cem'iyet-i Akvâm meclisinin vereceği karara ta'lîkan 15 milyon altın Liralık ta'mîrâtı Yunanlılarla mütekabilen bağışlamak gibi mevâdd-i ma'lûmeden mâadâ İstanbul kuvveti dâhil olduğu halde Trakya'daki kuvvetimizin yirmi bir bin kişiye tahdîdi kapitülasyonların adlî sisteminde beyânât hâlinde muhtelit mahâkim usûlü, ticarî ve adlî müttefiklerle takarrür eden mevâddın sâir bilcümle ecnebilere teşmîli gibi mevâdd vardır. Muâhede ağırdır. Konferansta görüşülen mevâddan reddolunanlar ibka olunduktan mâadâ yeniler de ilâve olunmuştur.

Trakya hududu Karaağaç'ı vermeyerek evvelki hududdur

No. 291

Madde 2 — Amerika murahhasının telkînâtı şudur: Musul mes'elesini hakeme havâle etmek. Müttefiklerin istedikleri tazmînâta mukabile zabtettikleri beş milyon altın lira ile İngiltere'deki gemilerin bedelini hasretmek ve sâir mesâil-i mâliyeyi hakeme havâle etmek ve Yunan ta'mîrâtına bedel kim ne aldı ki siz alacaksınız mütâlaasiyle iktifâ etti. Kapitülasyonlardan hiç bahsetmeyerek ilgaya devâm etmek gibi şerâitle sulh mümkündür. Şerâitin sun'î olarak ağırlaştırılmasına bakmayınız. Başmuraahaslar toplanırsak esâsları sür'atle hallederiz diyor. Curzon gidecek. Hâriciye müsteşârını murahhas olarak bırakacak, herkes kalacak, bir çâre-i hall aranacaktır.

Musul için re'y-i âm usûlünü ve kendileri ile ayrı sulh imkânını mevzû-i bahs ettim. Her ikisi aleyhinde bulundu. O halde Musul'un hakeme havâlesini kabul eylediği (takdirde) müzâkereye başlamak mümkündür. Yahud ısrâr ile in-kitâa gitmek lâzımdır. Evvel ma'rûzâtımda bunu söyledim.

İSMET

* Bu projenin tam Türkçe çevirisi için Bkz. *Tutanaklar*, Takım I, cilt 1, kitap 2, Ek. A.Ş. 53-150.

No. 461

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 292

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

345 numaralı telgrafnâmenin 3. maddesinin * zaman ile vaz'iyet-i hâzırardan lafza üzerine İsmet Paşanın yeni kadar olan kısım halledilemediğinden başka bir miftâh ile akdedilerek serian tekrârı.

İSMET

* Bkz. No. 450.

No. 462

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 293, 294, 295

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

No. 293

Bugün zevâlde sivil rehînelerin iâdesi ve askerî üserânın mübâdelesini için tanzim edilmiş olan i'tilâfnâme ile ahâli mübâdelesine müteallik mukavelenâme Türkiye ve Yunan murahhasları tarafından imza edilmiştir.

Üserâ hakkındaki i'tilâfnâme tarafeynce tasdikâ hâcet kalmadan bugünden i'tibâren mer'î olacaktır. Mübâdele-i ahâli mukavelnâmesi sulh muâhedesinin tasdikını müteâkib mer'iyete girecektir.

İkisinin sûretleri kuriye Refik Efendi ile takdîm kılınmıştır. Bugünden i'tibâren mer'î olan üserâ mübâdelesini i'tilâfnâmesine nazaran evvelâ Yunanlılar bugünden i'tibâren bir hafta sonra sivil rehînelerimizin iâdesine başlayacaklardır.

Ondan sonra iki hafta zarfında Yunan'da mevcut olanlar iâde edilmiş bulunacaktır.

No. 294

Bu sivil rehînelerimizin iâdesini müteâkib bizim elimizde bulunması muhtemel Yunan tebaasından sivil üserâyı iâde edeceğiz. Biz bu gibi eşhâsın adem-i mevcudiyetini burada iddiâ ettik. Yunanlılar yüz kadar bulunduğunu söylediler. Aileleri Yunanistan'a hicret eden Türk tebaası Rumlardan Anadolu dâhiline teb'îd olunan erkekler bu sınıfta dâhil değildir. Bunlar ahali mübâdelesini mukavelenâmesi mücebince sulh muâhedesinin imzâsını müteâkib tahliye edilecektir. Sivil üserânın iâdesini müteâkib ve ondan nihâyet on beş gün zarfında Yunan hükümeti bütün Türk askerî üserâsını hep birden İzmir'e iâde edecektir.

No. 295

Türk hükümeti Yunan üserâsından aynı mikdârda zâbit ve neferi aynı vapurlarla sevkolunmak üzere ihzâr edecektir. Yunan üserâsından mütebâki kalacak mikdâr sulhün imzâsını müteâkib ve nihâyet üç hafta zarfında iâde olunacaktır. Sivil rehîneler ve üserây-ı harbiye mütekabilen cerâim-i âdiye de dâhil olduğu halde afvedilmişlerdir. Salîb-i Ahmer komisyonunun masârfini mukabil olmak üzere on bin Frank verilmiştir. Yunanistan'da bulunan sivil üserâmızın mükemmel bir listesinin üserâ mübâdelesi için ta'yîn olunacak mümessilimize i'tâsını istihâm ederim.

İSMET

No. 463

Hey'et-i Vekile Riyâsetine

No. 296

30 Kânun-ı sâni 39
(30 Ocak 1923)

Sivrihisaryan birâderlerin tahliye edilip edilmediklerine dâir henüz bir cevâb gelmedi. Elân mevkûf iseler derekab serbest bırakılmaları ve talgrafla ma'lûmât i'tâsı rica olunur*.

İSMET

* Bkz. No. 466.

No. 464

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 357, 358

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

Yunanlıların tahliyesinden sonra ve istirdâdımızdan evvel birçok Bulgar hududun muhâfazasız kalmasından bi'l-istifâde Şarkî Trakya'da yerleşmişlerdi. İstirdâdı müteâkib bu kabilden olanlar hüsn-i muâmele ile ihrâc olundular. Kırkkilise'den çıkarılanlar bu miyândadır. Yoksa Kırkkilise'de öteden beri sâkin Bulgarlardan Yunan işgali zamanında tazyikat neticesi olarak memleketi terk ile bu kere avdet edenlere müdâhale olunmamıştır.

No. 358 — Bulgarların 1913 i'tilâfinden bahisle şikâyet hakları yoktur. Bu i'tilâfnâme mücebince bir kere hicret etmiş ve mübâdeleye tâbi' tutulmuş Bulgarların tekrar avdetlerine iğmâ-ı ayn olunmayacaktır. Zirâ Trakya Bulgar Ce-

miyeti'nin hedefi bu avdeti te'mîn ederek Büyük Bulgaristan âmâline yolaçmaktır. İstanbul vilayeti dâhilinde ise ahalisi kâmilen Bulgar olmak üzere başlı başına köy yoktur. Ba'de'l-mütâreke Çatalca'ya birkaç Bulgar gelerek Rum köylerine yerleştirilmişlerdir. Hiçbir tazyîka ma'rûz değildirlir.

HÜSEYİN RAUF

No. 465

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 359

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

İzmit, Bursa ve Bilecik mıntakasındaki üserâ, emrin Birinci Orduya tarih-i vüsûlünden i'tibâren on gün zarfında Müdanya'da irkâbe ihzâr edilebilecektir*.

* Bkz. No. 488.

No. 466

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 360

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

C. 296*

Fevzi Paşa Gazi Paşa ile seyahatdadır. Müşkilât ile cevâb alabiliyorum. Makine başında ta'kib ediyorum. İki Ermeni hakkındaki ma'lumâtı alınca derhal bildireceğim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 463.

No. 467

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 361

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

1 — Fevzi Paşadan evvelce vâki' olan suâle cevâben 28 tarihli bugün vâsil olan telgrafi ikinci maddesidir.

2 — Fikrim, Musul'un Cemiyet-i Akvâm'a terki kat'iiyen muvâfık değildir. Adli sistem hakkında evvelce Müdâfaa-i Milliye Vekâletine fikrimi bildirmiştim. Ya'ni İstanbul'da üç sene müddetle muhtelit bir mahkeme kabul olunabilir. Yunanistan'ın dahi mutlaka i'mârâta mecbûr tutulması lüzûmuna kani' bulunduğumu arz eylerim. Fevzi.

HÜSEYİN RAUF

No. 468

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 362

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

Gayet Mahremdir

1 — Tarafımızdan da ihzâr edilmekte olduğu evvelce bildirilen mukabil proje verildi mi? Acilen iş'ârını rica ederim.

2 — General Pellé Adnan Beye, verilecek projeler üzerinde müzâkerâta devam edilebileceğini hükümeti nâmına dün tebliğ ettiğini berây-ı ma'lumât arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 469

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 297, 298

31 Kânun-ı sâni 39
(31 Ocak 1923)

30 Kânun-ı sâni raporudur:

Madde 1 — Üserâ ve ahâli mübâdelesi mukavelelerini Yunanlılarla imza ettik.

Madde 2 — Hey'et-i Umûmiyede muâhde projesini verecekler. Cevâb için sekiz gün mühlet isteyeceğim. Bu sekiz gün zarfında başmuraahaslar arasında evvelâ prensipleri halletmek lüzûmu Amerika murahası tarafından harâretle ta'kib olunuyor. Ajans Havas Ankara hükümetinden yapılan tebligatda projenin bir hülâsa-i mesâi olduğunu i'lân etti. Curzon bunu tekzîb ederek ve müttefikler arasında birkaç gün evvel verilmiş olan karara muhâlif olduğunu tasrîh ederek hatt-ı hareketini değiştirmeyeceğini i'lân eyledi.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Poincaré'ye cevâbindan fevkalâde memnun olduk. Fransız hey'et-i murahhasasına hemen iblâğ ettim*. Müttefikler arasında vaz'iyet teşevvüş etmiş. Balfour Paris'te Musul için Türklere cem'iyet-i Akvâm hakemliğini tekrâr teklif, kabul etmez isek hücumumuza intizâr ve hücum eder isek tedabîr-i zecriyeye teşebbüs edeceklerini i'lân eyledi**.

* Bkz. No. 446, madde 3.

** Milletler Cemiyetinde İngiliz Temsilcisi Lord Balfour'un konuşması o gün basına da aşağıdaki biçimde yansımıştı.

La Question Turque Devant Le Conseil De La S.D.N.

Lord Balfour déclare que le Conseil devra prendre toutes les mesures nécessaires pour protéger la paix du monde

C'était hier matin grande séance à la Société des nations, la séance la plus importante, à moins qu'un jour on ne parle de la Ruhr.

Des rumeurs de guerre en Orient ont franchi le seuil paisible du palais du Petit Luxembourg et lord Balfour, délégué de la Grande-Bretagne n'a point caché la gravité de la situation. Lord Balfour a parlé du différend entre le gouvernement britannique et les Turcs au sujet de la limitation des frontières de l'Irak. - pas une fois le nom de Mossoul ne fut prononcé - sur un ton de conversation sérieuse et serrée. On eût dit que lord Balfour s'adressait par-dessus la tête du conseil de la S.D.N. à un interlocuteur qui n'était pas là. Sans aucun doute, il s'adressait à la Turquie, pour lui bien prouver que le point final n'était pas mis, que tous les ponts n'étaient pas rompus. Evidemment, pour l'instant, il ne peut s'agir que de suggestions; des propositions d'arbitrage sont dans l'air; des bruits de guerre circulent en Orient; mais ce ne sont que des bruits..

Dans le discours de lord Balfour, ce sont les mots danger et paix du monde qui reviennent le plus souvent. Lord Balfour qui s'exprime en anglais rappelle d'abord que la question a été portée à l'ordre du jour par une lettre de lord Curzon, au nom du gouvernement britannique. Il ajoute;

Lord Curzon a proposé à la Société des nations d'offrir ses bons offices pour discuter la question des frontières d'un territoire mandaté (le territoire de l'Irak) par la Société des nations et cette proposition a été appuyée par ses collègues de France, d'Italie et du Japon, qui ont été unanimes à déclarer que cette suggestion était raisonnable, modérée, et servirait en tout cas les intérêts de la paix entre les nations.

Malheureusement, les représentants turcs du gouvernement d'Angora à la conférence de Lausanne ne se sont pas encore ralliés à cette proposition et on doit envisager l'hypothèse où ils ne s'y rallieraient pas.

Au cas où la proposition de Lord Curzon ne rencontrerait pas l'agrément des délégués turcs, il y a lieu d'envisager quelle procédure nous pourrions suivre.

A notre avis, il y aura lieu d'invoquer, dans une réunion spéciale du conseil de la Société des nations, l'article 2 du Pacte que vous connaissez tous, où il est expressément déclaré que "toute guerre ou menace de guerre, qu'elle affecte directement ou non l'un des membres de la Société, intéresse la société tout entière".

On convoquerait une réunion spéciale du conseil qui prendrait toutes mesures sages et utiles pour protéger la paix du monde.

Telle est la méthode que le gouvernement de Sa Majesté britannique propose de suivre dans le cas, qui est encore à l'état d'hypothèse et qui, je l'espère, ne se produira pas, où le gouvernement turc n'accepterait pas les bons offices de la Société. (*Petit Parisien*, 31.1.1923).

No. 298

Çiçerin ile mülâkatımızın hülâsası şudur: Kendisi müzâkerâtın tarzına i'tirâz ederek Boğazlar mes'elesinin muallakda olduğunu i'lân ve avdet edecektir. Biz mes'elenin muallak değil sulh muâhedesine merbût olduğunu i'lân etmişizdir. Başka bir şey yapamayız. Sulh olmazsa inkıtâ' olmaması, fâsıla olması fikrindedir. Yalnız bize bir fedâkârlığa mal olan uzamayı kabul edemeyiz. Biz harb ya sulh fikrindeyiz. Bu hâlde kendisiyle teşrîk-i harekât teklîf ettim. İstediğimiz, para ve cebhâne ile muâvenet ve teşebbüsünüzde teşrîk-i harekâtdır. Ya'ni biz Boğazlara ve Trakya'ya onlar da Romanya aleyhine hareket edeceklerdir. İlk önce teşrîk-i harekâtın hattâ ihzârât ve tehdidâtı Avrupa'yı bizimle sulhe mecbûr eder dedim. Cevâbı budur:

Romanya aleyhinde ve her mes'eledede muâvenet-i siyâsiye yapılacaktır. Ve bu pek mühimdir. Hüsûsât-ı sâire için Moskova'da arız u amîk görüşürüz. İşte onların kuvvet ve siyâsetleri bu derecedir. Aralof'un tebdîli (burada birkaç kelime açılmamış) kendilerinin Berlin'de ve diğer milletler sefâretlerinin Moskova'da hep müstakil hatları ve me'mûrları olduğunu ve Türkler de bilmükabele aynı (birkaç kelime açılmamıştır) ikinci def'a olarak açtım. Musırr gördüm. Moskova'ya yazacağımı ve adamların az olacağını söyledi. Telgrafhâne muâmelâtını tekrar etti. Şiddetle i'tirâzım üzerine vaz'iyeti tedkik edeceğini söyledi. İ'tirâzı muhafaza ettim. Karahan'ın Moskova'da sefirimize yaptığı çalımlar asılsız türrehâtdır.

İSMET

No. 470

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 300

31 Kânun-i sâni 39. keşidesi

(31 Ocak 1923)

1 Şubat 39 (1923) vürudu

Önümüzdeki dört gün zarfında müttetiklerin tekliflerine cevâb verilmesi ta-karrür etmiştir.

Muallak mes'âli diğerleriyle birleştirerek sulhe varabilmek için Musul mes'elesinde İngiltere ile bir zemîn-i i'tilâf bulmak esâs ve zarûret hâlinde bulunuyor.

Zemîn-i i'tilâf ancak ya ba'de's-sulh bir sene zarfında Musul mes'elesini Türkiye-İngiltere arasında halletmek, yahud Cemiyet-i Akvam hakemliğini kabul etmek, yahud bir diğer hakem kabul eylemek gibi üç şekil hâlinde

görülyor. Biz birinci şıkkı tercih ediyoruz. Bunun ve kat'î ıztırâr hâlinde diğere-
lerinin de kabul edilip edilmeyeceğini (n) vakt-i merhûnundan evvel iş'ârı.

Murahhas Rıza Nur

Murahhas Hasan

İSMET *

* İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, bu telgrafı o zaman İzmir'de bulunan Atatürk'e şöyle
tellemiştir:

"Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Şifre

Ankara, 1/2/339

Dakika tehiri caiz değildir.

1 - Bugün öğle vakti İsmet Paşa'dan aldığım telgraf ikinci maddededir. Rıza Nur ve Hasan
Beylerin imzaları satır hizasında ve kapalı, İsmet Paşanın imzası açık olarak gelmiştir. Bu tarz-ı
takrirden son günlerde Rıza Nur beyin Musul meselesindeki fikrinden tekrar rücu ettiği ve Hasan
beyle birlikte Musul'u feda ile yeniden sulh müzâkeratına girmeği arzu ettikleri anlaşılıyor ise de
tavzihi keyfiyet için İsmet Paşa'nın mütaleasını makina başında sordum. Dün mübadele-i üsere
hakkında Meclise malûmat verdikten sonra azadan iki zatın takriri üzerine Heyet-i Umumiye
müttefikan İsmet Paşa'nın gösterdiği liyakat ve metanete teşekkür ve beyanı itimat eylediklerini İs-
met Paşa Hazretlerine arz ettim.

2- ()

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

HÜSEYİN RAUF

No. 471

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 363

1 Şubat 39 (1 Şubat 1923)

Madde 1 - İnkıtâ' halinde ordunun ittihaz edeceği ve ta'kib eyleyeceği
hatt-ı hareket hakkında vâki' olan suâlime cevâben İzmir'den Gazi Mustafa Ke-
mal Paşadan aldığım telgrafnâme aynen ikinci maddededir. Mütâlaanızın âcilen
iş'ârını rica ederim.

Madde 2 - İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Rauf Beyefendiye:

Konferansın inktâi hâlinde harekât-ı askeriyeye başlanıp başlanamayacağı
mes'elesini şu suretle mütâlaa ediyorum: Fevzi ve Kâzım Karabekir Paşalar bu
mütâlaama iştirâk ediyorlar. Konferans iki şekilde duçâr-ı ta'til olabilir.

I - Muhâsımlar (kasîr) bir proje teklif ederler ve bunu reddettiğimiz tak-
dirde Konferansın hitâm bulacağını bildirirler.

II - Muhâsımlar yine bize bir proje tevdi' ve bizden mukabil bir projeye
intizâr ettiklerini ihsâs ederler. Bu halde Konferans ta'til değil te'cil edilmiş
olur.

Birinci ihtimâle göre harekât-ı askeriye mübâşeret tabîi ve elzemdir ve o yolda hareket edilecektir.

İkinci hale göre harekât-ı askeriye başlama mes'elesi (tahammül) ma'nâsını tazammüm eder. Muhâsımlarımızın mes'uliyeti bize tahmîl için bu şıkkı ihtiyâr etmeleri galib, ziyâdesiyle. Buna karşı ittihâz olunacak karar vaz'iyetin biraz daha inkişâfına bağlıdır.

Bir üçüncü şık daha vardır. Konferans şu veya bu şekilde duçâr-ı ta'til olup da İngilizler 16 Mart hâdisesine müşâbih bir vaz'iyet ihdâs ederlerse bu da mühim bir sebep-i harb olur.* İsmet Paşanın hâricde kalmaması pek mühim ve lâzım olduğundan bütün bu ihtimâlât tafsilen kendisine bildirilmeli ve harekât-ı askeriye başlamazdan evvel diplomatik bir vesile ile infikâk ve avdetini te'mîn edecek esbâb ve vesâit şimdiden ihzâr olunmalıdır. Başkumandan Mustafa Kemal.

HÜSEYİN RAUF

* Basında da Lozan konferansının süresiz kesilmesi durumunda Türkiye'nin silâha başvuracağı, öncelikle Musul üzerine yürümeye hazırlandığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın da teftiş gezisini yarıda kesip İzmir'den Ankara'ya döndüğü yolunda haberler yayınlanıyordu. Konferans kesilecek, yeniden savaş çıkacak mıydı? Zihinleri kurcalayan asıl soru buydu. Bu konudaki gazete haberlerinin üçü aşağıdadır:

La Conférence Sera-t-elle Ajournée Sine Die?

LAUSANNE, 28 Janvier. — L'ère des conversations officielles est close depuis hier.

La commission des Détroits reste néanmoins convoquée pour jeudi, mais pour des raisons que le président, lord Curzon, seul connaît, le projet de convention n'a pas encore été officiellement communiqué à la délégation russe qui avait demandé à disposer d'un délai de trois jours pour l'examiner. Il est vrai que la quasi certitude que les Turcs repousseront mercredi les termes du traité rend improbable et inutile une réunion de la commission des Détroits.

La convention préparée comme annexe au traité ne sera certainement pas signée si le traité ne l'est pas.

İsmet pacha, dans des conversations particulières avec les représentants alliés, paraît être acquis à l'idée d'un ajournement sine die de la conférence.

Mustapha Kemal pacha rentre d'urgence à Angora

CONSTANTINOPLE, 28 Janvier. — Une dépêche d'Angora signale qu'à la suite de la tournure prise par la conférence de Lausanne, le conseil des commissaires a invité Mustapha Kemal pacha, actuellement à Smyrne, à rentrer d'urgence à Angora.

(*Le Journal*, 29.1.1923).

M. Poincaré Invite Mustapha Kémal à Conclure Paix

M. Poincaré a fait adresser, vendredi, un télégramme personnel à Mustapha Kemal pacha, faisant appel à ses sentiments de conciliation et lui conseillant de conclure la paix.

En Cas de Rupture Mustapha Kemal Marcherait Sur Mossoul

Londres, 29 Janvier (*dép. Petit Parisien.*)

On mande de Constantinople au Times que Mustapha Kemal, qui venait d'arriver à Smyrne où une grande réception avait été organisée en son honneur, a été rappelé hier, d'urgence, à Angora par un télégramme du conseil des commissaires du peuple, réclament son retour immédiat, afin de présider une réunion extraordinaire du conseil, convoqué pour discuter de la situation créée par l'échec de la conférence de Lausanne.

Annulant tous ses engagements, Mustapha Kemal a quitté Smyrne aussitôt, au milieu de manifestations enthousiastes.

Dans les milieux officiels d'Angora, ajoute le correspondant, on déclare que le chef du gouvernement nationaliste va être appelé à prendre des décisions très importantes. "La possibilité d'une rupture à Lausanne, affirme-t-on, ne nous émeut pas. Si la délégation britannique ne change pas d'attitude au dernier moment, Ismet pacha publiera une proclamation expliquant au monde entier la position de la Turquie et il quittera Lausanne et l'armée turque marchera sur Mossoul".

A Constantinople, poursuit le correspondant, on a presque abandonné tout espoir d'éviter une guerre. Tous les préparatifs en vue de l'évacuation des sujets britanniques sont terminés.

D'autre part, suivant le correspondant du Times à Bagdad, la chambre de commerce britannique de cette ville a reçu du secrétaire d'Etat, sir Percy Cox, haut commissaire britannique en Mésopotamie, une note déclarant que les autorités britanniques ont décidé de renforcer la garnison de Mossoul en lui adjoignant une partie des forces aériennes de Bagdad.

On craint, ajoute le correspondant, que la Turquie n'invite les tribus de la frontière à effectuer des raids sur le vilayet de Mossoul et l'on espère que la présence dans cette ville d'une importante garnison britannique préviendra tout conflit.

Indiquons enfin, en terminant, que sir Percy Cox, qui a été mandé par le gouvernement britannique pour discuter de la question de Mossoul, est arrivé aujourd'hui à Londres, après avoir emprunté successivement la voie des airs, la voie maritime et la voie terrestre pour effectuer ce long voyage. (*Petit Parisien*, 30.1.1923).

L'attitude Du Gouvernement Turc

Le correspondant de l'agence Havas à Constantinople télégraphie:

On mande d'Angora qu'à la réception des dernières nouvelles de Lausanne, qui envisageaient la possibilité d'une rupture, le Conseil des commissaires s'est réuni hier; il a décidé de convoquer aujourd'hui une séance extraordinaire de l'Assemblée nationale.

Moustapha Kemal pacha, interrompant son voyage d'inspection, rentre d'urgence à Angora.

Dans la presse locale et dans tous les milieux turcs, se manifeste un grand pessimisme.

On télégraphie, d'autre part, de Constantinople au *Times*:

Dans les milieux officiels d'Angora, on déclare que le chef du gouvernement nationaliste va être appelé à prendre des décisions très importantes. "La possibilité d'une rupture à Lausanne, affirme-t-on, ne nous émeut pas. Si la délégation britannique ne change pas d'attitude au dernier moment, Ismet pacha publiera une proclamation, expliquant au monde entier la position de la Turquie, et il quittera Lausanne, et l'armée turque marchera sur Mossoul".

A Constantinople, on a presque abandonné tout espoir d'éviter une guerre. Tous les préparatifs en vue de l'évacuation des sujets britanniques sont terminés.

Les Anglais ont renforcé la garnison de Mossoul: des escadrilles d'avions ont, notamment, été envoyés de Bagdad dans cette ville.

Sir Percy Cox, haut commissaire britannique à Bagdad, qui a effectué une partie du voyage par la voie des airs, est arrivé, hier, à Londres, pour conférer avec le gouvernement. Il repartira probablement sous peu pour Bagdad.

(*Journal des Débats*, 30.1.1923).

No. 472

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 364

1 Şubat 1923

Müsta'celdir

Madde 1 — Dün mübâdele-i üserâ mukavelenâmesinin imzâsını Meclis'e arz münâsebetiyle vâki' olan beyânâtım üzerine Mar'aş Meb'ûsu Hasib, Erzurum Meb'usu Nusret Efendiler tarafından verilen ve hey'et-i umûmiyede mütefikan kabul edilen takrîr ikinci maddededir.

Madde 2 — Lozan Konferansında menâfi' ve âmâl ve hukuk-ı milleyimizin muhâfaza ve sıyânetinde gösterdiği kudret ve mahâret ve hakkın müdâfaasında ki cesâret ve metânetinden dolayı i'timâd ve teşekkürâtımızın hey'et-i murahhasa reisi İsmet Paşa Hazretlerine iblâğına karâr i'tâsını teklif ederiz*.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf 369 numara ile aynı gün tekrar Lozan'a çekilmiştir.

No. 473

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 365

1 Şubat 39 (1 Şubat 1923)

1 — C. 30 Kânun-i sâni 300 numaralı telgrafınız* yalnız Rıza Nur ve Hasan Beyefendilerin mütâlaası mıdır yoksa zât-ı devletleri de aynı mütâlâya işti-râk buyuruyor musunuz? Makine başında cevâbınıza muntazırım.

2 — Evvelce Hey'et-i Vekile nokta-i nazarı olarak ertesi günü Meclis'in ittifak-ı ârâsına iktirân eden mufassal iş'ârımızı aldınız ve anladınız mı? İş'ârını rica ederim**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 470.

** Bkz. No. 483.

No. 474

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 366

1 Şubat 39
(1 Şubat 1923)

298 numara ve 31/1/39 tarihli telgrafnâmenizde* "onların kuvvet ve siyâsetleri" ibâresinden sonra olan kısım halledilemediğinden başka miftahla kapatılarak sür'at-ı keşîdesi mercûdur**.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 469.

** Bkz. No. 484.

No. 475

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 299

1 Şubat 39
(1 Şubat 1923)

31 Kânun-i sâni raporudur:

Birinci ve ikinci ve üçüncü Komisyonlar birbirini müteâkib ictimâ' ederek Curzon, Garroni ve Bompard pazartesi* günü sûret-i husûsiyede verilen muâhede projesini müdâfaa ve bizi (imzaya) da'vet ettiler. Curzon Harb-i Umûmî neticesinde mağlûb olan Türkiye'nin Yunanlılara karşı ihrâz ettiği muzafferiyet sâyesinde Lozan Konferansında pek müsâid şerâit istihsâl ettiğini beyân ve Boğazlar, adalar ve Şarkî Trakya mesâilinde kazandığımız fevâidi tafsîl ve teklîf ettikleri şerâitin pek mu'tedil olduğunu müdâfaa etti. Garroni ve Bompard'ın adlî ve mâlî mesâil için verdikleri îzâhâtı müteâkib Lord Curzon bizi teklîf olunan muahedeyi imzâya da'vet etti. Ben, bizden ayrılan memleketlerle kemâl-i serbestî ile ta'yîn mukadderatları keyfiyetini kendilerine bıraktığımızı beyân ettikten sonra muâhedenin tedkîki ve cevâb-ı i'tâsı için bir hafta müddet talep ettim. Müttefikler yarım saat husûsî müzâkereyi müteâkib pazar** gününe kadar vakit

* 29 Ocak 1923.

Müttefikler, hazırladıkları Barış Antlaşması Projesini 29 Ocak 1923 Pazartesi günü özel olarak Türk delegasyonuna vermişlerdir. Aynı projenin özetini bir gün önceden dış basına da verdikleri anlaşılıyor. Zira 29 Ocak 1923 günlü yabancı gazeteler bölüm bölüm Antlaşma Projesini yayınlamışlardır. (Örneğin *Le Temps*, 29.1.1923)

** Komisyonlar 31 Ocak 1923 Çarşamba günü toplanmış ve Barış Antlaşması Projesi o gün resmen Türk delegasyonuna sunulmuştur. Türk delegasyonuna 4 Şubat 1923 Pazar gününe kadar süre tanınmıştır.

biraktular. Lord Curzon cuma*** günü gitmeğe karar vermişken hareketini iki gün te'hîr ettiğini beyân etti****.

İSMET

*** Cuma günü 2 Şubat 1923 tarihine rastlamaktadır. Demek ki Curzon, gidişini Cuma'dan Pazara, yani 2 Şubattan 4 Şubata kadar ertelemiştir.

**** İsmet Paşa'nın bir haftalık süre istemesi ve Lord Curzon'un dört günlük bir süre tanınması, konferansın kesilmesi ve savaşın yeniden başlaması tehlikesinin atıldığı biçiminde yorumlanmıştır. Dış basının bu konudaki yayınlarından birkaç örnek aşağıdadır:

A LAUSANNE LA RUPTURE SEMBLE EVITÉE IMPORTANTE COMMUNICATION DU GOUVERNEMENT FRANÇAIS

Nous avons signalé à plusieurs reprises que, dans la pensée du gouvernement français, le projet de traité qui a été soumis hier officiellement aux délégués turcs à Lausanne, et qu'ils connaissaient déjà officieusement depuis lundi soir, n'avait rien de définitif et qu'il ne saurait, en tout cas, leur être présenté comme un ultimatum qu'ils devraient accepter ou rejeter en bloc.

Profondément désireux d'éviter une rupture des négociations qui se sont péniblement poursuivies depuis deux mois et demi en Suisse, rupture qui pourrait avoir pour conséquence une reprise des hostilités en Orient, le gouvernement français a cru devoir exposer à nouveau ce point de vue, avant la dernière séance plénière de la conférence. Dans une communication qu'il a fait adresser avant-hier à Angora par l'entremise du général Pellé, notre haut commissaire à Constantinople, et dont le texte a été également transmis à Londres, à Rome et à Lausanne, il a, en effet, insisté sur ce point que le projet de traité en question marque simplement l'état actuel des pourparlers et que des conversations ultérieures restent possibles si, les Turcs consentent à s'y prêter.

Il a ajouté qu'au cas où İsmet pacha et ses collègues manifesteraient le désir de continuer ces conversations à Lausanne, il serait prêt à laisser sa délégation dans cette ville, mais que, si les délégués turcs estimaient devoir se rendre à Angora pour y soumettre le projet de traité à l'Assemblée nationale, le gouvernement français serait également disposé à reprendre plus tard les pourparlers dans tel lieu qui serait choisi.

Le but poursuivi par la France, en précisant ainsi son point de vue était, non pas de se séparer de ses alliés, mais - dans l'intérêt même de la paix que tous souhaitent vivement voir rétablir en Orient - de ménager la possibilité de futures conversations au cours desquelles les Turcs pourraient faire preuve à leur tour de cet esprit de conciliation auquel le président du Conseil faisait appel dans son récent télégramme à Mustapha Kemal.

Cette attitude a d'ailleurs déjà porté ses fruits. Non seulement à Lausanne, la délégation turque, au lieu de rejeter, comme on pouvait le craindre, le projet de traité s'est bornée à ajourner sa réponse à dimanche ou lundi, mais, dans les milieux officiels britanniques, où la communication française avait tout d'abord causé quelque inquiétude, on reconnaissait franchement hier, que cet émoi n'était pas justifié. Une note Reuter ajoutait même qu'on n'avait pas, à Londres plus qu'à Paris, attaché aux dernières propositions alliées, le caractère d'un ultimatum. Ainsi que le désirait le gouvernement français, tout espoir n'est donc pas perdu et une paix définitive peut encore sortir des négociations de Lausanne.

Lord, Curzon a décidé prolonger son séjour.-A.JULLIEN. (*Le Matin*, 1.2.1923).



A LAUSANNE

LES JOURNÉES DÉCISIVES

LES ALLIÉS ONT PRÉSENTÉ LE TRAITÉ
A LA SIGNATURE DES TURCS

**Ismet pacha demande un délai
de huit jours
Lord Curzon en accorde quatre**

LAUSANNE, 31 janvier. — Conformément au programme, la conférence s'est réunie ce matin à 10 h. 30.

Lord Curzon, en qualité de président de la première commission, a ouvert la séance en présence des délégués turcs.

Tour à tour, lord Curzon, M. Bompard et le marquis Garroni, présidents des grandes commissions de la conférence, ont défini l'esprit du traité qui a été présenté à la signature de la Turquie. Ils ont montré toutes les concessions qui ont été faites par les alliés aux revendications ottomanes.

M. Bompard a fait allusion aux responsabilités encourues par la Turquie dans les origines de la grande guerre.

Toutes les déclarations des alliés ont attiré l'attention de la délégation ottomane sur la grave responsabilité qu'elle encourait en rejetant en bloc le projet qui lui est présenté.

L'observateur américain, M. Child, et les représentants du Japon, de la Roumanie et de la Serbie se sont associés à ces observations et ont fait appel à l'esprit pacifique des représentants de la Turquie.

Ismet pacha a pris ensuite la parole. Il est demeuré dans des considérations générales, mais il a, au début de son intervention, contesté la validité des mandats octroyés par le traité de Versailles aux grandes puissances et il s'est fait le défenseur des pays mandatés et de quelques autres encore comme l'Égypte.

Il a demandé un délai de huit jours pour permettre à la délégation ottomane de faire à la conférence de la paix une réponse substantielle.

La séance de la conférence a été suspendue pendant une heure pour permettre aux chefs des délégations alliées de se concerter quant à la réponse à faire à Ismet pacha.

A la reprise de la séance, lord Curzon a annoncé qu'il n'était pas possible de donner complète satisfaction à la demande turque, mais que, néanmoins, il était disposé à demeurer jusqu'à dimanche soir.

Il a formulé l'espoir que ces quelques journées seraient mises à profit pour rechercher les moyens de hâter la signature de la paix. (Havas). (*Le Matin*, 1.2.1923)

IL N'YA PAS EU RUPTURE A LAUSANNE

**Ismet pacha demande un délai de huit jours
Lord Curzon accepte d'attendre quatre jours**

**La France s'était déclarée opposée à
toute procédure ayant aspect d'ultimatum**

LAUSANNE, 30 janvier — Jamais la conférence de Lausanne n'avait été agitée comme elle le fut ce soir lorsque fut publiée une dépêche de Paris donnant la nouvelle que le gouvernement français ne considérait le traité de paix qui sera soumis demain aux Turcs que comme un état des pourparlers actuels et que la délégation française resterait tout entière à Lausanne au cas où la délégation ottomane manifesterait l'intention de continuer les négociations.

Il importe d'ailleurs de dire que le résumé de la note française à Angora reflète simplement et ne fait que souligner ce qui a été l'attitude invariable de la délégation française depuis le retour de M. Bompard de Paris.

La délégation française, à dessein, a toujours évité de parler de projet de traité. Elle s'est, en effet, inlassablement appliquée à montrer aux Turcs qu'elle n'entendait pas, en ce qui la concernait, les placer devant une sorte d'ultimatum. Lorsque lord Curzon, par un communiqué brutal, eut fait savoir la décision de la délégation anglaise de quitter Lausanne vendredi, soit quarante-huit heures après la dernière séance plénière, la délégation française tint à ce qu'on sût que son propre départ ne comporterait aucune signification brutale à l'égard de la Turquie et que celle-ci devrait estimer que la procédure amiable restait ouverte. La note française au gouvernement d'Angora ne saurait donc être pour les Anglais une surprise et ils auraient tort d'y voir un changement de front. Il faut reconnaître, au contraire, que la France a été jusqu'au bout fidèle à sa politique d'accommodement.

Au reste, pour qui a suivi avec attention les travaux de la conférence il ne saurait faire de doute que l'intransigeance finale de la Turquie a été due dans une large mesure à la procédure brusquée par laquelle le gouvernement britannique avait clos brutalement la discussion sur Mossoul. La France avait raisonnablement soutenu la proposition anglaise de faire arbitrer le différend par la Société des nations; elle ne pouvait en revanche s'associer formellement au dernier geste de lord Curzon qui, sans concert préalable et sur le refus des Turcs, avait déclaré que sans délai, c'est-à-dire sans qu'il restât le temps matériel pour songer à une médiation encore possible, il saisissait par le moyen détourné de la menace de guerre l'organisme récusé par les Turcs pour cause de suspicion légitime. Il y a lieu de relever d'ailleurs que la délégation italienne fut constamment d'accord avec nous pour atténuer dans toute la mesure possible le ton cassant et les procédés sommaires de lord Curzon. On croit savoir ici qu'elle approuve notre note à Angora.

En résumé, la délégation française considère que les Turcs sont saisis de propositions qu'ils doivent avoir le temps d'examiner, qu'ils sont admis à les discuter encore, qu'on ne les place point dans l'obligation de dire simplement oui ou non. Les Anglais ne pouvaient pas ignorer cela, et si la communication du gouvernement français à Mustapha Kemal donne à cette attitude une consécration accentuée, il n'y a pas là un fait nouveau.

On laisse cependant entendre dans les milieux de la conférence que même s'il est admis qu'il ne s'agit que d'une divergence de vues quant à la forme, il peut résulter des réserves françaises un espoir accru chez les Turcs de conclure des paix séparées. Depuis longtemps les Turcs n'ont-ils pas laissé entendre que, la présente conférence close, d'autres pourraient utilement s'ouvrir? — TONY ROCHE (*Le Journal*, 1.2.1923)

L'impression des Turcs

LAUSANNE, 31 janvier. — Une personnalité turque qualifiée vient de me faire la déclaration suivante:

La note française à Angora aura un retentissement bienfaisant dans le monde de l'Islam où l'impression grandissait au cours des pourparlers de Lausanne que la politique anglaise seule prévalait.

Nous pouvons maintenant envisager de façon moins pessimiste la conclusion de la Conférence. — (*Journal*.)

Une note anglaise

Mais dans le même moment l'hôtel de la délégation britannique était envahi, on entourait les représentants de la Grande Bretagne et, bientôt, le chef de service de presse de la délégation anglaise, avec l'autorisation expresse de lord Curzon, faisait la communication suivante:

On déclare du côté britannique ne vouloir accorder aucun crédit à des informations qui sont en flagrante contradiction avec ce qui a été entendu, de part et d'autre, entre les Alliés il y a quelques jours, et que ces informations ont été publiées sans avoir été communiquées, préalablement, ni au gouvernement, ni à la délégation britannique. Cette dernière n'a pas l'intention de modifier son plan déjà arrêté.

Trois séances plénières de demi-heure en demi-heure

LAUSANNE, 31 Janvier. — Les dernières séances, tenues ce matin, se sont échelonnées de demi-heure en demi-heure, la réunion de la première commission ayant lieu à 10 h. 1/2, celle de la seconde à 11 heures, celle de la troisième à 11 h. 1/2

Ismet réclame un délai

LAUSANNE, 31 janvier. — Voici les premières informations sur ce qui s'est passé ce matin au cours de la séance de la conférence de la paix.

Tour à tour, lord Curzon, M. Bompard et le marquis Garroni, présidents des grandes commissions de la conférence, ont défini esprit du traité qui a été présenté à la signature de la Turquie. Ils ont montré toutes les concessions qui ont été faites par les Alliés aux revendications ottomanes.

M. Bompard a fait allusion aux responsabilités encourues par la Turquie dans les origines de la grande guerre.

Toutes les déclarations des Alliés ont été faites avec modération, mais avec fermeté, et tous ont attiré l'attention de la délégation ottomane sur la grave responsabilité qu'elle encourrait en jetant en bloc le projet qui lui est présenté.

L'observateur américain, M. Child, et les représentants du Japon, de la Roumanie et de la Serbie se sont associés à ces observations et ont fait appel à l'esprit pacifique des représentants de la Turquie.

Ismet pacha a pris ensuite la parole. Il est demeuré dans des considérations générales, mais il a, au début de son intervention, contesté la validité des mandats octroyés par le traité de Versailles aux grandes puissances et il s'est fait le défenseur des revendications des pays mandatés et de quelques autres encore, comme l'Égypte.

Il a demandé un délai de huit jours pour permettre à la délégation ottomane de faire à la conférence de la paix une réponse substantielle.

La séance de la conférence a été suspendue pour permettre aux chefs des délégations alliées de se concerter quant à la réponse à faire à Ismet pacha.

Lord Curzon consent à attendre jusqu'à dimanche soir

LAUSANNE, 31 janvier. — La suspension de la séance a duré une heure. Pendant ce temps, les chefs des délégations alliées ont délibéré sur la réponse à faire à la demande de délai formulée par Ismet pacha.

A la reprise de la séance, lord Curzon a annoncé qu'il n'était pas possible de donner complète satisfaction à la demande turque mais que, néanmoins, et en tout cas, il était disposé quant à lui à demeurer jusqu'à dimanche soir.

Il a formulé l'espoir que ces quelques journées seraient mises à profit pour rechercher les moyens de hâter de la signature de la paix.

Au cours de sa première intervention au début de la séance, lord Curzon avait prononcé un long discours dans lequel il avait fait l'éloge du travail de toutes les délégations, y compris la délégation ottomane, il a maintenu les revendications anglaises sur Mossoul, Gallipoli et les capitulations.

Il avait ajouté que les Anglais sont prêts à accorder le délai nécessaire pour permettre à la délégation ottomane de prendre le temps de la réflexion. Mais il avait déclaré formellement que s'il s'agissait de recommencer les négociations de paix il préférerait s'en aller dès maintenant.

Une note Reuter

LONDRES, 31 janvier. — L'agence Reuter croit savoir que la note française relative à la Conférence de Lausanne n'a pas encore été reçue à Londres. On présume qu'elle sera envoyée par l'intermédiaire de l'ambassadeur d'Angleterre à Paris.

L'agence Reuter ajoute qu'on a l'impression que l'envoi de la note a provoqué une inquiétude non motivée.

Le traité de Lausanne n'a pas du point de vue britannique, le sens d'un ultimatum.

(Le Journal, 1.2.1923)

No. 476

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 367, 368

2 Şubat 39
(2/2/1923)

28 Kânun-i sâni tarih ve 285 numara ile başlayan* ve zât-i âfiliyle rüfeykay-ı kirâmınızın mütâleât ve kanaatlarını müşîr bulunan telgrafnâmeler, 31 Kânun-i sâni tarih ve 300 numaralı son telgrafnâmenin** vürûdu üzerine bir kere daha tedkik ve tahlil edildi. Vaz'iyet hakkında zât-ı devletinizin nikât-ı nazar ve kanâatlarınız sarîhtir. Rıza Nur Beyefendi evvelâ Musul'un mukadderâtını şimdilik ihmâl etmek ve inkitâ' yerine sulh çareleri aramak şikkını iltizâm buyurdıkları halde bi'l-âhire mütâleâtınıza iştirâk ile Musul'dan sarf-ı nazar etmenin kendilerince câiz olmadığını 28 Kânun-i sâni 286 numaralı telgrafla*** bildirdiler. Hasan Beyefendi sarîh olmayan Musul şehri ve cenûbu diye ifâde ettikleri ve kendilerince karar vermenin pek nâzik bir mes'ele bulunduğunu beyân eyledikleri Musul mes'alesinden sonra mesâil-i mâliyyeyi dūr u dirâz tahlil ederek Musul'un terki ve düyûn-i umûmiyenin beyânnâme ile tasdîkı suretlerini ileri sürerek ve fakat kanaat ve karar hakkında son sözlerini söylemek istemedikleri görüldü.

No. 368

Dün aldığım 31 Kânun-ı sâni 300 numaralı telgrafnâmeden de Rıza Nur ve Hasan Beyefendilerin Musul mes'alesinin ba'de's-sulh bir sene zarfında ve Türkiye ile İngiltere arasında halline ve bu suretle meçulâta ve belki de yeniden bir harbe sebep olacak şekilde ve muallakde bırakılmaya tarafdâr oldukları anlaşılmağa beraber zât-ı devletinizin bu mütâalaya iştirâk edip etmediğinizde evvelki iş'ârınıza nazaran tereddüd hâsıl olduğundan istifsâr ettim. Ma'ruzât-ı sâlifeye göre 31 Kânun-i sâni 300 numaralı telgrafnâmede vakt-i merhûnundan evvel evvelce Hey'et-i Vekîlenin ve Meclisin müttefiklik ittihâz ettikleri ve şimdikiye kadar almış olmanız lâzımgelen karâra rağmen iş'ârı talep buyurulan ma'lûmâtın da i'tâ edilebilmesi için âtidedeki husûsun sarâhaten bilinmesine lüzûm-ı kat'î vardır: Farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda şimdilik hallini terk etmek mümkün olduğu takdirde bizim istiklâlimiz için elzem ve hayâtî gördüğümüz diğer metâlibimizin müttefiklerce kabulü suretiyle bir sulh akdi mümkün müdür, değil midir? Başkaca fedâkârlığa lüzûm görülecek midir, görülecekse bunlar nedir? Vazihan ve âcilen iş'ârını rica ederim Efendim****.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 443.

** Bkz. No. 470.

*** 286 sayılı telgraf bulunamadı. Ama Rıza Nur'un bu görüşü bir önceki telgrafla Ankara'ya iletilmişti. (Bkz. No. 443)

**** Bkz. No. 483.

No. 477

*İsmet Paşa Hazretlerine**

No. 370

2 Şubat 39 (1923)

2. Madde 1 — Evvelce bu bâbdaki ricalarıma cevâben i'tâ buyurulan müdellel te'minâta rağmen Fransa Cumhuriyeti ile dört günden beri müzâkere etmekte olduğunuzundan ancak bu vesile ile haberdâr olduğumu arza mecburum. Bu miyânda zât-ı vâlâlarına hiç şüphesiz mahremâne arz ettiği hâricde ve dâhilde bilinmesi bugün için devletin ve zât-ı âlînin mevkiî nokta-i nazardan şübhesiz gayr-ı câiz bulunan mes'eleden Fransa ricâline tarafımızdan ifâdâta bulunulmasından ve (menba'?) edilmesinden dahî müteessir oldum.

2 — Zât-ı âlînize bundan evvelki telgrafnâmemde arz ettiğim şekl-i hall sükûnetle ve arîz u amîk taharrî edilerek ve teennî olunarak ittihâz (icâb ve icrâatdan) bizce (fazîlet) derecede mültezem olan zât-ı îlîlerinin mevki' ve şerefînin sıyânetine (nakdinden) (de me'zûniyet ve sûreti?) Ankara'ya avdet buyurulması lüzûmunu (?) tekrar arz etmeğe mecburum.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgrafın aslında İsmet Paşaya değil, onun aracılığıyla Paris Mümessili Ferit (Tek) Be-ye çekildiği anlaşılıyor. Arşivde bulamadığım 369 sayılı telgrafın devamı niteliğindedir. Baş olma-dığı için telgrafi anlamak biraz zordur. Ama Başbakan Hüseyin Rauf Beyin, kendisine haber ver-meden Fransızlarla müzâkereye girişmiş olan Ferit Beyi merkeze çağırmakta olduğu görülüyor (Bkz. No. 493).

No. 478

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 371

2 Şubat 39 (1923)

Gürcistan, Azerbaycan, Rusya'da dahi birçok papas ve sâir tevkifât yapıldığı ve büyük bir aksü'l-amelden korkulduğu, Lehistan ve Romanya'ya karşı harekât-i askeriye icrâsı ve Kafkasya hâric olmak üzere kırk yaşına kadar seferberlik yapıldığı şâyîâtının deverân ettiği Batum Başşehbenderliğinin istihbârâtına atfen ma'rûzdur.

Diğer taraftan Rusya'daki me'mûrumuzdan alınan istihbârâta göre de askerî, hâricî, gümrük, mâliye nokta-i nazardan Rusya'da zahmetkeş müstakil hükümetciklerinin Moskova'ya bağlanma ameliyesinin hitâm bulmak üzere olduğu, bâ muâhede hiçbir tarafa iltihak etmeyecek olan Nahçıvan'ın da bu gurûha ilhak ettirmek üzere bulunduğunu ilâveten arz ederim.

HÜSEYİN RAUF

No. 479

Hâriciye Vekâletine

2 Şubat 339 (1923)

İstanbul'da Adnan Beyefendiye:

Zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhînin dua ve teveccühâtuna hey'et-i murahhasamız arz-ı teşekkürât eder.

İslâmiyete taalluk eden daha ba'zı mevâddı hey'et-i murahhasamıza hallet-tirmek istemişlerse de hepsinde hey'et-i murahhasamız makâm-ı Hilâfete müte-allik mesâilin salâhiyetimiz hâricinde bulunduğunu ifade ve te'yîd eylemiştir.

İSMET

No. 480

Hâriciye Vekâletine

No. 302

İstanbul, 2 Şubat 39

(2/2/1923)

Bugün Ceneral Pellé hasta olduğu münâsebetiyle kendisinin gelemeyeceğinden bahisle Sefârete kadar gelmesini rica etmesi üzerine Hikmet Bey dört sonrada Sefârete gitmiş ve Müsteşar Curelly, Baştercüman ve Konsolos Köyne de hazır bulunduğu halde Ceneral Pellé ile görüşmüştür. İfâdesine nazaran Sefâret-hane Meclis'i bilhassa matbuâtın Fransız hükümet ve mümessilliğine karşı son günlerde kullandığı lisanı şikâyetle münâkaşaya başlayarak ale'l-usûl Fransızların lehimize vâki' olan faaliyetinden ve bu faaliyet esnâsında bi'l-hassa İngilizler tarafından tesâdüf ettikleri müşkilâtdan ma'lûm olan lisanla uzun. uzadıya bahsettikten sonra gerek ne gibi bir ittisâ' alacağı kestirilemeyen bir harb ihtimâlinin gerekse vaz'iyet-i hâzırının temâdisinin husûsiyle Fransızlarca tecvizi kabil olamayacağından Konferansın sulhe müncer olması için ne derecede çalıştıklarına İngilizleri dahî kendi nokta-i nazarlarına yakınlaşmağa mecbur eden son hareketlerini misâl göstererek bizim dahî kendilerine yardım etmemizi âdetâ bir lisan-ı sûzişle rica eylemişlerdir. Hikmet Bey tarafından lâzımgelen cevaplar verilmiş ve Konferansın bidâyetinden beri kendilerinden bihakkin beklediğimiz müzâhereti görmediğimiz Fransız hey'etinin son projede tezâhür eden nokta-i nazarları ile pek büyük sukut-i hayâle duçar olan efkâr-ı umûmiyenin tercümanını olmak üzere matbuâtın neşriyatında haklı olduğu ve aynı matbuâtın lehimize vâki' olduğu âsâriyle görülecek her türlü faaliyeti dahi lâyük olduğu şekilde karşılayacağını tabii bulunduğunu söylemiştir, sulh için kendileriyle beraber çalışmak için en sarîh haklarımızdan fedâkârlık edemeyeceğimizi ve tarafımızdan

bu hususda kabil olan her şeyin yapılmış olduğu bildirilmiştir. Mesâil-i mâliye, iktisadiye gibi münâziun-fih mesâil hakkında ayrı ayrı münâkaşaya girilmek istenmiş ise de Hikmet Bey bu hususda yalnız i'tirâzlarını dermiyan etmiş ve münâkaşaya girmek istememiştir. Bilhassa mesâil-i mâliyede gazetelerin Bidâyet mahkemelerinde ecnebi hükkâm bulunacağı hakkında verdikleri ma'lûmâtın doğru olmadığı ve bu husûsda tarafımızdan müsâadâtta bulunulmazsa sulhün yapılamayacağı tarzıddâ beyânâtta bulunmuşlardır. Tazminâtta ve sâir husûsâtta musırr görünmeyen hey'et adliye mesâilinde ısrâr etmek istemiştir. Velhâsıl Fransız Sefâreti hey'eti bugünkü hareketiyle evvelâ matbuâtın Fransızlar aleyhindeki şedîd neşriyatından mütelâşî gözükererek tarafımızdan matbuât üzerine Fransa lehine bir te'sîr icrâ ettirmek, sâniyen yapabileceğimiz son fedâkarlıkların derecesi hakkında ağızımızı aramak istemiştir. Bu husûsda kendilerine ihsâs edilen hiçbir nokta yoktur. Ancak ve ancak mesâil-i milliyeden bahs olunmuştur Efendim*.

ADNAN

* Bkz. No. 489.

No. 481

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 303, 304

2 Şubat 339 (1923)

1 Şubat raporudur.

Öğleden evvel Arazi Komisyonu ictimâ' etti. Lord Curzon tanzîm kılınan Boğazlar mukâvelenâmesi için hey'etimize söz verdi. Ben mukâvelenin kabulü için Şarkî Trakya'da kuvvetlerimiz için vaz'ı mutasavver tahdîdâtın ref'i ve bunun için bir garnizon kabulü için öteden beri serdetmekte olduğumuz talebimizi tekrar ettim. Moskova'da Ruslar teklîf olunan projenin tanzîmine ve müzâkeresine iştirâk ettirilmediğinden şikâyet ve bir tâlî komisyonda kemâl-i dikkatle müzâkere olursa idi belki i'tilâf mümkün olabileceğini iddiâ ve hâl-i aslîsinde muâhedât-ı atıkayı kabul edemeyeceğini ve Rusya Boğazlar mukâvelenâmesine vaz'-ı imzâ etmeden Boğazlar mes'elesinin açık kalacağını söylediler. Lord Curzon Rusların beyân-ı fikr ve mütâlâa etmeleri için kâfi fırsat verildiğini iddiâ ve metâlibimizin de gayr-ı ma'kûl ve gayr-ı kâbil olduğunu mu'tedil bir lisanla beyân etti.

No. 304

Çiçerin sulh akdini ve bilhassa Boğazlar mes'elesinde bir i'tilâf husûlünü işkâl için mukâvelenâmenin Türk hey'et-i murahhasasına zor ve tehditle kabul ettirildiğini ve ma'lûmâtı hâricinde ba'zı müsâadâtta bulunduğumuzu beyân,

Kars ve Ankara muâhedelerine nazaran tarz-ı hareketimizi tenkîd etti. İctima'da Çiçerin'e bir cevâb vermedim. Tarz-ı hareketimizin aramızda mün'akid muâhedâta mugâyer olmadığını tahrîren yazarak ve kendi ma'lûmâtı hâricinde müsâadâtda bulunduğumuzun da doğru olmadığını ve çünki her şeyden kendisini vaktiyle haberdâr ettiğimi söyleyerek keyfiyetin kendi tarafından tashîhini talep edeceğim.

İSMET

No. 482

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 305

2 Şubat 339 (1923)

C. 30/1/23 * Lifild (?) Ajansının telgrafı kâtib Suad Efendinin birkaç kişiyi dolandırıp Almanya'ya firâr eylesmesinden galatdır. Fuad Bey vazîfesini hüsn-i ifâ etmektedir. Ajans vâsıtası ile tekzîb edilmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 458.

No. 483

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 306

2 Şubat 39 (1923)

Cevâb 365 ve 1 Şubat telgrafnâmeye *.

Madde 1 — Rıza Nur Bey ve Hasan Beylerin fikr-i zâtîleri 27 Kânun-i sâni tarihli telgrafdadır **. Bunu aldınız mı?

Madde 2 - 300 numaralı telgrafnâme *** üçümüz tarafından müşterekdir. Bu da elân görülen sulh ihtimâlinin şeklidir. Hey'et-i Vekîlinin nokta-i nazarı olarak Meclis'in ittifâk-ı ârâsına iktirân eden 28 Kânun-i sâni tarihli iş'ârât **** alınmış ve anlaşılmıştır. O yolda hareket edilmektedir.

Madde 3 — Bugün Lord Curzon ile yalnız müzâkere ettim. Muallak mesâil-i arziyede sâbittir, ya'ni Musul Cem'iyet-i Akvâm Meclisine havâle ve Şarkî

* Bkz. No. 473.

** Bkz. No. 443.

*** Bkz. No. 470.

**** Bkz. No. 449 ve 453.

Trakya hududu şimdiki gibidir. Gelibolu'da bir kuvvetimiz bulunmasını kabul etmiyor. Dört kilometre arızında bulunan ANZAK arâzisi mezarlık gibi seddettirmek isteniliyor. İstanbul dâhil olduğu hâlde Şarkî Trakya'da kuvvetimiz yirmi bin ile tahdîd edilmiştir. Tenedos ve İmroz adaları bize iâde ediliyor. Fakat ahâlisi mübâdeleye tâbi' olmayarak muhtâriyet-i idâyeye mâlik olacaktır.

Madde 4 — Adlî ve mâlî mesâil-i esâsiyeyi akşama kadar konuşacağız.

Madde 5 — Kararımız şu iki ihtimâldedir: A-Adlî ve mâlî'de esaslı tebeddül olmazsa mukâbil projemizi vereceğiz. Musul'u muallakda bırakmak, Karaağac'ı ve şimendifer hattını talep, Trakya'da tahdîdât-ı askeriyeyi, Gelibolu'da kuvvet bulundurmamak fikrinden sarf-ı nazar, mezarlıklardaki ihtilâfi hakeme havâle edeceğiz. Kapitülasyonlar kâmilan redd, mâlî tekâlifine münâsib sûretle cevâb. Yunanlılar ta'mîrâtı için ale'l-hesâb asgarî peşin para. B-Eğer adlî ve mâlî mesâilde esâslı tebeddül olursa burada mukâbil proje vermeyerek teklîfâtı hâmilan Ankara'ya gelmek ve on beş gün bir fâsıla istemek.

Madde 6 — Vüsûlünün iş'ârı.

İSMET

No. 484

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 307

2 Şubat 39 (1923)

366 numaralı ve 1 Şubat tarihli telgrafnâme* cevâbıdır. Tekrârı talep edilen kısım birinci maddededir.

1 — Onların kuvvet ve siyâsetleri bu derecededir. Aralof'un değiştirilmesi mes'alesini ikinci def'a olarak açtım ve musırr gördüm. Moskova'ya yazacağımı ve adamlarının az olduğunu söyledi. Telgrafhâne muâmelâtını tekrâr etti. Şiddetle i'tirâzım üzerine kendilerinin Berlin'de ve diğer milletler sefâretlerinde, Moskova'da hep müstakil hatları ve me'mûrları olduğunu ve Türkler de Moskova'da bi'l-mukâbele aynı vasfı kabul edeceğini söyledi. İ'tirâzımı muhâfaza ettim. Karahan'ın Moskova sefirimize yaptığı çalımlar asılsız türrehâtdır.

İSMET

* Bkz. No. 474.

No. 485

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 308

2 Şubat 39 (1923)

Venezelos'un Bampard'a gönderdiği bir takrîrde Türk hükümetinin Trabzon'da kalan üç bin Rumun tehçîrini emretmiş olduğu ve Kayseri Rumlarının

da Mersin'e müteveccihen yola çıkarılmakta oldukları ve İstanbul'da Yunan ve Türk tâbiyetinde olup da hâlen mezkur şehirde bulunmayan Rumlara âid emvâlin satılacağı haber alınmış olduğu bildirilerek mübâdelenin Türk hey'et-i Murahhasının talebi üzerine Mayıs'da icrâsı kabul edilmiş ve muhtelit bir komisyon tarafından şerâit-i tatbikâtı ta'yîn edilmesi takarrür eylemiş olduğu hâlde buna muhâlif hareketde bulunulmasının doğru olamayacağı beyân olunmakta ve Yunan hükümeti de Şarkî Makedonya'da ahâliye böyle muâmele etmeğe ve ya Garbî Trakya Müslümanlarının emvâli hakkında tedâbir ittihâz eylemeğe teşebbüs edecek olursa bundan nasıl bir netice hâsıl olacağı suâl edilmekte ve Ankara hükümeti nezdinde teşebbüsâtında bulunulması rica edilmektedir. Bu bâbda ma'lûmât i'tâsını rica ederim *.

İSMET

* Bkz. No. 494.

No. 486

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 309

2 Şubat 39 (1923)

1 — Ferid Bey hakkında vuku'bulan şikâyet haksızdır, sun'îdir. Kendisini buraya çağırdım, vazîfe îfâ ettirdim. Fransızların hoşuna gitmedi. Tecâvüz ve entrika yaptılar. Onunla kat'-i münâsebet şeklini bana da gösterdiler. Ankara'ya yazılan sözlerin on kat hafifini bana söylemek istediler. Derakab mukâvemet ettim. Başmuraahaslar mes'eleyi iki hey'et arasında dostâne ve dürüstâne tedkîk ve halledebileceğimizi, buna muvâfakat olunmazsa bu şekilde tecâvüze aynen mukâbele edeceğimi bildirdim. Mes'ele yatıştı, hitâm buldu. Sonra el altundan da gazetesine ma'lûmât verip neşriyât yaptırdılar. Bunun üzerine Ankara'ya yazdım ki ilâveten ve ihtiyâten inkisâr izhâr edesiniz. Poincaré tarafından atfollanan sözlere inkisâr ve nefretle mukâbele ve aslâ kabul edilemeyeceğini ifâde etmek muvâfik ve kâfi idi. Tebdîli hakkında Mougen ilâve ettiklerini Paris'te tekzîb etmişler.

2 — Kanâat-ı şahsiyem şudur: Hakîkaten Fransızların Ferid bey arasında adem-i emniyyet hâsıl olmuştur. Fakat onların entrikaları üzerine kaldırılmasına muvâfakat edemeyiz. Uzun müddet aynı hâlde kalmak ve ondan sonra da muâdil bir sefâret veya me'mûriyete kaldırmak lâzımdır. Büyük bir sefirimizi mahzâ vazîfesini îfâ ettiğinden dolayı âdî tecâvüzâta kurban edersek muhâzîri gayr-ı kâbil-i tasavvurdur *.

İSMET

* Bkz. No. 404, 425 ve 493.

Ferit (Tek) Bey konusunda İsmet Paşa ile Hüseyin Rauf Bey arasında gizli yazışmalar sürerken, 28 Ocak 1923 tarihli Avrupa gazeteleri, Ferit Beyin Paris Mümessilliği görevinden alındığı yo-

lunda İstanbul çıkışlı bir haber yayınladılar. Böyle bir haber öyle seziliyor ki kasıtlı olarak basına verilmişti. Paris'teki Türk delegasyonu, Ferit Bey'in görevinden alındığı yolundaki haberin aslı olmadığı yolunda hemen bir açıklama yaptı. Bu açıklama veya yalanlama da 30 Ocak 1923 günlü gazetelerde yayınlandı. Ferit Beyle ilgili iki haberin metinleri şudur:

Le rappel de Férid bey

Constantinople, 27 janvier.

Le gouvernement turc a rappelé Férid bey, son représentant à Paris, à la suite des incidents survenus récemment à Lausanne. (On se souvient que Férid bey avait remplacé à Lausanne, au titre d'expert financier, Hassan bey envoyé à Angora pour y chercher les instructions de la Grande assemblée. Pendant son long séjour à la conférence, le représentant turc à Paris avait imaginé un projet relatif à la dette ottomane et aux dommages de guerre, qui contribua beaucoup à embrouiller la situation. D'autre part, l'attitude constamment et ouvertement francophobe de Férid bey le désignait de moins en moins pour représenter son pays à Paris. -Réd.)

(*Gazette de Lausanne*, 28.1.1923)

Ferid bey n'a pas été rappelé

Le Bureau de la presse turc est autorisé à déclarer ce qui suit:

La délégation turque à Lausanne dément catégoriquement la nouvelle en circulation, ces jours derniers, rappel de Ferid bey, représentant plénipotentiaire à Paris.

Elle ajoute que le gouvernement turc n'a envisagé à aucun moment une pareille mesure.

(*Matin*, 30.1.1923)

İsmet Paşa'nın kanat gemesine rağmen Hüseyin Rauf Bey, Ferit Beyin görevine son verilmesi için direniyor ve bütün ağırlığını koyuyordu.(Bkz. No. 493).

No. 487

İcra Vekilleri Hey'eti Riyâsetine

No. 310

2 Şubat 339 (1923)

Şimdi Curzon'dan aldığım bir mektupta Kânun-i evvel evâilinde İzmir mülhakâtından Bornova'da İngiliz kilisesine cebren girildiği ve derûnunda telvisâtta bulunulduğu ve vâkıa üzerine vâlinin nazar-ı dikkatinin celbedildiği hâlde yirmi Kânun-i sâni tarihinde kilisede hâlâ Türklerin yatmakta olduğu ve tazmînât verilmediği ve işbu vukuâtın Konferansta mezarlıklara ve emâkin-i diniyeye Türklerin riâyeti hakkında verdiğim te'minâtla gayr-ı kâbil-i te'lif görüldüğü dermiyân ediliyor. Bu çirkin mes'elenin sür'at-i fevkalâde ile halliyle neticeden bendenizi haberdâr etmenizi rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 496.

No. 488

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 311

2 Şubat 39(1923)

C. 31 Kânun-i sâni 39, numara 359*

1 — Yunanistan'da bulunan askerî üserâmız üç hafta sonra İzmir'de teslim olunacaklarından aynı vapurlarla sevkedilebilmeleri için İzmit, Bursa ve Bilecik mıntakalarındaki Yunan askerî üserâsinin de ona göre İzmir'e tevcihi muvâfıktır.

2 — Türk tebaası olan Rum mevkufin ahâli mübadelesine dâhil olduklarından ancak akd-i sulhü müteâkib serbest bırakılacaklardır.

İSMET

* Bkz. No. 465.

No. 489

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 372

3 Şubat 39(1923)

2 Şubatta Dersaadet Murahhaslığı me'mûrlarından Doktor Hikmet Bey Ceneral Pellé ile görüşmüştür. Ceneral, Meclis bilhassa matbuâtın Fransa aleyhinde kullandığı lisandan şikâyet ettikten sonra gerek bir harb ihtimâlinin gerek vaz'iyet-i hâziranın temadîsinin husûsiyle Fransızlarca tecvîzi kabil olamayacağından Konferansın sulhe müncer olması için ne derecede çalışıklarına İngilizleri dahî kendi nokta-i nazarlarına yakınlaşmaya mecbur eden son hareketlerini misâl göstererek bizim de kendilerine yardım etmemizi rica etmiştir. Mesâil-i mâliye ve iktisadiye hakkında Hikmet Bey yalnız i'tirâzlarını dermiyân ederek münâkaşaya girmek istememiştir. Ceneral gazetelerin Bidâyet mahkemelerinde ecnebi hükkâm bulunacağı hakkında verdikleri ma'lumâtın doğru olmadığı ve bu husûsda tarafımızdan müsâadâtda bulunulmazsa sulh yapılamayacağı tarzında beyânâtda bulunmuş ve tazminât ve sâir husûsaâtda musır görünmediği halde adliye mesâilinde ısrâr etmek istemiştir. Adnan Bey bu tarz-ı ifâdenin, tarafımızdan matbuât üzerine Fransa lehine bir te'sir icrâ ettirmeğe ve sâniyen yapabileceğimiz son fedâkârlığın derecesi hakkında ağzımızı aramağa mahmûl olduğunu söylüyor*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 480.

No. 490

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 373

3 Şubat 339 (1923)

2 Şubat 39 ve 368 numaralı telgrafımızın * (farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda terketmek) cümlesi (farz-ı muhâl olarak Musul'u şu veya bu tarzda şimdilik hallini terketmek) olacaktır Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 476.

No. 491

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 374

3 Şubat 39 (1923)

Gayet aceledir

C. 2 Şubat/306 numaraya *

Hey'et-i murahhasamızın fikr-i zâtîlerini hâvi 27 Kânun-i sâni tarihli telgraf alındı. Anlaşıldı **. Kezâ bugün gelen 2 Şubat 306 numaralı telgraf*** alındı ve heyetimizce görüşüldü. Kararımız ber vech-i âtîdir:

1 — Mesâil-i maliye ve adliyede lehimize esâşlı tebeddülât olmadığı halde Musul mes'alesinin hallini ârây-ı umûmiyeye ta'lîkan ve evvelce verdiğimiz ta'limâta tevfikân hareket olunması lâzımdır.

2 — Mesâil-i mâliye ve adliyede mühim ve esâşlı lehimize tebeddülât olduğu takdirde iş'ârınız vechile ta'limât almak üzere Ankara'ya avdetiniz aslâ câiz değildir. Bu tebeddülâtın sulh imkânını ne dereceye kadar teshîl edeceği buraca da tedkîk ve ta'yîn edilmek üzere iş'ârı ve alınacak cevaba kadar avdetinizin te'hîri muktazîdir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 483.

** Bkz. No. 443.

*** Bkz. No. 483.

No. 492

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 375

3 Şubat 39 (1923)

C. 2 Şubat 305 numaraya*. Lozan'a muvâsalatınızı ta'kiben kâtib Suad Efendinin Hey'et-i Vekile kararı hâricinde olarak Hasan Bey tarafından götürüldüğünü ve birâderinin Batum'da Bolşeviklerle tevhd-i mesâi ederek mesleklerini terâvîce gazete neşretmekte olduğunu resmî tahkikata istinâden arz etmiştim. Hasan Beyin Ankara'yı teşriflerinde keyfiyeti tekrar îzâh ettim. Hey'et-i Murahhasaya bi'l-âhire ilhak buyurulan zevâtın tahsisâtları hakkında iş'ârınız üzerine ittihâz edilen mukarrerâtdan sonra zâtınıza mahsus ma'ruzâtında da Suad Efendinin îadesini rica etmiş idim. Şimdi endişem bu îade haberini duymasından firârını ta'cîl etmiş olması noktasındadır. Bu suretle orada Yunanlıların eline geçtiğini iş'âr buyurduğunuz gelecek muhâcirlerin iskân mahallerine dâir havâdis de derhâtur edilince Suad Efendinin daha birçok mahrem ve sır husûsâtı hâmilten tegayyub ettiği tahmîn olunabilir**.

Bu noktada beni tenvîr ve tatmîn buyurmanızı sûret-i mahsûsada rica ederim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 482.

** Bkz. No. 15, 355.

No. 493

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 376, 377, 378

4 Şubat 39 (1923)

Suad Bey* fart-ı meşguliyetden son günlerde hasta düştü. Kıymetdâr muâvenetinden mahrûm kaldık. Tefvîk Kâmil Bey** ile diğer rüfekası tam ma'nâsıyla geceli gündüzlü çalışarak her şeyden evvel hey'et-i Murahhasamızın umûrunu velev en ufak bir tehhürden sıyânete ve bu miyânda işi mühim ve kesîr olan İstanbul umûrî hâriciyesini tedvire ve diğer sefârât mürâceâtını da tatmîne bezli mesâi ve vakf-ı hayat ettiklerine en sıkı temas suretiyle şahsen de şâhid ve kanim. Zât-ı devletleriyle olan muhâberâtımızda hey'et-i Murahhasamızdan taleb

* Suad Davas: Dışişleri Müsteşar Yardımcısıydı. Daha sonra Roma (1923-1932), Paris (1932-1939) ve Tahran (1939-1941) Büyükelçiliklerinde bulundu ve Tahran'da görevi başında vefat etti. Savaş içinde cenazesinin yurda getirilmesi epeyce zor oldu.

** Tefvîk Kâmil Koperler: Dışişleri Müdürlerindendi. Daha sonra Sofya (1931-1933) ve Madrid'de (1934-1938) Elçilik yaptı.

zarûreti olan cevâblardan ba'zılarının bugüne kadar vürûd etmemesini de bir cihân-ı husûmete karşı vuku'bulmakta olan hürmet ve şükran ile gördüğümüz mücâdelât ve mücâhedâtınızın tevlid ettiği tahammülsüz meşâğlın netice-i tabiiyesi olduğunu da anlıyoruz.

No. 377 — Bu meyânda Ferid Bey hâdisesi hakkında vâki' olan iş'ârınıza cevab arz ettiğim 22 Kânun-i sâni, 305 numaralı telgrafnâme*** ile rica ettiğim cevâb da dâhildir ve bu kadar olarak(?) ma'rûzâtumdur.

2 — Umûr-ı hâriciye bi'l-mecbûriye üçüncü def'adır vekâlet ediyorum. Her defasında Ferid Beyefendinin muâmelâtda alekser lüzûmundan ziyâde hissiyâtla müteharrik olduğunu müşâhede ettim. Bu def'aki vekâletimde merkezin ma'lumâtı olmadan cereyân eden ba'zı muâmelât dolayısıyla hürmetkârâne olmakla beraber kuvvetlice nazar-ı dikkatlerini celbe mecbur oldum. Aldığım ve kendi nokta-i nazarlarından müdellel olan cevaplarından ve adem-i tekerrürü hakkında vaadlarından mütmaîn olarak sükût ettim. Hâdisi üzerine gerek zât-i âlînize vâki' olan ma'rûzâtım gerek Gazi Paşa ile muhâberat ve Hey'et-i Vekile ile müzakerât neticesinde müşârünileyhin Paris'de devâm-ı me'muriyeti câiz olmadığını Hey'et-i Hükümetce müttefikân takarrür etmiş ve o vazifede istihdâmı imkânı münselib olmuştur.

3 — No. 378 — Ma'rûzât-ı sâlifeden başka Ferid Beyefendi vaadlarına rağmen Paris'te Fransız hükümet-i cumhuriyesi ile bir sulh-i münferid hakkında dört gün icrâ ettiğini bildirdiği müzâkerâtdan beni vazîfeten değil şahsına taalluk eden bir mes'elenin izâhı esnâsında ve lutfen haberdâr etmek sûretiyle zât-ı âlînizin ta'bîrini isti'mâl ediyorum dürüst hareket etmemiştir. İcrâ Vekilleri Hey'eti Reisi ve Hâriciye Vekâleti Vekili olarak müşârünileyhin başka bir sefâret-de istihdâmına dahî muvâfakat edemeyeceğimden başka meb'ûs olarak da muhâlefeti vazîfe-i milliye telakki etmekteyim. Lozan'a celb ve nezdinizde misâfir bulundurmak suretiyle hâricen ve dâhilen hâdisenin sû-i te'sîrini izâle maksadı ta' kib buyuruluyorsa bu müddet zarfında Ferid Beyefendiyi me'zûn telakki edebileceğimi arz eylerim Efendim****.

HÜSEYİN RAUF

*** Bkz. No. 404

**** Lozan Konferansına ara verildiği 4 Şubat 1923 günü Başbakan Hüseyin Rauf Orbay, Ferit Tek'in görevden alınması için ısrar etmektedir. Kayıtlarda Ferit Tek'in 22 Şubat 1923 günü Paris Mümesillliği görevinin sona erdiği belirtiliyor. Ama Rauf Beyin "başka bir sefârette istihdâmına dahi muvâfakat edemeyeceğini" belirttiği Ferit Bey, 1923-1924 yıllarında Bakû Elçisi, 1925-1932 yıllarında Londra Büyükelçisi, 1932-1939 yıllarında Varşova ve 1939-1943 yıllarında da Tokyo Büyükelçisi olarak yaklaşık 20 yıl boyunca Türk diplomasisine hizmette bulunmuştur.

No. 494

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 379

4 Şubat 39 (1923)

C. 2 Şubat 308 numaraya *

Hristiyanlara harica gitmek için verilen müsâde bâki olduğundan bu müsâadededen istifade edenlerden mâadâ ne Kayseri'den ne de Trabzon'dan cebren hiçbir Rum çıkarılmamıştır. Yunan ve Türk tâbiyyetinde olup da İstanbul'da bulunmayan Rumların emvâlini satmak hususunda hiçbir emir verilmiş olduğundan bu haber hilâf-ı hakikatdir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 485.

No. 495

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 380

4 Şubat 39 (1923)

1 — Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'nin istihbârâtı ikinci madededir.

2 — (Harington'un Çanakkale mıntkasını esnây-ı teftişinde verdiği bir emirle Çanakkale mıntkasındaki bilumûm askerî faaliyet ve icraâtın ta'tilini emrettiği ve İstanbul'dan verdiği bir emirde de Çanakkale mıntkasındaki kıtaât ve amelenin 10 Şubat tarihine kadar harekete hazır bulunmalarını ve bu mıntakada bulunan tekmîl mühimmât ve malzemenin aynı tarihe kadar nakle âmâde bulundurulmasını tebliğ ettiği ve muhtelif kumandanlara gönderdiği mazrûfun beş Şubatda açılmasını bildirdiği).

3 — Bundan ben, Curzon'un müfârekâtı gününe tesâdüfi dolayısıyla bizden taarruz bekledikleri ma'nâsını istihrâc ediyorum*.

HÜSEYİN RAUF

* Başbakan Rauf Orbay'ın tahmini pek yanlış değildi. İngiliz belgelerinden anlaşıldığına göre, General Harington gerçekten bir Türk saldırısı bekliyor ve İstanbul bölgesinden Çanakkale'ye çekilmek için talimat istiyordu. Harington, İngiltere Harbiye Bakanlığına gönderdiği 28 Ocak 1923 tarihli ve 3515 sayılı telgrafında şöyle diyordu:

"I hope that before Lausanne conference breaks up instructions may be given me as to military policy the Government wishes to be pursued here. If Turks refuse to sign treaty it would be quite wrong to suppose that British force will be able to remain as at present... I have definite evidence of Turkish plan to surround us here accompanied by plan of destruction of certain places by explosives...."

"We are in a thoroughly unsound military position here as I often pointed out, and our position on Ismid peninsula invites attack. Delay is all in favour of the Turks...To think that we still occupy Constantinople in a military sense is a farce. Constantinople cannot be effectively controlled by us...

"My considered military opinion, if we are going to have definite break or war with Turkey, is that our military force should be withdrawn from Constantinople and Ismid to Gallipoli peninsula..." (DBFP-I/18, p. 473-474, n. 1, 2.).

No. 496

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 381

4 Şubat 39 (1923)

C. 2 Şubat / 310 numaraya *. Bornova'daki İngiliz kilisesinin kapısı değil, penceresi kırılmış ve kapısı arkadan açılmıştır. Mermerlerden birkaçı yerinden oynattırılmış ve kilisede telvisâtda bulunulmadığı tahakkuk etmiştir. Kilisede köpeklerin yattığı doğru değildir. Ma'mâfih Çanakkale'de Yukarı çarşıda kâin Tayıflı Câmiine İngiliz efrâdı tarafından hayvanât çekilip bağlanmış ve bu suretle ibâdethâneye İngiliz me'murîn-i resmîyesi tarafından taarrûz ve tecâvüz edilmiştir.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 487.

No. 497

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 382

4 Şubat 39 (1923)

1 — Şark cebhesinden alınan Kürdistan ve Semiko hakkında son ma'lumât ikinci ve müteâkib maddelerdedir.

2 — Semiko İngilizlere firârinden sonra onların ve hattâ İranlıların müzâheretleriyle Kürdistan istiklâlîni umûm rüesâyaya telkin için her vâsitaya mürâcaat etmişti. Fakat bize sâdik rüesânın metâneti ve tedâbiri sâyesinde Semiko Seyyid Taha ile İngilizlerden kat'-ı alâka ederek yalnız başına bize sâdik şeyhlere ilticâ etmiş ve onlar da afvı için teşebbüsâtda bulunmuşlardır. Servet ve çocuğu iâde edilmek şartı ile hükümet evâmirine itâate âmâde olduğunu bi'l-vâsıta bildirdiğinden kabul-i dehâleti emrolunmuştur.

3 — Seyyid Taha İngilizler tarafından şimâlen Çölemerike kadar mıtakada hükümdâr i'lân edilmiş ve elyevm Erbil'de ücretli asker kaydetmektedir. Fakat hiçbir reis kendisiyle temasa ve ona tâbi' olmağa tenezzül etmemiştir.

4 — İngilizler Kürdistan'da hilâfet ve saltanat mes'alesi hakkında birtakım hâinler vâsıtası ile efkârı zehirlemeğe çalışmışlarsa da maddî bir şeye muvaffak olamamışlardır.

5 — Nemrud Mustafa Süleymaniye'de Şeyh Mahmud tarafından nezâretde bulundurulmakta imiş.

HÜSEYİN RAUF

No. 498

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 312

4 Şubat 39 (1923)

Çiçerin tarafından verilen mektubun hülâsası ber vech-i âtî ma'rûzdur:

Madde 1 — Moskova ile Ankara arasındaki telgraf muhâberâtının pek fena bir sûrette cereyân eylediği, Moskova'dan gönderilen makine ve Rus me'mûrlarının bertaraf edilerek yerlerine Rus makinelerinin isti'mâlini bilmeyen Türk me'mûrlarının ikâme edildiği, kuriye ile muhâbereye müsâade edilmediği, çünkü hükümetinin, sefârethâne ve konsoloshânelerinin Rus me'mûrlarına tevdiî hakkındaki notaya cevâb verilmediği bildirilmektedir.

Madde 2 — Çiçerin'e verilmesi muktazî cevâb hakkındaki ma'lûmât i'tâsını rica ederim*.

İSMET

* Bkz. No. 502.

No. 499

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 313, 314

4 Şubat 39 (1923)

3 Şubat raporudur:

Madde 1 — Bugün başmuraahaslarla mülâkât ettim. A'zamî şerâiti söylediler. Trakya'da tahdîdât-i askeriyeden vazgeçtiler. Borçların sermâye üzerinden taksîmini kabul ettiler. Ellerinde bulunan beş milyon altın ile İngiltere'deki gemiler bedelini karşılık tutarak taleb ettikleri on iki milyon altın ta'mîrâtdan vazgeçeceklerini, Amerika murahasası vâsıtası ile istizmâca cevâben ihsâs ettiler.

Adlî sistemde tarafımızdan beyânât ile iktifâ olunacağını tasrîh ederek bu beyânâtda müşâvirler istihdâmını ve kanunlarımızın ıslâhını ve müşâvirlere ba'zı vazâif ta'yînini ifâde ediyorlar.

Yunanlılardan her halde peşin bir şey almak mütebâkîsini tahkîk (bu kelime açılmamıştır) eylemek tarzında kat'î teklîfime daha bir şekil bulamadılar. Dört Şubat akşamı mühlet bitiyor ve İngiliz hey'eti avdet etmek kararını muhâfaza ediyor. Müttefikler bizden bugün kat'î cevâb istiyorlar.

No. 314

Madde 2 — 370 numaralı ta'limâtınızın birinci maddesi mesâil-i mâliye ve adliyede tebeddülâtıdan dolayı kabil-i tatbîk değildir. Bununla beraber mes'eleyi ta'lîk ve Ankara'dan ta'limât ahzı da kâbil bulunmuyor.

Va'ziyyete göre ittihâz ettiğimiz karar şudur:

Şimdiye kadar tevâfuk hâsıl olmuş veya yakınlaşmış mevâdd ya'ni Musul'dan mâadâ mesâil-i arziye, Boğazlar, ekalliyetler, takriben gümrük, takriben düyûn-i umûmiye, üserây-ı harbiye ve mekâbir ve sâir mukâvelâtı ta'dâd ederek ihtilâf mevcut olan noktalar, ya'ni alelumûm mesâil-i iktisâdiyeye ve ecnebilerin ikâmet ve (burada bir kelime açılmamıştır)..sindeki farkları irâe eylemek, tevâfuk hâsıl olan noktaları imzâ ederek bir sulh yapmak, ihtilâf mevcut olan noktaları müzâkereye devâm etmek sûretinde teklif hazırlıyoruz. Musul'u bir sene zarfında İngiltere ile halletmek şeklini de irâe edeceğiz. İnkıtâ' muhakkak gibidir*.

İSMET

* H. Rauf Bey, İsmet Paşanın 313 ve 314 sayılı şifre telgrafını 4/2/1923 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşaya tellemiştir: "Bu gece son ve kat'î vaz'iyetin haberine intizâr edeceğim. Vürûdunda derhal arz ederim Efendim" diye eklemiştir.

(tahkîk) kelimesinin rakamları (4353) dür.(ta'lîk) kelimesinin rakamları (0356) dir.(te'cîl) kelimesinin rakamları (6652) dir.(te'sîr) kelimesinin rakamları (6852) dir.

No. 500

Hey'et-i Vekîle Riyâsetine

No. 315

*4 Şubat 39 (1923)**

Gazi Müşîr Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nâmına Osmanlı Bankası vâsıtasıyla Hind Hilâfet Komitesi tarafından iki bin İngiliz Lirası gönderilmiş olmağla Gazi Paşa tarafından tesellümünün telgrafla iş'ârı ve makbuzunun bizzât kendi imzâları ile îadesi ayrıca rica edilmiş olmakla arz olunur.

İSMET

* Telgraf 3 Şubat'ta kaleme alınmış, ertesi gün kapatılıp çekilmiştir.

No. 501

*İsmet Paşa Hazretlerine**Zâta Mahsusdur*

5 Şubat 39 (1923)

Karikatür albümünü gördüm*. Bahşiş olarak bir aded de âcizlerine irsâli muvâfık olur mu? Gözlerinden öperim Paşam.

HÜSEYİN RAUF

* Derso'nun karikatür albümü olsa gerek. Rıza Nur bu konuda şunları söylüyor:

"Lozan'a birçok ressamlar gelmişti. Delegerin resimlerini yapıyorlardı. Bir tanesi pek meşhurdur, karikatürçüdür. Adı Derso'dur. Bu adam resmini yapacağı adama bir defa bir iki dakika kadar bakıyor, sonra gidip karikatürünü yapıyor. Amma mükemmel yapıyor. Birçok resimler yaptı. Bir albüm vücuda getirdi... Bu albüm Sinop'ta kütüphanemdedir". (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 998).

Derso'nun albümünün 200 nüsha basıldığı, pek nadir bir yapıt olduğu söylenir.

No. 502

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 383

5 Şubat 39 (1923)

C. 4/2/39 tarihli ve 312 numaralı tele*.

1 — Rus sistemi makinelerle Rus telgrafcılarını sırf aradaki muhâberâtın teshîli nâmına fedakârlık olmak üzere ve muvakkaten kabul etmiştik. Her memlekette telgraf inhisârı devlete âid olduğundan ve telgrafcılarımız mezkûr makinelerin isti'mâlini lâykıyla öğrendiklerinden muvakkat bir sûret-i tesviyeye nihâyet verilmesi gayr-ı dostâne bir hareket telaki edilemez.

2 — Esbâb-ı mücbire olmadıkça telgrafhânemiz Türkiye dâhilinde muhâberâtı muntazaman icra etmektedir. Hududun öbür tarafında da aynı sür'atle hareket olunursa şikâyete mahal kalmaz. Telgraf İdaremiz hat bozukluğunun Batum ile Tiflis arasında olduğunu beyân ediyor. Kendi toprağımızda telgrafların a'zamî sür'atle sevk edildiğini ve Rusya dâhilinde de aynı hüsn-i niyetle hareket edilmesi lüzûmunu buradaki sefâretlerine vaktiyle tebliğ etmiştik. Bizim ba'zan Moskova'dan on beş günde telgraf aldığımız vardır.

3 — Kuriye ile muhâbereye müsâade edilmediği kat'iyen gayr-ı vâki'dir. Bi'l-akıs bu hususda bizim şikâyetlerimiz vardır. Batum'dan kuriyelerimiz tekrar Tiflis'e avdetle vize almağa icbâr olunuyor. Batum'da musaddak listelerle gelmeyen paketlerimiz alınarak Tiflis'e götürülüyor ve oradan Trabzon'a îade ediliyor. Buradaki Rus sefâreti de 24 Kânun-i sâni 23 tarihinde Vekâlete bu yolda

* Bkz. No. 498.

tebligat yaptı. Tarafımızdan aynı tedâbîr henüz tatbîk edilmemiştir. Kuriyelerine her tarafda vize veriyoruz. Götürdükleri paketleri birgûnâ tahdidâta tâbî' tutmuyoruz. Fakat kendilerinin muvâfık gördükleri tedâbîr tarafımızdan da tatbîk edilirse şikâyet etmemelidirler.

4 — Çar hükümetine âid sefârethâne ve konsoloshâne binaları mes'elesi Müdanya Mütârekenâmesi ile İstanbul'da kabul olunan vaz'iyetin devâmı müddetince halledilemez. İtilâf devletleri ile aramızda mes'ele çıkarmağa ma'tûf olan bu talepleri ancak sulhten sonra tedkîk olunabilir.

5 — Çiçerin'e mutâleât-ı ânife dâhilinde cevâb i'tâsı mercûdur Efendim.

HÜSEYİN RAUF

No. 503

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 316, 317

5 Şubat 39 (1923)

4 Şubat raporudur:

Madde 1 — Mukâbil teklifâtımızı gönderdik. Musul'u bir sene müddetde halletmek ve diğer hudud mesâilini ve bilcümle mesâli araziye kabul eylemek, Boğazlar mukâvelenâmesini, ekalliyetler ve ticâret mukâvelenâmesi ve sâire gibi ittifak hâsıl olan mevâdd ile sulh akdetmek ve muallak bulunan mesâil-i mâliye ve iktisâdiye bilâhire görüşmek esâsları var idi.

Madde 2 — Bunun üzerine öğleden sonra Lord Curzon nezdinde ictimâ' ettik. Musul'u Cem'iyet-i Akvâm'a tevdi' ettiğinden beyânnâme ile mes'elenin hallinin bir sene ta'lîk ve aramıza da dostâne sûret-i hall taharrî edileceğini ve Yunan tazmînâtı için muâhede ile mütekâbilen anlaşılmasını, itilâf husûlünde hakeme mürâcaatı ve mevâdd-ı iktisâdiyeden yalnız dördüncü maddenin hallinin altı ay sonraya ta'lîk edilmesini ve adlî sistem için bizim beyânnâmemizi değil onların beyânâmesinde ısrâr edildiğini tebliğ ve cevâb talep ettikleri, Musul ve Yunan tazmînâtı için madde kabulü sisteminde beyânnâmemize ve bilhassa tahammül edemeyeceğimiz mevâdd-ı iktisâdiyenin muâhededen ihracında ısrâr ettim. Mütekâbil beyânât ve tehdidât ile üç dört saat süren mücâdelâtdan sonra ayrıldık.

İngilizlerin bütün mesâili hallolduğundan gerek kapitülasyon gerek iktisâdi mesâilde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar ısrâr ettiler. Gitmesi mukarrer olan İngiliz delegasyonu intizar etti. Fransız ve İtalyanlar nezdimize gelerek adlî sisteminde ve mevâdd-ı iktisâdiyede ısrâr eylediler. Amerika hey'eti geldi, benim adlî sistem hakkındaki beyânâtımın kâfi ve muvâfık olduğunda anlaşlık. Mevâdd-ı iktisâdiye muâhededen çıkartmak üzere çalışacağını va'detti. Fakat

bir cevâb göndermediler. Şimdi geç vakittir. Fransız fevkalâde mütehevvirdir. İngilizler mutmain ve ferah bir halde olmakla beraber avdet ettiler ve bir tebliğ neşrederek kapitülasyonlardan inkitâi i'lân ettiler. *

Biz mevâdd-ı iktisâdiyeden inkitâi neşrediyoruz.

No. 317.

Fransızlar da avdet etmek üzere hazırıldılar deniliyor. Amerikalıların teşebbüsât ve efkârından ma'lûmât alamadım.

Vaziyet şudur:

3 — Bütün mesâil-i araziye ve İngilizlerle bütün mesâil-i hallettiğimiz halde İtalya, bilhassa Fransızların alâkadâr olduğu mesâil-i iktisâdiyeden dolayı Türkiyenin gayr-ı kabil-i tahammül müşkilât-ı iktisâdiyeye dâcâr olmasına râzı olmadığımızdan dolayı Konferans inkitâ' etmiştir. Amerikalılarla görüşmedik. Diğer hey'etlerin hatt-ı hareketlerini görmeden evvel inkitâm mâhiyet ve ciddiyeti hakkında bir şey söyleyemem. Her halde İngilizlerle bütün mesâil hallolunduğundan onlarla münâsebâtta her yerde mu'tadil bulunulmasını rica ederim.

İSMET

* Lozan Konferansının kesilmesi üzerine Lord Curzon, 5 Şubat 1923 günü Paris'ten Londra'ya şunları telliyor:

"The Turkish answer was found to be a complete acceptance of the terms relating to territorial matters, frontier, Thrace, the Islands and the Straits... The Turks yielded to the Allied decisions about Karagatch, the Maritsa Railway, Imbros and Tenedos, the Gallipoli garison, and the Anzac graves, but they asked that the decision about Mosul should be postponed for a year to admit of discussion between the British and Turkish Governments. On the other hand they rejected the formula as regards the future judicial régime for foreigners... and they asked for the postponement of the economic clauses of the Treaty en block for discussion at a later date.

"The Allied Delegation met immediately to consider their reply... Upon the judicial question we decided, and were indeed bound, to stand firm. The economic question mainly concerned the French... M. Bompard... decided to postpone the question of certain of the economic articles for a period of 6 months in order to admit of further examination...

"On behalf of the Allies I made the necessary statement to Ismet Pasha who was accompanied by Riza Nour and Hassan Bey. After a brief reirement for reflexion he accepted my declaration about the Irak frontier. But upon the two other issues he stood firm...

"I described his refusal of the terms offered to him as incredible. Monsieur Bompard, aroused to unusual passion, denounced it as a crime. Every form of argument, adjuration, warning, request, appeal was addressed to Ismet without producing the smallest effect...

"The Turks had now retired in sombre silence, but with a still unbroken obstinacy, to their hotel...

"His Majesty's Government will recognize that in the end the result they so much feared viz.. that the break, if it occurred, would take place upon issues for which I was responsible or in which Great Britain was principally concerned, was successfully escaped. All the points for which I had fought had been secured and the methods pursued in the first commission had been triumphantly vindicated. It was upon matters of greater importance to the French and Italians than to ourselves that the rupture took place...

"Nevertheless in closing this series of telegrams, I record the opinion that it will presently be found that the Lausanne conference has not failed and that the Treaty will still be signed..." (DBFP-1/18, pp. 505-507, No. 370)

İsmet Paşa, *Hatıralar*'ında Lozan Konferansının kesilmesini şöyle anlatıyor:

"Muahede projesi iki gün evvel bizim elimize verilmişti. Bu iki gün içinde projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz, bizim hedef tuttuğumuz bir Türkiye elde edilmiş olmuyordu. Kapitülasyonlar mevzuunda istediğimizi vermiyorlar, malî meselelerde tekliflerimizin hiçbirini nazarı dikkate almamışlar. Önümüze bir takım imtiyazlar çıkarıyorlar. Mali mesele olarak müttefiklerin diğer bütün muahedelerde yaptıkları, alıştıkları bir zarar ve ziyan hesabından bahsediyorlar. Harp dolayısıyla Türkiye'ye tevessül edecek mecburiyetler, mükellefiyetler tespit edilmiş. Hulâsa, karşılıklı müzâkerelerle yapılmış, vücutte getirilmiş manzarası altında tek taraflı olarak hazırlanan bir muahedenin imzasına bizi dâvet ettiler..."

"Biz nihayete kadar noktâ-nazarımızda ısrar ettik. Fakat onlar aralarında daha evvel karar vermişler. Hiçbir değişiklik yapmak niyetinde değiller. Hazırladıkları muahede projesini menfi şekli ile bize behemehal kabul ettirmek isteğinde oldukları anlaşılıyordu, görülüyordu. Nihayet hiçbir neticeye varamadık ve biz salonu terk ettik". (*Hatıralar*, II, s. 91-93)

Konferansın kesilmesi olayını anlatan, Türkiye'nin karşı-projesini ve İsmet Paşa'nın 4 Şubat 1923 Pazar günü basına verdiği demeci içeren *Gazette de Lausanne*'in 5.2.1923 günlü sayısında çıkmış "Lozan'ın Kesilmesi" başlıklı yazı aşağıya alındı:

LA RUPTURE DE LAUSANNE

C'en est fait!

La conférence est rompue. Les négociations n'ont pas abouti. Lord Curzon a quitté Lausanne par l'Orient-Express à 21 h. 35. Les autres délégations partiront, sans doute, lundi.

La nouvelle de l'échec est d'autant plus regrettable que, dans la journée de dimanche et jusqu'au dernier moment, on a pu espérer qu'une entente interviendrait finalement. Avant de commenter, brièvement ce soir, ces fâcheux événements, résumons la journée de dimanche.

Ainsi que nous le disions, hier, la délégation turque a travaillé toute la nuit à rédiger le contre-projet qu'elle présenterait aux Alliés dans la journée de dimanche.

C'est dimanche, vers 13 h. 30 seulement, qu'İsmet pacha a remis sa réponse. Une réunion des chefs des délégations alliées eut lieu à 14 h. 40 à Beau-Rivage. Le mémoire turc y a été longuement examiné. Des explications ont été demandées aux Turcs, puis, à 17 h. 30, İsmet pacha a été appelé à Beau-Rivage. Là, les Alliés lui ont communiqué leurs observations sur son mémoire:

Capitulations. — Les Alliés s'en tiennent aux propositions françaises.

Mossoul. — Les Alliés acceptent la proposition turque de ne pas faire figurer la question au traité et de la régler, d'ici un an, entre l'Angleterre et la Turquie.

Réparations entre Alliés et Turquie: la compensation des 12 millions de livres turques or est acceptée. Par contre, les Alliés refusent de reconnaître les réparations à payer par la Grèce.

Clauses économiques: maintien du point de vue allié, sous réserve de nouvelles négociations économiques dans six mois. Lord Curzon rappelle qu'il quitte Lausanne par l'Orient-Express à 21 h. 10.

Les Turcs demandent à délibérer entre eux.

A 19 h. 45. ils rentrent dans la salle des délibérations et déclarent refuser les contre-propositions des Alliés relatives aux capitulations et aux questions économiques.

Et ils se retirent.

Auissitôt après, les Alliés décident de faire une suprême tentative auprès d'İsmet pacha. MM. Bompard, Child et Montagna, second délégué italien, se rendent chez le chef de la délégation

ottomane. Le marquis Garroni est reçu par M. Tchitcherine. Le départ de l'Orient-Express est retardé pour permettre à lord Curzon de connaître le résultat de l'entrevue.

Malgré toutes ces démarches, les Turcs refusèrent irrédudiblement de céder sur les clauses relatives au régime des étrangers en Turquie. C'est donc sur une question intéressant tous les Alliés que s'échouent les négociations. L'intransigeance butée et fanatique des Turcs ne s'était jamais si bien fait voir.

Nous avons montré, au jour le jour, l'attitude excessivement conciliante des Alliés. L'action de la France a été amicale au delà, semblait-il, des vœux les plus exigeants. Quant à lord Curzon, dans ces derniers jours notamment, il a fait voir son souci de ne pas précipiter la rupture. Non content de remettre son départ, il s'est encore fait porter sur le quai de départ les dernières informations, prêt à descendre de wagon si, à la dernière minute, une chance d'arrangement apparaissait.

Mais les Turcs n'ont pas voulu comprendre. Ils ont refusé le statut inespéré que leur offraient les puissances, grisés par leur victoire et leur mysticisme nationaliste étroit, compliqué d'une méfiance avouée pour tout ce qui vient de l'Occident. Au devant de quel malheur vont ils? L'avenir le dira.

Nous ne demandons qu'à nous tromper. Nous souhaitons de tout coeur que la seule perspective de nouvelles guerres fasse réfléchir les uns et les autres et que de nouvelles et prochaines négociations aboutissent.

Nous n'avons voulu que noter la première impression ressentie à la nouvelle de l'échec des négociations longues et laborieuses dont ce journal s'est efforcé de noter impartialement au jour le jour les phases diverses.

Il y aura lieu d'y revenir à loisir.

Gaston BRIDEL

(*Gazette de Lausanne*, 5.2.1923).

Les contre-propositions turques

La réponse de la délégation turque aux propositions alliées débute en donnant l'assurance que l'on est arrivé aujourd'hui, sur les points fondamentaux, à une unité de vues suffisante pour établir la paix.

Frontière de la Thrace occidentale.

— Telle qu'elle est proposée par les Alliés. En présence de la renonciation des puissances alliées à la limitation des forces turques en Thrace, la Turquie renonce à Karagatch et à la frontière de 1913.

Question des Déroits. — La Turquie accepte la solution donnée. Elle renonce à demander le maintien d'une garnison Turque à Gallipoli.

Question de Mossoul. — La Turquie estime qu'il convient que cette question soit résolue d'un commun accord entre la Turquie et l'Angleterre dans l'espace d'une année.

Les Turcs acceptent le règlement prévu des questions des nationalités et des minorités.

Questions financières. — Les Turcs acceptent le mode de paiement de remboursement de la dette publique ottomane, ainsi que de la répartition des charges provenant de la dette. Ils sont d'accord pour que les annuités relatives à la part de la dette incombant aux territoires détachés commencent à courir à partir de l'année 1920.

Réparations. — Les Turcs renoncent à la somme dépassant 5 millions de livres turques or qui se trouvait pendant la guerre en Allemagne et en Autriche, ainsi qu'à la somme de 7 millions de livres or revenant à la Turquie pour des navires de guerre commandés et non livrés.

Par contre, elle accueille avec plaisir la renonciation réciproque des puissances alliées à la somme de 12 millions de livres or réclamée par elles à titre de réparations pour les dommages de guerre subis par les ressortissants alliés.

La Turquie prend acte de l'acceptation en principe par les puissances alliées d'une somme suffisante pour la réparation des dévastations causées par l'agression de la Grèce contre la Turquie.

Affaires sanitaires. — La Turquie est prête à engager comme conseiller dans l'administration sanitaire des frontières des médecins spécialistes européens pour une durée de cinq années. Ces médecins remplaceraient la commission sanitaire primitivement prévue.

Les clauses fiscales concernant des étrangers sont également résolues.

Convention relative au régime du commerce. — Elle est acceptée, à condition que l'abolition des capitulations économiques figure également dans le traité de paix, que cette convention ait une durée de cinq années pour les quatre puissances alliées et une année pour les autres puissances signataires.

En plus des questions précitées, ajoute le mémoire turc, il y en a d'autres qui peuvent être considérées comme partiellement résolues. Il en existe également qui n'ont pas encore reçu de solution.

Si l'on compare les questions qui ont été résolues et qui sont énumérées plus haut, et celles qui ne l'ont pas encore été, on voit clairement que les premières constituent les questions fondamentales et forment 80 % des questions devant figurer dans le traité. On peut donc admettre qu'il ne reste plus, grâce aux grands sacrifices consentis par la Turquie, aucun obstacle sérieux à la conclusion de la paix.

Ismet pacha conclut comme suit:

"J'ai l'honneur de proposer en conséquence de conclure la paix en apposant nos signatures au bas des questions essentielles sur lesquelles l'accord s'est établi. Les négociations peuvent continuer par une partie des délégations sur les questions en suspens qui seront résolues ensuite".

Organisation judiciaire

En ce qui concerne l'organisation judiciaire, la délégation turque tient à faire la déclaration suivante:

Le gouvernement turc se propose de prendre incessamment à son service pour la période qu'il jugera nécessaire, et qui ne sera pas inférieure à cinq années, des conseillers légistes européens qui seront choisis parmi les jurisconsultes ressortissants des pays n'ayant pas participé à la guerre de 1914-1918 et qui seront des fonctionnaires turcs. Ces conseillers légistes dépendront du ministère de la justice, où ils participeront aux travaux des commissions de réforme législative et seront spécialement chargés de suivre dans les villes de Constantinople et de Smyrne le fonctionnement des juridictions civiles, commerciales et pénales turques et de recevoir toutes plaintes auxquelles pourraient donner lieu soit l'administration de la justice civile commerciale ou pénale, soit l'exécution des peines, soit l'application des lois, avec mission d'en rendre compte au ministre de la justice à l'effet d'assurer la stricte observation de la législation turque.

Dans les matières correctionnelles, la mise en liberté sous caution devra toujours être prononcée, à moins que la sécurité publique ne soit de ce fait compromise ou que la mise en liberté provisoire n'entrave la bonne marche de l'instruction de l'affaire. Tout compromis et clause compromissoire en matière civile ou commerciale sont permis et les décisions arbitrales ainsi rendues seront exécutées sur le visa des présidents du tribunal de première instance qui ne pourra refuser son visa qu'au cas où la décision serait contraire à l'ordre public.

La présente déclaration sera valable pour une durée de cinq années.

En quittant le Lausanne-Palace, M. Bompard se rend à la gare. Il informe lord Curzon du résultat négatif de sa démarche auprès d'Ismet pacha.

Lord Curzon et M. Bompard prennent congé très cordialement et l'Orient-Express part à 21 h. 35, emmenant lord Curzon et ses collaborateurs.

A 21 h. 45 M. Bompard rentre au Palace. Il déclare aux journalistes:

Messieurs, la conférence a abouti à un échec. C'est un grand malheur, surtout pour la Turquie. Les Turcs se sont montrés irréductibles sur la question du régime judiciaire. Ils refusent toute garantie aux ressortissants étrangers. La conférence de Lausanne est terminée. Je pars demain.

Du côté turc, on déclare que c'est sur les questions économiques qu'il n'a pas été possible de se mettre d'accord.

DECLARATIONS D'ISMET PACHA

Ismet pacha a reçu dimanche soir les représentants de la presse. Il a constaté que, en ce qui le concernait, il avait agi, au cours de la conférence, avec l'entier sentiment de la responsabilité que les délégués avaient envers leur peuple et sa destinée. Toutes les décisions que j'ai prises, a-t-il dit, je puis les soumettre en toute tranquillité de conscience à l'examen des peuples.

Ismet pacha a montré les concessions qu'il avait consenties pour les questions territoriales, pour la liberté de passage des Détroits, pour les conventions commerciales et aussi pour les capitulations.

Nous avons, ajoute-t-il, concédé tout ce qui était possible et juste. Dans les questions financières, les Turcs sont des débiteurs honnêtes et ils sont prêts à assumer les charges qui leur reviennent. Restent les questions économiques. Je ne les ai pas acceptées: nous ne pouvons signer des contrats que d'autres ont faits à notre insu. D'autre part, pendant l'occupation étrangère, on a accordé des concessions concernant tout le pays. On nous dit maintenant de signer des concessions inconnues concernant des territoires inconnus. J'ai refusé et ce refus est logique. J'ai refusé ce servage économique de mon pays. Celui-ci est détruit d'un bout à l'autre et on veut nous enlever toute possibilité économique pour nous relever.

En réponse à une question. Ismet pacha constate qu'aucune communication ne lui a été faite au sujet de la conférence, c'est-à-dire si elle est terminée ou simplement interrompue.

Il compte quitter Lausanne dans un ou deux jours, mais il attend des Alliés une communication officielle au sujet de la conférence. Cette question est très importante, puisque l'armistice avait été conclu jusqu'à l'ouverture de la conférence et pendant la durée de celle-ci. (*Gazette de Lausanne*, 5.2.1923).

No. 503/Bis

Bilcümle Mümessillik ve Sefâretlere

No. 365

5 Şubat 39 (1923)

Gayet Aceledir

Şimdi 5/2/39 İsmet Paşadan aldığım (bir telgrafnâmede), Musul mes'elesinin bir sene zarfında tarafeyn arasında görüşülmek şartıyla te'hîr etmek suretiyle vâki' olan i'tilâfkâr tekâlifine rağmen Fransız ve İtalyanların mâlî kapitülasyonlarda sonuna kadar ısrârı üzerine Konferans'ın duçâr-ı inkitâ' olduğu her halde İngilizlerle bütün mesâil hallolduğundan onlarla münâsebetde her yerde mu'tedil bulunulmasını bildiriyor ve rica ediyor.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

No. 504

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 318, 319

6 Şubat 39 (1923)

Beş Şubat raporudur:

Madde 1 — Fransız hey'eti öğle vakti avdet etti. Hareketinden evvel Bom-pard ile defeâtla görüştüm. Amerika ve İtalya ve diğerleri henüz gitmediler. Mülâkatlarım hülâsası şudur:

Zâhiren ittihâz ettikleri tedâbîre göre Konferans resmen inkıtâ' etmemiştir, devâm ediyor. Adlî sistem hakkında yapılacak beyânnâme husûsunda en son bir şekle muvâfakat ettim. Bu muvâfakatımı bildirirsem ve muâhedenâmenin mevâdd-ı iktisâdiyesinin çıkarılmasını talep ederek mütebâkisini aynen hey'et-i asliyesini imzâ edeceğimi yazar isem Amerika ve İtalya ayrı ayrı bana tavassut ederek gidenleri toplayacaklarını söylediler. Diğer mevâdd üzerine ufak ufak fakat hey'et-i umûmiyesinde mühim ta'dîlât yapılmasına meyyâl degıldirler.

No. 319

Madde 2 — Vaz'iyeti ber vech-i âtî mütâlâa ettik: Konferans resmen devâm ediyor nazariyesi altında bizim evvel emirde Ankara'ya avdetimiz lâzımdır. Çünkü verdiğimiz şerâitde fevkalâde fedâkârlık ettiğimiz halde istihsal olunan netâyic bir def'a orada mütâlâa edilmek icab ediyor. 7 Şubat sabahı bir kâtib bırakarak avdet etmek ve Yunanlılar içinden geçmemek için Köstence ve Burgaz tarîklerini arıyorum. Bu sûretle bir iki gün geç kalacağım. Tavassut tekliflerine Ankara'ya gidip gelmek mecbûriyetinde olduğumu söyledim.

Madde 3 — Hükümete teklifâtım ber vech-i âtîdir:

A — Konferansın inkıtâi resmen tebliğ olunmadığından devâm etmektedir. Ba'zı hey-et-i murahasaların hükümetlerine gitmeleri gibi fâsıladan istifâde ederek Türk murahasaları da merkez-i hükümete geliyorlar.

B — Orduyu maddeten ve ma'nen kavî ve hâzır bulundurmak.

C — Memlekette sulh olmadığından dolayı endîşe izhârına katiyyen mahal vermemek.

D — İngilizlerle hiçbir noktada musâdemeye mahal vermemek.

İSMET

No. 505

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 384

6 Şubat 339 (1923)

Fevkalâde müsta'celdir
 Makine başında bir me'mûr
 çektirecek ve ta'kîb edecektir.

C. 6 Şubat 318 numaraya*:

1 — Telgrafınızı aldık. Hey'et-i Vekilede müzâkere ettik. Vaz'iyet-i hâzıraya nazaran üçüncü maddeyi ber vech-i zîr ikinci maddede aynen nakledildiği vechile i'lân ettik. Oradan müfârekatınızdan evvel tarafınızdan bu yolda beyânâtta bulunulması menâfi'-i vataniye iktizâsındadır Efendim.

2 — Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak için vâki' olan fevkalâde meseîye rağmen hiçbir netice hâsıl olmadığından vazifeleri hitâm bulmuş olan mu-rahhaslarımız avdet ediyorlar.

3 — 6/2/39 altı sonra'da yazıldı.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 504.

No. 506

Paris Mümessilliğine

6 Şubat 339 (1923)

İzmir limanı dahilinde ancak 1000 ton tonilatolu torpidolar bulunabilecektir. Karaburun — Oğlan — Adalar hattından içeriye hiçbir ecnebi zirhlî ve kruvazör ve bin tondan büyük torpido ve muhripler giremeyecektir. Bu şerait hilâfına limanda bulunanlar 7 Şubat 339'da nısfelleyle kadar limanı terkedecektir. İşbu tebliğin bir suretinin derakip alâkadarana tebliğ ve neticenin inbası mütemnendir*.

P.B.A.—K. 372/1

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf üzerine, Türkiye'nin Paris Mümessilliği, 7 Şubat 1923 günü Fransa Dışişleri Bakanlığına şu notayı sunmuştur:

"Mission Diplomatique Turque à Paris, au Ministère des Affaires Etrangères de France.

Paris, le 7 Janvier 1923

Conformément aux instructions de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

L'arrêt dans le port de Smyrne n'est permis qu'aux torpilleurs jaugeant au-dessous de mille tonnes. Aucun cuirassé et croiseur ainsi que les torpilleurs de plus de mille tonnes, battant pavil-

lon étranger ne pourront passer la ligne Kara Broun-Oglan-Adalar. Les bâtiments de guerre se trouvant à l'heure présente, contrairement aux prescriptions susmentionnées, dans le port de Smyrne, devront le quitter le 7 courant jusqu'à minuit.

(PBA-K.372/1).

İzmir Limanının 1000 tondan büyük yabancı savaş gemilerine kapatılmasıyla ilgili Türk Hükümeti kararı, 6 Şubat 1923 günü İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine de duyurulmuştur. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, aynı gün Londra'ya şunları telliyor:

"I have just received from Adnan Bey copy of telegram from Reouf Bey confirming demand that all foreign warships of more than a thousand tons must leave Smyrna before midnight February 7th...

"In the meantime Turkish authorities at Smyrna have informed Senior Naval Officer there that arrival of light cruiser despatched today from Constantinople will be resisted. Commander-in-Chief Mediterranean has proposed to Admiralty to warn Smyrna authorities that if British warships are interfered with town will be bombarded.

"French Admiral is also sending additional ship from here to Smyrna but it is under a thousand tons and will not arrive till tomorrow afternoon..." (FO.424/256, p. 505, No. 230 ve DBFP-I/18, p. 509, No. 372: Henderson'dan F.O.'e tel. 6.2.1923, No. 61, Çok ivedi.).

No. 507

İcra Vekilleri Riyâsetine

No. 320

6 Şubat 39 (1923)

Cevâb*.

Bugün Romanya murahhası Mösyö Diamandi Hâriciye Nezâretinden aldığı bir telgraf üzerine yine Bükreş'teki Sefâretimiz eşyasiyle Romanya hükümetinin meşgul olduğunu ve Köstence'deki şebenderhânemiz eşyası için de me'mûrîni âidesine ta'lîmât verilmiş olduğunu bildirmiştir.

İSMET

* Bkz. No. 409, 410.

No. 508

Hâriciye Vekâletine

No. Aded. 423?

6 Şubat 39 (1923)

Makine başında

General Pellé bugün Hikmet Beyi da'vet ederek gazetelerin lisanından şikâyet ettikten sonra inktân beyhûde yere olduğunu, adlî kapitülasyonların ta'dîlâtı tarafımızdan kabul edildiğini ve mesâil-i mâliyenin de ta'lîki kendi tarafla-

rından kabul edildiğini, binâenaleyh sulhun imzâsında bir mahzûr kalmadığını söylemiştir. * Bi't-tabi' bendeniz bunun derece-i sıhhatına vâkıf değilim Efendim.

ADNAN

* Fransız makamları, barış imzalanmasına ciddi bir engel kalmadığı yolundaki haberleri basın yoluyla da yayıyorlardı. *Havas* ajansı, yetkili Fransız makamlarından alarak, 6 Şubat 1923 günü aşağıdaki haberi geçmişti ve haber gazetelerde çıkmıştı:

Paris, 6 février.

(*Havas*). — *L'horizon diplomatique s'est subitement éclairci du côté de Lausanne.*

Le rédacteur diplomatique de l'Agence Havas apprend de source autorisée qu'avant de quitter Lausanne, M. Bompard a eu une entrevue avec Ismet pacha dont il a rendu compte au président du conseil dans un télégramme que M. Poincaré a reçu dans l'après midi. Il résulte de cette communication qu'après ce nouvel échange de vues, le chef de la délégation turque, mieux instruit des intentions personnelles des alliés, n'a pas persisté dans son attitude intransigeante de la veille. Il a accepté le texte qui avait été soumis précédemment sur le régime des capitulations. La question qui, à la dernière minute, avait empêché la signature du traité dimanche, se trouve donc ainsi résolue. Bien entendu, les réserves formulées par la délégation turque sur d'autres questions comme le statut de Mossoul, subsistent puisque les Alliés les ont acceptées.

M. Poincaré, désireux de maintenir l'unité d'action avec les alliés de la France, s'est empressé de communiquer aussitôt à Londres cette nouvelle favorable.

Le gouvernement britannique en a eu connaissance dans la soirée même, mais sans doute trop tard pour pouvoir en délibérer au cours du conseil des ministres tenu à la fin de l'après-midi, dès l'arrivée de lord Curzon.

Dans sa conversation avec le délégué français, Ismet pacha a précisé à nouveau que, s'il avait l'intention de se rendre à Angora pour conférer avec son gouvernement, il entendait bien, dans tous les cas, que l'armistice de Moudanie empêcherait la reprise, des hostilités au moins pendant le temps de son absence.

Aux dernières nouvelles, lundi soir, Nihad bey aurait déclaré que le chef de la délégation nationaliste ne quittera plus Lausanne.

Dans ces conditions on ne voit pas, dans les milieux français, la raison qui pourrait s'opposer à la signature prochaine du traité qui a été si laborieusement préparé en commun et qui doit, au prix des concessions admis, par les Alliés, assurer le règlement de la paix en Orient.

(*Tribune de Lausanne*, 6.2.1923.)

No. 509

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekâletine.

Şifre tel.

6 Şubat 339 (1923)

No. 1352

Şimdiye kadar konferansta mühim müşkilât ihdas eden Fransızlar, konferansın inkıtâı hakikati önünde telâşa düştüler. Hükümet mehafili Türklerin İngilizlerle ayrı sulh akdi ihtimalinden korkmaktadırlar. Gerek bu mülâhaza, gerek inkıtâ netayicinin gittikçe aleyhlerine tevcih edeceği ve şeraitin ağırlaşacağı

zanni kendilerini İngilizlerle müştereken intacı sulh için Londra'da müstacel bazı teşebbüslere sevk etti. Poincaré Londra'ya müracaatla İsmet Paşa'nın sulha amade olduğunu zannettiğini beyan ve müşarileyhin seyahatini tehir için müşterek Fransız-İngiliz teşebbüsü teklif etti. Londra buna cevaben böyle bir teşebbüs için arzusu kâfi olmayıp İsmet Paşa tarafından bir teklif gelmesi lüzumunu bildirdi.

Berai malûmat maruzdur.

PBA-K. 371/1.

No. 510

İcra Vekilleri Riyasetine

Lozan, 7 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 7/2/39)

6 Şubat raporudur.

1 — Amerika, İtalya murahhasları hareket etti. İtalyanlar yalnız murahhasların gittiği hey'etin kaldığı, Hükümetler arasında görüşülerek bir çâre-yi hall bulunmakta olduğunu, bizim gitmemekliğimizi söylediler. İsrâr ettiler. Ve murahhaslar gitti.

Fransızlar münâziünfih olan iki noktayı ya'ni adli sistemi için yaptığım beyânât ve bütün mevâdd-ı iktisâdiyenin çıkarılmasile mes'eleyi hall edilmiş adde diyorsam ki Bompard'ı da böyle söylemişim, bunu tahrîren yazar isem Konferansın iki üç gün içinde tekrar toplanacağını söylediler. Bütün hey'etler gibi merkez-i hükümete gitmek ihtiyâcında olduğumu tekrâr ve isrâr ettim.

2 — Yolda Belgrad veya Bükreş'ten beni tekrar çevirmek, her halde Ankara'ya gitmekten men'etmek için telkinat yapmaları da muhtemeldir.

Müsalemet-i esâs hudud ve arâzi mes'eleleridir. Bunda tatmîn edilmiş olan İngilizler mesâil-i sâirede diğerlerini şiddetle tazyîk etmeğe başlamışlardır. Telâş o raddededir ki hiçbir noktada bağlanmayarak vaz'iyetin azamî randımanını anlamış olduğumuzdan bilâhire bunlardan rücû' etmek ihtimâlimiz vardır. Ancak bu endişe onları yeniden müttehid cebhaya sevk edebileceği gibi bize yolda yapacakları müteaddid teklifâta cevâb vermek gibi müşkil vaz'iyetde de bulunabilir.

Arâzi mes'eleleri üzerine aldığımız vaz'iyetler yani Musul'un bir sene zarfında hall edilmesi ve (ihtilâf-ı efkâr... Cemiyet-i Akvâma havâlesi), Şarkî Trak-

ya hududunun aynen şimdiki gibi kabulü gibi kararlar hakkında hükümetimin nokta-i nazarını bilmek istiyoruz.

Bu gibi mesâil-i esâsiye üzerine buradan anlaşmak kabil olmadığından Ankara'ya geliyor isem de nâgehânî ahvâle karşı hükümetimin nokta-i nazarının Bükreş'e bildirilmesini * rica ederim. Saat altı evvelde hareket ediyorum.

İSMET

* Bkz. No. 511.

No. 511

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 385

7 Şubat 39 (1923)

C. 7/2/39 ve bilâ numara tele*:

1 — Meclis-i Millî'de ittifakla tasvîb edilen hükümetin bu bâbdaki nokta-i nazarı 28/1/39 da mufassalan bildirilmişti**. 7 sabahı hareket edeceğinizi bildiren 6/2/39 tarih ve 319 numaralı telgrafınıza cevâb da oradan müfâratınızdan evvel Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak için vâki' olan fevkalâde mesâiye rağmen hiçbir netice hâsıl olmadığından vazifelerinizin hitâm bulmuş olduğunu ve avdet ettiğinizi i'lân buyurmanız bildirilmişti***. Hükümetin ve Meclis'in işbu nikat-ı nazarında hiçbir tebeddül olmadığı bugünkü Meclis celse-i hafiyesinde cereyân eden müzâkerâtdan da anlaşıldı. Geç gelen bu telgrafınızı yarın Hey'et-i Vekîleye arz eder tahavvül olursa âcilen Bükreş'e yazarım.

2 — Gazi Paşaya: Bugün Hey'et-i Vekîlede görüşüldü. İsmet Paşa Hazretlerinin seyâhata devam ile Ankara'ya teşrifleri ... Efendim.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 510.

** Bkz. No. 449 ve 453.

*** Bkz. No. 505.

No. 512

İcra Vekilleri Riyâsetine

Lozan, 7 Şubat 39 (1923)

91919 ve 14141 parolalı miftâhlar Lozan'da kalan Mustafa Şeref Beye bırakılmıştır. Bunlarla yolda Hey'et-i Murahhasaya telgraf keşide edilmemesi.

İSMET

No. 513

İsmet Paşa'dan Paris Mümessilliğine

7 Şubat 39 (1923)

Muahede-i sulhiye cevaben 4 şubatta teklif-i tahririye yaptık. Başlıca mesail-i esasiye üzerinde muvafakat hasıl olan noktalarımızı tadad ile bunlar üzerine sulh yapılmasını ve mütebaki mevadın müzâkeresine devam olunmasını teklif ettik. Mütebaki mevad iktisadî ve malî bazı mesail ile ecanibe aid mukavelâta müteallik idi. 4 Şubat akşamı Başmuraahaslarla müzâkerede bazı mesail-i arzkiye üzerinde tevafuk-u efkâr hasıl olmuş ise de mevadd-ı iktisadiye ve maliyenin ihracı (?) hususunda itilâf hasıl olmadı. Müttefikler teklifimize tahriri bir cevap vermeksizin müteakiben Lozan'ı terketteler. Gerek Katib-i Umumiden, gerek hey'etlerden şifahen istidlâl ettiğime göre, konferans tâlik olunmuş, fakat tâtil olunmamıştır. Ben de bunu tâtil addetmiyorum. Fırsattan istifade ederek diğeri heyet-i murahasalar gibi Hükümet ile temas etmek üzere merkez-i hükümete hareket ediyorum. -4 Şubat*.

PBA-K. 372/1.

* Telgrafın altında 4 Şubat, üstünde ise 7 Şubat 1923 tarihi var. Anlaşılan 4 Şubatta kaleme alınmış, fakat biraz gecikerek 7 Şubatta çekilmiştir.

No. 514

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine

Tel

7 Şubat 339 (1923)

C. 6 Şubat tele*.

İzmir limanı hakkındaki emirnameleri bugün saat on ikide Fransız Hükümetine tebliğ edilmiştir.

* Bkz. No. 506.

No. 515

Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekâletine

No. 1355

7 Şubat 1923

1 — İzmir limanındaki sefaini harbiyenin 7 Şubat nısfilleyle kadar limandan çekilmeleri hakkındaki telgrafnamelerinin Fransız Hariciyesine tebliğine mukabil Mösyö Poincaré âtideki cevabın Zat-ı Devletlerine arzını âcizlerinden rica etti.

2 — Böyle bir tebliğ (fransızcası sommation) mutavaat edemeyiz. Gemilerimiz bu akşam çekilmeyeceklerdir. Taarruza uğrarlarsa kendilerini müdafaa edeceklerdir*.

3 — İşbu telgraf 7 Şubat ikibuçuk sonra tanzim olunmuştur.

PBA-K. 372/1.

* Türk notasına karşı fransız cevabı 7 Şubat 1923 günü öğleden sonra saat 2.30'da telefonla Türkiye Mürnessilliğine bildirilmiştir ve fransızcası şöyledir:

Le 7 Février 1923
Téléphoné à 2.30 heures.

Réponse verbale de M. Poincaré à la note verbale turque concernant le stationnement des navires de guerre à Smyrne:

“Nous ne pouvons céder à une sommation de cette sorte. Nos bâtiments ne se retireront pas ce soir. S'ils seront attaqués ils se défendront”.

(PBA-K. 372/1).

No. 516

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

Ankara, 7 Şubat (1923)

Saat 22.

7 Şubat sabahından itibaren İzmir limanı torpil ile seddedildi. Keyfiyetin alâkadarana tebliği mercudur*.

HÜSEYİN RAUF

* Bu telgraf üzerine Paris Mümessilliğimizce Fransa Dışişleri Bakanlığına aşağıdaki nota sunulmuştur:

*Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.*

Note verbale

Paris, le 8 Février 1923

No. 1358

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique Turque a l'honneur de porter à la connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

Le port de Smyrne est fermé par des mines depuis le 7 Février 1923.

(PBA-K. 372/1).

İzmir limanına mayın döşendiği, 7 Şubat gece yarısı İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine de duyurulmuş. 8 Şubat günü Henderson Londra'ya şunları tellemiştir:

“I received at midnight written communication from Adnan Bey informing me by order of his government that Turkish general staff had decided to close port of Smyrna by barrage of mines as from February 7 th.

“I sent a message to Adnan Bey last night warning him that H.M.'s Ship “Curaçoa” would enter Smyrna this morning.

“Commander-in-Chief is keeping Admiralty fully informed of developments”. (*DBFP-I/18*, p. 517, n. 1 to No. 576).

No. 517

*İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyn Rauf Bey'den Takiben Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*

Ankara, 8 Şubat 339 (1923)

Makina başında.

1 — Bugün Heyet-i Vekile müzâkeratı neticesinde İsmet Paşa Hazretlerinin seyahate devamı ile Ankara'ya avdetleri faideli görüldüğünden müşarileyhin tarafı âcizden evvela kendisine cevaben yazılan ikinci maddedeki şifreli telgrafname veçhile hareket edeceği arz olunur efendim.

2 — () arasındaki kısım. *

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

HÜSEYİN RAUF

* İkinci maddedeki telgraf metni yoktur.

No. 518

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

8 Şubat 339 (1923)

İzmir limanının torpil ile seddinden sonra talimat-ı mahsusasına tevfikân sefain-i ticariyenin dühul ve hurûcu için bir geçit mahalli bırakıldığı Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin iş'arından anlaşıldı *.

HÜSEYİN RAUF

* Paris Mümessilliği durumu Fransa Dışişleri Bakanlığına şu nota ile duyurmuştur:
*Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.*

Note verbale

Paris, le 9 Février 1923

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Gouvernement de la République Française ce qui suit:

Le port de Smyrne ayant été fermé par des mines un passage a été réservé pour l'entrée et la sortie des bâtiments de commerce./.

(PBA-K. 372/1).

No. 519

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekaletine

No. 1365

8 Şubat 339 (1923)

İzmir limanının seddi hakkındaki emirnameleri Fransız hariciyesine tebliğ olundu. İşbu tebliğe cevap vermeyeceklerini ve fakat tarama vasıtasıyla methale müdahaleye teşebbüs edeceklerini müsteşarın ifadesinden istidlâl ettiğim maruzdur.

PBA-K. 372/1.

No. 520

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekaletine

8 Şubat 339 (1923)

No. 1364 (Kısmen)

1 — Bu sabahki Fransız matbuatı hemen umumiyetle İzmir limanı hakkındaki teşebbüsümüzü şiddetle tenkit etmektedir... Ekseriyetle Müttfiklerin müttehiden hareketi halinde Türklerin şiddetten vazgeçerek Lozan şartlarını kabul edeceklerini söylüyor. Mondros mütârekesinin henüz mer'i olduğunu iddia eden gazeteler de var...

3 — Fransız Meclis-i Mebusanı Hariciye Encümeni birkaç gün evvel Rhur ve Lozan hakkında Poincaré'den izahat istemiş. Fakat Poincaré Meclis istihzaları gibi komisyon teşebbüsünün de tehirini talep etmiştir. Dün hariciye encümeni Tardieu'nun teklifi ile Poincaré'nin komisyona izahat itasında israra karar vermiştir. Poincaré'nin Mecliste muhalefet tarafından muaheze edilmesi ihtimali varsa da yine de rey alacağını zannediyorum.

PBA-K. 372/1.

No. 521

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilligine

10 Şubat 339 (1923)

Düşman sefaininin İzmir limanına dahil olmak üzere tarafımızdan atılan torpilleri toplamağa başlamaları ve yahut Uzunada ve mevki-i müstahkemın herhangi bir kısmına karşı yapacakları ihraç harekâtının harekât-ı hasmaniyeye ibti-

dar mahiyetinde telâkki edileceği ve bu suretle fiilen bir tecavüz vukuunda tarafımızdan müdafaa olunacağı 9 Şubat tarihiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden tebliğ olunmaktadır*.

HÜSEYİN RAUF

PBA-K. 372/1.

* Paris Mümessilliği, 10 Şubat 1923 tarihli, 1374 sayılı bir telgrafla, yukardaki telgrafın Fransa Dışişlerine duyurulup duyurulmayacağını sormuştur. Ertesi gün Hüseyin Rauf bey, iki kelimelik bir telgrafla "Evet efendim" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Paris Mümessilliği Fransa'ya şu notayı vermiştir:

*Mission Diplomatique Turque à Paris,
au Ministère des Affaires Etrangères de France.*

Note verbale

Paris, le 12 Février 1923

No. 1378

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République, ce qui suit:

"Tout débarquement effectué sur n'importe quel point de la place forte de Smyrne, ou toute tentative de repêchage des mines posées sur l'ordre du commandement turc, seront considérés par le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie comme un commencement d'hostilités, et comme une attaque contre laquelle il sera dans l'obligation de se défendre".

(PBA-K. 372/1).

No. 522

İsmet Paşa'dan Heyet'i Vekîle Riyâsetine

Bükreş, 10 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 11/2/39)

Bugün 10 Şubatta Murahhas Heyetinin bir kısmı ile Bükreş'e geldim. Salı* günü Köstence'den hareketle Çarşamba** günü sabahleyin İstanbul'a geleceğim ve İstanbul'da durmaksızın Ankara'ya hareket edeceğim. İzmir'de bulunan sefâin-i harbiyenin yirmi dört saatte uzaklaşması için Hükûmetin ultimatom verdiği ve bu yüzden vaziyetin gerginleştiği gazetelerde mütâlâa olunmuştur. Konferansta sulh için pek çok netâyic elde edilmiş olup mütebakisinin de elde edilmesi me'mûldür. Binâenaleyh Hâriciye Vekîli ve Hey'et-i Murahhasa Reisi sifataile benim avdetime kadar vaz'iyet-i umumiyenin olduğu gibi muhâfazasını

* 13 Şubat 1923.

** 14 Şubat 1923.

İsmet Paşa 14 Şubat sabahı İstanbul'da olmayı umuyordu. Ama Romanya'da çetin bir kışa yakalandılar. Bükreş-Köstence arasında kara saplandılar ve üçbuçuk saatlik bu yolu 36 saatte alabildiler. İsmet Paşa'nın İstanbul'a gelişi iki gün gecikti.

istirhâm ederim. Nâzır-ı mes'ûlün izâhâtına ehemmiyet vermeksizin ittihâz-ı mukarrerât etmek haksız ve isâbetsizdir. Lozan elyevm inkutâ' etmemiş ve ta'lik olunmuş şekilde gösterilmekte olduğundan benim izâhâtımı dinlemeden evvel şekil değiştirmeğe sebep yoktur***.

Telgrafnâmenizi kâmilten hall edemedik. İstanbul'da Adnan Beye yeni ta'limâtınız var ise göndermenizi rica ederim.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Fevzi Paşa Hazretlerinin de Ankara'da bulunmalarını talep ettiğimin iblâğ buyurulmasını istirhâm ederim.

İSMET

*** Bkz. No. 531.

No. 523

İsmet Paşa'dan İcra Vekilleri Riyasetine

Bükreş, 10 Şubat 39 (1923)

(Vürudu 11 Şubat 39)

Gazi Paşa Hazretlerine mahsustur.

Cihanın vaziyeti umumiyesinde harp endişesi vardır. Herkes isteyerek veya istemeyerek bu ihtimali mevzubahis ediyor. Biz kısmı azamını istihsal etmiş olduğumuz sulha kat'i olarak varabiliriz. Fakat ufak sebeplerle hiç kimse istemediği halde harp de vaki olabilir. Ahvali tesadüf ve fevrana bırakmayınız.

Yakından sıkı bir inzibat ile vaziyete hâkim olunuz. Avdetime kadar ahvali muhafaza etmek elzemdir. İzmir hadisesi üzerine buralarda harbin kabili ictinab olmadığı zihniyeti hasıl olmuştur*. Böyle bir zihniyet karşıımızdakileri ümitsizliğe ve şiddete sevk edebiliyor. Derhal Ankara'ya gelmenizi istirham ederim.

İSMET

* Gerçekten Türk makamlarının İzmir limanını yabancı savaş gemilerine kapatmaları üzerine, 7-10 Şubat 1923 günleri pek gergindir. Başta İngilizler olmak üzere Müttefikler, barışa kadar savaş gemilerinin hareketlerini sınırlamayacaklarını iddia etmişler, bir yandan Türk hükümetine nota verirken, öte yandan da inadına İzmir'e savaş gemileri göndermişlerdi. Silâhlı bir çatışmaya ramak kalmış gibiydi. İngilizler, İstanbul'da gerileyince arkasından İstanbul'u boşaltmaya zorlanabileceklerini düşünüyor ve İzmir limanına kadar bir çeşit kuvvet gösterisine kalkışıyorlardı. İsmet Paşa, haklı olarak, gereksiz bir silâhlı çatışma olayının Lozan'da harcanan emekleri ve sağlanan sonuçları silip götürülebileceğinden endişe duyuyordu.

No. 524

Adnan Beyden İsmet Paşa Hazretlerine

No. 4/1593

İstanbul, 10 Şubat 1923.

Başkumandan Paşa Hazretleri Ankara'ya teşrifinizden evvel zât-ı âfileri ile Fevzi Paşa huzûruyla görüşmek istediklerini arz ederim.

ADNAN

No. 525

İsmet Paşa Hazretlerine

İstanbul, 11 Şubat 39 (1923)

Pek aceledir.

İzmir limanı hâdisesinde vaz'iyet-i hâziranın on beş gün müddetle ve avdet-i âlilerine kadar muhâfazası takarrür ettiği ve bu husûsda endişe buyurulmaması Rauf Beyefendiden şimdi aldığım en mahrem şifrede bildirilmiştir Efendim.

ADNAN

No. 526

H. Rauf Bey'den Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Reisi Müşir Fevzi Paşa Hazretlerine

Ankara, 11 Şubat 39 (1923)

*Takiben.**Dakika tehiri caiz değildir.*

1 — İsmet Paşa'dan şimdi 11.2.39, 20.30 evvelde aldığım telgrafname* aynen ikinci maddededir. Kendisine müsterih olmasını yazdım. Dün akşam

* İsmet Paşa'nın Bükreş'ten Heyeti Vekile Riyasetine çektiği 10 Şubat 1923 tarihli telgrafi. No. 523.

Köstence'ye vapuru mahsus gönderildiğinden işar ettiği tarihten daha evvel muvassalatı me'muldür efendim **.

2 — (İsmet Paşa'nın telgrafnamesi aynen yazılacak)

Hariciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

** İsmet Paşa, zamanından önce değil, zamanından sonra İstanbul'a gelebilmiştir. Kara saptanmışlar. Rıza Nur şöyle anlatıyor:

"Şimdi yol meselesi var. İsmet Edirne'den geçmek istemiyor. Yunanlılar kendisine bir suikast yaparlar diye korkuyor... Herhalde İsmet'in hakkı var. Romanya tariki ile gitmeğe karar verdik...

"Bükreş'te birkaç gün ikametden sonra Köstence'ye gidiyoruz. Tren bir noktada kara saptandı, kaldı. Ne ileri ne geri kıvıldanmıyor. Baktım iki yanımızda karlar vagonların irtifaını aşılıyor. Çok fenama gitti. Ya burada günlerce kalırsak... Belki aç kalmamız bile muhtemel. Şu kar da bitti. Çünkü lokomotifin her yeri dondu. Biz de donuyoruz...

"Bereket versin Romanya Hükümeti arkadan amele ve asker taburları gönderdi. Onlar birkaç gün uğraşıp yolu açtılar. Köstence'ye geldik. İsmet telgraf ile Gülcemal vapurunu istemiş. Vapur orada..." (*Hayat ve Hatıratım*, III, s. 1160-1161).

No. 527

Adnan Beyden İsmet Paşa Hazretlerine

No. 89/132

İstanbul, 11 Şubat 1923

Rauf Beyden aldığım telgrafı ber vech-i zîr arz eylerim:

Meclisin İsmet Paşanın bir ân evvel Ankara'ya muvâsalatına sabırsızlıkla muntazır bulunduğunu ve Fransızların Paşamızın aleyhine cerayân husûlüne çalıştıklarını mahremâne tarafımdan kendilerine söylemenizi rica ederim.

ADNAN

No. 528

*Hüseyin Rauf Beyden İstanbul'da
Adnan Beyefendiye*

Ankara, 11 Şubat 39

Makine başında

(11 Şubat 1923)

Dakika te'hîri câiz değildir.

1 — Âtideki telgrafnâmenin vüsûlünde İsmet Paşa Hazretlerine i'tâsını rica ederim Efendim.

2 — İsmet Paşa Hazretlerine: Köstence'den keşide buyurulan telgrafnâmeni-zi bugün 11/2/39 on buçuk evvel'de aldım. Aynen Gazi Paşa ile Fevzi Paşa Hazretlerine derhal yazdım*. Vapur-ı mahsûs gönderildiğinden iş'ârınızdan evvel muvâsalatınız ihtimâlini de zikrettim. Adnan Beyefendi İzmir limanı ve sefâin-i bahriye hâdisesini izâh edince sizin mesâinizin işgal edilmek arzusunda bulunmadığıma i'timâd buyurulacağına ümmidvârım. Tekrarı arzu buyurulan Köstence'ye keşide ettiğim telgrafnâme A maddesindedir. Cümleliz hoşgeldiniz Efendim.

A — Köstence'ye çektiğimiz telgraf aynen tekrar edilecektir**.

* Bkz. No. 523 ve 526.

** No. 525 veya 527 olabilir.

No. 529

İsmet Paşa Hazretlerine

İstanbul, 11 Şubat 1923

Madde 1 — İnkıtâ' i'lân edilmedi. İzmir hâdisesi ancak hâdd devresini geçirmiş sayılabilir*.

2 — Başkumandan Paşaya nerede mülâkî olmak tasavvurunda iseniz iş'ârı.

3 — Başkumandan 15 Şubat 39 da İzmir'de olmak mecbûriyetindedir Efendim.

ADNAN

* Başbakan H. Rauf Bey, bugünlerde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine sözlü mesajlar ulaştırmış, Türkiye'nin İngiltere'ye karşı düşmanca niyetler beslemediğini duyurmuş ve İzmir'deki gerginliğin giderilmesi için Müttefiklerin gereken önlemleri almalarını rica etmiştir. Rauf Beyin bu yoldaki sözlü mesajı Adnan (Adıvar) aracılığı ile İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson'a ulaştırılmıştır. Bunun üzerine Henderson, 12 Şubat günü Londra'ya çektiği telgrafta, gerginliği gidermek için İzmir'deki İngiliz savaş gemilerinin geri çekilmesini önemle Hükümetine önermiştir. Henderson, 15 Şubat günü İzmir'de Mustafa Kemal Paşa tarafından İktisat Kongresinin açılmasından ve İsmet Paşa'nın Köstence'den İstanbul'a gelişinden önce, İngiliz savaş gemilerinin İzmir'den çekilmeleri için de ısrar etmiştir. Dolayısıyla 11 ve 12 Şubat günleri İzmir bunalımının artık yumuşamaya ve giderilmeye yüz tuttuğu anlaşılıyordu. (Bkz. *F.O. 424/256*, p. 546, No. 284 ve *DBFP-I/18*, p. 536-537, No. 390; Henderson'dan F.O.'e tel. 12.2.1923, No. 80).

No. 530

İcra Vekilleri Riyâsetine

12 Şubat 39 (1923)

Başvekil Bratianu ve Hâriciye Nâzırı Duca'nın ısrâr ile teklifleri şudur: İmzaya mâni' olan mesâil-i mâliye ve iktisâdiye ve ecânibin ikametgâh mes'eleleri-

nin yeniden müzâkeresini düvel-i müttetikaya ve bize tebliğ için teşebbüs edeceklerdir. Buna tarafımdan müsaade olunmasını talep ediyorlar. Bu husûsda müttetikler tarafından bir vazîfeleri yoktur. Muvâfakatları da muhakkak değildir. Sulh-ı âlem için böyle bir tecrübeye girişmek istiyorlar. Gayr-ı muayyen ahvâl tahtında pek çok taraflar... tâbî' olan sulh bir ehemmiyetsiz hâdise ile büyük tehlikeye düşebiliyor. Ben hükümetimle temasda bulunmadan bu bâbda bir karar veremeyeceğim. Ancak sulh arzumuz ciddî ve hakîkî olduğundan diğer taraf arzu ederse sulhün kabil-i istihâl olduğunu ifâde ile iktifâ eyledim. Kardan Köstence yolu hâlâ açılmadı. Rumenlerin Ruslardan ve Rus politikasından endişeleri ziyâdedir.

İSMET

No. 531

Adnan Beyefendiye

No. 386, 387, 388

12 Şubat 39 (1923)

1 — İkinci maddedeki şifrenin İsmet Paşa Hazretlerine mülâki olduğunuz zaman tevdiini rica ederim Efendim.

2 — İsmet Paşa Hazretlerine: Matbuâtta manzûr-ı âlîleri olan İzmir limanı hâdisesine âid Bükreş'den keşîde buyurulan telgrafname-i devletleri cevâbidır*.

A — Başmurahas olarak Konferans müzâkerâtını idare buyurduğunuz müddetce ve merkeze avdet buyuruluncaya kadar unvân-ı âlîlerinin Hâriciye Vekîli olmasına rağmen intihâb kanunundaki sarâhat mücebince hükümetin umûr-ı hâriciyesinde Konferansa âid ve buraya âid muâmelât da dâhil olduğu halde sevk ve idâresi mes'ûliyeti vekâlete vekîl olan zâta âid ve müteveccih bulunduğundan buraca hatâ olarak yapıldığı tahmîn buyurulan husûsâtıdan zât-ı devletlerine bir günâ mes'ûliyetin teveccüh etmeyeceğini arz ve te'mîn ederim.

B — No. 387- Hey'et-i Vekîlece ve Hâriciye Vekâletince Konferansa dâir itihâz edilen mukarrerâta esâs münhasıran hürmet ve fevkalâde i'timâd ettiğimiz zât-i âlîleriyle rüfekay-ı kirâmlarının iş'ârâtı teşkil ettiğinden müzâkerâtın son birkaç günlük cereyânı hâric olmak şartıyla diğer itihâz edilen mukarrerâtda uzaktan göremediğiniz derecede isâbet olduğunu avdetinizde bizzat tedkîk buyurarak anlayacağımıza kanâatım vardır. Son birkaç günlük müzâkerât ve hâdisât hakkında iş'ârât-ı âlîlerinde mübâenet görüldüğünden ve vâkî' olan ba'zı mühim istifsârimıza cevâb alınamadığından bi't-tabi' karar ittihâzı mümküm olamazdı. Bu sebebden avdet-i âlîlerine ta'lîk zarûreti bu bâbdaki arzuy-ı devlet-

* Bkz. No. 522.

lerinin inzimâmiyle de hâsıl olmuş ve şu halde bu kısımda ne karar ittihâz edilmiş ve ne de hatâ yapılabilmıştır. Gerek tarafıma gerekse Gazi Paşaya bilhassa son Bükreş'ten keşide buyurulan telgrafnâmelerinizde** bu nikat hakkında müteessir ve endişenâk bulunduğunuzu gördüğümünden tasmm ve teskin fikrine müsâraata mecbûr oldum.

No. 388 — İzmir vaz'iyet-i hakikiyesi hakkında İstanbul'a daha erken muvâsalatınızı ümid ettiğimden derhal takdîm edilmek üzere Adnan Beye tafsîlât-ı lâzimeyi bildirmiştim. Gazi Paşa Hazretleri 11/2/39 akşamı İzmir'e avdet ve Fevzi Paşa Hazretleriyle birlikte İngilizlerin ihdâs ettikleri vaz'iyeti tedkîk buyurduklarına ve avdetinizle karar-ı kat'î ittihâzine kadar tarafımızdan bir hâdisе çıkarılmaması esbâbını İngilizler ve sairleri tarafından esbâb-ı müdâfaamızı kesr tarzında müdâhalât ve harekâta teşebbüs edilmemek şartıyla istiklâl buyurduklarını bu sabah kendilerinden aldığım bir telgrafnâmeden tekrar anladığımı arz ederim Efendim.

Hâriciye Vekâleti Vekili

HÜSEYİN RAUF

** Bkz. No. 523.

No. 532

Mission Diplomatique Turque à Paris au Ministère des Affaires Etrangères de France

Note Verbale

No. 1379

Paris, le 12 Février 1923

Conformément aux instructions reçues de son Gouvernement, la Mission Diplomatique turque a l'honneur de porter à la haute connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République ce qui suit:

“Il résulte de diverses déclarations officielles et officieuses publiées par la presse européenne, que les gouvernements alliés soucieux de légitimer leur attitude en ce qui concerne la situation créée à Smyrne par les derniers événements, cherchent à se prévaloir de l'armistice de Moundros. Cet armistice, signé par l'ancien Gouvernement de l'Empire Ottoman, ne saurait être invoqué en aucune façon, depuis que les Alliés l'ont annulé, en autorisant les Grecs à débarquer à Smyrne.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie, seul gouvernement responsable, estime que les relations entre les Alliés et ledit Gouvernement sont régies uniquement aujourd'hui par l'accord de Moudania qu'il s'est toujours efforcé de respecter pour sa part et, qui ne confirme en rien l'armistice de Moundros.

En conséquence, le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale ne saurait se déssaisir d'aucun de ses droits souverains sur n'importe quel port de son territoire, y compris Smyrne".

PBA-K. 372/1.

No. 533

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekaletine

No. 1380

12 Şubat 339 (1923)

1 — İzmir limanında ihraç hareketine veya torpil toplanmasına müteallik olup 10 Şubatta irsal ve 11 Şubatta tavzih buyurulan telgrafnameleri ile Mondros ve Mudanya mukaveleleri hakkındaki nokta-i nazarlarını mübeyyin 11 Şubat telgrafnameleri Fransız Hariciyesine tebliğ edildi.

2 — Peretti birinci tebliğ cevapten mevki müstahkeme ihraç hareketinin kat'iyen mevzuubahs olmadığını, fakat torpil hakkındaki kısmı şayan-ı kabul görmeyeceklerini ve gemileri orada bulundukça onları vikayeye müteallik tedabiri itihazda kendilerini haklı gördüklerini söyledi. Kendisine tebliğimizi te'kid edecek surette cevap verildi.

3 — Mondros ve Mudanya mukavenamelerine dair nokta-i nazarımız hakkındaki notaya cevapten Peretti, İzmir limanındaki sefain-i harbiye meselesi hakkında Mondros mütârekesine istinad etmediklerini ve Hükümetin bunu düşünmemiş olduğunu, İzmir limanındaki sefain-i harbiyenin mezkûr mütârekemelerden dolayı değil, İzmir hâriki esnasında tebaalarını himaye maksadiyle bulunmuş olduklarını, fakat 7 Şubat tarihli Hükümetimiz tebliğini alınca limanda kalmakta ısrar etmelerinin bir emr-i vaki haline geldiğini söyledi.

4 — Beyanat-ı vakia Peretti'nin şifahi notalarımızın esna-i tevdiinde söyledikleri sözlerden ibaret olup tahriri bir cevap alındığı takdirde arzedileceği maruzdur.

PBA-K 372/1.

No. 534

İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'dan Lozan'dan Dönüş Yolunda İsmet Paşa'ya

No. 166

İstanbul, 13 Şubat 1923

Şubat'ın onbeşinci günü İzmir'de İktisat Kongresini bizzat küşat etmeyi pek mühim telâkki ediyorum. Erzincan, Diyarbekir gibi uzak yerlerden müntehap halk mümessilleri gelmiştir. Şubatın onbeşinci günü akşamı İzmir'den hareket edebileceğim. Ankara'ya beraber gitmemizi muvafık buluyorum. Bu telgrafın vusülünü işar buyurmanızı rica ederim*.

MUSTAFA KEMAL

ADNAN

* Bkz. No. 536.

No. 535

Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan İsmet Paşa Hazretlerine

No. 445

Beyoğlu *, 13 Şubat 1923

Gayet Müstaceldir.

Rauf Bey'e ve doğrudan doğruya bana gönderdiğiniz telgrafnameleri aldım**. 11.2.1339'da İzmir'e muvasalat ettim.Zatı devletleriyle mülâkat ve müzakerat neticesine kadar vaziyet-i haziranın muhafazası için tedbir-i lazime itihaz edilmiştir. Ankara'ya birlikte muvasalat etmeden daha evvel mülâkatı faili görmekteyim. Bunun için iki suretle hareket mümkündür. Birincisi: İstanbul'a getirecek olan Gülcemal vapurundan çıkmaksızın doğru Bandırma'ya ve oradan İzmir'e gelmenizdir. İzmir'e Fevzi Paşa Hazretleriyle kısa bir mülâkattan sonra birlikte hareket olunur.

Ben iktisat kongresini açmak için ayın onbeşinde (İzmir'de) bulunmaya mecburum. Ondokuzuncu akşamı Ankara'ya hareket niyetindeyim. Hasta olan Fevzi Paşa Hazretleri o güne kadar iadei afiyet ederse beraber hareket edeceğiz. Bu mümkün olmadığı takdirde:

* Telgraf, İzmir'den İstanbul'a gönderilmiş ve ordan aktarmalı olarak yeniden Beyoğlu'ndan çekilmiştir.

** Bkz. No. 522 ve 523.

İkinci Suret: Ben on beş akşamı İzmir'den, siz ona göre İstanbul'dan hareket ederek Eskişehir'de birleştikten sonra Ankara'ya hareket ederiz. Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri beraberdir. İşarınıza muntazırım efendim ***.

MUSTAFA KEMAL
ADNAN

*** Bkz. No. 536.

No. 536

İstanbul'da Adnan Beyefendiye

13 Şubat 1923 saat 11.30

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Cevap 13*

Ankara'ya beraber gitmek (hakkındaki) telgrafınızı aldım, samimen teşekkür ederim. Eskişehir'de birleşecek surette hareket ederiz**.

İSMET

* Bkz. No. 535.

** İsmet Paşa, Eskişehir'de Atatürk'le buluşup görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Lozan dönüşünde İstanbul'da pek az kaldıktan sonra Ankara'ya hareket ettim.Eskişehir'de, İzmir'den gelmekte olan Atatürk ile buluştuk. Fevzi Paşa da beraberdi. Atatürk İktisat Kongresinden geliyordu. Her ikisiyle ayrı ayrı ve beraber konuştum. Sulh yapmak ihtimali üzerinde kanaatimi öğrenmek istiyorlardı. Bir sulh ihtimali var mı, yok mu? Üzerinde durulan husus bu. Benim kendilerine naklettiğim, sulh ihtimali vardır...

"Bu esas üzerinde bir kanaate, bir mutabakata vardıktan sonra, Meclis içi ve Meclis dışı münâsebetleri ona göre idare etmek için bir istikamet tâyini arzusu bizim Eskişehir'de buluşmamızın hedefini teşkil etmiştir. Hakikaten Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile Eskişehir'de buluşup görüşmemiz çok faydalı oldu. Zannediyorum ki, onlar da konferansın neticesi ve akıbeti hakkında kendilerine rahatlık verecek bir kanıya vardılar. Bundan sonra aramızda herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın Meclis'e gitmeye karar verdik...

"Eskişehir'de tren içinde yaptığımız görüşmede sulh olacaktır kanaatine vararak, görüş birliği halinde Ankara'ya hareket ettik. Ankara'ya geldikten sonra aramızda bir ihtilâl olmaksızın Meclis müzâkereleri yapıldı...

"Meclis müzâkereleri tabiatıyla benimle çok çekişmeli geçtiği kadar,Atatürk müzâkerelere karşıtıkça bütün hücumlar ona karşı yapılıyor ve onun üstünde toplanıyordu. Lozan'dan dönerken, bizim Atatürk ile Eskişehir'de buluşmamız zihinlerde bazı tereddütler yaratmış. Meclis'ten evvel görüşülmüş, bir takım kararlara varılmış olduğu zannıyla benim aleyhimde ve Atatürk aleyhinde nihayete kadar her türlü tenkitler, kötüler yapılmış, mücadele edilmiştir". (*Hatıralar*, II, s. 95,97 ve 98.).

No. 537

İsmet Paşa Hazretlerine

No. 386

13 Şubat 39 (1923)

1 — Bükreş'ten hareket ettiğiniz tahmin edildiğinden tekrârı arzu buyurulan telgraf İstanbul'da Adnan Bey'e keşide edilmiştir. 12 Şubat telgrafınız dün geç vakit dâhil oldu. Bükreş'te bulunduğunuz anlaşıldı. Mezkûr telgrafnâme tekrar ikinci maddede arz olunur.

2 — 7 Şubat telgrafnâme cevâbıdır: Meclis-i Millîde ittifakla tasvîb edilen hükümetin bu bâbdaki nokta-i nazarı 28 Kânun-i sâni'de mufassalen bildirilmiştir. Yedi sabahı hareket edeceğinizi bildiren 6 Şubat tarihli ve 319 numaralı'nıza cevâb da oradan müfârekatınızdan evvel Lozan Konferansında sulha vâsıl olmak için vâki' olan re'y irâde, fevkalâde mesâiye rağmen hiç netice hâsıl olmadığından vazîfelerinizin hitâm bulmuş olduğu ve avdet ettiğinizi i'lân buyurmanız bildirilmiştir. Hükümetin ve Meclisin işbu nikat-ı nazarlarında hiçbir tebeddül olmadığı bugünkü Meclis celse-i hafiyesinde cereyân eden müzâkerâtda da anlaşıldı. Geç gelen bu telgrafınızı yarın Hey'et-i Vekîleye arz ederim. Tahavvül olursa âcilen Bükreş'e yazarım*.

HÜSEYİN RAUF

* Bkz. No. 511.

No. 538

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekaletine

Tel.

13 Şubat 39 (1923)

No. 1381

1 — Bu sabahki matbuat İzmir limanındaki sefain-i harbiyeye limanı terketmeleri için Hükümetimiz tarafından Cumartesi günü yeniden üç günlük mühlet verildiğini ve bunun hitamında... hareketimizi alacağımızı neşrediyorlar.

2 — Mümessiliğe bu babda bir tebliğ gelmediği cihetle bera-i malûmat arz olunur*.

PBA-K. 372/1.

* Bkz. No. 541.

No. 539

Paris Mümessilliginden İstanbul'da İsmet Paşa'ya.

Tel.

13 Şubat 1339 (1923)

No. 1391

Heyet-i murahasaya refaket eden *Daily Mail* muhabiri gazetesine çektiği telgrafta Zat-ı Devletleri ile Rıza Nur Bey arasında, itilâf-ı sulhiyenin kabul ve adem-i kabulü hakkında ihtilâf bulunduğunu ve bu ihtilâfin Ankara'ya varınca inşirah edeceğini yazmaktadır. Berai malûmat maruzdur.

PBA-K. 372/1.

No. 540

*Paris Mümessilliği Maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Beyden
Hariciye Vekaletine*

Açık Tel

Le 14 Février 1923

Séance ouverture Communes Bonar Law espère signature traité mais déclare Angleterre décidée à tout quoique danger immédiat n'existerait pas stop Curzon Chambre Lords dit que Turquie avait occasion devenir Etat stable et prendre place (parmi) nations civilisées stop Conditions paix étant très généreuses avait cru refus turc impossible stop Turcs commis grande faute et s'en rendront compte bientôt*.

HUSSEIN RAGHIB

PBA-K. 372/1.

* Lord Curzon, Lozan'da barış andlaşmasını imzalamamakla Türklerin "büyük hata" işlediklerini tekrarlıyordu. 9 Şubat günü İstanbul'da Henderson'a bir telgraf gönderdi. İstanbul'dan geçecek olan İsmet Paşa'ya Curzon'un özel mesajının iletilmesini istedi. Bu mesajında Curzon şöyle diyordu:

"Our point of view is

(1) that the Turks made a gross mistake in not signing at Lausanne before my departure last Sunday (4.2.1923), after immense concessions that had been made;

(2) that İsmet would have done well to rectify that error next morning before leaving Lausanne, as M. Bompard reported his intention to do;

(3) that we are still willing at any time to sign treaty in that form;

(4) that we can offer no opinion as to additional concessions believed to have been offered by Bompard and Montagna at last moment after I had left...

"His Majesty's Government found with great relief at Lausanne that great bulk of questions at issue between the allies and Turkish government were satisfactorily resolved, and they are gra-

tified at friendly sentiments that prevailed between H.M.'s Government and Turkish delegation after eleven weeks' association. I desire to be personally remembered to Ismet Pasha, and renew my advice to him, so frequently given, to take what he has secured while he can still get it... I should like to receive a friendly message from him that he will duly consider my advice, and that the handshake will be possible in the near future... (F.O.424/256, p. 526, No. 257 ve DBFP-I/18, p. 522, No. 380: Curzon'a tel. 9.2.1923, No. 31).

Yüksek Komiser Vekili Henderson, 17 Şubat 1923 sabahı İstanbul'da İsmet Paşa ile görüştü ve Curzon'un yukardaki mesajını kendisine ilette. İsmet Paşa da Curzon'a dostça bir mesaj yolladı. Henderson bunu şöyle rapor ediyor:

"I saw İsmet Pasha this morning....

"I then delivered personal message in your telegram No. 31, and described to him British point of view as indicated in the first part of that telegram. İsmet begged me to convey to you a most friendly message in response to yours. He said that though you and he had disagreed on many points he had great admiration for and confidence in you, and that at Lausanne your opinion had been the only one that counted for him. I said that you had equally great sympathy and confidence in him. He added he had always paid great attention to your advice...

"Generally speaking he was friendly and pacific and gave me impression of being most anxious to have your advice as to the best course to pursue...

"I consider it most desirable that you should if possible send him some message in reply..." (F.O.424/256, p. 565, No. 315; DBFP-I/18, p. 552-553, No. 402: Henderson'dan Curzon'a tel. 17.2.1923, No. 90).

Lord Curzon, 20 Şubat 1920 günü Henderson'un yukardaki teline şu karşılığı vermiştir:

"Please thank İsmet for his friendly sentiments towards myself, and express my confident belief that he will use all his influence in the cause of peace". (DBFP-I/18, p. 553, n. 3).

İsmet Paşa, Curzon'un mesajına 25 Şubat 1923 günü şu karşılığı vermiştir:

"I present to Your Excellency my best respects and thanks for message received on my passage through Constantinople and for good wishes which you have just sent me. Allow me to say that I still entertain conviction that mere knowledge of humble claims of Turkish people, which like every people asks only to live free and independent, is conducive to, and sufficient to assure, world peace". (DBFP-I/18, p. 553. n.3).

İsmet Paşa, Bükreş'ten geçerken de Lord Curzon'dan bir mesaj almış. Bunu şöyle anlatıyor:

"Romanya'da bir gün kaldım... Bu bir gün içinde Romanya'daki İngiliz sefaretı vasıtasıyla bana Lord Curzon'un bir mesajını tebliğ ettiler. Kimsenin bilmediği bir mesaj. Bir sır gibi gizli tutulmuş, dostane yazılmış bir mesaj. Lord Curzon mesajında sulh olacağından bahsediyor, konferans esnasında Lozan'da çalıştığım gibi Ankara'da da sulh için uğraşacağımdan söz ediyor, bana muvaffakiyet diliyor ve aramızdaki münâsebeterin konferansta bir sulh ile neticelenmesi ümidini ve temennisini tekrar ediyordu. Ben de cevap verdim, teşekkür ettim". (Hatıralar, II, s. 94)

Bu mesajlar üzerine İsmet Paşa, Eskişehir'deki görüşmesinde ve Ankara'da, daha rahatlıkla "sulh ihtimali vardır" diyebilmiştir.

İsmet Paşa şöyle der: "Lord Curzon'un benim hakkında ne düşündüğünü bilmem. Buna da bir vesika okumadım. Fakat bende kalan bir sevgi ve saygı hissidir..." (Hatıralar, II, s. 76). İngiliz belgelerine bakılırsa Lord Curzon'un da İsmet Paşa hakkında aynı duyguları beslediği söylenebilir. (BNS).

No. 541

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilliğine

Tel.

14 Şubat 339 (1923)

C. 1381 tele*.

Düvel-i İtilâfiye Komiserleri sulhün akdine kadar sefain-i harbiyelerinin li-manlarımıza duhul ve hurucu hakkında vazettiğimiz tedbirleri tanımayacaklarını mübeyyin bir nota verdiler. Biz bu notaya tahriren cevap vermezden evvel üç gün zarfında nokta-i nazarlarının tavzih edilmesini talep ettik. Mesele bundan ibarettir. Onlar Mondros mütârekesine istinad ediyorlar, biz Düvel-i İtilâfiye ile münâsebatımızı Mudanya mukavelesinin tanzim ettiği kanaatindeyiz. Ve bu noktai nazar.... ettiğimiz ve verdikleri notada talep ettikleri bilakayıt küşat keza mülga Mondros mukavenamesi ahkâmı idi. İsmet Paşa gelinceye kadar izah ve istizah ile vakit kazanmayı ve sonra cevap vermeyi iltizam ediyoruz.

HÜSEYİN RAUF

PBA-K. 372/1.

* Bkz. No. 538

No. 542

*Paris Mümessilliği Maslahatgüzarı Hüseyin Ragıb Beyden
Hariciye Vekaletine*

Açık Tel.

15 Şubat 1923

Chambre Communes débats réponse discours Trône Aubry Herbert unioniste critique politique Curzon Lausanne demande convocation rapide nouvelle conférence et souhaite coopération France-Angleterre en Orient stop Ronald MacNeal sous-secrétaire Foreign Office défend politique Curzon stop Estime Grande Bretagne fait concession extraordinairement généreuses stop Echec conférence serait produit questions financières intéressant Angleterre moins que autres alliés.

HUSSEIN RAGHIB

PBA-K. 372/1.

No. 543

Paris Mümessilliginden Hariciye Vekaletine.

No. 1401

17 Şubat 339 (1923)

1 — Fransız Hariciyesi bugün Lozan konferansı hakkında Sarı Kitabın birinci cildini neşretmiştir. Kitap Heyet-i Umumiye içtimaatı ile muhtelif komisyonların zabıtlarını ve sulh projesini muhtevidir.

2 — Temps gazetesi bu akşamki başmakalesinde Lozan'da Fransa heyeti-murahasasının daima Lord Curzon'a müzaheret ettiklerini beyan ve Sarı Kitap'tan birçok mütalealar nakletmektedir. Bu müteleanın İngiltere'de Curzon'un avdetinden sonra Türklerle anlaşmak için tebarüz eden cereyana bir mukabele İngilizlere serzeniş olarak yazıldığı (? anlaşılmaktadır).

3 — Kitap posta ile takdim edilecektir.

PBA-K. 372/1.

No. 544

Hariciye Vekaletinden Paris Mümessilligine.

Tel.

21 Şubat 339 (1923)

Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerinin dün avdet ettikleri ve 21 Şubat tarihinden itibaren vazife-i Vekâleti ifaya mübaşeret ettikleri tamimen beyan olunur.

Hariciye Vekili Namına

SUAD

DİZİN

- A -

- Abdülbaki, 279.
Abdülhamid veresesi, 44, 48, 294, 312.
Abdülkadir Muzafer Efendi, 32, 235.
Abdülaziz, 109.
Abdülhadi Han, 304.
Abdülmecid Efendi, 4, 109, 110.
Abdürrahim Bey, 279.
Action Française, 104.
Adakale, 10, 12, 135, 148.
Adalar, Ege Adaları, Adalar Denizi, XIV, 9,
12, 27, 102, 106, 120, 122, 131, 167, 311,
315, 460, 503.
Adana demiryolu, 21, 27, 29, 33, 34, 59, 80,
146, 171, 175, 182, 184, 187, 214, 226, 238,
247, 290, 317, 350, 454.
Adapazarı, 438.
Adnan (Adıvar) (Dışişleri Bakanlığı İstanbul
Temsilcisi), XII, 58, 59, 63, 68, 76, 86, 94,
95, 96, 247, 271, 296, 303, 304, 351, 357,
366, 376, 398, 406, 407, 426, 438, 439, 443,
462, 467, 481, 482, 487, 504, 505, 509, 513,
514-516, 518, 520, 521.
Afganistan, 34, 46, 161, 224, 247, 304, 305.
Afrika, IX, 16, 166.
Afyonkarahisar, 165, 354, 361, 374.
Afyon anlaşması (mukavelesi), 59, 61, 361, 374.
Ağa Petros (Asuri-Geldani Heyeti baş-
kanı), 64, 67, 388, 389, 399.
Ahmet Bey (Gümülceine eşrafından), 279.
Ahmet Cevat (Açıkalın), 346.
Akdeniz, XVII, 196, 206, 213, 322.
Akhisar, 439.
Âkil Muhtar, 443.
Akpınar, 177.
Alaşehir, 439.
Alexandropol, Bkz. Karaağaç.
Ali Türk geldi, 140.
Almanya, Allemagne, 319, 382, 409, 483, 499.
Amanullah Han, 304
Amasya, 135, 148.
Amerika, ABD, 3, 11, 15, 19, 36, 54, 81, 83,
101, 123, 126, 127, 131, 133, 137, 140, 149,
172, 175, 177, 182, 183, 194, 213, 214, 216,
239, 280, 292, 294, 312, 320, 324, 329, 333,
336, 337, 340, 345, 361, 384, 390, 397, 405,
429, 448, 449, 456, 461, 463, 493, 496, 502,
506.
Anadolu, Asie Mineure, IX, 7, 9, 13, 14, 16,
18, 50, 66, 71, 74, 82, 87, 88, 113, 114,
121, 123, 125, 126, 129, 131, 133, 146, 153-
156, 159, 163, 178, 190, 211, 213, 217, 223,
234, 243, 250, 251, 253, 259, 264, 274, 301,
356, 377, 378, 396, 413, 416, 425, 428, 442,
444, 450, 464.
Anafartalar, 411.
Angleterre, Bkz. İngiltere.
Ankara, Angora, X-XII, XIV-XVII, XVIII, 5,
7, 11, 19, 37, 38, 46, 64, 67, 70, 71, 74, 77,
79, 81, 82, 85-87, 89, 90, 92-96, 102, 103,
109, 110, 115, 123, 126, 133, 137, 140, 142,
149, 160, 166, 170, 171, 179, 187, 197, 200,
215, 216, 235, 237, 239, 250, 251, 256, 261,
263, 265, 269, 270, 273, 274, 289, 296-299,
305, 320, 322, 333, 337, 356, 358, 359, 372,
381, 385, 389, 390, 396, 399, 400, 402, 405,
407, 423, 440, 442, 443, 449-451, 454, 456,
458, 461, 462, 467, 468, 470-472, 477, 480,
483, 485, 486, 488, 489, 493, 494, 502, 505,
507, 510, 513-515, 520, 521, 523, 524.
Ankara Anlaşması, Ankara İtilafnamesi, X, 40,
71, 73, 74, 105, 171, 238, 275, 350, 366,
419, 425, 430, 431, 445, 454.
Ankara İtilaf mukavelesi, Bkz. Ankara Anlaşası,
İtilafnamesi.
Anzak (Anzac: Australian and New Zealand
Army Corps), 484, 497.
Aralof, 6, 22, 25, 26, 35, 59, 65, 77, 118, 142,
192, 194, 198, 207, 208, 250-252, 356, 367,
393, 420, 431, 469, 484.
Arburnu, 411, 425, 441, 444, 448.
Armistice de Moudania, Bkz. Mudanya Müta-
rekesi.
Armutlî, 439.
Asie Mineure, Bkz. Anadolu.
"Asuri Yurdu", 55, 67, 211, 282, 345, 360, 388,
389, 399.

- Asya, IX, XVII, 150, 432.
 Atf, Binbaşı, 62, 382.
 Atina, 165, 256, 401.
 Atrenos kazası, Bursa'nın, 172.
 Avezana, Baron (İtalya Büyükelçisi), 107.
 Avrupa, IX, XV, 28, 40, 49, 81, 102, 111, 120, 150, 157, 177, 179, 182, 193, 211, 242, 243, 274, 279, 293, 299, 318, 355, 416, 421, 422, 451, 456, 469, 485.
 Avustralya, 411, 441.
 Avusturya, Autriche, 172, 409, 444, 499.
 Aydın (demiryolu), 21, 23, 27, 173, 183, 195, 215, 439.
 Azerbaycan, 480.
 Azınlıklar, Akalliyetler, Minorités, XIV, 26-32, 37-40, 42, 44, 45, 49, 51, 55, 58, 106, 169, 268, 276, 282, 283, 289, 300, 315, 336, 347, 360, 363, 371, 494.
- B -
- Bağdat (demiryolu), 21, 172, 183, 184, 195, 274, 389, 450, 472.
 Baha Bey (Mezhepler Eski Müdürü), 30, 227, 415.
 Bakla Burnu, 190, 310.
 Bakü, 73, 425.
 Balfour, Lord, 468.
 Balkan, Balkans, 3, 102, 116, 120, 125, 131, 197, 221, 237, 272, 378.
 Balikesir, 399.
 Balya, 34.
 Barış Antlaşması, Bkz. Lozan Antlaşması.
 Barış Konferansı, Bkz. Lozan Barış Konferansı.
 Barnett, Major, 380.
 Barrère, 10, 21, 29, 40, 46, 47, 55, 76, 144, 146, 175, 178, 182, 219, 223, 265, 269, 273, 284, 302, 306, 307, 317, 341, 348, 364, 365, 440.
 Barrès, Maurice, 230.
 Basra, 172.
 Basri Bey (Debre Mebusu), 115.
 Başkale, 389.
 Batı Trakya, Garbi Trakya, Thrace Occidentale, 6, 7, 9, 10, 17, 26, 41, 67, 70, 76, 106, 120, 122, 131, 133, 138, 141, 154, 169, 170, 201, 209, 210, 229, 279, 400, 413, 416, 417, 419, 438, 485, 499.
 Batum, 6, 73, 90, 118, 119, 425, 480, 489, 495.
 Bayezid, Bkz. Doğu Bayazıt.
 Bayındır, 438.
 Behçet Bey, 388.
 Belçika, 12, 145, 182, 248, 397, 414.
 Belgrad, XV, 17, 27, 115, 170, 171, 378, 446, 506.
 Berkes, M. 349.
 Berlin, 150, 378, 419, 420, 442, 469, 484.
 Berlin Muahedesi, (Berlin Kongresi), 135, 212, 221, 234, 245.
 Bern, 36, 38, 103, 137, 256, 266, 382.
 Berney, (Amerikan Yüksek Komiserliği görevlisi), 53, 336.
 Besarabya, 12, 74, 148, 229, 430.
 Beyoğlu, 520.
 Beyrut, 256.
 Biga, 178, 439.
 Bilecik, X, 83, 87, 466, 487.
 Bilsel, Prof. Cemil, XIII.
 Bingazi, 166.
 Birinci Dünya Savaşı, Harbi Umumi, 101, 104, 115, 212, 372, 389, 474, 510.
 Bitlis, 62, 379.
 Black Sea, Bkz. Karadeniz.
 Boğazlar, Les Détroits du Bosphore et des Dardanelles, Straits, X, XIV, 7, 13, 15, 17, 18, 20-27, 29, 32, 34-39, 41, 42, 47, 48, 51, 52, 54, 58, 65, 75, 84, 106, 111, 118, 124, 127, 131, 137, 145, 147, 149, 151, 157, 159-161, 167-172, 177-180, 182-185, 187-193, 196-199, 202, 204-207, 213, 223, 225, 226, 236, 237, 239, 248, 249, 251-255, 257-260, 265, 267, 269, 272, 273, 276, 280, 281, 284, 292, 309, 310, 314-316, 325, 326, 334-336, 343, 354, 355, 393, 407, 419, 449, 454, 461, 469, 471, 482, 494, 496, 499, 501.
 Bolya Şirketi, 45.
 Bombay, 109.
 Bampard, 29, 47, 63, 78, 90, 123, 147, 223, 226, 249, 292, 306, 320, 392, 396, 433, 440, 449, 476, 478, 484, 497, 498, 500-502, 505, 506, 523.
 Bone, General, 7.
 Borçlar, Bkz. Osmanlı Borçları.
 Bornova, 87, 89, 486, 492.
 Bosnaköy, 376, 401.
 Bosphore, Bkz. Boğazlar.
 Boussac (Adana'da Fransız Pamuk Fabrikası Müdürü), 226.
 Bozcaada, Tenedos, 22, 38, 149, 178, 190, 210, 265, 316, 326, 484, 497.
 Bratianu (Romen Başbakanı), 516.
 Bridel, Gaston (Gazette de Lausanne Muhabiri), 499.
 Bristol, Amiral Mark, 27, 213, 216, 280.
 Britanya, Bkz. İngiltere.
 Brüksel, 183, 256.

Bucak, Boudjak, 402.
 Budapeşte, 256.
 Bulgaristan, 3, 11, 102, 103, 120, 140, 167, 178,
 283, 462.
 Bursa, 83, 87, 135, 172, 399, 438, 466, 487.
 Bükreş, 73, 91-93, 140, 256, 426, 504, 506, 507,
 512-515, 522, 524.

— C —

Caclamanos, Bkz. Kaklamanos.
 Cafer Tayyar, 102.
 Cahit Bey (Yalçın) Hüseyin, 392.
 Canpolat Bey, Bkz. İsmail Canpolat.
 Capitulations, Bkz. Kapitülasyonlar.
 Cavit Bey, 65, 216, 262, 263, 290, 391, 392,
 423.
 Cebelitarık, 297.
 Celalettin Arif Bey, 104, 107, 140.
 Cemalettin (Kurye), 38, 265, 267, 309, 388.
 Cemal Hüsnü (Taray), İkinci Katip, 36, 38,
 256, 261, 266.
 Cemal Paşa, 378.
 Cemiyet-i Akvam, Bkz. Milletler Cemiyeti.
 Cenevre, Genève, 24, 198, 199, 242, 243, 289,
 435, 462.
 Cerablus, 454.
 Cevad Abbas (Gürer), 140.
 Cevat Bey, 104.
 Cevad Bey (Ezine), (Belgrad'daki Türk Elçisi),
 63, 115, 282.
 Cezayir, 346.
 Chester projesi, Cester, 45, 50, 76, 78, 299,
 324, 367, 437, 446.
 Child (ABD'nin Roma Büyükelçisi), 41, 137,
 182, 280, 341, 390, 476, 478, 498.
 Chotani, Hind Hilafet Komitesi Başkanı, 52,
 331.
 Cisrimustafa Paşa, Bkz. Mustafa Paşa.
 Clarke, 152.
 Confédération Helvétique, Bkz. İsviçre.
 Conférence de Lausanne, Bkz. Lozan Barış
 Konferansı.
 Constanza, Bkz. Köstence.
 Cox, Sir Percy, 472.
 Crowe, Sir Eyre, 204, 308, 341, 362, 380.
Cumhuriyet Gazetesi, 105, 109.
 Currely, Müsteşar, 481.
 Curzon, Lord (İngiliz Başdelegesi), XI, XV, 3,
 5-10, 17, 18, 20, 21, 24, 26, 27, 29, 30, 35,
 36, 40-42, 44, 47, 58, 62-64, 66, 69, 72, 75,
 77, 79, 80, 85-87, 90, 96, 97, 104, 106, 111,
 112, 116-118, 121-123, 125, 127-132, 136,

137, 145, 149, 150, 152, 156, 158, 159, 167-
 170, 177, 178, 184-186, 190, 197, 204, 211,
 212, 215, 216, 219, 220, 224, 229, 248, 249,
 254, 255, 258-260, 264, 265, 268-270, 272,
 273, 275, 276, 280, 282-284, 288-290, 292,
 295, 298, 299, 301, 307, 311, 319, 320, 333,
 338, 339, 341, 348, 360, 362-365, 369, 380,
 381, 383, 384, 390, 397, 411, 412, 416, 428,
 431-436, 440, 441, 445, 448, 458, 459, 461,
 463, 467, 468, 471, 474-478, 482, 483, 486,
 491, 496-500, 505, 523-526.

— Ç —

Çaladiri, 209.
 Çal Kazası, 438.
 Çanakkale, Dardanelles, IX, 31, 36, 68, 70, 88,
 89, 127, 131, 169, 178, 231, 257, 269, 295,
 296, 302, 303, 315, 407, 411, 491, 492.
 Çekoslovakya, Tchecoslovaquie, 348.
 Çerkes Ethem, 6, 56, 62, 119, 378.
 Çiçerin, Tchitcherine (Rus Dışişleri Bakanı),
 11, 14, 15, 17, 20, 21, 24, 26, 27, 34-36,
 40, 42, 52, 57, 59, 60, 65, 67, 68, 71, 75,
 77, 80, 84, 86, 89, 126, 143, 150, 157, 159,
 160, 167, 168, 170, 177-179, 185, 186, 92,
 198, 207, 208, 210, 212, 224, 248, 251, 253,
 254, 259, 281, 333, 356, 359, 361, 393, 405,
 407, 419, 420, 436, 441, 442, 454, 461, 469,
 482, 483, 493, 496, 499.
 Çifteler, 439.
 Çivril, 438.
 Çölemerek, Çölemerik (Hakkâri), XIV, 389,
 492.

— D —

Daily Chronicle, 104.
Daily Express, 339.
Daily Herald, 104.
Daily Mail, 96, 104, 523.
Daily Telegraph, 104, 179, 180, 182.
 Damat Ferit, 159.
 Danimarka, 19, 108, 175, 182, 414.
 Dardanelles, Bkz. Çanakkale.
 Darıca, 177, 253.
 Debre, 115.
 Dedeâğaç, 8, 76, 121, 122, 127, 128, 146, 301,
 375, 397, 409, 426, 438.
 De Lacroix, (Bern'de Fransız Müsteşarı) 103,
 230.
 Delegasyon, Bkz. Türk Delegasyonu.
 Delete, (İzmir-Kasaba hattı Genel Müdürü),
 312.

Demirci, 439.
 Demir Hisar, 301.
 Denizli, 173, 438, 439.
 Derizor, XIV.
 Dersaadet, Bkz. İstanbul.
 Derso, Ressam, 264, 495.
 Dette Publique, Bkz. Osmanlı Borçları.
 Détroits, Bkz. Boğazlar.
 Diamandi, (Romen II. Murahhası), 229, 504.
 Doğu Bayazıt, Bayazıt, 59, 60, 65, 77, 368, 394,
 419, 441, 442.
 Diyarbakır, 520.
 Doğu Sınırı, XIV.
 Doğu Trakya, Şarki Trakya, Thrace Orientale,
 X, 6, 7, 45, 91, 120, 122, 131, 155, 156,
 169, 178, 191, 200, 226, 270, 301, 326, 378,
 445, 465, 482, 484, 506.
 Drama, 438.
 Drummond, Sir E. (Milletler Cemiyeti Genel
 Sekreteri), 435.
 Duca (Hariciye Nazırı), 516.

— E —

Ebululâ Bey, 105.
Echo de Paris, 104, 160, 255, 264, 436.
Echo National, 104, 129, 453.
 Edirne, Andrinople, 121, 127, 189, 200, 355,
 376, 377, 515.
 Edremit, 14, 123, 406.
 Ege Adaları, Bkz. Adalar.
 Ege Denizi, 3, 6, 7, 12, 102.
 Egypte, Bkz. Mısır.
 Ekalliyetler, Bkz. Azınlıklar.
 Elazığ, Elâziz, 68.
Eleftheron Vima, 237.
 Emir Ali adası, 190.
 Enver Bey (Köstence Konsolosu), 73, 140, 426.
 Ereğli, 216.
 Erbil, 492.
 Erio, Paul (Gazeteci), 110, 246.
 Erivan, 283.
 Ermeni, Ermenistan, 7, 9, 10, 11, 16, 18, 19,
 27, 30, 31, 34, 40, 42, 46, 55, 68, 83, 123,
 127, 131, 133, 134, 136, 143, 162, 172, 174,
 176, 182, 201, 204, 209, 211, 218, 220, 228-
 232, 240, 246, 247, 268, 272, 273, 281, 282,
 289, 290, 299, 300, 346, 372, 378, 425, 444,
 448, 466. Ayrıca Bkz. "Ermeni Yurdu".
 "Ermeni Yurdu" XIV, 22, 26, 28, 32, 55, 58,
 192, 215-218, 236, 263, 345, 360.
 Ertuğrul, 439.
 Ertuğrul Efendi (Vahdettin'in küçük oğlu), 108.

Erzincan, 520.
 Erzurum, 194, 473.
 Eski İstanbul Burmu, 178.
 Eskişehir, 438, 439, 521, 524.
 Eşme, 439.
 Eşref, 119, 378.
 Ethem, Bkz. Çerkes Ethem.
 Ezine, 257.

— F —

Fâris Ağa aşireti, 337.
 Fas, 346.
 Fatih, 215.
 Faysal, 43, 289.
 Fazıl Bey (Köstence Konsolosu), 427.
 Ferit (Tek), Türkiye'nin Fransa Temsilcisi, XI,
 XII, 37, 41, 42, 44, 46, 65, 72, 76, 87, 88,
 103, 134, 140, 175, 262, 263, 277, 285, 299,
 302, 307, 312, 385, 386, 421, 422, 423, 437,
 480, 485, 486, 490.
 Fevzi Paşa, 44, 47, 49, 68, 73, 74, 83, 93, 267,
 270, 271, 279, 309, 317, 358, 399, 400, 407,
 423, 425, 430, 453, 466, 467, 470, 513, 514,
 516, 518, 520, 521.
 Fırat, XIV.
 Filistin, 32, 50, 235, 283, 294, 321.
 Fissé, Sepharadi Cemiyeti Başkanı, 199.
 Flammarion, Camille, 230.
 Fonjallaz, Albay, 241.
 Forbes, Adam, 152.
 France, Anatole, 229, 230.
 Franklin-Bouillon, 35, 82, 151, 252, 342, 453,
 458, 461.
 Fransa, France, X, 4, 13, 25, 35, 43, 45, 47,
 50, 56, 59, 72, 74, 80, 82, 84-86, 91, 93,
 95, 103-107, 110, 126, 128, 132, 139, 147,
 150, 164, 168, 201, 204, 208, 210, 223, 229,
 234, 247, 264, 266, 274, 302, 319, 320, 322,
 329, 335, 347, 350, 351, 360, 361, 366, 367,
 373, 385, 403, 421, 422, 431, 450, 452, 453,
 455, 468, 477, 480, 487, 503, 518, 525, 526.
 Fuad Bey (Ağralı), Veznedar, 50, 67, 86, 323,
 402, 462, 483.
 Fuad Bey (Balkan), 26, 209.
 Fuad Selim (Eski Bern Elçisi), 63, 66, 382, 397.

— G —

Galata, 409.
 Galli (İtalyan Rodos Valisi), 82, 460.
 Gallipoli, Bkz. Gelibolu.
 Gandi, Gandhi, 36, 257.
 Garbi Trakya, Bkz. Batı Trakya.

Garp Cephesi, X.

Garroni, Marki, 13, 14, 21, 28, 37, 38, 40, 59, 77, 82, 123, 147, 149, 157, 159, 178, 187, 216, 219, 260, 264-266, 273, 278, 283, 284, 291, 292, 299, 338, 348, 364, 366, 425, 433, 440, 441, 461, 474, 476, 478, 499.

Gaulis, Madame Berthe-George (Gazeteci), 8, 103, 126, 147.

Gauvain, Auguste, 109, 230.

Gâvur Kazası, 389.

Gazette de Lausanne, 329, 433, 498, 499, 501.

Gazi Paşa, Bkz. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk).

Gebze, 177.

"Geldani Yurdu", 55, 64, 282, 345, 360, 388, 389, 390.

Gelibolu, Gallipoli, XIV, 22, 65, 82, 86, 137, 145, 173, 178, 184, 186, 190, 202, 204, 253, 254, 258, 265, 268, 272, 310, 316, 320, 393, 433, 441, 448, 461, 478, 484, 492, 497.

Gentizon, Paul (Gazeteci), 110.

George, Lloyd, 298.

Germencik, 439.

Gignoux, 200.

Girit, 58, 246, 357.

Givkoviç, Trajan (Yugoslav Mümessili), 115.

Goeben (Yavuz) Zırhlısı, 239, 240.

Gonaris, Gunaris, 264, 427.

Göçmenler, Muharcirler, 14, 27, 268, 447, 389.

Gödem, 438.

Grande Assemblée Nationale de Turquie, Bkz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Grande Bretagne, Bkz. İngiltere.

Grèce, Bkz. Yunanistan.

Grew (ABD'nin Bern Büyükelçisi), 137.

Grey, Edward, 196, 252.

Guneson, 406.

Gunzburger, 199.

Gülcehal Vapuru, 515.

Gümülçine, 209, 279, 301.

Gümüşhane, 396.

Gürcistan, X, 193, 480.

— H —

Haim Naum Efendi, 391.

Hakkari, 64, 389.

Halep, 454.

Haliç, 73, 351.

Hama, 21, 171, 175, 187.

Hamid Bey, 147, 171, 406.

Hanya, 58, 357, 358.

Harbi Umumi, Bkz. Birinci Dünya Savaşı.

Harim, XIV.

Harington, General, XI, 46, 62, 108, 131, 284, 303, 351, 376, 398, 491.

Haroun Alitcha Bey, 103.

Hasan Hüsnü, 451.

Hasan (Saka), Maliye Bakanı, II. Delege, X, 37, 44, 46, 52, 61, 79, 84, 85, 88, 119, 127, 261-263, 285, 293, 296, 299, 306, 319, 331, 332, 372, 391, 392, 403, 412, 449, 470, 479, 483, 486, 489, 497.

Hasib, Maraş Mebusu, 473.

Havva, Hanya'nın Pepovle köyünden, 357.

Hayashi, 40, 433.

Haydar Paşa, 409.

Hâkim, Dr. (Hintli), 11, 144.

Henderson, (İstanbul Yüksek Komiser Vekili), 44, 131, 296, 398, 431, 459, 504, 509, 516, 524.

Henry, (İngiliz Binbaşısı), 236.

Hereke, 399.

Heriot, Edouard, 428.

Hırant, Serç, 46, 305.

Hicaz, 44, 273, 296, 298.

Hikmet Bey, Dr. (Dışişleri İstanbul Bürosu memurlarından), 91, 481, 482, 487, 504.

Hikmet (Bayur) Yusuf, (Lozan'da Türk Delegasyonu Üyesi), 104, 115.

Hindistan, İnde, 144, 283, 331, 346.

Hoca Salih Efendi (Gümülçine Müftüsü), 279.

Hollanda, 19, 175, 414.

Humanité, 104.

Humus, 175.

Hükümet-i Osmaniye, Bkz. Osmanlı İmparatorluğu.

Hüseyin (Pektaş), 104.

Hüseyin Rauf (Orbay), Başbakan, Dışişleri Bağı Maslahatgüzarı, 76, 140, 437, 525.

Hüseyin Rauf (Orbay), Başbakan, Dışişleri Bakan Vekili, XII, XVIII, 4-23, 25-39, 41-74, 76, 79-92, 94-96, 108-110, 116, 118, 119, 121, 124, 126, 129, 130, 132-136, 139-144, 148, 151, 153, 155, 156, 160, 163, 164, 166, 171, 173-177, 180, 181, 188, 189, 194-196, 203, 204, 206-210, 214, 215, 218, 227, 228, 232-236, 238, 245-247, 251, 253, 257, 263, 266, 267, 270-272, 277-279, 285, 287, 290, 291, 295-298, 300, 304, 306, 309, 311-314, 317, 321-325, 331, 336, 337, 343, 344, 349-354, 357-359, 366, 368, 370, 371, 374, 375, 379, 382, 383, 386-388, 394-396, 398, 400-402, 406-410, 417, 418, 420-423, 427-431, 437-440, 443, 444, 447, 452-456, 459, 460, 462, 466, 467, 470, 472-474, 479, 480, 486-496, 501, 503, 504, 507, 509, 510, 512, 514-516, 518, 520, 522, 525.

Hüseyin (Mekke Şerifi), Hussein Chérif, 144.

- I -

Irak, XIV, 106, 127, 136, 150, 152, 224, 274, 275, 283, 288, 294, 302, 307, 328, 338, 422, 432, 450, 497.

- İ -

İkdam, 298.

Illustration, 109, 110.

İmroz, İmbros (Gökçeada) 22, 38, 149, 178, 190, 268, 316, 326, 484, 497.

İngiltere, Angleterre, Britanya, Grande Bretagne, X, 5, 19, 45, 48, 79, 84, 101, 103, 110, 128, 132, 147, 149, 150, 151, 161, 164, 175, 177, 208, 222-224, 234, 247, 264, 266, 288, 303, 315, 319, 335, 342, 347, 361, 365, 463, 468, 469, 477, 497, 499, 523, 525, 526.

İnönü Muharebesi, 439.

Intransigent, 293.

İplikçıyan, Jerar, 46, 305.

İpsala, 401.

İran, Perse, 29, 274, 389.

İrlanda, 281, 346.

İskeçe, 26, 279, 301.

İskenderun, 78, 319, 445, 454.

İsmail Canbolat, (Belgrad Mümessili), 17, 27, 115, 171, 214.

İsmet Paşa (İnönü), (Baş Delege-Dışişleri Bakanı), X, XI, XIII-XVIII, 3-96, 102-109, 112-115, 117-121, 124-144, 146-148, 150-153, 155, 157, 159-164, 166, 168-177, 179-181, 183-185, 187-189, 192, 194-196, 197, 199-205, 207-210, 213-217, 219, 220, 224-228, 230-238, 240-243, 245-247, 249-252, 254-258, 260-267, 269-273, 276-279, 281-285, 287, 290, 291, 293, 295-309, 311-314, 316, 317, 319-325, 327, 330, 331, 334-337, 339-344, 348-358, 361, 362, 366, 367, 369-371, 374, 375, 378-384, 386-388, 391, 393-400, 402, 404-415, 417-421, 423-430, 432-440, 442, 443, 445-448, 451-455, 457, 459-467, 469, 470, 473-476, 479-481, 483-489, 491-495, 497, 498, 500-504, 506-508, 510, 512-517, 520, 522-526.

İsmet Sitki, Dr. (İsmail Sitki), 44, 297.

İspanya, 19, 108, 140, 175, 182, 199, 414, 429.

İsraélite, Bkz. Yahudi.

İstanbul, Constantinople, Dersaadet, IX-XI, XVII, 3, 5, 7-9, 11, 14, 16-19, 21, 23, 31, 34, 36, 39, 52-57, 59, 60, 69, 71, 76-79, 93, 101, 104-106, 110, 111, 115, 116, 123, 127, 129, 131, 133, 137, 139, 145-147, 156, 159, 165, 168, 169, 176-180, 182-184, 187, 190,

193, 196, 197, 203, 205, 206, 209-212, 220, 222, 228, 230, 237, 246, 249, 256, 260, 270, 271, 290, 291, 296, 301, 310, 317, 322, 323, 325, 329, 332, 333, 336, 337, 343, 349, 354, 360, 362-365, 370, 374, 395, 397, 398, 401, 416, 418, 426, 428, 431, 438, 443, 444, 447, 449, 450, 454, 456, 459, 461, 463, 466, 467, 471, 472, 481, 485, 491, 492, 496, 500, 509, 512-516, 520-522, 524.

İsveç, 3, 19, 45, 60, 64, 101, 108, 175, 182, 368, 388, 414.

İsviçre, Confédération Helvétique, Suisse, X, XI, 6, 19, 21, 33, 61, 111, 112, 113, 115, 119, 175, 240, 241, 244, 264, 266, 289, 328, 378, 382, 426.

İtalya, İtalie, X, 4, 103, 107, 110, 123, 124, 128, 132, 147, 149, 164, 165, 170, 208, 210, 223, 264, 266, 319, 335, 347, 365, 369, 384, 403, 420, 422, 429, 450, 502, 506.

İzmir, Smyrne, IX, X, XVIII, 9, 59, 68, 71, 75, 77, 87, 91-96, 110, 134, 165, 183, 189, 218, 239, 267, 271, 279, 305, 312, 367, 368, 370, 371, 382, 385, 397, 406, 408, 409, 419, 420, 438, 439, 443, 444, 452, 453, 459, 464, 470, 471, 487, 500, 503, 504, 508-511, 513, 514, 516, 518, 520-522.

İzmit, İsmid, 68, 83, 87, 173, 398, 409, 438, 466, 487, 492.

İznik, 438.

İzzet Paşa, 147, 149, 159.

- J -

Japonya, X, 15, 335, 449.

Joffre, Mareşal, 423.

Journal, 104, 109, 110, 207, 246, 255, 274, 289, 307, 436, 477, 478.

Journal des Débats, 104, 109, 259, 381, 385, 412, 453, 472.

Journal de Genève, 113, 114, 120, 169, 182, 199, 200, 216, 220, 230, 237, 242, 254, 259, 283, 293, 297, 329, 332, 342, 348.

- K -

Kafkaslar, Kafkasya, 85, 185, 480.

Kaklamanos, Caclamanos (Yunanlı Delege), 263, 333.

Kamenof, 48, 314.

Kapitülasyonlar, Capitulations, IX, XI, XVI, 3, 5, 14, 19, 21, 25, 37, 40, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 52-56, 61, 64, 66, 67, 81, 86, 106, 111, 135, 137, 145, 157, 165, 175, 182, 187, 203, 205, 216, 223, 260, 273,

- L -

- 280, 289, 291-293, 295, 300, 301, 322, 333, 336, 338, 240-342, 344, 350, 367, 373, 387, 389, 397, 448, 450, 451, 458, 461, 463, 478, 484, 498, 501.
- Karaağaç, Alexandropol, Karagatch, 6, 9, 10, 57, 58, 66, 82, 86, 102, 130, 133, 136, 200, 355, 358, 376, 398, 402, 439, 449, 463, 497.
- Karabiga, 178, 253.
- Karaburun, 503.
- Karacan, Ali Naci, XIII.
- Karaçalı, 177.
- Karadeniz, Black Sea, X, 7, 20-22, 24, 26, 27, 32, 121, 122, 150, 159, 161, 167-169, 177, 178, 182, 186, 188, 191, 196-198, 202, 205-207, 213, 214, 237, 253, 259, 314, 322.
- Karahan, 58, 80, 143, 188, 192, 359, 484.
- Karahisarısahib, 438.
- Karaköy, X.
- Karamürsel, 438.
- Karasin, 57, 356, 357, 361.
- Karesi, 439.
- Kars, 483.
- Kartal, 424.
- Kasaba, 312, 439.
- Kavak, 190.
- Kayseri, 40, 44, 47, 68, 277, 296, 396, 408, 415, 484, 491.
- Kâzım Paşa, Karabekir, 267, 399, 453, 470, 521.
- Kerkük, XIV.
- Kıbrıs, 131.
- Kırşehir, 68, 408.
- Kiber (Fransız Grubunun meclis-i idare reisi), 366.
- Kilikya, 136, 211, 217, 229.
- Kipert Grubu, 56, 350.
- Kireççiler, İskeçe kazasına bağlı, 279.
- Kitzki, Albert, 173.
- Konferans, Bkz. Lozan Barış Konferansı.
- Konya, 296, 396.
- Korf, 76, 439.
- Kosova, 115.
- Kostantinos Efendi (Ankara Episkoposu), 396.
- Köstence, Constanza, XVII, 42, 50, 53, 90, 91, 94, 321, 322, 338, 426, 504, 512, 515-517.
- Köyne, Konsolos, 481.
- Krupp Şirketi, 172.
- Kuleli Burgaz, 375, 376, 378.
- Kumbağı, 190.
- Küçükçekmece, 177.
- Kürdistan, 22, 288, 449, 492, 493.
- Kütahya, 173, 438.
- Lacaze, Amiral, 276.
- Lacretelle, Pierre de, 381, 385.
- Lahey Adalet Divanı, Lahey Beynelmül Mahkemesi, 66, 390, 397.
- La Suisse*, 220, 297.
- La Tribune de Genève*, 104, 108.
- Lausanne, Bkz. Lozan.
- Law, Bonar (İngiliz Başbakanı), 52, 96, 302, 380, 523.
- Lehistan, Bkz. Polonya.
- Le Matin*, 103, 104, 109, 150, 263, 301, 334, 355, 378, 401, 475, 486.
- Lenin, 314.
- Le Petit Parisien*, 104, 125.
- Libya, Trablusgarb, 16, 166, 283.
- Limni, Lemnos, 22, 149, 178, 190.
- Lindsay, R.C. (İngiliz Büyükelçisi), 101, 431.
- Londra, London, Londres, 46, 54, 62, 64, 103, 126, 161, 168, 179, 180, 182-184, 195, 196, 205, 215, 221, 224, 247, 304, 355, 361, 380, 381, 384, 398, 405, 411, 416, 472, 475, 490, 504, 506, 509, 516.
- Lozan, Lausanne, XVII, XVIII, 4, 5, 23, 28, 30, 32, 35, 46, 52, 53, 59, 60, 62, 65, 78-80, 82, 88, 92, 93, 95-97, 103-105, 109, 116, 119, 129, 139, 142, 150, 151, 159, 168, 171, 188, 193, 198, 199, 201, 207, 240, 241, 246, 250, 255, 263, 266, 276, 281, 284, 285, 295, 297, 301, 304, 306-308, 313-315, 320, 322, 323, 331, 332, 334, 336, 339, 342, 346, 364, 365, 368, 369, 370, 378, 380, 381, 383, 388, 399, 401, 422, 433, 435, 436, 440, 449, 453, 454, 456, 471, 472, 475, 476, 478, 490, 495, 501, 505, 507, 508, 511, 513, 520, 521, 523-526.
- Lozan Antlaşması, Barış Antlaşması, *Traité de Lausanne*, IX, XIII, 78, 85, 478.
- Lozan Barış Konferansı, Barış Konferansı, Konferans, *Conférence de Lausanne*, IX-XI, XIII, XVIII, XIX, 6, 43, 48, 65, 90, 91, 96, 97, 101-104, 106, 108, 111-116, 118, 120, 123, 125, 130, 135-137, 141, 146-151, 157, 161, 168, 175, 179, 180, 182, 192, 194, 215, 216, 220, 225, 226, 235, 237, 254, 270, 272, 275, 282, 283, 285, 292, 293, 304, 313-315, 320, 321, 323, 331, 334, 341, 346, 362, 363, 367, 372, 375, 377, 378, 383, 384, 391-393, 397, 403, 412, 413, 415, 428, 430, 432, 434, 436, 440, 447-449, 451-453, 455, 458, 461-463, 470, 471, 473, 474, 481, 487, 490, 497, 498, 502, 503, 507, 512, 517, 522.
- Lüleburgaz, 377.
- Lyautey, General, 121, 126.

- M -

- Maçka kışlası, 349, 351, 409, 425.
 Madrid, 489.
 Makedonya, 126, 209, 210, 229, 294, 405, 485.
 Malta adası, 101, 108, 236, 296, 392.
 Maltepe, 424.
 Mamüre, 454, 455.
 Manas, Leonis, 406.
 Manisa, Mağnisa, 439.
 Maraş, 473.
 Marizta, Bkz. Meriç.
 Marmara, 22, 159, 169, 177, 178, 183, 184, 188, 190, 203-206, 223, 253, 259, 290, 310.
 Maximilian, Prof. 70, 417.
 Mc Neil Ronald, (İngiliz Milletvekili) 380, 525.
 Medivani, 159, 229, 251.
 Meletios, Patrik, 246, 296, 313, 363.
 Menemen, 328.
 Mentşe, 173.
 Meray, Seha L. Prof., XIII.
 Meriç, Marizta, X, 6, 62, 120-122, 130, 131, 301, 375-377, 398, 400-402, 416, 497.
 Mersin, 187, 194, 239, 454, 485.
 Mervasius Efendi (Gümüştane Episkoposu), 396.
 Meskene, XIV.
 Mevlana Şevket Ali, 36, 257.
 Meydan-ı Ekber, 455.
 Mezopotamya, 298, 411, 412.
 Mısır, Egypte, 44, 66, 141, 273, 283, 296-298, 346, 397, 432, 476.
 Midilli, 12, 149, 252.
 Milas, 173.
 Milletler Cemiyeti, Cemiyet-i Akvâm, 75, 77, 78, 83, 145, 147, 150, 156, 211, 215, 216, 219, 224, 227, 249, 253, 254, 259, 265, 268, 280, 288, 298, 335, 360, 397, 429, 430-436, 441, 445, 461, 463, 467-469, 483, 496, 506.
 Milletyus Efendi (Konya Episkoposu), 396.
 Millioind, Prof. Maurice, 242.
 Minorités, Bkz. Azınlıklar.
 Misak-ı Milli, XIV, 3, 10, 32, 40, 105, 161, 167, 188, 207, 212, 215, 219, 235, 275, 290, 298, 312, 321, 393.
 Mondros Mütarekesi, Moudros, 95, 115, 146, 147, 151, 198, 200, 239, 249, 252, 259, 317, 432, 511, 518, 519, 525.
 Montagna (İtalyan Delegesi), XVI, 16, 164, 165, 281, 282, 345, 346, 347, 365, 498.
 Monos, 68.
 Morine, M. 406.
 Morning Post, 104.
 Moskova, XV, 58, 73, 80, 89, 118, 142, 143, 172, 229, 251, 314, 337, 358, 359, 425, 454, 469, 480, 482, 484, 493, 495.
 Moskova Antlaşması, Muahedesi, Moskova Ahidâmesi, 172, 393.
 Mougın, Albay, 11, 19, 35, 43, 57, 65, 72, 74, 78, 81, 135, 139, 175, 188, 252, 277, 290, 322, 353, 421-423, 430, 448, 455, 459, 485.
 Mudanya, 68, 77, 83, 355, 402, 409, 444.
 Mudanya Mütarekesi, Mukavelenamesi, Konferansı, Armistice de Moudania, X, 61, 62, 67, 70, 95, 133, 147, 165, 198, 200, 239, 252, 290, 375-378, 398, 400, 416, 496, 505, 519, 525.
 Muhacir, Bkz. Göçmenler.
 Muhtar Bey (Moskova Büyükelçisi), 118, 314, 368, 393, 394, 442.
 Muhtar Bey (Çilli), 104, 152, 339.
 Musevi, Bkz. Yahudi.
 Mustafa Ağa Ahmedaki Ali Bey (Hanya'lı), 357.
 Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Gazi Paşa, (TBMM Başkanı ve Başkomutan), XII, XVIII, 6, 16, 24, 25, 30, 35, 38, 41, 58, 59, 62, 65, 66, 69, 74-76, 80, 81, 85, 89, 92-94, 96, 115, 119, 139, 142, 144, 166, 192, 199, 201, 230, 240-242, 250, 266, 278, 279, 295-298, 358, 366, 378, 382, 391, 398, 399, 407, 414, 416, 428, 429, 439, 449, 451-453, 455, 457, 459, 466, 468, 470-472, 490, 494, 507, 510, 513, 514, 516, 518, 520, 521.
 Mustafa Paşa, Cisrimustafa Paşa, 121, 122, 127, 375-378.
 Mustafa Şeref Özkan, 339, 507.
 Musul, Mossoul, XIV, 10, 12-15, 17, 18, 20, 21, 24, 28, 29, 32, 37, 40, 43, 45, 47-49, 51-54, 62, 63, 69, 72-75, 77-80, 83-86, 88, 89, 91, 136, 147, 149-153, 156, 161, 172, 179, 187, 197, 205, 224, 260, 273-275, 284, 288, 289, 292-294, 297, 299, 301, 302, 307, 308, 312, 313, 317, 319, 320, 322, 328, 329, 334, 336-340, 348, 365, 373, 380, 381, 383, 384, 386, 389, 391, 401, 411, 412, 424, 428-432, 435, 436, 442, 445, 448-450, 452, 456, 457, 463, 467-472, 478, 479, 486, 488, 494, 498, 499, 505, 506.
 Münir Bey, 104.
 Müslimiye, XIV.
 Nahçıvan, 480.
 Nansen, 156.
 Napoléon, 186.

Na'ra, 231.
 Nemrut Mustafa Paşa, 89, 493.
 Nesturi, 211.
 Neuilly Antlaşması, IX, 122.
 New York, 405.
 Nicolson, 362.
 Nihad Reşat (Belger), 505.
 Nikarya, 12, 149.
 Nil Vadisi, 297.
 Ninçiş (Lozan Konferansında Yugoslav Delege-
 si), 125.
 Noradunghian Efendi, 22, 192, 229.
 Norveç, 182.
 Numan Rıfat (Menemencioğlu), (Paris Mümes-
 silliği II. Kâtibi, Bükreş Geçici İşgüderi),
 36, 69, 140, 256, 266, 410.
 Nureddin Paşa, 183.
 Nusaybın, 366, 454.
 Nusret Efendi (Erzurum Mebusu), 473.
 Oğlan, 503.
 Onikiada, 13, 149, 275.
 Osmanlı Bankası, 180, 323, 494.
 Osmanlı Borçları, Borçlar, Dette Publique,
 XIV, 25, 32, 34, 246, 372, 386, 392, 493.
 Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Devleti,
 Hükümet-i Osmaniye, IX, XV, 14, 146,
 158, 173, 255, 298, 306, 324, 518.
 Ouchy Antlaşması, 64.

— Ö —

Ömer Lütfi Bey (Amasya Mebusu), 135, 148.
 Ören, 209.
 Özdemir Bey, 337.

— P —

Papa Konstantin, 296.
 Paris, XI, XV, XIX, 3, 4, 12, 36, 41, 49, 68-
 70, 72, 73, 76, 88, 91-93, 95, 97, 103-107,
 113, 126, 134, 140, 141, 146-148, 175, 211,
 221, 247, 256, 263, 269, 276, 277, 301, 302,
 308, 309, 320, 333, 334, 348, 351, 354, 355,
 366, 370, 382, 405, 406, 417, 422, 424, 425,
 437, 445, 455, 461, 468, 476, 480, 485, 486,
 490, 503, 505, 508-512, 518, 519, 522, 523,
 525, 526.
 Paris Antlaşması (1856), Traité de Paris, 103.
 Paris Konferansı, 319, 454.
 Paşiç (Yugoslav Başbakanı), 115.
 Pekin, XIX.
 Pellé, General, 46, 87, 91, 139, 171, 175, 290,
 304, 407, 467, 481, 487, 504.
 Pendik, 424.
 Pepovle köyü, 357.

Peretti, 519.
 Pervasyos, Papaz, 313.
 Petit Parisien, 208, 255, 315, 323, 339, 436, 468.
 Pittard, Eugène Prof. 199, 200, 242.
 Poincaré (Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı)
 XI, 3, 5, 6, 72, 80, 81, 84, 92, 104-106,
 110, 118, 147, 290, 302, 320, 342, 421, 422,
 445, 449, 452, 453, 455, 458-461, 468, 471,
 505, 506, 508, 509, 511.
 Polonya, Lehistan, 10, 138, 378, 480.
 Pompei, 264.
 Popoviç, Tomir (Yugoslav Elçi), 115.
 Prens adaları, 190.
 Prokopius (Kayseri Piskoposu), 296, 313.

— R —

Radek, 143.
 Ragıp Bey, Bkz. Hüseyin Ragıp.
 Rakovski, Ukrayna Reisi, 12, 13, 145, 150, 159,
 160, 185, 186, 223, 224, 229, 251.
 Raynaud, Robert (Gazeteci), 109.
 Refet Paşa (Bele), X, 3, 4, 9, 16, 134, 62, 104,
 110, 115, 128, 129, 131, 132, 134, 140, 164-
 166, 179, 201, 204, 209, 230, 231, 236, 246,
 270, 271, 284, 375, 378, 398.
 Refi Bey, (Kuriye, Mülâzım), 462.
 Refik Efendi, (Kuriye), 464.
 Regnier, Henri de, 230.
 Re'si İbn Hani, XIV.
 Reşadiye Gemisi, 24, 197.
 Reşat Bey, 118.
 Reşit, 119.
 Reşit Safvet (Atabinen), 38, 64, 104, 119, 159,
 265, 388.
 Rénuinon Adası, 57, 58, 356, 358.
 Rıdvanbeyoğlu Hüsvrev (Gerede), Sofya Elçisi,
 140.
 Rıza Nur, Dr. (Sağlık Bakanı-III. Delege), X,
 XIII, 13, 18, 21, 55, 77, 79, 85, 96, 119,
 152, 156, 170, 185, 227, 260, 262-264, 272,
 281, 282, 289, 293, 332, 333, 339, 345-348,
 362, 371, 391, 392, 405, 443, 449, 450, 462,
 470, 479, 483, 495, 497, 515, 523.
 Rıza Tevfik, 144.
 Roche, Tony (Le Journal Gazetesi Muhabiri),
 477.
 Roçkay, Öjen (Macar Subayı), 67, 400.
 Rodos, 82, 460.
 Roger, Mme. Noelle, 199, 244.
 Rollin, Henry, 333, 412.
 Roma, XV, 12, 70, 73, 76, 103, 137, 140, 148,
 247, 256, 355, 370, 378, 417, 420, 425, 440,
 475.

Romanya, X, XVII, 11, 20, 73, 95, 102, 120, 122, 125, 138, 140, 143, 147, 179, 186, 229, 237, 281, 283, 351, 426, 427, 469, 480, 504, 512, 524.

Ruhr, 57, 223, 353, 422, 511.

Rum, 7, 16, 18, 21, 26, 27, 31, 54, 60, 87, 88, 125, 128, 134, 147, 154, 155, 162, 172, 174, 176, 182, 187, 209, 211, 212, 214, 220, 223, 228, 230, 299, 300, 343, 362, 363, 370, 372, 425, 441, 444, 460, 464, 466, 484, 485, 487, 491.

Rumbold, 291, 345, 347.

Rumeli, 27, 138, 141, 178, 190, 215, 223, 259, 271.

Rustem Bey, 339.

Rusya, Russia, X, 11, 22, 29, 40, 58, 59, 142, 150, 159, 167-169, 178-180, 185, 186, 188, 192-194, 254, 273, 274, 314, 315, 357, 359, 367, 393, 419, 420, 447, 480, 482, 495.

Ruşen Eşref (Ünaydın) Rouchène, 109, 112.

Rutherford, Sir W. Watson, 380.

Ryan, Andrew, 32, 223, 236.

- S -

Sabri Hoca, Hodja, 144.

Sadettin Ferit, 105.

Safvet Bey, 104.

Saint-Germain Antlaşması, IX.

Sait Halim Paşa, 378.

Sakız, 12.

Salâhattin Adil Paşa, 7, 123, 125, 376.

Salahaddin Neş'et, 105.

Salih Bey, 277.

Salihli, 439.

Samsun Demiryolu, 50, 324.

San Remo, 461.

Sarayköy, 439.

Sauerwein, Jules, 301.

Saruhan, 173, 189, 438.

Savof, 8, 126.

Sedat Reşat Paşa, 6, 118.

Seddülbahir, 411.

Seferihisar, 438.

Selânik, Salonique, 70, 103, 138, 210, 294, 378, 382, 417, 438.

Semadirek, 22, 149, 178, 190, 210.

Semike Şeyh Mahmud, 337.

Semiko, 492.

Serokopyus Efendi, 396.

Server Cermal (Balsoy), 140.

Sèvres Antlaşması, Traité de Sèvres, 144, 156, 186, 270, 295, 410.

Seyid Gazi, 439.

Seyid Taha, 89, 337, 492.

Seyid Idris of Hodeida, 298.

Sheikh Ali el Ghiati, 297.

Sırbistan, Sırbie, 170, 177, 281.

Sırrı Efendi, 309.

Simav, 438.

Sinop, 495.

Sirkeci (Gari), X, 119, 391.

Sisam, 12, 149.

Sivas (Demiryolu), 50, 324.

Sivashyan, 47.

Sivrihisaryan Kardeşler, 83, 165, 305, 465.

Smyrne, Bkz. İzmir.

Sofulu, 376.

Sofya, 82, 102, 140, 378, 462, 489.

Soma, 439.

Sorniko, 89.

Söke, 189.

Spalakovich, 220, 365.

Stamboliyski (Bulgar Başbakanı), X, 3, 102, 128, 378.

Stançef (Bulgar eski Büyükelçisi), X.

St. Helen, 186.

Stokholm, 171.

Straits, Bkz. Boğazlar.

Struma Nehri, 410.

Suat (Davas), 489, 526.

Suat Sedat Efendi (Türk Delegasyonunuda Kâtip), 6, 65, 88, 118, 391, 483, 489.

Sudan, 297.

Suisse, Bkz. İsviçre.

Sultan Ahmed (Afganistan'ın Türkiye Sefiri), 304, 305.

Sultan Osman Gemisi, 24, 197.

Suriye, XIV, 17, 19, 32, 38, 40, 45, 75, 106, 150, 211, 235, 238, 247, 267, 274-276, 283, 294, 298, 300, 302, 307, 338, 411, 412, 430, 433, 450, 453.

Süleymaniye, XIV, 89, 183, 189, 351, 493.

Süleyman, Kanuni Sultan, 198.

Süleyman Şah, 186.

Sünüsü, Sünnisi, Bkz. Şeyh Sünüsü.

Süveyş Kanalı, 297.

- Ş -

Şahin, 209.

Şalenmand, Dr. 154.

Şaltman, Dr. 174.

Şaponiç, Radomir (Yugoslav İşgüderi), 115.

Şarki Trakya, Bkz. Doğu Trakya.

Şarköy, 310.

Şefik Bey, 263, 402.

Şemdinan, 389.

Şeref Bey, 104.
 Şevket Bey, Yarbay (Doğruer), 104.
 Şeyh Mahmud, 22, 56, 189, 351, 493.
 Şeyh Sünüsü, 16, 24, 41, 59, 166, 201, 278, 366.
 Şile, 177.
 Şimşir, Bilâl N. (Büyükelçi-Türk Tarih Kurumu Üyesi), XIX, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 115, 331.
 Şükrü (Kaya), 104.

— T —

Tahir Bey (Taner), 104.
 Tahir Lütfi (Tokay), 115.
 Tahran, 442, 489.
 Talat Paşa, 378.
 Tan Gazetesi, 367, 427.
 Tardieu, 511.
 Tasiç, Albay, 5, 115.
 Taşkılla, 351, 425.
 Tchitcherine, Bkz. Çiçerin.
 Tekfur Dağı, 177.
 Temps, 24, 46, 97, 104, 110, 120, 133, 144, 150, 179, 200, 201, 220, 255, 276, 288, 293, 306, 333, 339, 372, 373, 381, 402, 412, 436, 474, 526.
 Tenedos, Bkz. Bozcaada.
 Tevfik (Bıyıklıoğlu), 104.
 Tevfik (Çerkes), 119.
 Tevfik Kâmil Bey (Koperler), 88, 489.
 Tevfik Paşa, 196.
 The Muslim Standard, 110.
 Thrace, Bkz. Trakya.
 Thrace Occidentale, Bkz. Batı Trakya.
 Thrace Orientale, Bkz. Doğu Trakya.
 Tiflis, 73, 90, 378, 425, 495.
 Times, 104, 196, 293, 297, 472.
 Tirana, XVIII.
 Tire, 438.
 Tokyo, 490.
 Toprakkale, 454.
 Toulouse, 141.
 Townshend, General, 4, 43, 289.
 Trablusgarb, Tripolitaine, Bkz. Libya.
 Trabzon, 23, 187, 194, 216, 484, 491, 495.
 Traité de Lausanne, Bkz. Lozan Antlaşması.
 Traité de Sèvres, Bkz. Sèvres Antlaşması.
 Trakya (Sınırı), Thrace, XIV, 14, 61, 70, 71, 79, 83, 102, 110, 118, 120-122, 130, 145, 155, 159, 174, 237, 294, 301, 311, 343, 365, 377, 401, 416, 448, 449, 463, 465, 469, 484, 493.
 Tribune de Genève, 259, 329, 364.
 Tribune de Lausanne, 505.

Trône, Aubry Herbert, 525.
 Tuna nehri, 135, 148, 161, 184.
 Tunus, 283, 346.
 Turgutlu, 439.
 Türkiye, Turquie, Turkey, X, XI, XIV, XV, 3, 5, 7, 10, 11, 14, 15, 18, 22, 23, 32, 34, 42, 48, 49, 52, 53, 58-60, 67-69, 77, 79, 80, 84, 90, 95, 101, 105, 108, 110, 111, 115, 120, 122, 125-127, 131, 133, 135, 138, 140, 141, 143-145, 150, 151, 156-158, 161, 167-169, 178-180, 184-188, 191-194, 198-200, 206, 208, 211, 216, 218, 220, 222, 224-226, 228, 235-237, 240-244, 246, 248, 253, 254, 258, 259, 266, 267, 273, 274, 281, 283, 288, 289, 292, 294, 297, 298, 305, 306, 310, 314, 315, 318, 326-330, 334, 336, 340, 343, 345-347, 354, 361, 364, 365, 368, 371, 373, 376, 381, 383, 386, 389, 390, 403, 410, 412, 416, 424, 425, 431-433, 436, 441, 452-454, 456, 464, 468, 469, 471, 472, 474, 476-479, 492, 495, 497-501, 509, 519.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Grande Assemblée Nationale de Turquie, X, XII, XV, 5, 6, 30, 36, 76, 79, 84, 94, 96, 101, 108-110, 113-115, 129, 133, 142, 144, 157, 169, 192, 193, 224, 225, 235, 246, 256, 276, 277, 269, 283, 293, 298, 306, 323, 328, 331, 341, 342, 350, 354, 370, 385, 422, 423, 451-453, 458, 459, 470, 507, 512, 519, 521, 522.

Türk Delegasyonu, Delegasyon, IX, XV, 58.
 Türk Tarih Kurumu, XIX.
 Tyrell (İngiliz Dışişleri Müsteşarı), 12, 145.

— U —

Ukrayna, X, 145, 150, 193, 229.
 Untermayer (Omuzter Mayer) 294, 340.
 Urquhart, Leslie, 381.
 Uşak, 47, 438.
 Uşi, Ouchy, 282, 387.
 Uzunada, 511.

— Ü —

Üsküdar, 351.

— V —

Vahdettin, Vahideddine, 4, 44, 108, 109, 144, 235, 296.
 Van, 62, 379.
 Varşova, 378, 490.
 Vaşington, 336.
 Vaucher, Robert, 323.

Veli (Saltık), 104.

Venedik, X.

Venizelos, 6-8, 87, 120, 122, 130, 131, 146, 169,
220, 246, 263, 264, 345, 362-365, 448, 484.

Vernon, 152.

Versailles Antlaşması, IX, 106.

Veygand, 273.

Vorovski, 7, 8, 124, 126, 157, 160, 185, 378.

— W —

Wallenberg, Gustave Oscar (İsveç Elçisi), 101.

Washington Konferansı, 240.

Weygand, General, 122, 328.

— Y —

Yahudi, İsrailite, Musevi, 24, 32, 50, 198, 199,

211, 235, 321, 372, 376, 444.

Yahya Kemal (Beyatlı), XVII.

Yakup Şevki Paşa, 279.

Yaver Paşa, (Başmabeyinci), 108.

Yavuz Zırhlısı, 23, 35, 196, 252.

Yenice, 336, 454.

Yeni Zelanda, 441.

Yugoslavya, X, 3, 5, 7, 102, 115, 116, 120, 125,
214, 237, 283, Ayrıca Bkz. Sırbistan.

Yunanistan, Grèce, X, XIV, 7, 11, 12, 14, 18,

20, 22, 26, 57, 61, 64, 68, 69, 71, 75, 81,

83, 103, 111, 120, 121, 128, 154, 173, 174,

179, 186, 189, 196, 210, 211, 223, 225, 237,

240, 272, 281, 283, 315, 317, 332, 333, 355,

364, 365, 371-373, 377, 378, 397, 406, 410,

413, 417, 433, 444, 445, 464, 487.

Yusuf Hikmet (Bayur) Bkz. Hikmet.

Yusuf Kemal Bey, 251.

Yücel, Yaşar, Prof. Dr. XIX.

— Z —

Zaven (Ermeni Patriği), 246.

Zekâi (Apaydın), 302.

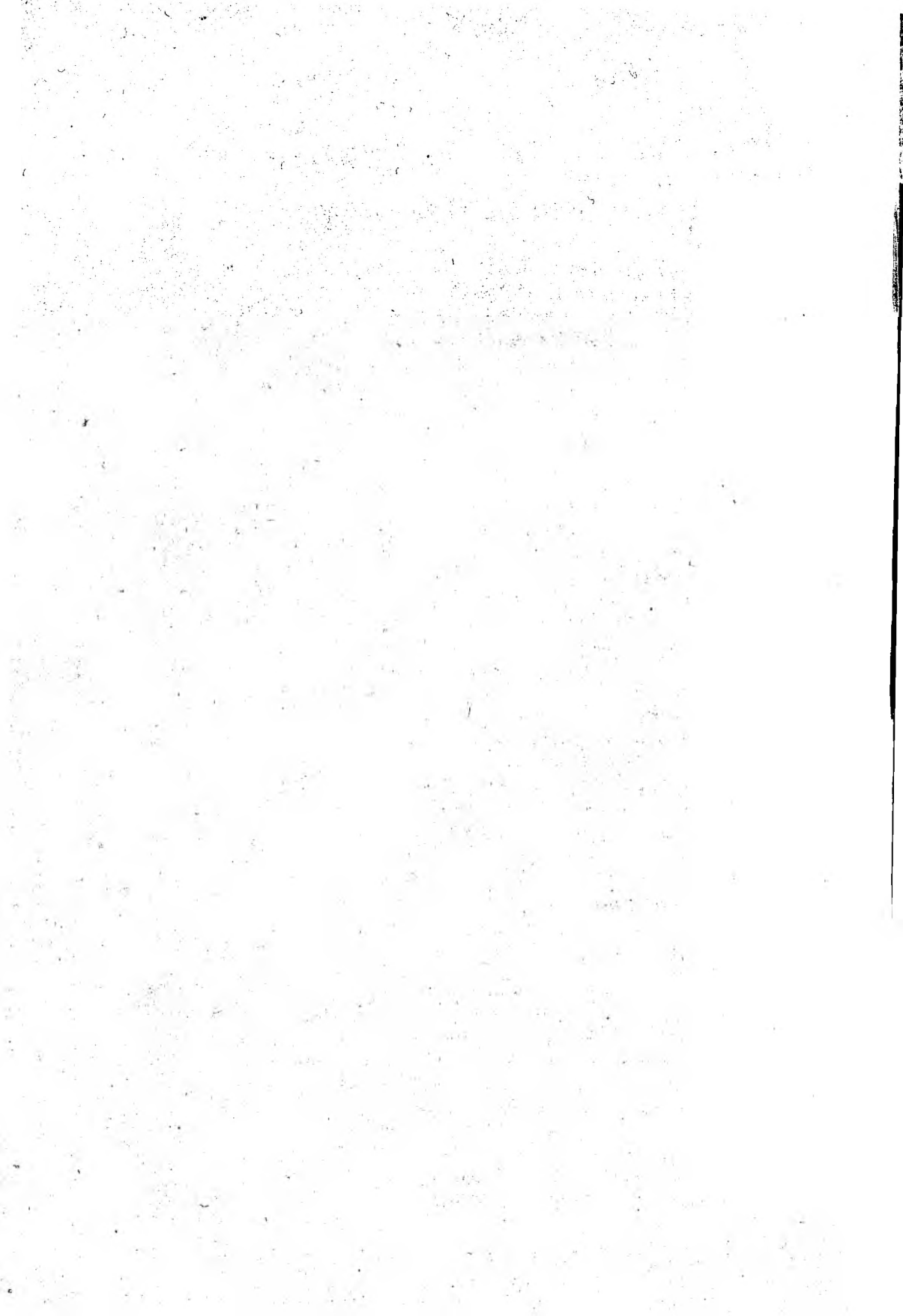
Zoğlul Paşa, Zağlul Paşa, 11, 44, 74, 141, 297.

Zübeyde Hanım, 414.

Zühtü (İnhan), 104.

BİLÂL N. ŞİMŞİR'İN DİĞER KİTAPLARI

1. *Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880*, Ankara : 1966, 1986
2. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt I (1877-1878)*, Ankara : 1968, 1989
3. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt II (1879)*, Ankara : 1970, 1989
4. *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt III (1880-1885)*, Ankara : 1989
5. *Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu (1878-1884)*, Ankara : 1970
6. *İngiliz Belgesiyle Sakarya'dan İzmir'e, 1921-1922*, İstanbul : 1972; Ankara : 1989
7. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt I*, Ankara : 1973
8. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt II*, Ankara : 1975
9. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt III*, Ankara : 1979
10. *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Cilt IV*, Ankara : 1984
11. *Malta Sürgünleri*, İstanbul : 1976, Ankara : 1985
12. *Ege Sorunu. Belgeler. Cilt I (1912-1913)*, Ankara : 1976, 1989
13. *Ege Sorunu. Belgeler. Cilt II (1913-1914)*, Ankara : 1982, 1989
14. *İngiliz Belgelerinde Türkiye'de "Kürt Sorunu", 1924-1938*, Ankara : 1975
15. *Atatürk ile Yazışmalar, Cilt I (1920-1923)*, Ankara : 1981
16. *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi, Cilt I (1922-1924)*, Ankara : 1981
17. *Homage to Mustafa Kemal Atatürk, Hero of the East*, Islamabad : 1981
18. *British Document on Ottoman Armenians, Vol. I*, Ankara : 1982, 1989
19. *British Documents on Ottoman Armenians, Vol. II*, Ankara : 1983, 1989
20. *British Documents on Ottoman Armenians, Vol. III*, Ankara : 1989
21. *British Documents on Ottoman Armenians, Vol. IV*, Ankara : 1990
22. *The Genesis of the Armenian Question*, Ankara : 1984
23. *The Deportees of Malta and the Armenian Question*, Ankara : 1984
24. *Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Arméniennes, Vol. I*, Ankara : 1984
25. *Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Arméniennes, Vol. II*, Ankara : 1989
26. *Osmanlı Ermenileri*, Ankara : 1986
27. *Aperçu Historiques sur la Question Arménienne*, Ankara : 1985
28. *Türk Basımında Bulgaristan Türkleri. Zorla Ad Değiştirme Sorunu, Ocak-Nisan 1985*, Ankara : 1985
29. *Bulgaristan Türkleri, 1878-1985*, Ankara : 1986
30. *The Turks of Bulgaria, 1878-1985*, London : 1988
31. *Glimpses on the Turkish Minority in Bulgaria*, Ankara : 1986
32. *The Turkish Minority Press in Bulgaria : Its History and Tragedy, 1865-1985*, Ankara : 1986
33. *Turkish Minority Education and Literature in Bulgaria*, Ankara : 1986
34. *The Turks of Bulgaria in International Fora, Vol. I (1985)*, Ankara : 1990
35. *The Turks of Bulgaria in International Fora, Vol. II (1986)*, Ankara : 1990
36. *Ankara, Ankara... Bir başkent'in Doğuşu*, Ankara : 1988
37. *Atatürk'ün Hastalığı*, Ankara : 1989
38. *Türk Yazı Reformu (Basılıyor)*.
39. *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları I (Basılıyor)*.
40. *Atatürk'ün Büyük Söylevi Üzerine Belgeler (Basılıyor)*.



90. 06. Y. 0152. 188

002626

ISBN 975-16-0266-1 Tk.
ISBN 975-16-0267-X

Fiy  260000  70